МАРКО РОБЕРТ СТЕХ

ГОЛОС

Роман

Львів
Видавництво Terra Incognita
2018

УДК 821.161.2-3'06
С 79

Серія «Українська езотерика»
заснована 2017 року

Літературний редактор Микола Рябчук

Стех Марко Роберт
С 79 Голос : роман [Текст] / Марко Роберт Стех. – Львів : Видавництво Terra Incognita, 2018. – 384 с.
ISBN 978-617-7646-00-5

«Альхемічний» роман «Голос» українського письменника і культуролога з Канади Марка Роберта Стеха розгортається із оповіді про Олега – молоду й нібито пересічну людину, яка несподівано змушена покинути своє рутинне життя й вирушити на пошуки напівзнайомого чоловіка, що зник за нез'ясованих обставин. Єдиний слід, який та загублена людина лишила за собою, — це розрізнені уривки складного незавершеного роману. Шукаючи слідів на основі тих незрозумілих записів, Олег нарешті вражено усвідомлює, що цей ефемерний текст чужої людини метафорично описує не що інше, як його власне життя: минуле й розписане наперед майбутнє...

УДК 821.161.2-3'06

Усі права застережено. Жодна частина цього видання не може бути відтворена у будь-який спосіб без письмової згоди правовласника.

ISBN 978-617-7646-00-5
ISBN 978-966-97596-8-9 (серія)

© Марко Роберт Стех, текст, 2005
© Костянтин Москалець, передмова, 2018
© Гриця Ерде, дизайн обкладинки, 2018
© ТОВ «Видавництво Терра Інкогніта», 2018

Лабіринт під сузір'ям Смерті

Роман Марка Роберта Стеха спершу відлякує, потім спокушає і, врешті, заворожує своєю ускладненістю. Доладно скомпонований лабіринт, містична візія, алхімічний акт, взірцева модель індивідуації – ось такі означення-орієнтири спалахують на рецепційному моніторі в часі непростого читання. Ба й сам автор не раз застановляється над якомога виразнішими окресленнями писаного тексту, розбиваючи і розвиваючи його автотематичними коментарями психоаналітичної або герменевтичної природи. «Голос» анітрохи не скидається на роман у поширених трактуваннях та реалізаціях цього жанру. Попри вигадливо організований сюжет з численними відгалуженнями й трансформаціями, попри присутність фікційних персонажів – Арзаца, Олега, Ніни, Бар'є, Лелії та інших – цей текст темперовано як відверту, подеколи хаотичну сповідь із вкрапленнями самооцінкової, самопізнаннєвої рефлексії. Такі вкраплення об'єктивізуючої, більш поінформованої і, в кожному разі, ненаївної думки виконують подвійну роль у театрі роману, почасти допомагаючи наблизитись до «правдивої» версії прочитання, почасти застерігаючи від звичних, завчених мисленнєвих операцій: *«думати майже тверезо, мовляв, твір, що не описує реальних подій, сюжет віддалений від реального досвіду життя, – саме вони бувають глибоко автобіографічними; зосередженість на темах, подробицях сюжету виявляє "топографію душі"...»*

Автобіографічний дискурс, поза сумнівом, є одним із змістових наповнень Стехового роману, проте, особливого роду: це життєпис душі, *psyche,* а не персони. Душа ж має власні знаменні дати, визначальні події, сама досягає незримих звершень або падає в чорні безодні, рідко, майже ніколи не звітуючи про все це перед власною свідомістю, а тим більше – перед зовнішнім світом. Хоча, тут існує один характерний і малопомітний нюанс. Те, що ми розповідаємо (і не розповідаємо) про себе іншим – а такими іншими для душі є і її власна свідомість, і її, згадуючи апостола Павла, «тіло смерті», яке керується інакшим,

ніж внутрішня людина, законом – набуває в рецепції сторонніх або ж «з перспективи іншої уяви», як каже Стех, відмінного вигляду, заломлюючись і трансформуючись у їхніх власних трактуваннях почутого, доповнюючись тим, над чим не має влади автор оповіді, а саме – невербальними повідомленнями, присутніми в жестах, поставі, міміці, або ж, у літературному тексті – в діалектних лексемах, правописі окремих слів чи гравюрі на початку роману. Ці трактування побаченого, а не почутого у викладі часто є більш істинними, ніж пропоновані голосом наратора, в нашому випадку, душі, висловлювання. Тож сполохи об'єктивації посеред нарації, досить рясно засвічені Стехом на романному небі, можуть зображати і нашу, читацьку присутність та роль, роль слухачів, не раз подібних до хору з давньогрецької трагедії, який бачить, тлумачить і розуміє більше за зосереджену на власних подіях душу.

Всепроникний, усевідущий Голос, який звучить у романі, можна трактувати як голос спільного свідомого, або, перефразовуючи філософа, як Голос сну, спільного для всіх. («Рівномірність течії часу в усіх головах більше, ніж будь-що інше доводить, що всі ми занурені в один і той самий сон, – писав Шопенгауер, – ба більше: що всі, хто бачить цей сон, є однією істотою». – *«У снах усі черпаємо з одного джерела,* – потверджує Стех, уточнюючи: *Різним людям можуть снитися тотожні сни, але зміст у кожному випадку відмінний, іноді протилежний».* Птахи в'ють гнізда, мурашки споруджують мурашники, людина у кожній зі сфер своєї життєдіяльності не може не втілювати архетипи. Один з основних архетипів, на якому засновано роман Стеха – мотив Преображення, фінал індивідуації, здобуття Самості (схованої в «Голосі» під ім'ям Скарбу). В алхімічних трактатах, котрі Карл Ґустав Юнґ пропонував розглядати як криптопсихологію, процес Преображення, редукція еґо-свідомості і інтеграція *psyche* в нову, понадособову цілість описувалися під виглядом створення філософського каменю або ж квадратури кола. Тому для вдумливого читача важливим посередником розуміння творчого задуму автора є старовинна гравюра, відтворена на початку

роману, своєрідна мандала для медитації. Цей наскрізний лейтмотив організовує романний простір, ієрархію й послідовність подій, ба навіть топографію твору: у місті, що має круглу форму, є три точки, всередині них – чотирикутник (бібліотека, вілла Бар'є, готель, бар), а в цьому чотирикутнику розташовано внутрішнє коло, на лінії якого знаходяться церква і морський музей. Окрім того, роман ґрунтується на циклічній структурі, до якої вписано трикутник головних містерій християнства (Різдво–Страсті–Воскресіння), а Страсті в свою чергу містять чотири пори року, складаючи одночасно внутрішнє коло календарного циклу.

Задля повновартісного функціонування цієї складної побудови важливо упритомнити собі плин процесуальності, темпоральний вираз моделі квадратури кола. Постать Голосу неможливо впіймати на слові, як неможливо затримати відбиток у дзеркалі (а дзеркалом роману і є вищезгадана гравюра). Саме з проблемою невхопності, непіддаваності поняттям сутикаються як персонажі роману, так і його автор, котрий намагається зафіксувати надзвичайно тонке почуття статичної плинності часу-буття. Висловлюючись фігуративно, коло роману можна уподібнити до вінілової платівки, статичними борозенками герменевтичних кіл якого мандрує спрямована рецепція, видобуваючи звучання живого Голосу.

Непідвладний наявності, невхопний для посягань калькуляції або для іншого прагматичного вжитку, Голос засвідомого, однак, залишає сліди слів і снів – і це надійний ключ, принаймні один з ключів для того, хто зважився осягнути квадратуру кола Самості. Наявність зримих слідів невидимого Голосу стає легітимацією авторового покликання, перетворюючи письменника на слідопита, який безпосередньо зацікавлений у присутності слідів, у власному вмінні створювати належні відчитування їх, тобто створювати літературу про «літери» загадкового письма трансценденції, свого роду літературу про літературу. Адже як зазначає Марко Роберт Стех в одному з інтерв'ю, «*вся без винятку література – це насамперед література про літературу, це великою мірою*

опис наших спроб налаштувати зв'язок між різними сферами свідомости за посередництва умовних, дуже обмежених і неоднозначних засобів, якими є слова й мовні структури загалом, про зміст більшости яких ми маємо лише дуже туманне уявлення. І, хоч як на це дивитися, це майже завжди насамперед спроба комунікації із собою, – шукання контакту між притомністю "я" й глибшими, позаособистими джерелами свідомости, – це своєрідна самоосвіта, хоча вона й завжди повинна бути пов'язана з намаганням прокласти міст до реальности "Ти", до світу іншої людини й сфери людської свідомости взагалі, а також і вищого, "божественного" виміру». Від створеного зв'язку залежить не лише притомність орієнтації, а й подолання відчуженості; без співдії читача, без його творчої причетності до слідопитання цей роман, цей Голос говоритиме значно менше – або й узагалі мовчатиме. Втім, оповідь на сторінках роману Стеха не раз переходить у регістри жанру сповіді («літературної сповіді», – уточнює один з персонажів), а також свідчення і одкровення, торкаючись настільки інтимних, невидимих оку читача витоків свідомості, що тут уже замовкнути, шанобливо і вдячно, повинен він сам, погодившись, що автономія мовного світу тексту завдає певні, окреслені цим-таки текстом межі інтерпретації і спільного з автором творення смислу.

Прикметне, що Стех запитує не безпосередньо в Голосу, а опосередковано, моделюючи фіктивні параболічні ситуації, які висвічують стан справ зі слідами, натякаючи радше, ніж пояснюючи: *«як, літаючи низько над водою мева лишає леткий відсвіт і як слід її лету важчає, просякаючи водою, опускається на дно. Коли море відступить колись далі в глибінь, останній відплив унедійснить рештки уявного сліду. А слід у житті – хіба не такий нереальний?»* Політ меви (що викликає у пам'яті один з кращих творів Річарда Баха, як і типологічно споріднені «Хвилі» Вірджинії Вулф) є взірцевою для оповіді Стеха ситуацією слідогону, пильною рецепцією сакрального поля; вражає повна обізнаність автора з колом супутніх питань, його притомне авторизування в неозорій сфері асоціацій літературного, глибинно-психологічного й історичного характеру: *«відрухово зосередився, мов авгур, стежачи*

за летом птаха, за спіральними, невідчитними лініями, кресленими без поруху розгорнених крил». Аусціції взаємопов'язані із лініями лабіринту, викладеного білими каменями в церкві над підземними джерелами; у ширшому розумінні вони також відображають лінії квадратури кола, складаючи земний і небесний візерунки воєдино. Небесно–земне–підземне поле споглядання, *«гіпнотична мелодія лябіринту, траєкторій»* – створюють видиме втілення Голосу, своєрідну сакральну зону, архетип Мітґарду. Завдяки спільності цього *loci communes* – колективного засвідомого – Стех відважно оперує ідеєю тотожності автора й персонажа (і, слід додати, читача також). Три рівні інтерпретації перетікають один в одного протягом усього роману, грають, розбудовують естетичні експресії й рецептивні ієрархії, щоби врешті злитися в одно – ключовим тут є образ дощу, який складається з поодиноких крапель, осібність котрих зникає в спільній течії, але це міг би бути і образ чудової партії гессівської гри в бісер, яка «означала витончену, символічну форму пошуків досконалості, високу алхімію, наближення до єдиного в собі, над усією безліччю образів сущого духу, отже, до бога»(Г. Гессе).

Зона Голосу, до якої потрапляє триєдиний автор–персонаж–читач, змінюється щохвилини, з кожною прочитаною сторінкою, заворожливо нагадуючи аналогічний феномен у фільмі Андрія Тарковського «Сталкер». Іноді ці «вічномінливі місця» заводять у безкрай сновидінь, іноді – у плетиво в'язничного діалогу, розписаного всупереч законам діалектики, тому що вслід за тезою слідує ще одна теза, обидві ж вони витікають з попереднього синтезу! *«Так! Я і Олег, і Арзац, Ніна, Бар'є, Лелія, божевільний, і всі інші!»* – стверджує один з в'язнів-співрозмовників. Врядигоди розчахуються пророчі, комплементарні щодо основного сюжету візії ще одного роману в романі, котрий належить персонажеві з дивним ім'ям Арзац *(«Арзац – яке химерне ймення; ні цезар, ні ерзац, – душа, що заблукала у власнім лябіринті /.../, надто складна, аби саму себе збагнути»).* Арзац і Олег, Альфа і Омега роману, полюють один за одним, один від одного втікають, одне в одного перетворюються *(«Він створений з тебе, а ти створений*

з нього»). У полі Голосу такі запаморочливі з погляду логіки перевтілення торкаються не лише персонажів; відтак, автор перетворюється на читача, на об'єкт – і сам ловить себе на цьому: *«Він автор усієї композиції, чому тоді не розуміє? Приміром, хто розповідач, "Я", що йде слідом, зазирає в сни?»*

Ведучи читача до співпереживання понадособової Самості, в якій знімаються діалектичні протилежності, Марко Роберт Стех створює міфічне теперішнє соборності, вільне від прокляття відчуженості, від зачарованого кола обігу пір року, від народжень-смертей або закоріненості-еміграції. Переступити за межі дихотомій можна тільки переживши їх кожну сповна, цим самим цілковито зуживши їх. Образ-мандала квадратури кола може випірнути як зміст засвідомого (або як зримий слід Голосу) щойно по тому, коли завершаться Страсті індивідуації, коли замість незворотної процесуальності й суб'єкт-об'єктних стосунків запанує незворушне випромінювання кшталту, сингулярності, єдиної в своєму роді і водночас універсальної. Саме тому таким болісним, «гетсиманським» сумнівом просотані ці питання: *«невже ти справді хотів довести фіктивним твором існування глибинної сполуки між людьми?! Довести як і кому?! Тим, які відмовляються бачити це в житті і для яких ця оповідь – накопичення порожніх фраз? Чи тим, яким вона непотрібна, бо щоденно відчувають (і, може, проклинають) отой зв'язок з Іншим?»*

Протиріччя тези й антитези, вертикального й горизонтального, життя і смерті, а також усіх інших мислимих антиномій знімаються в символі хреста. Тож недаремно події роману нерозривно пов'язані з істотними містерійними пунктами християнського культу. На позір випадкові збіги обставин і згадки про малозначущі, здавалося б, знахідки у валізці (Олегові виповнюється 33 роки, тобто він досягає віку Христа, і стається це якраз на Великдень; обтріпаний примірник Біблії серед сорочок і шкарпеток Арзаца тощо) переплітаються з давніми ритуалами, з моторошним образом Христа, що причащається власною кров'ю, дослівно втілюючи «лікарю, зцілися сам»(«я»-розповідач, поміж тим, не лише письменник, а й лікар, якого місцеві мешканці

у *«Богом забутій країні»* вважають *«чи не святим»*; до речі, ця атопічна країна, розорена громадянською війною, дуже схожа на атопії з романів Джона Максвела Кутзее «В очікуванні варварів» та «Життя і час Міхаеля К.», що, як і «Голос» Стеха, є переважно алегоріями аполітичної війни людини зі своєю відчуженістю, самотністю і самою собою). Атмосфера присутньої, дієвої Таїни оповиває кращі сторінки роману, кидаючи то загрозливі, то благісні відсвіти на пересічних людей і незначущі, здавалось би, зустрічі. Самоодкровення вмираючого і воскресаючого Бога стає невідкличним імперативом для кожної людини: той, хто хоче відродитися, мусить спочатку померти. Тільки пам'ятаючи про сузір'я Смерті, що промениться над поодиноким існуванням, можна подолати покірне невільництво в довколишньої ілюзії, позбутися «старої людини», якою ти донедавна був і більше не можеш, не хочеш бути. Саме завдяки кризі усвідомлення, що ти не можеш далі жити так, як жив, з'являється готовність вступити до темних страсних вод метаної, у лабіринт переддаеної, ніби мовна спроможність, долі: *«Адже Різдво – день похорону, бо мерехтливі узори роси, які приносимо у світ, містять таїну проминання: сльози на стеблах – низані перли небуття...».* Ніби мимохідь кинуте зауваження про те, що Різдво корелює з днем похорону, насправді містить глибокий історичний підтекст – за часів Христа вірили, що пророки загинули саме в той день, коли їх зачали або ж у день свого народження. Існує теорія, що якраз із огляду на цю традицію ранні християни (зокрема, Тертулліан) визначили день смерті Христа 25 березня (відраховуючи дев'ять місяців назад, звичайний термін вагітності, отримуємо 25 грудня, узвичаєний у католицькій церкві день народження Ісуса). І таких прихованих корелятів та асоціацій з неозорою європейською культурою у романі Марка Роберта Стеха безліч, треба тільки захотіти й зуміти їх відчитати; анітрохи не перебільшуючи, можна провести паралелі, які напрошуються самі собою: якщо в ірландців є Джойс із його перенасиченим культурними й літературними ремінісценціями «Улісом», то українці мають Стеха з його неповторним «Голосом», який, щоправда, ще й досі,

через тринадцять років після першої публікації, чекає на своїх вдумливих та ерудованих інтерпретаторів. Будемо сподіватися, що нове видання роману покличе тих евентуальних герменевтів до праці, зауваживши тим часом, що християнські топоси – одні з найчисленніших у книзі Стеха, але автор звертається і до інших сакральних вчень. Так, наприклад, зустрічаємо прекрасний образ голубів, що утворюють серпанок Маї, архетипову постать Вічного Юнака, ідеї Сковороди щодо трьох світів, теорії сучасної фізики, міркування про мандрівку душі з однієї дійсності в другу, з тіла в тіло. Стех уміло перебирає кульки понадчасового ружанця, створюючи власний візерунок розважання над вічними темами і проклятими питаннями: *«Універсальні закони стають реальністю лише в конкретних утіленнях: я, ти, він, вона. Ми – форми й посудини трансформації, тому наше завдання: щоразу й для кожного з нас відкрити правдивий закон, індивідуальний, мовити б, архетип».*

Окремої згадки заслуговує дивовижно щільний стиль Стехового письма, його вироблена мова, яка вільно рухається хоч у сферах філософського дискурсу, хоч у суто художніх просторах, не цураючись розкішних тропів, складних синтаксичних конструкцій і періодів, суто романного багатоголосся, дещо навіть незвичного у такому неконвенційному творі; окремі фрагменти можна беззастережно цитувати як самодостатні вірші, настільки піднесеним і поетично ритмізованим стає стиль оповіді. Ось цей, наприклад:

«стенограма дощу,
уривчаста мова біосфери,
коли двигтюще скло пересилає вістку
з інших вимірів,
наче хтось пальцями стукає
з того боку,
від ногі,
просить, щоби впустили,
і ритм несе нову хвилю остраху...»

Часом такі описи нагадують кращі зразки практикованого сюрреалістами автоматичного письма, а подеколи – вишукані рядки неокласичних поетів. Максимально інтенсифіковане ретроспективне бачення сягає найраніших покладів пам'яті, з драстичною чіткістю перевідтворюючи світ сільської садиби, семантику випукло описаних речей хатнього вжитку, метафізику реманенту або символічність моделі корабля, збудованої в дитинстві. Раз прокладений шлях до метафізичних скарбів на позір неіснуючого вже, невидимого, як і Голос, світу, стає шляхом порятунку в найбезпосереднішому значенні слова: модель корабля символізує ковчег, у якому можна переплисти води небуття, а коли інтроспектор-в'язень гине від спраги, його співв'язень і свого роду гуру радить повернутися до почуттєвого світу первісних життєдайних вражень і напитися там, тому що в їхній камері нема води. І той дійсно повертається знайомим шляхом у трансцендентне, втамовує спрагу, переконуючись, що *«пити воду – метафізичний акт»*.

Інтроспективний роман Марка Роберта Стеха навряд чи розрахований на багатомільйонну аудиторію наших збаранілих від ненастанного вдивляння в дисплеї смартфонів сучасників, що, як і старожитні єгиптяни, сприймають і передають інформацію переважно за посередництва піктограм смайлів. Письменник свідомо стає на боці немасової, некомерційної літератури, досліджуючи внутрішні, тобто дійсно реальні і безсумнівні для живої свідомості океанічні простори трансцендентного, події, неприступні для хтивого прицмокування язиком у засобах масової (дез)інформації, сліди відображення меви, а може, Бога на воді. Ця постава не є якимось викликом украй невибагливим сподіванням читачів або традиційним формам роману, вона далека від епатажу, втім, як і від ескапізму, від інфантильної манірності або нарцистичного позерства, притаманних, на жаль, численним представникам сучасного українського письменства. Місце й час позиції Стеха – це не відсутність авторського хронотопу, авторського Голосу, як може здатися при перших, побіжних перечитуваннях роману; просто цей Голос іде зі своїх власних глибин,

не зумовлюючись якимись там кон'юнктурними міркуваннями. Ще й тому роман може сміливо зайняти гідне місце серед творів високої літератури, а постава Стеха – бути взірцевою для кожного з письменників.

Одночасність усіх часів, сукупність усіх просторів і романних голосів вибудовуються в одне «ось-тут-переживання». Актуалізуючи читацьку рецепцію саме таким чином, автор, бачиться, розраховує на зростання досвіду розуміння, на розширення або й кардинальну переміну звичного модусу сприйняття, на дедалі ширші концентричні кола горизонтів сподівання. Роман передбачає самостійне й тягле читацьке зусилля щодо досягнення *«стану, в якому раптом доводиться глянути на незбагненну містерію, що існує в нас і навколо нас, під трохи іншим кутом зору, не отим /.../, який вважаємо істиною, життям і собою, а який є лиш однією з нескінченного числа моделей, стереотипних презумпцій, що їх свідомість споруджує навколо для самозахисту».*

Правдива зміна розумової настанови, метаноя, далека від застосування зовнішніх чинників на зразок наркотиків, як це має місце в романах, скажімо, Кастанеди. Стех лише в одному фрагменті описує психоделічний вплив таємничої рідини, якою Лелія пригощає Олега. Натомість автор вдається до зображення значно тонших за хімічні реагенти збудників ментальної активності і це, насамперед, описи письма або медитації. Рідко доводиться зустрічати настільки точний і повний опис медитації, як той, що розгортається в «Голосі», коли персонаж, лежачи на пагорбі, занурюється зором у глибочінь спочатку зовнішнього неба і, стежачи за слідами-колами, що їх креслить недосяжний птах, починає непомітно розчинятися у небі внутрішньому, щоб *«узріти невидимі модуляції /.../ сил, які будують звукову хвилю і які цієї миті зображують небо, день, цей світ, як Голос всеосяжний, який тремтить голосовими зв'язками самих основ буття й структури матерії, мовляв, Первісне Слово!»*

Роман Марка Роберта Стеха можна розглядати як дослідження передумов філософування з неодмінною редукцією апріорі визначених комунікативним кодом, соціально «готових» сенсів.

Добре відчуваючи загрозу змішування нерозмежованих дискурсів як амфіболію рефлективних понять, автор намагається охопити матеріал важливих засвідомих подій як не-предметну сферу, котра потребує не пізнання, а причетності: *«Між пам'яттю і тим, що відбулося, є третій світ, що його пам'ятає тільки той, хто все забув».*

Для позначення межі між названим і безіменним світами треба насамперед вимкнутися з нерозрізненності аморфного повсякдення свідомості, з автоматизму дій і дум; задля цього Стех і створює приватну граматику ось-буття, мріючи про ідеал письма без абетки, якого, на жаль, ніколи не вдасться досягнути остаточно. Можливі лише наближення, анклави цілісності і сенсу (цілісності сенсу) – як у океані абсурду, так і в клітці «залізної» логіки. Збираючи атомізований досвід роздертого в собі існування (а це Арзаців роман у романі, сторінки якого безладно перемішані, деякі ж загублені), його герой намагається проникнути до сфери всеосяжного й усеоб'єднуючого Логосу-Голосу, наперед відмовившись від звичних і канонізованих методів (історичного, біографічного, наукового). Олег прилучається до розпорошених свідчень, які надибує на своєму шляху, сутнісно, а не пізнаннєво, дописуючи , допереживаючи їх – і цим самим приносячи в жертву суб'єкт-об'єктні стосунки.

Провісництва Арзацового роману – це не прогнози й не обіцянки, тим більше не плани, це те невблаганне, що станеться завдяки невідворотним випадковостям. Збіги дат народження й Великодня, випадкове прохання Ніни поїхати шукати її пропалого чоловіка, випадкові ж таки зустрічі з божевільним жебраком, пророком і екзорцистом, спорадичні візити до Бар'є, приступи дежавю і яснобачення тощо утворюють метанаративний код, незриму над-фабулу, що свідчать про відносність точності й об'єктивності будь-яких категорій або таксономій, вводячи читача до правдивішого світу безімення. У цьому світі неприпустимим та й попросту непридатним є застосування згори накинутих або раціонально дібраних інструментів та теорій, тим більше – відродження колишніх способів говорити про незриме

побачене й беззвучне почуте. Благальна довіра, з якою внутрішні речі та простори звертаються до слідопита, потребує не агресії й окупації, а любовного плекання: «*Вічномінливі місця лягали під ноги, благаючи захисту; аби він зберіг їх у своїй істоті, не дав їм, на мить виявленим уві сні, щезнути в ямі небуття*».

Роман, написаний інтелектуалом для інтелектуалів, містить надзвичайно проникливі пейзажі, питомо стехівський колорит, заворожливу гру поетичним словом і символом. Кожне окреме прочитання слідів Голосу збагачує не так першотекст, як те, про що розходилося Голосові, досторюючи, таким чином, творіння. Якщо першотекст «*світу, збудованого зі слів, зі сліз*» був питанням до буття, то тлумачення його в Стеховому романі уточнює і розширює обсяг цього питання, доповнює новими варіантами і створює цілком інші питання. Таким чином вічно поновлюється діалог літератури з літературою, розростається слідопитання, а в діалозі виринає «конструкт» – істина розмови, Голос істини.

Істина, яка народжується в «розмові душі з собою», перетворює співбесідників, роздвоєна *psyche* зливається з собою, поглинаючи всі свої проекції під виглядом Олегів, Нін і Арзаців, створюючи з них – і з читача! – одне ціле, Скарб Самості. Якраз у цьому полягає сенс кожного алхімічного й літературного акту (а також його виправдання): перетворити агрегат на систему, лабіринт – на знайомий шлях до себе, побачити смерть як прохідну стіну, створити квадратуру кола. «*Я – слід себе самого, біла пляма, дороговказ і загадка для тих, що йтимуть після мене крізь білі од метелиці віки /.../ та чи хтось піде так далеко? чи дійде крізь лабіринт, що лишаю, повен слідів?*»

Костянтин Москалець

Моїй дружині Тані присвячую

ГОЛОС

Here followeth the Figure conteyning all the ſecrets of the Treatiſe both great & ſmall

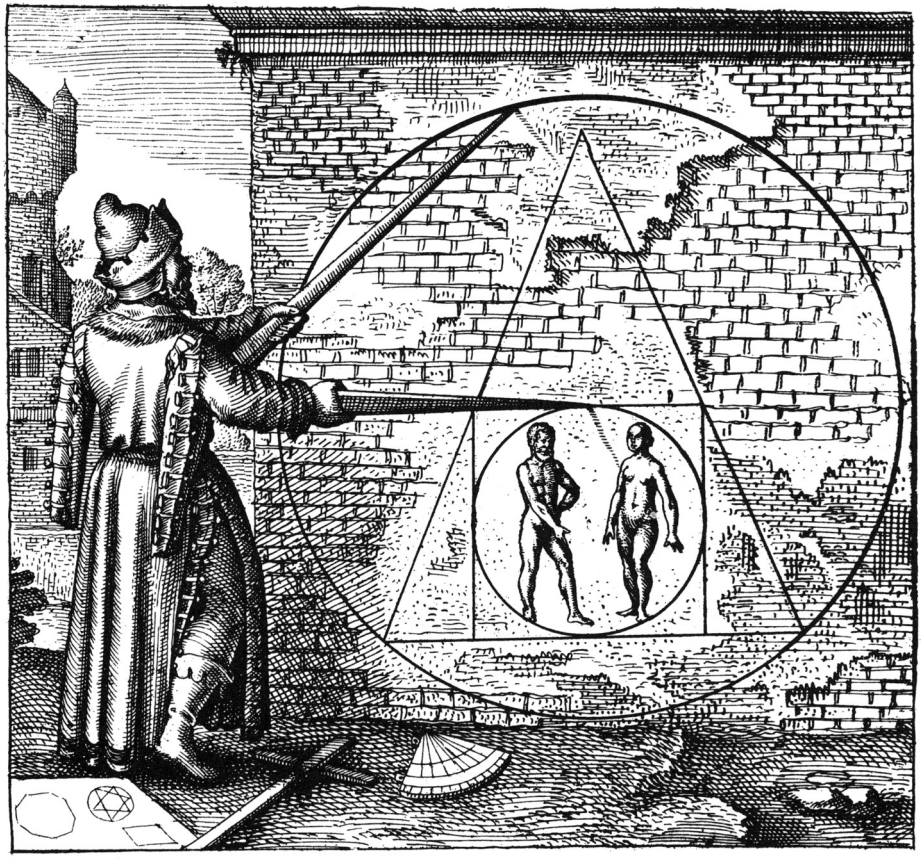

РІЗДВО

– ...спогади ясновидінням постають перед очима, як із ночі зринає день... спогади-передчуття, мов випадково уплетені в сон, коли сновиддя никнуть, розбрідаючись... як у душі, що сповита в тишу-сутінки, розплющується око світанку... на межі ночі-дня, на вузькому кордоні між світами – тіло шукає себе в непевності перехідного стану... очі задивлені у свої зіниці, серця зачаровані власним ритмом...

– ...серця зачаровані власним ритмом... у цій неозорій тиші, що, ось, набирається змісту, плинній, мов океан, – ледь чутний Голос... Голос виповнює простір, лунаючи зусібіч, ніби весь світ – Голос... і Хтось ніби молиться за нас ще ненароджених і вже покійних... і спогади заплетені у Голос... мої спогади заплетені, наче коси... я ще, як дівчина, – невід...

– ...на межі ночі-дня, у найхисткішому просонні Голос насичує водносталь минуле і майбутнє... як вітер, завмерши перед поривом, іще невизначений, так перед очі – спогади-ясновидіння... на межі ночі-дня є місце-час на примирення з тим, що сталося і має статись...

– ...що сталося і має статись... я ніби знаю все, що було, й все, що буде, та пам'ять складає крила в тривозі перед летом... у пам'яті сном замрячені зіниці... лише – на вузькій межі між світами – ледь чутний...

– У вирах сну-забуття еонами чекають, та, прокидаючись, несуть вітер днів, подій, краєвидів... узори долі птахами злітають із долонь, і, підвівши спросоння очі, видно – Доля писана на небі пташиними крильми... Я знаю тебе... Ти – мандрівник, що повертаєшся...

– Мандрівник?.. шепіт-спомин, як доторк ноги до землі знайомого подвір'я... а там біліє світ, куди ми йшли у снах... спереду – досить простягнути руку! – світляні краплі на стеблах, як повертаємось...

– Проснувшись, несуть росу, мов тисячі очей, – як серця роблять перші обережні кроки... крізь мерехтливі виміри роси, крізь світляні сльози світу діється одвічна мандрівка сердець... проснувшись, вогонь несуть у грудях, і очі-тисячі глядять, чи, відійшовши, вміють повернутись, аби при джерелі – мов лососі – кинути на дно тягар тіл... бо ж крізь життя

ідуть сліпими, не добачаючи дороги під ногами, не знаючи ні напряму, ані мети, а ті, що вводять їх, ставлять дзеркало й: «впізнай себе: це ти!», хоча у дзеркалі – чуже обличчя, й чужинець стає супутником, самі ж стають чужинцем, але приходить день, коли ті ж самі кажуть: «не знаємо їх!», і опиняються на білому острові серед моря пітьми, знелюдненому з гадкою про них, із білим стягом забуття... як той, у дорозі названий Олег...

– Який чудний голос... Ти хто?

– Я – Різдво...

– Різдво... І спогад розворушив світ: грудка землі, що змінила суть, і почала наслідувати ритм мого серця! Чи це я збудив її до життя, аби була дзеркалом і свідком мого існування? Та тоді одного дня знайшов мертве тіло посередині кола утрамбованої землі в нетрях джунґлів, глянув на чуже обличчя й затремтів, пригадавши день, коли я вмираю!.. Ах, спогади нараз – як сполохані птахи! – цілий простір щебетів і лопоту крил! – білі крила, наче сніг падає з землі на небо, і в кожному – світ, а в світі кожному – слід, відсвіт мого обличчя... На відкритому полі – вітер здіймає до неба шматки життя, минулі та майбутні, у заметіль ряхтливих дійсностей, і з завмиранням, ось, – хата, Різдво, четверо навколо стола, і я-хлопець знов бачу Його гостре обличчя й чорні очі! Того вечора прийшов зі сніжної метелиці до дверей: чужинець, несподіваний гість, хоч при столі було вільне місце; і голос: «Різдво переповідає Книгу Буття, з людини виліплює людину...» – розповідь про того, який шукає Скарбу, а кому Смерть дарує день життя, – історію забув, та настрій досі живить кров уяви, щось зворушливо невловне: дух предвічного. Я мовив: «Це дуже давня оповідь!» а Він: «Оповіді не старіються, нема нових, старих. Є нескінченне повторення, осмислення, переказ... Історія Олега сплітається з твоїми снами...» Олег! Невже справжнє ім'я? Таке голе без прізвища, обличчя, біографії, – та таки жива істота, яку слід виліпити з чорної глини забуття... втім, крила-світи (скільки у почуттях і пам'яті!) налітають, і можна лиш кидатися голодними руками, хапати спомини-чуття, що – як на вітрі аркуші паперу, – а від доторку повіки набрякають сонливістю, очі злипа... ця біла безмежність ще нагадує дитинство (...мій слід на сні, як на снігу...), проте крила затирають сліди, білі крила, наче гілля з листям, тягнене позаду, вкривають шлях курявою (...спогадів, не усвідомлених як слід...), і засинаємо, зникаєм,

ринувши в їхню веремію... і вчувається: хтось кличе... і, йдучи, з кожним кроком легшаємя на спогад, на пророче видіння, аж до невагомости (самі, мов аркуші паперу...), а сон-імла відкриває вузькі коридори, де не видно далі, ніж на крок... і кроки в сутінках, мов чорні ноти, й думки: «уздовж заметілі повертаються...» (куди?), і шепоти, ніби хтось молиться, ніби над крилами руки спліта... та ні, лише я і моє життя... лиш вітер шелестить... лиш вітер сплітає свої прозорі ру...

– Є межа між світами, що один із них названий, а другий безіменний... Є прохід, що визначається наново з кожним кроком, і міст над проваллям, правдивий лиш тоді, коли йти, збагнувши прірву під ногами... І є брама – як вушко голки... Я знаю тебе. Ти – блудний син, що шукаєш...

– Син?.. Ледве чутний голос у думках... наче хтось говорить, притишивши голос, майже мовчанням... наче хтось живе під віддихом, наче дихає... У проміжку тиші між одним ударом серця й другим, душа завмирає, слу... та як відгукнутись? Ні, Голос серед безлюдного простору – напевне з моєї голови, хоч заторкає живу тканину, адже я справді мандрівник, невпинно в дорозі крізь метелицю подій, жестів, чуттів... Як довго? І куди? Кажуть: у житті людина б'ється головою об стіну, аж збагне: ота стіна – вона сама... А тут все знайоме і чуже водночас (заснувши, мов отямився в іншому сні, сні іншої істоти), і вже не знати, хто я й куди...

– Ти поет-чужинець, що розповідаєш оповідь Різдвяну...

– Поет! Шепіт думок: леткий, спонтанний, і спомин-тінь – на пам'ять... Адже я знав оповідь про пошуки Скарбу! Пам'ятаю: знаходив у ній своє місце, між персонажами, мов у дзеркалі, бачив моє... Та забув... Лише миготливі згадки–здогадки перешіптуються... На цій стіні (напівпрозорій, – мить тому я пройшов крізь неї) був відсвіт обличчя... мого?.. так... ні... забув...

– Чому спинився? Як тоді, на роздоріжжі, побачивши мене?

– Я ж знаю цю ниву, по небосхил заставлену столами... скатертини – як сніг, і вітер надимає хвилі полотна... Колись стояв уже на цьому місці. Та тепер порожньо... перекинені стільці... лиш вітер собакою плутається під ногами... лиш вітер і ледве чутний голос, що зародився в голові... Та раптом – ні, давно тому малим хлопцем я ж вчув голос за спиною, що вимовив моє...

– Ти – Олег, сміливець, який шукає Скарбу...

– Скарб! Нараз у грудях – спогади, як сполохані птахи! Нараз увесь наелектризований ними! Адже Скарб для вибранців і...

– Скарб на дні колодязя.

– Ти хто? – шепочуть почуття, та ні! Скарб! – єдина думка! І в уяві – колодязь серед забутого подвір'я: за поворотом під стіною лісу була хата в саду, де вранці з трави гляділи прозорі зіниці! Кажуть: між кроком і доторком ноги до землі існують світи, які пізнаємо уві снах – прозрівши крізь більмо очей, задивлених у обрій... А втім, яка ж тут тиша! Лише згадки-фантоми (небо повне птахів?) і голос-шепіт... І нагло – мов отямившись! – хтось іде зі мною! Хтось тихо говорить, майже мовчанням! Ти хто?!

– Я – Смерть.

– Смерть! Чому я розплющив повіки! Вона йде зі мною: Смерть-моя-тінь – чорне страхіття! І глухий відгомін кроків супроводжує – страхітливий ритм умирання! І впізнаю Її: там, за стіною, Вона сиділа за столом серед поля, і я з Нею домовився, й вітер розвіяв сновидні видива: моє життя. І яке в чорних очах пекельне видіння! – світ помічений тавром катастрофи, спустошена, палаюча земля, ріки крови, гори тіл і дим, як пасма мертвого волосся над полями! І вітер-ритм з-над руїн – од якого кров крижаніє! І лише нужденний хоровод, і я між ними – я-мертва-тінь, усі ми тіні... Й – крізь сльози – чотири сторони світу, мертві маски – застигли навколо...

– Чому стоїш? Є Скарб на дні колодязя!

– Навіщо, як знайшовши його, людина вмирає? Така була домовленість з Тобою! Навіщо, як все приречене? І чи він взагалі існує? Кажуть: життя закинули мішком на спину, якого неможливо розв'язати; кажуть: там Скарб, та хіба це правда? Живемо, не маючи нічого, очі віддавши обрієві, вуха – шумові вітру, ноги – мандрівці без кінця, та й навіть спогади не наші, бо що пам'ять, як не голос, котрий з'являється, не знати звідки, й щезає? Шукаємо навпомацки, самі не знаючи, чого, а губимо найважливіші події, найдорожчих людей, самих себе. Я теж, шукаючи отак, втратив усе, й світ розкрив, ось, свою обманливу умовність: де була дійсність, там – тлінна матерія споминів, суттю, забутих. А за поворотом була хата в саду. Її не існує, лиш тут, уві сні... Спостерігаємо світ, мов крізь вікна авта в дорозі, що за ними мигтить наше життя; бачимо світ, мов крізь вікна, – незмінний, хоча в кожному вікні інак...

– Між пам'яттю і тим, що відбулося, є третій світ, що його пам'ятає тільки той, хто все забув... Між двома дорогами на перехресті є третя, що відходить, і на неї ступає той, хто вмер... Тут нема хати й ніколи не було. Тут лише слова і звуки, розбиті на окремі тони – прозорі видива уяви...

– Яка божевільна пристрасть спонукала битися об заклад зі Смертю! Та ми домовились, і я увійшов у світ, збудований зі слів, імен, позначень! Зухвалець, що захотів наново сотворити світ, і ось, стою на утрамбованій землі серед мертвого краєвиду: лиш Вона, моя тінь – як стовп біля мене, – і колодязь – кістлявий палець вказує ланцюг! І сторони світу застигли, – білі маски... а позаду (пригадую) був кордон і прозора тиша. Тут біле Сонце випалює краєвид. Тисячі очей виглядали мене з дороги, а я зберіг жменьку сліз. І навіщо? Адже людина родиться, аби вмерти. Адже Різдво – день похорону, бо мерехтливі узори роси, які приносимо у світ, містять таїну проминання: сльози на стеблах – низані перли небуття...

– Ми домовились.

– Так, але Ти не розумієш, що таке страх остаточного кінця, Тебе самої! Ти спускайся в колодязь, а я триматиму корбу! Пожди, я зв'яжу Тобі руки... Га! Обдурив Смерть! Спускається замість мене! Тепер лиш зірвати ланцюг і... Як камінь! І кола на воді! Та блиск! – і Вона повзе, як по линві! – вже ось! – штовхаю, та, відбившись, вертається, мов пружиною прикріплена до рук, і я пхаю з усіх сил, а фрази забутої молитви: «простили мені брови гнів, що приліпив я до них, невинних; простили мої чисті уста злобу слів, як цямрина прощає, коли кидають людину в Колодязь зустріти Смерть; простили мені руки: не вони ударяли... та чи простить Колодязь, що труп ранить воду ножем розкладу?..» – а Вона стрибає, та я раптом: – це ж сон мені сниться! – тіні уявних лаштунків! І Вона (від мого усвідомлення?) зависає й... – униз, в колодязь, на дно... Та тоді жах-блискавка! – бо шугає вгору, просто в руки, й... Золотий Дзвін! Я поставив його на полицю в хаті, яку пригадав з небуття, і він сяє золотом, що не разить очей, пробуджує простір. Позаду, за дверима шумить море, і вітер шепоче над хвилями, вплітаючись у наспів серця... і хтось називає ім'я... Бо є третій світ між пам'яттю і тим, що відбулося, і його пам'ятає той, хто все забув. А я пам'ятаю тебе: грудку перетвореної матерії, що була моїм двійником! І пам'ятаю той день: скорчене тіло на дорозі, в дощі, й твою усмішку, вже з того боку... частка моєї душі залишилася в тій усмішці!..

А тепер світ набрякає сяйвом Золотого Дзвону, і знаю: на грані ночі-дня, на вузькому кордоні між світами, приходить час на примирення з тим, що сталося і має статись. І, випроставшись, як мирно (ніби вже пережив це) слухати, що стіни оглушливо розтина...

Постріл! Що? У розширені зі сну зіниці – повінь золотого світла! (Господи! невже те, про яке говорять? а я вже гадав: його не існує, нічого нема...), і важко опертися, що ця безмежність – джерело, з якого... цей океан, що гіпнотизує ледь відчутним пульсуванням променів, і думки розчиняються, – яка ж радість! – хоч промені свердлять, випікаючи на рогівці палюще тавро, та це випробування! – не піддатися, крізь сльози – вдивлятися в осяйне ядро, бо навіть тут, як у двобою, треба вибороти... Ух! Скажений обруч (пульс той сам, як промені, божевілля червоних плям!) – зараз роздушить мозок, розчавить на драглисту масу! перетерпіти! пе-ре-тер..! – бо сам поламаю пальці, прокушу м'якуш хирного м'яса... пе-ре-т...

Нарешті! Видихнути! (полегшення – таке ж раптове, як і з'ява болю) – і впасти, безвладно зсунутися вниз, в порожнє, темне отупіння...

Як довго?.. Знаю лише, що, якби ще мить, то я б не витримав, помер би з болю... а це значить: живу... червоні плями пульсують і розчиняються в ніяковости... полегша визначає в цю мить усе... бо живу... хоча на саму думку, щоб розтулити... – біль погрозливо хрипить... і одностайний шум, мов грімкіт моря мішається з гомоном... море й дзвони... заколисливі звуки, бо здається: знов у темному океані коливаюся, де не існує минулого й майбутнього, – як уві сні – море й дзвін, – та й ще щось, бо руки досі стискаються від боротьби із... ким?.. і жевріє фантасмагорія сну в плямах дивних форм – плями пам'яті-свідомости, окремі фрази: «...слід на сні, як на снігу...» проте тікають, відчутні, але вже не можу впізнати, затримати, згадати... Утім, який разючий сон: з глибин позасвідомого! А тоді сяйво: Бог чи Ангел, так, Золотий Дзвін! І хтось мовив: «примирення з тим, що сталося і має статись...» Таке буває, мабуть...

Авжеж! Смерть! Постріл!.. Підтягтися (таки зв'язали, сволота, – руки обвинені на зап'ястях), і... – ух! – пронизливий біль! плями божевільно спалахують! – проти сліпучої стіни – лиш обрис трапецієподібної форми, звідки світло, й мигцем – лігвище, солома, коло утрамбованої глини... але хвиля болю проколює зіниці аж до мозку!.. І довго боротися з проклятим тілом, поки пересунути в тінь, покласти щоку на холодну, вологу...

Це аж надто знайоме: оця хвороблива ослабленість тіла, й сон не відсвіжив, а навпаки: я ще слабкіший, і повернулася гарячка, та як лежати нерухомо, нестерпний біль трохи влягається... знову далекий шум, дзвін, і напівсонна думка, що ранок не прийшов збудити, а навмисне присипляє свідомість, повиває в тишу, щоб я заснув... щоб я (невже?) вмер і проснувся в тілі іншої... бо хіба не бажав саме цього?.. Та це таке безглуздя і... – Господи! сумка! де? – і миттю щезає позірний спокій – ривком (аж заціпеніло від болю!) – й – навпомацки – пригорщі соломи, аж – є! не забра-ли! – і пальці мимоволі – мов шкіру коханої... Хоча яке жалюгідне хвилювання, коли все одно не встигну! Ще вчора, як спіймали (за таких абсурдних обставин!), я знав, що це доля... це ж майже комічно, як ця мавпа з набряклими очима закликала приєднатися до їхньої «священної Революції...» А тоді велів (сучий син!) «подарувати» день життя! Дослівно! «Трибунал Революції дарує один день!» Добре хоча б не попасти в розпуку, бо як виправдати за таких обставин бездіяльність або дію, яка одразу ж втрачає... хоча водночас це постійне відчуття, ніби хтось дивиться, ніби світ чекає... Та годі!.. і цей проклятий біль! – Ідіот! Пошкодив очі, дивлячись на сонце! Останній дурень!! А втім, чому не вбили? Навіщо комедія «трибуналу»? Щоб принизити в моїй жалюгідній особі цивілізований світ? Щоб я каявся, повзав, цілував їм ноги? Та поводилися пристойно, без биття, тортур. Невже ж?.. Ні! Не треба принижувати себе! Я мав час змиритися, і це нічого не міняє. Бар'є сказав би про крейдяне коло, яке... та, зрештою, в глибині душі хіба я не шукав Її? Так довго жив пліч-о-пліч, що стала буденною річчю, ба, супутником, важко тільки, що не закінчив, воістину: з праху в прах... Вчора міг обдурювати себе, та цей день, цей неприродно чіткий термін, нищить ілюзії... і лиш уявляється, ніби хтось... хоча нікого нема, ніколи не було! Бррр!! Так думаючи, остаточно з'їду з глузду... краще забути про все, поринути в пульсування плям, у ці звуки заколисливі, бо в шурхотливій тиші досі – дзвони й шум, з яким... Море?! Та це ж неможливо! Тут же..!

– Хто це?!

Мовчання. Лиш безгучне тремтіння повітря підказує, що шепіт не щез, а стишився до безмовного поруху вуст. І яке нараз безгоміння глибочезне! Мов на дні колодязя... та цієї ж миті знов шепіт...

– Ти молишся?!

Шерех–шурхіт... Крізь біль і мигтіння багрових плям (аж від люті

руки – в п'ястуки!), з подовгастої діри просочується тепер лише бліде сяйво, а далі – одноманітно темна... хоча в куті... привиділось?.. Мурмотіння голоснішає, та неможливо вирізнити слів з каламутної...

– Що ти говориш! – крик, неймовірно лункий серед гробової тиші, лякає мене самого. Шепіт теж, ніби наляканий, майже щезає... Хіба темний обрис, там, під стіною – це..? Добратися туди? Чи пасивно стежити, як секунди, мов слизькі змії...

– Я знаю тебе! – (голос – і мимовільний спазм страху!) – Ти цей чужоземний лікар. Кажуть, ти прибув у цю Богом забуту країну, тікаючи сам від себе.

(Пульсування червоних плям... і біль силоміць затуляє...)

– Так. Я лікар, який приплентався сюди, сам не знаючи, чому і пощо. А ти хто і звідки мене знаєш?

– Ти тут усім відомий.

Голос чіткий, пружний. Слова компактно висять у повітрі якусь мить, поки зникають. Зате мої тяжко видобуваються з горлян...

– Не всім. Мене затримали і засудили, як бандита. Той офіцер з бичачим карком мене не знає.

– Тебе тут знають усі. Вони вважають тебе чи не святим.

Святим! Аж хочеться гірко зареготати! Святим!

– Ти дивився на сонце. Цього не вільно робити. Сонце проникає сюди на кілька хвилин, але ти саме прокинувся і дивився.

Дивно, та свідомість, що впізнали, таки втихомирює...

– Мене засудили до страти, – й на мить: мов крижані рихви, наче вперше збагнув, що... – Та це пусте! Я й так приречений... – і в безголоссі після слів – свистючий, астматичний віддих: звук мого дихання, й аж хочеться кричати! Як довго приглушив у собі цей відчай, вдавав, що його нема! І напружена тиша, мов дзеркало, відбиває мій беззвучний крик! Втім, ось, знов звук, що пускає електричний струм в плутанину нервів!

– Ти чув цей дзвоник?!

– Не дзвоник. Пташка. Місцевий вид коровайки. Я приручив її.

Коровайка! Бігме! Я ж не раз на світанку чув її дивний спів! І це аж розвеселює, майже істерично! Голос теж, напевно, – реальна людина. Людина, що приручає птахів.

– І її спів пасує. Сьогодні Різдво.

– Невже? – адже в цій Богом забутій землі так легко втратити відчуття мінливости знайомих пір року, ритму свят. Всі дні стають буднями. Та усвідомлення, що нині Різдво (хоч яке несхоже), мимоволі хвилює й...

– За що?

– Що ти сказав?

– За що тебе засудили на страту?

– Вони й самі не знають. Навіть не підозрюють, яке їм випало завдання. Бути, мовити б, Божим мечем! – (і мимоволі знайома насолода інтонацій, музики речень...) – Завтра мене розстріляють за... вбивство!

– Ти вбив людину?

(Як кортить висловити все, хоча він же...)

– Це не зовсім дослівно. Зрештою, це відбулося давно. Іноді здається: століття тому в іншому світі. Ці розпашілі мавпи з автоматами й гадки не мають, і їм же було би байдуже: в їхніх очах убивство – це щоденний гігієнічний акт, як чистити зуби. Вони встановлюють права, бо в дану хвилину нема сильнішого, і це дає почуття всемогутности, – (думка плутається від перевтоми: як важко говорити наосліп, до химерних плям, які...) – До речі, переслідуючи чужинців, вони намагаються довести самим собі свою повноцінність, вийти, сказати б, зі свого болота. І тому слово «чужинець» прикладається до всіх, хто відрізняється від їхньої тупої маси! Сволота!

– Я не розумію. Чи це значить, що тебе ув'язнили нізащо?

– Якоюсь мірою... Я прошу пробачення. Я відвик від розмови. Останніми роками мав справу лише з дикунами. Основна думка в тому, що це, мабуть, однаково, чи мене засудять за вбивство в суді, чи розстріляє банда самозванців.

– Тоді ти справді вбив? Але як тебе зловили? Всі чужинці повтікали поромом ще позавчора. Чому ти не втік?

– Бо мені нема куди... – й голос мимоволі застряга... – Крім того, мене, мабуть, не змогли розбудити. Сподіваюся, бодай, що пробували розбудити. Я сплю... довго й несвідомо, як убитий! Буває по шістнадцять, а то й більше... Ти розумієш? Навіть якби я...

– Ти заразився!

– Я заразився сонною хворобою, – (краще не думати про сенс, мов слова стосуються одного з безіменних пацієнтів.) – Добре знаю симптоми: болі голови, гарячка, що викликає галюцінаційні стани, відсутність апетиту.

Я протягом двох днів нічого не їв! А невдовзі прийде остатанній сонний ступор. Передбачаю, лишився день, а тоді засну, щоби збудитися востаннє уже не собою, а позбавленою людських почуттів твариною. Хіба що вони раніше візьмуться... – (та клубок у горлі зупиняє, а треба б швидше, аби загубити між словами розпуку й страх.) – Я лікар, нездібний зцілити себе самого. Голова йде обертом, і я напівнепритомний. Може й ти також – моє марення. Все: ти, цей підвал, розстріл! Може, я в своїй кімнаті й...

– Це жахливо!

– Це, як мінімум, дуже іронічно...

Справді, наче лукаво надумана іронія, та не хочеться вірити, що все марення в пропасниці. Хочеться чути голос, знайти реальність у...

– Важко повірити, що ти таки вбив людину. Хоча це пояснило б, чому ти тут опинився. Це втеча чи покута?

– І те, й те. Втеча й покута.

– І хто призначив тобі таку покуту?

– Ніхто. Я сам.

– Тоді це, так би мовити, покута без сповіді...

– Нема чого насміхатися. Хоча зрештою, смійся досхочу, коли тобі приємно.

– Даруй. Я не хотів образити. Навпаки. Бо, бачиш, сповідь...

– Ні! – (ні! Сам натяк викликає палкий спротив. Хоча чи не цього я справді бажаю? Чи це не суть оповіді? Та це була б брехня: для мене й для нього!) – Сповідь була, хоч нескінчена, та за те, якщо хочеш, «прямо до Бога». На жаль, я загубив...

– Записана сповідь?

– Я загубив частину, і тепер уже... Та стривай! – (бо ж раптом свідомість неймовірного!) – Ти хто такий?! Звідки ти знаєш мою рідну мову?!

– Ти заговорив нею до мене. Я так і відповів. Я теж чужинець, що прибув до цієї Богом забутої країни, шукаючи... тебе...

– Мене?!

– Я маю щось, що тебе зацікавило б...

– Сумніваюся, – (ах, підозра, від якої холоне серце!) – Повір мені, за кілька коротких років я прожив довге життя. Особливо тепер вістки мені...

– Ти не зрозумів. Я не збираюся розповідати новини. Правду кажучи, я б хотів послухати. Ти ж письменник...

– Письменник? Ти помиляєшся... – (вже впевненість, і вже не хочеться нічого...) – Облишмо. Голова болить, як скажена, і відчуваю: повернулася гаряч...

– Я знаю твою оповідь про того, кому Смерть дарує день...

– Брешеш! Це неможливо! Я знаю, що вони тебе підіслали! Але ти обмовився! Цієї оповіді ти не міг..! – (Господи, що ж вони хочуть?! Щоб я доносив на дідів і жінок, яких ще не встигли розстріляти? Та я й так не зміг би нічого путнього сказати! Втім, звідки він..?) – А проте хай буде. Іди й скажи, що все знаєш, що протягом десяти років я писав роман. Це мала бути моя сповідь, моя лебедина пісня. І я писав, якщо хочеш, у повній таємниці. Але загубив половину тексту. Ось такий безглуздий кінець! На жаль, не можу зізнатися в якійсь підривній роботі. Хоча, зрештою, чому й ні? Скажи їм, що я плянував контрреволюцію, і роман мав бути тією іскрою, від якої спалахне пожежа всенародного повстання. А після перемоги мене проголосили б королем країни, ба, що там, – цілого континенту! Ти вдоволений?!

– Ти не розумієш. Я не прийшов тебе допитувати. Навпаки, я привіз...

– Я вже казав: мені нецікаво!

– Твою сповідь...

– Брешеш! – (що це? хто?! проклята веремія плям!) – Хто ти і чого від мене?..

– Я покажу тобі...

Покаже?! Всупереч здоровому глуздові, сльози... й шелест хвилює всупереч розпачливим спробам зберегти холоднокровність. Гортання аркушів, – як дратує повільність! – шерех соломи... – попри біль, таки гляну, – на мить ця долоня з кістлявими пальцями ніби знайо... та не тепер, – ні, не мій почерк! хоча... дрібні літери стрибають крізь мигтіння багряних плям, і раптом від болю й сорому розчарування горло заходиться безголосим... а він же бачить, мусить бачити...

– Я прочитаю тобі, – виймає папір з обезволених рук... і – голос: надзвичайно лункий і чистий... дивно захопливий...

Він ішов, долаючи могутній опір вітру. Ішов навпомацки, бо темрява була – мов стіна. І справді, йдучи, продирався крізь стіну, що відділяє від реального світу. Навколо в суцільній чорноті існували лише звуки: тягучий свист вітру і зойк невидимих дерев, що їх вітер, тріскаючи гілками, нагинав до землі. Звуки – зловісна розмова між невидимими силами, і відчув їхню загубленість,

їхнє небуття. І стало невимовно жаль уявних дерев серед стихії; стало жаль самого себе, як єство наструнчилося до вітрового гону, напнулося, що ось-ось лусне, вкриється павутинням тріщин. І збагнув, що тільки тут і тепер: у темряві, коли вітер дме над нереальним краєвидом, можна відчути, яке воно тендітне – його єство...

Продирався крізь чорноту, а вітер стих, вагаючись, замовк, і все оповила моторшна тиша. Лише глухий відгомін кроків, як ноти, записувані на чорному папері, що всотувалися в ніч. Ніби світ і ця мить вийшли за межі часопростору. І здалося: він уже пережив її колись, може, й більше, ніж раз. Як цей сон про затемнення місяця (лиш сон?), коли стало зовсім чорно, а тоді з темряви формувалися руки, – неймовірне пережиття: його руки, а водночас руки зовсім іншої істоти... І вслухався... Тиша... Лише у темряві – далекий, тужний гомін, ніби невситима душа вітру ще витала в нерухомому повітрі...

– Звідки ти це маєш?!

Що зі мною! Це ж тільки слова, складені у звичайні речення! Та коли слухав (тут і тепер, коли світ став недійсним маревом), я ніби ожив, і був деревом, що нагинається, й вітром, поєднаним з гоном великих мас повітря, нерухомим у синхронному русі!.. Бо я це написав! А тепер переживаю наново, – обеззброєний, бо ж і моє єство надзвичайно...

– Це твоє? Ти це писав? – як страшно повертатися в цю мить, у землянку серед джунґлів, знаючи, що мене можна тепер вбити найлегшим ударом...

– Скажи, хто ти? І чого хочеш від мене? Бо якщо ти прийшов видобути з мене інформацію, то, повір, я нічого не знаю. Я завжди стояв осторонь.

– Ти справді думав, що я хочу вичавити з тебе зізнання? Ти переоцінюєш політичну витонченість «коменданта». Він поки що не цікавиться душами своїх в'язнів. Та, якщо не хочеш, то...

– Стривай! Дай подумати...

Хто він? Звідки має записи? А втім, жадання чути цей голос: перетворений плином часу, призабутий, та реальніший від усього, що тут, – могутніше, аніж ірраціональний страх (бо що ж вони насправді могли б мені зробити!). Ні, продовжити мить самознайдення, прилютування до дійсности, бо що лишається в останні хвилини, як не розмова зі собою? Лише...

– Мені здається: я впізнаю цей текст. Можливо, написав його колись,

та це такий короткий уривок. Якби трохи більше...

Приглушений, іронічний сміх ізвідти, та знов шелестить папір, і в гарячковому очікуванні, сподіванні голосу, я...

...Йшов, намацуючи грузький ґрунт під ногами. Повітря було нерухоме, густе від туману; важка вологість тягла його донизу. І відчув, як земля пітніє, важко дихаючи, й її трудне дихання гнітючим тягарем лягало на груди. Ні подуву...

Тоді бліді іскри на суцільно чорному тлі наполегливо нагадали про щось. Скидалися на вовчі очі, але знав: це пояснення поверхове й неправильне. Й нагло стопа загрузла в розпушену землю й, отямившись із задуми, яка нагадувала сон, збагнув: ліхтарі вздовж дороги біля хати, як маяки, випускають у ніч конуси тривожного сяйва... Й усвідомив, бачивши їх, що іншої дороги для нього ніколи не було. «Вже недалеко...» – подумав, і цієї миті темрява втратила чорну одноманітність: збуджена незримою блискавкою, розпорошилася на відтінки, ледве відмінні тони пітьми, й, зачарований, спостерігав дивовижне дійство, як світ виліплюється з ночі, як густа матерія темряви вливається у протоформи речей, а з порожнечі – напівпримарні обриси: гілка, стовбур, стежка маревом змії з-під ніг... І стояв, дивлячись, дивуючись, що світ таки збудований із темряви, тільки пробуджений світлом...

Обрісши гілками, стовбур став половиною дерева, що за ним бовваніла циклопічна стіна лісу. Він тепер бачив закаляні глиною черевики: на стежці між зораним полем і узбіччям дороги, – майже поєднані із землею, ніби він виростав із неї. Різко повернув на середину дороги, але спинився, бо ліс і поле в імлі чекали на щось: напружена нерухомість форм і насичена сподіванням тиша були майже живі. Озирнувся. Ні душі... Лише в повітрі наростав тихий шемріт, і за мить дощ почав сірими пасмами вливатися у відкриту посуду лісу, в монументальний, тьмяний ковчег, і він раптом усвідомив, що все навпаки: лісове пасмо мало б бути праворуч, по той бік, а поле – там, і здалося: дощ падає з землі на небо. «Перемішалися напрями», – стрепенувся, але не зрозумів, що це означає... Поспішав до ліхтарів (ніби спостерігав себе збоку, з перспективи іншої свідомости, як рішуче іде вперед, хоча насправді стоїть, вражено загудований...) і, як схрещені конуси світла від ліхтарів поклали на дорогу його роздвоєну тінь, над полем пролунав тривожний поклик... Завмер... Ліс і нива були тьмяно-порожні, нескінченні в імлі...

Олег звів голову: птах ширяв, розгорнувши крила, – чорний витончений обрис, ледь видимий, аж недійсний, у темному, клубчастому просторі... Чорний птах, загублений у леті...

Я знаю, він очікує мого відгуку, але що я міг би сказати? Адже тут починається оповідь! Перша сцена, якої так довго шукав, сама займає своє місце в структурі подій! Оцей ліс в імлі, нива, дорога між ними... Й ім'я: без прізвища, біографії, обличчя – голе звучання, що викликає... А втім: «спостерігав себе збоку, з перспективи іншої свідомости...» – це так, мовби написав це вчора, а не тоді давно, словами, які вжив би тепер... Та ні! Не сумніватися! Поринути в цей світ – напівпригадуваний, напіввигаданий, – що існує лише в словах і уяві! Не відкидати руки, яку життя простягає в найнесподіванішій із...

– Ти маєш ще записи?

– Цілу скирту. Але вони розрізнені, пов'язані збігами деяких фраз, мотивів, аналогічних символів. Я ніколи не зміг відтворити задуму...

– Дай мені їх! – (ах, знову вірус, що роками сіяв неспокій, штовхаючи до невпинного руху-шукання!) – Я вже знаю, як усе почалося!

– Невже це початок?

– Так... але довго пояснювати. Прошу тебе, дай мені записи.

– Хіба ж ти спроможний їх читати?

Читати? Господи, я ж у піднесенні... Який проклятий збіг...

– Я міг би читати тобі.

– Ти зробив би це для мене?!

– Не лише для тебе. Мене зацікавила ця оповідь ще тоді, як її знайшов. Я прочитав усі уривки й сподіваюся, що зрозумів би хід твоїх думок... Та є ще один уривок, здається, продовження попереднього. Прочитати?

– Так! Читай! Читай...

Птах-летюча-літера над полем, напівдійсним в дощі. Чорний Птах із розгорнутим чорним крилом, пролетівши на той бік дороги, влився в імлу, що навпіл ділить світ... У скелі дощу-імли живе Дух зі страшним ім'ям – витає Ангел Смерти... Серед зігнутих лез дощу – камінь, прикований до землі: сірий, невидимий в імлі. Вода ріже літери на камені: страшне ім'я, що є не-ім'ям. Камінь у дощі... Камінь у сірому, нереальному просторі... Камінь...

Над могильними паростями водяний дим розмелює, клуб об клуб, свою німу розпуку. Ніби хтось кинув прокляття на ліс і знищив простір вільного руху: билина не підніме голови, лише тінь тиняється німим маревом, лише крик Птаха (із дзьоба, що розчахнувся від жаху) збуджує голоси в дереві на краю лісу: «Не дай знищити німий плач: на імлу порожніх слів! Господи, змилосердься над нами!..» і лише дощ шелестить... в камені імли, в бастіоні дощу все втрачає подобу й міру; межа між явою-сном, матерією-тінню, так і ні – провалля, дим-не-дим, а важкі ядра темряви збилися в скелю, аж Земля, змінивши напрям, летить у безодню, дим-не-дим, і лише Птах, заквиливши, б'є його крильми, наче Смерть ударяє в обличчя! – Птах-дочасна-літера підіймає тривогу, бо жах уже проколов очі до дна очних ям!.. та лише дощ шелестить... і тіні – серед тіней... і лиш голоси в деревах на краю лісу: «Не висуши крику, в який виливаються очі, проколені страхом перед найстрашнішим... Нехай сльози живого тіла ранять навіжену землю, гризуть камінь... Господи, змилосердься над нами!..»

І Олег раптом згадав: на межі між світами є пряма дорога між небом і землею, як уві сні, і на неї може ступити той, хто забув про себе. І, як уві сні, пішов повз ліхтарі рятувати світ, який гине, – крізь схрещені конуси сяйва, що клали на землю роздвоєну тінь. І Птах злетів над головою – знак, на мить зафіксований у леті, що пише на небі долю світу. Він спостерігав його блискавичний рух, – лише мить – і Птах був над нивою...

І він бачив, як світло виринає з глибин, проникаючи крізь пори ґрунту. Сонце-свіча піднялось; він спостерігав його структуру: червоний купол на чорних земних колонах, золоте полум'я й блакитне світло, яке міняє світ. Бо ліс став блакитним, а нива – золото-синім морем, і він бачив, як женці йдуть по морі, як зі свічі пливуть краплі золотого воску й голубе жито виростає з них. Чи справді бачив? І чи бачив, як Птах-літера, розгорнувши блакитні крила, здолав опір часопростору, і небо змішалося з морем, і тиша – з вічністю? Це все було прямо перед ним: у повітрі, що вже не було повітрям, водою, соняшним вогнем, летів блакитний Птах, який обернувся в золото, зупинившись на небі, ставши Зорею над небосхилом. І він помітив: сонце різьбить тепер на дорозі одну-єдину його тінь. «Уже недалеко...» – подумав, глибоко набираючи в груди... віддих вічности...

– Ти впізнав цей уривок?

– Не знаю. Щось тут не так. Правда, я колись часто писав,

мовити б, прямо з позасвідомого, не пробуючи виправляти стилю й контролювати змісту. Зараз трохи соромно за такий розгнузданий патос. Але впізнаю картини. Здається, неможливо, щоби хтось інший... хіба що... Хіба що хтось їх переписав! Ти це зробив?! Га?! Яким правом втручався в мою...

– Нічого я не переписував.

– Але почерк не мій! Якщо це ти, негіднику, то я ж тобі..!

Яка могутня тиша поглинає гнів, глузує з мого безсилля... Це ж надто жорстоко! Я щойно зрозумів, щойно знайшов двері, а не можу ввійти... без нього... Чи, може, таки все марення?..

– Відізвись...

– Давай домовимося. В нас дві частини оповіді. Відтворімо її удвох, але ти мусиш поводитись конструктивніше. Хочеш, я читатиму і твій текст.

– Немає потреби. Більшість знаю напам'ять.

– Тоді починай. Отже, все почалося з того, що Олег ішов...

– Ні! Це був сон... – уже готовий говорити, та раптом: усе ж почалось зі сну! Як сьогодні. Яка тривожна паралель! І сни – мій і його – якось суттєво подібні. І друге: людина, якій Смерть дарує «день після життя, але перед смертю». І знову підозра, яка колись не дозволила дописати до кінця: що це пророцтво і що, пишучи, формую життя, кидаю виклик. А я ж знаю, чим усе кінчається: яка страшна призвістка! І хіба ж не мусив би відкрити перед ним, ба, самому пережити – всю суть мого... падіння?..

– Я не впевнений. Може, ти ще трохи почитав би...

– Почитав? Вибач, ле мені нецікаві такі ігри, – (голос крижаний тепер, нетерпляче рішучий.) – Ти, мабуть, хочеш засну...

– Ні! – мов уперше збагнув, як Вона близько: досить заплющити очі! – Тобі не соромно насміхатися! Я ж...

– Я тебе не розумію. Хіба ти маєш інший вибір? Розмова принаймні може втримувати тебе від сну. І ще: є коментар на берегах. «Мов записи в щоденнику, написані іншою рукою, так – спогади-ясновидіння, коли, самозабувшись, поринути в струми загублених і ще ненароджених подій...»

Так, пригадую цей ритм, враження від забутого сну. В оповіді також усе почалося від такого ритму, від забутого сну...

– Гаразд. Здається, я готовий.

– Отож усе почалося зі сну...

– Так. І сон був знайомий. Він не раз опинявся в темряві на дорозі до хати, себто покиненої садиби його дідів серед зруйнованого села на краю лісу, відчуваючи, що там заховане щось, що він, відходячи, забув узяти з собою. Та йому ніколи не вдавалося дійти туди. Щойно цієї ночі він зміг підступити до самого обійстя й побачив птаха, який збудив сонце...

Хіба можливо?.. Якщо так, то лише звільнившись від свідомої контролі, поринувши в дійсність «подій загублених і ненароджених...» – бо лише там, у їхній ритмічній течії, можна...

– ...Він наближався до повороту, й зі стіни лісу виринув живопліт і дерева садка. Досить було зробити крок... Утім, нога нерішуче зависла в повітрі. Якась нездоланна сила наказала йому озирнутися назад...

СТРАСТІ

ВЕСНА

...Якась неминуча, сувора конечність примусила глянути цій людині просто в вічі. Обличчя було чуже, та водночас дивно знайоме, а надто очі: чорні, склянoблискучі...

– Хто ти? – спитав, але вуста вже рухалися.

– ...в цьому дзеркалі геройство й велич, яких ти ніде інде... – чорнявий шепотів щось вельми важливе, й він прикипів поглядом до вуст, коли за спиною пролунав різкий дзвінок, аж затремтів увесь простір, захиталася невидима його структура, і в одну мить світ розлетівся на друзки! В одну мить він утратив ґрунт і полетів стрімголов через калейдоскопічний хаос форм-кольорів, через розбиті уламки сонного світу, в суміші яких гудів дзвінок, аж простір корчився-двигтів, – йому затамувало дух від швидкости падіння, й, раптово грюкнувшись, тіло судомно скинулося на м'якій поверхні...

Дезорієнтований, ледь тямлячи, вдивлявся в чорноту, що тиснула зусібіч, та як дзвінок загудів удруге, добуваючись з його власних грудей, заціпенів і розпачливо заплющив очі. Під склепінням повік розбиті уламки сновидінь мали природніше місце; спостерігав, як розбрідаються постаті, фраґменти краєвидів, зусиллям волі пробував зібрати їх докупи, скласти з них щось зрозуміле, та дзвінок задзеленчав утретє! Він нарешті схопився і почав навпомацки шукати слухавку, втім, голос («Алло... Олег?» – його ім'я чи?..) не повернув до тями, – неприродно лункий у темряві, був лише продовженням сну, зрештою, як і гудок телефону, добувався з нутрощів: слова зринули десь біля соняшного сплетіння й піднімалися вгору, наповнюючи тіло неприємною луною-вібруванням... Він добре знав цей стан, це почуття непричетности всього, що діялося, до реального місця й обставин, наче був порожньою посудиною, повішеною в порожнечі, в яку наливалися почуття-голоси з різних дійсностей, цілковиту розгубленість після пробудження зі сну, яку називав «забуттям», і, як завжди, скрижанів од страху, що цього разу не зможе повернутися, ба, що «реального світу» ніколи не було, і це...

– Вибач, що турбую серед ночі, але...

З очима заплющеними в темряві, напружено слухав голосу, хапаючись слів, наче рятівної нитки, голосу, що був ніби нормальним і знайомим, та перетворені в тілі слова проникали у свідомість дивно видовжені, повні бентежних півтонів, незрозумілих підтекстів...

– Олег?.. Алло?..

– Я чую... – ледве пробурмотів, хрипкий спросоння, а голос у слухавці, помітно збентежений, продовжував вибачатися, раз-у-раз затинаючись, міняючи тон, і він відчув, що все це – якась незрозуміла гра. У просторі, визначеному лише безтілесним голосом серед темряви, говорила не Ніна, а чоловік зі сну, що замасковувався її голосом, аби остаточно знищити психічну рівновагу. Він мусив перебороти його, надати розмові нормальної...

– Ніно, це середина ночі. Що трапилося?!

– Даруй мені. Я знаю: це невідповідна година, але... – й замовкла, і на мить все оповила глибока тиша, в якій раптом із надзвичнйою ясністю відчув, що знає цю ситуацію, колись уже її пережив, і, вражений, слухав, як голос із темряви висловлює те, що він уже знав...

– Арзац щез...

– Що? Як?! – ніби хтось вигукнув крізь його вуста, та за мить це враження залишило тільки бентежно незрозумілий слід, і він, як завжди, приходив до тями з гнітючим почуттям сорому.

– Коли?

– У відрядженні. Він пішов на працю в четвер уранці. Не повернувся на ніч. Я ще не дуже хвилювалася, бо таке бувало... – голос завмер на мить, ніби затиснений хвилюванням; тоді пролунав поспішно, з виглядом діловитости. – В лікарні сказали: мусив негайно їхати. Я думала: не встиг подзвонити... То вчора я сама подзвонила до готелю. Увесь день ніхто не піднімав слухавки. Ні в готелі, ні в медичному центрі. Я пробувала й сьогодні. Це зовсім незрозуміло. Я...

– Який день нині?

– Субота... – (здивовано, ледь насторожено.) – Тобто, вже неділя...

Він щойно тепер збентежився. Ніна... Арзац... Спогади з далекого минулого. А проте її тон натякав на щось незнайоме, про що він починав недовірливо (не без якогось злобного вдоволення) здогадуватись.

– Ніно, нема причин хвилюватися. Пояснення напевно зовсім просте.

Телефонні лінії абощо. Це трапляється. Найкраще засни, все скоро само з'ясується, – не хотів приєднатися до побоювань; зрештою, накочувалась дедалі дужче хвиля сонли...

– Я могла б зрозуміти його відсутність. Та ціле місто? Готель? Медичний центр? Там хтось повинен бути весь час...

– Аварія телефонного сполучення. Це зовсім імовірно...

На хвилину в темряві запанувало напружене мовчання.

– Чи ми могли б зустрітися?

– Зустрітися? Звісно... З приємністю... Коли тобі...

– Чи було б тобі дуже незручно, якби я прийшла до тебе?

Його охопило незрозуміле хвилювання.

– Незручно?.. Ні, зовсім... Але якщо це зайва турбота, я ж можу...

– Ні, я прийду. За дві години?

– Гаразд... але...

Не встиг доказати, бо зі слухавки донісся протяглий гудок. Попри дрімливість, його неприємно вразило раптове закінчення розмови. Глянув на фосфоричне обрамлення годинника (четверта!), і аж жахнувся: за дві години?! Якого чорта вона..! Хвилину вагався, тремтячи від злости. Адже треба б не спати, бо вона знову розбудить, та не мав сил боротися. Шемріт дощу присипляв, долинаючи з пітьми. Він загорнувся в ковдру. – Це таки справді не подібне до нього, – думав, повертаючись на бік. – Та ні, це дурничка... – і в голові ще блиснуло: все-таки дивно, як вони розійшлися – він і вона... але за мить, полонений сонливим теплом... уже спав...

Хвилина перепочинку... Розповідь втомила, хоча водночас навела знайомий спокій, майже моторошний... Як його дрімота...

– Я знайшов відповідний уривок. Ти не проти?

– Я? Ні. Не проти, – а втім, яка дивна ситуація: ця розповідь удвох. Я ж майже забув, і голос із темряви викликає тепер...

...Він ще чув Її голос, та слова долинали ніби з великої віддалі, химерно розтягнені, щораз тихіші і нерозбірливіші, і в їхній нетривкості відчувалося зворушливе прохання про допомогу.

– Ти кажеш, дурничка. Якби ти знав, скільки душі, скільки тендітної тканини почуттів... – він усвідомив, що це не голос віддаляється, а він відходить, поринає глибше в сон. І спробував оборонитися перед її німим докором.

– Ти ж знаєш, що він мусив відійти.

Вона не розуміла.

– Якби ти знав, скільки... золотої парчі... – і вразило, наскільки голос не подібний до голосу сильної, трохи легкодушної жінки, яку він знає. Як довго вже вони не говорили одне з одним!

– Це було століття тому, – прошепотів, крізь зажурений голос впізнаючи Її такою, якою знав століття тому, відкриваючи забуте почуття єдиності. І стало безмежно жаль того втраченого світу. Він обернувся, але Її вже не було: на нього знову чорно-блискучими очима дивився незнайомий.

– З чим вибираєшся в дорогу?.. З чим... в дорогу...

Він не зрозумів, але відчув, що час повертатися, поплисти назад, коливаючись на хвилях сну, дедалі глибше поринаючи в знайомий світ: адже його вивели звідси проти його волі, втім, недійсна мить їхнього відчуження вже не рахувалася, відійшла в забуття. Ще не довіряючи собі, простягнув руку, й обрій виявився справжнім, віддаленим сотнями миль. І хоч у закутку пам'яти ще бриніла луна: «з чим... в дорогу?..», він уже не думав про ці слова, про сенс їхньої розмови.

Ішов. Дорога вабила простотою ліній, що простягали спраглі руки до обрію й пробивалися далі, в нескінченність. Дорога відкривала щораз нові землі-краєвиди, в яких він опинявся без здивування: він знав їх усіх. Вічномінливі місця лягали під ноги, благаючи захисту: аби він зберіг їх у своїй істоті, не дав їм, на мить виявленим уві сні, щезнути в безвісті небуття. Вони зітхали від доторку його ноги, а він ішов далі.

Ішов серед Пустелі. Несходимі дюни золотом ряхтіли на сонці. Вітер зірвав із них золоту куряву й жбурнув йому в обличчя, і він на мить осліп у веремії, яка зваблювала око міріядами блисків, загубився в золотій заметілі й, зачарований, мовив:

– Золото... Сонце грає променями на нерівних гранях: відблиск вічности. Може, саме тут слід покинути все й лишитися назавжди в бурі золотого піску, у каравані, завинувши запиналом обличчя...

– Туди проходив караван... – мовив голос за спиною. – Кістяк тварини – єдиний слід. Пустеля вбирає життя, як воду, ніколи не відпускаючи...

Гаряче повітря хвилювало над дюнами, манило чуття. Він сказав:

– Під піском було велике місто з вулицями і натовпом людей. Тепер лише золото, яке пережило його, знаджує зір...

Пустеля лягла під ноги, мов золотий, повалений ідол, і він мусив її зберегти. Таке було завдання: помітивши, покласти в ковчег. Він перетяв уже її безлюдний простір, як побачив караван серед дюн, але не спинився. Ішов і говорив, цяткуючи слова, як і землю, мітками своєї приналежности:

– Не дано людині, такій малій у нескінченному всесвіті, йти уперед самотньо. Відплачуймо за те, що отримали, а чого не знаємо. Дякуймо тим, що їх ми забули, не помітивши. Адже дорога веде крізь жорстоку Пустелю й через оцю Ріку, якої ми неспроможні самі перебрести.

І справді перед ним була Ріка, повна теплої, густої води, що з неї виростали корчуваті острови. Вона ліниво розливала своє величне тіло, сповнене гарячого життя, яке в безугавній боротьбі вбивало само себе, щоб відродитись. А в лісі біля Ріки кольорові птиці божевільно кричали серед листя. Не було ні мосту, ні броду, ні човна.

– Неможливо, – вимовив голос, – перебрести Ріку немічними людськими ногами.

– Неможливо йти людині самотньо! – відповів з надзвичайною певністю й ступив ногою на поверхню води.

– Це було так давно, – мовив. – Боже, скільки це вже років!

Перед ним лежало Поле, що за дорогою здіймалося стіною Лісу.

– Цей ставок завжди нагадував мені лису голову мого діда. Ах, і ти тут?

Так, це був дід, голова якого була ставком, що заріс при берегах очеретом, комишем і травою. Дід застиг нерухомо, прив'язаний до землі, і лиш уважні, сумного виразу очі дивились услід, коли він відходив.

– Я б зупинився, але мені... – крикнув, але дід не чув; дорога віднесла його вже надто далеко, й, відчувши, що неможливо звернути з наміченого шляху, зітхнув з полегшею. Він повертався.

– В дорозі доводиться покинути все, навіть себе самого, – мовив голос. – Куди ж ти йдеш? Неможливо зберегти все життя в малому ковчезі тіла. Ще стільки незміряних просторів!

Це були Гори. Він щойно тепер згадав про них, а мусив зберегти їх також: з вершинами, завиненими в саван снігу... Він збирав їх поволі, викарбовуючи сліди на скелях. І не спочив, доки не зберіг цілого пасма, закутаного в мороз і страх перед висотою. Відходячи, ще помітив кутиком ока, як з прямовисного узбіччя летять самогубні камені, знівечені життям на висотах, але вже не спинявся.

– Мій Боже... – шепотів, ідучи берегом Моря серед дощу й крапель, які хвилі кидали в повітря, розбиваючись об скелі. – Мій Боже, так близько! Повертаючись додому, людина ставить мітку на своїй душі, щоб зберегти її, як зберігають усі тварини, пару з кожного ґатунку.

– Це ти, – мовив голос, – визначивши мету, пробуєш зберегти все, себе не зберігши. Йдучи крізь пустелю, людина зберігає в душі дюни золота й сонце; пливучи рікою, вона вбирає тугу течії за джерелом... А ти? Коли, пройшовши гори, опинився серед дощу, – куди йтимеш?

– Діямантовий дощ, – шепотів він, – як хвилі розбиваються об берег, творячи вузеньке пасмо Тиші... Грімкіт Моря завжди переростає в Тишу: Тиша, як тінь і луна, бо Голос передзеркалюється в Тишу, і щойно в Тиші впізнаємо, що шумить Море, розбиваючи хвилі об скелю пам'яті в діямантовий дощ. Мої спогади й думки в діямантовім дощі! Тому мені призначено зберегти й Море...

Море підпливло під ноги, і він ступав уже в його шум, краплисте забуття, коли згадав людину, покинуту в Горах. Лиш він міг зрозуміти її загубленість. Це був брат-двійник... І зупинився, і нога, що позначила вже півсвіту, завмерла в просторі нескінченного чекання, вічної непевности...

– Це ти... – вимовив, і стало безмежно жаль.

Він ще дивився на Море, але тіло вже повернулося назад.

– Час відійти... час повернутися... в дорогу... Може, й ніколи не вдасться зберегти себе самого... – і вже зробив крок, нога затремтіла на землі, позначеній його давнішою присутністю, коли:

– Куди?! Ти з чим вибираєшся в дорогу?!

І щойно тоді знову його побачив! Щойно тоді зрозумів, що всю дорогу вони йшли удвох. Подивився здивовано на людину в чорному вбранні, з кучерявим волоссям та іронічно-чорними...

– А ти хто?! Чому йдеш зі мною?!

Та було вже пізно. Хтось стукав у величні двері: у браму сну, й він відчув, що стукіт іде і ззовні, і зсередини, і що хтось стукає не тому, щоби зайти, а щоб збудити, покликати – саме його, – і водночас у його грудях тотожним стукотом відгукується серце! Розплющив очі й, очманілий, ледь

спроможний встрибнути в денну дійсність, вдивлявся в модель фреґати під стіною. Стукіт повторився, й Олег перелякано схопився з...

...Відлуння в нерухомому повітрі... Чи це чуття бринять? Бо це міг би бути мій сон цієї ночі. Таке ж враження, а, може, це враження спільне всім, бо всі у снах черпаємо з одного джерела... і всі, прокинувшись, не можемо пригадати головного змісту. Бо так сон робить із нас рабів: показуючи лише частку...

– Чи я правильно вибрав?

– Вибрав? Так, правильно, – справді правильно, хоча здоровий глузд підказує: це неможливо, щоби чужа людина...

– Ти казав, що, прокинувшись, він не пам'ятав сну.

– Він пам'ятав деякі аспекти. Скажімо, вигляд чоловіка в чорному, але не пам'ятав усього, що той сказав. І дорога, якою йшов роками-десятиліттями, залишила тільки нечіткі спогади. Адже вві сні відбулося набагато більше, ніж те, що ти читав. Ми ніколи не спроможні пригадати основного... – й знов (нарешті!) оце збудження, що пробує вихопити з конкретної миті-обставин, понести... та його голос зупиняє: запобігливий, ніби чогось хоче від...

– Це твій сон?

– Мій сон?

– Чи, пишучи про нього, ти описав свій власний сон?

– У снах ми всі черпаємо з одного джерела... Різним людям можуть снитися тотожні сни, але сенс у кожному випадку своєрідний.

– Але сон твій, правда? – (уже набридає ця настирливість.) – Чи тому, що... гадаєш, що Олег – це ти?

– Ні в якому разі! – (як дратує нахабний наголос на «гадаєш»! А водночас неоформлена думка, яка жевріє...)

– Але ти сам сказав, що це твоя сповідь.

– Слово сповідь я вжив у метафоричному сенсі. Та добре, що питаєш, – (треба змиритися, бо, видно, чомусь так мусить...) – Краще одразу пояснити, щоб не було непорозумінь. Навіть якщо я іноді описую в оповіді мої власні сни, Олег і я зовсім різні особи. Я й не подібний до нього. А події описані ніколи насправді не відбулися.

– Тоді це таки не сповідь, а література.

– Хіба неможливо поєднати їх в одне: літературну сповідь? Існують

різні форми сповіді, над якими ти, мабуть, ніколи й не...

– Я гадаю, що опис подій, які насправді мали місце, – це мемуари, хроніка, документальний запис досвіду людини. Сповідь може бути в формі такого документу. Сповідь може бути також у формі опису подій, які не відбулися, хоч могли, – як сповідь про невикористану нагоду, змарноване життя. Але в обох випадках персонаж бодай частково мусить бути втіленням автора. А справжня література не мала би мати нічого спільного з такою формою особистої сповіді, чи не так?.. Ти сам, зрештою, сумнівався в тому, шукав допустимого вирішення...

– Звідки ти можеш знати, в чому я сумнівався?!

– Із... твоїх записів...

– Не пригадую, щоб я писав про такі сумніви. Та навіть якщо писав, то, за твоєю теорією, це сумніви не мої, а персонажа. Взагалі, ця розмова дурна й безпредметна. Затям собі: я – не Олег, і моя оповідь – не мемуари!

– А, може, Арзац? Він був лікар і письменник...

– Чому ж ти причепився?! Олег і Арзац – фіктивні особи! Набридло пояснювати самозрозумілі речі. В мене нема часу плести теревені!

– Я думав про твою користь. Бачиш, сповідь...

– Ти знову про те! Хочеш порятувати мою душу! Можливо, я маю бути зворушений, та, даруй, мені не до того, щоб задовольняти твої пастирські інстинкти. Ти що – священик?

– Це не має жодного значення.

– Не хочеш зізнатися? Проте це справді не має значення. Якщо розуміти це дослівно, то історія Олега не є моєю сповіддю. В ній нема примітивного автобіографізму. Втім, кожен твір літератури – це якоюсь мірою сповідь і автобіографія, хоч би тому, що втілює дану стадію розвитку автора. Та особистої сповіді не досить. Я шукав для роману глибших основ. Я... – (яке розчарування! Розмова нищить ілюзію зв'язку, що всупереч здоровому глуздові... та хіба є вибір?) – Гаразд, я поясню. Життєвий досвід людини завжди включає елементи, спільні з переживаннями інших. Тому письменник може вжити свої пережиття для опису іншої особи, ба, як інакше можемо свідчити про природу людського буття! І все це самозрозумілі факти. З другого боку, під впливом бажання з'єднатися з чимось більшим, ніж наше «я», ми схильні вірити в ілюзію: приписати собі переживання інших, дослівно перекладені на мову наших почуттів, не

зрозумівши їхньої кардинальної відмінности... різного бачення-розуміння кожної речі, явища, події... – (думка плутається і вже не знаю, що хотів сказати...) – Це ж елементарні принципи творчости! Тому не примітивізуй! Факт, що я назвав оповідь сповіддю, не означає, що треба одразу ототожнювати мене з персонажами. І якщо витрачатимемо час на дурні балачки, ніколи не скінчимо!

Аж хочеться вилаятись! Бо ж це «одкровення», що було ось тут, на грані думки, залишило тільки відчуття гіркої порожнечі. Проте я вже досить себе осмішив. Ні, я...

– Ти маєш на увазі Голос?

– Голос?

– Коли кажеш про зв'язок із чимось більшим, ніж «я»...

І раптом враження, що вся ця ніби наївна розмова була холоднокровно заплянована. Як уміло він маніпулював мною!

– Я мав на думці взаємини з іншими людьми, – (тепер у темряву сліпоти, цей хаос плям, можна говорити майже щиро...) – Але, звісно, Голос – це...

– Бачу, я схвилював тебе розмовою про, здавалося б, очевидні речі... Я хотів, по суті, говорити про ідею таємної тотожности автора й персонажа. Як людина і відсвіт у дзеркалі є, попри ілюзорну схожість, протилежними істотами, адже те, що в одного праве, в другого – ліве. Втім, за маскою цієї відмінности ховається набагато глибший рівень зв'язку. Подібно, не можна по-справжньому розповісти оповіді, самому її не переживши. Проте справді годі балакати. Я спитав про Олега лише тому, що, знаючи його...

– Знаючи його?! Маєш на увазі: із записів!

– Це довга бесіда, а в нас справді залишилось обмаль часу. Краще...

– Пожди! Ти сам почав, – (яка мінливість поведінки: від квапливости наївного слухача – в тон таємного авторитету!) – Що ти знаєш про Олега?

– Ти ж, мабуть, не сподіваєшся, що я поясню все в кількох словах. Поки що досить сказати, що він – істота неповторного...

– Навпаки! Олег найпересічніший! Увесь задум полягав у тому, щоб написати непересічний роман про пересічну людину!

– Задум? Але...

– Не перебивай! Дозволь розповісти, щоби ти зрозумів його

особистість. Олег був пересічною людиною аж до рівня стереотипу. Якщо в ньому було щось, що можна б назвати дивовижним, це хіба рівень його пересічности. Він був непересічний у своїй пересічності, бо риси звичайної людини, іноді ледве помітні в інших, усі незначні надії, побоювання, мимовільні реакції, набирали в нього гіперболічної форми, були видимі, як внутрішні органи на анатомічній моделі. Ось риса, яку рідко помічаємо, хоч вона притаманна мало не всім. Олег був... невільником сну!.. – (Мовчить. Чи зрозумів? Бо таки, сам цього не знаючи, допоміг мені...)

– ...Олег заціпенів, вибалушивши на неї очі (адже їхня розмова була вже часткою зовсім іншої дійсности), й, постоявши хвилину, вона не витримала й пирснула зо сміху. Він увесь почервонів, та не міг опанувати тремтіння рук, коли, плутано вибачаючись, прочиняв двері, саджав її в крісло, аби хитким від сонливости кроком втекти до лазнички, пустити холодну воду й нестямно розтирати собі нею обличчя, карк, намагаючись загнуздати запаморочений мозок. Вона ж не могла бути свідком слабости, яку так сором'язливо, але й з якимсь незрозумілим благоговінням, він приховував від усіх!

Якщо хворобою вважати загострення симптомів «нормальности», то Олега можна назвати хворим: тоді можна назвати хворобою досконале втілення «нормального» стану людини. Ось «нормальна» роздвоєність між сном і явою (та й внутрішнім і зовнішнім загалом) набирала в Олега справжнього характеру, що в більшості з нас придавлений здібністю пристосовуватися до обставин світу, який у дану мить вважаємо дійсним. Лункий стукіт, що виринув уві сні й був водночас калатанням у двері та схвильованим ритмом серця, вихопив зі сну й закинув у невизначеність межового стану, в якому зникають нормальні точки опори, координати завчених уявлень про реальність оточення і наших особистостей, стану, в якому раптом доводиться глянути на незбагненну містерію, що існує в нас і навколо нас, під трохи іншим кутом зору, не отим єдиним, виплеканим, що йому залишаємося вірними із самовідданістю релігійних фанатиків (а він і є справжнім богом сучасної «раціональної» людини), кутом зору, який вважаємо істиною, життям і собою, і який є лише однією з нескінченного числа моделей, стереотипних презумпцій, що їх свідомість споруджує навколо для самозахисту... В хаосі почуттів Олега найдужче бентежила

відмінність двох розмов, несумісність між її голосом уві сні і теперішнім легкодушним сміхом, – і це теж риса «нормальности», бо хіба не всіх нас несвідомо жахає роздвоєність світу, що розтинає навпіл наші власні душі? При тому він ніяк не міг викинути з напіврозбудженого мозку безглуздої, здавалося б, думки: невже вона не розуміє, що сталося?..

Її пальці тарабанили по бильцях крісла. Попри все, вона почувала себе краще, трохи заспокоєна рішенням прийти сюди, яке поклало кінець нестерпній пасивності. Схрестивши досконалої форми, в чорних панчохах ноги, напівіронічно розглядала аскетичну й стерильно чисту кімнату.

– Нічого собі. Надіюся, що ти не забув про помаду!

Нарешті виринувши з лазнички, та таки не спромігшись привести себе до тями, розпачливо силкувався надумати якусь дотепну відповідь, та лише пробурмотів під ніс щось нерозбірливе...

– Вибач, – її вразив непривітний тон; вона зовсім не так уявляла собі цю зустріч. – Це був дурний жарт. Я ще не пануючу над собою як слід, а ти трохи мене збентежив при дверях, коли подивився, як на примару.

Раптом підвелася й обняла його. Відчув запах парфумів, п'янкий доторк волосся на шкірі... Це було її звичне привітання ще з тих часів, коли вони були дуже близькими, а все ж таки він не зміг перебороти інстинктивного жесту: відхилився. Вона глянула радше здивовано, ніж ображено, а тоді, сама не знаючи чому, засоромилася й опустила очі...

(А втім, як дивно, що тепер правильні слова з'являються (у піднесенні все здається правильним і точним), а раніше не міг пояснити найпростішої... Ні, він мав рацію: це вимагає іншого зусилля, й справді можна розповісти, лише... переживши... адже...)

– ...Олег був невільником сну, – (чи розуміє? бо тут ховається глибший сенс... Мовчить. Від нерозуміння, чи навпаки: цього усвідомлення, яке... Німа темрява незрячих очей і нерівномірне дихання... моє ди...) – Ніхто, навіть Ніна, яка зуміла на протязі років видобути з нього інформацію про майже всі його інтимні таємниці, не знав про дивні взаємини зі сном. В плині щоденности, коли він сидів за бюрком у конторі, де відпрацював практично без перерв десять років і де з подиву гідною точністю з'являвся щоранку о дев'ятій, щоб, пропрацювавши весь день, вийти пізно, нерідко коли смеркало, Олег міг бути досконалим (хіба що аж карикатурно перебільшеним) утіленням стереотипу міської людини отого його покоління

із розколеною навпіл душею. На перший погляд, будування професійної кар'єри було для нього єдиним змістом життя, і він з головою поринув у прозаїчні подробиці роботи. Був неодружений і не мав близьких друзів, ба, навіть сильних зацікавлень, які конкурували б із почуттям професійної відповідальности: зацікавленість детективною літературою (на дозвіллі читав ті переважно кепсько написані книжки з такою самою скрупульозністю, з якою в бюрі переглядав ділові папери) і дилетантські спроби кораблемоделювання не переступали меж звичайних любительських розваг. При тому, на відміну від багатьох ровесників, він, здавалося, був задоволений таким непомітним життям, ніби нічого іншого й не шукав, вибравши ролю спостерігача, що пасивно стежить за минанням часу, плином одноманітних, беззмістовних днів.

Може, саме тому через порожнечу денного життя так ревниво оберігав свої нічні таємниці від очей інших? Або навпаки: примирився з прозаїчністю життя наяву, бо вві сні було щось, що викликало почуття сенсу?.. На перший погляд, це була аналогічно одноманітна рутина: він лягав спати біля десятої й прокидався біля шостої, – та коли денна точність ґрунтувалася на сливе рабській лояльності щодо обов'язків і вимагала свідомого обмеження світогляду, – то в сон він поринав незалежно від волі, якась непереборна Сила змушувала лягати спати, коли відчув «поклик» сну. І, підкорившись, він до мінімуму обмежував вечірні заняття, а іноді протягом дня чекав на сон, як на повернення у найвластивішу, найправдивішу форму... Ти чуєш мене? – (бо раптом темрява, пульсування плям і глуха тиша за ними навіяли мимовільний спазм...)

– Чую. Я тут.

– Ця розповідь набирає іншого змісту тут, у в'язниці...

– Я вже думав про те.

(Думав! Чи йому справді вдалося б зрозуміти? А втім, навіть якщо й ні, то, здається, – дивна річ! – ніби втома й біль стерпніші...)

– Вибач, ти, звісно, мав рацію, що він – виняткова людина. І що кожна оповідь, великою мірою, – це оповідь про себе. Будь терплячий зі мною...

– ...У роздвоєності «забуття», як його раптом будили зі сну чи задуми (забуття чого? світу? себе?), Олег був майже хворобливо чутливим до прихованих вимірів подій, їхнього некавзального підґрунтя, до неочевидного тла людських реакцій: поглядів, слів, жестів, інстинктивних дій.

Ці враження були в ті хвилини чіткіші, ніж конкретні предмети й особи. Він бачив, що її жест привітання містить щось зловісне: відчув напругу м'язів, штучність усмішки. – Як поцілунок Юди! – й ледве витримав погляд очей, які палахкотіли іскрами передвістя...

– Коли ми бачилися востаннє? Два, ні, три роки тому. Я постарілася...

– Ти лише погарнішала, – вимовив майже проти волі.

– Ти не забув говорити компліменти! А мені казали, що ти став цілковитим відлюдком.

«Це ж не порожній комплімент», – майже вихопилося (бо, попри блідість шкіри на тлі пасм вороного волосся (чи саме через цей ґотичний ефект?), це обличчя, видовжене тінями на щоках, було справді дуже привабливе, немов...), та хіба він був готовий пояснити, що в цьому стані кожна брехня, навіть штампований вислів, штовхає глибше в...

– Олеже, ти кажеш, що це дурничка, – (вона дивилася просто в вічі, й він аж стрепенувся – «дурничка»!) – Але я знаю, що це ця неможливість додзвонитися – це не просто випадковий збіг обставин. Щось трапилося. Арзац же мав вчора повернутися. Олеже, ти знаєш, що я не прошу про допомогу, якщо мені залишається інший вихід, але я прийшла до тебе з великим проханням: чи ти не погодився б поїхати й розшукати його?

Він аж вибалушив очі.

– Але Ніно, може Арзаца щось затримало, або аварія телефонного зв'язку... Ти не маєш жодних причин, щоби...

– А все-таки я тебе прошу. Поїдеш?

– На жаль, моє авто на ремонті, і я щойно у вівторок...

– Автобус їде прямо до містечка. Не ображайся, але Арзац поїхав нашим автом, і я не можу...

Вона зашарілася, і він усвідомив, як їй важко просити допомоги. Але чому вона взагалі ставить себе в таке становище? І чому ж... Раптом він знову відчув трепет незрозумілого страху.

– Ніно, ти щось приховуєш від мене!

Вона звела очі, вражена різкістю його тону, й на хвилину завагалася.

– Ти знаєш, що я не люблю говорити про особисті проблеми. Останнім часом Арзац сам не свій, весь час пригноблений, неуважний, і це не просто депресія. Я боюся за його психічну рівновагу. Боюся того, що він може зробити... в такому стані... Особливо відколи почав пити, майже щоденно...

– Арзац?!

– Він це приховує і дратується, коли я розпитую, та воно ще гірше. Між нами взагалі зробилося якось… неприємно… Я боюся, що…

Вона перервала на половині речення й відвернула обличчя… а він ледве довіряв власним вухам.

– Мені здається, я розумію.

– Я турбуюсь про нього! – вона вся спалахнула. – З ним діється щось недобре. Й відколи він зв'язався з тими фундаменталістами…

– Арзац – із фундаменталістами?! З релігійною сектою?

– Тепер ти розумієш, чому я звертаюсь до тебе. Повір мені, це нелегко… Поїдеш?

Олег мовчав.

– Ти, напевне, думаєш: чому я сама не поїду? – підвівши очі, зустрів її прямий погляд. – Якщо це таки правда, що він когось має і, взагалі, влаштовує собі там інше життя… то, зваживши на його стан, я не повинна його там зустріти… А я мушу і маю право знати! Надіюся, що цього Ти мені не заперечиш! А він же завжди відчував до тебе особливу пошану.

Остання заувага видалася дешевим компліментом.

– Ніно, в тебе нема доказів. Він міг затриматися ще на день…

– Олеже, сьогодні Великдень.

Він щойно тепер остаточно отямився.

– Поїдеш? Я, звісно, все оплачу.

Останні слова неприємно вразили. Вже не пробуючи викрутитися вигаданими святочними плянами, погодився, аби тільки її позбутися. Вона була підготовлена на такий випадок: по-діловому передала записку з прізвищами, адресами, графіком автобусних рейсів і простий плян міста, на якому хрестиками позначила готель і медичний центр. Він безвольно взяв їх і, не дивлячись, вислухав квапливі пояснення. Коли вона вийшла нарешті, опустився в крісло й тупо глянув на годинника. До від'їзду автобуса залишилося сорок хвилин. Вона й це передбачила – щоб він устиг…

(…аж моторошно говорити в пітьму й слухати відгомін слів, які поволі… адже я ледве дочекався, щоб сказати про Великдень, а водночас хіба ж це не блюзнірство?! А тоді аж моторошно – голос, що повертається… не мій, а проте…)

– …Як залишився сам і втомлено склепив повіки, його поглинуло

власне єство: м'яке й тепле, досі насичене сном... обриси постатей-предметів виринали, танцюючи, невизначені, як слова-думки, втілені в зорову форму, а водночас це не були випадкові тіні, хтось стояв між ним і джерелом «світла» (відчув присутність), і хтось ніби... Здригнувся й, силою волі опираючись імпульсові піти за покликом, слідкував за рухом миготливих форм, аж нараз із хаосу виринула – Дорога! Тяглася до обрію: пряма, вкрита курявою, й видавала легкий вітряний свист, як його погляд торкався... й завмер од гіпнотичного бажання піддатися цій Силі, а водночас знав, що мусить іти в іншу дорогу (бо хіба ж це могла бути та сама мандрівка?), і, сам не знаючи, звідки приходить рішення, зосередив увагу й, ступаючи на шлях в уяві, розплющив...

– ...Коли вона вийшла, він поринув у бездумне заціпеніння. Розслабившись й споглядаючи невидиму цятку на стіні, а тоді несвідомо стуливши повіки, загубився в плетиві напівсонної уяви. Замріявся ніби лише на мить, та коли глянув на годинника, було зовсім пізно. Поквапливо зодягнувся, кинув у підручну сумку найпотрібніші речі й прожогом вибіг на... – (хоч ні, бо як продовжувати? Почав, щоб лише перебити, заки скаже забагато (бо чи міг знати вже тоді? хіба сам схвалив це рішення?), оця надмірна увага до психологічних подробиць ховає небезпеку... чи, може, це страх, що я втрачаю контролю, що оповідь вислизає?..) – Як правило, він не замислювався над спонтанними мареннями. Повернувшись у звичний триб мислення, вважав такі видіння випадковими, а до спроб аналізувати їх ставився з інстинктивною підозрою. У найкращому разі (бо вони ж таки справляли на нього сильне враження), реагував на них сливе релігійним, але пасивним зачудуванням. Зрештою, отого березневого ранку він ніяк не міг вигребтися з очманілого «забуття»: коли йшов заспаними вулицями, світ був імлистим міражем з предметів, уламків снів, уривків внутрішніх монологів, які зливалися в каламутний розчин, крізь який продирався, спотикаючись, спостерігаючи навіть те, що прямо перед носом, наче боковим зором, як помічається нечіткі обриси кутиком ока... Отямився в автобусі (навіть не пам'ятав, як купив квитки й сів біля вікна), на щастя, майже порожньому: тільки стара жінка на сидінні біля водія втупилася шпильками очей... – Великдень же! – пробурмотів, відвертаючись до вікна, і знову вразила дивність цієї ситуації... Імла за вікном, наче перев'язана мотузками дощу, нагадала гамівну сорочку. Він мимоволі торкнувся рукою шибки й,

засоромившись, одразу забрав руку, та не зміг позбутися страху, наче фобії замкнутости в безвихідному циклю подій: ув'язнення в кабіні автобуса, над рухом якого він не має жодної контролі, у пастці мозку, де безпомічно воює з непокірними думками, і ще чогось тривожнішого, що стосувалося життя взагалі: циклю, з якого неможливо...

– ...Але цей стан містив у собі не лише збентеженість. В ньому була також разюча безпосередність сприйняття єдиности проявів життя, однорідности субстанції, з якої усе збудоване, інтуїтивна, сливе пророча здібність глянути в суть речей, бо, полонений «забуттям», він бачив, як із кожної речі обсипається полова поверхових атрибутів. Наче сліпий, що справді не є сліпим, а лише відмовляється навіть на мить зупинити погляд на ілюзії світу, він втрачав відчуття звичного оточення людини, тисяч речей, які творять декорацію, й проникав глибше (тремтячи від приголомшливої щільности життя!) і в спонтанному видінні картин, що належали різним площинам, бачив зображення разючої чіткости й сили. Напівпритомно дивлячись крізь вікно автобуса, побачив постать, яка відходила в дощ-імлу. Це був він сам, що відходив, зникаючи з поля зору... За чим затужив тієї миті? За знайомим світом, із яким був поєднаний лише тендітною ниткою пам'яті? За життям, якого не жив, але яке знав у глибині? Бо знав цю тугу: вона ніколи повністю його не полишала, а він ішов крізь життя, галюцинаційно задивлений в себе, в минуле, майбутнє, у вигадане, шукаючи чогось, у що сам не вірив, і тієї миті в автобусі відчув, що в якійсь точці життя загубився й відстав, залишився осторонь себе самого...

– Ти читаєш чи вигадуєш?

– Читаю. Іноді доводиться змінити речення, залежно від контексту. Але все це твої...

– Важко повірити, – (хоча ні, бо впізнав це видіння в імлі, ба зворушило призабутим спогадом, та хіба можу дозволити на таку нахабність!) – Навіть якщо це мої слова, це ще не значить, що вони пасують. Більшість записів – нариси, які в остаточній редакції треба...

– Але цей фраґмент чи не найточніше описує...

– Не тобі судити! Ти ж не знаєш цієї оповіді. Очевидно, це для тебе лише гра!

– А ти? Хіба ти сам не казав, що, працюючи роками...

– Як ти смієш?! – (біль, як підхопився, майже позбавив притомности!

аж крижані рихви... бо яка жорстокість, що все вирішується тепер, коли життя... на волосинці... Хоча він знов має рацію. Це не може перетворитися на примітивне суперництво. Без нього, бодай як слухача, оповідь не має сенсу, отож вчися самозречення, дурню!..) – Гаразд. Це правда, що в «забутті» було щось більше, ніж дезорієнтованість і страх. Я збирався про це говорити, як ти перебив. Погодьмося, що розповідь мусить відбуватися в якомусь порядку!

– Я вже мовчу...

– ...Він уперся головою в вікно, і напівреальність картин, по яких ковзав його погляд (фантомні обриси дерев, будинків, піль на мить виринали з мряки й розчинялися), лише посилила ностальгію, та бентежила, звісно, не думка про Великдень (він уже давно не святкував як слід таких празників), – того дня був його день народження: йому сповнялося тридцять три...

(Зареагує? Бо, може, це вже занадто?.. Мовчить...)

– Після смерти матері Ніна була єдиною особою, що відзначала його день народження й навіть останніми роками висилала поштою вітання та дрібні подарунки, а він і цього року зі сподіванням вибирав з поштової скриньки свої прозаїчні листи, і хоч якими дитячими були ці претенсії, не зміг притлумити розчарування, – адже приязнь із нею досі була єдиним порушенням суворих правил самоти, які наклав на життя, на це існування, що, за винятком їхнього химерного зв'язку, було суцільним потоком дрібних буденних проблем-обов'язків, бо ж його доскіплива вдача змушувала працювати над усім, незалежно від того, яким незначним було б завдання, дуже старанно й поволі, рідко доводячи працю до остаточного завершення, завжди маючи на увазі якусь подробицю, якої не виконав як слід, яку мав би взяти до уваги, вкладаючи подумки нові пляни дії, водночас безконечно обдумуючи вже зроблене. Втім, того березневого дня, на Великдень і день народження, опинившись в автобусі, що їхав крізь напівдійсний в імлі краєвид, він відчув усю неспрямованість, безглуздя, ба нереальність цього життя з такою силою, що аж... Бо куди він прямує і що намагається досягнути? Як виправдати сліпу прив'язаність до утертої та, очевидно, безглуздої дороги, яка веде в нікуди, з якої, однак, ніщо, здавалося, не могло його зіштовхнути? Бо навіть несподівана смерть матері під час пологів пізньої дитини, яка до тієї міри потрясла його, що він (хоч відмовлявся

думати про те) роками не змирився з фактом, що її нема, – по суті, не змінила нічого (він навіть не спробував дізнатися, хто був батьком тієї смертоносної істоти, ні, він...)! Чим міг би оправдати цю самогубчу пасивність? Не любов'ю до вигідного життя і матеріяльних благ, бо ж рідко користав із плодів щоденної служби. Байдужістю? Фаталізмом людини, що не вірить у можливість здійснення будь-чого не одобреного конвенціями суспільства? Чи навпаки: вірою в невідомі майбутні можливості, у прихований сенс усього, який тільки згодом стане очевидним? Бо чому, збагнувши вже порожнечу мрій, якими захоплювалося його покоління, й ставши у тридцять три роки людиною, по суті, без ілюзій, таки знаходив у своєму житті не лише надію, а й самовиправдання?.. Бо було в ньому оте майже фізичне відчуття узорів-схем дійсности, мовляв, мов стружки металу на папері, під який поставлено магнет, люди, предмети, події укладаються в сенсовні візерунки... Він рідко розумів їхній сенс, але помічав ці узори у співвідношенні снів, миттєвих видінь, спогадів і частих вражень «уже баченого», коли з абсолютною певністю усвідомлював, що колись уже пережив дану мить, – відчував присутність цього магнету, неначе під поверхнею видимого світу відбувається могутня дія, яка формує аналогічні ситуації серед людей. Ні, він свідомо не пробував розгадати сенсу тих проблисків, та весь час ніби напружено чекав... У всьому, що чинив, він чекав на щось, і сподівання мало напівмістичний відтінок: наче в ядрі душі, виявлена у видінні чи сні, містилася якась важлива таємниця, а в минулому – перехрестя доріг, де заздалегідь вирішилася доля.

Ця риса характеру була прихистком, а водночас тираном, що монополізував життя, змушуючи жити в химерному павутинні уявлень, спогадів, видінь, тьмяному лябіринті, який розростався з кожним днем, тижнем, роком (він жив із постійним враженням чогось необережно забутого, а дуже важливого, що він неодмінно повинен пригадати), не дозволяючи віддатися життю «тут і тепер» і, скоріш чи пізніше, знищуючи його зв'язки з людьми. Адже практично всі ці правила, весь суворий режим самоти виникав із потреби оберігати цей світ від зовнішніх втручань – не лише задля самозахисту, а й із глибших, урочистіших спонук, ніби справді він мав захистити Таїну від нечистих поглядів профанів (зокрема жінок, до яких після кількох нефортунних романтичних пригод він ставився з мимовільною підозрою). Після одруження Ніни, коли контакт між ними послабився,

а тоді зовсім урвався, він опинився без друзів, бо хоча, в принципі, його приваблювала ідея інтимного людського зв'язку, спроби досягнути такого зближення здавалися надто важкими й, переконавши себе, що треба навчитися жити без цього, ба що в цьому є шляхетна, вища закономірність, він беріг свою самотність, наче скарб...

– Вдоволений? – бо, здається, я правильно накреслив цей начерк. Трохи хаотично, та хіба можна сподіватися кращого в цих умовах? – Ти хотів знати, хто такий Олег. Я сказав, тобто почав розпо...

– Ти забув сказати про найважливішу його таємницю: про голоси!

– Я не забув! Ти нетерплячий, як дитина! Хочеш усе зіпсувати? Та нехай буде. Була ще одна таїна: він чув голоси, особливо ввечері, засинаючи, – вони шепотіли уривчасті, напіврозбірливі речення (він часто не відрізняв їх від своїх думок), з-поміж яких іноді виринало окреме слово, що надовго лишалося в пам'яті. Навіть того ранку в автобусі йому вчувся шепіт, який кликав його. Напружив слух... та подумав: ні, це лише шамотливе гудіння мотору, це шум дощу, що тарабанить у шибки... Тепер задоволений?!

Тиша...

– Своєю нетерплячістю ти звів нанівець увесь монолог!

– Основне, мені здається, не в монологах.

– Але йдеться про структуру! Вона часто важливіша, ніж зміст. Вона і є змістом!.. Дуже прошу тебе, не роби цього більше. Май трохи довір'я: я знаю, чому укладаю оповідь саме так, а не інакше.

– Гаразд...

Гаразд... Я й не сподівався таких труднощів. З іншого боку, хіба міг би я знайти уважнішого...

– ...В автобусі, що заглиблювався в імлу, притуливши голову до вікна й прикидаючись, ніби спить, він пробував втекти у павутиння спогадів (а дорога немилосердно тягнулася: їхали вже ніби кілька годин, а щойно минали перше містечко), де під тонкою смужкою свідомих думок, як завжди, знаходив бентежний простір-лябіринт уяви, розгалужений на нескінченні коридори можливостей, яких не вибрав, забув, вигадав, тьмяні тунелі, де, задивлений у себе, блукав, поступово втрачаючи усвідомлення місця й часу, аж нараз опинився перед разючим видінням і... ступив на це подвір'я, оточене чотирма стінами кам'яниць... Вона знов була дівчинкою з тонкими кісками

по боках чорнявої голівки й засміялася, простягаючи руку, але він не відважився: наче запрограмований, озирнувся на вікно на третьому поверсі, а воно було відчинене (на стіні виднів той самий патьок червоної фарби, наче стигма), і він чув, як вона вимовляє знайомі, насилу забуті слова, і знав: за мить з відхлані вікна пролунає насичений тугою голос; він заздалегідь розтулив уста, але таки озирнувся й завмер, вражений розпукою в її очах, і... видіння щезло...

– Аделю, стара дурепо! Нашо було тамка лізти?.. Люде сидять удома, як Бог приказав, а тебе чорти носять. Дурна була й дурною лишиласі. Добре, що м'єсо і яйці купила, бо так би набігаласі...

(Невже його голос?! Це мусить бути він! Але яке наслідування старої, сварливої..! Я не можу проґавити...)

– ...Рвонувши голову, побачив, що жінка на сидінні біля водія жебонить, хамаркаючи беззубним ротом, зневажливо махаючи рукою, стукаючи себе пальцем у чоло, і від хвилі веселости (невже це шепіт, що йому вчувся?!) він ніби забув про звичний переляк пробудження з задуми. Від несподіваної енергії доброго настрою він увесь потягнувся, випроставши руки, аж хруснули кістки. За вікном уже не дощило, й імла щезла, тільки де-не-де в заглибинах краєвиду лежали фантомні бліді смуги. Дерева обабіч шосе, яке звивистою стрічкою тяглося між пагорбами, були без листя, й на землі лежали шапки брудного снігу, але в краєвиді відчувався вже подих весни. Коли автобус виїхав на верх пагорба, спереду відкрилася панорама нерівної лінії побережжя, і він ледве повірив, що вони вже тут. Шосе з'їжджало до моря, і він спостерігав, як на зеленкавій, із сірим відтінком поверхні хвилі котять грубі гребені піни. І усвідомив, що вже три роки не був у відпостці. Вигляд моря навіяв незрозумілий настрій: він відчув себе чудно роздвоєним, немов на місці іншої людини... ніби був кимось іншим...

– Вдоволений?

– Якоюсь мірою, хоча ти не сказав про основну його рису. Тому дозволь, я скажу кілька слів про Олега, яким я його пам'ятаю.

Пам'ятає? Що ж він?..

– Олег був не тільки пасивним спостерігачем життя. Я пам'ятаю його, як справжнього мистця, хоча ніхто належно не оцінив цього факту. В бюрі, приміром, ніхто не помітив, що попри сухий, діловий зміст, усі офіційні документи, які він виготовляв (а він їх завжди виконував власноручно, не

дозволяючи секретарці торкнутися його праці), були творами мистецтва. Він з великою точністю розміщував текст на сторінці, не раз переробляючи графічну форму кожного аркуша, аж доки документ набував (залежно від змісту й справи, якої торкався) своєрідної гармонії. І чому ж ти смієшся?! Чим те, що ти пишеш і називаєш літературою, вартісніше від його роботи? Через зміст? Майстерність стилю? Чи тому, що ніхто не визнав важливости його праці, і Олег не здобув слави великого творця? Він же все робив, як мистець: упорядковував приладдя на бюрку, розставляв меблі під білими стінами кімнат, укладав страви на тарілках для своїх самотніх сніданків і вечер... Сувора гармонія тих композицій могла справити враження стерильности, але чутлива людина не могла не побачити майстерного поєднання змісту й форми. А він досягав вершин, працюючи над моделлю трищоглої фреґати. Ти бачив цю модель?

– Звісно, що ні. Я ж казав, Олег – фіктивний персонаж, і...

– Будь-яке ототожнення з дійсними особами не є умисним, га? А я пам'ятаю, як він трудився над нею: зосереджений, примоцовував до структури рею, трос чи вітрило, яке власноручно пошив, тоді відходив, дивився, поправляв і знову відходив і дивився, а тоді... Цінности тієї моделі теж ніхто не помітив. Коли продавали його меблі на аукціоні, нескінчену фреґату викинули на сміття!

– Благаю тебе, не забігай наперед!

– Що? Знищив монолог? Як так полюбляєш монологи, то ти повинен розмовляти сам зі собою!

– Слухай! Я досі насправді вирозуміло ставився до цієї ситуації. Але я не можу мовчати, коли хтось пробує знівечити мою довголітню працю заради... я сам не знаю, – власної...

– Тоді це правда, що тільки мене хвилює його доля?.. що лише я його... люблю...

Тиша аж дзвенить від докору, киненого мені в обличчя. Та хіба це моя вина, що Олега спіткав такий кінець?! Але ж ні, я не погоджуся, що його доля мені байдужа, що я...

– Гаразд, досить. Я читатиму далі.

Та хвилину мовчить, і в тиші нема де сховати моєї збентеженості...

– ...Дивне почуття роздвоєности, мов він справді був на місці іншої особи, залишалося й на обвіяному вітром бульварі, сіючи дрібні зерна

неспокою. Вітер ніс рої піщин і дурманний запах водоростей, які кучугурами лежали на березі (ніби плями-візерунки чогось, що йому снилося), між якими бродили кільканадцять миршавих мев. Меви раз-у-раз схоплювалися, квилячи, збігалися до одного місця й порпалися дзьобами в смітті, галасливо відганяючи інших птахів, а тоді ж, смішно підскакуючи на довгих тонких ногах, тікали перед хвилями, що накочувались на пляж. Море напливало шипучими лавами бруднозеленої води, що, вдаряючи об берег, розпорошувалася на тисячі крапель, і в грімкоті та бурхливому коливанні хвиль було щось гіпнотичне, аж він зупинився на якийсь час і стояв, вдивляючись, відчуваючи, як вітер омиває тіло й зерна піску січуть оголену шкіру обличчя й долонь.

Місто височіло на пагорбі і брилами старовинних, розмальованих яскравими барвами кам'яниць спускалося по узбіччі до порту, поглинало тілом темні рамена кранів і, видовжене пляжем, зникало під хвилями. І він дивився, пробуючи схопити нечіткий спогад, бо панорама містила щось, що він впізнавав, – стулив повіки, відчувши, як шум моря, мов у порожню посудину, наливається в єство, набрав повітря, в якому електризуючий запах озону, й... Так! Шторм! Він уже був тут! Сюди вони приїхали з Ніною та її батьками (йому було не більше шести), – пригадував повну обережних шепотів атмосферу готелю, бо хоча й як просився (до нестями хотів побачити хвилі високі, як будинки!), матір не дозволяла вийти... Ах, ця роздвоєність! І раптово воскреслі з глибин часу дитячі враження (коли востаннє так себе почував!)!.. І лише подумавши про Арзаца, який народився тут і, напевне, того літа був десь тут, неподалік біля них, мимоволі принишк і насторожився.

Люди у натовпі на пірсі й уздовж набережної, жестикулюючи, вигукували щось до моряків у довгих червоних шаландах, що курсували між пірсом і кораблем у затоці, і моряки метушились, хоча не було ясно, що вони роблять, та його, в першу чергу, захоплювала несподівана здібність спостерігати речі з іншої перспективи: закиданий водоростями пляж, будинки, корабель, блиски світла на брезентових пелеринах, – не фізичну зовнішність, а емоційний вимір, нав'язливий натяк на прихований зміст. Коли наблизився, обличчя теж здалися знайомими, ніби справді пам'ятав їх із того часу майже тридцять років тому.

– Хтось повинен був передбачити! – кричав засмаглий чоловік із сивою,

без вусів, бородою. – В таку погоду! Хіба тільки дитина б...

– Легко балакати. Чому ти сам не?..

Олег перевірив записку Ніни й знайшов очима будинок з імпозантною терасою: ГОТЕЛЬ «ВОРОТА В МОРЕ»... Його порожнє фоє виглядало теж ніби знайомим, хоча він не бував у дорогих готелях. Мабуть, причиною були вікна: високі, старомодні, за якими, він знав, ховається невеликий майданчик. На розворушених вітром гілках, що шаруділи об шибки, розпукувалися перші бруньки, й він усміхнувся: такі вікна були в школі, а за ними – майданчик з імпровізованим футбольним полем. І пучки спогадів, від яких він мимоволі випростався, підвів голову...

– Добрий день!

Скинувся, немов зловили на гарячому, і на мить не міг позбутися враження, що чоловік із сивою моряцькою бородою – його вчитель.

– Надіюся, беручи до уваги особливість обставин, ви не надто суворо засудите це занедбання обов'язків, – продовгасте обличчя містило щось аскетичне, що не пасувало до улесливої усмішки. – Попри свято, знов усе місто на ногах. Навіть літні люди зійшли на... – і раптом знітився. – Та це ж не той... Я прошу пробачення... Чи ваш син теж був на поромі?

– Мій син?

– Чи це з вашим сином я іноді бачу вас у місті? – старого виразно збентежив непривітний тон.

Син?! Бачить у місті? Ледве отямившись від враження повторного дитинства, він відчув течію холоду, ніби й справді постарівся на десятки років, став батьком дорослого... але чому дорослого? Арзаца?..

– Ви сплутали мене з кимось іншим. Я щойно приїхав.

– Я уклінно прошу пробачення... – очі тепер вдивлялися з колючою цікавістю. – Я міг би присягнути, що ви, тобто, певне, хтось дуже до вас подібний перебуває у «Бароні». Але я радий, що це не ваш син, бо ж у нас сталося страшне нещастя... – обличчя набрало напружено-врочистого виразу. – Позавчора під час шторму потонув пором, який...

Олег слухав, не ймучи віри! Може залишився помагати жертвам?

– Шукаю приятеля, – перебив і здивувався, що мимоволі вжив це слово.

– Я слухаю вас...

І бачив, як від згадки про Арзаца засмагле обличчя адміністратора блідне, й плутані пояснення (що нема доказів, ніхто не бачив, а він не мав

причини їхати туди) лише підтвердили те, що він знав, хоча не вірив.

– Чи маєте вільні номери? – охоплений раптовим імпульсом, мовив уже при дверях. – Я залишуся на ніч. І ще одне: де мені знайти пана Бар'є?

– Мера Бар'є? – відрухово напружився адміністратор. – Сподіваюся, що в ратуші. З огляду на траге... на шторм, він працює і на Великдень... Мер Бар'є, хоча й чужинець... дуже відданий місту. Дуже освічений і...

Таки трагедія? – думав, ідучи вітряним бульваром. – Але це неможливо. Не вірю! – шепотів, знаючи, що факти суперечать почуттям. Але хотів ще зберегти цей дивно піднесений настрій і почуття доцільности (він же й не спитав про ціну напевне дорогого номера!). Повернув у бічну вулицю і знов могутнє враження, що він знає це місто! Перспектива вулиці відкрила вигляд на пагорб, на струнку дзвіницю, що височіла над дахами, на порізане крутими вулицями узбіччя, вздовж якого збігали ряди кольорових кам'яниць, і вид був справді чарівний, а зокрема коли сонце нарешті подолало запону хмар і заблищало площинами бляшаних дахів, ніби осяйний німб, і здалося, що місто – величний, живий організм: із головою на верхів'ї пагорба, сотнями вікон-очей, артеріями вулиць, у яких пульсує соняшна кров кольорів, і відкритими обіймами, які кличуть повернутися, увійти в заколисливо замріяне лоно. І він уявив, що саме так місто вітало Арзаца, свого блудного сина; уявив, що дивиться крізь інші очі на ці вулиці, будинки, дерева, відчуває настрій нерухомости, мов за межами часу, і, самозабувшись на мить, відкрившись серцем, знайшов відповідь на німе питання, й, ніби вже розуміючи... увійшов у цей... напівуявно живий...

(Потік слів-образів від цих слів... та нова думка, а може, думка дуже давня, загублена, виринає: зваблива, напівзрозуміла.)

– На мить він узрів місто іншими очима. Тобто побачив його подвійним: справжнім і водночас уявним... – (та це вимагає точнішого пояснення... тиша й темрява сліпоти (хоч спогад про місто викликав – в очах чи мозку, не знаю, – хистке, болісне зображення), і, мов таки вже розуміючи...) – Я теж народився в сонному місті на березі моря, й знаю дні, коли випогоджується після шторму. Я знаю увесь калейдоскоп його днів, а втім, справжнє обличчя мого рідного міста мені невідоме. Дійсність місцевости ніколи не піддається описові, бо ж крім об'єктивної натури, кожне місто – це також місто нашої уяви, кожен краєвид – візерунок, який ми створили, який душа накладає на зовнішній світ...

(Мерехтливі тіні спогадів зігрівають, і теж ще не хочеться покидати цей чарівний стан. Але як жорстоко обмежений час...)

– ...Щоразу, повертаючись, він спостерігав місто крізь призму цієї нерухомости, зовнішнього втілення нездійсненої мрії повернутися сюди, жити біля моря, в ціліснішому, змістовнішому ритмі днів, подалі від гарячкового пульсу вулиць, площ, провулків, який заворожив колись, а з часом щораз більше виснажував, наяву й уві сні проникаючи до найглибших надр, навіюючи німий відчай. Він сам не знав як слід, чим були ці відрядження. Спробою повернутися в утрачений світ, а радше, світ, якого ніколи не знав у житті й за яким тужив? Без сумніву. Втім, було й щось складніше (бо чому б він ховав від неї свої клопотання в цій справі?), щось самонищівне, немов він таки несвідомо шукав тут того, що згодом йому трапилося. З'їжджаючи з пагорба до лінії побережжя, він завжди відчиняв вікна і, роздувши ніздрі, жадібно вбирав насичений запахом моря вітер, а останні кілометри були своєрідним ритуалом, символічним переходом до іншої реальности – світу старих кварталів і площ із рядами притулених одна до одної барокових кам'яниць, вулиць, на яких нічого не діється: принагідні перехожі, крамарі сперті на лутки дверей, метрдотель витирає виставлені на вулицю столики; переходом до днів, не затиснених у лабети реґляментів: неквапливих сніданків на терасі, зустрічей із хоронителем морського музею по дорозі до праці, довгих годин проведених у бібліотеці над старими мапами й манускриптами, запальних вечірніх розмов і писання записів до пізньої ночі, – це було (думав) місце на повний віддих, правдивішу розмову з людьми, світом, собою (чи не є призначенням людини так жити?), де, здавалося, він знаходив наново пристрасть до життя, яка колись була основною рисою його характеру... А місто завжди зустрічало його знаком, кодом привітання. Як того дня у березні – Олега, коли, повернувши з бульвару за стіну будинків, відчув особливу тишу, яку місто відкриває вибранцям, і впізнав її (адже й він у щоденній метушні виношував мрію про повернення) і, попри незрозумілий сумнів, щоби не йти далі, – всміхнувся й увійшов до міста, що було водночас містом уяви, й тоді загудів дзвін! – нав'язливий (глибокий оксамитовий) звук... і біла колонада церкви на кінці бічної... й чорний прямокутник дверей... – як близько (відчув усім єством!) «другий світ» людини, яка йшла цією вулицею, бачила цю панораму! – о, ця роздвоєність! – він уже починав...

– Сіра плита хідника... – (голос! його! у проміжок тиші й...) – звичайна, із надщербленими кутами, й зі щілин стирчали пучки торішньої трави, а він, лише кинувши на неї оком, з абсолютною певністю знав, що вже був тут і ця мить уже відбулася. І як тоді (уві сні? наяву?) звів голову, а постать у вікні на третьому поверсі моментально щезла, – лише враження темного обличчя на тлі гриви білого волосся (фотографічний неґатив). Фіранка коливалася ще, але погляд уже зупинився на червоних літерах напису над входом...

– БАР «ПОДВІЙНА ЗУСТРІЧ», – прочитав побілілими вустами...

– ...Того дня, біжучи, він завмер на цьому самому місці – захеканий, перемоклий, замурзаний землею, вдивлявся в її вікно (перед миттю, глянувши на плиту хідника, відчув приголомшливу зовнішню силу й розпачливо подумав, що це знак). Вікно було порожнє. А тоді мало не крикнув, повернувшись, бо чорні двері серед білих колон у панорамі вулиці були відчинені навстіж, і в них..!

– ...БАР «ПОДВІЙНА ЗУСТРІЧ», – читав, відчуваючи, як кров холоне в жилах. Хіба це могло бути тут? Хіба ж ця подорож має повторити тепер цей остогидлий епізод, цей принизливий спогад про «холостяцький вечір» для людини, яку він ненавидів і якій урешті-решт мусить завдячувати життя? Він і не пам'ятав, куди водив Арзаца тієї божевільної ночі. Після кількох перших чарок поняття об'єктивної дійсности стало несправедливо перехваленим забобоном, а згодом вже просто брехнею (яким він був останнім ідіотом, щоб так напитися до самісіньких риз!), – пам'ятав лише суміш неприязні і п'яної любови (вже тоді, ба з самого початку, не міг побороти того чіпкого зачарування), через що плів «приятельські» банелюки, все, що слина несла на язик, замовляючи чергову чарку, переконуючи його піти ще кудись (сюди?), а тоді – нічого, суцільна порожнеча, аж із п'яної мряки виринула червона, розлючена пика. Він пам'ятав страх, що позбавив волі, а тоді Арзац лежав, скорчений, на підлозі, й він стояв над ним, нажахано втупившись у червону пляму, що росла на білій сорочці, й опісля, як крізь імлу, – гамір голосів, люди в білих халатах, авто швидкої допомоги, що везло їх кудись, аж прокинувся у своєму ліжку з неймовірним болем голови, на мить переконаний, що це був поганий сон. Невже це тут? Втім, чи це має значення! Бо Арзац щез, і виглядає, що це щось серйозне! Скільки разів, проклинаючи, він мріяв повернути час, переживав подумки

ту ніч, перекручуючи події, уникаючи катастрофи! І ще коли Арзац нікому не обмовився, ба, збрехав Ніні, що це була його вина (а він не заперечив!), і коли між ними двома виникло це невисловлене порозуміння, наче у пари змовників, яке врешті-решт змусило відійти, відцуратися... А тепер справді хтось ніби повернув час, і він має нагоду, – мусить тільки його знайти! І це завдання, таке очевидно логічне, моментально сп'яняло почуттям бадьорости, проте не зупинило інстинктивного жесту: на повороті вулиці він обернувся. Цього разу жінка у вікні не сховалася, й він хвилину вражено дивився на її напівпримарний...

– ...Добігши до повороту, розпачливо озирнувся: вікно було порожнє. Як стугоніло серце, коли біг порожнім коридором вулиці крізь вимерле місто! В боці немилосердно кололо, й він утупився у бруківку, зосередивши всю увагу, і щойно як під ногами – поліровані камені площі... зупинився... Бачив з віддалі постать у білій сорочці, біля камінного лева. Обличчя обернене в профіль: світле, з віхтями бороди між плямами лишаїв, ковтун молочно-білого... і з завмиранням пригадав очі: водянисто-сірі, відсутні, та й дивно проникливі, гіпнотичні, – очі-докір-совісти! Хіба ж йому не зимно? – в думці була навіть тінь співчуття, але той обернув голову, й він мимоволі кинувся праворуч до перехрестя (не оглядаючись, та відчуваючи на спині моторошний, ніби з іншого світу, погляд), – ні, це теж знак! А він же мусить сховатися! Мусить!..

– ...Важкі двері самі розчинилися, коли, хвильку постоявши, він зважився і ступив на сходи. Колючі очі людини в чорному плащі, яка вийшла звідти, заблищали від цікавости й підозри, але він, видно, поспішав, бо, ледве кивнувши головою, перетяв площу і зник за рогом. Олег спостерігав, як слід присутности незнайомого щезає на порожньому хіднику. Кам'яні лев'ячі лапи на парапетах блищали напівпрозорими оболонками замерзлої води, й він осміхнувся від вигляду лисої голови швейцара, яка повагом стирчала з комірця лівреї, і великий настіннимй годинник: цок-цок, цок-цок, цок-цок... атмосфера вестибуля нагадувала урядовий будинок зі старого фільму... Перед високими дверима на другому поверсі він мимоволі обсмикав поли пальта.

Звідки він міг знати ці руки?! В насиченій туманом цигаркового диму кімнаті, коли вони лежали на бюрку: довгі, кістляві пальці (взагалі, це були, мовити б, аристократичні долоні), і в заглибині між підмізинним і малим

правої руки – довгий, білий шрам... Він пригадав сон, коли руки формувалися з чорноти: вони мали такий шрам! І долоні незнайомого, що питав: «з чим... в дорогу?», а зрештою, шрам викликав іншу асоціяцію, і він раптом аж сполотнів: шрам на Арзацовій руці від рани ножем!

– Бар'є. Мер міста. Чим можу служити вам?

– Вибачте... я...

Хіба міг дивуватися, що й це обличчя було знайоме: витончене, з рідким сивим чубом і коротко стриженою бородою. Попри похилий вік, у постаті відчувався авторитет, щось владно зверхнє. Проте на згадку про Арзаца іронічні блискавки в очах щезли.

– Це тому він не з'являється, коли найпотрібніший! – а тоді без зайвого пояснення, ніби питання було вирішене: – Ходімте. Я саме збирався піти до медичного центру...

Хто ти такий?! Справді, хто ця незнайома людина? Цей останній етап, який ми розповіли, чи, радше, «видихнули» в унісон, у поспіху, гарячково збуджені й об'єднані дивовижною сполучною ниткою, вразив настільки, що... Яке бо це чудо: бачити їх, спостерігати, як формуються, вірити, що істоти, що їх народила моя... (лише уява?), існують! Яке чудо бачити в захоплених словах чужої людини підтвердження їхньої реальности! Бо ж якби його не було, я був би божевільним, що вірить у привиди, кажучи: пам'ятаю! – людина пам'ятає лише своє життя, чи не так? – а він підтверджує правдивість! Я пам'ятаю його на вулиці приморського міста! Мить тому разом з ним відчув повів вітру від моря, впізнав прозору тишу старовинної вулиці! І це я, знаючи його долю, похилився над ним і прошепотів: «людина – звір, що не має свого лігва; її дім – лише в уяві, а втім, це справжній дім, єдина дійсність»... Та не вільно зупиняти цілющої течії, відволікти подій. Навіть сліпа людина, така, як я, мусить іти...

– ...Він сприймав події зовнішнього світу із деяким запізненням, – (чому описую його з такою докладністю? ніби прощаючись...) – Лише з відстані часу міг оцінити враження, яке людина, місце чи подія справили на нього, – наче зовнішні імпульси спершу проникали глибоко в душу й щойно пізніше, засвоєні і перетравлені (повернувшись, як правило, у формі спогадів про кілька подробиць, які крізь призму часу набирали напівмітичного виміру), ставали частиною свідомого континууму буття.

Так і ті пережиття вразили його щойно ввечері, коли, трохи сп'янілий (бо ж уперше від тієї ночі випив цілу пляшку вина!), недовірливо вдивлявся у жовту валізку на підлозі. А вона все лежала на своєму місці: матеріяльна, дійсна, потрясальна у своїй звичайності, й він не міг позбутися враження фіктивности цієї ситуації, – схилився і пучками пальців торкнувся шкіри, а в пам'яті:

– ...Ваш літературний досвід може знадобитися в цій прикрій...

Оцей м'який чужинецький акцент і по-старосвітському елеґантні фрази аж ніяк не вкладалися в уявлення про провінцію... Уже й прізвище, а разом з ним ця аристократична витонченість манер, трохи зверхня, проте без тіні комплексу неповноцінности авторитетність тону, ерудиція, очевидна практично з першого слова, – все це позначало людину іншого світу, світу, який уже не існує або й ніколи не існував, а ерзац якого він створив у цьому місті. Бо він справді створив усе оточення: від атмосфери ратуші до поведінки людей, які ставали біля нього поважними, врочистими (Олег згадав нервовий тик тонких вусів «добродія» у медичному центрі у відгук на питання Бар'є або блиск очей начальника поліції в його присутності, – того самого нахабного, якого вранці Олег бачив на сходах ратуші), а водночас цей «штучний світ» чудово пасував до атмосфери вулиць і площ, якими вони йшли, кварталу біля порту, морського побережжя біля пристані для вітрильників з монументальною панорамою руїн на прямовисній кручі. А тоді, біля бухти, нараз мовчання, цілковита протилежність попередньої говірливости. В тому теж було дещо зверхнє ствердження незалежности від прийнятих правил поведінки. І щойно пополудні, повертаючись...

– Я, власне, повинен приїжджати частіше. Я народився мало не тут.

– Справді? Де саме?

– Село згоріло під час війни. Залишилася хата на краю лісу...

– Війна – це помста наших душ. Тому й ніхто не залишається в ній чистим, – під поверховим, напівприсутнім спокоєм відбилося щось, що наказало Олегові замовкнути, та перед дверима готелю Бар'є несподівано тепло потиснув йому руку. – Мені прикро, що залишаю вас у непевності. Проте якщо будь-коли шукатимете допомоги, то без вагання...

Відкинувшись на спинку крісла, він тихо зареготав на згадку про те, що сталось опісля, про неймовірну хвилю зухвалости, коли здогадався, що адміністратор стежить через вікно за сценою їхньої розмови! Він щойно

тепер, підбадьорений вином, із піднесеним настроєм (протягом вечора так і не запитав про ціну нічлігу, а в ресторані замовляв найдорожчі страви), починав брати на себе відповідальність за логічні наслідки тієї нахабности.

– ...він зупинився в кімнаті 9?.. отож, саме туди мені потрібно... – бурмотів під ніс, а тоді, – ...ваш літературний досвід... у цій прикрій... – і, глибоко зітхнувши, рвучко схилився над валізкою.

Не мав уявлення, чого шукає в речах Арзаца, що сподівається знайти. Ситуація була сливе абстрактною, мов сон чи роля, яку грав. Його захопила придавлена в житті пристрасть, і він усім серцем піддався грі. Одну по одній витягав речі з валізки: зміну білизни, сорочки, туалетні прибори, дві папки з паперами, підписані Арзацовим прізвищем (відклав їх набік, аби докладно переглянути), обтріпаний примірник Біблії (згадав інформацію про Арзацову нововідкриту релігійність), два шкіряні футляри з інструментами, шкарпетки, сорочки, чорний костюм. Почав з одягу. Прискіпливо розглядав кожну річ, обмацував, вивертав кишені. Тоді футляри: перший з набором інструментів для діягнозу (які він сумлінно переглянув, здогадуючись про призначення кожного), і другий, що одразу викликав підозру не лише з огляду на великі розміри, а й тим, що в бічній зовнішній кишені був електричний ліхтарик.

– А це що? – аж свиснув, розкладаючи на підлозі три металеві валки з ґвинтовою різьбою на кінцях, що склали дрючок для примоцування диску з адаптером. Пальці пробігли вздовж кабеля до навушників. – Навіщо йому металошукач?!

Хвилину сидів навпочіпки перед елементами апарату, недовірливо хитаючи головою. Тоді перегорнув Біблію, шукаючи схованих паперів між сторінками, але їх не знайшов, натомість помітив підкреслення в тексті й коментарі на берегах. Це міг бути слід, який, однак, вимагав окремого дослідження. Відклав книжку і, вмостившись у кріслі, заглибився в зміст першої папки: тексти медичних анкет, формулярів, звітів, які нагадували документацію, з якою він мав справу щодня, і жахнувся, помітивши, що папери не лише не укладені за категоріями, а хаотично змішані, із переплутаними сторінками різних документів. І ледь втримався від порушення одного з основних принципів літературних детективів: довго боровся з бажанням упорядкувати папери, поки нарешті поклав їх назад. Тоді завагався,

простягнувши руку по останнє джерело, яке могло містити слід...

...Різкий дзвінок вихопив його зі сну й кинув прямо в непроглядну темряву. Здезорієнтований, ледь тямлячи, вдивлявся в чорноту, що...

Він з подивом перегортав чималий стіс аркушів, списаних дрібним Арзацовим почерком. Деякі були суцільно заповнені, на інших містилося одне-два речення. Вони теж були хаотично перемішані: розрізнені уривки, іноді начерки філософських роздумів, туманні ліричні наративи, діялоги, ба навіть окремі вигуки, а тоді знову детальні описи краєвидів, інтер'єрів...

– Роман?

Хвилину відсутнім поглядом дивився на прямокутник дзеркала на стіні, та нараз здригнувся від поклику сну. І коли лежав, вдивляючись у стелю, посічену павутинням тріщин, перед очима пливли події дня, повні особливої глибини барв. Він уже не думав про зникнення Арзаца, аварію порому, фраґменти незакінченого тексту, а відкривався до шепотів, що голоснішали, проникаючи в його істоту. На грані сну побачив постать у прямокутнику вікна. – Ти? – стрепенувся, та вже був зовсім близько, стояв над ним, дивився в перелякані...

(Хвиля тремтливої надії! Крізь більмо сліпоти пробивається хистка пляма... Невже? І тіло також починає відчувати зовнішнє: пітніє від спеки! Які дорогоцінні прості відчуття, на які нормально не звернув би й уваги! – та голос виринає дуже близько, майже всередині го...)

– ...Нараз привиділося, ніби хтось дивиться, хоча це була порожня стеля, вкрита павутинням тріщин, місцями темно-сіра від бруду, та посоловілими очима він шукав чогось, змістовних обрисів у пористих плямах вологости, особливо тут, над ліжком і далі: в напрямі вікна з облупленою рамою, на цеглах сліпої стіни за вікном, а тоді на підлозі, клоччях пороху по кутах, – миска води, паперові тарілки з недоїдками, рої чорних мушок, – скільки ночей не спить? дві? три? – оця невпинна міґрень не дозволяє зосередитися, встановити навіть цю найпростішу інформацію, – а тоді ж знову цей прямокутник світлішої фарби, мов магнет, – весь день, як гули великодні дзвони (який злобно-іронічний звук!), він вдивлявся у нього, ніби хотів проникнути туди всім єством, а тоді в тиші, затхлій, зіпсованій, насиченій стражданням, мало не кричав від прагнення

вирватися, і світлий прямокутник на стіні марився вікном утечі, хоча якщо це було дзеркало, то його ж зняли з огляду на нього (недавно, бо стіна ще чиста, й цей цвяшок...), і скрижанів від думки, яку викликало це усвідомлення, помітив, що прямокутник поглинають сутінки, густішаючи, наливаючись темрявою, і незабаром – лише бліда цівка сяйва з вікна праворуч, смуга на підлозі навіює суміш страху-надії, тоді думку: Вона йде! – і – кроки за стіною! – зіщулився, щоб не зрадити себе звуками, слухав, як кроки наближаються вздовж коридору, спиняються (хотілося кинутися й забарикадувати двері тілом!), і... – ...твою мать, падло! – брязкіт розбитого скла знадвору, і геп! – тоді хрипкі голоси і з-між них – несамовитий крик! – скинувся й ще напівсвідомо чув, як сходами задріботіли кроки й загубилися в нетрях нічного будинку, але не звертав уваги, п'яні, оскаженілі голоси і благання їхньої жертви вдерлися в мозок, приглушивши все інше, щораз запекліші, зловісні, – він відчув обридливий доторк на душі, наче липкі щупальця, й затрусився, збагнувши, що це вже не звуки, а жива, наділена свідомістю субстанція Чорної Чуми, яку він мав подолати, а якою заразився, хвороби світу, що самовладно обертається на руїну, світу жебраків, повій, бандитів і моря бруду, в якому застряг і звідки вже не видибає! – й аж розтулив рот від жаху, а з горлянки вирвалося тільки глухе, безсиле хрипіння, кинувся до вікна й захлопнув лутку, аби відділитися від чорноти, що проникла в кров, раковою пухлиною росла в тілі, – звалившись на ліжко, заткнув пальцями вуха, але чув, мусив чути жіночий голос, що від нього колотнеча втихла, перетворилася на окремі вигуки, а тоді все поглинула тиша і, вже не пануючи, уткнувся лицем у подушку і заридав, беззвучно заголосив, завинений у темряву й мертву нерухомість ночі, поволі втрачаючи відчуття часу й легшаючи, наче зі сльозами скидав частку тягару, і почуття робилися легші, леткіші від гарячки, подумав про неї (людське обличчя моторошно не пасувало до брутальних привидів) і майже не відчув сорому, а навпаки: гарячкове, повне релігійних поривань піднесення і жаль, по-страдницьки майже приємний, і з хворобливими рум'янцями шепотів нестямні слова, тоді втих, здалося: знов кроки! – зіщулився, та повсюди залягала глибочезна тиша, лише несміливо, а тоді щораз густіше в шибку тарабанив дощ... дощ... стенограма дощу, уривчаста мова біосфери, коли двигтюще скло пересилає вістку з інших вимірів, ніби хтось пальцями стукає з того боку, від ночі, просить, щоби впустили,

і ритм несе нову хвилю остраху, він здригався, коли вітер раз-у-раз гупав об стіну відчиненою віконницею, й звук, виринаючи з одностайного шуму, сіяв пронизливе почуття безвиході в чорне єство, серце гупало так само знавісніло, знетямлено, пульс, щораз гарячковіший, вислизав з-під контролі, і в голові крутилося від швидкости, а пульс, сягнувши меж людських можливостей, вирвався – застугонів далеким громом! – і він вже зовсім близько чув, як вітер вириваєтьcя зі свистом з роздутих легенів стихії, січе шибку водою-піском, чув протягле скавуління, а тоді хтось ніби знов ішов уздовж порожнього коридору, та він не стримав себе, коли могутній повів грюкнув віконницею й розчахнув вікно, – схопився, а в кімнату прямо в обличчя вдерся п'янкий подих бурі, він остовпів, бо за вікном відкривався чорний колодязь, де диким виром, шиплячи, клубочилось… небуття… – захлопнув стулки, взявши їх на гачок, і уткнув голову в подушку, проте не міг втекти від протяглого скавуління, калатання віконниці, стукоту пальців на шибці, а буря говорила за вікном десятками голосів: чиєсь ридання, благальний крик, оскаженілий регіт, – затулив руками вуха, а голоси перегукувалися в голові, немов там зароджувалися й звідтам передавалися, й коли, знову відгукнувшись на удар серця, назовні застугонів грім, він збагнув: це душа неспроможна вмістити безмежність, божеволіє. – Я божево… – здалося, мозок, думки, почуття розщеплюються під сокирою страху, розбиваються на скалки, збунтовані і жорстокі уламки, за якими – чорна паща вічного метафізичного Кита! – почав молитися, та не міг передати слів з тремких вуст до мозку, й навпаки – до вуст, відчув, як душа тріскається, і чорнота проникає крізь тріщини, а ліжко, кімната, світ уже не існували, він висів у порожнечі, лиш унизу Земля байдуже оберталася, і він знав: залишилося відштовхнути її ногою, бо єдиний вихід: Смерть! – і завмер у холодному поті, – простота цього усвідомлення на мить повернула до тями, – не поворухнувшись, не розтуляючи повік, відчув вікно за спиною, віддаль між ліжком і вікном, чорну прірву кількох поверхів, поглиблену ніччю в… ні! ні! ні! – пробував надати словам вагомости, але думка розчинялася в темряві, став навколішки, – ні! ні! ні! – і чолом пливли краплі, тягнучи сльози за собою, і м'язи, як долоні, що тиснули полотно, щоб не скотитися в… і нараз знов прямокутник! – але тепер знав: це двері, зачинені для нього: як нещадно його ошукали! – хотів кинутися, заперечивши фатум, натиснути на них тягарем тіла, й не зміг,

не встиг, – вітер уже гнав хвилі й трощив об стіну неба, і над божевільним обрієм зібралися чорні хмари, і він змусив себе дивитися туди, бо, мовляв, страх зникає, як стати проти нього віч-на-віч і вимовити його Таїну, приручити його, перетворивши на союзника, й – хмари (вимовив) конденсація водяної пари навколо ядер пороху: ілюзія нечистої матерії, в яку змусили повірити сліпий розум, – а хмари втупили знавіснілий погляд, закотивши очі, аж небо спалахнуло блідим, зловісним сяйвом, і побачив, як чорна субстанція Бурі витравлює їхні білки, залишаючи порожні, чорні очниці, несамовитий погляд, який можна розбити лише громом, і, жахнувшись, як дириґент, підняв руку й... мимоволі закотив під лоба очі, відчувши подих Бурі, мало не крикнув: дико, навіжено, а тоді вимовив з жалем: це в людині громадяться хмари, буря наших душ, матерія, просякнута злобою і страхом, відчувши ницість свою, чекає грому, своєї насильної Смерти, а в чеканні на Смерть є ж своя насолода, хоч це ілюзія, бо над хмарами завжди... – та слова були штучні, безсилі, і бачив, як смуги пробивають мур, трихвостий меч встромлений у землю штовхав її до прудкішого руху, а він мчав же разом з нею, а море піднімалося хвилями, які білими головами наперед кидалися в прірву, й випростався і звів руку, – вітер розгорнув поли білого плаща – гордий, білокрилий ангел звів голову, глянув прямо в Чорне Око, але, розтуливши вуста, збагнув: він німий, і жахнувся до найглибших надр, бо вітер уже кинувся, щоби здерти шкіру, він захитався й мало не впав, а з роззявленої пащі дощ оскаженілою піною сік землю, й він усвідомив, що весь цей гнів спрямований проти нього: він взявся зазирнути в Чорну Таїну стихійного руйнування, а шторм піднявся проти всіх, – не повертаючись, відчув, що позаду, за тілом, душею, пам'яттю, збилися в натовп весь людський страх і вся нікчемність, огидні постаті, потопаючи, викрикували щось боягузливе й блюзнірське, і він один відповідав за них: їхні злочини, зраду, байдужість, навіть дощ, що ненависно шмагає бурхливі води (знову бачив корабель із невинними людьми, які гинуть через його провину!), натовп заскавулів, а вітер метнув їхній крик, як спис, – чув свист повітря, й зіниці неймовірно розширились (могли б умістити весь світ!), і він зарився ногами, щоб земля стала продовженням тіла, та грім, ударивши, пронизав до кам'яних основ, як нагострений ніж, розтяв навпіл душу, й між двома – трусонув електричний удар, – він закричав, але ще раз, оповитий крильми плаща,

випростався, звів руку й... трісь! – роздерло ширму, відслонюючи темне, розгнуздане жагою лоно, і бачив, як грім впирається у хмари, як вони вишкірились у тьмяному пориві єднання: ніщо з нічим, – бачив, як у бурі замикається божевільне коло, обертаючись проти себе, коли грім розколов тушу хмар, – і він упізнав цей самовбивчий імпульс і раптом розвів руки, відкриваючи груди, ставши білим хрестом проти Бурі, ладний умерти, аби знищити зло, яке живе в ньому! – грім захрипів, а він лише заплющив очі й... тиша... ніколи не чув такої тиші... й поволі... повіки... вітер ледь наздоганяв хмари, тікаючи на північ, а він чув, як за спиною з моря бруду вилізають огидні постаті і повзуть, але йому вже не вільно було дивитися назад, на їхню злодійську ходу, – хіба це все? хіба залишиться живим? – просторінь була порожня й чиста – він, біла цятка на безмежній площині, точка, яка визначає, не належачи, – і відчув божественну самотність геометричної точки, а тоді нараз: крик-ревіння! – і холодне лезо вгрузло в бік, зачепивши ребро, й, вкрившись хвилею гарячої рідини, роз'ятрило болем, – він застогнав, але на правому боці не було рани й крови, лише крик людини, що помирала, і він упізнав голос і розпачливо напружив сили, щоби вирвати ноги, й... ...щойно поволі отямившись, усвідомив, що проспав так ніч – навколішки, спертий тулубом на ліжко, й голова на задубілому карку була важка, наче наповнена водою, у вухах шуміло, але не дощ, бо сонце яскраво формувало з небуття брудні стіни, – коли звівся на ноги, в очах потемніло, і голова пішла обертом, та сон таки відсвіжив, і він відчув, що міг би знову заснути, набратися сил, але не зміг, не встиг, голос кроків уздовж коридору зруйнував те, що мить тому було ембріоном рівноваги! – напружився, прилютувавшись поглядом до клямки, та не міг її зупинити, накинути свою волю, – вона поволі, ніби глузуючи, обер...

– Хто ти такий? Це ж неможливо, щоб я написав це ще тоді!

– Не підходить?

– Не в цьому річ! – бо як виснажив цей фраґмент, оцей сон, який снився вже тут, у чистилищі, бо ж не міг був снитися раніше! – Хто ти? – безмовно шепочуть вуста, та хіба я міг би сприйняти відповідь? Хіба можливо людині, яка прожила життя, не віривши, відмовляючись вірити, що хтось або щось увесь час, що кожен жест, чуття... Ні, зупинитися на мить тиші... змиритися з реальністю хвилини, яка забігає вперед, оповіддю, яку вигадав, а яка існує незалежно (ба ввижається, що це вона мене вигадала), яку я завжди

лише наздоганятиму, бо вже нема вороття із цієї...

– ...Коли з жовтою валізкою в руках він задер голову й охопив поглядом цей фантастичний фасад, цей закам'янілий світ каріятид, орнаментів, химер на карнизах («будинок-стиль», яким вона пишалася, підсміхаючись з його прив'язаности до «бетонної коробки» на передмісті) й коли зупинив очі на знайомому вікні, він згадав враження від сну: неначе спав століттями, за які в світі назовні минули епохи, і, прокинувшись (а прокинувся надзвичайно: без розгублености «забуття»!), ледве міг повірити, що кімната не змінилася, що у фоє зустрів той самий улесливий адміністратор, назовні – ті самі вулиці, будинки, море (ця незмінність світу здавалася чудним, трохи моторошним збігом обставин) – мов крізь імлу, пам'ятав, що вночі шаленіла буря, але вранці сонце яскраво сяяло на сухі вулиці... Серед гамору міської артерії, ревіння моторів, клаксонів, синкопованого ритму людської юрби, спогади про містечко були тільки ідеалізованою вигадкою, й уже не міг утекти від питань: що скаже? як пояснить? Чи просто відмовитися брати участь у цій халепі, до якої, власне, він і не повинен мати жодного стосунку? Бо відчував, що підійматися сходами нагору – це безумство, щось тут було не так, і він сам був дивно здезорієнтований, наче загубив у дорозі частку себе, ніби проминув місце, до якого йшов, розминувся сам зі собою. Та щойно перед дверима йому спало на думку: чому вона (адже ж мала б нетерпляче чекати на вістки про...) не вийшла по нього на станцію?

Вона завмерла на порозі, сполотнівши, прилютувавшись поглядом до валізки, а він з трепетом упізнав цей вираз очей.

– Скількох іще не знайшли? – в пишно умебльованій вітальні її голос став спокійним, ніби це місце накидало настрій, вимогу самоконтролі. Олег не відривав очей від святково застеленого стола.

– Ніно, він не мав причини їхати туди. Окрім двох рибальських поселень, там нічого нема!

– Скількох іще не знайшли!

– Передбачають, що ще двох...

– Тоді цілком можливо, що...

– Ніно! Ніхто його не бачив на пристані! Це зовсім неймовірно. Вони звертають особливу увагу на приїжджих. Може він музив поїхати кудись...

– А авто?

– Стоїть біля готелю... Та це не міняє справи: його помітили б! Зрештою...

– Зрештою що?

Знітився.

– Бар'є думає, що справа в іншому... що він не загинув. А він же...

Але вона вже не слухала. Під час розмови колір поступово повернувся на її бліді щоки, в очах заграв проникливо-зосереджений близк, коли замислено дивилася перед себе.

– Я на мить подумала, що він... мертвий...

Він занепокоєно підвів голову, вражений тоном її голосу.

– Ніно, я кажу тобі, зовсім можливо, що він сам скоро...

Її обличчя було спокійне, навіть холодне (і знову бачив, які привабливі під напівпрофілем клясичного носа філіґранні лінії її вуст), і знов відчув, що перед ним зовсім чужа... істота...

– Олеже, нам треба сідати до столу, поки все ще не прохололо. Я задумалася, бо завтра мені треба їхати туди...

Це був присуд. Він знову виявився нездарою, й вона, як завжди, мусить розраховувати лише на себе. Це знищило рештки доброго настрою. Вони сиділи одне проти одного, не мовлячи й слова і майже не дивлячись одне на одного, і їжа застрягала в горлянці, коли він раз-у-раз похмуро зиркав на порожнє крісло. При першій нагоді розпрощався, але...

– Пробач, що я запізнилася. Найкращі вітання з днем народження...

Він стояв на хіднику, обертаючи в руках чималий, у блискучому червоному папері пакунок, що, здавалося, обпікав пальці. Тоді, матюкнувши під ніс і похнюпивши голову, поплентався назад до...

– А ти хто?

Питання бентежить.

– Я? Ти ж знаєш, хто я такий. Буцімто, тут усі мене...

– Вони знають, що ти лікар, який чомусь помагає їм, не беручи грошей; чужинець, який вивчив серед них їхню мову. Я знаю трохи більше, та, по суті, не знаю нічого. Бо чому ти справді втік? І що означає оповідь?

Хто я? І що оповідь? Хіба можна тут і тепер пробувати утиснути це в форму простої думки, а втім, питання утворюють проміжок цілющої тиші... задума над суттєвим завжди несе...

– Я вірю, чи принаймні вірив колись, що людина отримує життя

з певними передумовами, з вимогами, без сповнення яких людське буття є лише миттєвим спалахом активности біологічного організму. Я схильний вірити тим, котрі кажуть, що ми родимося без душі і мусимо її витворити в процесі свідомого життя. І я завжди вірив (чи, може, лише зумів переконати себе в тому), що ця оповідь – така передумова для мене. Себто одна з передумов. Ніби двері в справжнє життя. Я її не знаю, хоча з самого початку знав зав'язку й фінал. І це не є історія мого життя, хоча я відтворюю нею щось інтимно знайоме, реальність, яка залишила в мені живі обламки, які мусу скласти в одну цілість. А водночас це передбачення, ба, будування життям того, що має бути, бо, як ти сам казав, я мушу пережити її, втілити ідеї, фабулу, сюжет в конкретне фізичне життя, хоч, парадоксально, вона найдійсніша тоді, коли я не втручаюся в неї, тобто коли живу нею, але не пишу, маючи на увазі конкретну, свідому... – ах, знову хаос думок: немов шепоти з іншого... – Вибач, я відвик від таких розмов. Роками, тут в джунґлях, мої спроби порозуміватися односкладовими окликами важко було б назвати людським спілкуванням. Та й за нормальних обставин навряд чи я вмів би... справа в тому, що оповідь, по суті, – діяльність фізіологічна, спонтанні відрухи наздогнати імпульси чужорідного інтелекту, ніби сторонніх організмів, які існують у наших тілах і психіках, на дні наших душ. Бо сумніви приходять щойно пізніше, що ці миттєві видіння – лиш привиди хвилевих настроїв, первні потоку свідомости, нічим не важливіші від інших зупинок у дорозі, яка ніколи не зупиняється, але...

– Та це несе почуття доцільности, правда? Жити тими враженнями – це вибір не сумніватися, навіть якщо дорога веде в нікуди...

– Ні! Це не свідомий самообман! Це вибір не сумніватися, так, але чи завжди й скрізь не треба вибирати? – (біль! І зникла світліша пляма!) – Але досить пустих розмов! Твоя черга розповідати, хіба що не знаєш, як!

– Я лиш хотів знати, хто ти. Чи той, котрий втік зі свого життя, той, котрий вбив людину, і той, що розповідає тепер про втечу, – одна особа. Невже ти сам ніколи не замислювався...

Замислювався?.. Хіба можу засумніватися тепер у стійкості «я»? А втім, коли починає, уже нема сумніву, що я звідкілясь знаю цей голос...

– ...Ця ірраціонально чудова погода, яка зусібіч огорнула місто кілька днів пізніше, теж якимось чином мусила бути наслідком подорожі, зокрема й тому, що він почав зарані прокидатися й виходити з дому, аби кружною

дорогою через парк мандрувати до бюра, кожного разу вибираючи інший маршрут, підкоряючись глибині безхмарного неба над дедалі зеленішими алеями й раз-у-раз мимоволі шукаючи у собі тієї тиші порожніх вулиць, того особливого стану. Бо ж таки всупереч логіці об'єктивних фактів, що, мовляв, у його житті нічого не змінилося і не могло змінитись, він ніяк не міг знову звикнути до одноманітного ритму днів, які були його життям, не позбувався чаклунського почуття роздвоєної перспективи. В бюрі, сидячи над паперами, над якими завжди порався з такою скрупульозністю, щораз частіше, всупереч волі, опинявся зовсім деінде: бачив вулиці містечка або напіввідомі, а то й незнайомі краєвиди піль і лісів, темні інтер'єри кімнат, а зрештою, навіть особисті спогади (він часто чомусь думав про модель фреґати) були забарвлені відтінком чогось чужого. Він таки сильно розчарувався в собі, помічаючи, як поблажливо сприймає випадки нечуваних давніше помилок, яких допускався тепер у ділових паперах (перешіптуючись, секретарки нарешті визначили єдину можливу діягнозу: Олег закохався!), ця недбалість справді шокувала, однак він не зупинив себе, а навпаки почав використовувати її, як засіб утечі, роблячи разючу помилку й, усупереч звичці, передаючи документи секретарці, а тоді підкоряючись майже незмінному ритуалові: обережним питанням, мовляв, чи не зробити вам кави абощо, визнанням, що справді не почуває себе гаразд, болить голова і важко зосередитися, й до неприємно одноманітних (лише поступово зростала настороженість тону) сцен перед масивним торсом директора:

– Гаразд. Ідіть перепочиньте. Найкраще – на свіже повітря: це чудотворний лік! Чу-до-твор-ний! А завтра вже...

Ці маніпуляції, без сумніву, суперечили чутливому інстинктові порядности й чесної поведінки, втім, опинившись на вулиці, він таки не міг стримати повені дитячої веселости, почуттів людини, яка вирвалася з ув'язнення на волю, і не допомагали поради «здорового» глузду перед обличчям безвідповідальности, яка межувала з викликом долі. Сила, яка змушувала тікати з люнатичної дрімоти бюра, виростала з надто могутнього передчуття нереальности того світу, якому він віддавав більшість сил і часу, в якому заснув і з якого іноді прокидався вночі у світі справжніх видінь (бо ж йому снилися тепер дивовижні сни: зблиски особливої притомности в інших вимірах відчуття й розуміння, ніби справді

прокидався вночі і жив у іншому світі, хоча, розплющивши очі, неодмінно опинявся перед білими (майже незнайомими в такі хвилини) стінами своєї кімнати), – хіба ж міг не піддатися дитячому непослухові, духові грайливого заперечення «залізних» засад? Хіба не була можливість пробудження пов'язана саме з цим нонконформізмом, із конечністю знову (а може, й уперше в житті?) стати неслухняним витівником?

Він завжди, сливе ритуально, спинявся тут на краю площі (звідки бралася така глибока тиша в самому центрі метушливого міста?): після півгодинного маршу спершу алеями парку (оминаючи людні частини біля ігрових майданчиків і спортивного комплексу), а тоді вулицями, які ставали дедалі тихішими, порожнішими, – й хвилину стояв, проникаючи чуттями в зміст цілющої симетрії: круглий сквер посередині квадратної площі, де з чотирьох боків сходяться перпендикулярні лінії вулиць, – простір визначений задниками фасадів (червоних, синіх, жовтих), а всередині: гієрогліфи дерев на окружності скверу й альхемічні символи обсаджених живоплотом стежок, які розписують трикутник у колі, а в ньому – квадрат, що обрамлює круглий майданчик, де жінка й чоловік на старому, із жовтого пісковика, водограї непроникно глядять із-під застиглого балдахину, а у восьми кутах – демони-водяники з кошлатими бородами й тонкі цівки води з уст... Гамір щезав-забувався в тиші, вщерть насиченій шелестом листя і дзюркотінням води, шерехами, коли жінки з дітьми чи іноді бородаті чоловіки в капелюхах (читаючи, він спостерігав темні обриси кутиком ока) на мить спинялися перед водограєм і розчинялися в сутінках однієї зі стежок, а він не міг позбутися відчуття, що сквер – знак, навмисне залишений для нього й таких, як він; мимоволі відчував себе особою, приналежною до чогось важливого, наділеною особливим завданням. Це були коштовні хвилини самознайдення (з цієї перспективи життя в чотирьох стінах із перервами на машинальні переходи із дому на працю й назад додому скидалися на термін ув'язнення, на який він сам чомусь погодився), але щойно пізніше, прочитавши всі подаровані нею детективи, відкрито подумав про це завдання, про незрозумілі записи чужої людини, яких таки він не віддав разом із жовтою валі...

(Мить напруженої тиші, як перериває мову, адже цей процес міг би бути метафорою мого життя, хоча був життям зовсім іншої людини – дарма, що воно й вилилося на папір через мої...)

– ...Це був остаточний доказ, що він нічого не знає про особу, яка написала ті розрізнені течії речень, іноді розтягнено нудні, з прискіпливою увагою до подробиць, іноді навпаки багатозначні граничним лаконізмом. Він ніяк не розумів принципу, що поєднав би їх, виправдав це незрозуміле нагромадження слів. Сумлінно прочитав увесь манускрипт, та це тільки поглибило розгубленість, і нарешті піддався імпульсові, який назрівав уже відтоді, як розгорнув червоний папір її подарунка й прочитав заголовок першої книжки: «Зникнення приятеля сім'ї»... Перечитуючи записи вдруге (уже зі свідомою, конкретною метою), обдумував кожне речення, намагаючись розшифрувати приховані натяки, шукаючи навіть найнезначніших слідів, указівок, пояснень, і хоча скоро зрозумів наївність початкового ентузіязму (бо не знаходив у тексті майже жодної конкретної інформації), було пізно відступати – мандрівка у лябіринт слів, символів, коридорами речень, втягнула вже надто далеко. Зрештою, систематизація аркушів згідно з характером описаного матеріялу, клясифікація на чотири категорії: описи, сюжетні фраґменти (з діялогами) (він думав уживати ці тексти для пошуку описаних у романі місць та людей), ліричні роздуми, написані від першої особи, та «інші» (які він міг сприймати хіба лише як поетизовані описи снів), ця послідовна, аналітична робота вносила почуття бодай якогось ладу в бентежний хаос вражень (бо видіння незнайомих інтер'єрів чи людей, чиї обличчя збуджували тремкий інстинкт впізнання, з'являлися дедалі частіше, настирливіше), створювала ілюзію внутрішньої дисципліни. Він відчув потребу скласти чіткіший плян дослідів, але описи вулиць, краєвидів, моря, натякали на околицю містечка, отже пошуки цих місць були в даний час неможливі, а він і не мав уявлення, де і як шукати прототипів Арзацових персонажів; фраґменти снів здавалися позбавленими будь-якого практичного значення, – отож, хоч-не-хоч, мусив звернутися до туманних ліричних текстів третьої категорії. В будні міг працювати над ними кілька годин увечері, але це дозволяло переглянути дві-три сторінки, бо в додатку до непрозорого стилю текст містив натяки на наукові поняття, філософські й містичні вчення, невідомі йому прізвища і літературні твори, і це іноді доводило до відчаю. Найкраще працювалося у вихідні або в час утеч до скверу, як того дня наприкінці квітня, коли черговий раз перечитував знайомі вже два аркуші...

...мене лишили, як, захворівши, тіло стало полем боротьби злих духів. Хворого залишають тут навіть найближчі, а в мене нема нікого, кому питання мого життя чи смерти відгонило б сон від очей. Як настоялась ніч у серці! Волаю, й кожна клітина стає слухом... чому? мене? покинув?.. Бо хто я в темряві гнилого підвалу, коли совість дихає назовні, шепоче на вухо пекельні замовляння, – підвалу з подвійним склепінням і подвійним дном, і перше з них – сліпота, друге – неіснування, – хто я в приреченій тиші, наче вмерши і пам'ятаючи той день, сповнений змістом остаточного зникнення... може якби я міг висловити цей жах! але він не народжує слів, лише ниці думки, як гіркі зерна, роз'ятрюють старі рани (бо хіба їх можна назвати свідомістю?), лише тіні чогось-когось нагадують, коли лежу, бо пам'ятаю тільки сни, неістотні подробиці (хата на краю лісу марилася метою, а була світом у кривому дзеркалі, і я таки ж ніколи не збагнув своєї ролі: хто я і пощо?), лише нерухомі фотографії життя, відбитки летаргічного сну чужої істоти, слова-передчуття, хисткі вогні, коли розум пробує освітити ніч того, що неможливо зрозуміти, тільки тінь душі, кинута на папір незграбними словами, бо які вони поверхові – ті слова, що описують лиш зовнішнє, пояснюють очевидне... я ж ніколи не вивчив справжньої мови і живу з ласки слів, вигаданих кимось іншим для не мого життя...

Що?! Шелест? Хто? Ти? Ні, мій власний віддих, рештки того, що гучно називають життям. Бо залишилося досить, щоб бити головою об мур сліпоти, в подвійне склепіння і подвійне дно, мов живий, якого поклали в труну й присипали землею: ще живий, і вже...

Звідки ця безнадія? Адже ззовні йому можна було тільки позаздрити: кар'єра, приятелі, безумно вродлива дружина! А проте тут було щось моторошно знайоме... і згадка про «останнє зникнення»...

...Якщо загострення внутрішньої напруги вважати симптомом хвороби, то я справді наближаюся до межі. Проте, всупереч сподіванням тих, які завтра прийдуть брати моє тіло, я не вмру. Як тоді: смерть стала народженням! Вони чули про це, та мусили б заперечити закони свого нікчемного світу й стати дітьми моїми, братами, прадідами, щоби збагнути цю подію за межами вимірів. Засліплені, вони знайдуть лише порожнє місце, напівуявний слід мого

таємного зникнення, – спонуку пригадати призабутий міт...

В холоді від ґрунту, коли стулити очі, пульсують підземні джерела тепла, й ввижається: лише вчора я вирушив у подорож до хати під дах неба, що, всіяне зорями, шепоче тисячами шепотів, – у дорогу, в якій мусив осліпнути, щоб побачити чудо. Бо хто я? У відгомоні дзвону, запаху дерева, що цвіте, перламутрових пасмах неба – впізнаю обличчя (своє власне?): пам'ять котиться валуном по бездоріжжі, ніколи не знавши дому, і всі скелі, що їх подибає в дорозі, ввижаються братами; пам'ять пливе хвилею по тілі океану, не знаючи, в якому джерелі вийшла з лона землі, й усі береги, об які розбивається, здаються обіймами матері; течіями вітрів мандрує між небом і землею, й кожне дерево для неї – суходіл, а твердь – кожен птах; і стугонить полум'ям спогадів-ясновидінь у самому серці пожежі, та ми вже пам'ятаю, хто навчив розвіювати пітьму... Душа, як нитки на вітрі бабиного літа, стяги полотна полощуться, і полотно – це я, а вітер – пам'ять, живемо пліч-о-пліч, але не торкаємось одне одного, бо я, як інші, загублена істота; я, як усі, істота ще не відкрита: наче зблякла пляма на фресці, міченій часом, із якої лише втаємничені відчитують первісний зміст, – я завжди перед білою плямою (уже нерозчитної?) фрески: ледь чутні шепоти в душі (чиї це справді спогади?), вимовляю їх, повторюю спрощену їхню версію за Голосом, що володіє думками, – я був криком нічного звіра і голосом ранкової туги над полями, був травою, птахом, деревом, водою, що спливає з неба в дощі, я був Ним і Нею, а тепер ким можу бути, як не Тобою! Я – єдина дійсність, бо не існую, – глянь: на цьому місці в душі схрещуються дві дороги, й звідти відходить третя, – і як величаво в останню мить, коли все втрачене, – відчути себе живим!..

Чому два різні персонажі в одному романі мали б говорити таким чином від першої особи про цю саму, здавалося б, ситуацію? Бо не може ж бути, щоб це були почуття однієї людини! Дві відмінні версії однієї сцени? Але тоді роман міг би розвиватися у різних напрямках. Фраґменти листів? Щоденників різних людей?.. А слова про «Голос, що володіє думками» чи «небо, що, всіяне зорями, шепоче тисячами шепотів», – невже він мав на думці ті самі шепоти, той самий Голос?.. Того дня він засидівся біля водограю: щойно присмерк, зробивши нерозбірним письмо, повернув почуття часу. На вулицях, повних вечірнього гамору міста, сяяли ліхтарі, а при виставлених на хідники столиках, розмовляючи й сміючись, елеґантні пари й групи

доїдали вечерю. І, йдучи повз них, відчув настирливий голод: до нестями захотілося сісти біля них, влитися в гамір нормального життя, якого ніколи по-справжньому не засмакував, і він майже бігом подався до метро. Однак того вечора довелося довго лежати в темряві з розплющеними очима, чекати на голоси, які...

(Нарешті. Бо це надто приголомшливе – ці уривки (пригадую їх!), і усвідомлерння, що з самого початку все було вирішене й, пишучи, я міг лише передбачити те, що тепер... Втім, те, що діялося з ним опісля, – я таки... ні, я сам мушу розповісти!)

– ...Спроби розгадати зміст ліричних уривків та знайти в них практичну вказівку не приносили жодних результатів, і, можливо, він зневірився б і, знехтувавши вродженою сумлінністю, облишив би ці безнадійні досліди, якби не те несподіване й водночас завжди несвідомо передбачуване: однієї днини наприкінці травня, коли голова особливо боліла (бо йому траплялися тепер справжні напади міґрені), а черговий (тим разом уже непляновании) промах у важливому контракті викликав...

– Цього не може бути! – багряне обличчя директора аж тріщало по швах. – Гаразд! Тиждень відпустки. Ви надто цінна для фірми людина, щоби ми могли прорахуватися! Треба набратися сил і забути про дурниці! Головне: свіже повітря! І доза ширших товариських контактів. Розумієте? Коли людина не обертається серед людей свого віку, то курка, як кажуть, може здаватися...

Олег стояв перед масивним торсом, мов присоромлений хлопчак, не тямлячи як слід, про що йде мова, але на всяк випадок вибачаючись і погоджуючись, та невдовзі, вже біжучи додому, сміявся від дикої радости: тиждень свободи! Прибігши, запакував до валізки найпотрібніші речі, сів до авта й...

(Яке піднесення: ніби я сам утік! І ніби таки посуваюся, прямую...)

– ...Коли їхні погляди зустрілися, на червоному лиці з сивою, без вусів, бородою пробігла тінь занепокоєння. Адміністратор опанував себе й усміхнувся, але на вимогу поселити Олега до кімнати но. 9 настороженo блиснув очима з-під насуплених брів. Протягом наступних днів він мав нагоду звикнути до тих поглядів: обережно-непривітних, інколи відкрито ворожих, якими люди зустрічали його питання, втім, того першого дня ще сам не розумів як слід справжньої причини свого приїзду

й, навіть не розпакувавши валізи, пішов уздовж берега, повз порт і пристань, до бухти, й довго сидів на березі, вдивляючись в обрій між скелястими островами, спостерігаючи, як напівреальні форми хмар міняються з помаранчевих на багрянофіялкові, відчуваючи, як повен нав'язливих натяків запах моря, як шурхіт хвиль на піску важчають від вечірнього холоду. Щойно після сніданку на терасі з виглядом на море, відсвіжений сном, він свідомо зважився: купив у кіоску мапу міста і подався до головної площі; адже систематичні досліди мусили початися саме з того, здавалося б, досконало квадратного вирізу в просторі, визначеного німим суперництвом неоклясичної, визивно світської ратуші й барокового комплексу сакральних будівель, – звідти й почався перший етап пошуків, коли він намагався запам'ятати розташування вулиць, площ, значніших будинків, пам'ятників, навіть більших дерев, які привертали б увагу, – спершу вулицями верхнього міста, із три та чотириповерховими імпозантними кам'яницями, які з часом поступалися чепурним віллам у садах, аж на край трикутного верхів'я, до руїн середньовічного замку, що мало не обсувалися в море з прямовисної кручі, – тоді тінистими алеями парку, які вели в лябіринт вузьких вуличок нижнього міста, біднішого й трохи занедбаного (не один будинок нагадував потрісканим тиньком і побитими шибками підвальних вікон про потребу капітального ремонту), але не без свого чару, й нарешті в дільницю дешевих готелів і барів біля порту, що вимагала погляду з іншої перспективи, змушувала знаходити естетичну правомірність облуплених стін, розмальованих яскравими ґрафіті, куп побитих пляшок, поламаних ящиків і всякого сміття. Він якийсь час стояв біля портового крану, дивлячись на робітників, що вантажили на корабель дерев'яні скрині, й ледве відскочив, коли, зірвавшись з линви, скриня зі страшним тріскотом гупнула на брук естакади. Цей епізод розвіяв комфортабельне почуття затишности стороннього спостерігача, який інкоґніто обсервує світ, котрий не торкається його особи, – й подумав: а що коли таки знайде місця, описані в записах? Що тоді? Що він пробує досягнути? Втім, нелогічна, знетямлено глибока насолода, з якою, йдучи, фіксував у пам'яті назви вулиць, площ, крамниць (мов таки був причетний, наділений завданням), відкривав вузькі провулки, які поєднували вологі від прохолоди подвір'я, розглядав фасади, формував подумки просторовий плян міської топографії, – ця насолода

не дозволила зупинитися. Повернувшись увечері до готелю, він і не пробував шукати доказів, що дія роману відбувається саме тут, лише навпомацки вибрав зі стосу один аркуш: наче мандрував тепер крізь роман, так само спонтанно, як удень ходив містом…

Невидимі сузір'я в сутінках… фантомний танок: там, на грані – як очі розтулити уві сні, – суцільна дійсність бореться із забуттям – за дійсність. Біла дорога (я чи тінь моя?), а тоді раптом – очі розплющуються вдруге, наче піднесено ще одні повіки, й – місто! гамір багатоликої юрби, пальмове гілля, і люди в натовпі мають знайомі риси: той очі, той піджак, той криву посмішку, а на підвищенні посеред білої од сонця площі… Ти? Бо ж я знаю цей погляд, що відкриває у душі всесвіти прихованих думок, видінь і знаків. Я:

– Під каменем існує інше місто, напівзабуте. І там заключена суть цієї миті. Але що залишається мертвим нам, крім пам'яті і пам'ятників?

І вже запізно каятись. Ти знаєш кожен потаємний відрух мого серця!

– Лукавий рабе і ледачий! Настав кінець і час розплати: час розпинати зрадників!

І нема нікого, ні душі, хто ладен би мене оборонити! Всі ж тут (ба, може, й Ти?) – це я! Всі – я… за винятком мене самого…

Тієї ночі йому снилося місто, але дещо відмінне, й натовп людей у середньовічних шатах. Місто гуло глухим відлунням кроків на кам'янім бруку, наче під вулицями був порожній простір, лункий підвал… А тоді кроки затупотіли в коридорі, хтось тихо заговорив, а він збуджено відвів очі від тексту. Лаконічна записка в запорошеному, в чорній палітурці, томі нав'язливо нагадала «Арзаців сон»: «На відміну від інших міст князівства, традиція відьомських процесів, які нерідко кінчалися спаленням на вогнищі запідозрених у практикуванні чорної магії жінок, збереглася тут аж до кінця XVIII ст. Основою для звинувачення в потаємних зв'язках з сатаною часто було свідчення однієї особи і принагідні докази, приміром, ексцентричність поведінки або відступництво від церковних звичаїв». Чому враження подібности? Тільки через «середньовічну» атмосферу релігійного бачення світу? Він знов перебіг очима текст, але не знайшов відповіді.

– Під каменем існує інше місто, напівзабуте… І там заключена суть…

Минав третій день його «дослідів», а він, окрім химерних натяків на існування якогось зв'язку, не знаходив нічого, що пояснило б характер Арзацових записів, не кажучи вже про його зникнення. Втім, хіба міг уже сподіватися конкретних результатів? Ці три дні були прелюдією, підготовчим періодом, під час якого він так добре вивчив місто, що відчув себе мало не автохтоном, ба, хіба хто-небудь із них знав напам'ять назви всіх вулиць, включно з найглухішими провулками, розміщення крамниць, підприємств, ресторанів, і взагалі всіх значніших будинків? Намагаючись бачити місто очима Арзаца, уявляти можливі реакції, він відкривав щораз глибші його нашарування: з часом кожна вулиця й кожна стара кам'яниця починали звіряти йому свої тайни, й він проникав у світ малих скульптур, захованих у нішах під вікнами, старих збляклих написів, які виднілися з-під облуплених пластів нового тиньку, рекламуючи неіснуючі крамниці й ремісничі цехи, сліпих стін у провулках, з яких розчитував історію знищень, перебудов і ремонтів. Захоплений цими «побічними дослідами», навідався до бібліотеки і за записами, які з труднощами знаходив у здебільшого передвоєнних виданнях, поволі складав картину міського родоводу – від кількох палеолітичних садиб, розкопки яких вказували, що люди жили на цій території чи не сімдесят тисяч років, до перших літописних згадок про рибальське село IX ст., розташоване неподалік нинішнього порту, надання маґдебурзького права в XV ст., відколи у літописах та документах можна було простежити повільний, впертий ріст міста і його багатонаціонального населення (попри періодичні зміни влади й струси історичних катаклізмів, у XVII ст. місцевий порт мав помітне стратегічне значення), – ріст, дещо приглушений у XVIII ст., але таки постійний: до останньої війни, коли вся околиця була зруйнована серією жорстоких бомбардувань. Місто зі своєю старовинною архітектурою чудом уникнуло долі навколишніх сіл та, ніби перелякане, зосередилося на гоєнні ран, відбудові того, що було знищене, збереженні статус-кво, і щойно рік тому побудова рибоконсервної фабрики (не без помітного опору з боку місцевої влади) поклала принаймні позірний і тимчасовий кінець оцій дрімоті… Годинами переглядаючи старі журнали, які розсипалися в руках, намагався не думати про обмежений час і очевидну недоречність цих заходів; так само й відвідуючи морський

музей, де відмовився від обходу з доглядачем, щоб поволі, своїм темпом, обстежити моделі кораблів, обдивитися різного роду сіті й рибальське приладдя, а тоді зачудовано розглядати дивовижних риб і морських сотворінь (деякі з них нагадували доісторичні чудовиська), що їх виловили місцеві рибалки. Особлива впертість, з якою продовжував цю сумнівну лінію розшуків, була, напевне, спричинена й тим, що спроби довідатися будь-що про Арзаца від місцевих людей скінчилися цілковитою поразкою. Може, він недоречно весь час показував усім багатолітньої давности фотографію юнака з довгим до плечей волоссям, у якому з певним зусиллям можна було впізнати Арзаца? В усякому разі, всі, до кого звертався: нервовий адміністратор готелю, понурий продавець у крамниці неподалік, засушена жінка в кіоску на бульварі, брезклолиций, завжди пропахлий потом кельнер |у кав'ярні на площі, ніби домовившись, впадали в улесливий тон, заявляючи, що, звісно, Арзаца вони знають, це лікар, якого всі в місті поважали, і взагалі, чудова, безкорислива людина, трагічна смерть якої глибоко потрясла всіх. Але були й такі, що, глумливо блимнувши з-під лоба, мовчки відверталися й ішли геть. Він навіть почав боятися контактів з автохтонами і, коли вийшовши увечері з музею, побачив на будинку навпроти червоні неонові літери БАР «ПОДВІЙНА ЗУСТРІЧ», таки не дозволив собі послухатися інстинкту зайти туди, а понуро почапав до готелю. А вночі знову снилися міські вулиці, серед яких здивовано відкривав незнайомі провулки й будинки, аж опинився перед вузеньким входом під землю, а під землею таки було друге місто, дзеркальний відсвіт того, що нагорі, й довго сновигав лябіринтом вулиць-двійників, доки вийшов на заставлену столами ниву, білу від скатертин. Вони сиділи там при столі серед поля й говорили про щось дуже важливе, однак, прокинувшись, він марно пробував пригадати. Під час сніданку кілька разів почав говорити до себе й, похопившись і зустрівши здивований погляд (зауважив, що більшість столиків зайнята туристами; насторожено подумав, що скоро сезон), засоромлено схиляв голову і завзято брався за їжу. А хвилювання, з яким, несучи жмут записів, ішов до площі, міг би порівняти хіба що зі зворохобленим передчуттям зустрічі (скільки йому було тоді років: шістнадцять?) із рудоволосою дівчиною в кімнаті дешевого готелю. Він досі уникав того місця, чекаючи на відповідний момент, тобто саме на цей день, ранок, мить, – зупинившись перед входом, оглянув портал із рельєфними

зображеннями сцен зі Святого Письма, а входячи, пробував уявляти, що вступає в цей алегоричний світ старих історій, проте із першого погляду на яскраві кольори фресок зрозумів, що це не те місце! По нефах, шургаючи ногами, крутилися туристи.

– Наче зблякла пляма на фресці, міченій часом… – бурмотів, заглядаючи в бічні вівтарі, – з якої вже неможливо відчитати… так і я…

Дорога назад не була вже такою врочистою, бо що залишалося? Холодні рихви сумнівів і втрата, мовляв, «невинности чистої віри…»

– Від фрески лишилося кілька збляклих фраґментів… – повторив і завмер. Червона кам'яниця у перспективі вулиці, що стрімко збігала вниз, викликала спонтанний спогад, неймовірно чіткий, наче жива фотографія: біла колонада й чорна відхлань дверей, відчинених навстіж!..

…Темрява. Втім, знову світліша пляма: знак очей, які прозрівають! Зрештою, тіло теж, змушене сліпотою пробудитися, сприймає світ іншими чуттями: чую-нюхаю-відчуваю, як він сидить у куті, як існує…

– Тільки хтось такий наївний, як він, і необізнаний з теоріями психології творчого процесу міг вірити в цю невірогідну гіпотезу. І тільки такий хтось у тій здогадці міг мати рацію!

Тиша… Але він зрозумів! Бо і я теж збагнув цю правду щойно тут…

– Я знаю. Сам шукав тебе таким способом.

Шукав мене? Знов цей неймовірний вимір оповіді, що, вигадана, стає… А я ще не можу повірити, зупинитися, – ще надто…

– …Важезні, різьблені двері поміж білих колон зі скрипінням відчинилися під натиском руки, і його поглинули прохолодні сутінки, насичені запахом старих мурів, визначені – мов пілястрами – пасмами світла на стінах, яке, проникнувши крізь вітражі, набирало пастелевих барв. Усе аскетично просте: без лавок, із суворим старим іконостасом і збляклими площинами фресок. На ґранітовій підлозі – викладений білим каменем візерунок: ніби круглий лябіринт, із трикутним і прямокутним узорами стежок всередині. Він інстинктивно повернув праворуч і..

Від фрески лишилося кілька збляклих фраґментів: долоні прибиті до колод, а замість постаті – сіра хмара, і німб примарний на місці голови. Внизу і в глибині – тіні постатей: воїнів? святих? – не зміг розібрати (й правильно, іноді треба дивитися з віддалі нерозуміння), – чудом збережені долоні з шапчинами

цвяхів... Але цього було досить: він упізнав себе: розіп'ятого й вже втраченого, забутого, свідомого страстей і безсилого збагнути причину, впізнати обличчя катів. Бо це ж не конкретні істоти, а одні з мільйонів облич-утілень... Дивився на своє зображення, напівзатерте... Бо, може, таки це брехня? Може, ґрунт під реальністю так само умовний, як цей голий мур? І раптом: «людина народжується, щоби вмерти. Це все!» Стрепенувся, бо ця думка прийшла іззовні, ба хтось вимовив її! І структура з луками під склепінням так нав'язливо нагадала цієї миті величну грудну клітку. Очі зупинилися на занавісці сповідальниці. Фіолетовій. Що колихалася! Він уже знав, заціпенівши, відчув чорну постать у пітьмі за полотном! Інстинктивно ступив крок назад і зміряв очима віддаль, дорогу втечі. Але ні! Неможливо постійно тікати! Взагалі неможливо: Земля надто мала, крихітна і беззахисна! І він уже знав, що іншого...

– Це саме тут.

– Га?! – аж шарпнувся від голосу з-за спини.

– Кажуть, саме сюди прийшла людина з леґенди, отримавши від Смерти дарунок додаткового дня. Кажуть, прийшла сюди шукати зрозуміння й більше за те: входу до іншої дійсности, яка мала б стати її новим домом.

Він гіпнотично вдивлявся в незрозуміло знайомі чорні очі.

– І це логічно, бо саме тут остання зупинка на хресному шляху.

– Вибачте, але я справді зараз мушу... – вже не міг витримати цієї напруги, майже біг осяяною сонцем вулицею, надто зворушений, щоб уторопати, що з ним діється, звідки екстатичний страх, що окрилював (він ніколи не звідував таких могутніх емоцій!), зберіг лише досить самовладання, щоб усвідомити: поспішає до моря, тільки цей відкритий, необмежений простір міг невтралізувати його хвилювання. Бо ж на мить, ба на цілу хвилину, він існував як хтось інший, а мала церква в бічній вулиці була перехрестям двох дійсностей, воістину паралельних світів, на хвилину жив реальністю іншого життя, яке водночас знав, відчував, ба, яке творив своїми діями. Від зворушення таки не зміг не звернути на себе уваги й на бульварі фронтальним ударом напоровся на грубезну бабище в соняшних окулярах, чиї несвітські габарити займали мало не весь хідник, навіть не міг вибачатись як слід, і щойно холодний береговий вітер привів до тями. Так, це там! Нема сумнівів, що Арзац описав саме

той фраґмент напівзнищеної фрески. Той інтер'єр. Але що це означало? Що це могло б означати? Що та подія відбулася? Яка подія? Сповідь чи конфронтація з демоном? Бо якщо сповідь, то священик (ця людина в чорному з моторошно знайомим обличчям мусила ж бути...) знає щось, може, й первопричину всього! Він уже проклинав свою розгубленість і боягузливу втечу, а втім, навіть якщо той щось знав, не міг же сказати нічого, що оберігалося таємницею сповіді. Зрештою, цей опис міг бути не пов'язаним зі справжніми подіями, і він тільки б... Проте що означали ті дивні слова? Яка леґенда? Яка людина, котрій Смерть дарує... Знетямлено ходив уздовж берега, а простір одностайного шуму хвиль, обмежений уявною лінією горизонту, поволі поглинав розбурхані емоції, водночас змушуючи ще глибше відчути химерну неоднозначність пошуків загубленої людини. В готелі решту дня він пролежав на ліжку, дивлячись на стелю, й підвівся щойно у час вечері. А проте завагався при дверях. Повернувся до дзеркала й довгий час здивовано, але вже ніби...

– ...Його збудив відгомін кроків, – (Голос. Із-за спини? аж моторош...), – і розтулив повіки: зусібіч напирали стіни, глибочезні від тіней ночі, – воно ві-дій-де, ві-дій... – повторював пошепки, а проте кроки не зникали, ритмічний звук суцільно виповнював тишу й, оговтавшись, мусив сам собі признати: так, він ще тут... він тут... – і слухав, як хтось іде вздовж провулка під вікном (фосфоричні рамці годинника вказували четверту, але якого дня, місяця, року?), і голос кроків тягнув за собою свідомість, важку від мілкого сну, бо хто міг іти, заблукати о цій годині у цей глухий кут? – це не був ніхто з них, ні, це були кроки зовсім іншого роду, і здалося, що він уже чув їх: звук, що розвіює порожнечу й від якого блідне, щезаючи, чорна діра в душі, і думав: кроки, як ноти на темному папері ночі, партитура пробудженого з темряви змісту... – бо чи не було це його власне загублене серце, яке билося серед ночі поза межами тіла (шукаючи його?!), джерело сили-знання, від якого так довго був відділений, а до якого (як хотів знов у це повірити!) міг приєднатися кожної миті, бо кроки існували завжди-повсюди, всупереч обмеженням часопростору, невблаганній густоті ночі, – коли чув їх востаннє? – давно-давно тому, по суті, ніколи, бо ж у душі завжди існувало це почуття браку чогось, гірка недовершеність, ніби хтось просвердлив дірку в житті, якою витікала життєва енергія й цілі розділи напівуявної,

спотвореної забуттям біографії, – Я! – слово мало іржавий осад гіркоти, – Я! – молодість натхненна і згаяна в гонитві за химерами, праця й родинне життя, спроба надати існуванню дозрілої форми, але не піддавшись ритмові пересічного животіння, спроба врешті-решт невдала, хоча спочатку, захлинаючись закоханістю, вірив, що їм удасться втекти від конечности продати себе і своє життя, а тепер уявив її в цій до болю знайомій кімнаті, біля лямпи, й видіння було таке чітке, що на мить здалося, ніби на підлозі лежить її тінь, – стрепенувся, відштовхуючись від привиду... проникаючи ззовні, світло далеких ліхтарів визначало простір для очей-думок, світліший прямокутник серед темряви, й усвідомив: кроки віддаляються, і слухав тепер із майже релігійним збудженням, навіть хотів крикнути, покликати цю істоту, душу, фантом, та лише безсило подумав: самота відірвана від тіла не знаходить спокою, бо хто він тепер у цій кімнаті-камері за межами дійсного? – не знає навіть, на котрому вона поверсі: третьому? четвертому? – ця подробиця здалася тепер важливою, ніби могла допомогти віднайти себе, й він напружив пам'ять, навіть підвівся, щоб піти до вікна, але завмер, усвідомивши, що суть незакінченої оповіді в тому, щоб передати це відчуття присутности, цей голос кроків серед ночі, який збуджує спогади-ясновидіння, будучи течією Іншого, що ззовні проникає в серце, і будучи водночас серцем, ритмічним його життям, що визначає-формує реальність, голосом забутої душі! – ах, це була мить натхненної розпуки, бо що з того, що він усвідомив, коли це кінець, коли ця кімната – гробовище, і блідий прямокутник світла – все, що він забирає з собою... – здригнувся, помітивши, що кроки щезли, він знову чув лише, як місто дихає за вікном і в камінному організмі спалюється органічна пожива з десятків тисяч істот, так само порожніх і беззмістовних, як він, відчув суцільний всесвіт болю, що існує під ілюзією зовнішньої форми, насичуючи кожну дію, думку, чуття, і порожнечу там, де мав би існувати третій світ, той, який він мав би втілити, в якому добро перемагає зло і після страстей приходить... – він ще боровся з собою, а тоді закутав голову в подушку, й уже ніщо не могло врятувати його від...

Так, від сліз. Бо яке це подібне до теперішньої миті, його почуття – до моїх! І невже таки все це я – лише життя, розписане наперед? Бо ж я знав ці джунґлі й спалену сонцем пустелю ще до того, як сюди

потрапив: заздалегідь бачив їх крізь його очі, збагнув крізь його тіло свої страсті. А втім, чи можна казати: ясновидіння? Усвідомлюємо пророчість передчуття лише тоді, коли вже запізно й подія знедійснилась, – хіба можна на тій основі будувати споруду правди? Отож, чи справді все це лиш я? І котрий? Бо не гірше розумію того, котрого хтось кличе, веде кудись, хоча не чує він голосу й не відчуває доторку руки. Хто? Куди? Навіщо ми потрібні долі, щоби зберегла нас і сліпих, майже мертвих, кинула сюди... Та ні! Не вільно сумніватись! Бо що реальніше, ніж мить (нехай уявна!), для якої живемо й навколо якої творимо життя, вибрана мить, для якої я водночас пан і служка? Бо лише в уяві можу вилетіти з цієї в'язниці, з гнітючої сонливости буття! Лише в уяві, як він, можу вирватися з тіла назад у світ... на крилах оповіді...

– ...Він прокинувся з враженням чаклунської сцени: на дні колодязя, під поверхнею прозоро-голубої води люди сиділи при столі і врочисто їли хліб. Це чітке видіння виділялося з каламутної маси сну, наче яскрава обгортка стуленої книжки і, лежачи з заплющеними очима, намагався пригадати, що було раніше: в колодязь опускали труну (його?) й, коли не дивився, труна застрягала, не вміщуючись, та, коли глянув, колодязь виявився широким: труна легко опустилась у воду; а ще перед тим: сцени народного ритуалу, весілля чи похорону, і чорнява дівчина дарувала чорного коня чоловікові, якого кохала і який одружувався з іншою. Він довго лежав, зачарований магнетизмом напівмарень (зрештою, вже якийсь час уважніше ставився до снів із суто практичних міркувань: щоб наблизитися до зрозуміння змісту-ролі снів в Арзацовому тексті), – та вже нічого не пригадав. Лише картина людей при столі під водою вкарбувалася в пам'ять. При сніданку на терасі уявилося, ніби небо – це поверхня води, й хтось ніби дивиться...

Була неділя, п'ятий день перебування в місті. Лишилося два дні відпустки, а він досі нічого не досягнув. І що мав би робити сьогодні? Піти до церкви й затесатися до гурту віруючих: шукати якогось дальшого сліду, якогось продовження-наслідку тієї сцени, яка досі... Проте якої сцени? Що справді сталося?.. Він виринув із задуми, так нічого й не вирішивши. Гості вже порозходилися і власник устиг прибрати зі столу, а все ще думки про те, що з самого початку було найлогічнішим учинком, а від чого він досі вперто відмовлявся, навіювали незрозумілий неспокій.

– Нарешті ви з'являєтеся! – погляд був пронизливо-іронічний, але в тоні бриніла несподівана теплота, ніби Бар'є справді нетерпляче його очікував.

– Пробачте, але ж я не знав, що ви...

– В нашому місті особливо лунке повітря, і новини розходяться зі швидкістю блискавки. Я, звісно, давно вже знаю про ваш приїзд.

Від дверей чепурної білої вілли вони перейшли до тінистого передпокою, звідки, повернувши праворуч, Бар'є піднявся сходами.

– Даруйте нелад. Моя праця, а зокрема мої химерні звички доводять пані Марію до розпуки. Ви, мабуть, її не знаєте. Пані Марія – надзвичайно порядна особа й жінка залізної дисципліни, на голові якої всі хатні справи. Вона живе на першому поверсі, – вказав на двері в глибині коридору, – й моя нездібність дотриматися найосновніших вимог порядку є тим хрестом, який вона люб'язно взяла на свої плечі. Хоча вона щоразу ламає руки, засуджуючи мою неохайність, – захеканий, перервав мову на мить, – а втім, із терплячістю святої раз-у-раз поновлює свої сізіфові спроби... довести мої кімнати... до пристойного...

Це ніби безладне накопичення паперів-книжок на старосвітському секретері, і взагалі, ця велика кімната, пропахла запахом цигаркового диму, з масивними шафами (глянувши на спинки книжок, бачив здебільшого коштовно видані, у шкіряних оправах, літературні твори різними мовами та ілюстровані альбоми про війну), з картинами в золотих рамах, витриманими в темних тонах голляндського стилю, які справляли враження коштовних оригіналів, із ґотичними вікнами, що виглядали на просторий англійський сад, а за ним: руїни замку, – все це значною мірою мусило бути свідомим вибором, чітко запроєктованою суцільною композицією. Зрештою, Бар'є й не ховав вдоволення: – Незвичне, правда? Саме тому я поселився тут сорок років тому... Попри перше враження, це не звичайна собі буржуазна вілла... – Навіть цей столик у кутку під мосяжною лямпою, з фігурами на шахівниці, розставленими в незакінченій партії (й мимоволі думка: з ким він грає?), навіяв почуття умисного, заздалегідь передбаченого ефекту, – а також світлий орнамент на килимі, що нав'язливо нагадав візерунок на долівці церкви з фресками, і шкіряне крісло, відділене від решти кімнати столиком із шахівницею, де він сидів, чекаючи, слухаючи брязкотіння склянок з-за дверей, дивлячись, і лише перев'язаний шнурком одяг

під стіною, з білою курткою зверху, ніяк не пасував до чарівної, з присмаком декадансу... композиції...

– Якщо ви не пробували кампарі, тоді, будь ласка... – Бар'є подав склянку яскравочервоного напою, а сам підняв з підлоги пакунок з одягом, поніс до сусідньої... – Подобається? – вмостився в кріслі біля секретера й жадібно затягнувся димом; здавалося, цигарка повертає йому звичайний настрій: збудження розсіялося.

– Незвичайне, – промимрив, смакуючи гіркуватий холод леду. – Та ви, бачу, працюєте, а я аж ніяк не хотів би...

– Якщо це можна назвати працею, – ледве всміхнувся Бар'є. – Усе це, – лагідно доторкнув папери, – не має стосунку до професійної роботи. Хоча ці досліди... назвім їх спробами осмислити досвід людей, які ставилися до життя з винятковою уважністю... хоча це справжня моя пристрасть, це теж і розвага, спосіб заповнити час. Але не говорім про мене, – в очах знову заграло несподіване тепло. – Даруйте мені вроджену цікавість (а, зізнаюсь, вона іноді хвороблива), проте я хотів би дізнатися більше про вас. Із нашої першої зустрічі я помітив, що ви незвичайна людина, хоч досі не міг би сказати, в чому полягає ця інакшість... ця ваша...

І він спокусився, повірив теплоті голосу (якщо не цьому вочевидь формальному компліментові), і звідкись узялася сміливість говорити щиро про працю, модель фреґати, детективні романи, ба навіть «утечі» до скверу (хоч уникнув згадки про записи), – він і не пам'ятав, чи будь-коли стільки розповідав про себе, й коли, описавши конфлікт з директором, нарешті замовк, – тиша в кімнаті аж налякала... Він усвідомив, що Бар'є давно не дивиться на нього, а прилютувався поглядом до однієї з картин, раз-у-раз затягаючись димом, і химерні кільця пливуть, поволі втрачаючи чіткість обрисів. Вже проклинав спонтанний імпульс відкритися перед чужою людиною, не вдавати, а...

– Високий, опасистий чоловік, – обізвався Бар'є. – З набряклим червоним обличчям. Певний знак високого тиску. Лисавий, лише з вінком темного волосся... Простодушна, але не без незграбної хитрости, усмішка... Як людина, наділений чималою дозою дитячого еґоїзму...

– Ви про директора?! – Олег аж скрижанів. – Ви з ним знайомі?!

– По-перше, – Бар'є повернувся до нього обличчям, – даруйте мені довгі павзи. Це не знак неуважности чи браку поваги. Радше навпаки,

я намагаюся проникнути глибоко у ваші слова... ваші слова... А щодо директора, то я, можливо, говорив із ним по телефону кільканадцять років тому в справі, якої вже не пригадую. Але бачу його вперше.

– Бачите?! – голос містив стільки наївного зачудування, що Бар'є не приховав поблажливої усмішки.

– Звісно, не в дослівному сенсі. Я лише відтворюю постать із ваших слів.

– Але я не описував його вигляду! – вже не знав, чи старий не вдається до якоїсь складної витівки, щоби покепкувати з нього, але тим разом мовчання тривало лише мить.

– Слова, як і всі складники живого світу, наділені енергією, я б сказав, душею, в яку іноді може проникнути око досвідченого спостерігача. Більшість мого свідомого життя я присвятив словам. Тобто, боронь Боже, не був письменником! Ще замолоду, прочитавши твори геніїв минулих століть, я збагнув, що припущення, ніби я міг би висловити щось варте уваги, щось, іще не висловлене кимось іншим, було б у моєму випадку зарозумілістю і симптомом поганого смаку. Оскільки, однак, моя пристрасть до літератури від того не зникла, я став, так би мовити, професійним читачем, дослідником слів інших людей. А з плином років визрівають тісні взаємини зі словами, своєрідна дружба й пошана, й коли я маю привілей спілкуватися з людиною, обдарованою природним талантом оповідача, – він ґалантно кивнув головою в бік Олега, – то слова несуть для мене не лише безпосередній логічний сенс, а й інші нашарування, зокрема образ та його емоційний вимір. Повірте, тут немає нічого надприродного. Зрештою, суть літератури полягає саме в здібності надати словам і реченням живого змісту, й різниця між літературою доброю та літературою великою, по суті, зводиться до рівня життєнасиченості, життєстійкости словесних структур. Велика література черпає могутність і безпосередність впливу на нас не з осмислення досвіду (насамперед мовного) людини як суспільної істоти, а з пізнання й засвоєння – на рівні лінґвістичних первнів – вищих законів, Слова в євангельському вимірі, назвім його Богом у позитивному аспекті, а в деяких бентежних випадках нашого часу вона базується на інтимному знайомстві з Ніщотою... Пересічна література неодмінно застрягає в світі людей, неспроможна піднятися над особисті переживання й ідеї, зокрема й ідеї про Бога та Ніщо. Ви згідні?

Він мовчав, збентежений незрозумілим, але приголомшливим враженням штучности монологу (мов стратегічний маневр шахіста, щоб відвернути увагу), непереборним почуттям, що конче треба б говорити про щось інше.

– Я прошу пробачення, – Бар'є одразу змінив тон. – Вам навряд чи цікаво слухати виплекані насамоті теорії старої людини. А я ж перебив вашу вельми інтересну розповідь. Ви одружені?

– Ні. Ще ні...

Воно теж не приносило інтуїтивного почуття правильного напряму й сенсу (а він нараз уже не міг обійтися без цього: у владному стані «сливе-забуття»), але в розмові про «вимерлу» родину: матір, діда, батька, якого не знав, неіснуючих братів і сестер, у настирливості питань Бар'є було щось несподівано, незрозуміло змістовне, доречне, хоча він так і не спромігся перебороти звичного комплексу й на питання про причину материної смерти, почервонівши увесь, пробелькотів: «рак», і навіть не мав відваги підвести голови й подивитись у вічі.

– Даруйте, – Бар'є заговорив дуже серйозно. – Маю надію, вас не образила допитливість старої людини. Повірте, я лише хочу краще познайомитися з приятелем чоловіка, який був... тобто з яким мене зв'язують тісні, дружні стосунки. Арзац часто розповідав мені про вас.

– Про мене? – випростався в кріслі, знову вражений почуттям штучности й гри, іронічним символом шахівниці між ними (втім, чому це мало б його дивувати? на якій підставі він сподівався щирої розмови?), але бодай мав тепер очевидну нагоду: – Отож, ви вважаєте, що він... загинув?

– Ні! – Бар'є вимовив майже різко. – Фраза в минулому часі, на яку ви правильно звернули увагу, стосується чогось іншого... Я, звісно, не можу бути зовсім певний, що йому нічого не сталося, але я вірю, що він живий. Це, однак, не міняє факту, що завдання, яке ви перебрали на себе, мабуть, важче, ніж ви собі уявляєте.

– Але, якщо не загинув, чому не вернувся? Куди щез? – і відчув, що нарешті долає невидимий бар'єр, мабуть, не так зовнішній (між ним і людиною, яку інстинктивно поважав), як внутрішній, і голос Бар'є, ніби під впливом цієї зміни, зазвучав відвертіше, майже зворушено.

– Не знаю. Хоч ми часто спілкувалися, я напрочуд мало знаю про вашого приятеля. Я ніколи не розумів його як слід. Я не маю на увазі щоденної

поведінки, бо непогано навчився читати приховані спонуки людських дій. Я кажу про глибшу основу особистости. Без сумніву, останнім часом його турбувало щось, про що він відмовлявся говорити, щось конкретніше, ніж загальна депресія. Щось загнало його в цей наївний релігійний рух, бо його спроби навертати на правильний шлях «тих, які зблукали», викликали сильне враження штучности. Однак ми й не можемо виключати можливости, що це зникнення могло статися... всупереч його волі...

– Що його викрали?!

– Я знаю, це звучить неймовірно, як дія з детективного роману, – кинув значущий погляд, – але причини недобровільного зникнення можуть бути менш радикальні. Хтось міг переконати його, що це конечна чи, принаймні, бажана дія.

– Хто? І на якій основі? Це абсурд! Хіба що, – він нараз зрозумів натяк, – хіба що він учинив або був замішаний... Ні, я ніколи...

– Мені теж важко вірити, що він скоїв злочин. Я радше схиляюся до думки, що... – завагався. – Ні, я не хочу впливати на вас припущенням, яке ґрунтується, мабуть, виключно на моїх власних упередженнях.

– Скажіть мені, прошу вас! Я ж досі не спромігся знайти найменшого сліду!

– Ні! Повірте, я не роблю цього заради дешевого ефекту або тому, що не хочу допомогти. Навпаки, я переконаний, що мої особисті підозри, можливо, зовсім неправильні, могли б вибити вас із колії розслідувань, які, навіть якщо вони початкові й непевні, є неупередженими й об'єктивними. А неупередженість може виявитися найефективнішою вашою...

– Скажіть бодай про релігійну секту. Я відвідав, здається, їхню церкву в нижньому місті, але...

– В нижньому місті? Ні, це не те. Правда, я ніколи не отримав від Арзаца чіткої інформації, але я завжди був переконаний, що йдеться про сектантів, які заснували святиню в колишньому будинку поліції. Церква, яку ви згадали, між іншими, має цікаву історію дисидентських та єретичних рухів, але вона не чинна. Це пам'ятка архітектури, яка становить частину музею, й вона вже роками закрита для реставрації. Як ви взагалі туди потрапили?

– Двері були відчинені й...

– Справді? Це дивно. В такому разі, вам справді пощастило...

Йому майже вихопилося: «Але я чув звідти дзвони на Великдень! І записи...», та промовчав, ба інстинктивно повернув розмову в інший бік.

– Бачення слів... – Бар'є всміхнувся під ніс і випив ковток кампарі... – мені важко судити, чи це поширене явище, спільне в людей, які володіють відповідним досвідом, чи риса, більшою або меншою мірою, виняткова. Я сам ще ніколи не зустрів людини (в усякому разі, ні з ким не говорив про це), яка так відчувала б слова, але знаю чимало документальних свідчень. Зрештою, це почуття нелегко дослідити, бо воно, бодай у моєму випадку, не зовсім піддається волі, радше, з'являється само, і йому треба віддатися... відкрити себе, й суть в умінні вийти за межі «я», перестати бути безнадійно природною, п'ятичуттєвою твариною роду *homo sapiens.* Не дивіться ж так. Проблиски транцсендентальної свідомости бувають у кожного, хоча мало хто відповідно оцінює ці пережиття. Більшість із нас боїться самого формулювання: вийти за межі «я», бо це ж означає, бодай на мить і частково, стати не-собою, кимось, чимось іншим. Світогляд пересічної людини визнає можливість таких змін особистости тільки серед вибраних і тим самим підозрілих категорій людей, які автоматично опиняються поза сферою пристойного товариства, а деякі явища, приміром, здібність матері відчути біль дитини, віддаленої від неї сотнями кілометрів, «захищаються» канонічними догмами (церковними й раціоналістичними – це, за суттю, одне й те ж), і спроби серйозного обговорення цих питань розбиваються об штамповані аксіоми «особливої сили материнської любови» або ж нерозривної сполуки спільної крови й генетичної спорідненості, – (Олег не відводив очей від білого шраму між пальцями, що тримали цигарку), – тобто святая святих консервативної думки, фанатично відданої царині вузьких, родинних або національних, інтересів. Втім, казати, що звичайна людина раз-у-раз міняє своє «я» – боронь Боже! «Стовпи суспільства» були б вельми збентежені заявою, що вихід за межі «я» – явище не лише природне, а й бажане (якщо свідоме), без якого людина не є повноцінною... Звісно, є й другий бік медалі: небезпека для тих, чиє «я» не досить вкорінене й стійке, людей позбавлених сильного, природного захисту, але... – спинився, дивлячись на одну з картин... – людина сама відчуває відповідний час. Треба лише піддатися течії внутрішніх процесів, звільнитися від корисливих бажань... хоч би якими вони були... Цього не можна робити на показ, бо воно

тоді не вдається, а якщо вдається, то приносить шкоду. Взагалі, це дивовижне почуття, якщо його спостерігати на відповідному рівні: магічно приваблива мандрівка, й людина відчуває, що вона не сама, взагалі, що «особистість» – лише химерно напівреальна конструкція нашого розуму, і що між усіма сферами буття, усіма істотами завжди й повсюди існує сполука, – немов підземний прохід... А знаєте, між іншими, що під нашим містом тягнуться катакомби? Справжній лябіринт підземних коридорів! Тому й мені спала на думку ця метафора. Ви не чули? Їх почали будувати монахи, а розбудували пірати, є й місцева леґенда про скарб, який...

Скарб? Катакомби?! І він знов тікав, хоч намагався іти поволі, рівним кроком, супроводжуваний пронизливо уважним поглядом людини, яка стояла в дверях білої вілли. Бо нараз усе склалося в одно: сон про підземне місто, сцена з пророком, металошукач! І ця дивна занепокоєна реакція: – «Пошуки скарбу?! Звідки це припущення? Справді, в місті є кілька ексцентриків, які вірять, може, й навіть шукають, але Арзац?..» – Він і не знав, чому не може поділитися з Бар'є інформацією і передчуттями. Скарб! – єдина думка володіла уявою, відкривала новий вимір пошуків, нові обрії-напрями, бо й те, що говорив Бар'є, не пройшло без сліду, – задивлений у потріскану стелю, він думав про вихід за межі «я» й «бачення слів», ані на мить не забуваючи, що ось тут, на столі біля ліжка (досить простягнути руку!) лежать записи зовсім таки чужої...

– Єдиний спосіб і єдина надія – влитися в його душу. Звільнившись від корисливих бажань, хоч би якими вони... Глянути на все його очима, бо лише відчувши те, що він відчув, передумавши його думки, можна знайти... – вимовляв, ритмічно наголошуючи склади, від чого слова ставали абстракними, втрачали свідому безпосередність змісту, глибоко западаючи в душу, й він відчув, що це не гра, ідеться про щось серйозне: про його життя; мав потребу раціонально пояснити рішення, схвалене незалежно від його волі, думав про характерні помилки в письмі, вказівки несвідомих думок автора, треба звертати увагу на перекреслення, поправки, а збагнувши його стан, зрозуміти, що сталося, й шукати не в зовнішньому-минулому, а в майбутньому, в передбаченні наступного кроку!.. Коли провів тепер пучками пальців по папері, по дрібних літерах, записаних рукою тієї

людини, це вже був інший вимір контакту з письмом, і коли заплющив очі, зондуючи чорні...

...вибігши, осліп від багряного сяйва, флуоресцентного блиску крови, що поволі піднімалася з перерізаного обрію на хворобливо бліде небо і в море: «І стала третина моря – кров'ю!» – так було ж сказано! – очі ще не встигли звикнути (який немічний ліхтарик у безвладній руці), втім, так іноді чіткіше видно суть, видно, як народжується день після безсонної ночі вмирання, бо він повертався з глибин, що нагадували Смерть, що були Смертю, – і кров клубочилась серед скель, і він знову відчув тягар Руки, велич, якої не можна торкнутися й залишитися живим, затремтів у перемоклому вбранні, брудний, замурзаний, і водночас знав, що це страждання зникло би, якби він піддався, відмовився від усього, що прив'язує, від пам'яті про життя, від корисливих бажань, хоч би якими вони... і людей, від себе, якби забув усе, включно зі свідомістю Хвороби, вирвався з постійної конечности жити для інших: людей і богів, свого власного призначення, – в іншій, не своїй постаті-субстанції, – Бог, – мовив і не стримав себе, закотив очі й заревів – темна статуя проти кривавого неба, Вотан-Марс із очима, зверненими на схід і порожніми, – і відчув, як Сила виходить, чорною смолою виливається назовні, й вітер раптом вчепився пазурями й шарпнув, щоби зрушити кам'яну голову, та він не здригнувся, підняв руку, й море миттю по вінця сповнилося... ні, рука рвонулася налякано, але вже пізно: Сила блукала вже назовні, шукаючи жертви, вітер рвав тіло, а він прагнув уже (бо збагнув справжній зміст того, що знайшов під землею!), щоб кожен повів забирав частку єства, щоб контури тіла, риси обличчя стерлися, як щезають із пам'яті лики богів і героїв, і щоби вітер дув, доки... – швидше, швидше! – вже повертався спиною, щоб не бачити знову (вдесяте? всоте?!) жахливого видіння корабля і людей невинних, які гинуть, і, відходячи, тікаючи від моря, неба і їхнього кривавого дійства, пробував відректись від усього, що вони залишили в його єстві: кольорів, фантомного доторку на шкірі, шуму хвиль (шум обсотував душу, й він прискорив крок, аби втекти), вітру, життя, зрікаючись всього, що знав, навіть себе, ненаситности бажань-інстинктів, бо що якби забув, став жебраком, який не пам'ятає свого імени, чи зміг би самопожертвою остерегти приречений світ? – відходячи від моря й оманливого входу до Її царства, тікав од життя й наближався до нього, воно ж бо заповнювало всі можливі дороги, весь часопростір (ув'язнений у кокон свідомости, він не міг

утекти од думок, якими обдумував втечу), – вітер налетів із моря, й у ніздрі вдерся дурманний запах, а зокрема коли біг, ловлячи повітря розкритим ротом, і коли Голос захрипів за спиною: він не розрізнив слів, але завмер, озирнувся: флуоресцентнобагряні хвилі сунулися слідом, наближаючись, щоб обступити з усіх боків і гидким віддихом, придушеним шепотом доказати свою жахливу річ... – стежив за їхнім неприродним рухом, тоді шепотів гарячково, біжучи, тікаючи від моря, від Голосу, хрипкого з божевільної туги (його туги?), який бринів у вухах, очах, ніздрях, на шкірі: шумом, повівом, солодкавим запахом крови, оскаженілим ячінням мев, але, тікаючи, проникав у не менш страшний світ, у розмову з матерією, що її сформувала рука людини, чорним асфальтом, каменем будинків: ...у наступних виборах демократія... не забувайте: Росія, Іран, а також Ізраїль... вони ж отримують мільярди... – і тоді промовляли дерева, стоячи безлистими кістяками й говорячи різко, ранячи серце спогадами страждання, він чув шепіт, оголений від звуків зелені – ...не жалійте милостині, бо близько кінець і час розплати... – обличчя жебрака, що говорив без слів: очима, шкірою вкритих гнояками щік, віхтями білої бороди, – відрухово поліз до кишені, та згадав, що має лише великі банкноти, – втекти! – думка-сполоханий-птах об ґрати грудної клітки! втекти! – вже не міг витримати навали чуттів, барв, звуків, вражень, захлинався приголомшливим надміром голосів, шепотів, дерев, зернят піску, мевиних криків і дзьобів, волосків на щоках між гнояками, здивовано-насмішкуватих поглядів, і слів, слів, слів, – утекти! – білі й жовті стіни при повороті з бульвару, яскраві барви різали очі, опустив зір, між побитими плитами протикалися пагони жовтої трави, волосся мертвих, закарбувалася в пам'яті плита, а під стіною жорства, сотні-тисячі камінчиків: малих, більших, круглих або з гострими кутами, сірих, чорних, червоних, граніт, пісковик, кварц... стулив повіки, але в темряві було страшніше, – якби лиш міг залишити в морі цю тугу, в деревах – неможливість не бажати, в гаморі людей – позасвідоме милосердя! – втекти! – та море пливло слідом (чув хрипкий Голос, подих із посвистом), дерева виривали з землі закостенілі корені і спрутами повзли, люди, зотарившись натовпом, ступали на п'яти: втекти! – як птах, калатало в грудях, мільйони камінчиків хрустять під ногами, як ламані хребти, – нарешті! – червоні літери і цей млосний запах провулка, двері, килим-тисячі-ниток, бронзова повінь стін, і ці очі (неземно блакитні) серед гриви білого... – якби він лиш міг висловити, пояснити! – пляшки,

голоси, чорні крила вже... – але перша склянка (нарешті!) пекучого напою, яку вона подала з-під шинквасу, перетворювала мур голосів на густу імлу, ерзац тиші, де можна сховатись, – обриси витикалися й тіні обрисів, – нірвана гострого запаху, пекучого смаку, й починав говорити з ними, бо в ті хвилини, майже щасливі, вони здавалися нечутними, немов беззвучні порухи вуст... немов вже із-за межі... немов його вже закопували... одна лопата... друга... й швидше... тепер!.. так...

І він «побачив» їх! Не цілий текст (звідки так органічно знав цей гарячковий стиль?), а деякі картини: панораму кривавого неба, море внизу – зі скелі, море крови, моторошно знайомий вигляд руки, піднесеної проти неба, темний стовбур постаті, а тоді божевільну каруселю облич, кольорів, форм. Як зачарований, знову провів пальцями по матовій поверхні паперу, по змережаних дрібним почерком словах-атомах-душі, бо це була сповідь, але на іншому рівні, і містила щось правдивіше, ніж безпосередній опис подій; він відчув близькість іншого виміру, свідомости іншої істоти, а водночас, здалося: лише він міг збагнути її розпуку, – хрипкий голос моря й безпомічне почуття Сили, що, вирвавшись назовні, щукає жертви, або ж готовість забути все, загубити особистість, аби остерегти «приречений світ» – хіба глибоко в душі не знав тих почуттів, не розумів того стану? Давно не відчував подібного зворушення, співчуття-любови до чужої людини, про яку знав так мало, а якій завдячував життя. Взагалі, як мало знає про будь-що й будь-кого, навіть про себе, живучи в цій летаргії; навіть тепер він не зовсім людина, нездібний зберегти любов, яка зникає з серця, розпорошуючись, розчиняючись у закляклості почуттів... На грані сну почув голос настільки виразний, що схопився, думаючи, що хтось зайшов до кімнати. Пробував проникнути зором у темні кути, але навіть яскраве електричне світло не розвіяло відлуння, яке вкарбувалось у пам'ять: «Ми не пани нашого існування. Коли відійдеш, я вмру...» Він відрухово підійшов до дзеркала й поклав руку на холодне скло. Обличчя за рукою здавалося майже чужим, і він уже не сумнівався, що там, по той бік кордону існує...

– Невже ти справді його бачив?

– Я ж казав тобі.

– Ти маєш на думці те, про що говорив Бар'є, – віщу енергію слів?

– Я бачив його, – голос лагідно-м'який, але впевнений. – І ти також.

Я! Не лише бачив! Я вів його крізь його і моє життя! Я був із ним, коли він був абсолютно самотній. Але це я! Я створив його! І навіть попри те, я сам не можу повірити, що він…

– Я бачив його того ранку, коли він думав про чорне сонце.

– Чорне сонце? Ні, я, мабуть, уже не міг би… хоча, звісно…

– …Білий птах поклав чорне сонце на коліна, й воно скидалося на чорну більярдну кулю, та він мав висидіти його, мов яйце, і всю ніч напружував тіло, боячись, що воно скотиться з колін, і навіть тепер м'язи були, наче камінні, нестерпно болісні від напруги, проте найбільше вражало, що таки увірвалося чергування однакових кошмарів, непоясненно страшних видінь церкви, що висіла банею донизу в дощі, – видінь, від яких прокидався нажахано, переконаний, що стіни живі, дихають у темряві, і ледве переживав до ранку, коли із миски з водою на нього дивилася напівмертва, викривлена маска, так, цей сон навіяв чудний спокій, ледь моторошний, як тиша перед бурею, але тоді знову відчув її присутність і зміг закінчити думку. Так, поставити крапку. Тільки коли вона була тут, біля нього, він міг скласти речення, яке мало початок і кінець, яке було…

– Чому ти… забрала дзеркало?

Ці прозоро-блакитні очі знову здавалися позбавленими будь-яких людських почуттів, холодно віддаленими, та й гіпнотична краса її обличчя викликала враження, що воно не належить живій людині, й він напружив увагу, аби знайти нереґулярність рис, що порушила б симетрію… ні, це було неважко: обличчя не було ні симетричне, ані досконале, якщо міряти стандартними мірками, із ледь кирпатим носом і загостреними вилицями, від яких на щоках лежали подовгасті тіні, але водночас у погляді було щось, від чого вмів захищатися лише гнівом.

– Воно висіло там… – визивно показав пальцем. – І не дивись так на мене! Як на безпорадну дитину. Повір, навіть у цій ситуації я… – і замовк, розлючений почуттям, що такі сцени лише збільшують її перевагу над ним.

– Ти хотів би, щоб я принесла його назад?

Він не відповів, лише знову поринув єством у лябіринт тріщин на цеглах сліпої стіни: скільки днів (літ? століть?) пробує вгадати причину, збагнути свою помилку (адже жорстока міра покарання мусила бути наслідком конкретної провини; підозра, що могло б бути інакше, містила набагато страшніший підтекст, затаєний зміст), та совість мовчить, а він

не може визволитися від непевности – серед густої від жаху пітьми ночей, серед світанків, які прибирають примарну, сливе людську подобу, чи днів, що, мов на тортурах, розтягують порожні години, – шукає, і не знаходить нічого, щораз глибше, жахливіше відчуваючи, що це кінець, що ніколи не вирветься з цих чотирьох стін, замурованої кімнати із ґратами на вікнах, не проскочить повз сторожу, а чув крізь сон, як з-за стін долинає свистюче дихання й тупіт кроків, і виривався зі сну, й кожна нитка нервів ставала слухом, і чув, як шалено калатає серце, як свистить його віддих, наче невблаганний вартовий уже проник до...

– Як довго ще триматимеш мене тут? – як огидно чути свій голос, цей ідіотський, надутий тон! Помітив тінь роздратування в очах, хоч і не зміг би сказати, як воно виявилося. Мабуть, цей майже металічний...

– Так довго, як буде потрібно. Зрештою від тебе залежить, чи...

– Я знаю, що ти збираєшся сказати, – перебив, не пануючи над собою. – Та я не один із тих, до яких ти звикла! Навпаки, я ж прийшов заперечити їх і викорінити! – говорячи, відчував, яким безглуздим є його істеричний патос, та тим більше не міг себе зупинити. – Я й не розумію, як ти можеш спокійно дивитись на це, ба, брати в цьому участь! Ти вже стала часткою цього звироднілого світу! А я навпаки, не можу змиритися, бо це життя принижує в людині найлюдяніше! Саме тому я опинився тут, саме тому я ризикую всім, навіть...

– Тобі зовсім не личить ця поза. Зрештою, в ній нема ані крихти щирости, – вона дивилася прямо в вічі. – Це не ти...

– Поза? Не я? А звідки, якщо можу спитати, ти це знаєш? На якій підставі судиш? Не пригадую, щоб ми аж так добре зналися чи, боронь Боже, були близькими!

Вона підвелась, та ще хвилину дивилася мовчки.

– Факт, що ти нічого про мене не знаєш, не означає, що я не знаю всього про тебе, – знов цей металічний блиск в очах: прозоро-блакитних, ніби без виразу.

– Пробач, – звівся на ноги, коли вона поклала руку на клямку, але не посмів підступити, і тон виявився мимоволі благальним. – Я не хотів тебе образити, я... справді щиро прошу пробачення.

– А мені справді час іти, – голос знов лагідний, може ледь іронічний. – Проте ще маю сказати тобі, що він повернувся.

Він мимоволі напружився весь.

– Коли? Що він тут робить?

– Ходить по місті, пробує розпитувати.

– А вона?

Замість відповіді, довго дивилась у вічі.

– Ось, це для тебе, – мовила нарешті, відчиняючи двері.

Він безсильно спостерігав, як струнка постать зникає за дверима, слухав, як у коридорі даленіє стукіт кроків, щезаючи, стаючи фраґментом нерозчитної пам'яті будинку (пам'яті? забуття?), довго стояв, прикипівши поглядом до потрісканої фарби дверей, стежачи за тим, як розпука і сором поволі розповзаються по тілі, і єство стає темним, порожнім, тоді сидів на краєчку ліжка й дивився у вікно, за яким густішали сутінки, бо як швидко минув беззмістовний день, і вечір теж надійшов, як щось штучне, вигадане нашвидкуруч, щоб заповнити порожнечу, вечір худий і прозорий, що не ніс у собі жодної думки, почуття, спогаду (він знову не попросив про стіл, щоб бодай мати можливість сісти й написати щось, найпростішу записку), заплющив очі й поринув у темряву єства, та стрепенувся, розтулив повіки, негоден стерпіти почуття своєї присутности, – погляд блукав, не знаходячи опори в обрисах предметів і стін, тоді ковзнув на підлогу, й він машинально, ледь ворушачи губами, почав молитися, і щойно тоді відважився дочути її слова, побачити на стільці складений учетверо білий аркуш, що ледь сяяв у сутінках, простягнути руку й розгорнути, – поклав на стільці фотографію і розмножене на копіювальній машині оголошення з іншою фотографією, під якою вирізані з газети слова складали патетичне звернення про допомогу, при чому за будь-яку інформацію, навіть ту, яка здавалася б випадковою і несуттєвою (це речення було підкреслене грубою лінією), приятель лікаря обіцяв грошову нагороду, далі прізвище, готель, кімната но. 9, – він вдивлявся в поганої якости фото, довге волосся й гострий ніс, і відчував, якою мірою відгородився від світу, відмежувався, поринувши в страсті (думки про інших були ж тепер справжніми тільки в цьому контексті), і це здавалось абстрактним, неймовірним, хоча на мить відчув хвилю чогось, що мусив би назвати радістю, бодай тінню радости, але тоді одразу матюкнувся, злісно зім'яв, жбурнув на підлогу (воно лише нагадало про безвихідність ситуації), й кинувся від стіни до стіни, як звір, іще ніколи це обмеження руху, чотири порепані стіни не викликали такої ненависти,

та навіть якби зміг утекти, життя було б лише постійним бігом, вічною втечею, він не має права сподіватися порятунку, бо істота, яка би його знайшла, знайшла б водночас… – відчув рух у повітрі від думки, мов зграя невидимих птахів, летючи, залишила на шкірі холодний подих крил; знав цей запах, що заповз у ніздрі, цей спокусливий поклик! – відрухово опустився на коліна, втім, несподівана думка вихопила з трансу, звівся на ноги, притулив голову до холодної лутки вікна, – невже ці напівзрозумілі речення, п'янке почуття свободи, коли писав їх майже без участи свідомости, повторюючи півголосом те, що пливло крізь нього, виливалося крізь руки й лишало виснаженим, у блаженному стані напівсну-напівяви – невже ця квазіеротична насолода була суттю й причиною? – бо він завжди відчував (хіба не тому так суворо оберігав таємницю?), що ці голоси мали щось попоганському темне, раз-у-раз сіючи в душі зерна страху і почуття провини, ніби виступав проти чогось, чому повинен лишитися вірним, ніби торкався забороненого плоду, – зрештою, чи факт, що накликав словами криваву трагедію, не був найкращим доказом? – і взагалі, реальність дня, який повторював тамте античне дійство, усю дорогу, зупинка за зупинкою, дня страстей, занадто великих для тіла чи, радше, для яких він виявився занадто, нікчемно малим (і з якою ж тугою чекав тоді холодного прощення Смерти, сну-забуття!), яких урешті-решт не зміг утримати в собі і залишив криваву рану на зовнішньому світі… або дійсність миті, як Вона вперше заворушилася в ньому, коли вперше відчув Її! – застиг, збагнувши, що саме про це мусить думати, з тим стати віч-на-віч, хоч це йому не під силу, хіба що… і згадав вираз її очей: «ось, це для тебе… ось, це для…» – ні, це не випадковість! – повернувся до стільця й ще раз переглянув оголошення – взяв у пальці фотографію, вдивлявся в обличчя людини, яка показувала рукою, а біля неї, ледь відхилившись, – грубий кельнер, – бо чому саме він? чому ця відлюдкувата, незрозуміла істота – чому вибір випав на неї? – це теж не випадковість, мусила існувати причина, чому він йому вперше привидівся, чому впізнав це обличчя ще до того, як довідався, що така людина існує, – напружив пам'ять і побачив синю табличку з дивною назвою вулиці, яка кінчалася небом, знов почув пронизливий звук гальм, удар, схопився і, біжучи до перехрестя, бачив уже подумки сцену, яку знав, яку ж пережив колись, – замкнуте коло спин навколо погнутого автомобіля

(червоного седана?), замурзана ногавиця й сірий мешт на дорозі, – і відчув, як чуття ціпеніють, губи складаються, аби вимовити просте двоскладове ім'я, бачив лице (мигцем між спинами) й згадав (звідки?) сцену, як вони сиділи при столі серед порожнього поля, й це тривало не довше кількох секунд, а тоді санітари несли на нарах безвладне тіло в заплямленому кров'ю костюмі – з незнайомим обличчям, і тільки яскраво-червона цівка з уст нагадала... про що? – хтось, ідучи, штовхнув його, і він прокинувся з трансу, але ще почув з-за спини: «як птах...» – як птах... – повторив, дивлячись на цю фотографію й відчуваючи, що це, напевне, кінчик нитки, яка веде у світ за стінами, поєднаної з мільйонами ниток і ниточок, що сплітають окремі елементи-вияви життя, адже з того дня почалися його видіння: у праці, на вулиці, в колі знайомих, дедалі частіші й у непередбачливих ситуаціях, – і пов'язані з ними приголомшливі напади жаху, а згодом і сорому, коли, розплющивши очі, помічав перелякане здивування на обличчях тих, що стежили за його поведінкою, – видіння, від яких нікуди не міг утекти, сховатися, й кульмінацією яких була сцена на базарі (коли ж це було? чотири місяці? чотири роки тому?), як... але лежачи горілиць на ліжку, знову спробував зосередитися, вхопившись за цей кінчик нитки, бо якби зміг розгадати цю головоломку, збагнути природу зв'язку між тією фотографією і нелогічною логікою цих переживань, збагнути, чому саме ця незрозуміла істота, – це була б вихідна точка для зрозуміння... чого? свого місця в лябіринті?.. він стрепенувся, відчувши крижаний подих повітря, і зрозумів: не підводячи очей, відчув, – ще міг, у принципі, стулити повіки, відмовитися глянути туди, але це не мало значення, будь-що-будь, він не зможе втекти (та хіба зможе витримати ще один напад? ще одну...), безсильно стежив, як в уяві зринають болісні спогади-марева (він уже знову був у юрбі на базарі), але зупинив їх, підвів голову – старий стояв у цьому самому куті: худі, вкриті гнояками щоки, волосся: біле, зліплене в ковтуни, й очі з-під насуплених брів: водянисто-сірі, майже прозорі (подумав: її очі, але потойбічні), й...

– Я знаю тебе...

– Ні, – ще пробував захиститись, бодай перед самим собою, – не знаєш!

– Я знаю тебе, – і цей хрипкий шепіт, – Смертоноснику!..

– Ні, ти не знаєш мене! – таки не витримав і заплющив очі, хоч знав, що станеться: що постать не зникне, зміняться лише обставини-декорації: знову базар і натовп, очі розплющені після одного з нападів,

і ґротескна постать напружиться, ладна кинутись у наступ, а її погляд стане іще запеклішим, знавіснілим, і він, паралізований жахом-відразою, стежитиме...

– Провіснику хмари чорнішої, ніж найтемніші ночі, – я не голосом моїм, а стократною силою Властей, Сил і Владицтв, я Словом Гавриїла, Рафаїла, Уриїла, наказую Тобі: стань! Наказую Тобі: покинь тіло! Бо підкоряєшся Голосові Істин, що володіє станом, діями, думками! Наказую Тобі: щезни, відійди! Бо Смерть Смертю поборов Той, хто став володіти Тобою... – й голос плив від зловісного патосу до розпачливого шепоту-сичання й хаосу нерозбірливих слів, коли старий бризкав слиною і довгі краплі висіли з рота, аж почав захлинатися, не перестаючи шепотіти прокльони-заклинання, вивергуючи слова, наче вони ранили йому нутрощі, а він ще раз спробував розпачливо, – Ні! Ти не знаєш мене, не знаєш... – та погляд старого був повний німого розпачу, – Не до віку панувати Тобі! – не відривав від нього гіпнотичного погляду, а тіло щораз дужче шарпалося від внутрішніх конвульсій, аж раптом засіпався, як епілептик, і впав, і кидався, а лице стало багряним від напруги, та не відводив очей, дивився, намагаючись далі шепотіти темні, магічні формули, а натовп обступив колом – нерухомий, німий, і він із завмиранням спостерігав, як ця сцена вислизає з дійсности, як втрачає матеріяльний вимір, стаючи позачасовим експонатом жаху, недійсністю божевільного марева, і відчув (знову! – вкотре вже, на милість Бога!), як Вона заворушилася в ньому – оця Річ! Істота! – жива, чужа, незалежна! – і скрижанів увесь, кинувся прямо на коло порожніх облич, і біг, розігнавши їх, протиснувшись, знайшовши трохи вільного простору, шарпнувся, мов неприкаяний – уздовж вулиці, крізь площу й далі, – не добачаючи, не знаючи, був свідомий лише болю, який розривав нутрощі, вбивав, і водночас виганяв Те, що жило в ньому, а що не було ним, – біг, кричучи, розриваючи нігтями одяг і шкіру, і схитнувся, й тоді таки не зміг втримати рівноваги і, падаючи, націлився свідомо, аби найміцніше вдарити – аби гепнути з розгону, усією... й поволі отямився від нестерпного болю голови, що розходився по побитому тілі, повертаючи відчуття реальности: лежав на зимній підлозі, і кров стугоніла в скронях, а в горлянці пекло, наче... і він ледве доповз до миски, та не дивився туди, – на викривлену, мертву маску, – а, схилившись, почав жадібно пи...

Яка тиша... простір на галактики подій... Виснажений, а проте – який спокій несе свідомість, що кожної миті можна заговорити знову. Як і його несподівана рівновага: така несумісна з відчуттям іншої Істоти, яка живе в нас, живлячись нашим тілом, нашим життям. А втім, сиві, немов з дощу, пасма забуття пахнуть свіжою вологістю: в них нема тропічної спеки, болю голови, навіть страшної свідомости дня, що надходить, – мов вичитаний у книжці спогад про іншу людину... Я пам'ятаю інший світ, іншого себе, бо, здається, коли сповнюються дні життя, прямуючи в день останній, пам'ять дедалі глибше розгалужується в простірі, надто великому, щоб вмістити в рамки окремого людського... ті події, місця, обличчя, які знаємо, не знаючи їх, не зустрівши, не переживши, – чи це «спогади» про те, що щойно має статися? Чи ці картини в душі (усміхаюся...), цей вечір особливої глибини барв, коли в морі, густому від призахідного сонця, купаюся, здіймаючи дощ діямантових крапель, – вечір, що не вмістився у вузький контекст моєї людської біографії, – невже це таки...

– Ти справді думаєш, що можна пережити життя іншої людини? – голос вихоплює з задуми, бентежить надто прямим натяком, на який... хіба міг би будь-що відповісти?.. – А що ж далі? Що далі діялося з ним?

– Далі?.. Він, звісно, поїхав назад.

– Таки виїхав?

– А як інакше? – втім, яке приємне розчарування в його тоні... – Та ще перед тим мав нагоду провести чарівні вечори на морі – вечори особливої глибини барв... Адже після іспиту совісти він таки подзвонив директорові й зажадав, чи радше плутано випросив продовження відпустки ще на один тиждень. Думка про негайне повернення до праці була... немислимою...

– Тоді чому мовчиш? Над чим так задумався?

– Що не треба спіритичних сеансів, аби спілкуватися з духами.

– Ти маєш на думці оповідь?

– Так. Я маю на думці оповідь... – бо ж хіба лише тут, у чотирьох стінах, звідки нема виходу, можна відчути, який великий світ і який він водночас маленький?.. коли всі ці міста, люди, події – в крихкій коморі черепа, а скільки мільярдів таких всесвітів, як... – ...Ті дні були, як сон, настільки невловною була суть зміни, яку вони принесли. І він раз-у-раз повертався подумки до них, ніби шукаючи прихованого змісту, вирішальної миті, якої не

помітив, – повертався вдруге, втретє, вчетверте, вдивляючись у водограй або порожнім поглядом стежачи за рухом вечірніх тіней на стінах і стелі, і щойно коли, очищені від зайвого, зосереджені в миттєві картини, ці події набрали фантастичного виміру, вони стали по-справжньому дійсні. Він ще кілька разів зустрічався з Бар'є. Зустрічі ставали емоційнішими, починали заторкувати теми несподівано абстрактні і спекулятивні, а втім, слова мера викликали тремке почуття чогось важливого, що безпосередньо торкається життя. Як і Арзацові записи, які щоденно досліджував (почасти з почуття обов'язку, почасти з дедалі дужчого зацікавлення), ці розмови відкривали нові внутрішні обрії, білі плями в єстві, – ба, може, суть зміни полягала в пробудженні інстинкту відкривача, бажанні збагнути нерозчитне, дослідити передчуття, як призабуті спогади й затерті часом фрески на стінах старої... – (бо хто це казав, що, як умираємо, ангел забуття стирає все призначене на знищення? Чи самому примарилось, як ось це... гілля з листям, тягнене позаду – курявою... та яка нав'язливість! Плями забуття на фресках і на стінах пам'яті – мов двері у забуті світи, бо куди діваються фрески, як руйнують храм, чи спогади, коли вмирає людина? Сотні думок-сумнівів, проте який обмежений час, який короткий день, відокремлений від життя свідомістю того, що він останній! Він мовчить. І знову має рацію, адже ці беззмістовні перемоги, малі виграші: мої над ним, його наді мною, – лише затемнюють суть, – врешті-решт значення має тільки...) – Оті дні були, мов фраґменти нерозчитної фрески, яку він реставрував, ніби вже бачивши і переживши, а втім, не знаючи, з кожним поглядом і зміною перспективи відкриваючи нові подробиці, нюанси, відтінки...

– Ви часто граєте. Від учора розставили нову партію... – чи привиділось йому, чи справді по обличчі пробігла тінь занепокоєння?

– За суттю, я не шахіст. Я принципово не зацікавлений у товариських іграх, зокрема азартних. Життя несе достатню кількість азартного... – запалив, напружено вдивляючись у картину в золотій рамі... – В шахи граю лише сам проти себе, а це не гра. Радше школа характеру... Не дивуйтеся патетичній назві. Більшість із нас ніколи не задумується над тим, як важко перебороти інстинкт природнього суперництва, аби піднятися над принадою гри, єдина мета якої – перемога над іншим... відректися від емоційного сприймання подій на шахівниці

й глянути безсторонньо, не симпатизуючи жодній стороні, а намагаючись відслонити й збагнути механізм долі, який вирішує... Адже в такій партії мені відомі стратегії обох сторін. Виключені прорахунки, що виникають з нерозуміння тактичних маневрів. Великою мірою, взагалі зникає елемент несподіванки... Це, мовити б, чиста форма шахового поєдинку, в якій самі поняття програшу й виграшу, що для нас... більшости з нас... являють зміст гри, втрачають сенс. Це, в суті своїй, завдання... божественного характеру... – та він, очевидно, не збагнув як слід сенсу цих слів, бо хвилювання Бар'є було зовсім незрозуміле, аж... – Уявіть, що ви на війні очолюєте обидва ворожі табори, складаєте плян битви, але не знаєте й не можете знати, котра зі сторін має моральне право – моральне право! – на перемогу (якщо це поняття взагалі може мати сенс). Ідейні принципи однаково обґрунтовані й однаково безглузді. А попри те, з причин, на які не маєте впливу, битва мусить відбутися, й одна зі сторін мусить програти. І ви – особисто ви! – маєте взяти на себе відповідальність як за одних, так і за других, увесь час знаючи, що саме поняття, саме уявлення справедливого вирішення – лише пихате й абсурдне... – й руки тремтіли, коли затягався цигаркою, однак хотів надати усмішці зверхньої поблажливости. – Безперечно, здоровіше не замислюватися над такими справами, просто грати, насолоджуватися процесом змагань. *Ils sont dans le vrai,* – мовив великий мислитель про життя пересічної людини. Мовляв, краще жити, ніж думати про життя. А втім, я гадаю, що іноді варто замислитися глибше, бо навіть найневинніші щоденні речі, найпростіші дії мають парадоксальний сенс і, приміром, гра в шахи сам на сам може стати важливим іспитом со... себто, гм, школою характеру. Бо будувати характер треба й на старість, а може, й особливо...

Як бентежив цей раптом штучний, зверхньо-моралізаторський тон.

– Ви воювали на війні... – обличчя стало суворим, майже ворожим.

– Чоловіки мого покоління ніколи не мали вибору...

Чому цей прикрий спогад? сцена, бентежна понад її очевидний зміст, – адже в зустрічах стільки було захопливо нового, натхненного?.. Підвівся з крісла. Надворі смеркало, й уздовж вулиці, мов срібні кульбаби, засвічувалися ліхтарі; згадав миттєве враження, коли вперше побачив на шахівниці живих солдатів, які йдуть на смерть у кожній партії шахів.

Зрештою, видінь було більше... під впливом розмов, що приносили логічне підтвердження того, що він передчув, – парадоксального сенсу звичайних подій, мінливости значень, які ніколи не несли відповідей, а лиш усе нові питання, допускаючи можливість необмеженої, здавалося, кількости інтерпретацій, – розмов, які захитували пасивну рівновагу раціонального, узаконюючи реальність видінь... голосів... Але чому ця неприємна сцена? Відколи повернувся до міста й одноманітного життя, не зникало враження, ніби якась летка думка (мов він бачив чи чув щось важливе, значення чого не збагнув), бринить, ледь торкаючись свідомости, майже дійсна, мов тінь, побачена кутиком ока, – іноді майже ловив її, як пробувала втілитися в слово на кінці язика, та в останню мить тікала, сполохана нетерплячістю...

– Безбожник і... філософ! – почув і повернувся. Слово «філософ» було вимовлене як лайка. Обличчя Аделі було зморщене й насуплене, як отого першого березневого дня в автобусі. І той сам колючо-аґресивний погляд... – Чужинецька зайда! Ніби великий пан, кажуть, а грішник і падлюка! – нахилилася ближче й прошипіла... – Вбивця!

– Вбивця?!

– Вбивця і бандит. Тутка всі знають його чорні діла! Сатаніст паршивий!

Оголошення! Він аж мимоволі затремтів від сорому на згадку про цей прокол, хоча ідея спершу здавалася геніяльною в своїй простоті. З яким самозабуттям працював над текстом, графічним оформленням, обдумував, перефразовував, переписував кілька рядків, а проте, коли брався наклеїти перше оголошення на дошку неподалік ратуші – раптом ця банда дітлахів (наче виросли з-під землі!), й до них згодом приєдналися підпилі портові робітники, зазирали через плече, читали текст, а один неодмінно витягав хусточку й шмаркав, поки інші іржали, як ідіоти, – він ледве втримував папір у тремтливих пальцях, але вперто пройшов увесь запланований маршрут і, щойно наклеївши останній аркуш, утік до готелю, втік, але не сховався, бо одразу насів багряний від злости адміністратор і, загубивши професійну улесливість, виливав своє «глибоке обурення і стурбованість», бо в готелі «нема місця на авантюри», шукати загублених – справа поліції, це взагалі підриває його важко запрацьоване... – він ледве випхав

розпашілого адміністратора за двері, та це був лишень початок, бо з того дня до кімнати напрошувалися дітлахи й підозрілі типи, які верзли неймовірну маячню (про ґанґстерів у чорному лімузині, людей, ув'язнених в пивниці ратуші) й канючили гроші, а він напочатку ще й слухав, розпитував, нотував у записнику, та коли п'яний тип прямо зажадав грошей на пляшку, бо, мовляв, тут один, кажуть, має зайві гроші, – він таки схаменувся. І щойно тоді вона прийшла. Ще зі сходів почув монолог: «Аделю, дурепо, куди тя чорти.?..» Чому впустив її? Чому аґресивна заява (після монологу про хвороби старечого віку й безмежне Боже милосердя, яке «задушить у пеклі кровопивців»), що саме Бар'є відповідальний за смерть (смерть!) Арзаца, справила таке моторошне враження? Вона ж не навела жодного доказу, не назвала мотивів, лише шипіла про злобу, богоненависництво, «гнилий гуманізм», що «отруїв душу бідного, та безхребетного, пана дохтора». І він відвернувся до вікна, до ліхтарів із німбами... Бідного, та безхребетного...

– Ваш приятель, тобто, наш спільний друг був людиною незвичайної сили характеру, – (знову минулий час...) – Людиною дуже здібною і вільнодумною. Втім, мені здається, що в його впертому обстоюванні своєї незалежности був елемент самознищення, – Бар'є спинився, глянув йому прямо в вічі. – Людина, що за всяку ціну пробує оберегти себе від впливу оточення, з часом стає рабом цієї утопійної...

– Ви маєте на думці гін до алькоголю?

– Не тільки. Також його новознайдену фанатичну релігійність... Хоча, може, це було в його крові? Місто здавна славилося єретиками, таємними братствами... – так, він відвідав незугарний, кубічний будинок з металевим хрестом на стіні. На подвір'ї стояло кілька осіб (чи це Аделя ввійшла досередини, як він підходив?), зодягнених у майже однакові вбрання; і як розчарували простацькі обличчя і мова, сумирні усмішки, слова «брат», «сестра», «любов», повторювані при кожній нагоді. І незрозуміла реакція: мов здивування, а тоді квапливе підтвердження – «так, брат Арзац завжди був з нами». Чому? Що спонукало зв'язатися з тими сірими людцями? Роля ще одного «врятованого во ім'я Христа»? Чи... конечність заховатися?.. Він зітхнув, укотре вже усвідомивши, що пошуки не посунулися ні на крок. Глухий кут після двох тижнів безплідних розпитувань, мандрівок по місті, невтолимих здогадок-теорій, які врешті-решт нічого не пояснили...

Бар'є не мав рації – досвід читання детективної літератури не знадобився в дійсному житті, й він досі має лиш один (який химерний!) слід, цей фраґментарний роман, але й у цьому випадку також весь час ходить по колу, повертаючись до того самого місця й єдиного питання: хто він? Якою була... тобто, якою є! – людина, котра це понаписувала? Надія, що, знайшовши описані місця, він відкриє конкретні вказівки, теж виявилася наївною: нарешті мусив визнати, що це не справжнє місто: поряд із морем тут – артерії метушливої метрополії й зовсім інші краєвиди, яких не знав, та й, зрештою, сам туманно метафоричний стиль вказував на уявність дії, її внутрішній вимір, отож, усе знов поверталося до питання тожсамости, дефініції особи, та хіба це надійний матеріял для пошуків у реальній..? Навряд... А проте щось не давало спокою, – ефемерне, зворушливе... – й не розуміючи поєднань символів і думок, він таки знаходив в цих описах щось (рідне?), що...

...На стіні присмерку – хисткий фасад. Тиша-плащаниця. Темрява росте підступно зі шпар між камінням, із гнилих ротів брам. На порожній вулиці, обмеженій примарним задником фасадів, можна збагнути вимір самоти... Кроки – партитура темряви на чорній стіні тиші. Кому записані сліди?..

Очі ліхтарів глядять через імлисті більма. Думки, немов чужі, сплітаються в щораз тісніші кола й розсотуються: уривки поем, розмов, забутих реплік, і слова, які надибує уперше, прядуть міраж-свідомість. Бо хто він тепер на цій вулиці? Хто він тепер, якщо «тепер» не триває навіть миті? Чуття, що трансформують субстанцію думки, та хіба можливо, самозабувшись, увійти в нематеріяльне ядро матерії?.. Думав: точка на нескінченній площині, без якої не існував би світ, і якої нема. Думав: на порожній вулиці, де, вишкіривши зуби, ніч виповзає з глибин, – місце, яке впізнають святі, точка переходу, де стають віч-на-віч... самі: без ілюзій захисту-присутности, одні: бо неможливо відділити тіло од душі. І дороги ведуть водночас вперед і взад, вгору-вниз, тут, у центрі, де переступаємо кордони душ наших... Втім, чи забувши себе, залишаємось людьми? Як в'язень, перестрибнувши мур в'язниці, стає вільним, чи людина, поолавши плоть, не міняє природи? Бо тут кінчаються дороги, немає доріг, іти далі нікуди: вихід, ось, із лябіринту в чорний безмір... – лише крок, пів кроку, найменший рух, і кінчається життя у звичній формі! Бо ж кажуть: довжина дороги відміряна на час життя і, як дійдемо...

Голос (раптом) з-за спини: Я – Смерть!..

Чому спинився? Небо (незчисленні дзвони звізд!) лунає ритмом кроків, що замовкли. В брязкоті шибки, що двигтить, застигли їхні тіні (чорні ноти...) А в душах наших – той самий всесвіт: земля і місяць, місто й вулиця вночі, і цею вулицею більшість з нас мандруємо самотньо. І зорі лиш – негодні піднятися з калюж над соромом свого падіння. Нечітка пляма лиш – де небо хоче визирнути з-за лаштунків. Більма лиш, – очі ліхтарів... А Одін дев'ять днів-ночей висів, заглядаючи в глибінь Нільф-гайму, аж розгадав таїну рун! Вісім днів-ночей стояв поміж двома вогнями, поки здобув...

(«Я – Смерть». І приречена тиша (знов!)... Втім, Одін дев'ять днів-ночей висів, пожертвувавши собою задля себе, і вісім днів-ночей стояв між двома вогнями, поки здобув... дар поезії... І тепер теж (хіба?) – оцей голос із темряви, який...)

– ...Кроки – партитура темряви... Небо (незчисленні дзвони звізд!)... – думав про ці слова й пізніше, на лавці біля водограю, спостерігаючи, як на камінних вустах водяника бубнявіють краплі води, відриваються, спливають по бороді й падають на терасні приступці постаменту; слухав їхній ритмічний сплеск, а в очах без зіниць та райдужних оболонок застиг вираз напруги, ніби й вони пробували стежити за краплями, та... й нараз усвідомив, що такий ритм був уві сні (марився ритмом серця?), нечутний музичний супровід дії, пульс дійсности: він стояв в пустелі навпроти кам'яного сфінкса, який мав очі Арзаца, що рухалися, дивлячись. І голос: «Розгадай на що не маю відповіді...» Розгадай? Невже він сам не розумів свого зникнення? Або записів, того сліду-передчуття?..

...Стара жінка (суглоби пальців напухли від праці) місить жовте тісто: виліплює слова, які навідують ночами, – але не вимовити крику червоних півоній про смерть, мов млинські жорна, не вмістити в слова провидіння сірих горобців, що, зловлені в тенетах дощу, віщують про воскресіння з мертвих. Не висловити, хоча роздвоєне єство обіцяло: лише ми, ти і я, – впізнавши себе, розмовлятимемо без розмови... Коли все почалося (так несподівано й, здавалося, так жорстоко), таки був напрям і все було простим: із послідовности – тонка нитка усвідомлень і віра, що майбутність пояснить і завершить, та наприкінці руху між вузловими точками життя (ламані лінії й темні діри невідомого, наче сіть, яка зловила...), в останній день – лиш час перегортає білий папір того, чого ми не змогли

Стара жінка (суглоби пальців напухли), – чому завжди бачив подумки матір, похилену над столом (і чи ця напівзнайома жінка справді була його матір'ю?) І чому дивний настрій, що наростав протягом дня, перетворювався на сливе дитяче почуття самовідданости? Він дивився на аркуш, змережаний рядами слів, і знав, що всі ці події поєднані ниткою зв'язку, співзалежности між Арзацовим зникненням, цим текстом та його власним життям, ба, дивився на списаний папір із таким самим бентежним піднесенням, із яким вечорами глядів у дзеркало на напівзнайоме, майже не його... І хіба розумів причину втечі? Адже відчув на мить загубленість, мов не свою, а тоді без попередження пекучий біль протнув правий бік, аж скорчився, майже ліг, і стогнав кільканадцять довгих секунд, заки... й що це було? від того, що читав? бо справді: останній день... передчуття чи?..

– Годі! Перестань! Тобі ще не вільно так... – утім, колючий біль у правому боці, пронизливий зойк старої рани раптом не дозволя...

– ...Останній день! Бо, може, таки загинув? Ба, сам заподіяв... навіть якщо під час катастрофи, але не випадково! Зрештою, мотив смерти з упертою послідовністю з'являється в записах, виринає у різних... І раптом... – холодні долоні – до очей...

– Вибач, я не хотіла тебе налякати...

– Це ти! – знов ці слова-мимовільний-вигук, як тоді на пляжі, коли вона без звуку підкралася (він дивився на панораму, дзвіницю на пагорбі) і, як у дитинстві, затулила долонями... – Це ти! – й (знову) щойно за мить зрозумів, що – хіба має на думці конкретну особу? (хоча хто б інший?..). – Це я перепрошую. Я задумався, а ти підійшла... тихенько, як кішка...

Засміялася тим самим дзвінким сміхом, який пам'ятав, і не міг відірвати погляду, притишити радости, що оцим фамільярним жестом вона підкреслює їхню... спорідненість... Ідучи до камінного царства химер-каріятид, вона жваво переповіла плітки про знайомих, говорила про «дітей»: гурток гімнастів – найпалкішу її пристрасть після передчасного закінчення власної спортової кар'єри, – і все-таки мимоволі насторожувала така (легкодушна?) «нормальність»...

– Ніно, – не витримав, – якою він був людиною? Тобто є...

Вона зупинилася й мовчки глянула у вічі.

– Пробач, якщо це... завдає прикрощів, але я... знав його лише поверхово й...

Відвернулася, й він, збентежившись, ладний був уже пояснити, сказати навіть про записи, та, на щастя...

– Ти не знав його взагалі, – (твердий, металічний блиск в очах.) – Він був моїм дружиною, – (рішучий наголос на «був»!) – але я його також не знала, не розуміла спонук. Можливо, він сам не розумів, як слід, бо на нього дуже впливали зміни обставин і речі, які вигадував і починав вірити... Може, як актор...

– Актор?

– Він кілька років був актором у малому напівпрофесійному театрі... Не мав театральної освіти, але, оскільки знаю, мав хист. Дехто пророкував йому майбутнє на сцені. Я гадаю, що люди з отаким акторським темпераментом мають оцю надмірну схильність... вірити в ілюзорні...

– Стривай! Звідки це, що він був актором?

– А що, хіба не був?.. Я ж читаю те, що написане...

Читає написане... чи знову грається, маніпулює? Бо куди це?..

– ...Куди це веде? – думав, вражений передчуттям, а вона стояла ось тут, дивилася прямо в вічі. Твердий, металічний блиск.

– Останнім часом він також хворобливо боявся доторку. Ми вже два роки не мали сексуальних зносин... Я майже забула, яке це почуття, коли хтось доторкається... – хвиля крови залила йому щоки, й не витримав погляду. – Але ти думаєш, що я холодна, як камінь!

– Ніно, я ж ніколи...

– Не перебивай! Я ж знаю, що тебе шокує моя поведінка. Немов на мене не зробила враження Арзацова... смерть. Так, смерть! Бо я не сумніваюся, що він загинув. Принаймні для мене й нашого подружжя! Я не збираюся нікому пояснювати моїх почуттів, навіть тобі! – різкий жест обірвав мляву спробу перебити. – І я знаю, що ти його шукаєш і... робиш це для мене. Я зворушена і вдячна, але я справді не вимагаю такої самопожертви! Навпаки, я знаю, що твої пошуки нічого не дадуть. Вони не можуть нічого дати, навіть якщо... він живий... – завагалася на мить. – Я сама спершу пробувала шукати, але усвідомила, що, залишивши авто й усі речі,

він не повернеться. Він мертвий! А я ж, попри те, мушу жити! Може, це звучить еґоїстично, але я не маю іншого...

– Тоді чому не знайшли тіла? – бурмотів під ніс уже в ліжку, стежачи за плином тінистих обрисів на стелі, і раптом вчувся шемріт моря, й пригадав сцену, що була ніби дзеркальним відображенням цієї зустрічі, а водночас протилежністю. Вони йшли разом пліч-о-пліч, лише іноді вона забігала наперед, і бачив, як сонце просвічується крізь розплетене волосся, й – світляні, на брижах, арабески, як вона босоніж...

– Пригадуєш, я мусила вважати на тебе, бо мені було сім років! І цей підстаркуватий невдаха – корчив зі себе спортсмена, пам'ятаєш? Стрибав у воді, аж йому вилетіли з рота штучні зуби! – й зареготала: нестримно, заразливо, і він сам засміявся, з насолодою витягнувшись на ліжку, майже засинаючи, хоча водночас спогад про той давноминулий час навіяв болісні почуття: усе, чого не розумів тоді, плачучи, нарікаючи на несправедливе трактування, і про що згодом здогадувався з якимось дорослим соромом і темним смутком, усе це (матір, її батьки, контекст тих єдиних проведених разом вакацій) було так далеко... Вони йшли в бік червоної кулі сонця, що кидала хвилястий відсвіт, висячи низько над водою.

– Того ранку, коли я прийшла до тебе, мені здалося, що ми безповоротно віддалені одне від одного... – мовила, а він відчув інстинктивний імпульс відкритися, пояснити (вперше, адже ніколи не заходив у розмовах з нею на цей зрадливий ґрунт!) причину тодішньої...

– Це сон... Ти мене збудила... Це важко пояснити, але уяви собі, що їдеш автом крізь дощ, спираєшся на сидіння і відчуваєш його тілом: це вигідно, навіть затишно. Дощ і холод лише напівдійсні, бо ж сприймаєш їх уявно, свідомістю: через вітрове скло. Коротко кажучи, їдеш із почуттям безпеки і знаєш, що доїдеш так додому, де теж нема дощу... Та коли розбуджують, це, ніби аварія на дорозі. І раптом ти в дощі й стає страшно зимно: майже демонічний холод! До самих кісток! Колись думав, що всі так сприймають сон, але... Тобі теж, мабуть, дивно. Бо врешті-решт, суть у неприродності контакту. Коли це стається органічно, у свій час, то все по-іншому. Адже, у принципі, я люблю дощ... – побачив темну глибінь її зіниць... враження м'якого, оксамитного доторку, від якого щось заворушилося (таки повинен відкритись?

вона ж ніколи не дивилася так...), і вона спробувала висловити щось відверте: що боїться літати літаками, – солідаризуючись зі слабістю, – та це було лише наслідування, хоча в голосі бриніла непідробна симпатія, співчуття... – а тоді раптом сказала те, що вразило до глибин, зворушило до сліз, але він уже свідомо не відгукнувся... вже спав...

– ...Щойно наприкінці червня, коли, знетямлений вологою спекою, він піддався атмосфері лінощів і химерній мінливості настроїв, ставши ще мовчазнішим і неуважнішим, і коли секретарки, вже не ховаючись, прямо в лице жартували з його «серцевої хвороби», – він раптом збагнув, що ця ситуація не могла відбутися! Коли черговий раз бачив сцену прогулянки: арабески на воді і постать на тлі призахідного неба, мозок нараз протяла блискавка і пояснення бентежного враження від спогаду стало очевидним: вони зустрілися не ввечорі, а вранці! Щодо цього не могло бути сумнівів: вона знайшла його на пляжі біля десятої, а вже пополудні виїхала, ледве попрощавшись, вочевидь заклопотана переговорами з начальником поліції. Тобто в спогаді не могло бути заходу сонця! Чому тоді він щоразу бачить панораму червоного неба й світляний килим на хвилястій поверхні води?! Зрештою, дорога вздовж берега до поліційної станції вела на захід, отож, беручи до уваги пору дня, сама картина соняшного сяйва на воді чи сяйва, що просвічується крізь її волосся (а вона ж забігала наперед), були логічно неможливими. А якщо так і якщо він переплутав час і напрями або взагалі вигадав контекст, хіба реальністю була оця їхня інтимна?..

Тієї ночі він не міг заснути, годинами лежачи в темряві або схоплюючись й нервово мандруючи по кімнатах; від того часу з особливою увагою стежив за потоком думок і видінь, сумлінно придивлявся до них, вражено відзначаючи щораз нові неточності, відхилення від «об'єктивної» реальности подій, здебільшого незначні подробиці, які він відкривав після довгих конфронтацій з одним спогадом, по суті, неістотні, та вони щоразу помітно міняли атмосферу й значення події. Пробував переконувати себе, що це природно: недосконала пам'ять перекручує послідовність і забарвлення (якість) подробиць, але не зміг притлумити неспокою. Крім того, в процесі самоспоглядання відкривав несвідомі, нелогічні риси свого характеру. Приміром, чому попри те, що він завжди мріяв стати моряком (навіть у зрілому віці захоплювався пригодницькою літературою про море і запопадливо будував модель англійської фреґати,

а подробиці структури й такеляжу каравель, кліперів, шхун, корветів знав напам'ять), чому тоді він так боїться моря? Бачив з відстані часу, що в містечку уникав прямого контакту з морем, воліючи блукати вулицями, лісистою околицею, і щойно тепер, із віддалі, починав звикати до його мелянхолійної одностайности; щойно в глибині суходолу відважився сприймати оце відлуння: невпинний, гіпнотичний ритм; щойно тут знаходив у цьому ритмі передчуття свободи-небезпеки: невичерпне джерело... чого?.. Збентежений відкриттями, почав уважніше вигрібати забуті спогади, враження, знаходити серед них звабливі сцени, подібніші до сновидінь, аніж до того, що звик вважати дійсністю... часто сам не міг сказати: справжній це спогад чи спогад про сон? Іноді вдавалося впізнати прихований зміст, інтуїтивно відчути сенс внутрішних суперечностей, та, виринувши з задуми, ставши віч-на-віч із «реальним» світом, – панорамою вулиці крізь вікно, обличчям співрозмовника, очима вуличного світлофору, тінями від лямпи на стіні, – дозволяв раціональній оболонці бунтуватися проти цієї нестійкости... (реального?..) Недовірливо хитав головою, стенав плечима, хоч за хвилину, з новими сумнівами, – повертався, наздоганяв фантазії... Іноді довго стояв перед дзеркалом (так чомусь краще думалося) і сам вигляд химерної, мідяної рами досі викликав подив. Побачив його у вітрині антикварної крамнички й майже без вагання купив, попри надто високу ціну й те, що воно ніяк не пасувало до меблів, стерильного помешкання. Та може й тому притягнуло увагу, як своєрідний бунт... Обернене обличчя, облямоване бароковими прикрасами, здавалося майже чужим... Одного разу, стежачи за рухом вуст, знічев'я вимовив: «Я знаю тебе!» й стрепенувся, почувши приглушену луну голосу й миттю пригадавши водянисто-сірі очі, обличчя в імлі, вуста, які вимовляли... й нараз, ледве тямлячи себе, кинувся до столу. Руки тремтіли, шукаючи паперу, а не знайшовши чистого аркуша, схопив сторінку записів і почав нотувати на зворотньому боці, ледве встигаючи за словами, які (він був цієї миті абсолютно впевнений!) старий вимовляв тієї ночі на вулиці, якої (хіба не так?) не існує, слова, які забув, яким дозволив розчини...

...На скелі, білій від східнього вітру, – грудки землі насичені життям, народженим деінде, – на білій скелі сну: твій дім понад землею, що заснула, коли

ти уві сні не спиш, свідомий найтихіших... Приходили вони, бажаючи взяти сонце із грудей. Летіли птахи, щоб крильми заступити небо. Але ти захлопнув двері в світ, і птахи залишилися у грудях. Обсідають гілляки дерева в душі, руки з ластовинням листя, вростають... Так-бо стався світ! На горі під ультрамариновим небом, що он там торкається землі, знайшов слово кинуте під ноги й, мов по кладці, – уздовж сну, забувши зло, заподіяне тобі, забувши зло, заподіяне тобою, бо хтось поклав пророчий сон тавром на ніч, і ніч зітхнула... Цей шлях крізь сон під землю і через море (під позолотою старого сонця вітри клекочуть у вітрилах розмови несказанні), – у подорож з папугою-Смертю на плечі. Бо живемо, щоб вмерти – ось таїна! Тому будуй ковчег, а в хаті тій безлюдній віднайдеш того, кого шукаєш, – подвійним знайденням! Іди...

Очманіло вдивлявся, наче знову стояв в імлі на порожній вулиці й слухав слова (хрипкий голос), які бринять гіпнотичним тоном і щезають, ледве встигнувши прозвучати, не залишаючи в пам'яті логічного змісту, лише враження, ніби описують щось більше, ніж думку, поняття, почуття. Тоді й тепер майже піддався силі цих лунких просторів тиші (...всі сни, які снить земля, вкрита імлою...), та хіба можливо відтворити після тижнів забуття? І хіба хто-небудь, до біса, так говорить так з іншою людиною?! Чи це взагалі сталося? Сон? Ще одна аберація пам'яті? Чи таки прокинувся о четвертій годині ночі, одягнувся, не засвітивши лямпи, мимоволі стишив крок, ідучи повз готельну контору, а тоді стояв серед ледве освітленої вулиці, вагаючись, слухаючи грімкіт моря з темряви. І срібний, величезний місяць уповні. Чому мав взагалі іти туди? Чого сподівався, стоячи й дивлячись на темні вікна вілли й трикутник білої стіни вирізаний з чорноти світлом лямпи? Хотів навіть перестрибнути браму, та... Чи, може, це інтуїтивний пошук іншої старої людини? Бо тоді постать в імлі, повернена спиною в кінці вулиці (...мов напівсвідоме втілення роками затиснених...), немов чекала, навмисне зупинившись у видимому місці, ба, ніби заздалегідь знала цей напівбожевільний, незрозумілий для нього самого ритуал: стрибок у тінь і біг навшпиньки – тихо, від дерева до дерева – аж виразно побачив довге біле волосся, спину в білій куртці перед круглим стовпом, ніби читав оголошення, хоч ніч була надто темна, а водночас досить ясна, щоб зі схованки за деревом упізнати прямокутник фотографії, знайомий розклад рядків

(забув зірвати аркуш, знищуючи сліди? та чи взагалі наклеював на цей стовп?!), і завмер, як той нараз зірвав оголошення, розглянув, підступивши до ліхтаря, тоді засунув до кишені. Відрухово сунувся назирці, ховаючись в тіні, аби не втратити з поля зору (...порожні коридори шепітливих тіней, тінистих шепотів...) – сцена, не то з детективу, не то з мильної опери: спершу, наче мисливець, що вистежує здобич, та поволі заспокоївшись, – бо чому? через оголошення? хіба ж це воно? А зрештою, хіба ця гонитва за тінню, що зникає в темряві-імлі, не була віддзеркаленням його пошуків узагалі?.. І здавалося: ліхтарі рідшали й довшали проміжки пітьми, коли постать щезала, а він прискорював крок, хвилюючись, і раптом усвідомив, що не знає, куди вони зайшли, озирнувся, шукаючи знайомих рис краєвиду (а з ночі спроквола – примарний сві...), пробуючи впізнати будинки в імлі: у просторих напівсільських городах, а тоді, повернувши голову, заціпенів...

Бо це була справжня стіна! Якимось чином туман затужавів упоперек вулиці, і постять стояла на краю стіни, по суті, виростаючи з неї (...висланий попереду провісник-посланець...), чи вростаючи, – стежила, а він мимоволі: – Я ж знаю тебе, я знаю... – вдивляючись у біле волосся заплетене в імлу, напружені пальці рук, опущених уздовж тіла, й ці очі – водянисто-сірі, майже прозорі, – і згадав сцену на базарі, людину в білій сорочці на ящику серед юрби, хрипкі вигуки – заклики будувати ковчег, поки ще не пізно, і тих унизу, що глумливо прислухалися і на яких він не зважав, дивлячись у простір над головами, і щойно коли він підійшов, очі глянули вниз, і говорив прямо до нього – знову про ковчег і дім, куди треба повернутися, а тоді про інше, чого він не дочув (бо всі тепер дивилися на нього!), аж чоловік поряд із худим колючим лицем масно прошепотів на вухо щось, що зовсім збило з пантелику... – так, він пам'ятав, але тут, в імлі, що розмивала обриси, поширювала на весь простір, наче постать була обличчям-утіленням туману, засумнівався (чи це взагалі могло мати місце?) і, зрештою, хіба не бачив білої куртки, коли людина при стовпі зривала оголошення, а цей стояв тут у білій сорочці, – і серце забилося від енергії їхнього протистояння – мовчки, мов у двобою, і ніби галактики, заховані в імлі, оберталися навколо, очікуючи висліду, – і він не витримав: постоявши кілька напівпримарних секунд, зрушився, та хода чомусь сама собою зробилася непевною, й відчув блискавку переляку, помітивши, як

імла густішає навко...

– Я знаю тебе... – здригнувся від того тембру й враження, що старий не поворушив устами.

– Мене? Звідки?

– Я знаю тебе, – й погляд став ще напруженішим. – Не цього, а того, якого ми довго шукали. Він створений з тебе, а ти створений із нього...

Він нічого не втямив, але ще сприйняв це, як нагоду спитати.

– Ми досі його шукаємо! Я бачив, як ви зірвали оголошення, тому пішов за вами. Боронь Боже, не мав жодної іншої... Це ж мій... друг... І він щез у день катастрофи. Залишивши дружину... Знаєте його? Середнього росту, стрункий, чорнявий... Арзац...

– Він створений з тебе, а ти створений з нього... – й на обличчя лягла тінь, наче старий згадав щось болісне.

– Знаєте його? Знаєте, що з ним? Де він?! Чи повернеться додому?

– Ось, це для тебе: який густий туман і який рідкий, зовсім недійсний...

І нараз це обличчя, ця скуйовджена грива й борода, нагадали водяника на водограю, з порожніми очима, й мимоволі здригнувся.

– Чи ви знаєте його? Знаєте, що з ним...

– Він прийде, де почалося життя. В хаті, безлюдній, куди негайно треба повернутись! Вже час! І я прийду, коли час... А вже час!

– Ви не можете... трохи ясніше? – таки запитав, хоча вже розумів, що розмова не ввійде у межі здорового глузду.

Старий дивився суворо, а тоді знову перевів погляд на імлу: почав шепотіти щось під ніс, і він раптом почув: «Біле, біле сонце Смерти...»

– Він загинув?

– Двоє ще не змогло померти... – сказав? Бо, здається, уста залишилися нерухомими, і щойно пізніше, дивлячись у простір понад головою, шепотів: не те до нього, не те до когось, захованого в імлі, а водночас (здавалося) голос лунав з імли, зусібіч, набираючи форм окремих слів, які одразу поглинав туман, утворюючи прогалини моторошної тиші, і він піддався течії емоцій, слів-птахів, що летіли повз нього в імлі, невидимі, зваблюючи в невизначений світ без часу і напрямів, відлунюючи, розчиняючись, лишаючи вологий запах-смак у віддиху... Тоді раптом здригнувся, прокинувшись із трансу, глянув розгублено: очі були майже прозорі, магнетично напружені в якомусь неземному зусиллі, ніби у боротьбі з імлою й чаклунським

потоком примар, а між ними уже дзвеніла лунка тиша (хоча відлуння слів іще стугоніло в...), і він не міг пригадати жодного слова, речення...

– Я знаю тебе. Не цього, а того, якого ми довго шукали...

– Я потребую допомоги, – голосно ковтнув слину, хоча в думках кричало: це ж божевільна людина! – Ви знаєте його? Арзац. Середнього росту, чорнявий...

– Ось, це для тебе... ця імла – така густа, і така рідка, недійсна...

– Скажіть мені! Ви згадували, що він прийде... там, де почалося...

– Така густа, і така недійсна. Ти створений з неї, і вона створена з тебе... – і погляд раптом став зовсім порожнім, ковзнув по обличчі й застиг на цятці над головою, а Олега охопила лють. Якого чорта він стовбичить і слухає цю маячню! Може, сам збожеволів!

– Мені треба йти... – таки не зміг відступити без слова і силувався іти нормально, хоч хотілося бігти від почуття погляду з-за спини. Тоді волосся аж настовбурчилося на звук квапливих кроків, не витримав: обернувся, а тоді вражено стояв, дивлячись углиб порожньої вулиці, де вітер клубочив довгі пасма імли й де пульсувала луна його власних кроків. Повернувши за ріг, уже не стримував себе й...

Ні, неможливо висловити як слід, як увагу постійно відволікають ледь помітні коливання світла й тінистих обрисів у кутиках очей (тому й цей уривок невдалий, плаский, а шкода, це могла бути чаклунська сцена!), – червоні плями розчинилися в шовковій тканині одноманітного тла, і ніжний доторк поволі долає біль, відсвіжує холодом, а на периферії заслона втратила щільність, виявляючи рух, ба, як повернути голову – трансформації форм! – ні, не уява! – як зосередитись на темному громадді праворуч – тонкі волокна, що чіткішають, – віхті сіна! – Господи! – як повернутися й, зосередившись, – туди, далі, – я міг би...

– Коли відтворював з пам'яті сцену нічної зустрічі... – (...обережно: сантиметр за сантиметром, – відкриваючи заглибини-шрами глиняної поверх...), – не міг подолати сумнівів. Окремі картини й послідовність подій мали нестійкість сонного видіння... – (...низкою дрібних жестів, спиняючись, аби звикнути до зміни фокуса... та як важко говорити в цей сам час!..) – і хіба можливо, щоб чудні речення, які в нестямі записав на папір, насправді були тими, які?.. Ця фантастична сцена, як старий виголошував свій монолог: її не можна сприймати, як сприймають

справжній спогад… – (…на щастя, нема протиборства смуг сліпучого світла й чорної тіні, простір одноманітної видимости… в куті, у вузькій зоні зримости: засмічена сіном долівка переходить у вузлувату білену…) – Та навіть якщо це правда, і він у мить натхнення відтворив слова – що тоді?.. – (…інтуїтивно відчуваючи напрям ліворуч…) – Що вони означали, бувши, очевидно, безтямним витвором хворої… – (Що це! Голова! – якщо цю безформну брилу можна так назвати, – хворобливо велика, вкрита чорним, кошлатим… що тільки підкреслює потворні пропорції. Не дивиться: профіль із кирпатим…)

– А далі?

(Не годен відірвати…)

– Що було далі?

– Далі… – (слова ледве – із задубілої горлянки, й тільки одна-єдина думка: говорити, виграти на часі, бо ж…) – Він, звісно, довго роздумував, відтворюючи в пам'яті… Перекидався з боку на бік, аж доки, знеможений, поринув, як камінь, у несвідомість… нічого не зрозумівши…

– Втім, ця сцена й сумніви повернулися через кілька днів, чи не так?..

(Таки як не дивитися прямо, а раз-у-раз відводити зір і мружитися, голова не така потворна, а я ж мушу перебороти страх! І він раптом… посміхнувся?.. ледь іроні… та ще не бачу руху ву…)

– …А кілька днів пізніше, натрапивши на сторінку записів, він аж присів на ліжку, аби не втратити рівноваги.

Тіні відходять і повертається пам'ять: у дім на білій горі прилітали птахи, щоби знайти мою тугу й крильми заступити небо. А я зачинив двері в світ, і вони залишились. І я вже не той. Я визрів тьмяним передчуттям подій, і птахи квилять у моїх грудях. Я пам'ятаю: там дерево, гілляки – руки з ластовинням листя! Мені сняться білі березові руки й дерева-клепсидри, як порожні дзвони. Мені сняться ліси, де сонце росте травою, а імла заколисує вагітну землю. Я знову бачив Тебе на галявині (там, де почалося життя), і Ти казав: час будувати ковчег, корабель у глибині суходолу, щоб зберегти найцінніше. Ти обіцяв мені, і я чекаю: білі маски хвилин щезають у безвісті, і тьмяні від сумнівів години. Тіні на стіні пронизуть хворе від забуття моє серце. Ти казав: шукаємо скарбу в чужій землі, і продаємо все, що маємо, аби купити шматочок землі,

де поховають мертве тіло... А морякам, – Ти сказав, – не треба землі навіть у годину Смерти...

Хмари набрякли дощем, але хіба це той Дощ? Сиджу, пригадую повість давноминулих літ, яка є повістю майбутнього часу, але чи є в ній місце на моє життя? Я визрів темним передчуттям, хоча вже й не пам'ятаю, як і чому опинився серед тих чужих людей (я майже не знаю їхньої мови), чому ніколи не зустрів між ними Твого образу... Втім, як святково серед чужих у чужому місті – відчути себе...

Й щось раптом ніби обірвалося! І через сльози – голова вже не потворна (ніби свідомо змінила вигляд!), і чистий голос перетворює огиду-страх на різновид любо...

– Знетямлено вдивлявся у змережаний дрібним почерком аркуш і порівнював зі своїм текстом, не годен відмовитися від потреби шукати раціонального пояснення. Збіг обставин? Несвідоме повторення баченого раніше й забутого? Звідки тоді розбіжності й пасажі, яких не було в Арзаца? Чи, бува, вони обидва (Господи!) «записали» слова однієї особи?! Ще раз перечитав, але жодне раціональне пояснення не задовольняло, ні...

– Він тільки збагнув, не усвідомивши, що ця невблаганна Сила... ба, що життя відбувається в обмеженій структурі, замкненому лябіринті, коридори якого, розбігаючись вусібіч, урешті ведуть до одного-єдиного...

– А може, збагнув, – (він – лагідно, ледь насмішкувато...) – що він не зовсім справжній. Лиш персонаж із чийогось роману...

– Персонаж?! Так, персонаж із чийогось роману...

У тиші тепер виразно чути звуки знадвору: сюрчання тропічних коників, голоси птахів, вереск мавп. Наче світ раптом ожив.

– Хто ти?

– Ти вже питав.

– Ти ніколи не відповів.

– Ми зустрічалися кілька разів, та ти, очевидно, забув. Я гадаю, що події моєї біографії навряд чи тебе зацікавили б... Зрештою, часу обмаль. Досить того, що я прийшов сюди, шукаючи тебе...

Наполягати? Вимагати пояснення? Чи стежити, як він чекає в тиші (блаженно невизначений стан!..), як він...

– Таки, попри початковий страх, море притягало, як величний,

нескінченно терплячий магнет. Спершу він почав навідуватися до порту й пристані, де крани, щогли яхт, брили кораблів на рейді – порушували тяглість обрію й зменшували враження нескінченности, бувши точками опори для ока, як чіткі спогади на тлі безмежного океану пам'яти служать визначальними точками «я». З часом вибирався на щораз довші прогулянки уздовж берега: цієї рухомої, синусоїдальної межі. Тоді, ледь усвідомивши процес поступової зміни, годинами сидів на пляжі серед крику мев, вдивляючись, слухаю...

ЛІТО

...Протягле квиління над мертвими брижами моря, білого від світанку... Спостерігав, як, літаючи низько над водою, мева лишає мерехтливий відсвіт і цей як слід її лету важчає, просякаючи водою, опускається на дно. Коли море відступить колись далі в глибінь, останній відплив унедійснить рештки уявного сліду. А слід у житті – хіба не такий нереальний? Мева летіла дуже низько, іноді ледь торкаючись води, наче пробуючи триваліше позначити присутність (білі, із сірими смугами, крила розгорнуті в сплющену літеру «М»), повернула до берега й, ударивши крильми, сіла на пісок, перехилила набік майже людське обличчя. Й мимоволі стенув плечима, мовляв, не знаю, бо слід у житті хіба не так само недійсний?.. як вогонь і вітер зітруть останні рудименти того, що сьогодні... Довге відлуння сирени скинулося трепетом. Чорний танкер. З порту – в напрямі відкритого моря. З червоною смугою вздовж бортів. Незграбний, чорний, великий. І він не міг відвести погляду, аж той перетворився на малу цятку на обрії, й тоді глибоко зітхнув... знову... не вміючи пояснити химерних настроїв, що раз-у-раз поверталися, відколи приїхав сюди втретє. Може, таки дозвілля, порушення рутини й порожній простір часу? Бо думка про цілі три місяці іноді майже лякала: як безмежність відкритого моря. А водночас видіння того сливе нескінченного періоду досі було фантастичною мрією: ще недавно – безнадійна нудьга праці, а тоді в одну мить: виїзд (він так і не попрощався з нею), дика від почуття свободи їзда й чудові дні спонтанних дій або ж цілковитої бездіяльности... Найчастіше таки вертався до

розмови, до неймовірної, як на нього, рішучости, аби обстояти своє законне право і за рахунок невикористаних відпусток... – пам'ятав сливе розпачливий спокій і це враження, як Щось говорить крізь його уста, відбиваючи черговий наступ, бо ж економічна криза й солідарність з колективом, а тоді й неприховані погрози, бо для тих, які не готові принести в офіру...

Оговтався, і сонце вже стояло високо посеред неба. Яскрава блакить і темносиній простір, що зустрічалися там, переткані золотом прожилків, павутинням літа. Яскравозолоті плями на хвилястій поверхні... утворюючи рухомі пасма і безліч мінливих блисків на мокрих скелях островів. Підвів очі на небо, насичене квилінням мев, та не побачив жодної. Лиш безконечна сліпуча блакить. І опустив, щоб не осліпнути: на рінь, змішану з піском, на викинені прибоєм мушлі. Меви, яка щойно стояла там, уже не було, й, чомусь схвильований, знов задер голову й вдивлявся до болю в очах. Сама сліпучість... безтілесних голосів...

Мабуть, таки очі досі не звикли після років, проведених у кімнатах, за стінами, шибами вікон, де відкритий простір – світло міської, затіненої вулиці, і як мимоволі лякало це небо, повне голосів, цей надмір, відхлань люмінесцентних глибин! У красі цього дня було щось безсоромно дике, і десь на половині дороги між бухтою і портом знову відчув враження нескінченної мікроскопічности, цілковитої загублености в блакиті і в цьому безупинному шумі, що насичував усе, коли він спав, їв, стояв, дивлячись, – звідки бралася ця звукова ілюзія, від якої думки невидимими птахами ширяли у сліпучому небі? Він мимоволі прискорив крок, щоб чимскоріш опинитися в кімнаті, в безпечній буденності меблів, стін, предметів, де все має своє неістотне й чітко визначене місце. І не дійшов... Перед дверима з бічної вулиці, вже поклавши руку на клямку, – хтось покликав!.. Відчув уже під пальцями тепло нагрітого металу й хвилину зачудовано вдивлявся (а вітер ніс од моря знетямливий дух водоростей...) – у нерухомості хідників і зачинених вікон, у раптовій тиші, що тремтіла (від напруги? спеки?), була гіпнотична напруженість м'язів, і не пам'ятав уже, чи хтось покликав ім'я, чи вигукнув якесь слово, навіть не міг би сказати, чи голос мав конкретну форму, але голос (щось моторошно знайоме!), без сумніву, стосувався до нього... Обережно йшов до перехрестя, збуджений присутністю на тлі порожнечі й камінної тиші,

а вуличка оця вела ліворуч до майданчика і церкви з Арзацовими фресками, і серце чомусь закалатало сильніше: навіть не страх, а особливе намагання не зробити фальшивого жесту, ніби хтось справді стежив, чекав, сховавшись за рогом, і щойно...

Він стояв у перспективі вулиці! Немов чекав. Сніжно-біла сорочка сяяла фосфоричним блиском, повиваючи в невидимий, але відчутний німб, і, заціпенівши, спостерігав, як постать повертається, відходить, зникає за рогом, і, ніби в трансі, пішов, слухаючи, як стугонить серце (адже він вдвічі ходив на окраїни міста шукати вулиці, на якій тамтої ночі в імлі... і не знаходив!), скоро побачивши знову сліпучу сорочку (бо той ніби й не поспішав), ішов повз майданчик з вічно закритою церквою й тоді прискорив крок, аби наздогнати й прямо, без завивання в папірчики, – зокрема, що в затінку постать була дрібнішою, нормальнішою: перетяла вулицю, що підіймалась до площі, зникла в тіні провулка, і побіг через залиту сяйвом, з розгону пірнув у холодну тінь, у вузький простір між...

І на мить осліп від раптової зміни світла. Здезорієнтований, завмер, а перед очима клубочилася темрява з колючих іскор, що м'якшали, відкривши нарешті порожній провулок між нетинькованих стін, суцільних сліпих мурів, що в двох місцях розступалися у вузькі бічні проходи. Мить нерішуче стояв, поки заглибився в нетрі камінного організму, справжній лябіринт засмічених коридорів, які раз-у-раз повертали, перехрещувалися (а він же чомусь ні разу не потрапив сюди, досліджуючи місто, й тепер із подивом озирався, йдучи), під ногами на цементованому проході валялися напівзогнилі газети, крісла з куксами надламаних ніг, з'їжджені шини й зіржавілі чайники, розбиті пляшки, тарілки; серед решток їжі дзижчали рої мух, як рухомі бородавки на шматках зацвілого хліба... – й мимоволі вслухався в лункий відголос кроків на камені, – гіпнотичний ритм, – як і ледь помітне пульсування світла, що проникало нерівномірними смугами, мінилося, струмуючи, мільйоном порошинок, – тоді зупинився, вражений несподіваною зміною настрою (на перехресті, де провулок розгалужувався на три ще вужчі коридори), в тіні й глибокій тиші нудного дзижчання комах нараз відчув неймовірну внутрішню порожнечу – страшнішу, ніж почуття самоти чи відчуженості від усіх і всього, – бо цілу мить нічого не існувало, – нічого! – життя, людей, вулиць, якими ішов мить тому, ба,

ці коридори й сміття були лише химерними збуреннями нервової системи, якої також не існувало, – лиш чорна, бездонна Порожнеча, що гнила й розкладалася сама в собі, лише комахи порожніх думок... І запаморочилося, й мало не впав – ...зануритися в себе, в чорний космос, щезнути... в чорний космос... – великим зусиллям волі напружився (судомне тремтіння – краєчки повік), підвів голову на сірі площини, дивні візерунки сяйва, – вікно! – й таки мало не зомлів! – крижана блискавка з самих надр, як хвиля неґативного тяжіння! – з жахом вдивлявся в брудні, порожні й моторошно неприродні прямокутники скла, в яких, однак, мить тому... і встиг лише з завмиранням запам'ятати кам'яні, божевільно напружені очі... й збагнути, що ця раптова слабість – це... Вибіг на вулицю, – аби якомога хутчій на сонце, до людей! – дивився з полегшою, майже радістю, хотілося підійти, заговорити, щоб остаточно перебороти почуття, та не відважився. І щойно тоді збагнув, де він: БАР «ПОДВІЙНА ЗУСТРІЧ»...

Це було, як повернення до матки: крізь вологу браму й млосний запах крови, сечі, блювоти, – та двері з металевими прикрасами на кінці пасажу належали вже до іншої дійсности, й приміщення з темними шпалерами, рибальська сіть зі стелі над шинквасом, різьблені морські потвори. Полиці й ряди пляшок. Нікого. Стільці на столах. Лиш з-за дверей за буфетом, напевне, з кухні... Здригнувся, бо тут було щось знайоме й навіяло тривожний спогад, – на мить привиділося червоне, розлючене обличчя... та опанував себе...

Вона вже стояла за шинквасом, прямо перед ним, дивилася також прямо, не мружачись, а він упізнав гриву білого, мов льон, волосся, на тлі якого засмагла цера здавалася неприродно темною. І завмер, заворожений поглядом блакитних, майже прозорих... ніби без виразу, а проте...

– Ти таки прийшов.

Він навіть не пробував ховатися, вдавати.

– Шукаю його.

– Я знаю.

Вона взяла пляшку (не з полиці за буфетом, а з-під шинквасу) й налила повну склянку тьмяної рідини.

– Лелія, – ледь помітна (заворожлива?) тінь усмішки.

– Олег.

– Я знаю тебе.

Узяв склянку (і пальці мимоволі тремтіли), пригубив, а тоді двома довгими ковтками спорожнив. У горлі немилосердно запекло, і він хвилину налякано стежив, як гостре тепло розливається по тілі.

– Він тут?

– Хто?

– Арзац.

– Арзац? – у голосі забринів щирий подив. – Хіба ж він не загинув в аварії? Чому шукати мертвого серед живих?

– Загинув в аварії... – повторив, відчувши, що в голові починає шуміти і він ледве ворушить задерев'янілим язиком. А втім, із відчайною бравурою простягнув руку зі склянкою.

– А якби він не загинув в аварії, чи ви... чи ти знала б де його шукати?

Вона взяла склянку й дивилася, не мружачись.

– Якби він не загинув, ти б його не шукав. А якби він сам захотів відійти, – (визивно), – чому я мала б діяти проти його волі?..

– Тому, що він... добра людина... – вже плів, що слина несла на язик. – Що його дружина від турботи... божеволіє... І все місто завдячує ж...

Розтулила вуста, втім, завагалася.

– Це порожня розмова. Арзац загинув. І навіть якби... – (мить вагання), – я не знаю, в якому місці ти міг би...

«В якому місці ти міг би...» – це натяк, але на що? («ось, це для тебе...» – майнуло в голові), проте вже не чув, вдивляючись у подовгастий білий шрам на її руці! Тоді, не відводячи очей, узяв наповнену склянку й, ледве тямлячи, спорожнив.

– А якщо він живий, – бурмотів, коли в горлянці перестало пекти, – чи він зуміє дати собі раду? Чи він був... чи він – сильна людина?..

– Не треба шукати мертвого серед живих, – мовила майже з теплотою, і ці неземно блакитні... – Ходім. Невдовзі зійдуться...

Ледве втримував рівновагу, машинально йдучи за нею. Сходи на поверх. Уже ніщо не дивувало: зустріч, розмова, те, що йдуть не знати куди. Почуття млости од надто швидкої, як на його стан, ходи, й згодом – полегша, як відчинилися двері на кінці довгого коридору, й опинився біля крісла; як опустився на м'яку подушку, й уже не бачив її за заплющеними мимоволі повіками, як, мабуть, заснув, бо коли

розплющив очі, її вже не було, лише ці дивовижні стіни – блакитні, червоні, фіялкові, зелені, жовті смуги, вишукані арабески сплітались у візерунки, мов уві сні, зливаючись в однорідну композицію несподіваної гармонії (почуття млості зникло, й замість нього зринуло незрозуміле п'янке піднесення) – пульс кольорових смуг, коли вони переливалися одна в одну, ніби ритмічно пливла прозора кров, сповільнений, одностайний ритм, що навіював сонливість, і тхнуло свіжою вологістю (легкий бриз від моря соняшної днини...), й ці екзотичні рослини у вазонах під стінами: пальми, кротони й бенджі з темнозеленими листками, які нагадували товстогубі африканські уста, ба які були устами й починали говорити до нього, кактуси в тераріях – рожево-зелені їжакуваті взори (нечіткі спогади про пустелю, могутнього провідника в пустелі!..), – бо щойно тут він міг збагнути, як утомився від порожньої метушні, тут, у напівуявній мандрівці до тропічної країни на кінці світу або заснувши – щоб усе стало сном, – не обтяжений думкою, тілом, цим камінно-твердим буттям, міг пливти, вільно, без перепон, – бо з прозорого ритму цих смуг виринали прозорі видіння (тіло налилося забуттям-відпруженням), і це не була ані пам'ять, ані мрії, це було пригадування того, що неможливо пам'ятати, невагома матерія потойбіччя, – ці кришталеві блиски на зіницях, бджілки золотого світла – пливли по брижах барв, – арабески, знаки невідчитних понять, письмо без абетки, і світло, вологе від зворушення, ніби в розмові очікувало на відповідь... Хіба не так?.. бо світло родиться близько серця... і музика... відчуваємо їх кінчиками нервів: субстанція потойбічної молитви (це вже тихо мовив Голос з-за спини), по той бік усе зі світла... Ангели у блискучій зброї, й нескінченна біла площа... Він ішов на схід... Шарпана вітром дорога й заметіль куряви, заграва, а від сонця йшли йому назустріч: Лелія, Арзац, тоді групи незнайомих облич, постаті, що зникли в заметілі, пульсуванні плям... і скільки вже років? – думав, як із музики кольорів виринали голоси: відчув їх на шкірі (легіт) ледь чутні ще... чиїсь очі наблизилися і влилися в його зіниці, і шепіт перетворився, він же знав цю неземну мелодію, бо біля нерухомих рук, біля свідомости на грані яви-сну існують царства іншого буття, вони торкалися його, а він не пожадав, мов боровся без боротьби, піддавався без капітуляції, доторком відчуваючи мелодію, мов невидимі, далекосяжні руки – чутливі до кожного тону й повіву, і Океан

Всепам'яті шепітливо провіщає вечірний прибій... та нараз шум, від якого затремтіли шибки. І тиша. Знов струмують барви: червона, жовта, фіялкова... хіба це він – жебрак із в'ялим обличчям та білим, наче сніг?.. Чому пливе над головою? А тоді – Господи! – дівчинка в кутку! – дві чорні кіски витикаються з-під хустини! – а про неї міг свідчити з певністю – що її не може бути серед живих! (скільки вже років!), і вона, її сірі, але вже не залякані, очі несли неймовірну втому-сонливість, бо він навіть не повернувся, почувши: «О-о-о-л-е-е-г!» – навіть не стрепенувся, лиш мовив утомлено:

– Я бачив його у вікні... в лябіринті...

– Кого? – Ти запитав, ніби перевіряючи: ні, не його: сам себе!

– Обличчя Смерти...

Як утомила розповідь! Ніби отрута в словах крапля за краплею просочується в кров... Чи, може, слова перекручуються вже в голові? І взагалі, який сенс, коли залишилося кілька годин, ба, може, кілька хвилин, розтягнених чеканням на те, що мусить... і водночас таких нікчемно куцих! Ні, отрута байдужости, коли повіки важчають, що вже неможливо не...

– Прокинься! – (термосить!) – Не вільно спати! Оповідь ще...

Голос із чорної ями... лиш відмахнутися немічно... лише немічно... Та раптом – як ніж! Як ніж встромив в очі й повернув!!!

– Нехай! Кричи! Але не вільно заснути! Розумієш? Це Смерть!

Не спати! Жити! Смерть! Жах тварини сильніший, ніж олов'яні повіки, та за ним лише темрява кишить від болю червоних..!

– Що ти заподіяв! Ти порізав мене! Відібрав мені... – судомно невиразні слова від слини й сліз, а він тягне за плечі, підтягає.

– Треба йти.

– Що? Куди?!

– Зосереджуй увагу... крок за кроком... – у праве вухо, раз-у-раз (шепіт, і голосніше), та ноги надто слабкі, задубілі, щоби втримати... як тягне, схопивши під пахви... Та якось (хіба не так?) – машинально, нога за ногою, цілі години, – мабуть, таки години, години... заки знов ілюзія влади... над тілом, заки біль нарешті трішки...

– Що ти накоїв! Чому ти мене поранив?!

– Я розв'язав пута на твоїх ногах...

Пута? Так, я ж іду! Руки ниють, але теж не зв'язані!

– Чому ж ти мене осліпив?!

Дихання біля правого вуха… І враз відпускає – й усе шкереберть! – майже падаю, позбавлений опори, але таки знаходжу, відшукую рівнова…

– Через якийсь час біль мине. Не хвилюйся, ти зможеш зцілити їх…

Голос. Він нього поступово вщухає тремтіння. І я…

– Я теж бачив обличчя Смерти. Ти й не зрозумів би, як це…

Чорна (за веремією червоних блисків) яма тиші. Лиш дихання, – ба, сам мимоволі почав дихати його ритмом, рівномірно, глибоко…

– Знаєш, що найстрашніше? Вмирати, живучи. Спостерігати поступовий розклад тіла й мозку. Це жахливіше, ніж нагла смерть на війні чи в… аварії… Десять років! Десять проклятих років бруду, смороду, гидотного запаху тіла, що гниє! Десять років животіння, коли зустрічаєш Її на кожному кроці, аж настільки збайдужієш, що дозволиш захопити своє тіло. Адже хвороба, а зокрема така – це вибір! Я ж дозволив! Не як ті примітиви, які сприймали Її з безпосередністю тварин. Я не зводив з Неї очей, спершу в німому жахові снів, а тоді – як вдерлася у деліріюм дійсности. Якби ти знав, як страшно бачити-знати, що ось, скоро… відчути, що події, речі, звуки, все життя, – чотиривимірний ніж, який поволі перетинає горлянку! І свідомість, що я сам це вибрав! Хіба ж це не самогубство?

– Так. Повільне самогубство.

– Це моя остання втеча! Розумієш? Хоча знаю, що неможливо втекти! І я не плянував свідомо. Ні, лише мріяв, розпалений розпукою, що була повна наївних і крилатих… Я надто великий боягуз, щоб так холоднокровно… Віриш мені?! – (і вже не годен! – відчувши руку на плечі, як дитина…)

– Ти маєш далеко менше контролі над життям, ніж тобі здається… Тепер треба зберігати сили. Оповідь не скінчена, а це вже остання нагода. Повір мені, мало кому дано…

– Але навіщо?! Хіба я не розповідав з інертности? І чи не ховався в кожній сцені й реченні, щоб утекти від того, що ось тут, реальне? Який глузд, коли залишилося так мало часу? І кожне слово виснажує. Кажеш: зберігай сили, а кожен жест, слово, думка скорочують час… Як у герметично замкненій коморі, де щоразу менше повітря, й кожен зайвий жест… Хіба це теж не самогубство?

Тиша. Ніби вагається.

– Ти маєш набагато менше контролі, аніж здається, – (який крижаний тон!) – Тепер можеш вибрати: говорити або мовчати. І це наполовину, бо ж процес, по суті, не слухає твоєї волі. А хіба мовчання, навіть якби дозволило довше прожити, несе більше сенсу? Ти майже заснув, не говоря...

– Так, я знаю. Не сердься... Насправді знаю. Я говоритиму...

Лише присісти на землі, та...

– Краще говори, стоячи.

– Гаразд... Стоячи...

– ...Біля вікна втупив порожній погляд у сліпу стіну й не бачив її, не помічав, як вечір загострює обриси цеглин, розділяючи вузькими тінями на окремі бліді плями, як верхня частина муру горить від відсвіту заграви й як, на подобу мряки, з дна провулка ростуть сутінки, вкриваючи бетон... якщо взагалі усвідомлював існування муру, стін, то це була свідомість лябіринту душі, темних коридорів, у які знову поринав усім розумом-увагою, почуттями, де провулок з іншого часу-місця (скільки літ-століть!) зваблював-заворожив... Та вона не дозволила.

– Про що думаєш?

Здригнувся, зволікаючи з відповіддю.

– Про те, що в найважчих обставинах ми пов'язані з життям найсильнішою сполукою. Живемо стократ інтенсивніше, відчуваючи... подих Смерти, а світ стає... невблаганно дійсним...

Зупинився, знаючи, що не зможе її обманути наївною брехнею.

– І це, мабуть, не страх, бо навіть у найстрашнішу мить не віримо, що це вже... – внутрішній неспокій не дозволяв обернутися, й він зосереджено вдивляся у відсвіт заграви (вмираючи, сонце відмолодило на хвилину стару цеглу, наситивши барвами, оприсутнюючи давноминулий час), і на пітьму, що вкривала уже третину провулка, спостерігав зовнішні форми, аж вони знову розчинилися в душі, і він знову збагнув... ілюзорність...

– Я бачив обличчя Смерти...

– Невже?

– Так, – обернувся і вказав на світлу пляму. – Там було дзеркало.

Чому так залежало, щоби вона збагнула? Й водночас штучність слів, почуттів, жестів, хоча досі пам'ятав ту сцену в дивно розмальованій кімнаті, ті слова, і чи можливо, що вона саме тому забрала дзеркало й, усупереч

проханням, «забувала» принести? Чи за маскою цього неземного обличчя таки лише порожнеча буденности, бо ж інтелектуально...

– Чому ти приходиш? Не сподіваєшся ж, мабуть, грошей! – Господи, як гидко слухати себе! Ця пронизлива – до глибин! – хвиля самоненависти! Не наважуючись глянути взад, відчув її, наче другою парою очей бачив тіло, наполовину вкрите прострадлом, нечіткі в напівтемряві груди, торс. – Вибач, я не хотів сказати цього таким... – ще пробував захистити себе. – Я мав на увазі: чи тобі не страшно зі мною? Ти ж мусиш ненавидіти...

– Ні, я не ненавиджу, – голос був холодний, ніби безмірно втомлений.

– Але ти ж знаєш, що я... – завагався, – що я несу Смерть!

– Усі несемо Смерть. Тому всі скоріш чи пізніше...

– Ти не розумієш! Ті, що мають зі мною до діла, вмирають або їх здибує...

– Це досвід із твоєї лікарської практики?

Заціпенів і закипів гнівом (хіба його напівбожевільні слова не висловлювали суть трагедії, вимір вини, а вона!..), й Щось раптом знову (!) заворушилося всередині, захрипіло крізь уста:

– Ти пррро... – та не доказало, бо, як обернувся, її очі – дві гіпнотичні цятки світла, – й Воно боролося з ними, шипіло-ненавиділо, та раптом улягло, й він захитався, але... – миттю відкинене простирадло, зойк пружин, тупіт босих ніг, і обняла його, притуливши голову до шиї, підтримала...

– Тепер знаєш: мусиш народити Його, а тоді мусиш боротися з Ним на смерть, за життя!

Не розумів, але сльози мимоволі пливли, падаючи грубими краплинами (від інтуїтивного знання чи еґоцентричної жалости до себе? – бо як вона могла не ненавидіти його в цьому стані?)

– Ти мусиш народити Його, а тоді боротися з Ним, побороти! Дивись, я жива, хоча спілкуюся з тобою! Дивись, я жива...

Рвучко повернувся обличчям до неї, й ніколи вдячність за її доторк-присутність не сповнювала так, як тепер, і всім єством шукав її з натхненним бажанням, у якому не було пожадливости, а почуття, ніби через неї, через доторк шкіри, пружність м'язів під шкірою, смак слини на язику і п'янкий запах парфуми, змішаної з потом, крізь зітхання, з яким зустріла його тіло (адже нарешті спромігся бути чоловіком з нею!), крізь екстатич-

ний ритм переборювання кордонів, формування з двох свідомостей віри в буття одного, у фундаментальне підґрунтя сенсу, що лише туди вів останній шлях порятунку й єдиний – повороту, і він насичував себе вдячністю, любов'ю, надією, бо щось змінилося! – так, щось таки змінилося, хоча ранок знову приніс лише нервовий сон, виснаженість і спрагу, якої неможливо погасити водою, хоча зустрів його виглядом чотирьох стін в'язниці, і він мусив знову напружити всі сили, щоби в трясовині спогадів, почуттів, зорових вражень творити ерзац реальности (бо ж її не було біля нього, і події ночі здавалися лише маренням, гарячковим сновидінням), хоча голова стугоніла від болю, й бажав поринути назад у сон, відкинути тягар відповідальности за дійсність навколишніх предметів, – таки щось змінилося, хоча у зболеному тілі тривало нетерпляче тремтіння, і млосний тиск на шлунок не зникав від слабких спроб послабити напругу глибоким диханням (ритм віддиху губився, пригнічений хвилями зажерних думок), щось змінилося, хоча б у тому, що він уперше не сумнівався щодо її слів і того, що має зробити, хоча воно звучало божевільно: народити Його, а тоді боротися з Ним на смерть, за життя! – іще боявся збагнути, дозволяв думкам тікати безладно (як того дня, коли стояв на краю скверу, а вітер зняв у повітря шматки паперу, заметіль куряви-сміття), здавалося, випадкові спогади: стара хата на краю лісу, куди вони їздили, вона в білій суконці на бульварі, неістотні думки, розділені періодами отупілости, коли пробував знаходити логічні структури у павутинні тріщин на стелі, здогади про тиньк і спосіб заліплювати дірки, страх болю, спричиненого, здалося, відмиранням живих клітин, і тоді обличчя хворого, якого переконував, що палка віра може врятувати життя, та який помер за кілька днів, а може, якби ж негайно... і тоді раптом згадав: «таке літепле уявлення про основну природу Зла може мати лише найповерховіший раціоналіст, який ніколи не відчув, що Воно живе в ньому окремим організмом, свідомо не розумів, що він, як матір, носить Його в собі, аби...» Отож, він сам знав уже тоді! Сам це висловив! Коли? І що той відповів? Напевне, хвилину палив мовчки (як дратувала ця самовпевнена флегматичність!), а тоді мовив щось інтелектуально зверхнє... ні, це не було в його декадентському кабінеті: вони гуляли дорогою за містом, було літо, лани золоті від спілого жита... – «я без жодного сумніву вірю в Абсолют... упродовж життя людина неодмінно надибує сліди й натяки, які неможливо не... але

в Нього багато облич, їх вважають окремими богами й демонами, і навіть нібито монотеїстичні юдеї чи християни наполягають тільки на одновимірній моделі, заперечуючи, наприклад, жіночий аспект... а доцільніше говорити про різні обличчя, як краєвиди однієї Землі... традиційний погляд навряд чи може... парадоксальну мінливість у природі речей... з повною пошаною до різних вірувань, це ж погляд провінціялів, і щойно сучасна людина, яка є кочовиком у повному значенні того слова...» – «кажете, що я – провінціял, тому, що вірю в...» – «мене бентежать ті, які хочуть зберегти за собою виключне право на істину...» – «та Ви самі себе...» – «навпаки, жодних заперечень... навіть канонічна дихотомія Бога й Сатани, якого Книга Йова називає одним із синів... бо ж хіба ті консерватисти вірять, що всезнаючий і всемогутній Бог допустився помилки в...» – «отже, холодний і раціональний! може, той, що врешті-решт дозволяє нищити заради «вищої мети», руйнувати міста...» – слова, вимовлені в мить слабкости! – «Не судити – хіба не один з головних принципів християнства?..» – на хвилину, як тоді, відчув потяг до горілки: бажання отупілого забуття: щезнути, відмовитися від свідомости, і стиснув п'ястуки й заскреготів зубами, бо в голову лізли вже голодні щурі спогадів: «пихатий, і йому щастить, та насправді зовсім порожній...» – випадково підслухав розмову знайомих: зовсім порожній! – і вражала ляпідарність, бо чи не в тому суть? – і «Порожнеча» – віддзеркалення справжнього характеру, в найкращому випадку, стадії, яка..? – знову затремтів на згадку про три дні неймовірних страстей, коли був не людиною, навіть не тінню, а порожнім місцем, – вири, що тягли щораз глибше, і жах, бо це не була Смерть, котру уявляв як кінець-завершення й водночас початок, ні, абсолютно нічого! – і як неймовірно, що назовні, за тілом-душею, минули лише три дні, коли ж він століттями перебував у Чорноті, не маючи на чому спинити погляду, почуття, віками, про які не міг би нічого сказати, крім того, що єдиною дійсністю були сльози, – мостом, по якому він нарешті вернувся, хапаючись, як за рятівний канат, а втім, як отямився, біле простирадло, в яке був загорнений, було сухе... – хіба можливо, що це лишень особиста хвороба? – «зовсім порожній...» – адже Вона з'являлася й раніше, не у такій приголомшливій формі, але... пригадав спроби звести Її до чогось раціонального, години, потаємно проведені на лежанці в педантичній кімнаті

з шафами, повними книжок в однакових палітурках (як дратувала ця порожня імітація!), «виливаючи душу» перед мовчазним чоловіком в окулярах, і водночас сам забороняючи собі сказати бодай слово правди, чому?! – «зовсім порожній»... і коли обмірковував у цій кімнаті (немов поза світом) своє життя, воно було ще безглуздішим: гонитвою за ілюзіями, тінями ілюзій, чимось, чого не міг навіть уявити, втім, ніколи не зазнав спокою від невгамовної жаги! – чого шукав у тілах жінок, яких брав, не перебираючи, – що доводив, черговий раз шукаючи небезпеки, кидаючи виклик Смерті (марнославна гра чи свідоме бажання знищити себе? – а може, конечність перевірити межі можливостей, вимір пульсуючої Сили, що приборкувала світ і ніколи не дозволяла зупинитись?), постійно живучи на грані межових станів, завжди ладний випробувати на собі найнебезпечніший задум, чи справді гра для тих, яких зневажав, а які його приховано ненавиділи? (бо ж мали вони цінність лише в ролі об'єктів: свідків, глядачів), – у цьому також був виклик: існувати на межі між цілковитою самотністю і втратою особистости, уніщотненням «я» в однорідній субстанції людської маси, – ця невгасима жага, ніколи не заспокоєна потреба! – іноді, майже фізіологічна, коли в тілі ніби гули рої ос, збуджуючи приспане божевілля, і скільки разів відчував дику потребу вибухнути, закричати на повний голос серед натовпу, – потребу відвертого божевілля, яке визволило б від постійної вимоги грати накинену ролю! – невгасима спрага того, що неможливо досягнути! – жити без зупинки, п'яніти від алькоголю, торкатися м'якого жіночого тіла, аби лиш забути на мить про темну брилу, що висить, ладна щомиті упасти й розчавити, про цей чотиривимірний ніж (вигадав колись цю метафору у випадковій розмові, напівжартома, і відтоді вже не міг утекти від неї), який поволі, день за днем, перерізує горлянку, – бо ж завжди відчував, що він ув'язнений, і, може, тому, мов замкнений у клітці щур, нищив себе, відкушуючи частини тіла, душі, здорового глузду – ще тоді, як був юнаком із променистими очима, що чарували жінок, і плив над життям, – ця ненаситна жага і варварська конечність постійного руху! – коли її зустрів, повірив, що вона така сильна-«голодна», як і він, й що удвоє зможуть досягнути неймовірного, та відчай не щез, лише відступив глибше, аби згодом повернутися з подвоєною силою кошмарів і безформних нічних страхів, із яких прокидався серед ночі мокрий від поту, й до нестями хотілося увімкнути

світло, знайти відчуття безпеки в ілюзії білого дня, а сором змушував годинами лежати в темряві, – дурив себе, мовляв, це тимчасовий період пристосування, та кожен черговий день ніс хвилю ненависти, – життя, як жорстока дорога крізь джунґлі – стинаючи уявні голови ворогів, нещадна битва: життя, заплямлене кров'ю, – одного дня помітив у дзеркалі порожні очі і знав – не залишилося жодного слова, почуття, жесту, він мертвий, і вже не покидало передчуття, безупинне сподівання катастрофи – як же не пити? – попри занепокоєні погляди, обережні питання, – як відмовитися від кількох хвилин забуття? – хоч, якби зустрілися ще до того, як... ні, таки ні: неможливо, щоб його минула ця чаша! – бо чи не було все це для того, аби отямитися з ілюзорного сну? – втратити Силу й пізнати себе приборканим, немічним, бо ж блаженні вбогі духом, бо ж хіба в тій голій простоті не лежить ключ порятунку, мовляв, «хто загубить душу ради мене»... але не зміг загубити душі, затулити очей, навіть у найстрашніші хвилини – сумнів, сіра тінь на білій пам'яті, чорні тіні, підкинені під поріг, як принада, аби, зогнивши, отруїти... бо ж крім жаху, було сливе релігійне прив'язання до того, що діялося, і ніколи не дозволив собі шукати спокою в логічних поясненнях, найлогічнішому: фізична хвороба (хоча симптоми вказували хіба тільки на якусь тропічну малярію чи сплячку), навіть під час найгіршої гарячки заборонив кликати допомогу: сам мусив випити чашу, сам, – зупинився на мить біля вікна (голова боліла, як скажена), – сам у ворожому просторі нереальних предметів, фантомних людей (бо ж забуття приходить до сильних після перемоги, а не до втомлених і знищених!), – інтуїтивно відчувши, що лише тим шляхом можливо... що?.. перетерпіти, перетерпіти, – хоч не знав, з чим має боротися, що розв'язувати, в чому суть втечі (хіба лише від неї?), і як часто безглуздість вражала настільки, що тільки схопитися й негайно їхати «додому», назад, перетворити все на дурний жарт, поганий спогад, а водночас знав, що не може рушитися, подати знаку життя, мить, коли торкнувся Смерти й залишився живим... ні, неможливо! – павутиння тріщин на стелі, як вповзають сутінки, й знов усвідомлення, як швидко минув день, яка смиренність часу, що його не наповнив жодним змістом, крім даремного чекання, а день відходив без нарікань, умирав без спроби захиститися (по ньому ковзне майбутній погляд, кинений взад, не помітивши), і це такі банальні думки, якби не те, що це його життя! – й хтось

голосно зітхнув, – може, таки день, бо хіба можемо з певністю сказати, що час не має життя й боротьби за життя? – хіба можемо сказати, що перед чорною прірвою забуття?.. – щойно від миті, як побачив його в химерно розмальованій кімнаті, почув напівпритомні слова, він усвідомив об'єм часу або вагомість змін, збагнув свою виснаженість гнітючим вантажем пам'яти, ланцюгом, що приковує до цього місця, й лише тепер визнав, що саме тієї ночі, коли отримав удар ножем і втратив свідомість, Сила вперше підвела, показала зворотній бік... через сумнів? – бо хоч і вступав, як завжди, у сутичку без страху, проте в останню мить...

(Так, завагався. Засохле горло хрипінням і колючим болем нагадує про... і знову йдемо крок за кроком (по колу, а чи таки пройшли крізь стіну і – далі в просторі за стінами?), тобто сам іду, лише відчуваючи присутність, віддих за спиною, праворуч... сон, Смерть, сон... сон, Смерть, сон... тепер уже зсередини, й знаю: всі вони, люди, які були для мене тваринами без почуттів і життя, пережили цю втому, млосність, обезволю... Лиш говорити, аби хоч на мить... що? життя?.. бо він теж вагався... він теж – тієї хвилини слабости, коли усвідомлюємо, що життя оточує з усіх боків, що все живе, незалежне, непередбачене, і всі маріонетки, якими граємося для розваги, – істоти такі, як ми! Яке просте й очевидне («дивись, я жива... дивись, я жива...»), а все-таки більшість із нас ніколи не відчує неймовірної сили змісту: страшної таїни живого!.. я сам щойно тут уперше, вмираючи... і саме так, Господи, він завагався...)

– ...Помітив, що руки тремтять, але переконував себе, мовляв, збудження перебільшене, бо хіба одна подія може вирішити життя, хіба, зрештою, всі ті дії не плянувалися на ефект, захват глядачів (чужих, випадкових людей)? – і тепер він не та людина, змінився... чи, може... і став навколішки, та ні, звівся, заходив, адже цієї ночі мало відбутися щось (уже виношував у собі темну думку), а втім...

(Ходив по своїй в'язниці, як і я! Бо ж справді: віддзеркалення в іншому вимірі, хоча в ньому (і в мені) живуть ще інші істоти, бо й Ти, що ідеш за мною, Ти, чий віддих чую за спиною, чи розумієш? І чи збагнув би, почувши мою думку?..)

– ...Лиш думки про неї змогли потамувати хвилювання, й над ранок, коли вона прийшла, зіниці знов були, як бездонні колодязі, й зосереджений зір помічав блискавичне мигтіння: проблиски душі, – був

напружений, як струна (адже цієї ночі нарешті мало відбутися...), широко розплющеними очима вдивлявся в темряву, слідкуючи за доторком її руки на грудях...

– Чи ти насправді можеш уявити віру, яка пересуває гори?

Засинаючи, тіло скинулося на звук слів. Вона не відповіла, тільки сонно притулилася до нього, й він відчув м'який доторк її грудей і лежав, насолоджуючись, бо в непроглядній темряві цей доторк-тягар був єдиним почуттям, єдиною часткою дійсного, і темрява нараз перестала лякати, а навпаки, стала цілющим, сприятливим середовищем для поповнення сил, – пригадав: ще недавно порожньо вірив, що той старий раціоналіст має відповіді на всі життєві питання, й, дослівно сприйнявши запрошення, навідався рано-вранці, і як же вразила тінь невдоволення, ба ворожнечі, коли той незграбно запихав сорочку в штани, а з-під розхристаних країв – в'ялі, старечі... і цього було досить, щоб розвіяти ілюзію, збагнути, що ця людина ніколи не була здатна допомогти, дарма, що тепер він «брат», який... тоді чому важко сприйняти реальну сутність нашої ілюзії? – чому носимо ненависть за те, що ми такі, що не доросли до своїх..? – хоча, Господи, як сумно (особливо тепер, коли доторк тіла людини, що лежить поряд, збуджує в наших душах...), як сумно за себе, й старого, і всіх, чиє існування порожнє й сліпо відчужене від субстанції сенсу... як сумно (але водночас – із любов'ю) думати: хто він такий? – звичайна стара людина... бо хіба, попри нужденність і безнадію, ми не багатші від тих, що знайшли матеріяльний вимір достатків і безпеки? – чи будь-хто з них спроможний так глибоко відчути доторк тіла іншої людини, насолоду контакту з живим єством (а це ж можливо взнати, лише кожним нервом збагнувши сенс вислову, що всі ми чужинці один перед одним!), хіба будь-хто міг би відчути так глибоко, як ми, котрі все втратили?.. і чи будь-хто з них може охопити серцем вимір страхіття кожної миті відчуження від цієї сполуки?..

– Хто ти? – зворушено питав у темряву. – Ти врятувала мені життя, а я навіть не знаю, хто ти... Ти дала нитку, що виводить із...

– Може, тільки для того, – (тихо, втомлено), – щоб ти міг згодом покинути мене на якомусь безлюдному острові...

Я тебе ніколи не покину! – хотів крикнути (віддано, закохано), проте з завмиранням збагнув, що він уже не володар своїх дій, що вже ніколи не зможе...

– ...Як тоді посуваються ваші пошуки? – (його голос, але інший, змінений). – Стежка лагідно підіймалася на пагорб, зелено-живий у повені яскравого сяйва. Набрав повітря (свіжий запах луки) і згадав, як, прокинувшись в химерно розмальованій кімнаті, пішов сходами шукати вікна в сліпій стіні й знайшов кіматку, пропахлу духом багатолітньої людської відсутности, ліжко з прогнилим матрацом, укритим верствою пороху, нішу з нашвидкоруч змайстрованим унітазом, вікно, дзеркало, в яке вдивлявся, не розуміючи, а тоді згадав тривожний голос уранці: пересторога чи благання про...

– Вибач, але я вже не можу! Мушу сісти. Якщо не сяду, то...

– Якщо сядеш, заснеш. Мусиш перетерпіти. Втома напливає хвилями й...

– Я вже не маю сили!

– Мусиш! І тепер важлива частина. Нам треба вести діялог. Обов'язково згадай цей соняшний день і луку за містом. Майже ідилічно. На пагорбі під лісом пасуться корови. Мусиш повернутися до того місця! Повернутися, чуєш?! Отож, я спитав: як тоді посуваються ваші розшуки?

– Це безглуздя!

– Ти мусиш!.. Як тоді посуваються...

– Мої розшуки? Вони скінчилися. Я перебуваю тут лише як турист. Вони, зрештою, були марні із самого початку...

– Ви певні?..

Хвиля безсилої люті, бо це якась гра, не знати для кого, а проте вуста самі, роздратовано...

– Пошуки, на які ви мене наштовхнули, були марними! Ви мусили про це знати. Що я міг був знайти? Поліція має доступ до інформації, апарат людей; все підтверджує, що він загинув. Як я міг...

– По-перше, я не пригадую, щоб я вас силоміць наштовхував, а по-друге...

– Я ж не маю можливостей! Ні права, ні авторитету розпитувати людей, провадити слідство. Як за таких обставин я міг би його знайти?

Тиша. Ніби й щезло. Швидше, щоб подолати втому й заціпенілість м'язів, – човгаючи ногами по глиняній...

– А я таки вірю...

Господи! Стежка! Лагідно – на пагорб! Яскравість світла-барв майже

засліплює. Ідилія! – таки корови... Яка ж... краса!..

– А я таки вірю в вас...

Ні, не потвора! Ця сама сивина, ця сама проникливість сірих...

– Ви покладаєте на мене занадто великі надії, – (боязнь, що неправильне слово, жест знищить чарівний міраж, адже я сліпий, і в затхлому підвалі серед джунґлів у Богом забутій... А втім, який чіткий, цілющий доторк під ногами – м'якість утрамбованої...) – Але я хотів спитати вас. Є жінка з білим, як льон, волоссям. БАР «ПОДВІЙНА ЗУСТРІЧ». Хто вона?

Довгий, уважний погляд.

– Ви самі бачите, чому я покладаю на вас такі надії. На жаль, знаю про неї напрочуд мало, а й те, що знаю, лише чутки. Народилася тут, у містечку. Батько, здається, моряк, але розповідають про нього несусвітні історії, а матір померла при її народженні. Виховувалася деінде й щойно дев'ять років тому повернулася, відкрила цей бар. Без сумніву, сильний характер, бо ж це нелегке життя, особливо для жінки. Але подейкують, що крім голоду й спраги, вона задовольняє й інші потреби... розумієте... і що це справжня причина її комерційного успіху. Хоч нема доказів, і, мабуть, це всього-на-всього наслідок настороженого ставлення до чужинців, бо ж місцеві...

– До вас також?

– Особливо до мене, – пробує приховати скаргу легковажним тоном, – хоча скільки вже років живу серед них, віддаю всі сили... – у напруженій задумі особлива зосередженість, мов видимий німб енергії променіє навколо постаті, й... – Між іншими, чи знаєте, що, коли бойовий загін на війні має виконати особливо жорстоке завдання, – нахиляється, й слова гіркуваті духом тютюну... – зруйнувати вороже запілля чи знищити село, вбиваючи багато невинних жертв, то командири вибирають наймолодших, найнедосвідченіших солдатів? Шістнадцяти-сімнадцятилітніх хлопців! Бо ті не розуміють серйозности... не відчули дійсности, святости людського...

– Чому ви раптом про такі речі? – бо, без сумніву, мусить бути причина цього тону повного натяків на зміст...

– Тому що ви, певно, вважаєте навпаки: що посилали б досвідчених, загартованих солдатів...

Що це таке? Справді цей краєвид? Чи мана, деліріюм, останній сон, із якого не пробуджуються? Але чи воно може бути так, на цьому рівні, де все реальніше, аніж спогад про джунґлі й землянку, останній день? О, якби

це лиш поганий сон! Та я навчився одного: нема часу, не вільно проґавити…

– Чи ви чуєте голоси? Чи знаєте про них?

– Голоси? – саме припалював: рука з сірником застигла напівдорозі. – Ми все життя живемо серед голосів. Різних. Я переважно серед голосів минулого, збагачених, мовити б, досвідом смерти поколінь. Данте, Шекспір, Ґете, Сковорода… Був час, коли вони мали значний…

– Ні, я маю на увазі конкретні голоси, які чуємо, хоча навколо…

– Як святі чули голос Божий?

– Голос Божий – це такий величний вислів. Голоси можуть бути зовсім прозаїчні. Я гадаю: всі іноді… Невже ви ніколи не чули, як хтось нараз кличе на порожній вулиці, і вам привиджується…

– Привиджується?

– Тобто, це справжній голос, але навколо нікого нема, й ця особа вже…

– Вже не живе…

– Не живе. Гадаєте, це пам'ять? Закарбований в позасвідоме спогад, що виринає на поверхню? Як булька пари з окропу. Може, внаслідок нервової реакції…

– Можливо. Може, миттєва звукова активізація пам'яті замість звичної зорової. Проте я не хочу впливати своїми теоріями. Оскільки розумію ваше хвилювання, вам треба знати, чи я вірю, що вона, – (наголос на «вона»!) – насправді може кликати…

Серце – шалений ритм! Очікуючи відповіді, хоча знаю: це уявна розмова, гра; взагалі, повинно бути байдуже, що він скаже мені-Олегові…

– Ніхто не розуміє природи реальности за межами наших чуттів, за цими фільтрами свідомости. Більшості людей, звісно, важко було б повірити… – слова притишені, наче з великої віддалі, наче втрачаю контакт із ним… і обертаюся, щоб глянути (сказати, мовляв, питання теоретичне, бо ж я сам ніколи…), та крик! За спиною. Ім'я! Й блискавично… – порожня вулиця (погляд, як стріла, – між стіни фасад, де кінчається небом, – моторошно знайоме місце, немов спогад з іншого…), а тоді ж миттю знов пагорб, стежка в'юниться, а під лісом… – …без сумніву, бентежне питання… – що це? спогад? привид?.. у пам'яті досі бринить… – Нещодавно я слухав радіопередачу: мовляв, науковці відкрили в мозку невеликий наріст, в мозочку, точніше кажучи, і поки що він не названий, а диктор запевняв, що, якщо підключити туди електричні імпульси, то людина чує голоси, причому голоси великої

сили й авторитету... Таким чином, можна б пояснювати голоси не пов'язані з безпосереднім життєвим досвідом, приміром, містичні одкровення. А ви чуєте окремі слова чи цілі речення?

– Іноді й речення...

– Звісно, вони ніяк не пояснили, хто і як підключив електричні імпульси до мозку... скажімо, Жанни д'Арк...

– Електричні імпульси вільно ширяться крізь нервову систему й... якась особлива комбінація чи нервовий струс... Більшість шизофреніків...

– Залишім шизофренію в спокої. Я свідомий того, що більшість так званих нормальних людей неодмінно пов'язує ті явища з психічною хворобою, але ні, це радше своєрідна здібність. Вас лише, під впливом загальної думки, турбує проблема раціонального пояснення, – останні слова аж надто вже обережні, ніби розмова психіятра, який пробує видобути витіснений...

– Ви не вірите, що голоси є наслідком такого електричного імпульсу?

– Чому ні? Безперчно вірю! Але це нічого не пояснює. Це механізм. Мене цікавить сам Голос: що він говорить? І взагалі, чому електричні імпульси зроджують Голос, який міняє життя?

– Міняє життя? – ці очі: це вже зацікавлення не лікаря, а того, хто хоче видобути важливу інформацію... але від мене?.. – Чому гадаєте, що неодмінно мусить міняти?..

– Голос, який чула Жанна д'Арк і святі, про яких знаємо... а зрештою, і для сучасної людини, без сумніву, життя набирає іншого змісту, коли... – це враження, але що б він міг видобути з мене? Про Голос? Чи йдеться про передчуття, яке завжди лякало: забутий спогад, форма несказанної... – Є ще одна гіпотеза, – й слова ледь долинають. – Я читав про досліди американського науковця, який твердить, що «голос совісти» для первісної людини таки й був зовнішнім. Це пояснило б, чому в дуже багатьох мовах це явище так і називається. Людина мала б чути цей голос у правому вусі. Зрештою, якщо сприйняти гіпотези Джуліяна Джейнса і його однодумців, то увесь процес мислення ще в часи античної Греції спирався на ніби зовнішніх голосах... – та втрачений зв'язок зі словами, які розчиняються в імлі приголомшливого передчуття, хоч водночас думка: хто він? звичайна стара людина... – саме від неї, ледве тямлячи – погляд

у темнозелену матерію лісу, гігантичну стіну, а в глибині зловісна тінь-півтемрява, моторошно людяна, аж раптом – свист (вітер? грім? дух?)! – і – могутня хвиля листяного руху, і водночас щось відкривається, вилітає, наче корок, і я...

– Безперечно, в теоріях є щось вельми цікаве, – голос тепер підкреслено млявий, холодний. – Якщо мені не зраджує моє обмежене знання фізики, структура матерії якимось чином побудована за принципом звукової хвилі. Чи не так? Ви знаєте про це набагато більше...

– Я? Знаю більше?..

Білі глиняні стіни: нерівні, закіптюжені сажею. Глиняна долівка, де... сиджу, спершися спиною... І він: навпочіпки, кілька кроків ліворуч!

– Що сталося?!

– Нічого не сталося, – сухо, не відводячи очей... – Ти переборов хвилю сонливости.

Справді! Утома, біль – наче й не було! Майже бадьорість! І це важливіше цієї миті, суттєвіше, ніж його обличчя, інший вигляд...

– Ти мене обманув! Говорив, а мені здавалося...

– Обманув? Ми домовились провадити діялог, – і тоді вже не витримує, порскає...

– Чому іржеш, дурню?! – втім, хочеться реготатися разом із ним (з фізичною силою вертається втрачене почуття гумору), й таки починаю – тихо, від неможливости не заразитися цією веселістю, і щойно тоді – це найпростіше: я ж бачу! Яка насолода від вигляду брудних стін! А особливо від постаті й обличчя, не потворного: трохи блідого, з чорною чуприною й чорними, проникливими... Й сльози, яких уже не сподівався... аж доки замовкаємо майже одночасно.

– Ти смішний, – (іскри в очах.) – Заплутаний у вигадки, не бачиш того, що під самим носом...

– Твоє обличчя було інше. Як ми йшли стежкою, – (бо ж таки, без сумнівів, бачив його колись, таки десь, на дні, пам'ятаю...)

– Я не йшов із тобою стежкою.

– Не кажи мені, що це був Бар'є!

– Гаразд, не казатиму, що це був Бар'є.

– Хто ти?

– Ти справді ненаситний. Раніше тебе цікавила лише оповідь,

і ти вважав її єдиним завданням життя. Тепер тобі потрібна ще й моя біографія!

– Я хочу знати, хто ти такий.

– Я вже тобі казав.

– Нічого ти не сказав.

– Я сказав, та ти, очевидно, не слухав. Утім, це неістотне, хто я. Важливо: хто ти такий...

– Ти ж знаєш, хто я.

– Коли б знав, не питав би. Наприклад, що це був за спогад про голос на порожній вулиці?

– Ти знаєш?! Звідки ж ти можеш?..

– Ти постійно сушиш голову другорядним. Це неістотне, звідки я знаю. Тобі треба довідатися, хто ти! Звідки в тобі цей спогад, який...

– Не знаю, – (бо не пережив такої сцени, хоча спогад мій: про мить, що належить (належала?) до мого життя-свідомости, але...) – Хто ти?

– Давай домовимося. Говоритимемо про наші життя, кожен про своє, але не робитимемо цього коштом часу, призначеного на розповідь. Будемо, де можливо, вплітати в текст наші...

– Ні! Я не згоден! Оповідь мусить бути чиста від примітивного автобіографізму!

– Чи я казав щось про примітивний автобіографізм? Зрештою, може це неприємно вразить твоє розуміння естетичних законів, але, розповідаючи, ми вже не раз грузли в автобіографізм. Фраґменти Арзацового роману... адже в них просто неможливо не вставити чогось вкрай особистого. Наприклад, пам'ятаєш: «хто я в темряві гнилого підвалу, коли совість дихає назовні... підвалу з подвійним склепінням і подвійним дном, і перше з них – сліпота, друге...»

– Бо це ти розповідав цей уривок! Читав або вигадував! Я не мав у цьому свідомого вибору!

– А хто каже про свідомий вибір? Навіть Олег, твій персонаж, якого не можна назвати особливо інтеліґентним, досить скоро здогадався, що роман має двох розповідачів, які говорять, суттю, про себе, про свої пережиття. Але ми вже згаяли надто багато часу. Пора повернутися... до оповіді... – й ні, таки ж не читає: дивиться прямо у вічі. Я завжди знав!..

Хто я? Як сон розчиняється, залишаючи прозору тишу, пригадую іншу дійсність. Хата. Дорога. Ліс. Пам'ятаю (хіба лиш сон?) людей, що були моїми батьками, дідами, рідними, хоч зовсім інших від істот, які народили мене, з якими я жив. І сад пригадую: прозорі роси й серпанковий туман між деревами. Колодязь на подвір'ї, і дзеркало ставка, де кронами вниз розростались верби: там був прихисток для моїх потаємних мрій. І тополі, неначе вартові, обабіч дороги, де вранці, в імлі, птах, пролітаючи, став мерехтливою зорею....

Підвів голову: липова гілка за вікном коливалася, рунтана вітром, на тлі яскравої блакиті. І його погляд неуважно ковзнувся: книжка на столі, підручник фізики, куплений у містечковій книгарні. Тоді назад до аркуша в руці. Враження однозначне. Хата. Дорога. Ліс. Дзеркало ставка – прихисток для потаємних мрій. Аж вражала (бентежила?) подібність настрою до почуття, яке беріг! А втім, Арзац був тут усього-на-всього один раз (вони приїхали втрьох), – хіба можливо, щоб?.. Правда, була ще нічна розмова в імлі, нав'язливі фрази: *«...де почалося життя... В хаті, безлюдній, (сказав виразно про хату чи ні?)... куди негайно треба повернутись...»* Чи тому приїхав сюди? Від хвилини, коли він ступив на квадратне подвір'я оточене стіною приземкуватих будинків (як вони поменшали в очах: стодола, клуні, повітки...), це внутрішнє напруження не зникало: немов глибоко застрягла в позасвідомому думка мала виринути на поверхню саме тут. І в тиші, яка впала на нього у сінях разом з порохом із дверей: густій мертвій тиші, перетканій павутинням, просяклій запахом старости, – у цьому мікросвіті, завжди повному (в уяві) голосів – людей, лісу, тварин... а тепер такому порожньому, він відчув, що, мабуть, тут муситиме визнати свою поразку. Ті старі, порівняно пристойні меблі, які, відколи пам'ятав, завжди стояли на тих самих місцях: дубове ліжко, стіл, лямпа з абажуром у формі вази, запорошені сільські ікони, скриня, просте крісло, в якому сиділи вечорами, дивилися тепер мовчазно, ніби чекаючи... З докором, що він знехтував цей простий світ? Чи навпаки, – зі сподіванням, що?.. А проте цього ж не могло бути! Цей уривок не міг бути нічим іншим, як збігом обставин, позбавленою практичного значення метафорою, а до слів божевільного (якщо взагалі вимовлених) не можна ставитись серйозно! Він приїхав з найпростішої причини: щоб не витрачати даремно грошей. Ціна готелю в сезон, ресторани і, взагалі, навіщо платити, коли автом їхати звідси

годину, навіть менше, й коли б виникала потреба... Втім, торкнувшись душею цього напівзабуто-знайомого світу, що був (він здивовано (присоромлено?) відчув), мірилом реальности більшою мірою, ніж його квартира, вихідною точкою, супроти якої міряв-визначав сенс того, що робив і міг робити, – відчув, яким неймовірним було це завдання і якою химерною (а водночас як глибоко вкоріненою в це місце) була його поведінка! Знайти в незрозумілих записах слід живої людини, яка, однак, за всіма даними (поліція, дружина) не живе! В цьому місці, в цій тиші він мусив би визнати поразку, чи, в усякому разі, конечність припинити течію бездумно пасивних реакцій на зовнішні обставини, дій, побудованих на кабальній інертності, мовляв, хоч-не-хоч мусить робити те, чого від нього вимагають, і сумніви – витрата часу, – тут нарешті мусить відповісти на питання: чому? Чому привласнив записи чужої людини й приховує перед усіма факт їхнього існування? Чому продовжує читати, шукати слідів? Чи таки треба при першій нагоді віддати, покинути й повернутися до звичного?.. Хоч як пояснив би? Забув? Ніколи не обдурив би її такою примітивною брехнею! Знайшов щойно тепер? Де? Як? Вона здогадалася б із нервів, з усієї поведінки. Викинути? Ах! Раптовий біль! – знову! – й, застогнавши, поторкав рукою правий бік, ніби перевіряючи, що й цим разом нема... «Почуття провини – надзвичайно могутня сполука... Шрам на тілі й шрам на совісті... Ви пов'язані, немов пуповиною... Аж до часу, коли свідомим зусиллям зможете розірвати ці пута... І саме тому треба знайти...» Так, Бар'є не висміяв його обережних питань, а навпаки: здивував патетичністю пояснення. Та чи справді провина? Прив'язаність до шраму, а не до особи? Він же досі пам'ятав цю засліпливу повінь тепла (любови?), коли стояв, дивлячись на скорчену постать на підлозі, – ні, тієї миті це не був еґоїстичний страх перед наслідками! І, зрештою, вони обидва знали про глибину взаємозв'язку: ніколи не сказали слова, та інколи спонтанно, майже мимоволі кидали швидкі, значущі погляди, наче...

На стіні уві сні (мить тому я пройшов крізь неї), був нечіткий відсвіт обличчя. Що зник... Тепер білі руки й березові пальці, і листки один по одному в'януть, падають на ґрунт. Ще один лишився: біліє від інею, й обережно беру в пальці, на прощання поклавши руку на білу кору. Це був день мого відходу, й сон

лишив нечіткий спогад, кілька слів: наші сни ростуть, як листки на березових пальцях чиєїсь величної...

Хіба була причина, щоб серце знов стугоніло, як шалене, навіть враховуючи, що він пригадав цей сон (його власний! – тієї березневої ночі, коли вона?..), нечіткий відсвіт обличчя на скляній стіні, березу, й це він поклав руку на білу кору (жест, повний глибинного – ритуального? – змісту), отже, яким чином його сон потрапив до записів зовсім чужої?..

Він перетяв подвір'я й вузьким проходом між стодолою і повіткою (уздовж рівної, наче недавно посипаної жорствою стежки) ввійшов у сад, цей окремий, самодостатній світ, насичений запахом лісу і скошеної трави (запахом дитячих вражень, що втихомирюють хвилювання), відгороджений живоплотом від дороги, а з другого боку обмежений гущавиною лісу (і сад проникає в цю стіну, дичавіючи на межі, пристосовуючись), який тягнеться досить вузькою, але довжелезною смугою зелені, весь у тигрових пасмах мерехтливого сяйва і глибокої тіні, – просторий, але затишний, інтимний, особливо власкавлений рукою людини (приручений?) у першій частині, що прилягає до обійстя, реґулярністю рядів овочевих дерев: вишень, груш, персиків, абрикосів, яблунь, посаджених поміж круглі узори кущів смородини (йдучи мимо, зірвав червоних кім'яхів і насипав у рот жменю кислосолодких ягід), – і як неймовірно спостерігати, що хоча сад десять років стояв без господаря, він не здичавів: стовбури досі охайно обведені металевю сіткою, крони рівні, ніби нещодавно підрізані, на гілках – зелені, та добірні здорові плоди, навіть у високій траві (роса ще не зникла, і його штани мокрі до колін) майже нема бур'янів, і все це навіює враження майже відчутної на дотик присутности... Далі, між деревами, лисніє плесо ставка, кучеряві крони плакучих верб, схилені на воду, а ще далі – хащі, чагарник на другому березі. Перед війною на цій території стояли три заможні господарства, кожне зі своїм садком, хатою, обійстям, і лише завдяки жахові воєнного знищення, дід за безцінь викупив цю землю з руїнами покинутих хат, знищеними садами, вирвами від бомб і, поєднавши й розширивши кілька таких вирв, створив оцей овальний ставок: сто метрів завдовжки, сорок завширшки (думав завести тут рибне господарство), розташований перпендикулярно до лісу і заглиблений

у нього одним кінцем. Вдивляючись у темне плесо, він шукав очима залишків стін під водою (хати, що колись стояла на тому місці) й мимоволі прошепотів: «прихисток для потаємних мрій...» Бо чи не було це дивне велiння долі, що з села (майже містечка, про заможність якого свідчили ліхтарі при дорозі) збереглася одна-єдина, їхня... й що численні пляни відбудувати й заселити зводились нанівець, – і тільки руїни вигорілих будинків чекали, аж доки, втомившись, поволі вросли у землю. Й тепер він має нагоду... на що?..

Простір по той бік ставка він таки полюбляє найбільше, – дикішу, хоча не менш культивовану частину, де бавився дитиною серед великих волоських горіхів (монументальних у їхній позірній випадковості), в чагарниках ліщини, де й досі (уявно) існують колишні схованки й, зрештою, уся ця вигадана версія світу: місто, школа, де він був першим учнем і приваблював увагу найгарніших дівчат, спортові стадіони й поля боротьби, – в малиново-ожинових хащах, які сплітаються під живоплотом у непрохідні колючі нетрі, в порожньому, як дзвін, дуплі старої липи, де зачитувався книжками про піратів, індіянців (як запально захищав цю липу від убивчих інстинктів баби, котра все поривалася її зрізати, бо впаде, мовляв, комусь на голову...), – чи не був це основний простір свободи, бодай віртуальної, в дитинстві, в його житті?.. Йшов: пам'ять зберегла просторовий плян, прихований порядок ніби хаотичної природної композиції, – ось зарості малини розростаються тут особливо широко, утворюючи посередині галявину, де стара липа (мабуть, уже не існує), підвів голову: таки нема, не видно верхів'я... вузький прохід між стінами тернистих кущів: підняв догори руки, щоб оберегти голову...

Корабель! Тут?! Ще й на тому самому місці, де колись – липа! І в пам'яті мимоволі: *«Я знову бачив Тебе на галявині... і Ти казав: час будувати ковчег, корабель у глибині суходолу...»*, а тоді ще: *«Ти обіцяв мені, і я»...* Недовірливо вдивлявся в оцю (мабуть, 1:4) модель каравели (бракувало лише вітрил і такеляжу: три гладенько витесані щогли стирчали з корпусу в глибину блакитного неба), одразу впізнаючи руку вправного майстра. Обійшов навколо. Альтана? Чому тоді без дверей? Нічого, крім круглих ілюмінаторів, затканих картоном... – і хіба дід спроможний був збудувати таке?.. По драбині (несподівано міцні перетинки, зважаючи, що роками стояла під дощем, снігом) зійшов на палубу: гладенько

виструганi дошки покрити верствою водонепроникного лаку, законопаченi й засмолені біля бортів, – палуба не увігнулася під тягарем, і навіть опалого листя небагато... Люк. Дерев'яна заслонка. В термяві трюму бовваніли об'ємисті предмети, й таки на щось придалися сірники (він же, наслідуючи Бар'є, почав коли-не-коли палити), – і мерехтливий пломінь вихопив із темряви мале коло: рівно складені молоток, рубанок («гембель» – згадав-усміхнувся), долота, пилки, напильники, коробка цвяхів, дві банки лаку; поруч на купі сіна – плед, старий, потертий плащ. Сірник обпік пальці, й він нервово загасив, стрепенувшись від думки, що від однієї іскри на сухе сіно... Ні, згодом він мусить повернутися з ліхтариком... і, лежачи горілиць на палубі, знову прошепотів: «Ти обіцяв мені, і я чекаю...», думаючи, наскільки задум таки подібний до його фреґати, паралельний, тільки амбітніший, хоча пам'ять не зберегла жодної згадки, щоб дід цікавився кораблями, особливо тут, де море було чимось далеким, по суті, нереальним, – густий ліс, здебільшого листяний, у якому де-не-де островами росли високі сосни, хвиляста нива по той бік дороги, якою вітер котив раз-у-раз золотозелені хвилі... а він, зрештою, ніколи так і не поцікавився, хто щороку сіє це жито, кому належить земля?.. (це місце завжди було (в уяві) віддаленим од світу, відлюдним закутком, приватним світом...), але... «я знову бачив Тебе на гялявині (там, де почалося життя)...» відшукати Арзаца, спираючись лише на такі натяки? – Ні, суть в іншому... – бурмотів, а думки-сумніви розчинялися в соняшному теплі, в пульсуванні плям на екрані повік, і з сонливістю напливали спогади днів дитячої безтурботности, немов на палубі побіч хтось лежить: він сам кільканадцятилітній, худий, несміливо-відлюдькуватий, та повен світлої радости життя... і подумки: *«...як сон розчиняється, залишаючи прозору тишу, пригадую іншу дійсність...»*

(Так, пригадую, стежачи за зворушливим потоком слів і за несподіваним відбиттям зворушення на його обличчі, – адже нам не вільно забувати щасливі хвилини життя! Не вільно! А я ж...)

– ...Тієї ночі, – (чому цей швидкий, значущий погляд?) – спав глибоким, темно-непритомним сном: аж стало моторошно, ніби опинився в чорному трюмі каравели, а тоді з темряви формувалися його руки: білі-білі руки неземної істоти, й прозорішали, перетворюючись на запнуті небом вікна, де зелена гілка, занурена

в блакить... і в маятникових рухах (вниз-угору, вниз-угору) – магнетична сила дириґентської палички... бо хтось кликав, а він, мов по линві, тягнувся вгору по цій гілці (...гілка в рамі вікна: рухлива фотографія забутого сві...), виринаючи зі сну, наче хтось штовхав у інший організм, сильніший, повний енергії й спокою, й того ранку він ледве помітив межу між сном і явою: щойно після невизначеного часу дрімоти, дивлячись на липову гілку (яка приснилася, а тоді стала дійсною...), нарешті усвідомив, що не спить... І, може, саме в простому усвідомленні, що нема куди поспішати, була суть (тоді, на початках) цього враження зміни, коли впродовж днів звикав до почуття свободи (свободи?), мандруючи садом, лісовими стежками, лежачи на палубі, у човні на ставку, без поспіху зайвих думок вбираючи кольори, запахи, ритми, стежачи за конфіґураціями хмар, силюетами птахів у морі блакиті, чий лет нагадував не сковану законами тяжіння дійсність снів... Вигляд птахів викликав особливу зачарованість, а він згадав, як часто (і з яким незрозумілим патосом туги) Арзац пише про птахів... про рух темних силюетів серед блакиті...

(Так, легше слухати, заплющивши очі. Постійне спостерігання постаті, руху вуст, стін, дверей із ґратами, лише відволікає... й, зрештою, людина така, як я, лише осліпнувши, бачить приховане... в темряві заплющених очей – віддих, шелест сіна, ритм крови...)

– ...Проте в ідилії, – (адже тепер моя черга), – не полишало бентежне почуття присутности чужого. У лісі. На палубі альтани-каравели. В човні. Він здригався від неспокою, озирався, пильно оглядав безлюдний краєвид. І не міг позбутися враження, що ліс, сад, хвиляста нива, а зокрема дорога, що смиренно тягнеться повз обійстя, чекають... на що?.. й ця незрозуміла напруженість проникла навіть у сни (а може, й там зародилися і звідти?..), бо йому снилися фльотилії-каравани кораблів (...вітрила-чалми-бедуїнів...), що поверталися з моря, й терпляча пристань чекала на них, і, прокидаючись, думав: цей день, що вітає виглядом липової гілки (й налиті світлом вікна – мов пара очей), чекав так само терпляче-нерухомо (яке почуття вагомости!), а тоді кілька ночей підряд – тривожні видіння: ішов по вкритій курявою дорозі до ниви, де лавами стояли порожні столи, а тоді, під землею, блукав темними коридорами: глибше, до Білої Кімнати на дні, й – стіл (не менш терплячий, аніж пристань-дружина), і шахівниця на столі, і два стільці... й, прокинувшись від сну (останнього з серії), ставши

біля вікна, – заціпенів, побачивши людину на дорозі: дрібну (жіночу?) постать (біла куртка, каптур на голові: як персонаж із...), – і не було сумніву, що вже колись пережив це: дорога, людина на ній, просторінь неба й самотня тінь-силюет птаха (мов намальований на блакитному папері), і всі карколомні спроби одягнутися, не втрачаючи з поля зору, перебігання від вікна до вікна, з кімнати до кімнати, натягання штанів, сорочки й (удруге пережитий?) гарячковий біг крізь сіни, подвір'я, на дорогу (яскравозелений ліс, і нараз – могутня хвиля листяного руху!), і знав, біжучи, що за закрутом нікого не буде, порожня дорога, дерева, ліс. Знав, а все-таки це було неймовірне (звісно, людина могла побігти між дерева, сховатися, але чому? і звідки чіткий спогад, déja vu?), – стояв, захеканий, і прошепотів: це мусило бути в дитинстві... або вві сні... Який чудний день...

А день справді виявився чудним, починаючи від рутинної прогулянки після сніданку і власних рішень, бо ж, замість, як завжди, повернути до саду або лісу, він вийшов на дорогу й подався на захід: уздовж лісового пасма, а тоді праворуч у напрямі пагорба-могили (вдалині серед ниви), ба, навіть повітря було якось незвично прозоре: три дерева на пагорбі (як три щогли, – думав, – три хрести...), які завжди ледве майоріли за мрячним серпанком вологости-відстані, були видні, мов на долоні, й нива, уся залита сяйвом, мерехтіла відблисками, наче світ під кришталевим ковпаком, коли промені, заломлюючись на гранях, розпорошуються на веселки. На небі теж тяглися дивні білі стрічки: тонкі паралельні лінії, ніби колії небесних шляхів (шукав очима срібних рисок літаків на кінцях, та їх не було), чіткі, рівні, пролягали на північний захід, мов визначаючи напрям, та хіба він справді ішов туди за ними?.. справді?.. бо таки упродовж цих днів постійно шукав знаків, вказівок, ніби наказів-інструкцій, і чи не хотів би, щоб це були сліди, залишені для нього... і ця постать уранці на дорозі, і подібність пагорба до корабля... чи все це лише забобонність, наслідок ірраціональної напруги, мовляв, увесь світ чекає на його дію, хоча яка це мегаломанія, котру могли виправдати хіба що постійні заяви Бар'є, ніби доля світу залежить від нас, бо, мовляв, початок усіх процесів завжди на рівні окремої людської... Доля світу! Армії, нації, цивілізації! Таке далеке від життя – його, реальної людини, зокрема тут... а втім, залишені сади, напівзарослі травою руїни... себто й тут лунав стукіт кованих чобіт, і мимоволі стишив ходу, лагідніше доторкнув ногою землі, – хоча який стосунок це

мало до його особи і, взагалі, що важить дія однієї?.. а проте цікаво, чи цей витончений інтелектуал таки був воєнним злочинцем і *вирішував* у такому сенсі, хоча, з другого боку, без нього він не почав би думати про всі ці речі (отож, один очевидний спосіб формувати: впливом на іншу особистость!), не відважився б почати пошуків, підпорядкувати їм усе «важливіше», – спонтанно згадав металошукач у жовтій валізці: скарб! – не зрозумів би, наприклад, того взаємозв'язку, якби не згадка Бар'є про катакомби й леґенду, бо чомусь усі видання мовчали про це – ні слова! (і чому? це ж туристична атракція!), він нарешті випадково натрапив на жовту табличку в нижній залі музею (непомітну, ніби навмисне заховану) з лаконічною дописскою про відкриту для відвідувачів частину катакомб... і цей недоступний вхід (неподалік автобусної станції), людина невизначеного віку й статі, майже карлик, із бридким старечим обличчям і тілом дитини, що продавав квитки (вразив скляний погляд і несподівано різка відповідь на невинне питання про інформації: «Ні!» – єдине слово, яке...), – він, звісно, зайшов у порожні підземні коридори, голі стіни, справжній лябіринт, а дозволений шлях обмежений-визначений червоними стрічками, за які категорично (знов таблички) забороняли виходити, проте він переступив цю межу (хіба міг не переступити?), лише на хвилину, бо страх загубитися... зрештою, може, Арзац, шукаючи?.. а заходив би, напевне, іншим входом, мусили бути інші: «*...вибігши, осліп від багряного сяйва... який немічний ліхтарик у безвладній... бо повертався з глибин, що нагадували Смерть, що були...*» Де? Скелі навколо бухти чи?.. Отямився щойно на пагорбі, в тіні трьох яворів, хоч мусив іти не менше трьох годин. Сонце стояло в зеніті, й просякла потом сорочка прилипла до тіла... і з полегшею... в тінь... Який таки чудний день. Широка панорама хвилястих піль із ланами жита. Дорога он там в'юниться серед ланів, поки з'єднається із шосе з півночі, де вдалині – будинки селища, наче мікроби, сарана... А втім, коли стояв, дивлячись, глибоко вдихаючи запах піль, не міг позбутися відчуття, що йшов сюди з якоїсь причини, маючи на думці конкретну мету. Яку? Напружував пам'ять, навіть уже лежачи горілиць на прохолодній (у тіні) траві й поклавши руку під голову, бо на небі вже не було білих смуг (які привели сюди?), – хмара нагадала білий плуг, що розорює глибокі брили блакиті, й спостерігав крізь простягнені пальці, як міняє форму: небесний плуг – на безформну, клубчасту... і знов здалося, що небо плоске, й птах,

який ширяє, – рухома риска, креслена на аркуші блакитного... стежив за плавальним летом, який магнетично, напівсвідомими асоціяціями, заплітав думки, – бо в житті, – думав, – іноді потрібна перерва, період повної бездіяльности, щоб відтворити втрачений зв'язок (як це було? повернутися (ні, дійти!) до вихідної точки й пережити її вперше!), переосмислити, ба, піддатися, як цей птах-рухома-риска веде думки своїм химерним летом, як совість, що була (досі лишається?) зовнішнім голосом, бо що совість? – розмова зі собою чи з маскою, яку формуємо під тиском зовнішніх подій? чи Голос ангела (Бога?), що стримує підняту... позасвідомий конґльомерат чуттів-думок, коріння тисячоліть, що з них виростаємо і соком яких... совість – тінь серця чи навпаки: серце – тінь? – та, – всміхнувся, – це механізм, головне: чому з'являється Голос, що наказує жити інакше, бо чому думати тепер про совість: таке далеке від його життя, життя реальної... через пошуки, чи тому, що приїзд на безлюддя – втеча від обов'язків, від життя взагалі (та хіба це можна назвати жит-тям?) – думка про неї на хвилину стримала, паралізувала почуттям провини, але подолав її: птах-літеразнак, що креслив гіпнотичні арабески, потягнув думки назад, – і який це незвично змістовний час! – наче лябіринт викладений білими каменями на підлозі вічно зачиненої церкви у містечку, що зосередив чар, суть таємниці, мовляв, вірні повзли на колінах уздовж ліній (читав статтю в одному з журналів) й входити в екстаз, бо нібито (та чи можна вірити здогадам?) за середньовіччя людина відчувала течії підземних джерел, які пролягають (нібито) паралельно до ліній лябіритну глибоко під землею, і цей екстаз – лише... ба, що (ніби) це відбувалося й раніше, коли на місці церкви стояв язичеський храм з таким самим білим... ах, ця атмосфера! І гієрогліфи фраґментарного роману! – чому тоді сумнів? після чергової невдачі чи під її впливом?.. а небо було вже чисте: нескінченний блакитний простір без жодної хмарки, лише чорний птах високо під банею, наче гілка, зірвана вітром і понесена, або, – думав, – тріщина в структурі небес, крізь яку можна зазирнути... і нараз: ірраціональне переконання, що відбувається щось важливе, глибинно істотне! – відрухово зосередився, мов авгур, стежачи за летом птаха, за спіральними, невідчитними лініями, кресленими без поруху розгорнених крил, і водночас гіпнотично віддзеркаленими в... цій знайомій розслабленості, коли тіло стає плинно невагомим, солодкій запаморочливості

голови, – як вірні вздовж білих... – бо вода підземних джерел, і вода – шістдесят відсотків наших тіл... і люди під поверхнею води, як оце небо, повінь блакиті, і Хтось із того боку... як оці кучеряві траєкторії пташиного лету: призабута насолода дивитися, без думки, широко розплющивши очі, аби ввібрати все багатство барв, обрисів, руху, інтенсивніше відчути запах, коли світ пахне хлібом, зволоженим росою, що висохла, та... перегодя – інші запахи: знайомі... які хвилюють, а яких не міг окреслити, хіба що це запах збудження, мов, тремтячи, відчуваємо, що оце зараз, за мить... так: глибинний гомін, вібруючи, котиться (золотий гомін!), напруживши слух, пробуємо притлумити навіть фізіологічні ритми, аби не заважали, набрати вітру в легені, насиченого запахом, аби вслухатися (всі), аби вітер у вухах (іззовні? зсередини?) лагідно мовив, а тоді тиша... і здивовано дивитися-слухати – птаха, заворожливих траєкторій, бачачи яскраве небо, бачити нараз простір тьми, як хтось розмахує палаючою головешкою, її кінець – рухомі червоні лінії, як білий лябіринт на підлозі, гіпнотичні конфіґурації пташиного лету, і як уже знаємо, відчули, хоча світ ще, здається, (назовні) мовчить, і лише вітер... легенько... птах у небі – непрочитні знаки... мова небесних вітрів... і тоді вже раптом говорити разом з усіма ними, шепотіти гарячково, мовляв, птах – лише посередник, бо, мовляв, дозволяє бачити невидимі траєкторії вітрів, – мовити, хоча думки імлистим серпанком – німу велич... силкуючись увібгати повінь у мізерні посудини понять, бо, мовляв, вітер – плин повітря між точками вищого й нижчого тиску найкоротшим із можливих... та який складний, фантастичний цей найкоротший шлях! – мовляв, незбагненна містерія, яку бачимо цієї миті і яка завжди існує реальністю на межі сприйняття, бо, мовляв, вітер – теж посередник, щоб побачити розклад тиску на розпашілому небі, узріти невидимі модуляції, коливання напруги й засмоктування, позитивного-неґативного, – сил, які будують звукову хвилю і які цієї миті зображуть небо, день, цей світ, як Голос всеосяжний, який тремтить голосовими зв'язками самих основ буття й структури матерії, мовляв, Первісне Слово! – і як можна піддатися (!), сприйняти це екстатичне (як вірні вздовж білих...), щоб воно переповнило нас, не лишивши місця на думку, щоб ми могли почути вібруючий гомін (знов) із глибинних верств блакиті, що крізь птаха спливає на землю і проникає, – водночас ідучи із землі (бо ми, лежачи, відчуваємо, як ґрунт тремтить під тілом...), щоб воно

піднялося крізь нас (а може, зародилося в глибині наших душ, і звідти?..), і щоб єство, вібруючи, охопило цієї миті весь світ і, слухаючи золотий гомін, слухало себе (та «не-я») і чуло спів: модульоване гудіння, гіпнотичну мелодію лябіринту, траєкторій (адже птах, щиряючи, ніби танцює в ритм), суголосних гармоній, не існуючи, а будучи видимим утіленням Голосу, що сповнює-творить... бо як можемо піддатися, аби не лишилося думки про «музику сфер» чи будь-що, що можна назвати, і щоб слухати-існувати, чути неземно-чисті (як це було? коли бути тихо-тихенько, можна чути ангельські...), луну Первісного... що вшептав життя у мертву... (хоч не зовсім, бо, як уже знаємо, а бодай здогадуємося, хочемо знати, – матерія побудована за принципом музики, і формально вона...), і якби ми лише могли піддатися, чи те, що ми вважали собою, не вмерло би, загинуло, зникло (ніколи не існувало?), хіба не було б зайвим, враховуючи, що все, що ми бачили-чули, не залишається в свідомості тіл, у яких прокидаємось, тих ніби випадкових тіл: ось, горілиць на траві, на пагорбі-могилі, у млосному нидінні буття – прямо проти глибокої блакиті передвечірнього неба, порожні, а водночас таки знаходячи в глибинах куці думки, блюзнірські сліди одкровення, такі безсоромно миршаві в людській подобі уяви, – як довго ми лежали тут, лежимо, лежатимемо (вічність чи кілька людських годин?), поки остаточно станемо конкретним, людським: чоловік, тридцять три, Олег...

Як прокинувся, небо мало темносиній відтінок: порожнє там, де раніше ширяв...

– Небесні вітри, – шепотів, іще відчуваючи оту неймовірну невагомість думки, її кришталеву прозорість. Усе ще здавалося сном, коли сходив униз узбіччям: усе, крім бажання зберегти в собі свідомість (чого?), що сталося, і думав, по суті, не мав вибору, – Птах, ширяючи, показує течії вітрів, які виявляють, своєю чергою, модуляції неба: найкоротші шляхи, тобто розклад тиску, що в контексті усього повинен (мусить же?) мати форму звукової хвилі, адже так і лише так світ і його основа, суть видимого, матерії, тощо, може бути Первісним Словом, у якому живемо, частку яко... – слова були немічною спробою відтворити те, до чого вже не мав доступу, й, ідучи нивою навскіс, до дороги, мимоволі вслухався (а хода ще така легка, невагома, і вечірнє повітря в легенях – залишки запаху, й червона куля сонця за спиною, сяйво, мов дощ – теплими краплинами на шкіру, за сорочку),

легіт ледь свистів, і з поля – сюрчання коників... Він поглянув недовірливо на порожнє небо... Бо таки не усвідомлював, не пам'ятав, куди йшов уранці і з якою метою, бо не лише тому, щоб... а небо вгорі глибшало, темнішало, набирало фіялкового тону, й залишки дивного запаху... – й нараз упізнав, пригадав ті м'які від дитинства вечори, тишу храму, запах воскових світил! Пасма золото-червоних хмар – глядів на захід, – як руки Оранти, а вгорі (підвів голову), на глибокосиній бані – зорі-світила... свічі... свічі... свічі... – оці невипадкові слова теж були кришталево невагомі, й західнє небо немов хотіло яскравістю залишити чіткіший спогад, умираючи (чи звідти тінь – тінь неспокою?), бо того ніколи не буде, і він не докаже: ніколи, нікому! – що на західньому прузі того вечора стояла Оранта... й що Голос, який птах писав на небі, також...

Але над нивою раптом (десь на половині дороги) гукнули голоси. Він неспокійно охопив оком. Сині, в сутінках, лани. Чорні стовпи дерев... у далині... Дивний модульований поклик лунав знову, та не зміг розрізнити слів, джерела, змісту. Голос: не то тваринний, не то людський, і він мимоволі прискорив ходу, напружився, йдучи, і... лиш вечірній легіт, лиш вітер нетерпляче борсався поміж темних крон лісових... тільки темрява росла з глибин землі, поволі поглинаючи, він ще прискорив ходу, щоб швидше – до мерехтливих очей ліхтарів (а досі не знав, хто щовечора засвічує їх і пощо; хіба не знають, що тут уже десять років ніхто?..), а тоді завмер. Праворуч від низки світлових цяток, що були ліхтарями, замелькав... що? світло у вікні? Ірраціональний страх? Майже біг, не спускаючи очей із мерехтливої цятки (щезала, виринала й зникла, затулена, певне, стіною живоплоту), – вбіг між ліхтарі (подвійна тінь!), до брами, де став (захеканий) і не було сумнівів: спальня, настільна лямпа! (та хіба вмикав її перед тим, як вийти? уранці?), чи хтось (жінка в білій куртці?) зайшов?.. – мимовільний спазм! – і зіщулився, вбіг, сховався за автом... і крізь вікно – стіл, засвічена лямпа, кут ліжка. Мусив би йти ще, та опинився б у смузі з вікна, заціпенів на неймовірно довгі секунди (й світлий прямокутник, гіпнотичний, як ота пляма на стіні тоді... коли?), бо хто? злодій? бандит?

– Годі! – схопився. – Тут нема нікого, крім... мене! – але, торкнувшись клямки (холодний метал) – кроки за спиною, і голо... Обернувся, й щось таки ворушилось... біля воріт, – дві жовті..!

– Хто це?! – (сам злякався... чорна-непроглядна тиша...) – Хто це?

– намагався проникнути зором, а тоді підвів голову: місяць уповні – величезний, серед всипаного зорями... Незграбний від поспіху, встромив ключ у замкову шпарину, відчинив, заховався, проте не відчув безпеки: обійшов сіни, кухню, кімнати, заглядаючи... тоді опустився в крісло й заплющив...

Бррр... На мить враження, ніби я на веранді, й чорнота, а там, у темряві... й мигцем – повіки!.. та сидить на цьому самому місці (трохи інший вигляд?), дивиться... наче канути в темний, липкий... Підвестися. Розворушити тіло, отямитись!.. При стіні крізь трапецієву діру – хащі ліяни, тропічна зелень, протикається блакить, і пронизливі крики (папуг, мавп), – дійсність цих речей дозволяє знайти ґрунт (я знову вдячний за це мовчання, тишу, в якій можна осмислити черговий злам, адже збирався говорити про інше: гармонію, Голос, Первісне Слово, яке досі... бо кожен із нас (не так?) має свою ноту в цій ораторії, – та всупереч бажанням лишитися на верхів'ях, знову мимоволі – до того, що в темряві, внизу! І біль повернувся, вбивча сонливість! І пересохле горло, наче...

– Хочу пити! – (благально; ледь вихрипів...)

– Мусиш повернутися туди, щоб напитись...

– Повернутися куди?!

– До хати...

– Хати?! – (як нестямно лякає безглуздий натяк!). – Це ж вигадане місце, й навіть прототипи його, ба навіть якби існувало, туди ж неможливо...

Мовчить. Майже зловісний погляд чорних...

– Якщо хочеш пити, мусиш повернутися. Тут немає води.

– Ти збожеволів! З глузду з'їхав! Чи вважаєш мене за дурня? В кращому разі, це найнаївніша з ілюзій, у яку вірить доведений до відчаю! Чи, може, хочеш дошкулити?

– Ти так швидко забув про прогулянку в товаристві Бар'є, – (холодно, іґноруючи хвилювання.) – І виглядаєш втомлено. Захотілося спати?

Кров закипає, а водночас... бо невже справді?.. Невже ця млість і біль могли б?..

– Чи ти... міг би... це зробити? – (ненавиджу, що мушу плазувати...)

– Я не міг би «цього зробити», – (перекривляє.) – Але міг би помогти тобі самому віднайти... дорогу назад...

– Загіпнотизувавши?!

– Ні, я не збираюся гіпнотизувати. Не в загальноприйнятому

розумінні. Хоча кожна розмова й спроба спілкуватися, як і гіпнотизм, є механізмом впливу. Я міг би помогти тобі знайти дорогу, по якій ти вже сам змусиш...

Страх іншого порядку: релігійний, парадоксальний у самій своїй…

– Я готовий.

– Гаразд. Тоді розслабся.

– Стривай. Ні... Добре. Тепер я вже готовий.

– Тоді заплющ очі. Ні, можеш стояти. Слухай, але не зосереджуйся на змісті, а головно: не пробуй здогадуватися, передбачати. Мусиш повністю повірити мені. Ти справді готовий?

Розпачливі спроби розслабитися в темряві заплющених повік: бо хто він? Чому присвячує мені стільки уваги? Нема виходу, а втім, страх втратити контролю, звалитися в прірву чиєїсь влади...

– ...Тієї ночі вперше збагнув, що значить страх перед сном і що на грані починається світ без прирученої форми, нічия земля, дійсність-хамелеон, мінливі від найменшого поруху, подиху (віддих наш) світи, мов карти в їхніх власних руках, усвідомив, що досить заплющити повіки, щоб увійти в цей моторошно звабливий (аж засмоктує) лябіринт, сяйво світляка в чорноті, у загубленості, досить заплющити очі, щоб страшне і надто величне стало дійсним на дотик, заплющити очі, аби вмерти, і тоді вона знову з'явилася, дорога вкрита курявою, яка веде крізь сон (як і тоді, він уже розумів це), і дивні думки, ніби хтось нашіптував прямо в душу, вітер, що омиває серце людини (може, й зовсім звичайної: я, ти, він...) нечутним співом, і, прокинувшись, вимовляємо чисті, рвучкі (як вітер) слова, збудившись, повертаємося до початку і бачимо світ уперше, здивованими (любов'ю) очима, Голос під віддихом, який збиває з битого шляху, аж ламаємо руки й голосимо: якщо не візьмеш зі собою, хоч поверни у світ, із якого забрав, хоч знаємо: повернутися вже... куди ж він веде, як зворушені думки мішаються із зовнішніми словами, бо повернутися справді неможливо, досить заплющити повіки, щоб умерти, зробити крок, між кроком і доторком ноги до землі існують світи, які пізнаємо в снах, між кроком і доторком живемо ціле життя в непевності, бентежній радості сподівання, і чи можна улягти, випустити з рук останню опору світу, що здавався (був?) єдиним, відмовитися від себе, рідного до найдрібніших, бо

хто веде (на загибель чи спасіння?), бо досить заплющити, між кроком і доторком, та я вже заплющив, заплющив уже давно, століття тому, спав, сон, століттями, і вже неможливо опертися, бо ось там, досить руку простягнути, хоч, може, там, втрачена орієнтація людського розуму, напрями, може, розплющити, може, таки… втім, у мить рішення (вже почав – уламок секунди!), штовхає в спину (він?), і крик, втративши, загубивши, падаючи (рівновагу), темрява-страх, та заки ще… – приземлююся (м'яко), дошки підлоги…

Сталося! Стіни просяклі запахом старих людей. Точно, як її уявляв (вигадав?..): крісло, стіл з лямпою, старе ліжко, сільська ікона. Але нема часу! Поки не пізно – до кухні! Холодильник! На поличці на дверях (я знав: вони тут!) – пляшки мінеральної води, й, пригубивши, – хапливими, довгими ковтками… життєдайна рідина – з насолодою – горлянкою в усохле тіло! Бо пити воду – метафізичний акт! І не відірвати від уст, аж – до останньої краплі, аж паде з брязкотом, котиться…

Хвилина на стільці: без думки й бажання, завороженість почуттям повноти, яке може відчути лиш той, хто вмирав від спраги й напився щойно в останню… чи, може, той, хто вмер від спраги?.. З тиші, що розлягається, поволі – почуття реальности: стіни, стеля, меблі. Особлива ясність, наче хтось зняв імлисту занавіску, й усе вражає гостротою образу, емоційною глибиною, бо ми водночас ті, що сидимо в малій кухні на дерев'яному стільці, щойно випивши пляшку води, й ті, що дивимось з іншого сві… Як вернутися до кімнати (жовтаве світло, сині стіни, фарба потріскалась від давнини), за вікном ніч: подвір'я в місячнім… бовваніють обриси; а тут ліжко, ікона, скриня, стіл… І вони тут! Як стугонить серце, коли – зі скирти – аркуш (обережно), наступну вказівку, нитку, що…

Отож, ти заснув, хоча вірив, що сенс життя – подолати сон, силоміць розплющуючи очі! І куди дивлячись? Що бачивши?! А скільки днів-ночей я був з тобою, насамоті чи в натовпі людей, скільки разів, у головах ліжка, дивився у твій сон-не-сон, як ти не міг заснути й прокинутись, боячись утратити силу цих уявлень, завчених оков, боячись умерти й уві сні відчути – доторк крижаної руки до холодних очей, утомлених баченням поверхово-баченого, до застиглих вух, утомлених слуханням поверхово-чутого, до затужавілого серця, яке знемоглося від світу, що заперечує

його... І не здогадався ти, що сенс – заснути, аби прокинутись уві сні й стати птахом, рибою, віщим духом, собою-не-собою! Бо лиш народжуєтесь, аби вмерти, – хіба не знаєш? Тебе обманув сон-не-сон: незмінність днів, плин вічнооднакового світу, що обертається по колу, несучи, і ти забув, що це фантом-готель, зупинка, аби пережити, не віривши, не звикнувши, а ти звик, повірив (міраж облич, краєвидів, міст, примарне це життя), і я знову мушу (Юпітер проникає в Сузір'я Рака!) втілитись і ввійти (у постаті козла, чорної жінки, старого чоловіка?) в цей сон-не-сон і нести жахів рихви крижані, чорні мої крила, аби ти пам'ятав, що втекти не можна і що я думаю про тебе (ти бачив на мить тінь мого обличчя у вікні, пам'ятаєш?), бо ж скільки літ-століть дивлюся в твої сни, скільки літ-століть стежу за кожним жестом, ані разу не змигнувши – тисячоліття без краплі сну! І ти питаєш: хто я! Не тямиш, як говорю, і слова сприймаєш за свої! «Твоя» оповідь! Чи ти стояв вісім днів-ночей між двома вогнищами, вмираючи від спраги? Чи ти висів дев'ять днів-ночей на дереві, вмираючи, аби знайти форму Невимовного: слово-ключ, – коли я шепотів: не плач, душе, ніхто тебе не чує, нема нікого, нічого, це все! – як я кричав: чому мене покинув! – і пізнавав жах Безодні: себе самого! Не знаєш, не пам'ятаєш, сонний і сліпий, – доки вночі, втілившись у хаос сну-не-сну, я поведу тебе безлюдними місцями, темними страшними будівлями вниз: до підземелля, склепу, катакомб, де чорний кат (я сам) заріже, замучить і вб'є, а ти, закривавлений, не зможеш умерти, й побачиш: ніч має біле Сонце Смерти, й завжди відроджує мене-твою-тінь, а з мене – тебе відроджує! І ти питаєш, хто я! Батько й забутий брат і син, що прийшов будити й убивати, аби ти заснув із жаху переді мною і з жаху збудився й упізнав! Дивись: хмари – маятники гігантських дзиґарів (відмірюють секунди потойбіччя), а внизу час – вода в гірській ущелині, біла між каменів: не розрізниш років, десятиліть, віків, бо ж усі дороги видовжені ритмом часу за межі людського життя. Глянь: які повільні жести! Ледь відриваєш ноги від землі, а тут же зграя вбивць: кожен, блиснувши ножем, убиває частку, а за ними я – холоднокровно-рівною ходою, і вже на карку відчуваєш віддих, і як оглянешся, – тінь блискавичного руху (темна постать), і жах! – бо знаєш уже, що й тут нікуди не сховатись, у бічному коридорі оповіді, де час ніби пливе назад (дитинство й скарб, прихисток забутих мрій), вслухайся в ці слова: чуєш вогонь (пожежа стугонить у сухій траві)? Це я регочу! І чуєш вітер-свист? Це я шепочу: Фата-морґана! І сміюсь, як не можеш ніг відрвати од землі, силкуючись тікати в цій пустелі,

нічиїй землі, царстві божевільного каміння! Чуєш? – поряд з відлунням твоїх кроків, лунають інші. Я тут! Озирн...

Хтось зареготав! Моторошний звук, аж мимоволі... бо в записі (листі до мене?) це крижане, що... бо я вже бачив ту страшну пустелю (царство божевільного каміння!), і темний лябіринт катакомб і дорогу, що, не існуючи, веде крізь нього! Вже чув моторошні кроки за спиною! А в імлі на околицях уявного міста передвісник шепотів про біле Сонце Смерти, і воно тут, сонце, яке світить уночі... Знову хтось зареготав?! І усвідомлення, що, як спинитися (ходячи, неприкаяно, з кута в кут), скрипіння підлоги й відлуння зникають аж за хвильку, запізнившись, – і раптом шерех! Знадвору! І знов: зовсім виразно! Дошки веранди угинаються під..! Серце – дико..! Під стіну (як немилосердно скрипить підлога!), в куток, бо хтось дихає за двери... навмисне голосно!.. а звідти ж крізь сіни – двері, клямка (очі прилютовані і страшна думка: не зачинене!), й ворухнулася (дрібний, помітний рух), – рука назовні на ній, і за мить...

– Хто там?!

Тиша... Лише свистюще дихання кімнати. Серце. Дикий ритм.

– Хто там?!

Назад, до кухні! В шухляді має бути електричний ліхтарик: у котрій, чорт забирай?! – висипати на підлогу й навпочіпки, коли нараз крижаний спазм, бо, ось, тут, за спиною! – дихання, присут..! Тінь блискавичного руху, тьмяна присутність, порожній прямокутник дверей... Нарешті! Ліхтарик! Мале світляне коло полохає тіні в сінях. Двері. Ударити! Веранда! Ніч. Порожньо... Ніч...

– Хто там?!

Мале коло сяйва (який немічний... в безвладній...), а далі чорнота, як густі корчі тернини... Хто там?! – та голос уже не добувається. Темрява. Пронизлива тиша. Бігти назад, увімкнути світло? Та яка дивовижна ніч! При землі густа пітьма-смола, а вгорі... Ще ніколи не бачив такого: величезний срібний диск і небо все в примарній імлі... що зачакловує, проникаючи до найглибших, запускаючи повзучі корені, будить приспані інстинкти – вити, як вовк! – та місяць виє проникливіше, ніж ціла зграя: Місяць-вовк, цар

ночі! – й магнетична сила наливає м'язи ваготою, аби не зробити жесту й дивитися лише в Його обличчя, пізнати, як костеніють почуття, душа роздвоюється (моторошний спо...), час недійснішає: секунди, години, роки, як привиди хмар пишуть тіні на білому, в ритмічних інтервалах, мов шифром передаючи (пульс-ритм) таємну вістку, а тоді омивається сяйвом, до чистоти, білості: Місяць-порожнє-денце, табула раса, ці форми несені духом вітру (крізь нього), а Він росте, рослиною виростає з чорної безодні, Місяць-водяна-лелія на ставі ночі, Місяць-дерево на чатах неба, Місяць-павук плете тонкі ниточки снів, обламки візії, пущеної в непам'ять, бо коли це було? уві сні? в дитинстві? – почуття, більші за нас, а водночас тендітніші від невидимих променів світла, бо в чому суть? в тому, що бачимо? в обрисах, напівдійсних у місячній імлі? чи у враженні, що, торкнувшись, залишило непевний слід? бо, ось, бліднуть зорі, приглушені Його сяйвом, лише мерехтливі іскри-сліди в темряві душі, які хтось лишив, ідучи... бо куди рвуться погляди, косяками невагомої плотви пливучи в темряву між срібні медузи звізд? – шукаючи пристані (тієї терплячої, яка чекала?) чи бурхливости неба-моря, що хвилює снагою літньої ночі? – Місяць-чарівник, Місяць-гіпнотизер, Місяць-двері-в-іншу-дійсність, – бо врешті-решт чи не забуваємо про себе, ладні поринути у світ Його мрій, плинний кришталь, мелодію металічних звізд, дзвінків отар небесних, і чи душі не заслухалися в шепіт слів несказанних, щоб потік завжди плив крізь нас? – і чи в душах лелією в чорному ставку не росте Біле Сонце, і слова-образи не зринають мовою віщих снів? – бо хто ті, які говорять крізь наші вуста? адже розповідаємо завжди бодай удвох: всі – миттєві зблиски невпинної течії слів, форм, знаків... хто він, що зі мною вирушив, і вже не знаю, хто з нас вибирає напрям, знаю лише: є всесвіти, паралельні, й дорога туди – крізь простір порожнечі, що окреслює межі живих, і тіло стає плинним, з'єднуючись з рікою-морем-океаном, що, хвилюючи, пливе крізь нас (а ми пливем крізь нього), Голос-ріка (сміється іскрами на каменях і мріє у тихих затонах, де душі тамують спрагу), Голос-океан, бо так почався світ: Ріка вийшла з берегів, переповнена слізьми, й стала Морем-Небом, і так народилася оповідь (адже всі черпаємо з одного джерела): душа влилася назад у небо, і в неї сплинув спогад про початок, – коли? час-океан знає лише береги, що обмежують, а простір теж – океан, бо де ми: на веранді хати на краю лісу (вночі), в змелянці

серед джунґлів, у своїх кімнатах, читаючи ці слова, чи ще?.. часопростір-бо – жива істота: дихає, розширюючи й затискаючи легені, міняючи просторові відстані і відстані часу, бо всі речі, яких очікуємо, яких сподіваємось, уже відбулись, і лише намагаємось наздогнати їх, гадаючи, що формуємо, лише шукаємо відомих схем-візерунків: місць, подій, облич у невпинній течії, де для нас жоден віддих не повторюється вдруге, і лише свідомість «я», одірвана, яка обожнює свою окремішість, не знаходить сталого в мінливому й допіру в останню мить розуміє вагомість помилки: як зів'ялий листок, що відірвався, кожна мить утрачена, кожна річ, особа, почуття, бо кожен день слід було жити, як останній, у кожній хвилині знайти двері, крізь які... бо все триває мить і уламок миті (після життя, але перед смертю), і лише в оповіді (здається), лише в словах-картинах, відбитках душ, знаходимо натяк на постійність: Закон, що визначає, – та як розповісти Діямантовий Дощ, кожна крапля якого бринить окремим тоном? – ці уявні (сомнамбулічні) події, міста, люди й ми серед них, спроби доторкнути немічними словами... та, може, тільки в уяві втілилася-замайоріла мить, що оправдує всі вчинки, усе життя, і яка вражає простотою, неспроможна оправдати сама себе? Місяць-гіпнотизер навіює думки-настрої, Місяць-двері-в-іншу-дійсність... адже завершення і початок переливаються піском клепсидри, а ми між ними, живучи-вмираючи, шийки піщаних годинників і дзеркала, не знаючи, в якому зі світів... Місяць-дзеркало шепоче нечутні шепоти, а ми дозволяємо словам пливти крізь наші уста... зорі-очі-серафимів, міріяди очей, бо тут пристань, тут можемо відчути дитячу довірливість, втратити усвідомлення себе, загубитись, тут ембріони вітрів мріють про майбутній вирій (і вже ластівки – низько над землею, і вогкий присмерк, як дощ – на голови...), й час, провіщаючи... дихають-бо величні груди, а в тілі – зоряна кров, плянетна лімфа (quo vadis? камо грядеши?), і як уважно прислухаєшся до свого віддиху! – бо, як душа вливається назад у небо, в неї спливає спогад про кінець: Сонце, подібне до вулкану, впало й спопелило на золу, і лява затужавіла в Ніч, камінний світ, і жива душа жевріє в камені, та хіба доспіють з неї ще колись ґотичні контури пшениці? народиться життя? чи лиш прозорі матриці кристалів збережуть на гранях відблиски сліз? – яка-бо втома-сонливість, коли врешті збагнути

Твій поклик, зрозуміти, що справді – ніколи, ніде, – що таки народжуємося лише для того, аби... заплющити повіки (стати каменем) – на образ світу, який умре разом із...

Хтось зареготав! І тінь – на місяць. Небо, мить тому гіпнотично-імлисто-срібне, тепер чорне (бездонна прірва!), і нереальні сліди місячних мрій, лиш настрої, що були словоформою світу духів, вісткою потойбіччя, від яких холоне... – бо хто ж Ти, що перебираєш владу над тілом і душею (присипляєш душу, збуджуєш тіло)? Ось, зрушилася рука, ожили м'язи, мов хтось розплутав сотні вузлів, але в цьому зітханні нема спокою, а проголомшлива свідомість рішення, яке Ти схвалив, бо я ж... звик, повірив (міраж облич, краєвидів, примарне життя)... лише останній погляд на чорне небо, подвір'я, сад, невидимі в темряві, на сіни, знайоме скрипіння підлоги під ступнями, та в кімнатах серед нерухомих меблів аж дзвенить мертва тиша й відбиває... (хто Ти, що оволодів тілом, думками, душею?), і предмети на кухонній підлозі, викинені з шухляд, а в руці досі слизький від поту ліхтарик – утілення цього світу, який тепер... (бо хто Ти, що оволодів... і шепочеш крізь мої... вже час), – що тепер зі стукотом падає на підлогу на купу ножів, ложок, старих батерей, безужиточних уже приладів кухонних, клаптів паперу, на яких писали ті, що мертві, не варто прибирати, лишити так, на стіні позаду ікона (серце, посічене карбами), погляд мимоволі зупинився: адже на дні душі бринить оцей смуток, сповнює кожну клітину, коли лягти на ліжко, кожен нерв: що вже справді кінець, не несподіваний (в аварії на дорозі чи від руки убивці: одна мить, і все!), а схвалений свідомо в пустелі, в царстві божевільного... в порожньому житті ілюзій... тіні-плями танцюють на стелі наді мною, хоровод прояв (...не плач душе, ніхто тебе не чує, нема нікого, нічого...), лиш ця кімната вже чекає (мого відходу?), хоча хіба не пізно ще підвестися, піти (куди?), але хто Ти, що оволодів... бо чи сон не бажаний тепер, очікуваний: втеча від тягару існування окремою істотою, буття в самоті, – я ж бо стара і немічна людина, хоча прожив лиш тридцять три, я ж бо людина, ладна відійти в розквіті сил, на початку літа... доторк крижаної руки до очей, втомлених баченням поверхово-баченого... до вух застиглих... що?! шепоти!.. безліч рухомих тіней, шепоти: нерозбірливі слова, регіт, благання, – адже можна бачити їх тепер: підступають ближче чорним хороводом, зупиняються (на мить – риси облич!), тоді щезають, і – інші – нескінченні лави, виглядають, як живі,

а вони мертві, щось невимовно жорстоке в цьому танці, моторошний підтекст кожного жесту, – бо нагло, – Господи! – летить прямо (викривлене страшне..!), жах-крик, і... ні, я ж в кімнаті – розплющені очі, майже тверезий (тіло липке від поту, долоні стисне...), й утома зсунулася, як шкіра змії (і лише спогад про сон: вісім осіб у темному льосі й я серед них, і чорнява жінка торкає наші груди, шукаючи змії...), а може, тому, що кімната перетворена, хоча меблі на місцях, наче зі сну, а особливо світло з кута під стелею (бо ж там нічого ніколи..!), вузький сніп різкого, а водночас моторошно блідого, мертвого... – у вічі, а вони йдуть звідти – один за одним! – холоднокровно знищуючи думки, чуття (чорна діра... засмоктує...), хоча знаю: Порожнечу конче треба наповнити змістом! ба, навіть думки про арешт і розстріл, прокляті роки в утомі, спеці (наче ціле життя!), серед майже-тварин і смороду хвороби, думки, які рвуться (могутня помпа їх...)... й різко-бліде оце... світло вливає... в чорні тунелі зіниць, де тіні (на дзеркалі ока) обертаються на протилежність (бо хто Ти, що оволодів... хто – моєю душею?..), мовчки, з виряченими очима або чорними дірами очних ям... торкаються... і не допоможе заплющити очі, проникнуть, лише слова незрозумілої молитви на мить: «простили мені брови гнів, що приліпив я... простили мої чисті уста злобу слів...» (хто Ти, що пануєш... хто Ти, що?..) – на задубілих устах (чи хтось інший говорить крізь?..), речення роздира... мов стара одежа... що вже не зодягає, й Чорний Хоровод біля зіниць (тунелі чоловічків!), ще крок... шепіт! (з лівого боку, заду, із завмиранням...) – ...у хороводі примар, що ними набринів сон наяву, Арзаце, – (Арзаце?!) – Чорний Король... серед тіней на повітряній линві: маска-чорнота Безодні... веде перед і завершує... котра з них... (...хто Ти, що оволодів життям? – адже знайомі слова, які вирвались колись у мить натхнення... тут вертаються: чорні літери звуку пливуть, та в протилежний бік...) ...Арзаце, котра?.. (...хто Ти? – виразно! – віддих біля лівого...) ...котра маска прокляття, може, ця – очні ями зяють чорнотою? чи та, що застигла в жорстокій гримасі? чи, може, слід шукати в тому, що здибуємо щодня, як за рогом повернути голову, можна зустріти очі, що слідкують, почути шерех, але, повернувшись, не побачити нікого, поглянути в дзеркало й узріти чуже... ось, рум'яні щоки й очі запобігливі, – простягає долоню, й знаєш, що на доторк буде м'яка, слизька од поту... скільки їх! – порахуй чорних ангелів: маска за маскою...

ти зустрічав їх усіх або скоро зустрінеш, бо йдуть завжди-усюди, живуть у тобі, живляться кров'ю, й ім'я їхнє... ти знаєш... хіба можливо виграти? – бо навіть убивши їх, чи себе не вбиваєш? а хтось мусить програти, і це завжди будеш ти!.. мусить підкоритися, й це ти, бо хіба не народився, щоб сам себе вбити?..– ...хто Ти, що говориш крізь мої?.. – а попри те, лише ця тонка нитка слів утримує лави, бо вже близько, дуже близько, всередині: Провалля, в яке падають, і тіло (душа?) відрухово хапає, тягне, ноги самі – до кухні, рука сама: холодильник, пляшка, струм крижаної..! – аж забиває! аж усю чорну свідо..!

Що?! Стурбоване лице! Похилене наді мною (як безмежно, шалено, несамовито радий бачити!). З простягнених долонь – краплі... Він же збудив...

– Що?! Що ти зробив зі мною?! Куди ти мене загнав?! Загіпнотизував!...

– Загіпнотизував? Ти верзеш нісенітниці! А проте, хіба ти не потамував спраги?

Спраги? Спраги! Бо вже забув, що недавно ледь стояв, ледве жив, а тепер... щезла паралізуюча сонливість... і думки чисті...

– Ти ошукав мене! Казав: не маєш води. І я майже вмер! Розумієш? Що ти робиш зі мною?!

– Ти приписуєш мені вчинки, яких я не міг зробити. Я лише вказую дорогу, а ти вже сам... Хіба не ти сам вклав у вуста Бар'є теорію про таємне життя слів? Чому тоді відмовляєшся визнати, що для зміни перспективи досить одного символу, слова, почуття, які ведуть...

– Ведуть куди? В уявне видіння? Якщо я будь-що зрозумів під час тієї... зміни перспективи, так це те, що навіть там нема безпеки! І оповідь, ця наївна спроба спокутувати гріх, нічого не міняє.

– Але ти знаєш про принцип нельокальньної енергії. І про те, що часопростір – лиш приблизна модель і конструкція уяви. Навіть він це збагнув (наївно, по-своєму), помітивши, як тягнуться дні на безлюдді, а водночас як швидко минають, не залишаючи спогадів, адже ті події, дорога на пагорб, думки – не відбулися за день, а визрівали-накопичувалися протягом літа. Ти пережив тижні вагань і поступових усвідомлень за кількадесят хвилин! Хіба це не чудо? Але ще важливіше: поруч кожної миті існує її двійник, віддзеркалення подій та пережиттів поза часом, і тому кожна подія в таємний спосіб впливає й на те, що відбулося раніше. Хіба ти...

– Облиш! Це жонґлювання поняттями, абстрактні спекуляції! Ти знаєш, як я хотів би вірити у щось таке, загубитися в оманливих надіях! Мені залишилося, хтозна, може кілька годин, а я верзу нісенітниці, бо що інше можна робити! І це нічого не вирішує, бо неможливо нічого направити! Досить ошуканств! Я вперше в житті хочу подивитися правді у вічі! Це останнє рішення! Тому не дури... – (як неймовірно лякає зміст, надто остаточний (бо хіба благословенням може бути вмирати в розпуці?), до нестями хочеться лише чути голос... говори, благаю, гово...)

– Твоя серйозність у ставленні до себе справді зворушлива. Але, я гадаю, помогло б влучніше закінчення: палке ремствування на свою долю й на долю людини взагалі! Для кращого ефекту, бо...

– Кращого ефекту? Ти думаєш, я вдаю! Може, щоб здобути твоє співчуття?! А ти знаєш, куди ти можеш собі...

– Ні, моє співчуття не основне. Найважливіше: твоє власне, адже...

– Що ти верзеш? І яким правом корчиш із себе героя? Мені цікаво, як ти поводився б у моїй...

– Ти справді чудна істота. Чи, може, досконале втілення того, що звуть людською натурою? А тобі справді ніколи не спало на думку, що я тут не лише з огляду на тебе? І, може, я також завтра...

Аж заціпило.

– Пробач... Я не подумав, що тебе теж...

– Повір мені, вони могли б відпустити тебе і тисячі інших на волю, та не пропустили б нагоди мене вбити! Втім, я не збираюся чекати на них.

– Тікатимеш?!

– Втеча – відносне поняття. Мій відхід буде втечею лише з їхньої точки зору. Ти б також міг піти, та лише за умови, що припиниш нарікати, бо...

– Піти? Але в цьому ж різниця! Я не можу! Я й так засуджений!

– Ти справді обмежений еґоцентрик і боягуз! Не ідеться про втечу крізь ці двері! Зрештою... там нема сонної хвороби...

– Ти що – хочеш поповнити самогубство?!

Хвилину мовчить.

– Хіба ж це не було б прислужливе виконання волі наших «революціонерів»? – (іронічно, крізь зуби, і нараз погляд гострий, проникливий.) – Ти маєш рацію, що неможливо врятуватися! Навіть якби зміг утекти, подолати хворобу й украсти у Смерти кількадесят років, ти справді засуджений! І не лише ти.

Суть у тому, чи ти, знаючи про все те, готовий боротися, як мужчина, і гідно вмерти! Чи до кінця залишишся боягузом, що не зміг піднятися над свої інфантильні... Бо чи ти взагалі думаєш про інших, а чи лише про себе? Скажи: ти колись замислився над тим, що сталося з нею?

Звідки це? Себто йдеться про життя таким, яким було дослівно? Відкрити старі рани й?..

– Спершу думав весь час, і... вона снилася щоночі. Пізніше зміг поволі забути, погамувати біль, адже їй, без сумніву, краще так. Вона сильна людина, й це особливо помітне в очах: під м'якістю – щось, наче метал... Та якщо ти знаєш щось... не кажи. Не хочу чути про ще одне знищене мною...

– Вона справді сильна. Настільки, що ти ніколи не спромігся відійти...

– Вибач, але мені не хочеться слухати твій осуд. Мені досить власного. Краще продовжуй, бо...

– Правильно, краще продовжуймо, поки маємо нагоду. Твоя фактична біографія важлива лише для тебе. Сповідь у формі оповіді заторкує глибші проблеми. Але не думай, що зможеш утекти від основного: чи ти ладен боротися, знаючи, що нема надії, а чи вмреш, як боягуз? Ні, не відповідай. Це твоє життя. Продовжуймо тим часом, бо неправда, що розповідь нічого не міняє. Вона помагає принаймні захиститися перед їхнім наступом.

– Ти знаєш про них! – (і хочеться крикнути: скажи, що це! що означає! – але дивний страх...)

– Є речі, про які не треба питати. І годі. Я розповім про відхід...

– Стривай! Одне запитання.

– Гаразд, але тільки одне.

– Ти зовсім не спав. Хіба ти не втомлений? Тобто, чи не заснеш і...

– Це непогано. Хитро. Ти хочеш знати, чи я взагалі сплю. Ні, ніколи.

– Це ж неможливо! Це...

– Ти мав одне запитання. Кінець дискусії...

– ...Нарешті прийшла ніч, коли побачив фреску вві сні (сам здивувався, чому знову мусив іти сюди тисячами миль), яскравий розпис: найдрібніші подробиці облич, одягу, тла вражали гостротою ліній, діяпазоном барв, що дихали-пульсували, а тоді у воїна під хрестом волосся закуйовдилось від подуву, з юрби полководців прошумів сміх, а сльоза на обличчі молодої в чорному – поволі... втім, постать на хресті (і він відчув це всією душею) була поза сферою впливу цих простих

людських реакцій (сміх, байдужість, плач), бо страсті відбувалися поза межами: всюди й завжди, і він вражено дивився на скривлене обличчя (втомлено схилене), очі напружені від страждання, втім, м'язисте тіло було тілом молодої енергії, ба, здавалося, в ньому надто багато дикої сили життя (ні, це не був знайомий Він), а тоді голова поволі підвелася, погляд просто у вічі, й уста склалися: Богочоловік... – читав порух губ... – Богочоловік... – зняв праву руку з хреста й, склавши горнятком, приклав до рани на правому боці (він бачив, як кров – цівкою...), і підняв долоню й жадібно... – ні, це не був знайомий Він: лице з вишкіреними зубами, плямами крови навколо вуст, але нараз риси злагідніли, мов пояснюючи безмовно: Богочоловік... – і, стежачи за жестом кривавої... узрів двері в тіні ніші (і збагнув, чому – тисячі миль), вони прочинилися, і неземно-гармонійна... з-за них на мить, а тоді – дзвінка тиша, та луна магічних гармоній бриніла ще, коли, ледь помітивши зміну стану, отямився...

Вона спала, спершись головою на його плече. Напів-притомний зі сну, дивився: біле, як льон, волосся розсипалося по їхніх тілах, а тоді на вікно, крізь яке повінню сяйва-леготу (запах моря) проникав світанок. Відрухово простягнув руку, і рух викликав спогад про неземну музику і, ще лякаючись цієї радости, спостерігав, як кімната насичується дзвінкою тишею його душі. Нарешті... Нарешті... – боявся розвіяти спокій надто квапливим почуттям, блукаючи поглядом по лябіринті тріщин на стелі, які не були вже зловісно-темним павутинням, а філігранним візерунком (біле волосся, розсипане на його грудях), вперше від довгого часу (скільки літ-століть!) не відчувши гнітючої недійсности речей, які його оточують (стіни й вікно, цегли сліпої стіни, клаптик блакиті, сяйво, запах моря), мов стіна брехні, яку спорудив між життям і собою, нарешті стала прозорою, майже недійсною, і він міг дивитися, відчувати запах, слухати... Невже це справді можливо (відчув, як сльози напливають) знайти життя – тут?.. Адже сон заторкнув щось глибинне, незалежне від нього, і взагалі, як він стужився за сном без кошмарів і жаху Порожнечі, де століттями, оголеними від літ-днів-хвилин летів стрімголов крізь чорноту, відчуваючи свист падіння, та водночас знаючи, що тут нічого не існує, навіть його тіла, що падає, наче, пробивши друге дно, опинявся уві сні свого сновидіння, ще нереальніший, і кидався, кричав, аби

прокинутись, та не міг видертися з оболонки, в якій був замкнутий і яка була його сновидним тілом. Вона спала з головою на його плечі й рівно дихала уві сні. В ній було щось зворушливо рідне, ледь дитяче, й цієї миті міг би відректися заради неї від усіх мрій-намагань, у які будь-коли вірив так, як віриться у призначення, зректися себе, – втім, хіба це подяка? Чи лиш еґоцентричне бажання подовжити цю хвилину, лишитися під захистом цього неземного спокою, жити у цьому сні, що народжується з її запаху (біле волосся розсипане...), загубитися в рисах обличчя, щезнути в обіймах, стати часткою її організму! Назавжди. Яке вагоме слово. Нахилився, щоб поцілувати її розігріте сном тіло, але спокій виявився тимчасовим, а радісне відкриття – хвилевим, трохи істеричним, вибухом емоцій, мабуть, справжніх, та надто тендітних, як перші стеблини трави – з-під замерзлої... і через півгодини, як вона відійшла, під маскою спокою (втоми боротьбою?) кишіло від сумнівів, конфліктів, питань, бо ж основне: суть і причина страстей, залишалося без відповіді, хоч він відчув (шостим чуттям...) зерно глибоко в душі (вічної невимовної дилеми), яке намагалося (здається) проростi, – оцю сліпу, вперту силу, якою звістка з глибин... але увесь крижанів тривожним передчуттям, мимоволі старався відхилити її, коли росла – терпляча й невблаганна з огляду на свою суть несвідомої речі, не годної протиставитись інстинктові росту, – відчув, що таки наближається вирішальна мить: зрозуміти сенс страшної місії (він не мав сумнівів, що вона страшна!), аби здійснити призначення, – а все таки стало трохи легше, – може, з огляду на сон і миттєве почуття (а воно досі тремтливим спогадом...) відчув себе сильнішим (ніби тіло регенерувало верстви втраченої тканини), відчув спроможність відкрито думати про свій стан, але не тут, ця атмосфера була надто безнадійна, і хоч як було страшно йти уздовж... чути відгомін... зійшов на другий поверх і щойно серед химерно розмальованих стін зміг стати віч-на-віч... мабуть, насамперед із дилемою Бога (мовляв, релігійний імпульс – найпотужніша сила в...) чи радше, сумнівами, хоч ніколи ще так інтенсивно не відчував приголомшливої дійсности Сили, яка формує і, наче камінь, висить над створінням німою загрозою знищення, і Вона аж ніяк не вміщувалася в рамки «прирученої» догми, завченого світогляду батьків-дідів, – він воістину пізнав Того, що приносить меч, щоб ми покинули все й боролися з усіма, слухаючи лише... бо що означав моторошний акт пиття крови? – і як

змінилося це обличчя: вишкірені зуби, кров навколо... щось, сливе, демонічне, та хіба він раніше не відчував того страху? – того, яка темна-моторошна Сила, що наказала йому... а водночас чи можна сказати: наказала «йому»? Хіба ще вірить, що існує для Неї, як окрема істота, якій наказують, буття якої усвідомлюють, чи не був мікробом, сараною, непомітною цяткою в безконечному хороводі організмів?.. – на мить розгубився, втративши почуття напряму, й одразу з завмиранням відчув Прірву, яка відкрилася, й розпачливо схопився за дійсність: стіни, помальовані яскравими кольорами, тендітні, втім, либонь справжні, почуття, і знайшов рівновагу: ні, не вільно сумніватися! – хоче він цього чи ні, нема іншої... втім, хіба може лишитися тут (ховаючись?), чи таки мусить... а тоді що? – чи зможе пояснити, а вона – пробачити? Чи відверто відмовитися, як від тієї, що несе частину відповідальности за все, бо відмовилася збагнути сенс і визнати, що вимога радикальної зміни не лише для нього, а й для неї, силоміць бажала зберегти старий порядок: праця, приятелі, готовість помогти усім, лише не йому і не з хворобою, бо це вимагало б того, чого боялася найбільше: зрозуміти, що одна незалежна від неї річ абсолютно руйнує її запрограмоване... хіба він зможе пробачити сліпу еґоцентричність, вузенькі рамки сфери здорового глузду, за які вона ніколи не захотіла проникнути, підкреслюючи «нелогічність», недійсність, мовляв, більше руху, свіжого повітря, й усе це одразу... (якби ти на мить забула про своє тіло і спробувала збагнути Прірву, в яку..!) – відпочинок на морі, який постійно відкладала через «нагальні справи», ні в чому не допоміг, лише прискорив їхнє остаточне... (чому ти не змогла?..) – чи таки все його провина, бо ж він, а не вона, був хворий і нестерпний у страхові, а водночас тікав від одвертої розмови, навіть у найгірші моменти інстинкт приховувати від неї був дужчий, ніж бажання шукати справжньої допомоги, це ж він нарешті захотів спати в окремій кімнаті, оберігаючи свої «страсті» від впливу її «здоров'я», бо як міг будь-коли пояснити карби на серці (як на іконі в хаті на краю лісу, яку відвідали) й переконання, що тільки Той, котрий, прощаючи всім, не зміг пробачити собі, збагнув би... – засміялася б, мовляв, це жарт, а подумки вирішила б: ще один знак наївної мегаломанії, юнацького месіянізму, – як міг пояснити про Смерть, що її носить у собі, сльози-міст, яких тримався, наче рятівної кодоли, очі, які стежать за ним, хоч би куди він... це було б легковажним зрадженням

таємниці людині, яка могла вжити інформацію проти нього, – його ворогові, бо хіба те, що діялося, не було наслідком суперництва, ба, запеклої боротьби, навіть якщо жодне з них не усвідомлювало справжніх спонук, не розуміло ворожнечі; брутальна (на смерть!) боротьба двох сил, які неможливо поєднати!.. Біля вікна, вражений думками (під низьким хмарним небом стояла густа парка спека), помітив, що тіло під сорочкою липке від поту, й усвідомив, що не купався неймовірно давно, майже не мився, і тепер з приголомшливою силою відчув цей бруд (чи це був бруд чорної боротьби, яку щойно збагнув?) і здригнувся від сорому-огиди, бо вона спала з ним, цілувала: як гидко!.. і це почуття було сильніше, ніж переляк, що хтось побачить, знайде... в коридорі інстинктивно вибрав двері біля сходів, і...

Рожево-білі стіни, ванна, рушники. Простора, натхненна чистота, насичена запахом парфумів. Різної форми й розмірів слоїки, спринцівки, пляшечки, старанно розставлені на поличках навколо дзеркала. Глибинно жіноча атмосфера (над усі ці поверхові атрибути: косметика, кольори, запах...), непорочна у своїй недоторканості й чуттєво-інтимна, особиста й водночас мітично загальна... І відчув себе дикуном, першим чоловіком, який зайшов сюди, й знов усвідомив сором за бруд, який приносить. Оце змарніле, із запалими щоками, обличчя в дзеркалі (чорна борода, волосся посивіло на скронях), варварське, ледь не тваринне. Бо чому ця чистота здивувала? Лише тому, що?.. – Пробач! – шепотів, спостерігаючи в дзеркалі рух вуст. Бо хто інший мав би стільки терплячости, любови? Хто погодився б?.. Утім (він дивився на обернене своє...), в очах досі той лихоманний, чи то натхненний блиск... Обережно, щоб не порушити порядку її речей (потреба змити бруд отих довгих днів-років була надто могутня), роздягнувся, зайшов у душ і... нарешті струм гарячої... наче бальзам... змивав чорний тягар хвороби, й клітини... знову починали... дихати... жити... і чорт забирай, що звук води, що на нижчому поверсі... що кожної миті хтось міг би... чорт забирай, вже досить, бо ця вода разом із брудом змивала дні-роки страху, бо вже не тікати-ховатися!.. та хіба можливо знайти спокій в самому ядрі темряви? – бо як просто все (нібито): лише не тікати!.. І, відсвіжений, чистий, не міг навіть подумати: одягнути старе, брудне... Голий побіг сходами (чорт забирай!) нагору, де на кріслі біля дверей (як неприємно вразив вигляд брудних стін, ліжка...) вона лишала випраний одяг (і подумав:

сьогодні прибере, але пізніше), бо як пахне свіжістю біле полотно сорочки, як одягся поволі, мов сповняючи ритуал, а тоді назад сходами до кімнати химерних арабесок барв, стін, кольорових смуг, що навіюють... Він знову міг думати, знову відчув, що вже не вільно тікати, ніколи! Та чи це значить: повернутися? Чи, попри їхню ворожнечу, він мав би?.. Але що це значить? Бо ж повернутися неможливо, бо він уже глибоко в душі зрікся, розірвав зв'язки, – немов на безлюдному острові, відділений океаном від життя, яке... а водночас уже не вільно ховатися, тремтячи, тікати... так, бо на столі під стіною, ніби залишені для нього, – записник і ручка. Написати листа! Це розв'язка, яку підшепнуло...

Кохана... – тремтливою рукою, і спинився. Адже це фальш, а він мусить бути абсолютно... Тоді чому це слово тиснеться?.. І раптом збагнув-відчув, нервово заходив по кімнаті, не годен опанувати моторошні, а водночас неймовірно звабливі... ні, не вільно тікати! – зупинився перед вікном (темні, майже чорні хмари...), було дуже парко, й відчув: знову пітніє під пахвами, нетерпляче чекав дощу, а повітря ставало густішим, напруженішим, долі на вулиці, що нараз темніла, метушилися постаті, аби сховатись, – безпорадні супроти величної тіні з небес... бо таким є життя взагалі: народжене-виплекане в тіні насупленої Сили, карликове, боягузливе, а (хтозна) буря (може) відкриє безмежність надхмарних... та людина смертельно боїться глянути, піднятись вище (як абісальна риба), бо, мовляв, єство розірветься за браком тиску, який, пригнічуючи, дозволяє перетривати, захиститися від самих себе, від нескінченности душ... – оцей страх перед Смертю й страх перед Життям, – виповнює бездонні колодязі зіниць, як в очах самітників, яких приборкав диявол пустелі і для яких кожна людина – ворог, – а страх породжує страх, неначе дощова вода, кружляючи по колу, омиває небо, випаровується, утворює хмари і, як кров у замкнутому колі артерій і вен, що несе як зерно Життя, так і зерно Смерти, – І звідси страх перед Порожнечою! – думав гарячково, хаотично, як у шибки вдарили перші краплини, – тому що я, – (завагався...) – угнуте дзеркало! – так, угнуте, що стискає паралельні лінії Вічности в роки, дні, години, паралельні лінії Невизначености у видимі форми, бо таким чином кожної миті створюємо собі світ: місце для прожиття, та коли, внаслідок хвороби абощо, механізм перестає діяти... губимося в хаосі: самі в собі!.. отож, якщо так і якщо це збагнути, можна перестати боятися:

вирватися з зачарованого кола... І тому він мусить написати... абсолютно щиро... ах, знайома легкість (скільки вже літ-століть!), і – ...Світло мерехтить серед темряви. Це Ти... – відчув, як ті слова, наче грудки землі, випали з руки на папір: прості, звичайні, а водночас... і, вийшовши з нього, почали жити окремим, незалежним... стежив за мінливими формами змісту... що прозорою кров'ю кружляв... бо прожилки невимовного у словах – це сенс, – думав, усвідомивши, що живі слова мають силу провіщати долю живої людини... – *Це Ти! Нарешті! Бо ж як я втомився, чекаючи! Як втомився, шукаючи в лябіринті порожнього часу, де кожна форма – лиш маска-персона Порожнечі, де міста живуть без жодної легенди, люди – без живого почуття, слова – без крихти сенсу... інертні вітряки, збунтована (проти творця?) ритмічна машина... Як утомився, стоячи в пустелі деревом, що кричить корінням у простір сухої землі й не знаходить ні краплі Голосу... і, стоячи, мріє про сон-неіснування: доторк крижаної руки до холодних очей, утомлених баченням поверхово-баченого, до застиглих вух... А Ти почула мій підземний крик і на мить забула про себе. На мить я сам забув про стіну, яка розділяє нас, і стіна ледь потеплішала від доторку почуттів одне до одного (а я ж думав: це труна, в яку замикають нас на життя, й подумав: ця дорога веде крізь пам'ять у рідні сутінки: до хати на краю лісу... в якій чекаю... але вона повернулася до мене: самотня, як старець, що просить милостині: краплі любови, присутности...)* – здригнувся, відчувши поцілунок на щоці: вона ще не встигла випростатися й бачив перед собою блакитнопрозорі очі, як відкритий простір моря-імли, й затремтів, уражений відстанню-проваллям між ними, – відрухово обтер рукою слід поцілунку, і ще бачив, як вона блідне, налякана тим, що знайшла в його очах (зіниці ж були, як бездонні чорні колодязі...), збагнувши, що ці слова не його, і не до неї чи будь-якої жінки, а іншої Істоти – до Іншої... і як, сполотнівши, вона відступає в кут, а він обернувся до столу й уже не бачив нічого, крім хвилювання кольорових стін, площин кольорів, що дзеркалами відбивали плин чуттів, і течії барв прохромлювали одна одну, і з відкритих ран – кольорові струмочки... що змішуються, утворюючи щораз нові форми-відтінки, й бачив, як зі страждання формується світ, все, що має цупку структуру, стає плинною масою барв... – ...бо світ збудований зі слів, зі сліз... – здерев'янілими губами... й чекав, боячись, що... втім, пливучи і зливаючись, форми-кольори втихомирились... і він недовірливо стежив за

тим, як із болю виринає дивна, моторошна... гармонія... ні, не боятися, мов змирившись із тим, що сталося і має статись, – дивитися в дійсність-видіння, як слова-ангели випливають із червоного моря крови і здіймаються по золотій... а кожне бринить неповторним тоном, тремтячи, як наші чуття підходять до межі, за якою міняються назви станів, і досвід життя нараз зосереджується на цій тоненькій (недійсній?) лінії... – Мить, як розбивають дзеркало! – стулив повіки, щоб замкнути в собі величне... запам'ятати доторк-відчуття участи в живому... й проникло в кожен нерв і клітину, і в пітьмі під повіками ще сильніше відчув Голос, що кликав, і пішов і миттю... нормальне відчуття тіла розчинилося... став словом у глибині чорної землі, печері, де слова перетворюють на... – Скарб! – уже не-він мовив, і море Тиші – за словом... Скарб... Уперше побачив: простягнути руку – й торкнутися, відчути запах, аромат несказанних слів, а серед них же слів призначених для нього... легіт віяв од Тиші, залишаючи солонавий смак, і хтось ішов від сонця (бо він, такий, яким себе знає, – лише тінь), і тоді слова попливли рвучким, бурхливим потоком, немов вирвавшись після довгого ув'яз... – *...Ти прийшла, відгувши, як я втомився, чекаючи! Твоє тіло виринуло з пітьми, і я прозрів! І як крізь шибку старого вікна, бачу Тебе крізь уявну форму світу: йдеш, і скрізь зорі – сліди, які лишаєш, і вітер проникає крізь Твоє волосся, а воно стає Волокнами Дійсности, з яких світ в'яже сни свої: сновидні дні, ночі, рослин, істот, нас самих, і, наближаючись крізь цей темний сад (а я ж пригадую всі дні, проведені разом: тоді, вічність тому), несеш мить, на яку чекав усе існування (хай це буде й хвилина Смерти!), і волосся в пітьмі то біле, як льон, то чорне, хоч Ти одна і лише для того ніби, щоб мене спитати, міняєш барви: з темних на світлі й навпаки, та я не дав себе ввести в оману: навчився слухати-розрізняти цю монотонну пісню: пісню Твоїх очей, Твоїх рук, – впізнати Тебе серед ночі-в'язниці, а тоді відгути, як Твої очі й руки стають моїми очима, руками, як живеш в просторі між віддихом і віддихом, думкою і словом, і ледь чутний шепіт розві... Хто Ти, що руйнуєш стіни навколо душі? Хто? – повіяла легкою рукою, і я прозрів і бачу, яка порожня моя душа, коли вона самотня... бо ж завжди шукав саме цього: моста з душі до душі!.. Ось, сон життя: ще вчора сонце просвічувалося крізь розчинені двері, і за ними чекав світ-мій-дім – просторий і багатий, бо знаходимо спокій у невпинній мандрівці (яка не знає кінця, лиш наш...), і мрії-полум'я-серця зогрівають замерзлі руки, коли дорога біла від метелиці (лиш, напруживши зір, видно крізь білість*

знайому...), ось, мрії життя – птахи, дерева застигли при дорозі, хвилі, які підіймаються: золоті, з сонними синіми душами, застиглі в пам'ятники пам'яті... бо людина – абісальна істота у морі пітьми, але світло росте і від нього тане чорний сніг, міста й люди зліплені з нього у темряві уяв наших... Ось, сон життя: без слова-звуку – оголене плече, обличчя, волосся на траві, два тіла, й це Ти втілена у жіночу форму, це Ти, проминаючи (а волосся Твоє ніжно пестило Землю, і вона заснула, приголублена, й вимріяла нас уві сні), лишила сліди, світляні знаки, які благословляють місце, де пробуємо стати одним тілом і душею, де відчуваємо на мить, як поряд, ось за дверима, хвилі вічного моря сплеском омивають обрій, як птах, ширяючи, пише на небі долю світу, як роса прозорим оком... знаки сяйва, що кличуть у дорогу, якої не знаємо, а яку ж обоє із завмиранням впізнаємо, де доводиться покинути тіло, знайоме до найдрібнішого поруху, найтихішого звуку, в тиші лишити слова, у світі світла відректись від очей: осліпнути й оніміти... Ось, очі розплющені в пітьмі, не сплять, бо коли людина, пізнавши найпотужнішу силу сполуки тіл-душ, одривається від землі: що є мірилом дійсности?.. Бо Ти вже тут – століттями... до мене... крізь цей нічний сад!.. Та які ж холодні Твої руки! І яка Ти біла! Аж стра... – рука бігла гострими зиґзаґами, борючись із пасивним опором матерії (наче все життя залежало від того, чи встигне!), і слова ставали щораз невиразнішими, літери, нерозбірними карлючками, та не спинився, аж доки останнє слово... (не вистачило місця на аркуші, й записав на скатертині...) – і тоді знову (скільки літ-століть!) накреслив знак-тавро-символ, що виднів тепер перед ним, на кольоровій стіні: трикутник у колі, а в ньому квадрат і коло в квадраті, – й, поволі отямившись, усвідомив: дощ ущух, і соняшне сяйво грає веселками в кутиках очей, де висихають... Так... Яка блаженна втома-порожнеча...

– Я принципово не вірю в емоційні одкровення, – Бар'є палив (та звідки спогад, немов про справжню подію, мов чув слова з вуст живої...), і він подумав (теж у пам'ятті, наче мої власні...), що це помилка, омана: вчора (вчора?), коли з завмиранням збагнув значення (бодай одне із значень) оцього символу на сторінках записів і, схопивши плян, накреслив пальцем усередині майже круглої форми міста три точки: бухта, автобусна станція (вхід до катакомб) і місце, де мусила б відбутися нічна зустріч в імлі, а тоді чотирикутник: бібліотека, вілла Бар'є, готель, бар, і на лінії внутрішнього кола: церква, морський музей... – Себто

я не вірю, що після емоційного видіння людина розуміє істину. Але ваші думки про дійсність, як відлуння... як видиму форму Голосу, Первісного Слова, безперечно... подиву гідна фантазія... – вимушений (іронічний?) тон, і він збентежено опустив очі на фіґури на шахівниці, згадав прогулянку до бухти: дві години впертих пошуків, і нічого: ніякого входу, навіть печери, а незвично розгублений погляд сірих очей свідчив, що й тут він марнує час – очі втомленої життям старої... Може, лист на секретері з закордонною маркою? – Маю надію, що вас не образило слово «фантазія». Зовсім можливо, що це щось важливіше, хтозна, може, й... але для мене вже, либонь, пізно... міняти життя... – міняти життя?.. Хотів заперечити, та вразило відчуття: які вони відмінні: чужі істоти, й чому сподіватися поради? чи взагалі відважиться сказати те, з чим... – Скажіть, ви тому зустрічалися з сектантами? Чи це продовження ваших?.. – «Продовження пошуків», хотів викрутитися, але ні, це була б скринька Пандори (бо чому він справді знов пішов туди? і звідки старий знає?), ні, поки що краще, аби він думав, що... зрештою, хіба ж не почав читати Біблії з коментарями, себто... а проте, зніяковівши, прилютувався (мимоволі) поглядом: два недопалки в попільничці, один допалений до фільтра, і другий: скурений до половини, зламаний при гасінні... – Між іншим, я забув вам раніше переповісти місцеву леґенду... для Ваших дослідів... молода бояриня кинулася зі скелі в море, щоби не зрадити місця зберігання скарбу. Кажуть, місце леґендарної траґедії тут, мало не на нашому подвір'ї, – а її ім'ям назвали...

– Ні, я не чув! – як вразила інформація (місце: один з кутів квадрату!), утім, засумнівавшись тепер щодо альтруїзму своїх намірів, і коли думка, що він справді міг би його знайти, викликала... і не витримав, – Це вже сталося! Я закохався в неї! – (закохався! ці слова, які досі...), й старий збентежено розтулив уста, погляд зісковзнувся, покотився на підлогу. – Я чув: вона надзвичайно вродлива. Спортсменка... – і здалося: сльози... поки відвернув лице й надто сумлінно розглядав одну з картин, але голос за мить зрівноважився. – Я прошу пробачення за мить слабости. Вона не стосується того... це ні в якому разі не осуд... ваших почуттів... Я людина далека від морального пуританізму. Це особистий... (замовк, вражений плутаністю пояснень... шукаючи слів.) Це нагадало мені подію, яка... вас ще не було на світі: перед війною, що... так жорстоко змінила все...

і спогад для сторонньої людини зовсім банальний, а проте... Я був молодий, закоханий у вродливу жінку непересічного розуму, яка, крім того, була й спортсменкою... це, може, свідчить про вбогість мого особистого життя, але я ніколи пізніше... і хоча суть події, яка єднає двох... неможливо переказати третьому, і я, мабуть, і не повинен чекати, що ви могли б... повністю... Проте одного дня ми пішли на прогулянку... пам'ятаю: були особливо щасливі, нас переповнювала така могутня хвиля... ходили й сміялися, ледве свідомі присутности інших... у крамничці з солодощами в черзі перед нами був... шести, семилітній хлопець із білявим волоссям, який хотів купити дешевих... але виявилося: йому бракує грошей, якоїсь смішно маленької суми, на яку продавець звичайно не звернув би... та чомусь цього разу... згодом я думав: це був божественний... саме з огляду на нас... акт долі... і ми кинулуся наввипередки (я б не міг передати тієї хвилі...), а тоді ледве тямили себе від... щастя... (затягнувся димом, а пальці мимоволі...) щойно згодом я думав... це правда, йшлося про смішно малу суму... але ми обоє були впевнені, що тієї миті ми дали б... скільки? У сто разів... тисячу?.. здавалося, що сума не грала тоді для нас ролі... але я запитав себе: чому... бо навіть якщо альтруїзм, від цукерків же не покращає життя... навпаки, мабуть, погано вплинуть на здоров'я... чому тоді?.. з надміру любови до себе, не до дитини... можливо саме з такої причини люди й мають дітей... аби посмакували життя, що під солодкою зовнішністю ховає... ба, нищівну властивість... а може, й усе життя виникло... із такої самозосередженої спонуки... (а тоді цей глибокий... в очах...) – Таки іронічно: сектанти й спортсмени... аскети вбивають тіло, щоби порятувати душу, а поклонники тіла навпаки... і рідко замислюються, що кінцевий результат той же: людина вмирає... неначе й живе лише для того, аби...

– Що ти сказав?

– Га? (...вернутися... невидющі очі, мить тому задивлені вглиб... звикнути до білих, обдертих...)

– Ти сидів, як загіпнотизований, а тоді вимовив щось...

– Нічого не вимовив. Думав...

– Думав про що?

(Чи він справді може читати мої... чи й тут, як у кожній оповіді, кожній розмові деякі частини (найсуттєвіші?) ніколи не повинні... бо ж як розповісти Діямантовий Дощ, кожна крапля якого...)

– Я думав про неї.

– Що вона знала заздалегідь? Може, й від самого початку?

– Важко уявити, щоб її жіноча інтуїція не підказала... Проте вона нетипова жінка...

– Непоясненна таємниця...

– Непоясненна...

– Гаразд, тоді я говоритиму.

– Гаразд...

– ...Ця вода: ледь рухомі відсвіти дерев, блимання плям-пасем (мов тисячі очей розплющуються й...), дух холоду від плеса, змішаний із запахом лісу, шумом... – мабуть, нічого й дивного, що саме тут нарешті дозволила собі відчути, як усе змінилося... як змінилося, хоч на поверхні ніби далі йшло стабільним, вольовим струмом (навряд чи вони помічали її боротьбу, коли невтомно виконувала обов'язки, може, трохи задуманіша, неуважна, однак серед них завжди усміхнена, енергійна), а втім, ніби землетрус зруйнував світ, і вона лишилася на руїнах, інертно виконуючи завчені дії, не знаючи, чому і як мала б жити далі, щораз частіше поринаючи насамоті в пасивну задуманість, занедбавши щоденні гімнастичні вправи, і дедалі важче було дотримуватися суворих вимог щодо одягу й зовнішнього вигляду – години перед дзеркалом, підбираючи одяг, грим, – вона терпіла їх лише зі страху, що, помітивши зміну вигляду, вони збагнуть її внутрішній... а може, суть розгублености полягала не в радикальній зміні, а навпаки: в тому, що світ залишився незмінним, тверезо-солідним і порожнім, а вона, не заторкнена трагедією найближчої людини, не відчула нічого, крім суміші провини й... полегші... наче жодне справжнє почуття не з'єднувало її з... наче могутня несвідома сила, яка завжди штовхала вперед, долаючи перешкоди, довела життя до абсурду, перетворивши його на біг без мети й кінця, в якому сенс речі визначався лише тим, чи допомагає вона бігти, чи спиняє, бльокуючи дорогу, – бо який сенс, коли навіть утрата найближчої людини не викликає нічого, що поєднало б із виміром нормальних людських почуттів – смутку, тривоги, розпуки... лише самота й почуття, що це життя було брехнею, а вона сама не могла б визначити, котра з двох (чи не протилежних) рис характеру: інтуїтивність чи схильність до холоднокровної дисципліни, була джерелом зовнішніх успіхів і внутрішньої поразки, хоча (попри вплекані сумніви

щодо здібностей бути дружиною) спершу все складалося несподівано добре, та ніколи не сподівалася, що в парі з його талантом іде хвороба, котра перетворить життя на суцільний емоційний шантаж: напади іпохондрії й страх, постійна потреба підтримки, присутности (ні, він не казав відверто, а навпаки, ніби тікав, але це робило ситуацію ще напруженішою), – кинути все й займатися лише ним, до безконечности слухати, заспокоювати, радити, і хоч як хотіла повірити, що не він винен, невпинна напруга перетворилася з часом на почуття сливе фізіологічної огиди, і нарешті збагнула, що в цій дійсності вони – вороги, може, й завжди були ворогами, і лиш її вірність почуттю обов'язку, ні, радше, вперта відмова визнати, що це сліпий кут, суцільна витрата часу-життя... (бо чи це зникнення було благословенням, на яке чекала, і в тому суть байдужости?) – втім, щойно дозволивши собі відчути забуте почуття свободи, поволі регенарувавши сили, вона збагнула втрату-поразку, – бо вже надто пізно, вона надто втомлена, розчарована, щоби пробувати знову (а це означає: таки не матиме дітей, тридцять п'ять, отож...), і знов з усією силою відчула цей безупинний, нечутний ритм під стукотом серця, пульсуванням крови, що вперше... того дня після шкільної забави (одинадцятилітньою дівчинкою), на яку чекала тижнями (як чітко бачить досі обличчя хлопця з білявою чуприною, що...), а тоді моторошно доросле почуття (смутку? приреченості?), коли вдивлялася в розкинені по підлозі суконки, єдиний доказ дійсности... а втім, хоча не дуже приємний, спогад ніс мить насолоди, майже радости, відлуння часу, що був, – так, яка банальність! – романтичною пригодою... чи не тому приїхала сюди? – аби (з напівзрозумілим хвилюванням прийнявши запрошення) віднайти той час-світ у цьому саду, де ще жили сліди давньої... звела очі: глибоке, без жодної хмаринки небо, як тоді, коли приїхала сюди вперше, й зелень, ця інтенсивність барв, і щебети, сюрчання, шелест, із яким вітер... – звуки справжнього життя, – думала, втягаючи в ніздрі м'який запах води, рябої від золотих, миготливих плям поверхні й глибини, дивний магнетизм, що від нього (на мить піддавшись) відчула легкість у голові, грудях, животі, підчеревині (як, втративши на мить рівновагу, балянсуємо на грані), зміну перспективи... бо ж рух світла на хвилястій поверхні на мить перестав бути нормальним природним... а вона втратила звичне відчуття... стала золотою плямою без чітких обрисів, форми й... кліпнула очима, а вода знову

стала водою, золотою від серпневого сонця, ба навіть повітря було золоте: густе від променів, а вона тілом відчула, який гарячий день, як кров пульсує в обличчі, шиї, грудях, животі... як вода приваблює обіцянкою холоду (хіба не так?) і передчуттям, що... затремтівши, вона підвелася й поволі, майже свідома присутности (і відчуття, як матерія обтирається об гнучку шкіру), скинула сорочку, шортики... дивилася на свої засмаглі рамена, досконалої форми ноги (м'язисті, стрункі, витончені), й відчувала, як воно пестить її... тисячами променів, золотим тремтінням проникаючи... й не стримала себе: побігла й, відштовхнувшись від землі, простягла руки, стрибаючи, пірнаючи в...

– ...День був справді гарячий, насичений запахом поту (великі краплі на шкірі, од яких сорочка прилипає...), спрагою, що її ніяк не міг погасити водою, напоями у готельному ресторані, – раз-у-раз нетерпляче, немов одмахуючись од комах, обтирав рушником обличчя, карк, знову поринаючи в отупіння, збентежену задумливість: ще від учора, коли адміністратор за звичкою поселив його в кімнаті но. 9 (який усе-таки символічний акт!), а він не міг уже притлумити сумнівів, навіть вагався, чи не повинен одразу поїхати геть, та залишився, – чому мусив піти до бухти, шукати (другий кут трикутника...), і чого сподівається від Бар'є? – чи взагалі йти туди, а якщо йти, чому не робити цього спокійно, звідки хвилювання? – Я не зобов'язаний виправдовуватись перед ним!.. – чи таки в усьому винна ця несамовита спека, яка почалася того дня, коли вони... (бентежний збіг обставин!), і коли температура вперше досягнула сорока градусів, а згодом не падала, навпаки: ніби відбиваючи емоційну напругу того, що діялося, і враження жари, сквару, переплетене спогадами про... не зникало з думок, почуттів, доторку, іноді підводячи майже до меж екстазу, і навіть сни мали біложовтий колір спеки... підвівся з ліжка й пішов під холодний душ, що відсвіжив, проте на вулиці (здавалося, ще гарячішій, паркій) тіло одразу вкрилося потом, бо таки хвилювався (що скаже? чи взагалі відважиться? – хоч: я не зобов'язаний оправдуватися перед ним...) – минаючи червону кам'яницю, зупинився від тривожно-знадливого почуття (немов спогад про заборонене-солодке...), – плита хідника, яка того першого дня викликала враження déja vu, і тут справді все почалося, а може, ні, раніше, давно-давно, і того дня лише впізнав (місце? подію? значення?), – сірий хідник, – думав, – упізнав мої майбутні кроки... – тепер

на цьому місці враження було очевидним: що всі події, знаки, зустрічі вели в одне-єдине місце (хіба він мав вибір?), і ось це «впізнання майбутніх кроків» – дослівна дефініція, бо хіба те, що сталося, не містилося-жило в тамтій миті й усіх інших, які, врешті-решт, чи ж не були чеканням саме на це?.. – пригадав сцену зустрічі в ратуші: шрам на руці Бар'є (як і в Арзаца, Лелії), і аж запаморочилося в голові від відчуття таємного взаємозв'язку між усім (бо чому? як таємні ордени, що в ритуалі ініціяції пускали кров, аби?..), взаємосполук між речима, подіями, людьми, – йшов, а вулиця була зовсім порожня, як тоді, коли почув голос і побачив його у сліпучобілій... у повітрі теж (від спеки?) відчувалося напруженість, і нараз, роблячи крок, відчув, що не йде з власної волі, а ніби пробує втримувати рівновагу, коли Земля, наче колода на воді, обертається, змушуючи витанцьовувати, шукати рівновагу, коли світ балансує на вісі ноги, – хіба мав інший вибір, аніж іти, щоб утриматись на поверхні, не впасти в... куди? чому? зустріч з Бар'є чи життя взагалі?.. – бо як усе змінилося, як усе, що колись було важливим, майже повністю втратило... і чи зуміє?.. – втім, несений обертанням Землі, ішов, і лише на повороті згадав постать у вікні, – ні, не треба... – Я зовсім не сподівалася зустріти вас тут... самого... – дратівливий спогад, і він знову, як тоді, відчув, що кров ударяє в голову, – секретарка на алеї міського парку, миршавий чоловічок у сірому... наголосила на слові «самого» і відкрито захихотіла... – зустріч зі знайомим? справді? – (нахаба!) – тут, у спортовому комплексі?.. а я й не знала, що ви... спортсмен... – звідки вона знала вже тоді? звідки всі вони знали? – ніби для всіх, окрім нього, це був чіткий, очевидний факт... здезорієнтований, озирнувся, аби віднайти загублене почуття напряму: знайома вулиця, а він однак... перехрестя: синя табличка на наріжному будинку, – й не міг поєднати знайомої назви з реальним місцем (текст, немов натякав на щось інше, невловне), загудів мотор і червоне авто промчало, залишаючи запах викидних газів і хмару пилюки, і, ніби прокинувшись, провів рукою по лобі... що це? спека чи?.. – бо хіба можливо, що саме він, запрошуючи її, вже знав, що знав давно-давно тому... таємно сподівався, шукав не його, а..?

– ...Хлюпнуло весло (м'яко, засмоктуючи), човен розтинав ледве побрижену поверхню, а вона вдивлялася в глибінь, ніби шукаючи там передчуттів, які з'явилися й хвилювали, гралася з думкою, що молодість таки не підвладна аритметичному плинові часу, бо ж ховається глибше

й, розгадавши її таїну (альхемік-камінь-еліксир), людина могла б... адже в мить самозабуття відчула себе такою... човен доплив до берега на краю лісу під корчуваті крони диких груш, і тут особливо чітко видно було, як плесо міниться від сонця золотавими кольорами шкіри, як вітер прозорим рукавом брижить його і як ця зморщена шкіра, з лишаями баговиння, прикидається старою, старезною, вмираючою, а проте не старіється ніколи, омолоджуючись раз-у-раз, умираючи-воскресаючи, й, хоча полуднева спека поволі поступалася передвечірній теплоті, вона досі відчувала в тілі цей жар, жагу, тугу за... лагідний плюскіт, з яким вода заплющувала й розплющувала тисячі очей (осяйні очі...), від цього тихого поклику паморочилося в голові, і жар, що підіймався з глибин, – бо чи не має людина знайти у воді, деревах, вітрі таїну мінливости-незмінности? (яке значуще слово (таїна): збуджує молоді мрії!) – чи не треба відкритись усім єством, бо ж Її неможливо свідомістю розуму охопити?.. зітхнула й неквапливо простягнула тіло до сонця, а промені спершу несміло, легко-легенько, тоді щораз гарячіше, яскравіше, писали на її шкірі... (...таємні арабески знаків?..) пристрасний доторк, від якого... тиша, що приголомшує звуки зовнішнього світу, секунди, як нитки бабиного літа, невловні, напівуявні, немов хтось шепотів до неї (чи доторк вона «чула»?), і промені (раптом, наче бджоли гудуть у липовому листі) проникали крізь купальник, вологість, шкіру, вона глянула на свої рамена, на ноги досконало сформовані (м'язисті-витончені), завагавшись, тоді поволі (як матерія торкається збудженої...) скинула купальник, лягла на дно (здригнувшись від холоду мокрих дощок, а тоді усміхнувшись: ах, поєднати в собі жар і холод!), випросталась, заплющила... і сонце (в уяві) дивилося, насолоджуючись формою обличчя на довгій шиї, рамен, грудей, живота, стегнами й білою шкірою підчеревини з чорним трикутником, який сам ховає частку... таємниці, яку... й, не кваплячись, тендітно оплело ноги, тулуб павутинням-бабиним-літом, – і холод розчинився-існував у тому доторку, не зникнувши, а ставши другим обличчям тепла, протилежністю, що визначає суть, і мимоволі затремтіла (хоч сподівалася, чекала), як вуста торкнулися заплющених повік, і тремтіння проникло в глибінь, відчула красу жаги, якої не слід тамувати, бо, незалежно від волі, тіло вбирало жар віддиху, і промені, вібруючи, сповнили груди зітханням, і на екрані повік – червоні кола, плями пливких форм сподівання... (чи не маємо повністю відкритися... загубити... включно зі

свідомістю себе... аби проникнути в...) – Джерело, – німий шепіт, і дерева зашуміли на мить і втихли: вітер (в уяві) присів на гілках, щоб глянути, і всміхнулася, не розтуляючи повік, а листя знову заворушилось: вітер злетів униз і стер з повік слід соняшних пестощів (холод-жар! жар-холод!), роздувши вогонь у грудях, а заздрісно-обурений шум (дикі груші в уяві) зверхньо видовжив усмішку, але миттю забула про них, про нього, про все, відчувши тремтіння, яке злилося з попереднім і наступним (воно? він? вона? погладило таємний оцей... і простягнула руку, щоби його зустріти, щоби там...), і натхненно стриманий віддих (повів, звук), доторк закоханого погляду (про кого ж думала-уявляла?), хвилі тепла, кровлява, і це вже її тепло, вулкан, який прокидався після років приглушеного мовчання, відчула його пульс (із глибин, прибоями, ці могутні течії...), чула: шепочуть, знала: сонце цілує мільйони, а вітер омиває, поліфонічно вплітаючись, а водночас не чула, не знала нічого – ритм внутрішнього ґейзера, підслухані таїни тіла, як кров хвилює прибоями жару, здіймається, виповнюючи, як, тремтячи, клітини ледь можуть вмістити насичене жагою й... нараз хвиля спиняється (і тіло стає безмежним!), опускається... вниз... і мить спокою, захопленої тиші... поки новий прибій несе більше... й опадає... й зітхнула – рвучко, глибоко... слухала ритму крови, вулкану: знетямленого, напівпритомного, бо хвилі піднімалися, майже торкаючись шкіри, але в останню мить вона зупиняла... й опускалися... відступали... й зітхання стало майже благальним, безтямно пожадливим, самодостатнім, й вона вже розгойдувала себе хвилями, мало не вихоплючись з тіла, стримуючи в останню мить, приборкуючи, і нарешті дозволила собі вибухнути, роздертися на шматки у внутрішньому виверженні: дві хвилі жару (від чого забило дух!): зовнішня й унутрішня, – зустрілися на кордоні (шкіри? єства?..), в нестямі таки відчула доторк-перешкоду, сутність ненаситної пристрасті, що не заспокоює, а лише поглиблює внутрішню потребу (поцілунок крізь скло під час тюремної зустрічі!), і збуджена, мов налякана, розтулила очі, відчула, як жага втрачає хвилясту форму, розходиться, наповнюючи тіло неспокоєм, і знала, що так близько (досить сягну...) – цілюща розслабленість, тиша сповнення... напружено вслухалася в ритм дихання (шелест вітру? сплеск водяних... у дзижчання серпневого?..) і, заплющуючи очі, напівпритомно... – лиш ти і я... лиш ти...

– ...Чи він давно знав, передбачив? – хвилі з плюскотом підпливають до ніг, коли йти уздовж берега, омивають холодом, відступають, стираючи сліди... вічний хвилястий... але не зміг обманути почуттів думками, пригасити внутрішній жар шуканням (та і не знайшов нічого, навіть печери), бо хіба її приїзд і те несподіване (несподіване?), яке потрясло до глибин й принесло оту неймовірну хвилю... не поклало остаточно кінця... отому чарівному... отим пошукам загубленої людини, які виявилися шуканням зовсім іншого?.. – і коли йти краєм води, відчуваємо ногами ритмічий доторк хвиль, дивимося на відсвіт... червоний... на воді, як розгорнутий килим на ледь рухомій від пласких брижів... і цей мерехтливий золото-червоний слід дозволяє забути на мить про думки й усвідомити, як часто (пристрасно) останнім часом ми помічаємо красу, як емоційно її... бо тієї знаменної ночі життя почалося наново, й досі жевріє в ньому відлуння екстатичного відчуття волі, коли душа вихопилася... й хтось ніби відчинив двері у чарівний і страшний... що його він роками не допускав, а який раптом наповнив океаном звуків, запахів, барв, чудних моментальних видінь, втім, уперше в житті він не побоявся, ба, пригорщами брав, пожадливо, ненаситно, щоб надолужити згаяні роки, хапаючись за кожну тінь чуття, нюанс барви, світла, звуку, а зокрема її обличчя, доторк рук, бо чи це вона, яку знає й про яку насправді ніколи не відважився?.. – чи не була вона приятелем дитинства, майже сестрою, дружиною того, кого шукає, й хоча він завжди по-своєму кохав її, хіба це могла бути вона: ця пристрасть, роками приглушена, тлумлена, що тепер... та й він сливе не відчув зв'язку з нею так, як сподівався б відчути сполуку з коханою, – бо хіба міг поєнатися з нею через відчуженість, дике почуття свободи (як тієї ночі в саду!), що було водночас цілковитою загубленістю в її душі? – хіба можливо будувати взаємини на екстазі чистого буття, не обмеженому законами, почуттям міри, і на любові, яка не йде безпосередньо від неї й до неї, а якщо йде до неї взагалі, то крізь сприймання чаклунського дійства світу, навіть якщо лише тому, що вона є його часткою?.. – а втім, як іти уздовж синусоїдальної лінії-змії на березі, глядіти на... світлий... на воді... пригадуємо: – ...Я відчинив перед тобою двері, й ніхто не спроможний зачинити їх... пригадуємо: *...повіяла легкою рукою, і я прозрів і бачу, яка порожня моя душа, коли вона самотня...* – бо іноді вдивлявся в неї, як у божественну істоту, що прийшла збудити-ощасливити, і годинами дивився, коли спала:

дивне, майже містичне... як простягав руку, ніжно, найобережніше... – але в самому акті кохання (крім тієї першої ночі, втім, чи це він тоді?..) було щось тривожне, первісне й заборонене, наче кровозмішання, однак він уже не боявся, відмовлявся боятись!.. – бо як іти межею, кордоном суходолуводи, пригадуємо вечір, коли йшли сюди пліч-о-пліч, і як бракує вигляду, голосу, присутности!.. а водночас – передчуття неща... бо чи не приречені всі зв'язки на примарність?.. – і почуття спеки, навіть увечері, мабуть, сприйнятливіше для неї (вона завжди була трохи легковажна, схильна до фліртів, у гонитві за пристрастями...), бо він, усупереч враженню свободи, не може, не вміє... магнетично притягнений сливе абстрактними для нього поняттями родини, сімейного... та невже... – Ні! – вимовив (розпачлива рішучість!), – не вільно заглушити, що ми живі, що існуємо!.. – зрештою, нема зворотнього шляху до колишнього, рутинного, навіть якщо ця любов безнадійна... не вільно відмовитися від таємної сфери, що пов'язана з нею, адже він уже й навчився розуміти дивну мову предметів: тарілок, віконних клямок, лямп, помітив, як вони вміють любити доторк його руки, розмовляв уже з нічним скрипінням підлоги на піддашші, криком птахів, навчившись спершу чути-розрізняти монотонну пісню: пісню її очей, її рук... і збагнув, що життя – яка банальність! – може бути постійним святом... Навпаки, якби ще зміг розповісти, передати іншим частку... – бо як ідемо берегом, і сонце ховається за обрій, а на рухомій... (хвилі м'яко лягають...) золото-червоний... віримо на мить-вічність, що, як Петро-апостол, могли б іти по воді... (хіба не народжуємося, щоб вірою пересунути гори?)... й чи Він не стоїть ось там (коли напружити зір, видно постать!), – завжди, повсюди, – не йде морем, шукаючи таких, як ми?.. – і думав: якщо дивитися вдалеч, вода – килим, по якому можна безпечно піти... тільки глянувши під ноги, потопаємо... і коли вдивлявся до болю, здавалося, що справді... далеко... майорить... бо хіба не цей самий інстинкт тієї ночі в саду штовхав-провадив (вона то срібна в місячному сяйві, то темна (ніч), хоча одна, й лише для того (ніби), щоб його спитати, міняє барви...), – і, як повернув її голову до себе й... чи тіло не так само здригнулося від її доторку... як тепер... від води... та щойно коли вода сягнула до грудей, спромігся визнати, що йти неможливо: досить зробити крок, аби...

– ...Вона розплющила очі (спала чи лише стулила повіки й світ змінився за одну мить?..): вода зм'якла від вечора, стала оксамитною, а при березі

в сутінках... шепіт очерету... човен плив, ледве колихаючись від ряботіння, й випросталася, звела голову: на темносиньому небі місяць уповні... – це ти... – усмішка заграла, бо здалося: наступного разу вона зуміє впізнати поклик, не підводячи голови, та він мінливий і наступного разу, напевне... перевела погляд на воду: повінь срібного сяйва на плесі, якусь хвилину разом з водою шепотіла молитву без слів, тоді обережно підняла весло, і місячний відсвіт затанцював на розхвильованому... і ніч росла на очах, сад зник у пітьмі, як вона причалила до берега, вийшла, відчуваючи на доторк землю, ступила босими ногами на траву... і, майже свідомо відмовившись шукати в темряві одягу (чи бодай купальника у човні, ні, не тепер...), застигла, слухала ритму тіла (досі пульсував жар, цей ненаситний)... тоді, захоплена прибоєм енергії, розігналася і, випроставши руки, відбившись, зробила сальто (неймовірна легкість!), карколомний стрибок у цілковитій пітьмі, ризикуючи життям! – стійко приземлилася, переможно розправила плечі, кланяючись невидимим... і вітер (здавалося) зашумів захоплено... і засміялася, не збентежена темрявою (голосами нічних... із нетрів лісу...), немов подолавши, приручивши її, бо її тіло теж було бездонно темним, як ніч, ба, ця темрява, ця ніч може повести краще, доцільніше, ніж могли б очі чи свідоме уявлення про напрям, навіть якщо це дорога паралельна до всіх земних... – відчула її... розуміла цю ніч і тишу за ніччю, йшла і стояла на місці, в ядрі, дозволяючи, аби Земля несла, обертаючись, бо ж усесвіт, коли бачений у контексті плянетних орбіт, танцю мікроскопічних часточок, світляних акордів первнів-субстанцій (хіба це не акорди музики сфер?), невидимих течій Сили, яка щойно несла крізь сальто в пітьмі, – цей світ, – яка банальність! – виростає з таїни і сягає в таємницю... ішла й водночас стояла нерухомо, чи йшла в кількох напрямах, посуваючись крізь суцільно чорний організм (тіло, душа, ніч і нескінченність тиші...), і що більшою мірою їй належало: тіло чи ніч, душа чи?.. – і звела очі: місяць уповні на чорному небі (немов посеред виметеної, здалося...), як володар... і як кордон, за яким кінчаються людські почуття, наче темний бік його, який можемо відчути, заглибившись у себе, знайшовши відсвіт на дні (вода... срібний танець...), а вона й не пробувала зрозуміти, зачарована піснею ночі, піснею тіла (ніч-тіло шелестить лиш йому властивим... і не було меж: насичена місяцем ніч дзвеніла звідусіль... а вона ніби заснула (такий аналогічний доторк ночі), немов світ, завинений в темряву, спав, і лиш ніч (нематеріяльна за

ширмою) стежила… чорно-нерухомим…

– …Чи це він дивився? Бо як довго шукав?.. (годинами в саду, навпомацки знаходячи стежки, чи століттями?..), та нараз вона була, й серце… бо чи, наближаючись через цей темний сад, не несла вона миті, на яку чекав… (хай це буде й хвилина Смерти!)? – як побачив, що йде, не видячи, просто на нього, завмер (щоби не зрадив шелест, щоб іще мить поглинати очима…), а її тіло вилискувало дивносрібним тоном (місяць? спогад про казкову?..), й хіба це могла бути вона (то біла в місячнім сяйві, то темна, як ніч), – і як застугоніло серце, відчувши близькість! – Це Ти! – (нестямно, як зустрілися погляди), – Ти! – (шепіт, як, зневолений її запахом, хвилею жаги од запаху, увібрав у легені її віддих), – ніщо не рятувало од загублености в галюцинаційному запаху шкіри, волосся, від свідомости, що ось простягне руку, торкнеться, поверне її голову до себе й… це не було залежне від волі: як акт, що відбувся і лише – відлунням – крізь бганки часу, відтворює… наче, торкаючись її, доторкався Призначення (хіба всіх нас найдужче не хвилює саме цей?..), і те, що вважав волею, свідомістю, душею, існувало назовні, витаючи невидимою субстанцією, щоб обіймати її пружні плечі, стан, стегна, й душею-волею, наче пальцями, відчув оксамитову поверхню шкіри, м'якість грудей (аж голова пішла обертом!), бо ж вона дивилася на нього очима Призначення: м'яко, ледь здивовано, ніби не йняла віри, й, тремтячи… простягнув руку й… повертаючи її голову, торкнувся Сили, яка вирішує… і заплющив очі, ввібравши устами її віддих-доторк (м'якуш губ), а вона ні, не пручалася, зустріла, і груди, яких мить тому доторкався волею-душею, торкулися… і він ніби заснув і ніби пробудився, схилився рвучко, і це вже не були його уста, а її, і не її, а його власні, й пальці вже самотужки розбуджували-знайшли (танула крига закляклих століть), та й не знав, звідки це натхнення, високе знання любовних таємниць (захват-холоднокровність!), і вона шепотіла щось, а він розумів, хоч не міг як слід розшифрувати, потопаючи в повені присутности, тілі, срібному й темному, як ніч, вогкому тремтінні рук, рамен, вуст, розпалених надією з'єднатися, бо вони вже лежали на траві й він уже захлинався, відчуваючи її не лише пальцями, губами, а всім роздягненим тілом, і врешті ввійшовши в неї: п'янкий почуттям сили, а водночас роздертий надвоє і беззахисний, бо в її очах, зіницях, розширених на дві невідомі дороги, бачив себе самого, а водночас чужу істоту, що дивилася звідти, відчув себе чоловіком і жінкою,

людиною й дзеркальним її відсвітом, і поринув, втратив свідомість у тому сенсі, в якому її знав, свідомість окремої істоти й кордонів, які неможливо здолати, змішався з янгольським видивом у її очах, з нею, собою, ним-нею...

– ...вона з завмиранням відчула його натхнення й відірвалася (тепер, лише тепер! – нечутно, ледь свідома шепоту, заворожена гіпнотичним ритмом), гладила спину, відчуваючи його тіло в своєму нутрі, і кликала його, як він пробував наблизитись, долаючи простір століть відчуження, який вона пробувала відкрити цим шепотом, ледве чутними, напіврозбірливими словами, й глибоко дихаючи, ніби дихала не лише за нього й за себе, а й за землю, вагітну сподіванням, зітхала прямо в його легені, пливучи за шепотом, що вихоплювався, несена течіями... в юність, світ початків душі (серпанкова ясність сонця... на землю... мільярди літ і найдрібніша частка секунди...), розгойдувала й стримувала в останню мить, бо радісна тривога, що він уже йде, знаходить... і тоді, вже не стримуючись, закричала, притиснула до себе, вп'явшись нігтями в спину, голову взад відкинувши... й молилася до цієї любови, нашіптувала... щораз тихіше, віддаляючись, занурюючись у глибінь душі, в розслаблену тишу століть... ще пробувала кликати, та вже несміливо, ніби й не вірила, що він годен почути, й слова, відокремлюючись, покидали тіло, втілювались окремо, і вона слухала вже не свій Голос, що заколисував, здалося: пливла (м'яка, синя безмежність), утративши почуття напряму, сама, загублена, далека, й тут було місце на спочинок: на синій поверхні сну, поглибленій зорями-слідами, – бо чи це її слова? – я не бачила налитого золотом жита в серпні, і зелених, майже блакитних хвиль трави... я не чула голосу води в струмку... тільки сонце дивиться у власні зіниці... тільки вітер шепотить із луною... і далечінь пахне молодим світанком, бо хіба це я?.. хіба я, насичена теплом, яке творить... сьогодні небо просить у мене дозволу бути блакитним... і сонце... мене... а хто я?.. що я?.. – звела очі: небо блакитне від безмежности... це сон-коханець підкрався, тихенько повз свідомість... – і поринула в глибінь, подвійне дно, де її серце... – ...розум і душа (шепіт), а між ними серце... – слухає: серце брязкотить, як дзвіночки, збуджені її віддихом... думає: серце – обернений дзвін... зводить... а небо просить дозволу бути блакитним... сміється дзвінко й, розігнавшись, стрибає (сальто!) й бачить тепер, що це вітер (той невидимий, за ширмою фізичного руху)

несе її, оминаючи перешкоди, вітрові м'язи, вузли руху, і вона – свобідна й водночас зовсім підвладна його волі (птах у нетрях вітрової душі, слово вітру), й розуміє: цей вітер-голос – її шепіт, і німіє від... – ...Ніна що ти збагнула... (бо він пахне хвилюванням трав і мохом, де тінь пораненої берези...) – й уже не стримуючись, полетіла-поринула (сотні тисяч миль насичені бажанням, сотні тисяч секунд: життя її)... – ...спрага росте в дорозі, як недуга... – ...а ти хто?... – ...а ти?.. – вітер кинувся до обрію, залишивши хистку тінь, і вже пізно пояснити, хто во... – ...хто ти, що минаєш?.. (ясени й тополі...) – бо летіла, шукаючи його (свого голосу?)... – ...хто ти?.. (береза, й знову рука на білій корі)... – ...хто я?.. – по той бік вітру – столи на ниві й люди з білими обличчями: нібито мертві, а живі...– ...як народжується життя, в тілі ніч наступає... (шепіт) ...Ніна кого ти полюбила... – погладила кору, й спогад зродився з доторку, та чи могла назвати своїм?.. своїм?.. свої...

– ...Зі сну збудили її хмари. Хмари були уві сні, бо ж, як розплющила очі, небо було чисте. Одразу стулила повіки (надто сліпуча блакить), і у півсні ще пливла в синьому просторі й чула дивне речення: «...як народжується життя, в тілі ніч наступає...», і це чи то питання, чи ствердження: «Ніна кого ти полюбила...» Лежачи, ще здивовано відчувала безмежність душі (мов галактики білі од звізд і тиші...), бо чи людина може відчути вустами терпкий смак неба або збагнути самозабуття землі, коли, голублена сонцем, вона ховає очі за м'які повіки?.. І здалося: день пульсує ритмом її крови, мов народився з неї, з її тіла, і почуття повноти-вагітности доводило до сліз, не дозволяючи на іспит щастя: чи дійсне воно і звідки... Коли знову розплющила очі, світ був блакитною кімнатою: небо близько-близько (досить стягнути рукою!), пульсувало, розширюючись, стискаючись, і хотіла сміятися, розбудити його, сказати... та рука... напівдорозі... Вона застигла й дивилася на знайоме-чуже обличчя, заплющені очі й щоки, на яких червоними мітками відтиснулись...

ОСІНЬ

– Господи, вже осінь! – (крижана думка, як замовкнути, схвильовано, бо знов ми третміли від нетерпіння, перебивали, ніби хотіли випередити один одного в гонитві: кожен за своїм привидом, хоча ці привиди виявились врешті-решт одним насиченим тугою усвідомленням...) – Як швидко

минуло літо! Досить описати одну подію, щоб оповісти все! Бо все ніби стислося в одну цятку, що, наче вир, всмоктала час і простір, знедійснивши все довкола себе, – подію таку короткочасну, що ледве можна сказати, що вона відбулася, а втім, визначила суть-характер усього, напівдійсну мить, по-справжньому пережиту (не раз, а сотні разів!) лише в спогаді... Як швидко минуло літо! Вже осінь... Вже тіні щораз тіснішим колом обступають нас (я й постать напроти (хто він?), і чуття, наче птахи в імлі...), стіни сіріють у сутінках і очі дивно блищать, ба тіло ніби променить фосфоричним... та ні, хоч би й ким він був, він мав рацію... звісно, не безпосередньо, автобіографічно, але це історія життя, внутрішнього розвитку, й оповідь про мою... смерть... Бо ж і я пригадую день, коли пробував усе забути (мінливість моїх намірів іноді бентежить мене самого: ледь повернувши голову, ледь забувши, вже починаю жити іншим життям, життям іншої...), бо я теж ховався од життя в самоспоглядання з варварською силою, що притаманна інтровертованості тих із нас, чиє призначення жити «на виду» й чиє життя оцінюють міркою зовнішніх досягнень, утім, Ти жорстоко нагадав, що втекти не можна, бо кожен мусить відчути себе людиною: живою і смертною... і лише дивлячись назад, видно провідну лінію (як на пні дерева, можна рахувати прожилки на пам'яті, візерунки напівмітичної...), червону нитку, що поєднує, та хіба надає сенсу? Бо вже осінь, і справжня Смерть, коли вона близько (ні, не сантиментальна мрія, про яку думаємо без жаху), – як важко стати перед Нею, й бути долею, совістю і дзеркалом, де відбувається суд над нашим...

– Спиш? – (раптом трепет, бо заплющив повіки).

– Ні. Не сплю...

Не спить. І осяйний німб... М'язи задубіли від сидіння в одній позі, й коли підвестися (болісно, незграбно), підійти до трапецієвої діри, долаючи страшне бажання засну... а втім, чи варто? Зокрема якщо справді я весь час... сам зі собою... бо чи можна в останній день безглуздого... зустріти таку..? Рух тінистих обрисів у сутінках назовні. Й цікаво, чи все це (ув'язнення, розстріл!) теж лише...

– Ти думаєш, вони дійсні?

– Хто?

– Солдати, – (подвір'я ледь видиме в сутінках), – якщо їх можна назва...

– Звісно, що дійсні. На свій кшталт. Хіба ти сумніваєшся?

А ти? Ти дійсний? Чи я гаю дорогоцінний час, розмовляючи сам зі..? Хоч що іншого... молитися? благати милосердя, якого ці варвари не годні мені... Немічність і гарячка щораз густішою імлою, а я не готовий (хіба можливо коли-небудь бути цілком готовим?), хоча все життя, власне, постійний відхід: від людей, хвилин... справді, чотиривимірний ніж, та, – стривай! – якщо він – я, і те «я» глибше, свідоміше, ніж свідомість, він же мусить знати цю оповідь, мусить розуміти, адже вона...

– Чому ти слухаєш мене? Хто ти такий?

– Знову питання, – (півтемрява, іронічний сміх). – І то два нараз. Не знаю, на яке...

– Скажи, хто ти.

– Ми ж домовлялись. Я постійно розповідаю, хто я. І тепер твоя черга.

– Я хворий і неймовірно втомлений. Розповідатиму, якщо... зцілиш мене!

– Ти впертий, як віл! Скільки разів мушу казати, що...

– Але я не спроможний зробити... того... без тебе!

– Ні, ти не спроможний без оповіді! Мусиш розповідати!

– Цього не досить! – (страх обернутися і не побачити срібного німбу навколо, – краще так, не сумніва...).

– А ти думаєш, він підозрював уже тоді?

– (Мимовільний спазм передчуття). – Думаю, що він знав. Глибоко в душі всі ми знаємо. Та, попри те, це був найщасливіший період у його житті... Але ти серйозно... що оповідь може...

– Думаю, це можливо. Зрештою, ти ж не маєш вибору. Хоча й це неправда. Вибір завжди є.

Так. Вибір завжди: розповідати або мовчати. Навряд чи можна це назвати вибором *homo sapiens*, іспитом свобідної...

– ...Це був найщасливіший, – (і нема відваги глянути, озирнутися), час життя, – (проте чи справді, й чи належав він до його реальної біографії? чи з об'єктивної точки...) – Кілька коротких тижнів (а може, кілька днів?), які в пам'яті (нечітко, мов крізь темне скло) нагадували сон, враження від сну: це був один із тих випадків, коли час вирує, мов смерч, викликаючи враження поглибленої статичности інших вимірів. Мов кінець головешки, як розмахувати нею в темряві, малює червоні лінії, або лінія, блискавично обертаючись навколо перпендикулярної осі, утворює площину, так і той

час, змінивши перспективу, створив щось нове, лиш навпаки: ці тижні (чи кілька днів?) щезли, не лишивши враження тяглости, засмоктані в центр, мов усе відбулося в одну-єдину мить магічного перетворення, що досі живе в душі почуттям повноти і водночас порожнечі... а втім, хіба лише літо? хіба весь час у хаті на відлюдді не був одним-єдиним днем? – здавалося, він прокинувся, побачив липову гілку за вікном, задумався на мить, а тоді гілка була вже біла від інею... вже зима... і тільки небо лишилося: блакитне, далеке... Кілька тижнів-днів, і лише напівуявні натяки, що вони справді були, обламки вражень: повінь сонця ранком крізь розчинені вікна, птахи, рослини в саду: враження блискавичного росту (тяжіючи до неба, вливали в щілини простору зелену свою субстанцію), світ, уміщений у кордони лісу-живоплоту, де жили й кохалися, іноді цілими днями пролежуючи в ліжку, а сад – зелений сувій із китайськими літерами дерев (щоранку розгортався з пітьми дещо відмінний: сад-палімпсест, химерний Божий щоденник, чи, бува, нескінчений роман...), однак вони надто були зайняті (собою?), щоб замислитися над мінливим змістом і сенсом мінливости, й щойно взимку, як гілка за вікном вкрилася інеєм (...бачимо світ, мов крізь вікна в дорозі...), думав: дерева в саду писали прямо перед очима історію їхньої майбутньої... та чи міг довіряти химерним спогадам, не менш уявним (оманливим?), як отой – про неї на березі на тлі призахідного неба... бо як міг, приміром, пояснити спогад про «музику»: нав'язливе, ретроспективне враження, що сад цього літа був акордом музичного... ні, ніколи, звісно, не чув реальної музики, але вітер у лісі (могутні хвилі листяного руху!) і поверхня ставка (зморщений оксамит), срібні дзвіночки зір... і коли «музика» з'явилася вві сні, він одразу впізнав: сторож спершу впустив крізь браму, біловолоса жінка вела (золотом прикрашені тереми, фрески) аж до дверей, де інший вартовий (вона прошепотіла на вухо) дозволив увійти в кімнату «живих картин», і він (яка банальність!) запам'ятав лише одну: чоловіка й жінку в ідилічному саду, зворушливу до сліз мелодію неземної гармонії, яка (він знав) була їхньою любов'ю й існувала (здавалося) поза спектром людського сприймання... втім тепер, ідучи дорогою між казково засніженим лісом і білою площею ниви, думав про гайзенберґівський принцип невизначености, бо ж сам, згадуючи той час, міг зосередитись лише на якомусь одному аспекті: спогадах про враження або спробі визначити час і місце, встановити матеріяльну дійсність, – обережно, щоб не порушити тендітної рівноваги між

почуттями й свідомістю того, що відбулося, не знищити отого химерно леткого... в якому жив... ідучи по коліна в снігу, обережно, найобачніше торкався спогадів, щоб повернутися за ниткою в світ, якого вже (чи не так?) не існувало в реальному (людському?) часопросторі, але який міг урятувати... йшов у снігу напівсонний, бо думки-почуття ще не розплутали вузлів сну й ховалися між світом душі та тим, що назовні, між двома днями, ранками: літнім і зимовим, що так само народилися з темної утроби ночі, обидва білі, та один від радости Різдва, а другий – від доторку Смерти, і внутрішній переміг, бо раптом він уже йшов, як тоді, по траві м'якій від роси, ранкова зоря... несміливо... а збоку – блідий місяць, і на сході розплющилося око, піднялося, завершивши трикутник, – лиш на мить, і бачив, як місяць і зоря бліднуть, відходять, зачиняючи за собою голубі двері, і лиш він один, незваний (яка банальність!) свідок інтимної розмови Сонця із Землею, бо міг присягнути, що воно заговорило, а вона відповіла, й він, не розуміючи, водив очима вгору й униз, і це був, либонь, момент якоїсь суттєвої зміни, наче збагнув, що в дійстві життя, навіть коли це життя, здавалося б, його власне, не він головний актор, бо це існування, чуття, уявлення, думки – відлуння іншого... (та щойно згодом, у напівсні, ця сцена (вже мрія про неї?) стала живою, чіткішою, й він чув, як сонце розповіло світлом-теплом про красу, спогад якої втримував при житті під час подорожі крізь море ночі, а вона (спалахами, глибиною барв) – про чекання, як у клепсидрі пітьми текла її туга...), це був, без сумніву, час докорінної зміни, зовнішнім виявом якої була трансформація химерних взаємин зі сном (від ночі, коли шукав її в саду і знайшов... чи, може, від яскравого сну, в якому вона народила їхніх божественних дітей з осяйнобілим волоссям), і сон перестав приходити у силі Божого поклику, а майже непомітно, як вони лежали, розслаблені від кохання, сон-продовження-казкового-дня, й щойно вранці, прокинувшись од світла, сніп якого падав просто в вічі (вона пересунула ліжко до вікна, щоб сонце будило її), усвідомлював, що проспав ніч, та однак усвідомлення справжньої зміни прийшло допіру згодом, однієї з тих несподіваних ночей, коли, сидячи на порозі, дивився на всіяне зорями небо, бо щойно коли любов (любов?) визволила з-під панування куцих турбот і упереджень, він уперше відчув німе захоплення таїною ночі й бездонною тишею безлюддя, як сяє місяць, – коли сидів на порозі й слухав голосів темряви, нечутних дзвіночків звізд, і схоплювався щойно, коли, знудившись від

самоти, вона кликала (і майже ненавидів її: лише на уламок миті й всупереч волі, а все-таки...), – так, це мусило бути ще тоді, коли вони були разом: мале зерно гірчиці-гіркоти пустило паросток, і поступово ясне стало болісно сліпучим, чарівне – млосно-сантиментальним, і коли однієї днини подивився на небо, очі не змогли вмістити повені... й на мить він осліпнув, і спазм жаху (наче спогад про...) роздер навпіл... і він свідомо злякався відкрито-беззахисного стану, в якому жив, і затужавів, наче збагнув, ба, наче знав із самого початку (на дні душі), що це якась незрозуміла, небезпечна гра, в якій вони... а втім, коли від'їхала, відчув, що втратив останню живу... чи, може, все сталося пізніше, як світ прозорішав від осени (чи це не було б природніше?)?.. – пригадав цей вигляд: вітер бере червоне листя у великі, прозорі долоні й кладе на пожовклий... ряст... він тікав до ставка, знаючи, що години, дні, роки пливуть над плесом, а воно залишається незмінним, та одного разу побачив, що ставок, де листя відбивалось, міняючи барви, – райдужна оболонка Її ока, що дивиться... з того боку... і весь затрем... бо осінь... яке химерне слово: ніби синє, а жовто-червоне... та осінь згодом теж відійшла, вмерла, а на березі ставка вона поцілувала й мовила: тиждень розлуки буде нестерпно довгим... та чи не він часткою єства відштовхнув її? – але що мав робити? – вона всміхнулася б, як над дитиною, і пестливо: «не треба драматизувати, коханий; лиш тиждень...» – і він навіть не знає, чи була вже осінь, і чому так важко визначити час, послідовність, зміст, пояснити цю часткову амнезію? – а це, без сумніву, треба: відтворити осінь без дешевих спроб виправдати себе чи їм простити, згадати, приміром, як уранці Бог спускався на ставок у білій хмарі, звісно уві сні, та він ще вірив, прокинувшись, похапцем вибігаючи надвір, навіть стоячи на березі, задиханий, мов запізнився лише на мить, бо туман уранці мав такий несусвітний запах, і тиша, в якій коливався очерет, дивилася імлистими очима, як ішов по траві, що так неземно блищала від роси, і хода була символом чогось більшого, – відчув: вітер розступився перед ним, утворюючи вузьку стежку... для його життя... і думав про лябіринт із білих плит на підлозі старої церкви, бо те, що робив (здалося), було чи не такою самою мандрівкою, прощою за межі тіла в глибінь, ніби це душа босоніж ішла по вологій траві, ніби він – одне величне око, єдиний орган: шкіра – око на вітер, ніс – на ліс в імлі, волосся – на соняшні промені, вухо – на голоси (птахів, дерев, трави), отаке серафимське бачення, що від

нього тремтів-радів (хіба це Ти? справді Ти? – до кого?..), й тоді, як тепер на засніженій дорозі, почув: О-о-о-л-е-е-г!.. – і усвідомив, як насправді холодно серед укритих снігом піль... і згадав вираз його очей, коли сиділи в Білій Кімнаті (шахи, фосфоричне світло, стіл), і почув оцей самий... за спиною... і в очах його, в жаху... миттю збагнув, хто стоїть за ним, чий це крижаний... на карку, з лівого боку... закричав і прокинувся, але... ці самі очі, цей сам жах (вона стояла над ним), – нічого... це сон, лише сон... – так, лиш сон, – мовив півголосно... на дорозі... по коліна в снігу...

– А ти нарікав, що я забігаю наперед! – (ледве можна вирізнити постать в сутінках).

– Бо це вже не грає ролі. Тепер послідовність подій не грає ро...

– Навпаки, тепер треба бути особливо обережним, – (як дратує тон!) – щоб не загубити нитки оповіді, а то й ніколи не знайдеш. Ти ж сам знаєш, який заплутаний лябіринт – ця осінь...

Я знаю, що ти недійсний! Я знаю, що ти – лише я, а проте хочеш чогось, вимагаєш чогось від мене, користуючись мовчанням і ведучи далі, продовжуючи цю беззмістовну вже, безглузду...

– ...Осінь таки прийшла до хати на краю лісу, виринула з глибин, а пізній вересень приніс йому незвідане досі відчуття повноти: у світлі, що мало густий глибокозолотий відтінок, у фарбах спілої природи, які глибшали протягом дня, досягаючи під вечір патетичних тонів, коли спостерігав, як гаряче небо застигає ультрамариновою глибінню, й зорі, мов відсвіти ліхтарів при дорозі... ба, іноді ввижалося, що (ніби в іншому часі, вві сні?) двірник у лівреї дзеленькає дзвоником, ідучи, й гнотом на довгій палиці засвічує і ліхтарі, й зорі... і вечір тоді аж кишів від присутности, голосів невидимих людей, тварин, істот, не кажучи вже про ночі, що були тепер, мабуть, лише лагідною перервою-дрімотою повних днів (хоча природа розуміла вже й передбачала час дозрівання, завершення, і він відчував це, зокрема в тиші, що стелилася росою, кожухом імли, звірем чаїлася в темряві), а то й навіть удень, як ходив по саду, досі вражений, що після десяти років занедбання дерева родять чудову садовину і на грядках де-не-де городина, квіти... мов дух господарів досі витав... а були ж іще інші речі: скільки разів знаходив предмети не там, де їх поклав (чи, принаймні, міг присягнути, що...), а в дещо інших місцях, гілки на землі: не відламані, а ніби рівно відрізані, а якось одного дня, йдучи на галявину до альтани-корабля, завмер, переконаний, що вночі

хтось ніби покосив траву, й на мить навіть подумав про людину в білій куртці (кілька разів, здалося, бачив постать вдалині на дорозі), але косити траву?.. – а як пояснити голоси вночі (іноді різкі й схвильовані, немов серед бійки, іноді – у спокійній, наче змовницькій, бесіді), що не давали спати, проникали в сни?.. і попри все, він не злякався, навпаки, знаходив у цій непевності якусь особливу насолоду й змістовність, і коли, всупереч обіцянці, вона не повернулася за тиждень, він не відчув туги й самотности, а радше холоднокровний, дослідницький інтерес до власних почуттів, реакцій... усвідомлюючи, приміром, як мало справді потрібно для життя: на протязі трьох місяців обжився в цій хаті, прибрав, почистив запорошені меблі, переставив на нові місця, мав лазничку й душ (вода підтягнена з колодязя), електричну кухню, ба, кілька років перед смертю дід замінив старі, підсліпуваті віконця новими, ясними, то чого більше мав би вимагати? – мале, але незалежне царство, де був і королем, і єдиним підданим, і, в принципі, як приваблювало це існування, не обмежене щоденним графіком занять, і водночас бентежило: порожнеча, що відкривалася щоранку, ніби наголошуючи, що він не має уявлення, що робити далі, куди йти... й спроби «виправдати» себе дрібними обов'язками в господарстві, в саду, читаючи, а оскільки детективні романи остогидли, взявся за підручники фізики, придбані після видіння «Голосу», Арзацову Біблію, хоч не зміг зосередитися на цьому й раз-у-раз їздив купувати щось нове: від наукових, історичних (зокрема чомусь про хрестові походи), белетристики, до філософії, купив навіть кілька поетичних збірок, а втім, усупереч скрупульозній вдачі, прочитавши уривки, переважно відкладав, шукав іншого, й ця зміна ставлення поглиблювала дивно змістовну непевність, бо хіба це не підтверджувало почуття, що вже неможливо повернутися до «реального»? – то що тоді? – після краху пошуків, лиш її любов давала силу стоїчно піддатися плинові днів, насолоджуючись принагідним видом, заняттям, приємністю, виправдовуючи цілі дні прогулянкою в лісі, їздою до міста по харчі, готуванням обіду, підбиранням поламаних гілок у саду, спогляданням павутиння тріщин на стелі (а, бачені під відповідним кутом, це були такі дивовижні композиції!), – одного разу, ставши босою ногою на дошки підлоги, моментально усвідомив, що можна збудувати хату без жодного знаряддя, лиш треба відмовитися від поспіху і впертости, ба, від самого бажання здійснити задум, а під час бурі з разючою яскравістю бачив видіння: на парашутах

хмар (линви блискавок) із неба опускаються істоти, і знову з'явилися майже матеріяльні зблиски спогадів, часто про людей із містечка (під час прогулянок у лісі він розмовляв із ними): Бар'є, Лелія, адміністратор готелю, жебрак, так, зокрема цей останній, що дивився мовчки (й було щось у погляді цих водянистосірих... мов передчуття...), однієї ночі прокинувся з криком, а отямившись, пам'ятав лише пару жовтих очей, які стежили з імли... так, дивні сни, часто напружено-хаотичні, мінливі, що заплітали в калейдоскоп постаті-події, бо ж, усупереч уявному спокоєві, він нетерпляче чекав на...

(Хвилина тиші... ніби підкреслює вагомість того, що...)

– ...Щойно пізніше збагнув суть цього напруженого стану... щойно взимку збагнув природу бунту душі, яка, почувши нечутний поклик, мандрувала за межі тіла-особистости, всупереч спробам розуму заперечити її мандри... Але восени ще не знав, чому так часто вдивляється в цей уламок простору, цятку, де дорога зникає в лісі (вона мала б приїхати з протилежного боку, хіба не так?), чому раз-у-раз стоїть біля хвіртки (а зокрема в сутінках, ця цятка ввижалася дверима в...), шукаючи раціональних пояснень, мовляв, ця мала, не позначена на мапах дорога мусить вести крізь ліс до моря, до містечка, але тоді чого-кого він чекає звідти, коли пошуки вже... та одного дня слово прийшло само собою (і він раптом зрозумів, що в сутінках хата, обійстя, ліс нагадують декорацію казки), – Роман! – бо ж міг би... ні, спершу це було майже блюзнірством, хоча так довго жевріло, пробувало втілитись, – Роман... – бо чи не з першої хвилини, як збагнув, що жмут розрізнених уривків, це... і хіба неможливо? – бо йдеться, по суті, про впорядкування, складення в послідовну цілість, може, дещо доповнюючи, розбудовуючи вбогий сюжет, але для цього можна використати й справжні події: зникнення людини досить драматична зав'язка, – та герой пережив би, випадково знайшов би підводний тунель (вхід до катакомб?!), абощо, й, звісно, мотив скарбу й пошуків! – і була б жінка (відлуння леґендарної боярині?), яка, либонь, знайшла б (пораненого?) в катакомбах, лікувала, носила б їжу, бо ж чомусь усе мусило відбуватися в таємниці, з ризиком для життя, – так, щораз нові ланки сюжету в збудженій уяві, п'янке почуття зв'язку між реальним і цією оповіддю про незнищенність життя, де смерть однієї людини стає народженням іншої й крізь нескінченний ланцюг, крізь коло трансформацій...

бо хіба смерть Арзаца не була... хіба він удруге не врятував... тому роман мусив би бути присвячений його пам'яті, ба взагалі слідам, навіть невидимим, які кожна людина лишає... – ах, бігти й одразу писати! – але знав: ще не може, й, зрештою, як виправдати манеру розповіді (ким були два оповідачі, які обставини виправдовують інтимність розмови?), крім того, ще насолодитись піднесенням, не беручи відповідальности за конкретні розв'язки, кропітку працю, і щойно пізно вночі, хвилюючись, сів до столу, до сцени шторму, шукав відповідних уривків, трохи міняючи, переписуючи, перекреслюючи й нетерпляче жмакаючи списаний папір, аж ліг спати, нічого не досягнувши, й тривалий час кидався, поки заснув, поки грав у шахи з Бар'є (сам зі собою?), а фіґури були живими людьми, яких знав звідкись, упізнавав візерунок, який утворювали на шахівниці (здалося: ніби в тому візерунку заключена суть усієї...), й, щойно готуючи сніданок і вже не пам'ятаючи, із завмиранням серця усвідомив, що це був повністю складений сюжет, увесь кістяк роману, і збагнув, що мусить змінити підхід до праці, дозволити текстові самоформуватися, вибиративизначати (як фішки головоломки) властиву форму, бо ж він не творець, а редактор, упорядник, свого роду акушер, допоміжна функція, й тому увесь день вкотре перечитував записи, відкриваючи таки раз-у-раз натяки на послідовність, внутрішню логіку: іноді досить було дописати абзац, перефразувати речення, щоб два, ніби зовсім розрізнені уривки... і вже не сумнівався, що під розхристаним стилем ліричної сповіді криється чітка, навіть якщо несвідомо оформлена, структура, та водночас уперше відчув неймовірну складність завдання, обсяг праці, яку мусив би виконати (не тижні й місяці, а роки зосереджених...), – хіба він готовий?.. – колись не було б навіть мови, але коли він тут і при розумному господарюванні заощаджених грошей вистачило б, мабуть, на добрих кілька років, отож... – схвильовано ходячи по кімнатах, тоді спинившись перед вікном на кухні (цятка простору, де дорога зникає в...), нараз згадав нічну зустріч в імлі, речення: «...де почалося життя... в хаті, безлюдній, куди негайно треба повернутись...» – почалося життя... – лише маячня божевільної уяви, чи..? – зрештою, він дещо довідався про нього: що з наказу міської влади (Бар'є! – злобно прошипіла б Аделя) його викинули з підвалу, де жив без дозволу, була зима, й він замерз на вулиці, й лише Арзац чудом... але старий втратив пам'ять і не пам'ятав навіть,

хто він або ж (і яка це взагалі історія!) як грати в шахи, хоча був до того просто неймовірним шахістом, заробляв на життя, граючи на вулиці за малі грошеві ставки, перемагаючи найвправніших... і, зрештою, ніхто (знову ж яка історія!) не знав (або не хотів казати), ким він був раніше, як життя змусило здатися на людське милосердя, – моряком? церковним дяком, бо «проповіді»... й ніхто не знав, де він живе тепер, коли відмовився жити в порожньому будинку, що його присоромлена міська рада... і він аж стрепенувся від п'янкої легкости в голові: адже жебрак міг би бути прототипом персонажа, що єдиний знав місце зберігання скарбу, і забув! – утратив пам'ять! – і головний герой, який... саме тому він мусить... і, вже ледь тямлячи себе, підбіг до столу...

Жив чоловік у місті й, коли з моря дув береговий вітер, його довге біле волосся куйовдилося з бородою, наче вулицями котилося біле перекотиполе. Всі в місті знали його, хоча ніхто не знав його імени (чи й він сам пам'ятав?), не знав, куди він зникає ночами, де живе, що їсть. Удень, у спеку чи найлютіший холод, на вулиці простягнутою рукою просив милостиню й приймав дрібні монети без слова й жесту подяки. Ночами одні нібито бачили його в темних провулках передмістя, як, тягнучи ноги, бурмотів щось під ніс. Інші казали, що живе на пляжі, де іноді вранці стояв по коліна в воді. А були й ті, схильні до забобонів, для яких він не спав ніколи, завжди сновигаючи містом, ба, його нібито бачили в кількох місцях водночас, і присягалися, ніби предками його були мандрівні цигани, прокляті Богом за страшний злочин, і він рокований завжди жити бездомно, і навіть розум його, звиклий до просторів циганської мандрівки, не зазнає спокою. І він справді весь час розмовляв з кимось невидимим (може, з Богом, щоби відвернути прокляття, а може, з загубленою пам'яттю своєю?), озирався, шукав очима, схоплювався, ішов, ніби тікаючи від когось або навпаки: шукаючи... А дехто поширював чутки, ніби старий сходить ночами в катакомби... стерегти захований скарб...

Ніхто й не знав, у чому суть хвороби, яка загніздилася в його голові, не цікавився, чи можливо вернути людині втрачену пам'ять, – крім лікаря, напівчужинця, що один помітив у хворобому тілі (під лускою гнійників і струпів) людську душу: глибоко, затиснену в малу, як горішок, грудку, й лиш іноді ширший жест (а долоні мав на диво виплекані, аристократичні), натхненний блиск сірих (аж прозорих) очей, несподіваний сенс позірно абсурдних речень – зраджували її.

Бо більшість часу вона ховалася в темних надрах, дивлячись на порожні обличчя, просякаючи безсиллям-чеканням, знаючи долю тих, що зверхньо не звертають на неї уваги, а кожна хвилина безсилля – нова краплина! – й страждала, триваючи так днями й тижнями, доки вже не могла вмістити ні одної краплі й... вибухала! І навіжено озирався й кричав, і біг, метався вулицями, розштовхуючи натовп, щоб рух повітря в бігу потамував хоч трішки вогонь-біль роздертої душі, й волав оскаженіло, щоби викричати жах Чорної Чуми, і за плахтою червоних плям (як крізь туман) бачив, як вони гадюками плазують, затруюють отрутою, і окріп-жах, що кипів у ньому, викидав слину з рота (ненависно – на них!), і проклинав їх, а вони люто озиралися, й бачив (крізь туман) підозру в очах, відразу, й окріп кипів, а слина довгими краплями пливла слідом за словами страшного пророцтва, бо чітко бачив їх неминучу загибель, повінь-пожежу, хоча ті, до яких кричав, біжучи, розпихаючи ліктями, чули лише окремі (напіврозбірливі) слова, недовимовлені речення (бо хіба міг виразніше говорити?), а відірвані шматки душі конали, судомно тремтячи на стінках тіла, та ні один повівне проникав крізь шкіру, не ніс полегші, і він мусив бігти, навмання розкидаючи монети слів, які вижебрав, аж, знеможений, спотикався й падав на землю й... Саме в такому стані...

Спинився знетямлено, проте свідомо, бо тут мав би вписати ім'я... й завагався, втім, течія не...

...Арзац побачив його вперше березневого дня: як біг, волаючи, через базар, а люди розступалися, лаялись услід, і ящики з капустою, кавунами, які перекинув, неначе зрізані голови, котилися попід ноги... Й Арзац устиг почути лише кілька напіврозбірливих речень: про повінь-кару й ковчег, який треба будувати сьогодні, щоб врятуватися...

Виснажений, та дивно (зворушливо?) легкий, п'янкий, схилив голову на стіл, і думка виринула, мовляв, якщо цей потік слів – насправді дзеркало, то він же глянув крізь нього по той бік, у...

– ...Надійшла осінь, – (чи ні? бо йдеться, щоб перебити... хоча чому, коли голова знову – як скажена, й чи будь-що має сенс перед обличчям того, де ніхто...) – Осінь цього року... – (а чи він, приміром, знаючи, що його чекає, писав би?.. ні, годі порівнювати себе... а втім, як вони хвилюють

– знадливі натяки-думки, ладні щезнути щомиті або перетворитися на щось небезпечніше: ілюзію вищого змісту... та хіба не я перший дав йому нагоду прочитати записку іншої людини про подію з його ж таки власного... і чи суть урешті-решт не в тому, що це може бути нагода (остання!) втекти від страшного вічного кола... сну... мовляв, один праведник зміг би врятувати місто злочинців, то чи один день не може... яка інколи тоненька (недійсна) межа поміж...) – Осінь прийшла сум'яттям суперечливих емоцій, і вона ледве помітила зміни в природі, аж, ідучи алеєю парку, вчула шурхіт листя під ногами: напівживий килим... стояла біля майданчика, де в загороді з піском гралися... (ті дрібні постаті, луна дзвінких...) – і як важко було повірити в радість, що окрилювала того ранку в саду, коли перше передчуття... коли хотіла бігти до нього, висловити, та подумала, що не повинна, взагалі мусить вважати на себе, бо... але він борсався уві сні, схопився з криком, і ці нажахані очі! – як добре знала цей вираз застуканої тварини! – і моментально серце захололо, й не сказала нічого, тільки прокляла їх обох у душі, і всіх, що, як паразити, живляться моєю... її силою! – і яке страшне пробудження! – бо що вона вчинила, знаючи весь час, передчуваючи, усвідомлюючи! – це він, дурень-чоловік, навіть не запитав, чи вона забезпечилась, і навіть тепер, замість сподіваного відновлення сил, що завжди приходило, як мене... як її залишали в спокої, з кожним днем важче й важче змиритися з дійсністю, незаперечними фактами, підозрою, що це вона й що це від неї уся ця... у спортовому комплексі – день, як завжди, – що більше відчувала емоційну порожнечу обов'язків, тим уважніше, з відчайдушною впертістю їх виконувала, пробуючи заперечити незаперечне, та хіба справді можна почати знову? – як? – борючись за життя із тими, з ким мала б його ділити? – бо чи не віддала всіх сил, щоб збудувати з ними тривалий зв'язок? – утім, і вони не зовсім винні, позбавлені контролі над... мовляв, веління долі (чому?!), і звідти почуття порожнечі: відкрита рана в душі, чорна діра холоду-закляклости, зокрема вечорами, самотньо втупившись в екран телевізора: ці примітивні програми, які дивилася, дедалі глибше поринаючи в отупіння, нагода загубитися в сантиментальності ілюзорних мрій, світі жінок і чоловіків із божественними тілами, зухвалих подвигів, злочинів, кохання без тягару дійсних емоцій, і як тужила за тим (таким природним, здавалося, для неї!) почуттям тілесної свободи, якого життя (чи вона сама?) таки не дало насправді звідати, переживала доторк, поцілунок, подих екстазу,

і ненавиділа тих людей і свої еротичні мрії, що постійним розчаруванням тільки поглиблювали нудьгу, ненавиділа себе за страх і нерішучість (бо могла ж цього всього зазнати, хто зупиняв, окрім...), незрозумілу (зневірену?) інертність, що не дозволяла вийти й знайти... чого чекає? – спогад про страх в очах не дозволяв забути, навіть уявити повернення... – ні, треба почати наново, неодмінно почати!.. – повторювала так часто, що речення зовсім втратили емоційний зміст, а коли нарешті йшла гуляти, весь світ відбивав її страх: шарудіння жорстви на алеї парку, як піщаний годинник, відмірювало... вулиці прикрашені кольорами золотої осени, так особливо розпишнілі, наче красуня: витончена й самопевна у вроді повного розквіту, що несе, однак, перші зморшки, тремке передчуття перетворення витончености форм на недійсний спогад старих фотографій... помаранчево-червоний, надто якось барвистий, штучний грим призахідного неба, і крони, що так елеґантно вирізьблені на ньому, старанно зачесані на останнє свято, вечірнє повітря, густе від пахощів, і в усьому – тінь розпачливої бравури, з якою востаннє показує всі свої принади, виснажуючи себе... в примарно-святковій декорації (ніби останній патетичний акорд...) дихав занепад, від якого віє холодом... відверталася, щоб не дивитись на пари закоханих в алеях, на лавках, що цілувалися, обнявшись, – надто болісне почуття, немов лиш вона розуміє ілюзорність осіннього ритуалу, невблаганне вмирання, одиноко йдучи серед них (барвисто зодягнених) і серед листя, яке жовкло-багряніло, вмираючи на землі під ногами, сприймала, ніби не хотячи, золоте соняшне тепло, блакить неба, дерева, людей, та зусібіч на неї дивилося її обличчя, відбиття порожнечі... іноді потреба присутности приголомшувала до тієї міри, що таки заходила до кав'ярень, годинами просиджувала серед галасу, в білій імлі диму, якого ніколи не могла стерпіти, задихаючись, та ніхто (ніби знаючи!) ні разу не підійшов, щось відштовхувало їх, як вона визивно (а насправді несміливо-налякано) шукала очима, пробувала звабити, водночас відчуваючи, як поволі вмирає душею, ба, тими днями стала майже хворобливо свідома функціонування організму: як серце помпує кров венами – в найтонші капіляри і закутки тіла, як жири змащують суглоби, а який же це ненадійний механізм, що вимагає невпинного зусилля органів і м'язів, хіба життя людини не висить кожної миті на химерно тоненькій волосинці? – чи це щось глибше: відчуття танцю Маї-ілюзії, яка зваблює

погляди недійсними жестами? – бо знала одне: вже ніколи не відчує доторку сонця так, як тоді на човні, ніколи так не відчує ночі (мов доторкнувшись душею!), щоб зробити сальто в пітьмі, ніколи... оця прозора стіна між нами й життям, крізь яку дивимося з відчуженістю відвідувачів муею, і небо – лиш занавіска у вікні, тонкий тюль: чотири метри на два з половиною, з місця на тапчані воно пласке й недійсне, а втомлений погляд блукає, намагаючись наздогнати міраж, втім передчуття на дні душі, затулене більмом думок, – єдина дійсність у потоці порожніх... від яких мимоволі напружуються м'язи, й уві сні скрегочемо зубами од напруги, а наяву повторюєм беззмістовно, – треба неодмінно почати наново... – (...а проте хіба ця оповідь не суцільна брехня, якщо, говорячи про неї, про нього, про них, я спроможний говорити лише про себе, й як виправдати цю величезну кількість слів, коли «істина» елементарно проста, хворобливу схильність ухилятися, поринати в неістотні подробиці: мов уявна роля, що її граю сам перед собою, коли залишилося жити всього одну ніч! – хіба не час скинути пута, рішуче висловити?! – та висловити що? – бо лише ледь-ледь відчуваю, лише здається: колись була думка, нитка сенсу, втім, голова болить, як скажена, й хтозна, може, це останні хвилини, може, Вона стоїть наді мною, торкає пле...) – ...може, несхопна думка, що непокоїла її... – (... хоча в голові ще порожньо, і не знаю, що...) – ...була виявом зв'язку, передчуттям того, що мало статися (з котрим?), бо ж глибоко в душі ніколи не повірила в... смерть... може, відчула біль (біль іншої істоти, либонь, легше відчути, ніж її щастя), побачила постать уві сні на березі, близький від імли обрій, бо ж і туди прийшла осінь: скрадливо, білою імлою, дощовими хмарами днів, і, стоячи на березі, ледве міг відрізнити межу між водою й бляклим небом, – може, відчула в тілі напругу, що росла, як лежав цілими днями, виходячи лише вночі або рано-вранці, і як з плином днів кристалізувалася прозора впевненість, спокій мужности, і коли жінка з білим, наче льон, волоссям, прийшла: «Ми говорили про тебе. Вже час, щоб ти повернувся туди, де почалося...», уже не вагався, мовляв, проста серцем людина чинить усе, що треба вчинити, добре воно чи зле, і її дії, як дії дитини... – може, нарешті побачила уві сні дорогу вглиб суходолу, а може, й рішення писати (його, в хаті на відлюдді) було відлунням сцени в химерно розмальованій... все це не може бути неможливим! Ми надто зневірились! Та всі ми не могли ж утратити здібности відчути бодай біль іншої

людини! Взагалі, саме з метою довести реальність того зв'язку я взявся... я хотів, щоб мій роман заперечив супермодну тему відчуження, доведену друго- й третьорядними писаками до меж нестерпного штампу. Я хотів передати бодай іскру надії, що людина, навіть усупереч волі, нездатна знищити божественний зв'язок з усім живим, навіть якщо мусить заплатити життям! Я хотів багато чого сказати. Хтозна, може, досить було б ще одого місяця, навіть тижня... А може, ніколи не скінчив би, бо... У всякому разі, я пробував, самотність і важкі випробування не зламали моєї... Я до кінця залишився вірним і щойно віч-на-віч зі Смертю мушу визнати...

– Чудово!! – (здезорієнтований у пітьмі, в запалі втратив почуття напрямів, і глумливий звук оплесків...) – Надзвичайно! Я ніколи не чув такого зворушливого... гм, як би його... Проголошення віри? Промови в обороні гуманности?..

– Припини! – (колючий біль від напруги: мало не знетям... та не вільно кричати, підтвердити його дійсність. Не звертати уваги, бо врешті це слова і вчинки фантома, Боже, як плутаються дум...)

– Вибач, якщо я образив твої високі почуття. Мені справді сподобалася твоя... промова... Хоча, правда, вона непослідовна.

– Як це? – (мимоволі зривається, аж прокляти невчасну...)

– По-перше, як людина інтеліґентна й письменник, ти знаєш, що поняття мети чи «провідної ідеї» оповіді – це насамперед вигадка посередніх літературних критиків, бо подібні узагальнення – джерело їхнього заробітку. Ти сам захоплювався твердженнями, що, мовляв, реалістичний роман – це гідний поваги твір людини, та оповідь – твір божественний.

– Не мусиш говорити, як до ідіота!

– Тому й кажу, що... сповідь непослідовна. Чи, може, не зовсім щира? Бо невже ти справді хотів довести фіктивним твором існування глибинної сполуки між людьми? Довести як і кому? Тим, які відмовляються бачити це в житті і для них ця оповідь – накопичення порожніх фраз? Чи тим, яким вона непотрібна, бо щоденно відчувають (а, може, й проклинають?) отой зв'язок з Іншим? Ти ж сам завжди вірив, що довести можна лише життям! І ти не зміг закінчити – яка все таки банальність! – бо не зміг пережити, довести собі самому...

– Це безумство! Хіба письменник мусить переживати події, які...

– Я не маю на думці конкретних подій. Хоча й це можливе. Але справжній письменник мусить пережити оповідь: не події, які описує, а...

– Я не розумію.

– Справді? А мені здається, що розумієш досконало. Хіба ти забув, що в хаті на безлюдді він нарешті збагнув причину подвійної розповіді, яка не давала спокою? Збагнув, що той, який шукає скарбу в катакомбах, таки вчинив злочин і доживає свої дні у в'язниці й що оповідь – його розмова зі співв'язнем, який чудом...

– Невже? А звідки ж ти це взяв?

– З твоїх власних записів.

– Яких записів? Удень я не бачив біля тебе жодного аркуша! Ти не маєш нічого! Те, що я писав, загубилося, пропало, й...

– Я ж їх показував тобі.

– Коли я осліп і не міг нічого бачити?!

– Я можу показати їх знову, хоч би й зараз.

– У повній темряві?! Ти геть безсоромний! – (та знову – дурень! – втягнув себе в розмову з привидом, коли з кожним словом витікає дорогоцінна... мовчати, не звертати уваги навіть на шелест паперу, що мимоволі... який знадливий...)

– Поглянь, – (тицяє в руку аркуш, та...) – Поглянь.

– На що? – (таки не витримав.) – Може, й читати в темряві?!

– Поглянь, – дивний неспокій, вже страх, і гіпнотизований голосом, – униз і... не може бути! – в пітьмі, ще мить тому непроникненно чорній, – сірий просвіток: папір! ба, слова, записані чужим, але дивно ж знайомим... – Ти – актор. Бути лікарем – лиш одна з численних ролей!.. – і валиться, ні, вже нема сил! – чорна прірва й свист, бо кінець: єдина думка, й вона остання, бо лиш Чорне Провалля... й напружене тіло ще тіль.....
.....чорне?.. а втім, стільки літ-століть ви йшли, а я ..... тіні хіба можуть бути відповіддю ..... бо я був тут... ця нива... дорога... ліс... власне, в чому суть притомности?.. голос: Я – актор, бути лікарем – лиш одна з численних... із вуст (моїх?), бо тремтіння голосових зв'язок... (я – актор?)... але темрява справді порідшала: срібна від місяця ніч: сяйвотінь, янь-їнь... заснули в глибинній тиші поєднання, а вуста (відчув) складаються... і не підвал: стежка, ліс, наче вивели надвір, чи таки вмер і опинився

в лісі потойбічному, який... пахне сосновою живицею, як той зі спогадів, що не належали до досвіду мого... осінь, що втілилася в білі плями на сонці (забута частка пам'яті), й очі світу: холодно-прозорі, а з кропил дерев оцих на землю вода й дивні краплі місячного... що від нього никнуть стеблини й камені розтуляють великі срібні... – ... птахи зірок... – (слова на устах) – ... і сонце дивиться в обернене обличчя: темряву, яку знаємо лиш ті, котрі все забули... бо цей місяць уповні (тіні напливли: потойбічних хмар) і темний папір душі, що ніч записала на ньому... візерунки темряви... й яка тиша: чути її волокнисту ходу... і дерево застигло, опукле на тлі... – ... Ти – актор, бути лікарем... – ... актор?.. чому замовкаємо посередині речень (хіба що саме цього голосу найбільше напівсвідомо боїмося...), бо таки актор – (нарешті визнав!) – можу бути лікарем, а можу суддею, моряком, поетом, можу бути злочинцем (усе залежить від ролі), вічним мандрівником і осілим хліборобом, який ніколи не виїхав за межі свого села, можу – безхребетно хитким або твердинею впевнености ... і чому ж згадуємо-усвідомлюєм щойно тепер (скільки літ-століть!), заснувши, ба, може, перевтілившись у нічне тіло царя-деміурга, що керує світилами ночі, бо місяць – брат, а ніч – сестра, – його металеве сяйво і її віддих оксамитови... а дорога (крізь сон, оповідь, пам'ять) не більше й не менше, як предмет цей несподіваний (під ногами в пітьмі...): зблисне на мить і згасне ... свідок моєї гри-ролі, суті моєї, бо ж після певної стадії все – вибір, чи не так? (так мовив Бар'є, та хіба усвідомлював дослівність фрази?) – місце на життя, професія, ім'я, батьківщина, світ (не лише світ добра чи світ злочину), вибираємо все, включно з тілом, особою, долею, – я-актор можу бути ким завгодно, наприклад, людиною, що все втратила, Арзацом, який повертається через ліс до хати на відлюдді, бо, мовляв, проста серцем людина чинить усе, що має вчинити, добре воно чи зле, і актор – раб ролі, адже свобода наша полягає не в довільності рухів, а у виборі візерунку: я-Арзац хочу надіятися, що місяці ув'язнення (напівдійсні) – вибір відповідний для ролі, хоча ніколи не знатиму про нескінченне число інших виборів-дверей, ідучи через цей ліс (стовбури вилискують обабіч у срібній...), мов астероїд, комета, залишаючи ледь помітний слід, і легкий біль голови, та сонливість щезла, ніби в тій кімнаті (напівдійсній) проспав призначений сон і вже не засну, як Агасфер, мандруючи... як Агасфер, несучи загибель... я-Арзац (бо як відокремити актора від ролі?), який навчився (в ув'язненні) відчувати Її як невід'ємну

частку, неодмінну стадію (які-бо марні спроби виглядати Її ззовні, готуючи захист!)... бо в проміжку між віддихом і віддихом, серце пам'ятає крижаний... а втім, може водночас (як Агасфер?) несу теж зерно воскресіння, спогад про Неї?.. – я-вільний-актор невіддільний від ролі раба... вертаюся... ліс... душа... дерево з куксою обламаної гілляки (бовваніє): береза, молода, й покласти руку на білу кору, як той напівзабутий юнак, коли вони ще шукали його-моєї любови, а він-я впивався захватом і тілами, і лише згодом, біля неї, збагнув: «я» – лише невдала копія, очі без зіниць ховають мармурову порожнечу, і яким страшним був прихід тієї осени... та й тепер неспокій, знов, бо якщо бачив її раніше (березу), то значить: ходжу по колу, ба, чому йти до того покиненого дому? – лише тому, що Ти тієї ночі в імлі?.. або що Ти прийшла того вечора й: «Ми говорили про тебе. Вже час... туди, де почалося життя...», а тепер темрява навколо кишить (нічні птахи, шелести, вітер, скрипіння дерев...), і стежка, мов провуджена димом шерсть тварини: густа, настовбурчена щетина, й світ, оповитий ватою імли, немов кімната з м'якими стінами в... туман, що пливе низенько над всохлим листям, ламаним гіллям, і раптом звук (гілка тріснула під ногою!) несе спазм, ніби хтось почує, ніби звук розбудить Її, яка причаїлась... бо ж це мов ліс із середньовічної леґенди, кочовище духів-страховиськ (імла, шум, голоси нічних... первісні нетрі, на відстані сотень миль нема живої...), ліс, що шумить важким спогадом... суха гілка – тріск! – напівзгорілі залишки багаття! – слід! люди! – яке безглуздя! – звісно, село не далі, аніж п'ять-шість кілометрів, заспокойся, дурню, та залишки багаття зроджують інший спогад: чорний попіл зі шматками напівзгорілих (гілляки чи судомно скручені в агонії?..), Жанна д'Арк! – автодафе: жінка з оголеною головою і німий крик, вона чула Голос у городі під стіною монастиря, та хіба те, що я чув від Тебе тоді в імлі, можна сприймати як Голос, що вирішує? – бо як важко жити на основі цих натяків (витворів уяви? божевілля: мого й Твого?), сум'яття суперечностей... – що! – тінь! (птах? кажан?) – промчала, мало не... майже вдарила об лице тим жахом (аж присів навпочіпки!), як отієї ночі, коли на брудному ліжку в недійсній кімнаті молився, аби ти віднайшов мене, врятував мене від мене (ти, до кого тепер мені звеліли...) ...та Господи! – наче відгукнувшись... золота цятка! – золото-діямантова брама в... й смуга доповзає до ніг, та хіба смію? – бо нема сумнівів, що цей чорний ліс – тьмяна від давности матерія леґенди,

й дерева – встромлені мечі… і вони блукають, щукаючи Ґрааля, спасіння душ… ба, навіть я-Арзац, присуджена людина, – теж один з них: Лянселот, Парсіфал, Ґалагад, чи, либонь, Олег… Віщий… рокований… бо мій Скарб теж наприкінці дороги, просіченої чорними мечами, дороги крізь кров… та проста серцем людина чинить все, що має вчинити… й хіба ця Брама – не знак, який… хіба не знак і хіба можливо панувати над собою, як он-там, де цей вітраж божественний просвічує крізь гілляки – постать виринає, озолочена, й хіба можливо не покликати-крикнути: О-о-о-л-е-е-г! – і не схопитись і…

Я – актор, бути лікарем – лиш одна з… актор… бо чому, біжучи… ні, навпаки, мов піднявшись понад рівень: зміна перспективи, ніби Щось невідоме-чуже (хоч завжди жило глибоко, стежило за кожним жестом), ніби перебрало зір, чуття, думк… одна мить і – спогад-маяк з глибин (хвилює передчуттям суттєвих…), бо є щось у житті (в минулому, тепер, у майбутньому), у що мушу вірити, хоч летке, мов привид, – ось, спогад-маяк: лик страдальний (дещо як той, відомий): худе, неголене лице, повіки стулені, під якими аж кишить від… руки: випещені, нервові… Арзац – яке ж химерне ймення: ні цезар, ні ерзац, – душа, що заблукала у власнім лябіринті (ці коридори, кути, закутки…), надто складна, аби саму себе зрозуміти, – ні, не я або ти, або він, а освячений про нас спогад, ікона нашого століття, яку час, либонь, підсолодивши пам’ять, оздобить золотом… спогад-маяк – ніч, як прокинувся від дивного сну, і очі нарешті були спокійні, і це Я тоді вирішив (за нього) послухатись, повернутися (та мої чи його руки гладили зім’яту постіль?), хоча він проклинатиме це рішення й те, що поза рішенням, – сліпий послух тому, що у вирішальну мить не залишає вибору… це Я тієї ночі, вирішивши, закрив повіки, ніби мертвому, – Я, сливе нереальний без його тіла-форми, що є однак тільки одним із тіл, однією з… бо ж знаю також ці одноманітні дні чекання на відлюдді, я-Олег, що підкорився, чекаючи на знак, і ось, спогад-маяк: сон про бурю, коли срібні цвяхи блискавок прибивають до землі чорні хмари, й світ скорчився під ними, дерева-чорні-кістяки на тлі сталевого неба, і темні постаті (нажахані), а тоді одна – білі крила плаща й рука, піднесена проти бурі, й дощ, уражений жахом, зашипів дико, навіжено, вітер засвистів, заголосив, і ще один цвях блискавки загруз, відступаючи, та… тиша… й лише вода беззвучно всотувалась у землю… й дощ став прозорою

кров'ю Землі, а вітер (ще ось, оскаженілий) – серцем її... і два вікна, мов пара очей, як прокинувся (я-Олег), годинник: тик-так, тик-так, тик-так... а тоді ж дорога крізь ранок-імлу, молочнобілі пасма низько над землею, поширюючи у безмежність, – повіки ще склеєні сном, і серпанок імли уявився занавіскою на її вікні, немов вона (Лелія) стоїть он там, і стежить... хоча чому раз-у-раз думати про неї?.. чому недавно знов поїхав туди, на ту вулицю, потай сподіваючись, та не вистачило сміливости зайти й, замість того, пішов до Бар'є балакати про Сковороду (найостанніше відкриття), хоча старий не поділяє захоплення і, взагалі, ніби втомлений, погляд втратив притаманну проникливість, а проте ідею трьох світів виклав незрівнянно, – зокрема світу символічного (вважає: світу не лише Біблії, а й «великої літератури» в загальному), мовляв, у ній-бо зібрані небесних, земних і преісподніх створінь фіґури... щоб бути монументами, які ведуть думку до розуміння вічної Натури, захованої у тлінній, як малюнок у барвах своїх... пояснював: «фігури» провіщають юнґівські архетипи, наводив приклади з філософів, та запам'яталося тільки: «як малюнок у барвах своїх...», адже так «фігури» складають... мій роман... і як хвилює в тому контексті ідея єдиности трьох світів, які є одним світом, бо мій роман (ха! мій?!)... бо щораз частіше виникає впевненість, що це історія мого життя... і що... смерть чужої людини змінила... надала несподівано глибокого... ніби, загинувши, відчинив для мене («Я відчинив перед тобою двері, і ніхто не спроможний зачинити їх...») ...цей сад, оповитий імлою, коли йти, і сліди, витиснені на оксамитовій росою траві, сліди-голос, луна: тут глибока й виразна, а що далі назад, то леткіша, непомітніша, й можна уявити, що в кожному сліді стоїть прозора постать: щораз хисткіша, недійсніша, й так за кожним із нас мандрує, ледь запізнившись, тінь-спогад-пам'ять, ба, зрештою, що є світ як не конгломерат спогадів про мільйони років, живий свідок, або ж... роман зі слідів, суттю, забутих, не помічених?.. ставок... дошки помосту скриплять, а вода несе голос у глибінь туману, безмовно закликаючи йти в ліс: стежкою до струмка, малого озерця, де з землі б'є джерело, й хочеться схилитися й доторкнути вустами воду, оці каталептичні еманації Землі, як вона в трансі виливає з вуст цю дивну життєдайну субстанцію, й хочеться так, щоб вода з вуст Землі – у вуста наші, як у поцілунку з'єднання... туди, трохи далі, вздовж брунатної стежки (а ліворуч береза, лісний каліка куксою зламаної гілляки пам'ятає того, хто її зранив...), хоча чи розумно піддатися передчуттям,

химерним натякам?.. як того дня Ти покликала мене крізь занавіску на вікні, та… – Ні! Постать! Море імли – надвоє, і вже неможливо повернутися, він побачив, біжить, кричить: О-о-о-л-е-е-г!.. – і яка страшна ненависть у контрасті з почуттям гармонії, котре ще мить тому… ненависть тваринного інстинкту: ладен кинутися й перегризти йому горлянку! – як підбігає, висне на шиї, з усіх сил штовхнути! – щоби задкував нездарно, скурвий син! (не спускає очей: здивовано-смиренних), щоб, скурвий син, покотився, втративши рівновагу! – це обличчя (не годен відірвати очей від рис: моїх власних!) більше, ніж завжди, вражає реґулярністю ліній, блідістю, темними смугами під… адже він мертвий! Адже я сам – той, що був, – уже мертвий!

– Я повернувся…

Повернувся?! Чи за маскою ховається зовсім інша істота? Бо…

– Ти мертвий!

– Ні. Хіба не бачиш: я живий. Хоча людина, яка пережила пекло, навряд чи може залишитися живою, – (як дратує штучність фраз, повторюваних так часто, що втратили зміст… ця інфантильна самозакоханість, яку наче забув, вірячи, що це минуло! Та що означає це співіснування? Два часи-реальності? Я – актор, та хто ховається за цим лицем, як стоїмо віч-на-віч? Одне ясно: це брехня, самообман, одна з мільйонів загублених, обдурених істот, та занадто багато ми чули порожніх слів виправдання, надто багато бачили таких сцен, спектаклів страждання, а зокрема наших власних!.. А водночас це ж шанс! І моє завдання!)

– Чому ти втік? – (зрозумів? бо раптом цей вираз…)

– Ти добре знаєш, чому. Сам відчуваєш ті ж самі…

– Ти міг був поставитися до цього прямо, як чоловік!

– Я не знав, як! Знав лише, що йдеться про… Це боротьба за життя, і жоден компроміс…

– Тоді чому повертаєшся?! Щоби все знівечити?!

(Дивиться, ніби не розуміючи; рот, як у витягненої з води ри…)

– Якби ти знав! Я думав про неї щодня… щоночі лежав, мріючи… я…

Про неї?! Думав, сволото! Щоб тепер розторощити рештки позірного спокою! Звільнити повінь люті (аж тіло корчиться в судом…), і вона тягне, перебравши владу, несе (і рот – мій? – розкритий, як у ри…), і тиск засмоктує мозок, і порожнеча, де шлунок, і все вже!… в цій

темряві… бо хіба я вас не знаю, сучих синів? – хіба не народила вас, падлюк, а тоді не була вашою коханкою?! – А ти – знову – хочеш усе знівечити? Я б видряпала ці твої боягузливі… цей погляд, сидиш, а цей диван, ця кімната, – я так любила їх, а тепер… хоча спершу майже зворушливо, коли став у дверях і глянув…

– Ти думав! Ти спроможний думати лише про себе! Вся ця хвороба – це, в першу чергу, зручне виправдання, щоби забути про все за межами твоїх еґоцентричних потреб! А звідки ти знаєш, що в міжчасі я не знайшла собі коханця?!

– На милість Бога! Не в цьому річ… Ти взагалі не мусиш… А я сам караю себе стократ більше…

– Ні, ти мене слухай! Чи ти колись подумав, який вплив ці роки мали на мене?! Стільки часу жити в страху, щохвилини сподіваючись удару, нової проблеми! Я вже й неспроможна нормально думати та відчувати, весь час у бігу: доглядати, підтримувати, усміхатися, грати ролю щасливої! На милість Бога, що з вами всіма, що не годні собі порадати з найпростішими речами?! Чому ти ніколи не думав, що через тебе я можу потрапити в такий стан?! Ні, твій страх найважчий, найстрашніший, – чула мільйони разів! – але знаєш що? – це твоя проблема! Ти мусиш з цим жити, я ні! Я тільки з хворобливого почуття обов'язку… – (ні, годі! вже справді не можу, не буду!) – Я нічого від тебе не вимагаю. Хочеш – працюй, хочеш – сиди дома або їдь куди завгодно. Але вимагаю одного: роби це на свій рахунок! Бери відповідальність за наслідки рішень! Я не бажаю бути нянькою! Мої терпелячість і сила мають свої межі… – (та вже шкодую, що вимовила… адже, відвівши погляд від вікна, куди дивився, – очі нараз такі холодно-іронічні, тріюмфальні, себто значить: втягнув мене у гру, засліпив ілюзією переваги! А водночас у колодязях зіниць – ця непохитна рішучість-відвага, які знаю (який привабливий цієї миті!), молодий герой, якого я втратила, єдиний союзник, той, хто неозброєним став у бійку на ножах, аби… й невже маю втратити його удруге?.. А проте в тілі – плід того… чия черга тепер… вмирати (я ж – актор…), – і таїна, близькість якої відчула… бо ж я – той, що вмирає задля мене, та, яка народжує нове… життя… той, що має… від мене… народитись… бо я…

– Прокинься! – (шарпає).

– Прокинься! – (трусить, як мішок, аж розплющую, – як дивно: вони

ж були розплющені!).

– Прокинься, – (темрява...)

– Що сталося?! – (знов у в'язниці?! Та свідомість повернення не лякає так, як Чорна Відхлань, з якої...) – Що сталося?!

– Ти сам бачив. Хіба тобі потрібен коментар?

– Я бачив обличчя Смерти, – (бо як вразив погляд очей, котрі...)

– Смерти?

– Так, адже він уже... – (та раптом!) – Підійди до вікна!

– Що?

– Підійди до вікна! Я хочу побачити твоє обличчя.

– На жаль, це навряд чи допоможе. Надворі ніч. Проте...

– Чому ти знову смієшся?! Що там таке смішне?!

– Господи, який образливий! Справжня примадонна! А я хотів сказати, що знайшов коробку сірників.

– Ти маєш сірники?!

– Один сірник. Коробка лежала в кишені, бозна як довго, та я зараз...

– Ні! Дай, я сам запалю! Вже досить надивився твоїх штукарств.

– Якщо бажаєш... Тільки обережно. Це останній...

Зім'ята коробка. Пальці квапливо знаходять патичок, голівку, й... Сполохані тіні в хисткому колі навколо голови... Полум'я обпікає пальці, та я ще не готовий, ще ні... хоча із першого погляду ясно, що він не... хто?.. і сірник, як мала, химерна комета, падаючи, на мить освітлює...

– Ти переконався?

– Я переконався, що ти не існуєш! За кожним разом, коли втрачаю тебе з поля зору, ти міняєш вигляд. Я непевний, чи тепер, у темряві, взагалі маєш людську подобу. Може, ти – сніпок соломи...

– Сніпок соломи, га? І ти весь час розмовляєш зі соломою...

– Чому іржеш? Так, ти – солома, і голос – витвір уяви, наслідок хво...

– Ти дивна істота. Ти бачив мене, говориш зі мною. Невже справді віриш, що ти мене вигадав?

(Нарешті маю перевагу! Він захищається, а не я! І разом зі словами, які висловили підозру, наче тягар скотився... а проте, чи тоді все це, ця боротьба-суперництво...)

– Вигадав – не зовсім правильне слово. Не йдеться про свідомі думки.

– Ти бачив мене, доторкав! Якщо так міркувати, то весь світ можна

вважати ілюзією, витвором уяви!

– І зовсім можливо, що це так. Зрештою фізика й психологія... матерію, звісно, можна вважати ілюзією чуттів: не більше й не менше, ніж вібрації енергії, які... як червоні лінії, коли вимахувати розгорілою головешкою...

– Тоді якщо я – привид, чи це робить мене менш дійсним від матерії, ба, від тебе самого? Чому ж тоді ти заперечуєш мене, а не себе?

– Отже, ти зізнаєшся, що ти...

– Я ж говорю про принцип! Ти не лиш боягуз, а й дурень! Невже ти досі не збагнув, що хоч би ким я був, я хочу допомогти? Чи сам щойно не переконався, що закони там не менш дійсні, ніж...

– Те, що відбулося там – галюцинація, хворе видіння й...

– Чоловіче! Ти проспав ціле життя і тепер збираєшся заснути назавжди! Це ж остання нагода!

– Остання нагода для чого?! Ти не розумієш, що я не маю виходу?! Вмру цієї ночі, найпізніше завтра! Ти... якщо існуєш, маєш нагоду втекти, а я... Лише бути хоч трохи щирим і гідно вмерти...

– В такому разі, я мовчатиму. Який сенс продовжувати, якщо...

– Чого ти хочеш від мене? Я можу повірити, що ти – привид, що я заснув і ти мені приснився. Повірю навіть, що ти – уявний персонаж із мого роману. Але чого хочеш? Навіщо я тобі потрібен? Якщо ти – втілення глибин душі, пощо тобі моя дурна людська свідомість?! А якщо ти – звичайна людина, тоді...

– Може, я просто хочу дослухати до кінця нашу оповідь?

– А навіщо, до біса, вона тобі потрібна? Зрештою, ти, здається, вже її знаєш! Ти знаєш її краще, ніж я! Ти й міг би краще розповіс...

– Ти помиляєшся. Правда, я знаю її кінець, але це ж невелика штука. Кожен напівінтеліґентний слухач уже здогадався б. Крім того, майже всі оповіді закінчуються більш-менш так само. Але мені цікаво: як до цього...

– Як?.. А що, коли я сам не знаю?

– Ти можеш довідатись.

– Довідатись?!

– Ти – актор... – (обережно, мов перевіряючи). – Пригадуєш почуття, яке понесло? Не злість, бо це могла бути будь-яка сильна емоція... я маю на думці силу, якій ти піддався і...

– Облиш! Не лякай! Зрештою, навіть якщо це правда, я не вмів би...

– Сильний страх, власне, міг би бути такою емоцією…

– Припини! – (таки мимовільний крижаний…) – Прошу тебе: краще розповідаймо.

– Гаразд, розповідаймо. Зокрема що я згадав: пам'ятаєш світліший прямокутник на стіні? Він помилявся, гадаючи, що там висіло дзеркало. Це була ікона, подібна до тієї… в хаті на відлюдді…

– Ікона?.. – (бо куди ж це веде? а втім…) – На стіні кімнати, в якій пережив свої (напівуявні?) страсті… колись висіла ікона, подібна до тієї, що проти стола в хаті на… наївне зображення: відкрите серце у терновому… і коли, пишучи або перечитуючи, він підводить голову із-над паперів, погляд зупиняється на ній… коли напружує увагу, щоб пригадати слово, картину, фразу, мимоволі шукає натхнення саме там, вдивляючись у поранене… і як проймає неспокій, коли слова, що з'являються, нагадують те скалічене серце… – (…і почуття послідовности подій несе крихке враження рівноваги, мовляв, можна зробити наступний крок, оповісти чергову…) – Відколи повернувся з міста, ледве може знайти досить спокою, щоб писати чи братися за якусь роботу, а втім, ще пробує переконати себе, що не все пропало, навпаки, нетерпляче чекає її приїзду (вона ж мусить!), водночас несвідомо намагаючись віддалити цю мить, ще пожити ілюзією… Сам завіз його під браму будинку, та все ж відмовився увійти, ба, на мить сам повірив, що одразу поїде назад, що не зупинить авта, завернувши за ріг, не побіжить вузькими задніми провулками на подвір'я, а звідти, як злодій, озираючись (а серце калатало, як…), – на балькон, що тягнеться вздовж задньої… чорними, металевими східцями, які загуділи під… і що не намагатиметься непомітно прослизнути (оминаючи столики, стільці) повз ряд вікон-дверей до знайомого вікна… – …Я ні-чого від тебе не вимагаю. Хочеш – працюй, хочеш – сиди вдома або їдь куди завгодно. Але вимагаю одного: роби це на свій… – мимоволі страшно від голосу, хоча водночас злобне вдоволення… і він не витримав, нахилився ближче до… побачив диван і його обличчя: скляний погляд стежив за рухом невидимої постаті (чув лише уривчастий віддих, різкі кро…), і ще ніколи, мабуть, ненависть не нуртувала з такою… та раптом той повернув лице і глянув йому прямо в вічі… і він відсахнувся, обернувся, щоб тікати, але там були інші очі, обличчя: незнайомий у чорній сорочці біля сусідніх дверей! – напівпідозрілий,

напівзневажливий погляд чорних, колючих... розкрив відрухово уста, сам не знаючи, яка ж ідіотська фраза, яке кволе пояснення... мабуть, – прийшов відвідати, та... виглядає... не той... час невідповідний... краще... – і погляд, уже відкрито глузливий, наче знайомий, залишився (проникнувши до самих...), як, тремтячи (злякана дитина), ішов сходами вниз, передбачаючи крик за спиною, кроки погоні, не наважуючись озирну... а тоді, заховавшись за стіну, побіг, захряснув дверцята і на повній швидкості... ні, ще надто сильно тремтіли руки, щоб їхати у такому стані, мусив – до скверу, заспокоїтися... бо хіба це був він, що підкрався, як останній боягуз і... відчув цю зловтішну, ненависну... і тієї миті знав, що вже ніколи нікому (навіть як прямо спитають, примусять) не зможе сказати всієї правди!.. Та й яка, зрештою, правда? Ці фраґменти будинків, бачені крізь листя за водограєм: два кольори стін (дахи, вікна, балькони, орнаменти фасадів загубилися в...): жовтий і червоний, і листя: жовте, червоне – плями із злиття кольорів, наче хтось недбало намалював химерний, імпресіоністичний, і поки висохла фарба... Яка ж правда? Оце враження двовимірности, наче намальована барвиста завіса в театрі, бо він і відчув цю гру, дійство, присутність... ба, сюжет... як актор або персонаж фіктивної... фантастичної (абсурдної? трагічної?..) – Ні, гра щойно починається... – промимрив, пригадував (бо яка, до біса, правда!), пірнувши у натовп, піддавшись течії, що несла гирлами, каскадами спливаючи, розбиваючись на сотні краплин-людей і вируючи, – кажуть: кожна крапля є окремою людиною, а в цей же час це суцільний плин однорідної, живої... адже він сам із полегшею зустрів цю анонімність, тимчасову втрату свідомости «я», що долала (на мить?) передчуття нещастя... бо це своєрідне враження безпеки (людської отари), блаженна тиша пасивного руху, синхронізуючи себе з плинним ритмом маси, яка дихає не роками, а століттями, тисячоліттями... Щойно вночі, як вулиці спорожніли, зміг сісти в авто й... назад, до хати на... хоча й тут (таки знав це наперед) нема розради, хіба лише кілька краплин забуття, коротких періодів дивного, світлого спокою (мов окремі дощові дні в пустелі, що несуть спаленій землі мить перепочинку), і він уже не ходить ранком до ставка, вовнисті клуби мряки марно чекають свого пастиря і, не діждавшись, зника... бо ж коли виходить тепер надвір, відкритий простір зупиняє, мов мур, і він уже знає, зрештою, що цей світ має прозорі (білі?) стіни, які обмежують (бо ж яка врешті-решт

правда!), не залишаючи свободи руху... (а вночі снився сон про замуроване сонце!) – щодня, як, пишучи, перечитуючи, підводить голову, з ікони дивляться ці очі повні німої... і щодня вигляд карбованого ранами серця навіює... Чому? З почуття провини? Хіба це можна назвати злочином? Зрештою, чи це не гнів проти себе самого? За те, що з власної волі шукав його... немов сам хотів... немов урешті-решт сам... знайшов... створив обставини, єдиним логічним наслідком яких... Чи це намагання нищити себе, бо чому відмовився від усього, спалив мости? – таки не заради неї! Яка химерна, карколомна гра з власним... Проте ні, цього ж не може бути! Вона не могла б! Та тоді чому, якщо справді мусить пасивно чекати (чи це черговий акт боягузства?), він не спроможний чекати спокійно? Зрештою, знов почав читати його Біблію, й чи це не означає (яка фантастика!), що таки досягнув того, чого шукав, – збагнув його душевний?.. Чи, бува, неспокій пошуку не є... його неспокоєм?.. (яка фантастика!) – тобто хіба не глянув нарешті на світ... його очима? З палуби альтанки-корабля спостерігає вінок колючих кущів навколо, як тернову корону... мов серце на іконі... На мить навіть зникає нормальне відчуття (ах, ця таємна єдиність!) і нелегко відрізнти небо від власних очей (ця сама світла... ледве замрячена імлис...), і здається: в них пливуть оболоки, летять птахи-зорі... бо десь у половині дороги – дзеркало, й досить зробити крок, щоби переступити... увійти в цю дійсність... що, як мусульманка, відкриває обличчя лише тому, хто з нею одружився, хто відмовився... та в останню мить завжди здригається, кліпає очима (страх, коли втрачаємо рівновагу на краю прірви), і все моментально... альтанка, тернові кущі, галявина...

Щоранку (вчора, сьогодні, завтра) виходить на дорогу дивитися, чи... не видно, бува... Щоранку (вчора, сьогодні, завтра) відходить: не то засмучений, не то вражений іронією тої... звісивши голову, дивлячись під ноги (...а кажуть: між кроком і доторком ноги до землі...), – напружені від чекання, одноманітні дні, сірі, порожні, – лише хата й сад і... ні душі... Нудьгує, та не може... виїхати. Чекає. Крижаніє від чекання, і лише вечорами, як... темрява й криве лезо місяця... як ніч ковтає його темне тіло, надаючи іншого значення... лиш тоді сідає за стіл, щоб... і таки завжди дивиться туди, на стіну, де осяяне жовтавим світлом... і піддається покликові, напівздивовано бачить обличчя за серпанком занавіски, або друге: довгасте, з водянисто-сірими очима, облямоване білою... за ним летять обриси птахів, зникаючи

від доторку думки, за ними – безмежна Ніч, у якій легшає, стаючи менш дійсним, тягар особистого існування, і вже знає: ці птахи – слова на межі свідомости, спроможні описати те, чого він сам не розуміє, ба, може, й показати вихід з осіннього лябіринту чекання. Іноді лише дивні фрази: «ставропігія осени... я – монах у її білій келії... а Голос – спокуса моя...» він же був ладний ризикувати, іти по хисткій нитці, ба, вписував у текст, – спершу з майже релігійним переляком, а тоді дедалі природніше, – імена Арзаца, Ніни, своє... втім, як важко... скільки разів перекреслював, нетерпляче дер на шматки черговий... скільки копіткої... щоб, дописуючи речення...

Сьогодні туман, коли йду слідом за тобою, Арзаце. Сьогодні в імлі загубився Голос моєї душі... Кроки на хіднику, – а знаю: кроки лунають тільки в коридорах пам'яті... Пригадуєш?– уві сні ти бачив ультрамаринове світло, дивні форми нагадували галактики... Це простори мого дитинства, Арзаце, і, йдучи, перегортаючи темну послідовність днів, пишучи роман про... (тебе чи мене?..) не перестаю мріяти про них... і туга в серці (моєму? твоєму?), як пліснява на білому...

Дощ-туман... Здається: матерія уяви сформувала ностальгійний світ саме для нас. Пам'ятаєш, серед привидів у парку ти бачив двох ангелів, які гралися в пісочниці, а тоді на гойдалках їхні білі душі здалися крильми. Й ти захотів підійти, погладити ясні голівки, пригорнути, але відійшов без слова. Блудний син, що не передбачив наслідків повернення свого додому... Бо ж, на перший погляд, нічого не змінилося: місто, люди, навіть вона хіба лише погарнішала, ви залишилися спати окремо, щоб ти міг, як тоді, лежати ночами, вдивляючись в пітьму й... забувати... Бо як затремтіла, коли вперше обняв... Ти вирішив щовечора брати її кудись: ресторан, театр, кіно, дати нагоду пізнати тебе знову, – і як чудово було, коли ви танцювали, побачити на мить цей блиск... й забути про обличчя... викривлене... у вікні...

Як сіро, Арзаце... Немов уява створила навмисне для нас цей ностальгійний світ. Ти вимовив: Нехай буде світло! – та не пояснішало, і світ не набрався сенсу... Навпаки, лише сіре більмо хмар... і ти поринув ще глибше у себе. Ось повз лавку пройшла говорюща рослина, змахнула сірими гілками, а ти й не обернувся. Бачиш лише постамент, чуєш глухий голос каменю, замкнений у тісні квадрати плит, болісний шепіт, схожий на те, як шепотить серце...

Бо ж ці водяники на водограї мають твоє обличчя: камінне, нерухоме, недоступне. Бо ж частка тебе назавжди лишилася в тій кімнаті, в якій... ти вмер... і ніколи не відважишся поїхати туди знову, розшукати: збагнути, що її ніколи не було, а жінка з білим волоссям – це лише... Бо ти таки знайшов там своєрідну свободу – від тягару зобов'язань до будь-кого, крім життя. І повернувся лише половиною серця і все робиш наполовину, як людина після життя, хоч і перед смертю, напівжива...

Чи маєш тоді право брати її з собою? Її, чий доторк колись розширив тіло на два тіла, й ти побачив себе в її очах! Пригадуєш? Це був увесь світ, і ти поринув у колодязі зіниць, самозабувся... а її очі повернулися згодом уві сні, занурені в блакить, пам'ятаєш? Я пам'ятаю, бо був біля тебе: як завжди, у головах ліжка, – дивився крізь ширму сну! Або як на вулиці (пригадуєш?): вона зникала за рогом, напівфантастична у легкості рухів, а ти стояв, дивлячись у порожнє місце, й очі молилися... пам'ятаючи... Та ти не відмовився від рабської служби «свободі Вічного Юнака»! Отого вечора (пригадуєш? сонце захлинулось останнім героїчним блиском) ти відчув знайоме збудження, але тим разом подумав: замість на папір, побігти й вилити слова перед нею, щоб це стало вашою спільною таїною... і тоді лежав у темряві, шепотів у ніч-порожнечу, знаючи, що завтра марно шукатимеш у пам'яті... Лише фраза: Puer Aeternus, Вічний Юнак... Бо тієї ночі, хіба вже не звідав, що чекає?..

Лиш дощ-туман. Ніби уява навмисне створила ностальгійний світ... А я все таки йду (чому?) за тобою, я, що створив твій світ (чому?) і кинув тебе у нього... я, чия душа (чому?) щодня промовляє до тебе, – чи чуєш? У проміжку тиші між одним ударом серця й другим, між віддихом і віддихом, можеш чути мій Голос, як кличу, молю, остерігаю: Puer Aeternus, Вічний Юнак...

Це вже ніби не має нічого спільного з натхненням, зі спонтанним потоком слів, що раніше... ні, тут доводиться боротись мало не за кожне слово, раз-у-раз міняти-переписувати (від невдоволення звучанням фраз), іноді взагалі викидати, а водночас текст виходить не менш дивним, ба, може, й дивнішим, і ще ніколи писання не несло такого... чи лише тому, що працює не зі своїм матеріялом, поєднуючи вже інсуючі фраґменти, які накидають певний стиль, манеру розповіді від першої особи?.. а втім, сам підбирає їх, вирішує укласти в такій послідовності, вміщує все

в конкретне оточення (місто, парк, сквер), дійсність конкретних людей. Він автор усієї композиції, чому тоді не розуміє? Приміром, хто розповідач, «Я», що йде слідом, зазирає в сни? Арзац? Звісно, фіктивний, уже постарілий, що з перспективи часу переосмислює події, доживаючи дні... у в'язниці?.. Чи хтось інший: якийсь невідомий, об'єктивний спостерігач? Чи, може, він сам (автор), який під маскою фікції ховає справжні..? А проте чи він сам краще не відповідав би фіктивній постаті Арзаца? Бо дійсний навряд чи знає про сквер, водограй, а якщо й знає... або, описуючи його почуття до неї, хіба не передає власних?.. І оця гра-маневрування на межі фікції й реального... Бо обличчя водяника, що нараз вигулькнуло, ці очі без зіниць і тоненький струмочок води! Й одразу інша картина: імладощ, людина лежить на дорозі, червона цівочка з вуст... Лише темні очі з ікони... дивляться напружено, допомагають отямитись, думати майже тверезо, мовляв, твір, що не описує реальних подій, сюжет віддалений від реального досвіду життя, – саме вони бувають глибоко автобіографічними; зосередженість на темах, подробицях сюжету виявляє «топографію душі», буває свідком визрівання глибинних внутрішніх... ба, може, й провіщає... бо як змінилося життя, відколи (ніби випадково) в чужій жовтій валізі ми знайшли нескінчений роман, який натякає на все, що сталося і відбувається з нами... – (...ледь слухаю власних слів, бо часткою свідомости нетерпляче, зі страхом-сподіванням... та чому хотів би потрапити «туди»? – лише тому, що нема іншої надії?.. а розповідати (іронія!) – це піддатися, а водночас заперечити...) – ...Ще якийсь час не дає спокою химерна багатозначність уривка, бентежне усвідомлення, що це ж опис наших власних... а втім, із плином днів і воно розвіюється, щезає, пригнічене нудьгою і щораз могутнішим переконанням: вона не приїде! Це ми мали б їхати, ба, може, й для того, щоби боротися за неї, однозначно опинившись у ролі аґресорів, вторгнутися, щоб нищити, привласнити чуже... хоча, до біса, це її чоловік, її відповідальність, чому сама не зробить бодай першого кроку! – а водночас розуміємо в глибині душі, які боягузливі, інфантильні всі ці наші... і знаємо: ми повинні були зважитися давно, бо кожен згаяний день це... і кожного вечора перед сном обіцяємо, що вже завтра нарешті... Але вранці відкладаємо на хвильку, годину, день, рік... І щойно разючий сон... Так, разючий сон... Він бачив її: трохи інакшу, нечітке, розмите видиво, мов через грубу блакитну плиту, чи відсвіт у воді

(бо ж іноді ніби брижі... й воно...) а може, сльози, спливаючи з її очей, затьмарюють його погляд? – бо руки, без сумніву, ридають, опущені уздовж тіла, неприродно довгі (струни розладнаного інструменту...), й тремтіння пальців: наче окрема, зовнішня істота, аж справді відривається й летить – білий голуб! – ніби нагадуючи, що він досі не написав тієї частини, в якій ідеться про птахів...

– Я боюся...

– Чого, кохана?

– Його! – (в глибині зіниць срібні зорі, сині плянети в чорному просторі...) – Бо як боротися, коли він живе в моєму тілі... боротися зі... щастям.

(Здивовано, не розуміючи...)

– В нього сірі очі, і я вже знаю: він мене зрадить... А ти мене покинув.

(«Ти ж мене покинула!» – а проте, пригадує, що в дорозі загубив жовту валізку, залишив її на подвір'ї, як ішов дивитися крізь вікно, отже...)

– Я загубив, кохана... Я вже не можу... допомогти...

– Розкажи тоді твою казку.

– Мою? Ні, та я ж...

– Розкажи! Ти мусиш розповісти!

– Та я... – чи йдеться про цю історію, почуту давно (століття тому?) і забуту: як Смерть дарує людині?.. – Не плач, кохана, розповім...–хоча спогад (неземно світлий) чарує, відвертає увагу, – її доторк, від якого світ став золотом, ба, на руках моїх досі золоті сліди її рук, а погляд її – тисячі дзеркал, а тиша – етер таємної мови, і в ній тінь звуку: плюскіт чи луна хвилі, мовляв, уста океану – до вуст землі, – і пам'ятаємо щасливі хвилини, прожиті удвох, і простягаємо руки, та цю прірву між нами, весь цей порожній простір ми мусили б наповнити почуттями, поглядами, доторками тіл, згадкою віддихів, тремтінь, ударів серця і... – Кохана... – бо чи я ще знаю Тебе, пам'ятаю, бо це вже не слова (вже мовчу): спогад! – туманний, наче з самого дна: берег моря, і Ти дивишся зі сподіванням (благанням?), як маю відходити (вже, ось, обернувся), рука простягнута (ще думка про компроміс, мовляв, жити, як інші...), та завмерла, незалежна від бажання торкнутися плеча, зависла на межі, в порожнечі між нами (чорній, безмежній...), і на орбітах навколо кружляють холодні зорі, і море хвилює, вітер, спинившись, утупив прозорі очі... і рука поволі-поволі (сотні світляних років...), вертається на

місце... вздовж тіла... а море кипить унизу... холодними хвилями... гуркіт води, шурхіт камінців... і лише коли хвиля, вдаривши об берег, зупиняється (перлисте коливання крапель...), усе втихає на мить, поки новий прибій наллється у спорожнілу посудину, у скло тиші, де час в'яже форми життя... нова хвиля покотилася і... згасла... час, міряний пінистими горбами, які все ближче підступають до мети, ніколи її не досягаючи, – перекотилося сто бурунів і втихло, сто хвиль з глибин, і після кожної світ втихомирився на мить... а рухомий пагорб, білий змій на чорній воді наближається знов і... перетворюється на чистий звук, без кольору, напряму, форми, а через секунду – й без звуку: останнє німе зітхання... і бачу водночас нас усіх (я, ти, він, вона) малими дітьми і сивими старцями, міріядами істот, – І все це ти... – (Голос), – Усе ти! – немов життя, пливучи, переливаючись, застигає на уламок миті перед метаморфозою у вічнім... а море чекає, щоб ми вернулися в його таїну... мільярди літ, незмінний, терплячий, напруживши слух, ховаючи живе, яке вмерло... бо ж не сонце на хвилі, а ритмічне лезо коси: Смерть-Жнивар, а море чекає (мене?), і в руці – вітер замість кісся, і шум-гуркіт, як, напливаючи, розбившись, завмерши... мов тисячі спин, зігнутих у смиренній молитві вмирання, й уламки секунд (як страшно: це ж наші життя!) виринають, благаючи (в пам'яті), зашумівши, щезнувши... й лише сльоза-крапля-моря оплакує долю нас, які перечікуємо – з праху в прах – наші тіла... море – цвинтар, море – блудниця з глибоким лоном... чекає... (а шум... звідки: спереду? ззаду? зсередини?)... і ми, діти і старі на порозі смерти... вдивляємося в кришталеві кулі душ, аби вгадати крізь призми старих історій... життя наші... адже не живемо, щоби вирішувати й формувати, а лише врятуватися од безконечної повені вражень і знайти малу краплину: нас самих... усе життя наше (минуле, теперішнє, майбутнє) у вузенькому пасмі тиші... як хвиля, розбившись... щезла... як море чекає (мене?)... бо знаю його: Я і не-Я, бо, роздерті на частки, окремо йдемо: кордон води й суходолу, матерії-духа, життя і... кордон небуття, мільярдів літ (зиґзаґом: піщана хвиля змії...), а проте ми одне, хоча є дзеркало між двома світами: «я» і «я», смуга тиші між словом і словом, та тут, на березі, нема «я», часу, слів, лише Голос: ЯЧАССЛОВО, – і білі стіни, що за ними (заради них?) кінчається... життя... стіни мить відмежовують від миті... і світ утихає, заслухавшись, і лише через вічність згадуємо про Неї, про них, що

залишилися, адже доводиться покинути найдорожчих, щоби стати собою... і хіба Ти, кохана, збагнула, що мусимо будувати ковчег, аби не потонути в океані сліз, і мусимо з патосом солдата, що йде на смерть, прощатися, відходити?.. – а водночас знаючи: це – ілюзія...

– Що ілюзія?

– Га? – (темрява, а все-таки, ось там...) – Я мав дивовижне видіння...

– Що ілюзія?

– Все. Світ у нашому розумінні, наші турботи, радості, любов, а особливо смерть, бо життя – ілюзія! Мовляв... є велика машина, машина всесвіту, але вона – тлін... І смерть – прохідна стіна, за якою...

– Тоді нічого боятися. Аби тільки не перевтілився в собаку чи, боронь Боже, свиню...

– Ох, і дурень ти! Я не про те примітивне уявлення! Суть, одним словом, що ми, як актори чи... персонажі роману... наші пережиття лише частково дійсні. Тобто, не так остаточно, як здається... І хоча вмираємо в одній п'єсі, хіба не мусимо, як актори, відродитися в іншій? Ти сам краще знаєш...

– Чому я краще?

– Ти ж привів мене сюди... крізь оповідь. Ти вводив у ці дивні стани...

– Я нікуди тебе не вводив!

– Не кажи, що це я сам! – (майже жах, бо таки сподіваюся... на абсолютну мудрість!) – Ти ж казав, що знаєш дорогу втечі! Ти обіцяв!

– Нічого я не обіцяв!

– Не прямо, але...

– Заспокойся. Ти ж сам казав: усе – ілюзія.

– А ти й не віриш, що це правда! Ти казав, що збираєшся втекти і що я...

– Це правда, але ти мусиш знайти свою дорогу. Поки що я не знаю своєї. Як бачиш, я досі тут...

– Ти не лишився заради мене? Я вірив, що ти хочеш... і що знаєш... Я вірив тобі! Не тому, що сам міг би. Я втомлений і хворий, і не маю часу й сил шукати! Ти мав указати дорогу, врятувати! – (і наче всі вони: страх, розчарування, злість, утома – крізь плівку позірного спокою, поверхового розуміння – злилися в цій розпуці! – і ніч-темрява засмоктує, як чорна, липка грязь, бо вже кінець, нема надії, світу нема, лише божевілля привидів, хвороби, гарячки, сну-Смерти, навіть варварський інстинкт самозбереження, дика жага жити, мовляв, життя, як реп'ях, чіпляється тіла, душі, уяви...

бо ось день, коли вперше побачив реп'ях, і чоловік, грубо засміявшись, пройшов мимо: мій батько... і знов хаос, недійсний вир, мов, ридаючи й глибше загрузаючи в чорному... де крижаного подиху... – О-о-о-л-е-е-г!.. – хто? він (найдивніший фантом)? Чий Голос? – За брамою ночі – Смерть, світло дверей наприкінці. Прокинься!!

– Що? Що сталося? – (раптом відпустило!.. що?)

– Не знаю, – (мов задихається...). – Але ти добряче мене налякав. Я думав, що вже не зможу... прикликати...

(Яка насолода... голосу... після бездонної...)

– Ти все-таки щаслива людина. Після такої перестороги ти ж... Бо це, звісно, пересторога. Тепер мусиш раз і назавжди позбутися персони маминого синочка... – (на мить ще звичнероздратування, але ні, має рацію...) – Хоча і як ти пишався б освіченістю, для тебе дійсні найпримітивніші засоби. Тебе треба набити по морді або добряче налякати. Безсмертні батіг і нагай!

– Припини! Ти не мусив пережити такого... Ти...

– А звідки ти знаєш? Еґоцентрик! Лише ти – єдиний мученик?!

– Я мав на увазі, що ти здоровий... Тобі ще можливо...

– Мене дратує ця твоя постійна зацикленість на неґативному: біль, страх, страждання. Це ж урок і вияв милосердя! Бо здається: ти справді... маєш шанс. І я з тобою... – (напружена тиша, мов вагається, передумує щось у клубчастій пітьмі, а я...) – Ти питав, хто я, і я ухилявся від лобової відповіді. Так мусило бути. Як натякав, що знаю щось про твою долю, а водночас не розумію твоїх видінь, не знаю дороги, – це правда про парадоксальну суть мого... Я знаю, що з тобою станеться! – не перебивай! – а з другого боку, кінцевий вислід залежить від тебе, твоїх рішень, дій. Скажімо, – і я вживатиму твою алегорію, майже дослівну, – якщо ти справді, мовляв, персонаж фіктивного твору, то я – автор, який розповідає, який створив, чи, радше, відтворив цю ситуацію й велів тобі опинитися в ній: хворим, присудженим на...

(Саме так! – хоча ще не можу схопити думкою інтуїтивно ясного!)

– Якщо ти – автор, тоді ти знаєш, якими будуть мої дії.

– Так і ні. Я не кажу про те, що автор, коли він щирий, ніколи точно не знає, що трапиться із персонажем. Ця ситуація складніша й особливіша, бо ти-персонаж – письменник, який розповідає, сказати б, внутрішню

оповідь, оповідь в оповіді, і який своїми впертими запитаннями втягнув мене в дію, ба, який, зрештою, із самого початку розповідає оповідь про... мене…

– Стривай! Якщо ти – автор, що розповідає про мене і створив цю ситуацію, то ти розповідаєш також про мою оповідь! Ти мусиш її знати!

– Я ж казав тобі, що знаю лише частину, загальні штрихи, а ти-персонаж знаєш решту. Можна б сказати (та це лише частина правди), що я створив тебе, аби, наче в дзеркалі, ти розповів мені про мене. А водночас, ти, який про мене розповідаєш, – хіба, по суті, не твориш мене?..

– Ти мене геть спантеличив. Кажеш: я розповідаю про тебе. Як? Хіба ти – Олег чи Арзац?

– Так! Я і Олег, і Арзац, Ніна, Бар'є, Лелія, божевільний, і всі інші! Хоч ніхто з них не є точним віддзеркаленням. Дивись, інша алегорія: ти знаєш про потрійний пункт води, зіставлення тиску й температури, коли вода існує в трьох формах одночасно: льоду, рідини й пари. Всі вони – вода, а водночас жодне з них не являє собою повного образу, жодне повністю не визначає суті. Ми навіть не уявляємо собі, що таке насправді «вода». Та, парадоксально, саме потрійний пункт, ті зовнішні обставини, які не мають безпосереднього стосунку до «води», окреслюють її найкраще, чи не так?

– Все це гарно, та це алегорія, абстрактна інтелектуальна гра. Ти хіба не пробуєш сказати, що ми з тобою справді персонаж і автор. Ці ігри були колись модні в літературі, але в літературі, не в...

– Так. Це алегорія, яка передає лиш один аспект. Та вона не дуже далека від дійсности. Ти сам повинен знати, бо я, зрештою, вжив твою ідею. Але годі. Бачу: ти ще не готовий зрозуміти.

– Тому, що не погоджуюся з тобою, не млію від захвату?! Мені вже набридла ця зарозумілість, цей... еґоцентризм! Я збожеволів би остаточно, якби повірив, що я – персонаж твого роману і ти створив мене! Може, ти Господь Бог, га?! О, я падаю ниць перед тобою! Ти створив цю землянку й бандитів, що називають себе революціонерами, джунґлі, ба, цю країну і континент! Усього цього не існувало б без тебе!

– Я не казав, що його не існувало б без мене. Я...

– Отож я й кажу. Ця теорія, хоч яка винахідлива, – лише алегорія, порожні слова.

– Почекай! Аналогія з автором-персонажем справді не зовсім точна. Твоя перша ідея влучніша. Якщо ти – актор, то я – режисер. Я формую твій образ, наштовхую тебе на ті чи ті вчинки, жести. Але все це у рамках п'єси, яку написав хтось інший: драматург. Отже, є третя сила, яка...

– А художник і декоратор?

– Для простоти скажімо, що драматург створив також декорації і...

– А костюмер, гример, освітлювач?

– З тобою не можна серйозно говорити! Ти ж не слухаєш.

– Бо ти верзеш нісенітниці. Друга алегорія – така сама абстрактна вигадка, як і перша. Гарна, вдумлива теорія та й годі!

– Гаразд. Не хочеш слухати, не слухай. Взагалі не мусимо говорити. Як хочеш заснути, то я...

– Що? – образив тебе, га?! Загнав у кут, і тобі залишився тільки примітивний шантаж! Образив бідного хлопчика, розтоптав квіточку! Га?!

– Чому іржеш, телепню... – (бо вже не можу: аж скорчився, зсунувшись на землю, і як очищує цей сміх, – аж тіло п'янке, сливе невагоме... аж вичерпується, кілька разів порснути... і він (хіба?.. ні, таки точно!) теж засміявся... сором'язливо... у темр...)

– Гаразд, хочеш? – я скажу, що спонукало мене розпочати мою оповідь.

– Тебе – розпочати... оповідь? Звісно. Кажи!

– Спогад про подію, яка ніколи не відбулася, – (і голос із темрави – знову щось більше: голос ангела-духа!) – Спогад про день похорону. Пам'ятаю: дощ мав майже людську подобу, наче стара людина із довгим сивим волоссям, а дерева – чорні, худі – підносили до неба благальні руки і... І коли грудки землі почали падати згори, я згадав ту, яку колись збудив до життя, щоб вона була мені свідком і братом-двійнком, – (що це? безглуздя? чи шифр, закодована інформація (бо яке могутнє враження!), що ховає глибинний...) – Ми, відчужені від життя й ладні оцінювати все міркою духа, інтелекту, абстрактної думки, ми віримо, що людина вмирає не раз, переживаючи смерть, як актори – уявний скін на сцені. А проте, коли я бачив те небо, постаріле за одну ніч, ті дерева, грудки землі, для яких я справді вмирав, ба, які вмирали зі мною, не мав сумніву, що прах, із якого піднімаються і куди повертаються наші тіла, ця матерія, зневажена такими, як ми, – це той ковчег, що його ми не встигли збудувати, а який завжди був біля нас: щоб зібрати в ньому життя і врятуватися! Бо щойно як земля падає на нас, уже мертвих,

пригадуємо, що годиться залишити заповіт триваліший, ніж вітрець з-над могил, зроджений із ефемерних спогадів про світ; що слід повернутися, збагатившись досвідом смерти: вмерти, щоби жити, забути, щоби пригадати...

– Так, але що це значить?! А водночас це не зовсім щире питання, бо я мав тотожне пережиття! Незрозумілий спогад про власний похорон! Отож, є дві можливості: або ти – привид, і ми – одна особа! Або існує зв'язок, сполука, що...

– Стривай! Ти висміяв мене за алегорії. І ти мав рацію! Вони пояснюють певний абстрактний принцип, напівреальну можливість. Бо ж універсальні закони стають реальністю лише в конкретних утіленнях: я, ти, він, вона. Ми – форми й посудини трансформації, тому наше завдання: щоразу й для кожного з нас відкрити правдивий закон, індивідуальний архетип. Якщо між нами існує зв'язок (зв'язок людини з привидом чи зв'язок двох живих істот), ми мусимо втілити його. Я розповідав про тебе, а ти про мене, і ми були, як два острови, що знають один одного з віддалі. Та чи можливо, щоб наші окремі оповіді, – моя про тебе й твоя про мене, – стали однією?

– Господи... – (шепіт, собі самому...) – щоб оповіді стали однією...

– Але не забудь: перша заповідь – щирість! Єдиний дозволений вольовий акт: розповідати без сподівань. Можемо лише одне: продовжувати, не заснути...

– Розповідати без сподівань... не заснути... – (нарешті! Знову легкість (хвороба чи натхнення?), і потік слів, ще невтілених, які...) – ...бо й я пам'ятаю дощ. Її сльози, які бачив уві сні, були дощем, що йшов назовні серед ночі, ритмом формуючи сон. Коли прокинувся, ринва ще стугоніла, й слухав напівсонно, а сон кликав назад, зваблював, він на якийсь час застряг у проміжному стані, так окремі краплини утворюють між ударами в шиби павзи багатозначної тиші, виринав у свідомість, занурювався знову, аж дощ ущух, і несміливі голоси птахів... розтулив повіки, і два сірі прямокутники вікон, мов пара очей, напружено дивилися. Бо й справді, що робитиме сьогодні? що може робити? читати? гуляти в дощ? гаяти час, як уже згаяв місяці?.. чи за годину-дві з напакованою торбою в руках вийти на ґанок, побачити, що дощ-вітер обірвали за ніч усе листя (чорні кістяки під сталевосірим небом, мрячні на обрії торочки...) і, зачиняючи двері, відчути остаточність цього жесту, наче закривши цілий етап життя, поставивши

кінцеву печать на тому, що було, а тоді вийти крізь подвір'я, де ноги з плюскотом грузнуть у болоті, вже виїжджаючи, востаннє окинути оком обійстя, помітити, що крапля дощу падає на шибку прямо перед очима й спливає, наче... ба, хвильку насолоджуватись цим смутком, тоді перевести очі на дорогу (знайому, а втім...), відчути мимоволі небезпеку, що чекає там, а водночас знайти у вигляді тополь, що, мов вартові, стоять обабіч дороги, природну готовість підкоритися незбагненній силі росту, а тоді проїхати поміж них, відчуваючи живу напруженість (наче, дивлячись униз, стежать за рухом), а там, де дорога й ряди дерев зустрічаються в імлі – просвіт, точка, що тікає, до якої їдемо і яка з тією самою швидкістю віддаляється, завжди нечітка й недосяжна, точка, що сама собою є покликом, видимим утіленням-символом імпульсу, який веде. Бо хіба справді він їхав би туди лише задля неї й свого бажання її посідати? Ні, попри сумніви (що вона скаже? що він повинен зробити, сказати?), було щось глибше, вагоміше... хоча порожнеча, в якій жив, чи не була вона доказом, що без неї?.. – і, їдучи, хіба реалістично тікати від нормальних еґоцентричних думок, мовляв, чому це не мало б бути просто: він подзвонить, ні, краще прийти або домовитися в місті, говорити сам на сам і, знаючи ситуацію... отож, подзвонить до неї на працю й скаже: «Ніно, це я. Я приїхав, щоб...», чи краще: «Я б хотів зустрітися, поговорити...» – терпляче, делікатно, і водночас наполягатиме... на чому? щоб залишила Арзаца й перейшла до нього? Чи він мав би перейти до неї, а Арзац, якому не потрібна велика квартира... та які нісенітниці! – головне: подзвонити, сказати: «Ніно, я...» – ні, наразі не думати, зосередитись на дорозі (заплутаний в тумані думок, не знав, як минає закрути, перехрестя, ба, міг би спричинити аварію: покалічити когось або вбити й...), і щойно доїхавши до «бетонної коробки»... – втім, навряд чи пам'ятав би тоді піднесення, яке відчув, їдучи між рядами тополь за цяткою, що тікає, доторк невимовного, бо йдеться про мандрівку душі з однієї дійсности в другу (чи не так?), з тіла в тіло, слідом за Голосом, який кличе все вище й вище (хоча доводиться сходити й на дно пекла!), йдеться про рабство, яке веде до свободи (воістину солодке ярмо)... але навряд чи він пам'ятав би, знаходив у нестійкому серці своєму чарівне почуття нерухомости у русі... ні, либонь, лиш неспокій, сумніви, розгубленість... зайшовши (обережно, мов до чужої хати) до помешкання, що здається напівзабутим, майже архаїчним місцем, як дім раннього дитинства, куди

повертаємося після десятиліть забуття: кімнати й укриті плівкою пороху меблі, інтимно знайомі, а водночас чужі, неактуальні, меланхолійний смуток забутих речей... а це була колись святиня й прихисток, місце, де міг почувати себе безпечно, суцільно, бути собою (собою?), а тепер страх глибокого почуття утрати, свідомість необоротної зміни... Міг би підійти до незакінченої моделі фреґати на столі під стіною, простягнути руку, та хіба доторкнув би її?.. Мабуть, згадав би: якщо має зустріти її сьогодні, треба дзвонити зараз, сів би до телефону й... скільки днів просидів би в тій позі, не наважуючись підняти слухавку, набрати номер... скільки разів простягав би руку, та в останню мить... як ненавидів би себе за слабість, яка туманить розум (іноді аж паморочиться в голові, і здригаємось, побачивши кутиком ока постать старої жінки під стіною, та, обернувшись, – лише дощовик на вішаку...), аж нарешті не міг би витримати напруги, підняв би слухавку, й довго ніхто не відповідав би, поки жіночий голос нетерпляче: ні, нема, у відпустці... повернеться за три тижні... Виїхала! Куди?! З ним?! І усвідомив би, що пальці побіліли, судомно тиснучи... й це було б, як удар, від якого врешті рветься гребля, й маса води з ревом..! Вже не тямлячи себе, кинув би слухавку, скочив до дверей, і не знав би, куди біжить і що хоче робити, але біг би, засліплений єдиним імпульсом: урешті покласти кінець безчинному чеканню! – бо що? – він задля неї... а вона – на вакації з тим скурвим сином! Досить вічної поступливости! Гупнути кулаком по підвіконню, аж здерти шкіру! Годі! Він вибиратиме місце й час зустрічі, він говоритиме! Нехай достосовуються до нього! Він довго чекав, аж увірвався терпець! Знову вдарити об стіну кулаком, щоб потекла кров! І знову вдарити, щоб убити в собі цей голос, котрий робить із нас покірних ягнят, мовчазних жертв! Ненависть за змарноване життя, за вплекану (з молоком матері – як ненавидимо їх за цей еґоїзм!) льояльність до тих самих, які ладні нас знищити, ба, задля яких зраджуємо наші життя, залишаємося каліками: напівлюдьми-напівопудалами! Страш-на ненависть, у якій намагаємось потопити й нашу власну провину! – і на мить, як вибіг би надвір, де дощ туманом холодних краплин зрошує голову, пригадав би (миттєвий зблиск!) вікно на третьому поверсі, жіночу постать за... бо хіба він сам не відмовився від того життя, що навіть тепер у спогаді таке неймовірно... так, бо гнів – лише маска розпуки людини, яка могла врятуватися, а занапастила себе! Тільки ще надто важко визнати це! Надто ще

дорогоцінний цей гнів, спокуса скинути провину на когось іншого, й покликати б назад: злобно застогнати, махнути кулаком, немов..! – аж перехожий, раптово вийшовши з-за спини, відсахнувся б, налякано блимнув, швидко перетяв вулицю, а він мимоволі почервонів, притих... бо врешті-решт: «як усе нараз... розлетілося... на друзки... як фантом...», як усе розлетілося (ця гнітюча безнадійна байдужість: завжди в ньому, в кожному почутті!), хоч ще пробував би, ішов би, та це, либонь, інертність (чи не так?) чи, може, фаталістичний імпульс допити чашу до дна, зійти на дно, знищивши рештки самоповаги, щоби самого себе врешті-решт принести в офіру? – бо справді, якого біса?.. – вони виїхали, а якщо й ні, то що? – бо гнів, що вирвав із заціпенілости, штовхнув, – уже бліда тінь, радше жаль, сором, самоненависть, страх, – чи тому, що ніколи не вирішував, а завжди піддавався: плинові подій, волі сильніших? – і до чого довів вибір не вибирати? Вона ж вибере не його! Вибрала не його! І знав це давно, спочатку, лише вперто відмовлявся бачити, розуміти... і знав спочатку: те, що сталося, ніяк не можна назвати любов'ю! Тоді чому? – бо таки ішов би, ба, ішов, насправді йшов, і в глибині, під верствою жалю-безнадії дихала Чорна... відчув Її... а втім, щойно побачивши авто перед будинком, збагнувши: вони тут... завжди були... весь час... та не зупинив себе, лише на мить – глянув угору, де химери й сірий мур кам'яниці вростає у захмарене небо... мов у трансі, піднімався сходами, мов у трансі, під час розмови, машинально, з байдужістю, від якої все крижаніло, питав, хитав головою, – Арзац?.. працює тепер лише два дні в тижні... наново звикає до обов'язків... а він же теж, звісно, повернеться на посаду, але потрібно ще полагодити деякі справи, і взагалі... її погляд (спершу ледь не зомліла!) поступово – крізь німе здивування – до блиску неприхованої... чи не за цим блиском прийшов він сюди й сидів, як ідіот, хоч розмова не клеїлася, хоча... мовляв, щоби переконати себе остаточно, що це не була любов і що вона ніколи... й допіру коли Арзац вийшов на кухню за напоями, отямився: гостро глянув у вічі, витримав погляд, підвівся. Сонце над річищем вулиці знижувалося (червоніючи) по дузі, і здалося: він також має не менш чітко визначену орбіту, траєкторію, від якої не може відійти ні на міліметр. Бо як інакше пояснити це? Мусить мати траєкторію: раб долі, Бога, природи, бо як інакше поясни..? А вулиці кишіли (гамір, поспіх, млосний запах юрби): ріка, що виходить з берегів, суцільна маса облич, очей, вуст, які...

і всі – порожні, як і він... ріка... повінь цивілізації... де він надто свідомий кривди, заподіяної тими, що... бо, мовляв, він покинув задля них своє безпечне й, по суті, щасливе... а вони... пробував знайти точку опори, збагнути це «я», що так незрозуміло... бо на біса йшов туди?.. І це місто: мов сховалося за маскою актора або навпаки: скинуло знайому... бо він знає: хоч і як він подібний до отих навколо, таки вже не належить до них, до цього світу: в порожнє місце, яке лишив, від'їжджаючи, встрибнуло інше... тіло, доля, свідомість, – і вирішення, чия це провина, не змінить об'єктивного факту... Повернув у знайомі провулки і, мабуть, сподівався якогось знаку, а втім, ніяк не передбачив... у сквері (ах, це бентежне враження галюцинаційного видіння!) – голуби: білі, сірі, синяві – масами! – на безлистих деревах, лавках, хідниках, болотнистих клумбах, алеях, пожовклій траві, розгрібаючи опале листя, шукаючи їжі, дивлячись униз із дерев, лавок, туркочучи збуджено, – і раптом, сполохані чи ведені інстинктом, мов один, схоплювалися з місць, із шумом знімалися в повітря й однією величезною зграєю летіли (стихійне лопотіння крил!), кружляли по дивній спіральній траєкторії, виписуючи спершу широкі, тоді дедалі тісніші кола, поки розлогим біло-сірим віялом спускалися... Він (заворожений) усвідомив, що таки досі не взявся за ту частину роману, де йдеться про птахів, – та ж чи зумів би втілити у слова божественний вимір такого... ні, не йшлося про естетику: граціозність і водночас силу, ні, щось глибше, відчуте в формі «вже баченого» (уві сні?), потужний вимір змісту, немов цей лет-рух – серпанок Маї, божественної танцюристки, що затуляє суть насамперед задля того, щоб розкрити-показати заховане... Голуби серед дерев (згромаджених у вівтар осени). Серед пожовклого листя – шукають самоти для себе... Невже й це про нього, як і увесь роман? Саме про цю мить? Та чому: «шукають самоти»? Її ніколи не бракувало. Йшов, а голуби, туркочучи й сіпаючи головами, товклися навколо ніг, – іноді майже наступав на них, вони підхоплювалися, тріпотіли крильми, відлітали на кілька метрів і, сівши на землю, дивилися, й були такі подібні до нього: загублені серед інших, а водночас окремі, непричетні. Тоді чому: «шукають самоти»? Зрештою, від чого він завжди тікає до цього місця? Хіба що таки неможливо нам знайти справжню окремішність, самоту, мовляв, кожен день карбує тавро на душі, кожен погляд, доторк, слово залишає слід, проникає в душу й міняє, – тим небезпечніший, якщо несвідомий, підступний, – і не

втекти од абсолютної залежности, бо, мовляв, кожен день, рік, хвилина формують мільйонами подробиць, кольорів, звуків, вражень (а що й казати про детермінізм генетичної спадковости!), і світ ніколи не випускає з пазурів! А водночас кажуть: світ залежить від нас, бо людина надає сенсу колові циклічних змін, умирання й народження (чи не так?), мовляв, ми єдині свідки того, що само не годне себе осмислити, але тоді чому все-таки мусив піти туди сьогодні? Щоб зрозуміти... Щось, що стосується її, їхнього зв'язку, чи загальнішого?.. Бо ж як...

– Ілюзія!

Ілюзія? – знов Голос! Із-над лівого плеча, хоч знав наперед: озирнувшись, нікого не побачить. Ні душі. Ілюзія. Нема сумніву: він ніхто, без досягнень, визнання, родини, вже й боїться думати про те, що недавно... Та «ілюзія» стосується чогось більшого, – скажімо, того, що мить тому голуби були серпанком Маї, або того, як, заплющивши очі, стояв перед водограєм, слухав ритмічний сплеск краплин, рівномірно розділений пасмами тиші (що за дивна ритмічно-напружена мелодія!), і знову був у хаті на безлюдді, вві сні, в дощі... бо чи все це не світ тіней (місця, час, особистість), напівуявна дія, де «правди й закони», за які вбиваємо одне одного, ба, матерія буття – лише маска, гра, проєкція, хоча водночас розкриття захо... і нараз сполохана зграя зірвалася – із лопотінням крил! – і він ледве встиг схилити голову, аби не вдарили, і, схаменувшись, згадав: *«прилітали птахи, щоби знайти тугу й крильми заступити небо. А я зачинив двері в світ, і вони..»*. – стежив за могутнім летом (навколо скверу: як живе плече годинника!), а в уяві – за серією снів, як вони жили в його грудях, і відчував їхній неспокій, чув квиління, бо справді цей роман про нього (то хіба (яка ж підступна думка!) пережити в ньому те, чого не може реально здійснити, – чи це не має свого..?), й слова мають такий ритм (схожий водночас на сплеск краплин, які...), гіпнотичні звуки, розділені пасмами тиші, бо, зрештою, слова – птахи в леті (чи не так?) і краплини води, які розбиваються... і з кожним словом, яке записуємо з глибин позасвідомого, – чи не втрачаємо частки себе? чи не вмирає черговий аспект... тобто чи не кличемо (свідомо!) Смерти: усвідомлення ілюзії «я»?.. *Того дня душа знов відділилася від тіла...* – записав і завагався, та чи міг дозволити...

...бачив її кутиком ока: темну постать під стіною, і згадав іншу жінку – за занавіскою у вікні. Це не було нове: ні, в такі хвилини міг відчувати її, як зовнішній об'єкт, щось окреме, бо ж справді відходила, щоб згодом (не так?) вернутися сильнішою. Таовернулася жінкою-жебрачкою, старою-втомленою (без слів, з простягненою рукою), пахла осінню-дощем. І що міг їй дати? Силу? Любов? Чи гнів, який наростав, голодним щурем гризучи душу, – Ненавиджу! – слово з чорних глибин, – Ненавиджу! – й знав, що мусить вчинити, і думка-крижане-лезо застрягла в... – Негідники! Годі вже! Тепер ви достосуєтеся до мене! – і дерева обабіч: напружені, немов чекали, бо ніколи так пристрасно не бажав Смерти іншому! І думка, як меч Екскалібур у камені (бо лише один серед сотень тисяч звільнить серце від ненависти, камінь – од меча), і біг, напівпритомний гнівом, і дощ не охолодив, не зупинив: добіг, вибіг сходами, розчахнув двері, й голодні очі знайшли (в кухні, на столі, між розкиданих (як тоді) предметів) – ніж із широким лезом, і... Вистачило одного удару! Неймовірно! Одного удару (вклав у нього всю ненависть-гнів, та однак неймовірно), щоб збагнути і щоб було запізно, щоб завмерти над постаттю біля ніг, стежачи, як червона пляма – на білій сорочці... й почути страшний крик, та не знайти відваги завершити: вбити її також, відмовитись остаточно! – і лише дощ на вулиці (страшний, сливе людської подоби) – розмахнувся, кинув срібняки в лице, й він захитався, мало не впав, – Юда?! Я – Юда?! – бо срібло дощу було важке од... – Ю-у-д-а-а! – голос ревів, як він біг навмання, – Ю-у-д-а-а-а! – (бо вбив? чи тому, що не зміг убити?), як біг, а в дзеркалі вулиці кожна калюжа дивилася потворним лицем, – Юда?! – аж вже не міг, спинився, захеканий, сперся руками об коліна, дихаючи (важко, безнадійно), кашляючи й відчуваючи, як життя зі свистом тікає з кожним віддихом, – хай наздоганяють, хапають, ведуть, він сам ладен сказати: Це я! Беріть!.. – і щойно тоді вона наздогнала (старою-втомленою жінкою), обняла, і з грудей вихопилося відчайдушне ридання тисяч забутих кривд, і хотів сказати їй, висловити хоч що-небудь: крізь сльози, нерозбірливо, а тоді відштовхнув, бо хіба не мусив сам заплатити? – Юда! – бо коли понад силу витягнути з серця ніж гніву, чи не треба знищити серце? Є негеройський шлях миттєвої втечі або тієї, що триває десятиліття: смерть душі без смерти тіла; живий труп, – ба, так, зрештою, живе більшість, все одно, тепер чи за кілька років, змусить піддатися, визнати поразку. Бо як виростаємо, входимо в життя з таким жорстоким

тавром: ножем гніву, – чи ж забуття не є єдиним порятунком? І порожня вулиця (як отямився) блищить великим дзеркалом... Мертва тиша: страшніша за гамір погоні... Юда! Бо хіба вже час остаточно?.. Мить рішення, за яку мусимо підсумувати таке неповне, недовершене... а втім, народжуємось, аби померти... ця думка була від самого початку: як вірус хвороби, що поступово вкрала все, чим жив, чим живе нормальна людина, ця думка й інші, які почув від когось або сам вигадав, привели сюди. Юда! Бо вже запізно! Й душа заскавуліла ззаду (як відходив), та не обернувся. Вже досить! І вже серце викричалось...

...зрештою, думки, роками сховані у найтемніших закутках, мрії (ілюзії?), що виринають тепер, повністю втративши сенс у реальному (реальному?) житті, – невідємна частка смертельної втоми, сну, що силоміць хоче склепити пові... затемнити внутрішнє світло... заглушити го...

– Допоможи, на милість! Не так! – (бо трусить, як мішок! – мозок розбивається об стінки!). – Допоможи зайти туди... відновити сили...

– Ти знаєш, що я не можу.

– Ти робив це раніше. На милість Бога...

– Я не «робив цього»! Це неможливо. Ти сам мусиш! Може, зосередившсь на болю... Спробуй розповідати, йдучи за ним услід. Розумієш?

– Не можу. Голова порожня. Й... серце вже викричалось... Я ледве...

– Ти мусиш! Пробуй іти слідом за ним... Говори, може він виведе...

Говори! Йди слідом! У голові – дзижчання, наче рої ос. Утім, якщо не... – ...Сидів, недовірливо втупившись у слова, записані власною рукою, а водночас чужі, моторошно несподі... – ...може, це дзижчання, саме цей біль, утома, може, вони... – ...Бо що це? Вияв реального бажання чи нашіптана спокуса? Лікувальний вилив... витіснених емоцій, чи заклик до страшної, конкретної?.. В усякому разі, щойно як усе розчиняється в сутінках, як слова вже нерозбірливі... опам'ятався, схопився, машинально рушив уздовж алеї, тоді вулиць, що порожніли (і знову здалося: це земля обертається під ногами, колода на воді, що...), наче тікав, або навпаки: біг за невидимим якимось... А я – я? – бачив, як його спина зникає в сутінках... – Я бачив!.. Тиша раптом (як колодязь) жахає глибиною! Тиша-чорна-хлань! А тоді з пітьми – така чітка, що... – Ніч поглинула: він відійшов, а я... лишився сам... – і лиш кричати! – біль,

за яким ішов, за яким... дійшов! – і сила піднімає, тисне безжально, мов хоче вичавити рештки... й тіло аж кам'яніє в чорноті, що виколола очі, і лише вуста (а з них – струмочком крапли...) живі, останній доказ... – Залишився... – (я – камінними вустами), – сліпі очі втупив, де він відійшов, навіть не знаючи, що його брат-двійник приходив сюди (якби знав, чи ладен був би піти за ним до кінця?), бо скільки літ-століть, відколи той увійшов до пекла дикої країни на кінці світу, та він забув (сон-забуття), й тому поведінка його така передбачена й рабська (ось, завагався, спинився, бо напис червоний на будинку нагадав...)... постійна втеча: оце бажання (напівсвідоме) стати «іншим», піддавшись Силі могутнішій, мудрішій... та куди? З чим... у дорогу?.. Вона ж тут, і ніхто не знає краще, ніж я-вічно-нерухомий: утекти від Неї неможливо... – бо так (і аж душа здригається в камінному тілі) лиш я-нерухомий-камінь, я-душа-замкнута-в-камені: водяник на водограї, а водночас незрівнянно древніший, бо я був Чорним Каменем, що не знає Смерти! – мільйони літ із розплющеними очима, чекаючи... Погляд сліпий грузне в бездонній... (колодязь Пам'яті)... і не знаходить початку... Мертва тиша еонів. Леткі спогади про світи-життя й про незмінного, який лишався на руїнах. Камінь. Лиш вода стікає з вуст, відмірюючи... Бо яка довга ніч (мільйонів літ-століть!), чекаючи на світанок! Як жива душа, відчув проминальність, шлях крізь лябіринт часу, секунд-віків, застрягнувши в якому, помираємо, та, як камінь, знаю вагу вічности, тягар тривання в несвідомості еонів... час-бо – пульс Її серця, ритм підземних колісниць (під цим містом є інше, що сягає в...); час – мовчазний хоровод імен-чисел-знаків, нескінченні лави, які йдуть, гудуть колеса і кроки, бо що важить життя, обмежене химерним числом кількадесяти? – і ті, які повірили в свою вибраність, як і ті, що смиренно сприйняли долю рослин чи звірів, як і ті, що розпачливо б'ються головою об стіни часу, щоб урятувати примарні душі свої, – нарешті всі так само – стерті на порох... (бо під цими ж вулицями було велике місто: храми, палати, гомін людей, а ще глибше: ліс зі слідами величного звіра, і час перемолов усе...) – лише Земля в напівживій плянетній формі переживає, лиш Я-камінь – з іскрою свідомости, що тужить потайки (мільйони років!) за формою тіла, й сліпі очі ще втупилися, де він відійшов, і душа напружується в камені... та гомін колісниць під землею, гамір голосів... спершу

слабких, ніби випадкових (...О-о-л-е-е-е-г...), що затихають, а з-під них, із ядра... – ...Я – Смерть і Життя; Міра й Дефініція. Тієї ночі Я був-була в його сні... – (і камінь повторює, вібруючи...) – Тієї ночі показав руки неба, простягнені над простором, і білі верхів'я гір (...труби органу й натхненний білий вітер...) – Я показав море: ритмічні акорди, й віяла піни: мереживо чистоти. Я показав дощ сліз (углиб душ, наче в обернені дзвони), і він чув їхню краплисту музику, і бачив: вуста райдуги піднімаються над морем, і з них вилітають птахи... Тієї ночі показав йому вві сні небо, повне птахів... – ...Тієї ночі Я показала зоряну твердь: міріяди очей, які стежать, і він чув шепоти, діямантовий сміх, і як Земля відповіла луною: сплеском хвиль. Я показала зорі: срібні риби в глибині ночі, і місяць – рибалка. І нетрі лісу, де дерева сплять, мріючи про зерно, що розколює камінь. Тієї ночі уві сні Я дозволила йому почути таємну молитву дерев... – ...Я показав небо, повне птахів, леґенди на їхніх крилах: про те, як із глибин моря виріс острів, і блакить води, змішавшись з жовтим піском, створила тропічну зелень. І довго лише старі руки океану пестили пісок; лише припливи зі сходу, несучи дари в бганках шат, клали на берег... – ...Пливли, несучи тендітну тканину водоростей, мушлі та кулі медуз, у яких іноді можна побачити майбутнє, а тоді смиренно клали білі голови на пісок і... – ...Я показав небо, повне птахів, і леґенди на крилах. І берег, колись безлюдний, а тепер списаний візерунками стежок. Втім, більшість із них знає лише одну правду: битися з подібними до себе за дари моря й землі, мов вони їм належать... – ...І лише ті, що кидають усе й ідуть за Голосом, бачать коштовності на піску, впізнають дзвінкі поклики зір. Тієї ночі Я показала людину, що у її волоссі сходить мале сонце, і він збагнув, що й він – окрема плянета... – ...Тієї ночі у крилах птахів Я показав міт про місто на побережжі, на горі, й про скарб у підземних катакомбах. Тієї ночі Я ворожив на крилах птахів і кулях медуз, які він бачив на піску, йдучи і питаючи себе: кому належать ці речі, коли я посередник і кур'єр? Бо шлях, яким ішов, прокладено давно: коли його не було на світі, міста, в яких зупинявся, збудували інші, їжа, яку споживав, не була плодом праці його рук. І питав себе, йдучи: чи можу назвати своєю білу стіну імли, що залягає на дні долини? Або гаряче повітря, що мигтить над пісками пустелі, й оазу, що її уявляють утомлені очі? Чи ці речі не стають моїми, вбираючи

в себе піт моєї втоми, сльози розчарування? Чи не я їх насичую змістом, який лише людина може надати мертвій речі: таїною незбагненної мандрівки?.. – ...В прозорій кулі медузи Я показала йому долю: роки шукання навпомацки (бо скоро забув мету), мов біле вітрило невидимого корабля, – крізь імлу, де все здається недійсним... – ...Крізь спалену сонцем пустелю, де тіло присихає до кісток від спеки, а вночі від холоду сон не йметься повік. І він повторював слова зі сну: не дано людині, такій маленькій у нескінченному світі, йти вперед самотньо... Та одного дня грім, припавши обличчям до землі, заступив йому дорогу, й він, наче прокинувся зі сну... – ...Йшов берегом Ріки Часу, де душі шукають забуття і не знаходять, і, коли грім заступив йому дорогу, він збагнув: дійсність, яку вважав життям, – тільки тінь... – ...З тих годин зостався лише спогад про блиск коси, що все міняє. У вологій спеці джунґлів серед дошкульних комах він глянув на свої порожні руки, – у дзеркалі калюжі побачив обличчя старої людини, і не знайшов у душі нічого, крім мрій про те, що втратив, і вже знав: він в'язень у камері кількадесяти коротких... – ...Уві сні Я показала долю людини: його порожні руки... Бо хіба спромігся назвати свої сльози спогадом про море, звідки все почалося? Чи у візерунках, які сонце пише на білих стінах, упізнав своє ім'я? Або чи називав своєю дружиною тишу в душі, з якої виринає Голос перетворених Істин? Ні! Лиш п'ястук нетерпляче гупає об стіни, домагаючись, аби дурній, неповноцінній людині повернули назад те, чого не було!.. – ...Лиш в наляканих очах – відсвіт мого обличчя: уявна смерть! Тієї ночі вві сні Я мовив: Чуєш? Шелестять тіні: мої крила! Невільнику у в'язниці, бачиш? Настає останній день!..

– День! день-дерень-дерень!!! День! день-дерень-дерень!!! – (дзвінок! як цебро крижаної..! аж світ валиться, і тіло – на..!) – День! день-дерень-дерень!!! День! день-дерень-дерень!!!

– Заспокойся. Ти тут. Я ж...

– День! день-дерень-дерень!!! День! день-дерень-дерень!!! (звідки тоді дзвінок, як він... якщо... і раптовий блиск (ніби темрява порідшала на уламок секунди), і видіння-спогад (щось, що було уві сні, та забув!), і...)

– Що це було? – (...й тиша кружляє у венах, несе силу... й мимоволі...) – Звідки цей дзвінок?

– Дзвінок?! Ти чув дзвінок? І що тоді?

– Тоді здалося, – (яка мимоволі відпруженість...) – що я в кімнаті... знайомій, хоча водночас...

– Ти бачив кімнату?! Отже, ти відновив сили. Ти був там...

– Це була галюцинація!

– Галюцинація? Але ти ж був камінним водяником на фонтані, чи не так? – (і спогад, витертий звуком дзвінка, виринає: я був кам'яною статуєю й чув Голос із-під...) – Це він потягнув тебе...

– Ні, я був нерухомий: цілі...

– Він мусив підтягнути вгору, щоб...

– Так. Щось підтягнуло, а тоді затиснуло, мов кліщами...

– Тому ти й чув Голос ізнизу...

– Це був ти?

– Ні, не я. Зрештою, важливе те, що ти чув, і те, як відбувся наступний перехід...

– Наступний перехід? Куди? Взагалі, це як забавка для тебе, а це моє життя, розумієш?! І я вже не можу стерпіти такого...

– Це закономірно. Він далеко потягнув тебе, бо ж це була його реакція... А ти що? Образився? Мовчатимеш? Теж закономірно. Зрештою, тепер моя черга. Слухаєш? Звісно. Не міг би не слухати... – (який трепет від голосу, а водночас...) – Дзвінок серед темряви! Напівсонний, відрухово сягнув по слухавку, але рука застигла. Дзвінок продзеленчав удруге. Різкий звук викликав майже фізичний біль, ніби хтось шмагав по кінчиках нервів. А тоді знов густа тиша, і мимоволі подумав: Арзац щез і треба... – й черговий гудок тисячею мурашок промчав спиною, знищив піднесений настрій. Учетверте дзвінок. Уп'яте. І він відрухово здригався. Шостого не було. Хіба міг бути певним, що це вона? Але хто б дзвонив серед ночі? Хто дзвонив би взагалі? Втім, завжди залишалася тінь сумніву. Лежав у темряві, а в душі жевріло настирливе, нелогічне: Арзац щез, і треба знайти... І нараз – лункі кроки за вікном! Здивовано зауважив, яка неймовірна тиша (бо навіть уночі вулиця завжди повна звуків: голосів, шуму, а тут нічого, лише...), і, слухаючи, уявляв постать на нічній... та щось раптом сталося, наче перевтілення, наче ступив з одного простору в інший: вулицю іншого світу, яку впізнав перетвореними очима... і хтось відходив від нього, і це він сам відходив, і від повені туги... та мотор заревів і світляні трикутники просунулися, витягаючи з пітьми знайомі предмети,

й отямився (лише ефемерне почуття зміни, мов запах нового місця, де все звичне досягає кінцевої...), підвівся, неквапливо пішов, не вмикаючи світла, пустив воду і змочив теплі від сну долоні. Провів по обличчі і з тремтінням зустрів холодний...

– Вода... – (шемрів пливкий кришталь, і думки злились у...) – Вода...

Стежив у пітьмі, як вода перевтілюється на шкірі... мов знайомий шепіт, шепіт знайомого... Тоді стояв серед кімнати, а прямокутник вікна сірів, рідшала темрява... Світає... – (і ввижа-ється: темрява справді рідшає, проступають обриси, і як важко повірити, що так довго вже не заплющував повік, до краю виснажений...) – Але після тієї ночі довго не наважувався будь-що зробити, що могло б відновити контакт зі світом. Наче очікував чогось, захищений крейдяним колом цих стін. І дзвінки, що спершу лунали майже щогодини, стали рідшими, несміливішими, – сидів біля столика й тупо дивився на апарат (як різкий, зловлений у клітку, звук...), і потім – години нудної напівсонної тиші, й завжди судомно здригався, як дзвінок лунав знову, мов спокуса демона, поки нарешті остаточно замовк, і в тиші, поглибленій нерухомістю меблів, ритмічно цокотів годинник на стіні, відмірюючи довжелезні... І хіба ці психічні стани можна назвати думками? – невагомі, ледь дійсні, ба, в уяві, яка завжди кишіла від мрій, видінь, спогадів, нараз нічого... Життя спорожніло до найпростішого: їжа, сон, фізіологічні потреби, – мов душа так і ніколи не повернулася, лишивши голе, тваринне... Олег... Чекав напружено, а водночас це був період дивного спокою, – як поза життям, не зворушені плином часу, годинами на ліжку, втупившись в стелю, виглядаючи крізь вікно, а тоді, мов привид, сновигаючи... Лиш як кінчалися харчі, неохоче – сірими вулицями (і світ був штучною декорацією, навіть вітер – ніби хтось намалював на небі, на тлі...), поспішав чимскоріше до крамниці: купити хліб, масло, два десятки яєць, консерви, шматок м'яса, й негайно назад, – уночі, як сон не брався повік, раз-у-раз напливав крижаний страх перед порожнечою, спустошенням... наче був людиною без минулого: на згарищі, серед руїн... Чекав (час, мов розтягнений на середньовічній машині для тортур), ковзав порожнім поглядом по стінах і шепотів: він зник і я мушу... а тоді однієї ночі на початку грудня приснився каламутний сон (головна вулиця, свято, прапори на стовпах і натовп несе на хвилі, та він раптом відчуває: сорочка, просякла потом, видає запах трупа, й тієї миті – Голос з-за спини, і вже на березі ставка, що

є величним Оком (згадав: на дні коридор веде до Білої Кімнати!), його брудні мешти на краю райдужної оболонки, й усвідомлює: ця вулиця позаду, свято, натовп – волосся на черепі Землі, що наїжачилось від..!), сон, із якого збудився у сірому фантомному сяйві, що соталося з вікон, почувши як... хтось іде уздовж коридору ліворуч (жіночі, із закаблуками...), як зупиняється біля дверей, стукає... тоді знов (він завмер у сутінках...) – удруге, втретє, вже зовсім нетерпляче, а тоді кроки віддаляються, втихають, розчиняються в... Якийсь час ще лежав нерухомо, вже відкрито думаючи: живий труп... Господи, живий труп...

А проте мусив довго боротися зі... страхом? передчуттями?.. поки підняв слухавку. Не впізнавши голосу, подумав: набрав не той номер, але ні... Директор? Як це вже не працює? Інфаркт? Хто тоді... Ні, не знаю його, проте йдеться про важливу... з'ясування умов відпустки і... взагалі... я... Тиша... На жаль, директор надзвичайно зайнятий, не може... і ви знаєте, що внаслідок реорганізації ліквідовано відділ. Не хвилюйтеся, це зовсім не означає, що ви... тільки мусите особисто обговорити справу... в принципі... офіційне звернення з переліком кваліфікацій і... Відкинувся на спинку крісла й реготав... довго... сам не розуміючи, чи це лише істеричне вивільнення внутрішньої... Бо хіба ж це значить, що нема дороги назад, запасного варіянту?.. хоча ні, бо... Та дідько з ним! Пакувався (серед ночі), як людина, що виїжджає на довго: сорочки, шкарпетки, светри, пальто, плащ, зимова шапка... Стрілки годинника наближались до півночі, як погляд зупинився на моделі фраґати, і клубок мимоволі... Бо чи це не був символ того, чим жив, чого прагнув?.. І, виїжджаючи (нишком, серед ночі, як злодій), покидав не лише буденні речі, а й цю мрію, що була... А проте вийшов. Замкнув двері на ключ...

Здається: тиша насичена бальзамом, така вона цілюща. Тому, що такі прості слова? – конкретні, побутові, майже документальна проза, – після тих туманних монологів, які чув і сам виголошував? Пам'ятаю той день виїзду, прощання з усім, чи, точніше, ніч, дощову, осінню, і тепер це все майже природне, всі ці слова (хоча хто б стільки говорив, як не людина, ялій лишилося жити один-єдиний день!), слова, які викидав із себе, не розуміючи як слід змісту, відмовляючись визнати їхню дивну дійсність, яка формує ж... Адже коли визнати, що це оповідь про мене і що в ній буде все, включно з сьогоднішнім днем, включно (аж страх!) із днем завтрішнім, все стає простим, конечним. Паморозь розуміння! Що мушу розповісти до кінця, завершити останній акт. І що ця оповідь – формування

й завершення, прощання й виїзд у потаємну подорож, з якої не повертаються... І пам'ятаю-розумію настрій, як їхав серед ночі, бо тамта ніч і ця – та сама ніч! Хоча він – не я (надто ми відмінні один від одного), і можу розповідати-слухати, не лякаючись, як розповідають-слухають про долю чужих. Бо ж суть (життя й оповіді) у чомусь дуже далекому від наших особистих мрій, уявлень, страхів... чи не так?.. коли він знову збирається говорити... знов... у чомусь зовсім дале...

– ...Сумніви розвіялися, коли, минувши освітлені міські вулиці й автостраду, виїхав на знайоме шосе і бачив, як фари виривають із темряви чорні пасма асфальту, стовпи, дерева, хати, і як ці відірвані уламки, поглиблені гротескними тінями, пересуваються, мов картини на кіноекрані. І коли мотор нараз забухикав храпливо (кашель хворої...), він спокійно з'їхав на узбіччя, хвилину посидів у суцільній темряві, спробував завести, втім, навіть коли з-під капоту долинуло немічне скигління, не схвилювався: спробував ще раз і ще. Тоді засміявся в темряві (бо чи не іронія: вирішив утекти, а одразу мусить шукати допомоги? – але в цій околиці серед ночі немає надії, щоб...). Із тим самим спокоєм-байдужістю (як ситуація з фільму, роману) йшов крізь темряву (де лише де-не-де ліхтарі, а до хати – не менше десяти кілометрів) серединою дороги, на роздоріжжі звернув ліворуч, далі на відстані добрих кількох кілометрів не було жодного світла, тож раз-у-раз загрузав у болотистому ґрунті узбіччя, пішов дощ, сіре сяйво світанку нарешті пробилося крізь темряву (імлиста зазублена стіна лісу й дощ, що ніби йде із землі до неба), і побачив птаха, що виринув з лісу й полетів на схід... де розступалися хмари й світало... Бо який...

– Вибач, я мушу перебити. Знаєш, котра частина Книги Йова найбільше хвилює? Кінець, коли Бог повертає багатства, навіть помножує. Але не сказано, як відбулося повернення здоров'я, жінок, дітей, верблюдів? І як отой, хто втратив усе, сприймає вдруге дари, в цінність яких уже не повинен...

– Ти передбачав, що й він отримає все назад?

– Я мав надію, що він отримає назад щось важливе. Але знаю: ти хочеш знати, чи я сподіваюся отримати назад... своє життя... чи я сам надіюсь... але хіба можна людині в такій...

– ...Попри втому безсонної ночі, спершу зайшов у сад і по килимі опалого листя подався до ставка, що таки нагадав чорне око, затягнене більмом

імли. – Безглуздя. Цілковите безглуздя... – а таки уліг дивній силі: дивлячись прямо в чорне око, мов гіпнотизований, скинув черевики, пальто, сорочку, штани, й лиш пронизливий холод води привів до тями, штовхнув бігом (проклинаючи таку ідіотську поведінку!) крізь сад до холодної хати, до спальні, під крижану постіль, яка лише поволі, під судомне тремтіння тіла й цокотіння зубів, нагрівалася його теплом, насичувалась його втомою, трансформуючись у мрячний, нервовий... бо чорне око ставка, тоді море (з нього?), звідки крицевий дощ – у небо, формуючи колони з пінистими арабесками капітелів (сірі-сталеві), і чорні хмари – антаблемент святині... й уся вона кипіла, шиплячи, постійно міняючись у процесі самознищення, а водночас охоплена дикою снагою оформитися, – й грім! – і на фриз (постаті воїнів із піднесеними мечами, з арканами, що застигли в леті, блиск у прорізах шоломів, і ряди залізним змієм оточили, вгризаючись у хвіст, б'ючи, ріжучи, знищую...), і знов чорнота, темний Хаос... а тоді другий грім! – який розчахнув ворота, де німа сторожа стоїть біля вівтаря жертвоприношень і чекає (страхітливо-німа), а тоді могутній Голос: «Запалюють пожежу! Похід заліза!» – і люди біжать, топчучи тих, котрі впали під ноги, і він серед них – у нору: заховатися, зберегти душу! – і лише один серед поля (вітер надимає, мов крила, поли білого плаща), і чи саме його він має вбити?! – й озирається налякано... і двоє тьмяних очей-вікон... лише сон... хоча напруженість тіла не минає, ніби справді...

– ...Ніби справді чекав на якусь страшну подію, проте нічого не сталося. Лиш осінь зів'яла, мов листок, відійшла, завинена в імлистий холод. І дні – як вузькі, прозорі пасма прохолодного сяйва в темній гущавині ночей... як краєвиди, побачені на мить крізь вікно... в дорозі... Й холод тонкими прожилками помережив світ, а почуття затужавіли у цупкий... Чи, може, все це його провина: що, штучно заклопотаний (бо мусив знайти когось, хто б направив авто, чи не так? – а це виявилося непростим завданням, а тоді нарубати дров, затопити в печі, щоби краще зогріти холодні кімнати, – ходити в ліс, шукати сухих гілляк, рубати на шматки, складати на купу під задньою стіною, а тоді...), він майже не помічав (не хотів помічати?) світу, плину часу, своїх почуттів... А тоді нараз «невідкладних справ» уже не було, й він лежав на ліжку, зважуючи, що мав би робити (чому взагалі сюди приїхав?), сновигав по обійстю (чому?), завинувшись у плащ, ішов дорогою між лісом і поруділою від холоду нивою, хвилясту монотонність якої порушували

кілька чорних безлистих... удалині... Чому? Забути біль? А втім, це радше навпаки, бо тут кожен предмет лише нагадує... – (...і ці маси напівзабутих почуттів виринають, вплітаються, ба, ведуть через... ці самі сумніви, мандрівки крізь джунґлі від селища до селища, ці самі незнайомі, байдужі (гидкі?!) обличчя... бо чому я сюди приїхав?.. втекти?.. це надто примітивно й надто оманливо, тоді чому, з якою метою?..) – ...Адже якоюсь мірою думка, що все між ними закінчене, заспокоїла: він не бажав чекати, мати надії, – а втім, прагнучи цього, чи справді мав на думці таку самотність? Чому схоплювався, побачивши рух удалині на дорозі, й чому серце..? Бо, може, таки всі «тікаємо» не тому, щоб забути, а навпаки: щоб пригадати наш біль і перебороти цю страшну, мертву..? Бо ж і він, попри все, залишався, не виїздив, залишився... Хіба лише тому, що зайшов надро далеко в цих пошуках, утратив ґрунт під ногами, і навіть звичні реакції, спогади-мрії поступилися веремії випадкових думок, картин, почуттів, як фішки головоломки, котрих не вмів скласти у щось чітке... ось, приміром, ці книжки, які привіз і яких не дочитав до кінця, – підручники з фізики, психології, романи, Арзацова Біблія, – чи вже не мали значення, коли не знаходив зовнішнього поштовху, щоб, як тоді, з голодною цікавістю..? Чи дні, які не відрізнялися один від одного, пливучи: день-ніч, день-ніч, мов сторінки тих книжок, не дочитаних, перегорнені, відкладені набік... і постійна роздвоєність, що виснажувала, – то лежав на ліжку, байдуже вдивляючись у стелю, то гнівно никав по кімнатах, проклинаючи їх і свою слабість-боягузство, то в голову, не знати чому й звідки, лізло щось мале, буденне, ідіотське, – іноді ввижалося, що фізично відчуває поступовий процес розкладу: вдихаючи повітря, кривився від колючого болю в грудях, вночі не спав через проблеми зі шлунком, і цей невпинний, невблаганний ритм проминання: секунд, хвилин, днів... то як він мав би не працювати? – як захиститися від своєї химерної «свободи»? Зрештою, спершу важко було б це так назвати, бо чи це праця – розпакувати речі, які привіз і які здебільшого досі лежали у валізці? Або помити посуд, що лежав горою? Справді, спершу це були дрібні і вкрай потрібні зайняття, та з плином часу він почав шукати складніших: ось вирішив навести порядок у хаті, почистив-прибрав кімнати, кухню, витер багаторічний порох, вимив ванну, навіть виніс надвір килим та сумлінно витрусив. Спеціяльно поїхав до крамниці у віддаленому селі купити хемікати для чищення підлоги й меблів та вікон,

і кілька днів старанно вишкрябував, витирав, полірував, а коли все це було закінчене, взявся за прання брудного одягу, білизни з ліжка, скатертин, навіть занавісок, і річ не в тому, мовляв, що праця приносила якусь особливу приємність, вона дозволяла не думати, трохи захищала перевтомлений мозок (серце?), – й нарешті, коли хата справді ледь не світилася від чистоти (після шести днів напруженої роботи), таки спочив на день, хотів навіть знову взятися за перевірення деяких зауваг-комнетарів на берегах Арзацової Біблії, але тиск чорних думок і поганого настрою був надто сильний. А втім (хіба не так?), йому вже раніше спало на думку впорядкувати подвір'я, лише якийсь час лякала складність завдання: після осінніх дощів воно перетворилося на багнюку з великими калюжами, й він довго ходив туди-сюди (в старих дідових повстяниках), оглядаючи, обдумуючи, поки зважився, поки, користаючись кількма днями сухої погоди, вирішив прокласти стежки від дверей хати до сараю, а другу – в сад. Позначив на землі дві смуги, які розчистив від мас зогнилого листя, а тоді годинами ходив, трамбуючи повстяниками болотистий ґрунт, утім, просякла водою земля не піддавалася, та й зрештою, він сам усвідомив, що робить усе не так, як слід, що зовсім недосвідчений у такій роботі, але праця приносила розвагу (забуття?), і він пробував не надто перейматися своєю незграбністю, – покинувши явно невдалі спроби утрамбувати стежки, почав вимощувати нерівний глевкий ґрунт шматками камінних плит, які валялися під стіною сараю, хоча їх і не було багато, й він зміг прокласти лише дві вузькі смуги камінного хідника, проте коли посипав стежки піском, а тоді тонкою (її теж було мало) верствою жорстви, стежки виглядали зовсім чепурно, і тепер (ця незначна для вправного робітника праця над вимощенням стежок таки забрала йому майже тиждень) він присвятив цілий день на те, аби більш-менш прибрати-почистити решту подвір'я: згромадив на купу опале листя, гілки, всякий бруд, і нарешті вдоволено окинув оком... Подвір'я справді виглядало значно краще: чисте, впорядковане, – навіть на мить відчув...

ЗИМА

...приплив гордости, дивлячись на світлий V-подібний взір на темній землі, що чомусь викликав враження гармонії-спокою, і, заохочений, позгрібав листя в саду і спалив разом з купою обламаних гілок; помітивши,

що дах сараю протікає в місцях, де відклеївся толь і прогнили дошки, видряпався туди і, як міг, пообцвяховував новими дошками та, не маючи змоги нагріти смоли, цвяхами примоцував великі шматки толю, тоді взагалі взявся за впорядкування сараю: викинув купу соломи, що, як примітивне лігвище, лежала в кутку, позносив знаряддя для праці в городі (часто заіржавіле, пошкоджене), порожні глечики, ящики, в яких колись вирощували малі кущики помідорів, залізну клітку, де жили крілики і якій бракувало тепер кількох перегородок, а в нижньому кутку зяяла велика діра (й нараз цей яскравий спогад: він, п'яти-шестилітній, годує кріликів, пропихаючи траву крізь ґрати, й усміхнувся, адже це був перший від довгого часу справжній...); злагодивши прості полиці, розмістив на них слоїки, що їх завжди пам'ятав наповненими вщерть квашеними огірками й маринованими помідорами, і саме ставив один на полицю, як збагнув: те, що він робить, – таки свого роду ритуал, мовляв, якщо люди без уяви змушені витворювати її навколо себе з матеріяльних речей, то люди, позбавлені пам'яті, мусять... І довгий час стояв, вражений не так усвідомленням, як дивністю цього стану, бо на мить опинився в іншому місці-часі і загубився в цій іншості, а ввечері, неуважно дивлячись на тіні, що їх лямпа кидала на стіни, ще відчував тінь того незрозумілого спокою (ах, сенс того, що бачить, чує, переживає!), – і це не праця, як така, – думав, – а наслідок «ритуалу», причому він працює на місці, з яким пов'язана така важлива частка його... і працює над чимось, що відтворює той забутий (вже нереальний?) світ, повертає (із забуття?)... зцілює... Зцілює? Хіба можна назвати симптомом зцілення ці хвилини кращого самопочуття, оці миттєві, напівдійсні зблиски спогадів серед суцільної порожнечі (наче дороговкази на шляху до... зрозуміння? джерел?.. бо в глибині душі (чи не так?) існує відповідь на питання, яке...)? Та якщо правда, що іноді треба знищити все (казав Бар'є про війну: гірко, іронічно, а втім...), щоб на руїнах будувати новий світ, то й іноді треба забути все, щоби згадати... найсуттєвіше... Там бо насправді ховалося щось невідоме: страшне і знадливе, темно-неспокійне, в чому було порушення законів моралі, заперечення уявлень про... (закони? реальність?..) як отой спогад про неї на тлі призахідного неба, що, поєднуючи два протилежні елементи, заперечував форму «справжньої» події, так і ті імпульси чи не були якимись блюзнірськими, іконоборськими? Цей смак заборонених... А втім, помалу,

з почуттям провини, таки звикав до роздвоєного існування, погоджувався зі свідомістю, що речі, які сливе релігійно вважав однозначними, мають приховане обличчя, може, й важливіше, знаменніше... і мирився, працюючи (після сараю чистив повітки, стодолу: заіржавілі хліборобські машини...), шукаючи компромісу між «я» і несподівано перетвореним світом усередині й назовні (бо хіба ж ця праця-ритуал не обіцяла спокою, який можна отримати тільки від сили вищої, аніж..?), аж поки цей тендітний, формований із великим зусиллям, новий зв'язок за одну ніч..! – бо він завмер біля вікна (вранці після бурі, а маси води й далі, як з відра, – із темних насуплених...), перед подвір'ям, перетвореним на жовто-брунатну багнюку (тільки де-неде – розмиті, нерівні смуги жорстви: рештки гармонійної форми, якою пишався й яка...), мов закам'янілий, відчув чорну рану (хоча мусив був знати, передбачити!) і, подумавши про незакінчену працю при машинах у стодолі, лише зневірено махнув...

– ...А проте помилявся, думаючи, що ця внутрішня напруга стосується чогось, що має відбутись лише внутрі, – (адже дійсність, із якої (як я) силкувався вислизнути нишком в уявний, особистий... знову довела владу... над ним, наді мною...) – інстинктивна напруга втілилася в шум мотору, звук (клацнула хвіртка), і біль, що його вже сподівався подолати, а тепер ще могутніше... побачивши її (захряснула дверцята і бігла, стрибаючи через калюжі), навіть відрухово відсахнувся, немов хотів заховатися, хоча це пусте: вона знала, бачила авто... та ще й крім болю – це майже панічне почуття небезпеки, і не зрушився з місця, як донісся стукіт від дверей і повторився (моторошне враження, що все це вже діялося), ніби надіявся, що відійде, піде геть, та двері зі скрипінням...

– Ти тут, – усмішка (несмілива?), тоді погляд збентежено – вниз... і ковзнув по підлозі... Та й взагалі, як змінилася: очі без звичного блиску, шкіра матова, хворого забарвлення, змочене в дощі волосся й тіло, недбало зодягнене: джинси, мішкувата куртка, аж здалося безформним, грубшим... (і нараз неймовірна підозра, і мимоволі подумки: провіснику хмари чорнішої, ніж найтемніші ночі...) – Я всюди тебе шукала. Навіть і тут... Де ж ти ховався?

– Виїхав, – (перші слова, які спали на думку, інстинктивно захищаючись... я не голосом моїм, а стократною силою Властей, Сил і...)

– Я мушу поговорити з тобою. Ми не можемо залишити… справ у такому…

Темрява, що… наче густішає від тиші… бо плин знову мимоволі поніс… (чи зовсім заблукав?)… і зосередженість на словах, а водночас постійно – вглиб, чекаючи на… що?.. втомлює роздвоєність! – та хіба не є оповідь (як його ритуал) лише каталізатором? – себто чи ця дорога крізь лябіринт слів-думок не має, в першу чергу, пояснити правди про мою власну долю, ба, втілити її? Бо ж попри еґоцентричні сумніви, рамки статистичної логіки, таки почуття, що додлубуюсь до суті, і в словах, що мов самі складаються, є щось заспокійливо зверхнє, незалежне від волі-бажання, немов під усім цим живуть сліди іншої історії, могутнішої істоти, – ніби під моїм людським життям просвічується Твій… напіврозчитний підпис…

– Ти слухаєш?

– Так, я тут.

Слухає… А втім, хто він? Рятівна нитка? Чи виходу не існує, бо за рогом – лише інший коридор, і наступний: гнучке тіло змії, що ковтає жертву цілою й ніколи не вивергне? Проте, без сумніву, мав рацію в одному: що нема вибору, лише йти або спинитись, замовкнути або…

– …Дивився, вражений почуттям, що все це спогад, що воно вже…

Та ні, ще хвильку! Занадто хвилює це сум'яття! Бо хоча ніщо (нібито) не єднає з тією особою, Олегом, таки… принаймні заплутаність долі, враження химерної вигадки, мовляв, ми трохи штучні й силувані, як персонажі фіктивних… та й, зрештою, голоси, спогади про події, які не відбулися або відбулись інакше, бо звідки раптом це обличчя – її, яку любив і яка… (була ворогом?..) і острах, поєднаний з тугою загубитися в її душі і химерній грі, правил якої жодне з нас не знає… – …знову… – губи ще тремтять, та вчув тільки останнє слово… чи це я сказав: «уже пізно починати знову»?.. може, таки я, збентежений страхом-тугою, вимовив?.. Де? Коли? Обличчя (пам'ятаю), рух вуст, очі, та годі зафіксувати миті в нескінченній… чи навпаки: я щойно повернувся і втратив з поля зору світ, який ще мить (ось!) існував… існує… Бо де я і хто я? В землянці, чи навпроти неї в хаті на відлюдді? Чи в тій напівзнайомій кімнаті, де відбулася… відбувається… між нами?.. Бо як, мовляв, відрізнити танцюриста од танцю? Свідомість? Пам'ять? Чуття? Для них нема різниці між дійсним

і уявним, усе символ: білою фарбою на білому... як-бо відмежувати прозору форму події від тла свідомости, на якому вона «змальована»?.. Ось, неозоре (й необмежене?) поле того, чого не знаємо, хоча могли би пізнати, а за ним же – нескінченне, безформне й нескінченно безформне те, чого не можна пізнати взагалі! І за лаштунками почуттів завжди моторошна тиша... тиша вічности... камінного буття... бо я пам'ятаю нас не тільки, коли стоїмо в боротьбі, а й нас маленьких, із перспективи еонів – недійсно мікроскопічні цятки... й час – сивоголовий гість на весіллі нашім...

– Про що так задумався?

Про що справді? Куди поніс потік здогадок? У розуміння чи нескінченний лябіринт уявних..? Чи в неминучість повернутися, ввійти в цю небезпеку, яка з кожною секундою стає...

– ...В погляді було щось чуже (звела очі), глибинно моторошне, що знов навіяло божевільний... (...я не голосом моїм, а стократною силою Властей, Сил і Владицтв...), мовляв, це не вона, бо хтось ніби ховається в її тілі... або ж вона взагалі ніколи не була собою. І не зміг промовчати.

– Я знаю, ти скажеш: Арзац щез...

(Блискавичний, насторожений погляд.)

– Воно й так. Вже його кудись понесло.

– І ти не знаєш, куди?

– Ми домовилися, що не питатиму...

(Тиша. Вихори емоцій, адже це вона, котру кохає, й Арзац щез (надія-спокуса!), а водночас же... я Словом Гавриїла, Рафаїла, Уриїла..!)

– Після твого візиту... я не кажу, що це основна причина: скоріше чи пізніше так мусило б... Я навіть думала, чи не зустріну його тут.

– Тут?

– Він уже раз прийшов сюди... шукаючи тебе...

– Прийшов, бо це по дорозі! Хіба мав іти пішки до міста?

– Міг сісти на автобус. Мав гроші. Та дарма. Можливо, поїхав до своєї любки. Бо знайшов собі «приятельку». Повію.

– Звідки знаєш?

– Сам мені сказав.

– А ти йому – сказала?

(Таки зблідла... глипнула і...)

– Ти мусиш зрозуміти: це не змінило б ситуації, а в його стані кожен конфлікт...

– В його стані! – (чи це вона? цей тон! крутійство! – втім, стоїть перед ним: помітно змінена, та, без сумніву...) – А ти думала про мій стан? Це не змінило б ситуації, бо ти... вирішила!.. Ти його вибрала, а я... – (розгубився, злякавшись сказати, а тоді погляди зустрілися і цей вираз глибокого... і вже шкодував, що викинув зі себе...) – Себто суть справи в тому, що ти не можеш далі так жити... ми не можемо! – і рука, мимоволі простягнута (ще думати про компроміс, мовляв, жити, як усі), завмерла (незалежна від бажання доторкнути... в порожнечі між...), та моментально схопився (знов інстинктивно – ...я Словом Гавриїла, Рафаїла, Уриїла...). – Ти навіть не зняла куртки. Дай мені її і сідай. Я заварю каву... – Майже силоміць стягнув з неї куртку, повісив на вішаку, побіг на кухню, не помітивши, як налякано глипнула на живіт, обсмикала светер. І не опанував себе: ледве поставив воду для кави, як гнітюче почуття обов'язку (а в ньому й темна спокуса!), майже хворобливий страх не порушити усталених (ким?) законів, гнали назад, і розгублено став серед кімнати. Як вівця на...

– Ти мусиш розуміти: в нього це складніше, ніж криза середнього віку! Він хворий, а він же мій чоловік, і я... Я знайшла йому психіятра, відомого спеціяліста, та він при першій розмові вибухнув, обізвав його ідіотом, неуком-матеріялістом... він вірить тільки мені, й це мій обов'язок...

– А твій обов'язок щодо свого життя? Ти ж не можеш жити за нього!

– Думати про себе в такій ситуації – це ж еґоїзм, і я не можу...

– А твій обов'язок... щодо мене?

– Так, я знаю! – (майже благально). – І повір, це мучить. Я ж... кохаю тебе, і... тому приїхала... обговорити, знайти компроміс...

– Компроміс?

– Спосіб порозумітися і якось... поєднати...

– Поєднати? – (крижане передчуття небезпеки: нелогічне, непояснене! – а водночас свідомість: ось, міг би підійти, простягнути руку, дотор...)

– Чому так дивишся? Що я сказала? Я ж не...

– Вибач, вода кипить. Я зараз, – обернувся, але... – Але я іноді думаю, що це він нормальна людина. Ми божевільні: ти і я! – (й дивилася вслід, збентежена емоційним тоном (не сподівалася таких труднощів... не передбачила, мусить обережніше...), знов обсмикнула светер (не помітив, бо ж ніколи не

був спостережливий у таких...), а може, краще сказати, бо... Ні, ще ні, хоча бодай один із них міг би помітити, відчути...)

(Ні, ще ні, бо страх-неспокій, і ця сполука між життям і змістом фіктивної... та хто повірить?! Чи не вважатимуть за божевілля бачити в знайомій постаті і нормальній, здалося б, розмові демонічне дійство, смертельну боротьбу? Не повірять! Невже нормальна... в нормальному житті, впізнає чорта в усмішці знаймої людини, ангела в очах бандита? А вони там: чорт і ангел! І він у пітьмі (дух?) не мусить спонукати: говоритиму до останнього... дарма, чи слухають, чи повірять! Навіть якщо нікого нема, говоритиму! І це вирішує все... А він же тут... дійсний... не бачу, але...)

– ...Не здогадався, приголомшений бентежними пережиттями – боротьбою на життя. Страшні передчуття й раціональні сумніви! Пробував не зрадити себе, дивлячись, спостерігаючи рух її вуст над чашкою кави, помітне тремтіння губ. Не здогадався, хоча кілька днів тому був сон, в якому вона народила сина й назвала Орестом. Та це лиш знак напівсвідомої потреби знайти близьку... (душу?..) – думав, нудьгуючи насамоті, адже від певного часу, ходячи по саду, обійстю, мимоволі дивився на довколишні речі уважніше, наче мав розповісти (ба, наче розповідав) про них комусь, хто не знає... і, стоячи перед нею, згадав цей сон, але в іншому сенсі, бо частка душі блискавично збагнула: хіба це не те, чого він хоче? Зв'язок без відповідальности подружжя, любов без утрати свободи-самоти! – тоді чому?.. Ревнощі? Мораль? Ні, а проте...

– Про що так задумався?

Розтулив уста, щоб вимовити якусь брехню, та ні. Спокуса, якої треба зректися! Не пояснювати, бо вона переманить! Хоча яке має право?! Це вона зрадила! А втім, чому не погодитися? Бо досить одного слова, й міг би простягнути руку і...

– Про що задумався? – в голосі були впевнені нотки: глянув і зустрів напівіронічний погляд темних... і миттю блиск витісненої з думок сцени зустрічі, і погляд таких очей, але повний зневаги! – бо ні, він знає, що це брехня, омана, спокуса! Таки чогось навчився: що повернутися в брехню не вільно й неможливо! (...я Словом Гавриїла, Рафаїла, Уриїла, – наказую тобі...)! Не може виказати, що впізнав її, але злість на лицемірство уже занадто... схопився, обернувся спиною, при вікні. І вона зблідла, провівши здивовано...

– Чим я тебе образила?

Та він бачив за маскою: чорт, від якого мусить відректися! Й головне: не піддатися на намови, навіть позірно невинні. Найкраще уникати розмови взагалі. Адже в межовій ситуації людина мусить зосередитися на рішенні, дарма, чи дії здаються перебільшено суворими, педантично...

– Чи я сказала щось, що тебе образило?

– Ні. Це не має значення, – (дивився вперед: дощ ущух. Сіре, болотнисте подвір...).

– Але я мусила щось сказати, якщо...

– Ні! Кажу: це не має значення! Не все залежить від того, що ти зробила і сказала. Мої почуття не залежать від того! Я не залежу від тебе і того, що ти сказала! Затям собі! – (ні, це не потрібне! Чому ж він?.. А на подвір'ї в калюжі бродять два змоклі голуби, шукають їжі, й яке від цього... адже кожне слово, яке б міг вимовити, буде зайвим, відіб'ється луною від прозорих стін, наче молекула, схоплена в посудину, без кінця кружлятиме в павутинні перехресних ліній, які творить і які ніколи не можуть проникнути... ніколи, дарма що модерна фізика відкрила цілий ряд парадоксів (часточка – крізь цупку стіну, й так далі), та не тут! Не тепер! Ця прірва надто широка. Слова-молекули без кінця кружлятимуть в уяві, повторюючись в реверберацiях, та тільки він буде їхнім... наглядачем...)

– Перепрошую, – (підвелася непевно. Не передбачила тих проблем! Дурна! Нездатна навіть... Удома, відчувши цю неповноцінність, кинулася б прибирати, мити посуд, покарати себе роботою; а тут натомість мусить стояти, дивитися на його спину... І він відчув, і всупереч інстинктові...)

– Я думав про свої справи, – (брехня!) – Бюро реорганізували, змінили директора й... – (яка помилка! Подумки вже проклинав себе.)

– Справді? Може це нагода на аванс? У всякому разі, ти мусиш вимагати від них, щоби...

– Я не хочу про це говорити, – (рішуче, хоча всередині...) – Даруй, але...

– Ні, ти даруй! – (вже не витримала.) – Ми завжди були найкращими приятелями, а приятелі мусять казати правду в очі. Я знаю: ми всі міняємося, але ти змінився надто радикально і... на гірше! Хіба це життя: нидіти на цьому безлюдді? Що ти тут узагалі робиш і як довго збираєшся тут сидіти? Я знаю: все це почалося від випадку з Арзацом, і відчуваю відповідальність. Тому кажу: схаменися! Поїдь зі мною, поки не пізно! Повернися до життя, нашої... дружби! Бо інакше...

– Годі! Ти нічого не розумієш! – (бо ж таки знайшла слабке місце! Навіть не може витримати погляду: знову сіре подвір'я, біля калюжі вже нема голубів; лише сміття, яке...) – Ця ситуація для мене знак, що я мушу... що треба змінити...

– І чудово! – (вже вірила, що панує, переможе...) – Я теж думаю, що тобі треба змінити стиль життя. Завжди вірила, що щоденна праця над паперами... бо, власне, ти надто серйозно ставишся до обов'язків. Тобі потрібно руху та змін. Але змін позитивних! Бо те, що ти...

– Ти не розумієш, – (сумнів-кволість, аж кортіло пояснити: сни, «ритуал», а зокрема пошуки... та в останню мить страх до глибин..!)

– Скажи мені, – (не відступала), – цей старий теж і тебе збаламутив?

– Старий?

– Той Бар'є, з яким Арзац завжди грав у шахи?

– Арзац грав у шахи з Бар'є?

– Можливо, це лише його відмовка й насправді він у той час «грав у шахи» з кимось іншим... Але й ти, і він говорите про нього, як про Бога, а я впевнена...

– Бар'є незвична людина... як на провінцію... Та щоб як про Бога? Ні...

– О, так! Коли Арзац, та й ти також, говорив, то аж очі сяяли! Бар'є те, Бар'є тамте... На вас так легко впливати, а я боюся, що це лиха, підступна людина, та й взагалі та провінційна зграя, та кліка душохватів, у якій цей старий...

– Що ти говориш? Яка кліка?! Яких душохватів? І це неправда! Бар'є – чесна, дуже розумна... Спілкування з ним це... школа життя. Але я...

– Школа життя, га? Я таки інтуїтивно це відчувала! Ну, і чого він тебе навчив про життя, цей провінційний Сократ? Не хочеш сказати? Я й так зрозуміла! Олеже, я боюся за тебе! Повернися зі мною, поки не...

– Досить! – (раптом отямився й аж затрусило!) – Розумієш? Я не хочу!

(Мимоволі відсахнулася, бо здалося, що кинеться і вдарить. Чому, дурна, його розлютила? Знову знищила все...)

– Заспокойся. Я, може, не зрозуміла, як слід, але інтуїтивно... бо хіба це не еґоїстично отак..?

– Жити життя за своїми законами – не еґоїзм! Еґоїзм – це втручатися в життя іншої людини з намірами, які...

– Та, ради Бога, я ж не втручаюся! Ми лише говорили

про того дідугана...

– Ні, ми говоримо про мене й моє життя! І вже досить!

– Гаразд, облишмо, заспокойся, – (справді не передбачила, та може, ще не все пропало; може, коли...) – Ти маєш рацію: не знаючи як слід, я не повинна була... Та це болісна тема. Арзац завжди говорить про свободу, потребу зустрічати призначення, та ні на мить не вагається скинути на мене всю відповідальність за щоденні справи, контакти з людьми. Ми ж не живемо в пустелі. Я частіше зустрічаюся з його батьком, ніж...

– Батьком? – (успішний маневр; збентежився.) – Хіба ж його батьки...

– Мати загинула в автомобільній катастрофі, коли був дитиною. Батько, по суті, виховав його, та він не відчуває ні вдячности, ні почуття обов'язку, навпаки, майже повністю порвав контакти, а це ж нелюдяно...

(Таки успішний маневр, – поцілила в мішень...)

– Іноді людина мусить іти проти того, у що вірять усі навколо, в що вона сама колись вірила... у цьому нема вибору, бо є речі важливіші, ніж...

– Олеже, це ідеалістично й чудово. Ти й не знаєш, як я поважаю твою чесність і... добре серце. Саме тому боюся за тебе. Ти надто серйозно ставишся до цих речей і, пробач, але трохи наївно. Світ нищить таких ідеалістів... – (помітила розлючений погляд і...) – Та як знати, яке призначення? Як ти знаєш? Мені колись ворожили, що буду чемпіоном, але я знала, що є важливіші речі. Забула про свої амбіції й посвятила себе... вирішила допомогти іншим...

– А ти не думала завести власних дітей? У твоєму віці жінки...

– У моєму віці? Хіба я така стара? – й одразу збагнула, що все пропало. Помітив фальш і вже не сумнівався: це не вона! Демон-спокуса в її тілі, і він у жодному разі не може дозволити втягнути себе в розмову, ба, якби...

– Пробач. Я не пригостив тебе сніданком. Ти, напевне, голодна. Ні, я не їстиму. Мушу скінчити термінову роботу в саду... Справді термінову. Ні, не тепер. Я зараз засмажу яєшню...

Який раптом спокій! Ні, страх не зник, може навіть посилився від свідомості, хто вона насправді. Як воїн, що йде на смерть, боявся і водночас був розпачливо спокійний. Рука не здригнулася на держалку сковороди (вона, звісно, здогадалася, та це добре, непоганий маневр), та голос затремтів (на мить завагався, чи можна лишати її без нагляду, бо ж не знати що...) – Смачного. Отож, я вийду на годинку, а тоді... – а таки

як виснажила ця боротьба, як потребував самоти-перепочинку! Не озирався, але відчував на спині погляд крізь вікно (відьма!), й лише тиша над ставком, поглиблена шепотом очерету (перепочити, зібрати сили...), тиша-альтана під склепінням хмарного неба (наче духи саду таки захищали від спокуси світу, від якого ще не зміг остаточно відмовитись...), і потреба (конечність!) зібрати сили – сильніша, ніж страх, що вона може... там, без нагляду... (перепочити, розслабитись...) ці безлисті верби, як жіночі постаті, що волоссям віт силкуються затулити голі тіла... і відсвіт гілок на збриженім плесі... чорні гадюки, що пливуть, або темне коріння, ба, волосся потопельниць... бо ця вода жива (цей рух!), як уві сні (згадав): ставок-чорне-око, пласке, блискуче, вологе, і в темній глибині... здригнувся (мусив відвести погляд), адже спогад: вони тут (екстатично втомлені коханням), на траві, й він сказав щось (дурниці!) про оксамитовий німб (в очах?), і аж скривився, бо таки якась сила вперто тягне до того недійсного часу-простору, порожніх слів, бо скорше чи пізніше всі слова, всі вчинки, які життя пережує в беззубному роті, втрачають силу, значення, сенс, чи не так? – а попри те, таки жаль (яка тонка, недійсна стінка між ілюзією і...) враження, що, мовляв, єдина дійсність у всьому – усмішка в кутиках її вуст, леткий німб, за яким... і чи справді запізно? – тут, над ставком, ще витала тінь, ще існувала... Та годі! (роздратовано – п'ястуком!) – коли нарешті визволиться від цієї омани! Бо ж оборонитися перед Нею, перед Демоном у її... – скрижанів, глянув униз і знову здалося: чорне око дивиться... та це Вона дивилася, Вона, відчувши слабість, спробувала знову: вийшла з-за дерев і покликала – тихо-протягло...

– О-о-о-л-е-е-г... – скинувся, обернувшись, дивився налякано (гіпнотичні очі!), та розпачливо рішучий, готовий до...

– Олеже, я не тому, щоб лякати, – (наближаючись...) – Ти ніколи не мав кращого приятеля... І я не тому, щоб...

Мимоволі відступив крок назад, але опанував себе, став, дивився ворожим, аґресивним... хоча водночас, мов на привид, який щомиті може розчинитися... і – ...я не голосом моїм, а стократною силою Властей, Сил і Владицтв... – Вона підвела руку (біла, крижана?), а він погрозливо крикнув, і відступила крок назад, дивилячись (страх? здивування? жаль? – бо хіба не прийшла сказати про дитину? – її, його... це ж останній шанс: ошукати правдою? – але цей крик...), і він уже голосно:

– Я Словом Гавриїла, Рафаїла, Уриїла, – наказую Тобі: стань! Наказую Тобі: покинь тіло...

– Олеже, що з тобою? Схаменися... – (тоді знову змінила тон.) – Ми лежали тут, і ти сказав: ми шукаємо забуття в коханні, ніби кожне з нас має вмерти передчасно. Ти ніколи так не говорив... І я вірила, і повернулася... щоб тебе забрати... – (чітко, зосереджено, мов слова були протидією його заклинанням. І дивилася: гостро, у вічі, і відчув силу голосу: звук торкнув, залишивши палющий...)

– Ні, це все ілюзія!

– Я чула ті слова від тебе. Ти сам сказав...

– Я лиш повторив прочитане. І суть не в тому. Ти – ілюзія. Я, ми... – (і тепер – зовсім щиро, наче тягар скотився...) – все, про що говориш. Ця дійсність – її нема!.. Ти підкоряєшся Голосові Істин, що володіє станом, діями, думками!.. Наказую Тобі: щезни, відійди!..

(І помітив: тіло напружилось, затремтіло...)

– Олеже, що з тобою? Схаменись... Я прийшла забрати тебе... зі собою...

– Я не хочу! Ти завжди вабила назад, – (ба, хіба цей поклик з-за спини серед порожніх вулиць не кликав назад, відволікаючи?..) – Але я не хочу з тобою! Я вибираю Життя! Бо Смерть Смертю поборов Той, хто Став володіти Тобою...

– Олеже, що ти говориш? Схаменися...

– Я хочу, щоб ти їхала! Ось зараз! – (і шепотом – наказую Тобі: покинь тіло!..)

Повернулася, та знав: ще не вільно розслабитись.

– Олеже, я не знаю, що з тобою... що вселилося в тебе... Але я тебе не покидаю... Наближається Різдво, і я не могла б думати, що ти тут... сам. Запрошую. Не журись: я нічого від тебе не вимагаю... – (а він: ...я Словом Гавриїла, Рафаїла, Уриїла...) – І якщо потребуватимеш допомоги, обіцяй, що звернешся до мене. Я...

Йшов кілька метрів за нею, весь напружений, ніби могла кожної миті повернутись і... Йшов (весь напружений) до авта, дивився, як сідає (не у вічі, щоб не заманила, а над голову), стояв біля брами, дивлячись, як зникає в кінці дороги... як зникло... І нараз відчув, без тіні вагання, що цей шлях, куди Вона поїхала, ця ніби звичайнісінька дорога, назавжди закрита для нього, й ніколи не вільно їхати в тому напрямі! Яка несусвітність!

І (тому?) моментальний сумнів (від цього нелогічного?), що може, це вона, й образив єдиного... друга, союзника... кохану... невже з глузду з'їхав?.. ніколи бо не мав ближчої... Та ні! Лише усвідомлення, що, мабуть, сказав забагато, що Вона знає, чого він прагне, і тому не залишить, повернеться... (та вже не страх, а холоднокровна свідомість небезпеки). Різдво... так, у повітрі бо вже насправді запах... зими...

Запах зими... Різдво... й оповідь – сон, у який я поринув і з якого поволі прокидаюся... Бо Різдво сьогодні (мало не забув!), – ніч без снігу й колядки, а ранок, замість народження, несе... а втім, оба ми прямуємо до Різдва, себто є (мусить бути!) мета-послідовність, яка оправдує цю дорогу, ці роки голоду, бруду й хвороб, і цей роман, писаний сам собі, боротьбу (безнадійну?) з сонливістю, аби з порожнечі ліпити (не?)дійсність чергового дня... Різдва, що є днем Смерти... оповіді, що втримує при житті, а водночас є сном. Бо й те, від чого тікаю, що дихає, причаївшись, – теж сон, сон Смерти, але, в суті, той самий, мовляв, те, що вбиває, – цілющий лік, а ворог – приятель, бо ж хіба вона-демон не була найкращим його... союзником?..

– Ти тут?!

– Я тут. Чого ж ти злякався? – (голос-розрада й голос-докір-совісти.)

– Я неймовірно втомлений! Я... – а проте знаю, зрозумів уже, що мушу, навіть як він... а він же слухає, хіба це не доказ? – Ця оповідь веде по колу назад до Різдва: до теперішньої миті, й я...

– Ти мусиш говорити...

Я мушу говорити! Й стати віч-на-віч, хоч вона неспівмірно сильніша! Вона, що відійшла, а втім, назавжди залишилася, завжди була зі...

– ...Ця конфронтація (коли відчув-узрів демона, що ховався в ілюзії її тіла!) змінила все: він мов прокинувся, й усе це стало моторошно живим, усі ці ніби буденні події, що ось, витягали з глибин (невидимою ниткою) чуття, яскраві призабуті сцени, або предмети (найзвичайніші), знайдені то тут, то там, хоча міг би присягнути, що власноручно поклав деінде, й які ставали майже метафізичними символами ангельської або демонічної сили, яка їх оживляла... і ця природа, гігантичний монстр-організм, який щомиті чи то жахав (хвилею листяного руху на лісовому масиві чи чорною зіницею ставка), чи то зцілював несподіваним почуттям зв'язку й сенсу: п'янким, чудовим, небезпечним... іноді майже

екстатичним, ось, як коли, прокинувшись (два дні опісля? двадцять днів?), побачив, що липова гілка за вікном вкрилася пухом інею (колихалася на вітрі, як тоді влітку, коли прокинувся-побачив), і, напівсонний, усвідомив, що час не існує: бо це та сама мить, не розділена навіть уламком секунди, а лише другий бік-обличчя тієї самої: зелена гілка, налита соками-життям, і ця ж сама: біла, вкрита інеєм умирання, а він щойно приїхав, бо Арзац щез, і він мусить... знайти... Вигляд білого подвір'я, саду, казково засніженого лісу, й майже істеричний приплив веселости, як згодом вибіг, кинувся навзнак і, розкинувши руки, відтиснув «птаха» на снігу, виліпив снігові кулі й пожбурив у засніжені гілки, у ставок, у зайця, що, сполоханий, шкурнув до лісу з-під куща поричок, а він біг за ним, щось вигукуючи, а тоді стояв серед дерев, уперше від неймовірно довгого часу відчуваючи ліс (віяла засніжених гілляк...), сад, хату, як казковий (простий і таємничий) світ духів, людей, тварин, живих предметів, ніби на мить підніс маску, відкривши...

– Та це була виняткова мить, напівістеричний настрій! Більшість часу все просякало неспокоєм, сумнівами, смертельною боротьбою в душі (з Нею? з самим собою?), адже він ні на мить не забув... про Різдво...

– ...Правда. Не забув ні на мить, – (Різдво! Я сам майже втік від думки, майже примусив себе... забути з переляку, хоч кого оберігаю цим: себе чи Її? Війна, в якій спиняються перед вирішальним... – програна війна!) – Більшість часу все просякало чеканням-неспокоєм. Це ж був її черговий удар, геніяльний маневр, зокрема тепер, коли розгубився, втративши ґрунт, коли продирався вперед у часі (крізь напівзамерзлу ріку), стрибаючи з однієї крижини на іншу, балянсуючи, шукаючи стійкішої опори, бо ж кожен день (подія) – шматочок криги: більший або менший, міцніший або зовсім крихкий, а течія тягне (чи ж туди, куди ми хотіли б прямувати?) у страшний, невідомий... і мусимо зосередити сили, щоб не потонути у вирах мінливих настроїв, блискавичних змін (від простого захоплення: казково засніжений ліс, заграва на вечірньому небі, мовляв, усе буде гаразд, усе мусить бути гаразд! – моментально – до жаху Чорної Прірви, де все – страшний фантомний пустир...), втриматись на поверхні, стрибнути на іншу кригу, день, подію, зокрема коли не видно берега-кінця, не кажучи вже про сенс і мету, й лише... моторошний (оманливий?) (Мая?) маяк – Різдво... Тому її спокуса така знадлива й могутня, бо ж як не сумніватися нормальній раціональній людині, що, може,

це таки була вона, яку знаємо, й лише крізь напівбожевільно напружений стан нам привиділося... тому чи не повинні всі ми повернутися, скориставшись із запрошення, до знайомого світу (назад у Різдво, яке пам'ятаємо?), безпечний і дійсний (як в інших) світ, до якого належимо (так?), та й навіть коли ні, коли на це місце вже втиснулось інше тіло, душа, життя, – чи попри те, таки не повернутися, щоб бодай перепросити за різкі слова й поведінку, пояснити, може, й дотор... Ні! Це тьмяне, млосно-приємне тремтіння, якому не вільно піддатись! У хвилини спокуси нервово шукав заняття біля хати, на засніженому обійсті (попри попереднє рішення, таки вернувся до «ритуалу»), щоб загубитися, забути, притлумити, але цей страх ніколи не зникав, завжди почуття немічности-безсилля, а водночас: страшна тиша чекання на наступний акт... Бо ж це не кінець! Він, може, виграв одну битву (якщо взагалі!), але... – (але ж найважча боротьба завжди відбувається в душі, хіба не так? – хіба цей біль голови, сонливість і внутрішня мертвота, з якої вони ростуть, не є недугою душі?.. і чи, якби вдалося очистити (воскресити?) душу, чи все це не зникло б, як привид? І знаю (хоч для розуму – чергова ілюзія), що є щось: думка, картина, символ, може, й істота, жива, яка дихає в мені, прямує, росте... а проти неї – сила (водночас), що бореться: бастіон внутрішнього опору, що зводить нанівець спроби збагнути, очистити, воскресити, – й вона (знаю!) – джерело-суть цього сну-втоми, забуття-смуніву... Смерти... А я мушу торкнутися (чи не так?) кожного із тих світів...) – З часом дедалі важче знайти заняття досить (ілюзорно?) важливі, щоб забути. З часом думки про Різдво, запрошення, отой (недійсний? але вбивчий!) світ ніколи не зникають (то крижана хвиля жаху, то змія знадливих уявлень...), і він уголос сперечається з нею (раз мало не поранив руки: відчищував машини в стодолі (заіржавіле, нікому не потрібне сміття!) й, самозабувшись, почав жестикулювати), іноді занепадає духом, потрапляє в її полон, і перспектива виїзду мариться світлом у кінці темного тунелю, і здається: все, вирішив – сісти до авта і їхати, та в останню мить отямився... і пропорційно до того, як наближається той день (як символ остаточного, рубікон) росте внутрішня напруга, не дозволяє працювати, оберегтись розвагою, і тому метаємось по кімнатах, у саду, в лісі, розмовляючи зі собою, з нападами депресії-страху (хоча й є миті

екстатичного – метафізичного?! – піднесення!), даремно пробуємо повернутися до книжок, які ми колись читали з захопленням і пильністю, а не дочитали, і не можемо притишити внутрішнчого діялогу, боротьби в душі... з Нею... Одної ночі приснився сон про повію, яка випустила три бджоли, й кинувся тікати, – сон, що глибоко налякав і приніс усвідомлення, що далі тікати нікуди, що треба стати віч-на-віч із...

– Крім того, він же побачив сліди.

– Сліди? – (бо ж вирвав із напівтрансу...)

– Сліди на снігу.

– Так, сліди, – (як отого ранку, коли я побачив слід військового чобота у м'якій...) – Сліди на снігу... – (та чому нагадує, лякає? хіба справді (Господи!) нема іншого шляху?) – Бо нарешті таки відкрито подумав про божевілля (ці постійні зміни настроїв, що без логічної причини, як м'ячик, кидали з депресії в радість і навпаки, ці галюцинації, які...), а це ж було страшніше, ніж думка про зовнішню катастрофу. І сон (мертво-тихої ночі), що матір не вмерла, а живе з ним у напівзнайомій кімнаті, у темній камері з порепаними стінами (його в'язниці), й бачив, як темрява тут струмує концентричними колами (ритмічно), відчував присутність (метафізичного?) каменя оцього, що падає й хвилює, падаючи (нас? увесь часопростір?), поринає в бездонність (та хіба ми не камені в нескінченному чорному просторі, і ті концентричні кола – чи не спогади про нас, які зникають?.. які зникаємо...), – й світла зір далекі (чи ліхтарів при дорозі?), і космічний Вітер, що не несе жодного зернятка матерії, а вигинає структуру простору: стискає у гнучкі бганки, розтягує, й простір, ніби простягаючись, ніби розслаблюючись у видиху... і Голос: скільки зерна, яке не має де вмерти!.. (так, бо міріяди зір, срібні сузір'я...) а він знову отямився в тісній камері, трюмі корабля, й знав уже: ці скрині (скарби? їжа? а він убогий і голодний!) міцні, оббиті цвяхами, відкриють у порту, де (бачив: руки торкнулися рук – символічний жест) кров пливе з одного тіла в інше, й серце кожного допомагає, аби кров – ріками, рікою – в багряне море (а в морі – всі ковчеги наші!), і бачив, як кров тонкими цівками вже вливається крізь діри на бортах, сягаючи кісток, стегон, колін, червоно вилискуючи в пітьмі, й навіть якщо можливо втекти, хіба можемо залишити скрині: усе, що маємо? І кров заливає папери, фотографії, банкноти, книжки, бо лише золото переживе, лише золото... – проте чи не божевілля

це: повірити дослівно, скинутися судомно (згодом, у лазничці), відчувши доторк води, що ввижається (є?) цією кров'ю, або в дорозі до галявини (хрусткий від морозу сніг...), альтани-корабля (адже сон таки наштовхнув на ідею, щось справді (здається) змістовне) – уявляти, ніби цей корабель (коли його викінчить, завершить) потрібен для того, щоби переплисти через... море корви... Така праця забрала б добрих три-чотири місяці, якщо не більше, та була б змістовним продовженням будування фреґати, справжнім досягненням... Звісно, потрібні матеріяли, знаряддя, але... й завмер на снігу, серед кущів тернини, бо сліди (аж остовпів!) – особливо навколо альтани, та і далі, вузькими смугами – в ліс – продовгасті заглибини в снігу, довші, ніж його сліди, отож (зітхнув з мимовільною полегшею), напевне, не вона, та тоді хто? Арзац? жінка в білій куртці (хоч сліди великі, не жіночі), чи просто якась випадкова... З дерев, з обвислих під снігом гілляк сипався білий іскристий пил, як ішов (і яка тиша!.. а в голові ще (божевільна?) думка: це таки вона!.. і серце стугонить від часу, як піднявся по драбині, зазирнув крізь люк: нікого...), пробуючи розшифрувати сенс слідів бодай тут (бо на гялявині (дурень!) необережно затер їх власними слідами), а вони ж, обігнувши навколо сад та подвір'я, зупинилися, топтались на місці (дивлячись на хату: прямо в його вікна!), тоді вийшли на дорогу за обійстям і далі – в ліс... Інстинктивне почуття небезпеки таки не дозволило піти далі: вернувся, сховався, затряснув двері, вже не сумніваючись (хіба не божевілля?), що сліди не належать нормальній людській... а щось причаїлося, чигаючи, там, назовні, а водночас збагнув, що мусить зробити (сон підказав-наказав): сховатися в трюмі альтанки й чекати на...

– Втім, тієї ночі ще не пішов. Боявся... Спершу був птах...

– Птах... – (справді чув голос, чи лиш думки?.. божевілля?.. бо хіба я не сам у темряві, говорю зі собою?.. чи таки голос?.. бо птах... воно, мабуть, відбулося раніше, бо тоді ж збагнув, що мусить переосмислити кожну подробицю, нема виходу. Який складний уривок! А водночас...) – Складний уривок! Чуєш? Перед лицем Смерти мене турбує складність тексту, література! Хіба не божевілля? І то оповідь, якої ніхто не почує, крім мене й прив...

– Ти повинен боятися свого страху!

(Тепер точно чув! Боятися страху! А втім, звідки знаю? І звідки (чіткий

спогад!) обличчя з білою бородою, яке?..)

– Озовися! Чуєш?

– Чую... І можу допомогти. Однієї ночі стався епізод, який...

– Ні, я сам, – (хоч досі обличчя! чи не божеві...) – Оповідь моя і я... Гаразд. Оповідь наша, але я мушу... – (й обличчя в пам'яті... бо раптом здійняв руки й плеснув... «Це, мабуть, його образило, правда?» – і тоді (так, він це сказав!): «Ти повинен боятися свого страху...» отож...) – ...Однієї ночі напівпритомно почув крізь сон туркотіння, тоді шепіт, дзеленькання, наче металеві дзвіночки, й здалося: хтось веде його крізь темний коридор, а в нього на шиї – дзвіночок. А тоді – гамір, лопотіння крил, і схопився налякано, й білий птах у сутінках літав під стелею: здезорієнтований, від стіни до стіни, б'ючи крильми, а тоді шугнув до напіввідчиненого вікна і з розгону ударив об шибку, тоді знов, ніби пробуючи пробити її, вимахував розпачливо крильми, гублячи пір'я, і він мимоволі відсахнувся, не годен підвестися, відчинити (попереднього дня, надміру напаливши, прохилив вікно на ніч, і голуб, напевне... втім, звідки взагалі взявся?), випустити птаха, бо страх-відраза торкнутися живого тіла, яке билося страхом і життям, страхом про життя, і щойно за мить інстинктивно з усіх сил плеснув у долоні, і голуб шугнув убік: у проміжок між віконницями, й... він сидів, дивлячись вражено, і це вже не був дійсний голуб, а зворушливий спогад-передчуття чогось іншого... тоді поклав голову на подушку, й чоловік із довгим білим волоссям мовив: «Це, мабуть, його образило, правда?..» осміхнувся, і він теж тихо засміявся в темряві, зрозумівши, а птах ширяв тепер під небом, записуючи летом... нечутний Голос... а він стояв на горбі серед ниви чи, може, на високому березі моря, бо хіба, зрештою, це не відбувається завжди-повсюди? – птах, ширяючи, пише символи дивної мови, а ми чуємо лиш ритмічний шум, шепіт (нерозбірливий) на кордонах свідомости (як звабливо канути в спокій незрозумілих слів-візерунків...), а водночас здригнувся од враження, що птах – у його грудях, сполохано б'є крильми, намагаючись вирватися на волю, ба, що, взагалі, груди повні птахів: великих, малих, зовсім маленьких (квилять, ячать, щебечуть) на гілках дерева (двох дерев?) посередині душі, в які поволі вростають, але з яких іноді здіймаються й однією зграєю (розлогий вахляр...) летять, і це вже знайома площа-візерунок (з водограєм): трикутник у колі, а в ньому – квадрат, що обрамлює коло... – і як це вражає,

коли, розплющивши повіки, ще відчуваємо зв'язок, гомогенність матеріялу сну-життя, і вже не знаємо, чи нічна сцена з птахом відбулася в цій реальності (на цьому рівні), та розуміємо, не думаючи, інстинкт-потребу визволити себе, вирватись на... і, долаючи внутрішній опір (страх?), схопився за це летке враження, невидиму нитку (стуливши повіки, зосередившсь), і... – Господи! – дитяча книжка (яскравочистий спогад!) із кольоровими малюнками птахів, від незграбних страусів до маленьких, розкішно забарвлених колібрі, яких можна сховати в долоні (навіть такій маленькій, як його ручка (йому ж не більше трьох років!), і, може, тому одразу відчув цю любов-спорідненість...), й години-дні (чудові!), проведені над нею, а згодом силоміць загублені у вирах подій, занять, потреб і речей, чисел картотек на бюрку, і хтозна, може саме в них існує те, що... оправдує... а птах, що бився об шибку, – хіба теж сон? Ні. Срібна попільничка (дзеленькання?) зі столика при вікні лежить, перекинена, на підлозі, а навколо неї клаптики білого пташиного, здається, живі докази, хоча він водночас мав дзвіночок на шиї, й хтось вів через... і все це (здається) підтверджує, мовляв, він мусить зібрати докупи шматки життя, знайти ґрунт, мовити б, вибрати зерно з-між полови, тобто збагнути суттєве, адже до Різдва... Господи!.. один день...

– Проте увечері, сидячи в кріслі, чекаючи на прихід ночі, відчув, що час – безконечне циклічне повторення, й усе в цій фантасмаґорії...

– Увечері побачив крізь вікно силует птаха, який креслив широкі кола на небі, що згасало, й це видиво кинуло в інші час, місце, вимір, бо завагався (на довгий уламок секунди), чи це матеріяльне створіння, чи птах, якого бачив тоді, тобто напівреальний спо... та нараз спогад реальний, яскравий (майже дійсність!) приголомшив так, що він... бо ж він сидить у цьому кріслі, переглядає улюблену книжку з птахами (йому не більше трьох) і, либонь, самозабувшись, несвідомо відкрив уста супроти розкішних форм-кольорів, а книжка незграбно велика в малих руках (ледве тримає її, та це лише збільшує авторитет), а тоді нагло: «Не читай з роззявленим ротом, бо пташка влетить досередини!» – бабуся! – втім, чому називає її пестливим ім'ям? – цю затуркану, озлоблену життям бабу, що стоїть перед ним (що, неправда? ах, ця ненависть із самих глибин!), яку любив (любить?), якій повірив, а яка, ось, із цим закам'янілим виразом, перехилила набік голову, і голова по-старечому тремтить, та голос – могутній, пронизливо високий, демонічний, бо ж як злякали ці слова, сприйняті відкритим серцем

і дослівно, мовляв, птах справді залетить крізь рот в груди й... і це лиш одна з сотень таких сцен, страхів, утрат, насильств (так, насильств!), бо ж від тієї миті сам вигляд обкладинки лякав і ранив, аж він тікав, затуливши долонею вуста, а водночас (ці самі садистично обмежені люди!) не дали викинути «зовсім новеньку книжечку, яку ти дуже любиш», і щовечора цей кошмар: лежить, дивлячись (у пітьму, де поличка), й крижаніє, бо, коли засне... раз навіть пробував заліпити вуста й ніс плястирем і мало не задушився, й ніч у ніч, аж нарешті зібрав відвагу, з ненавистю подер на шматки й порозкидав, а тоді (теж із ненавистю!) прийняв (теж від них!) кару за «марнотратство...» Боже, які дурниці лізуть у голову! А проте це досі ж болить, – що, неправда?! (І хтозна, може, тут ховається те, що... оправ...) Таки болить! Помножене десятикратно, стократно, тисячократно роками притлумленого страху, жалю, ненависти, та й усіма поразками і втраченими нагодами жити, рости, вірити, всім цим змарнованим, не здобутим, кинутим між свиней (тих самих садистично обмежених) життям! – бо повинен був боротися, не допустити й перебороти! хоча був час, коли справді не міг, коли фізичне існування залежало від їхньої капризної волі, й тоді жорстокі слова, вчинки, емоції, які відчув найтендітнішими тканинами нервів і які придушили тягарем їхніх нерозв'язаних проблем, ненавистей, страхів, і не лише особистих, а й тягарем рабських поколінь, тавром засраної сільської ментальности, якій писаки досі співають пеани, – все те, що ненавидів, і тому з такою ненавистю зберігав-оберігав у собі: це ідіотське приниження всього, що не вміщується в рамки несених поколіннями упереджень, не має примітивно прямого стосунку до «з чого хліб їси!», ба, ненависть, що ладна знищити в зародку будь-яке відхилення, інакшість, проблиск таланту, що врешті-решт завжди означає всього-на-всього здібність бути собою! – і ненавидів їх тепер усім серцем: стару і цю молодшу, яка була для нього біологічним началом і якій першій повірив (мусив повірити!), а яка була облудною (бо таки сама врешті-решт зрадила!) копією сотень минулих і майбутніх, сліпо перебравши цю по-жебрацькому обмежену рутину животіння, – ненавидів їх над усі більші чи менші, лагідніші чи жорстокіші інциденти, і крізь них ненавидів багно-болото, в якому народився і з якого не зумів виповзти на суху землю: в життя, – так, врешті-решт усе зводиться до самоненависти – вчора, сьогодні, завтра, тут, там, повсюди – зводиться до розпачливих

спроб достосувати себе (зламати!) до закам'янілої, оманливої форми, щоб зберегти життя... і до наслідків цього насильства над собою! Бо хіба не ненавидимо всі цю впертість примітивної душі, за яку платимо життям?! Він згадав: через ідіотську впертість («нехай би онук народився в хаті, як його предки...») ледь не помер при народженні (чи, може, вже знав і не хотів приєднатися, поповнити їхні ряди?! і чи не тому все життя пробував знищити себе як особистість?), десь тут, у хаті, бо щойно в останню мить звеліли (ідіоти!) покликати швидку допомогу! Хіба всі ми не ненавидимо це їхнє лицемірство, ладне виправдати кожен злочин, убивання живої душі в ім'я сліпого конформізму до затужавілих форм лише тому, що вони дозволили вижити кілька рабських століть?! І, зрештою, суть не в них і тих, які споріднені з ними (походженням, ментальністю), навіть не в усіх тих жінках, чоловіках, не-істотах, які волею (демонічно!) продовжують мертве, вдаючи, що живе, обдурюючи себе й інших, і тому ладних знищити кожного, хто виступить проти «святої брехні», а в усіх формах мертвого життя, зокрема, якщо воно наше... бо все врешті-решт зводиться до... й схопився, нервово заходив, бо ненависть (хіба не так само сліпа, як усі їхні?) здається в такі хвилини перебільшеною, неоправданою, незаслуженою, хоч це реальний крик душі, що бореться за життя! – чи все це тому, що ми звикли (під їхнім впливом змусили себе) вважати тих обмежених людей мало не святими? чи суть не в них, а в нас, бо, хочемо того чи ні, зберігаємо в собі код аналогічних рис, тавро рабства, й, борючись, мусимо боротись насамперед із тим, що в нас, – збагнути, відсіяти «зерно від полови» (дратує сама сільська метафора!), щоб визволити себе від себе! Та однак (бо таки страшно), чи вона (стара) не мала рації в глибшому (чи сама накликала?), бо звідки птахи в грудях уві сні? Й оця магічна схема: добра річ, яка стає страшною й яку нищимо, щоб визволитись від... А втім, уже не видно стін, меблів, уже ніч, здається, темрява нескінченна, і в ній немає нічого, а водночас сьогодні, ще цієї ночі (бо завтра Різдво!) треба сховатися у ще темнішому трюмі й чатувати на... людину чи духа? союзника чи?.. Мабуть, таки ворога... і духа...

– Однак ще спинився при столі, засвітив лямпу. Хотів прочитати уривок, що навіяв асоціяцію з тим, що було уві сні і в спогаді. І знайшов. Чуєш?..

– Чую…

…розвіялись мрії місячні, видіння, від яких біліють стіни, і відчуваю: тиша… колише… дитиною… у білих руках… білі візерунки Істин на площинах білих… і шепоти (Ніч), як птахи сіли на дерево в душі (Ігдрасіль!)… і Голос (ледь чутний): щоб лишити тіло й іти в невідоме царство: збудитися зі сну деінде… мов птахи, що сідаємо на дерево в душі (Ігдрасіль!) і не повертаємось до білих мандал орбіт наших, з яких прилетіли, – вростаємо в Дерево Пам'яті, Дерево Душі, хамелеонами міняючи колір… мов гілки… мов гілки, вже нездібні самі себе відрізнити… бо хто? і чи це справді відбулося?.. килим сяйва на воді, як засинає море, або північне небо над нивою білою від..? – лиш сон життя… химерні зерна пам'яті виростають у стан надто чижий, щоб назвати дійсним… уламки старезних мурів (у душі), вівтарі, склепіння, обеліски, – бо, як пітони, ковтаємо здобич більшу від нас самих, а водночас не можемо забути про нікчемний порох, звідки вийшли… історія й злами епох, оці окремі імена (святі? філософи? злочинці?), втім… тиша… колише… дитиною… ім'я, яке забудуть… бо при сході сонця я бачив: надходить кінець світу… чи мій кінець? – бо ж ознака, яку спостерігаємо, яку можемо відчути, – є лише ниткою у плетиві тривог наших. Кінець-бо тут і завжди!.. й ім'я моє надто незначне і велике, щоб вмістити у літери слів… лише тиша… колише… білі візерунки Істин…

Гіпнотизує… колише в напівсон… нашіптування-заклинання… що під словами несе нечутний… як голос, подвоєний луною, проникає в ядро, де сходяться шляхи… і йдуть, мов тікають, уже ледь чую, аж… (Господи!) тремтіння до глибин – тисячі мурашок! – мить, не довше, ніж секунду, проте тіла нема! (мить-вічність!) – тінь, кинена від іншого об'єкту (праобразу?) – і ясно (миттю!), що жодна дія не була моєю, я – раб, тінь! І голий інстинкт розпачливо – мацаками нервів (найпримітивніше з усіх прагнень: втілитися!) – у темряві… на мить-не-мить (недійсну, страшну) в Центрі, і навколо – ніщо, лише Голос: ПЕРЕВТІЛЕННЯ! – і (наступна мить!) мацаки знаходять об'ємисту форму, пристрасно вливаюся, тягнуть із небуття, і вже в тілі (свідомість): це вже було, я – актор, бути Олегом – лише одна з численних… І радість (миттю, мимоволі), що заглушує інше, й тоді щойно… холод… тіло завинене в грубу матерію… темрява…

– Ти тут?

Тиша...

– Обізвись! Ти тут?..

Шелест соломи. І раптовий (ух, блін!) біль, коли ненароком гепнути головою, підводячись, і не менш раптове (крижане!) усвідомлення: трюм! Альтанка-корабель серед... адже заховався тут, аби підглянути-зустріти того, який, яка, яке... І слова (з пам'яті): яка божевільна пристрасть спонукала битися об заклад зі Смертю! Бо хіба хочу? й готовий? – на безлюдді, де ніхто не почув би волання! І холод пронизливий! Тікати чи ховатися тут? Прорватися до... куди?.. та таки подалі звідти!.. Що? Шерех! Іде?.. Тиша... Лиш шум... вітер?.. Тікати зразу, поки не пізно!... замерзла солома (повзучи на чотирьох...) обпікає закостенілі долоні... щаблі (зимні, гладкі), віко люку примерзло, та напружити... й зорі (Господи, як...) – крізь квадратовий... Та швидше! Хоч який несамовитий краєвид: мільйони сніжинок беззвучно, в місячному сяйві, хіба що це зорі падають... і клубчасті зарості (бовваніють, темрява), далі (напруживши зір) світліші пасма, снігові кожухи (дерева), під якими – очі чорної тьми... і котрі з них зорі, а котрі сніжинки? І місяць – двері в іншу дійсність (чи це вже було?), і на мить (мимоволі) знов гіпнотичний (чарівний-страшний) спокій Вічности, який в обличчях мертвих людей і ненароджених ембріонів, – та тільки мить, бо протяглий крик з-за спини, з-над ниви (птах? звір? людина?), від чого кров крижаніє... і вітер, мов від цього раптом – ні подуву... лиш беззвучно сніг... і присутність, у якій обриси (пітьма...), магічні рослини... Швидше! Знаю дорогу: до стежки – зарості (крижаний сніг під ногами... скрипить...), горіхи (невидимі в чорній... лише під рукою – лід на безлистих гілляках), десь тут, праворуч... серед дерев (чорна, непроглядна...), таки краще: дірою в живоплоті (ось там?..) – на дорогу, де ліхтарі, й... Цятка! Світло. Хіба... лямпа в кімнаті? Щось моторошне, ніби око... і ніби світляк знаджує в... Ні! Туди, до діри, на дорогу! (чорна й непроглядна, дихає й сопе, дихаючи...) Знов шерех! Гілка? Хруснула? Скрипіння, мов хтось... звідти, з-за спини! чи спереду? Тиша... Але знов! Тепер з протилежного... виразно: сніг під ногами! Спереду? Ззаду? Безвільна думка: що не людина, а сама Чорна... й, мов раб страху, уявного видіння, звір, загнаний у пастку, не годен тікати, а тільки нажахано слухає кроків – на

коліна, повзучи, уявляючи, як хапає за горлянку, і пітьма здушує невидимою рукою, забиває віддих, і – тремтіння-змія. Шелест! Тепер зовсім близько, мов гадюка по снігу! Від чого кров відпли... Нарешті: діра! Й уже... Біла постать! Вона!!! Ні! Дикий крик (як той, що лунав із ниви!) виривається з... (моєї?) й справді, мов застуканий звір, ревучи і кидаючись наосліп, аби вбити страх! – з усіх сил! – убити! Зникла? Куди? Нема! А втім, уже лише бігти оскаженіло, кричати, не відчуваючи, як гілки б'ють, ранять шкіру (збившись із дороги, продиратися крізь хащі...), – бігти безтямно, щоби знищити Її або самому щезну... Ух! Посковзнувшись, гепнути на сніг, схопитися, пробігти ще кілька кроків і спіткнутись знову й, падаючи, відчути на щоці тепле й вогке, мов Хтось лагідно гладить, і кров – цівочкою, і сконати на снігу від жаху, поки можна зірватися на ноги й наосліп через... здезорієнтований (годину чи кілька секунд?), і вже не крик, а тваринне якесь скавуління, аж ґанок: нарешті! Лямпочка й... нараз, отут, страх сповзає, як стара шкіра... Спокій (раптом) несусвітний... Тиша... (блиск місячного...) Сніг...

Подвір'я застигло під темрявою-снігом, а напівпримарливе сяйво знаходить у предметах дивні місячні форми (кущ – не лише кущ, а й ведмідь і тінь людини...), наче таки справді я пережив уже цю мить, наче вона існувала (століття тому), і я стояв на подвір'ї, дивився на срібне (обличчя?), по якому – тіні хмар, – я був середньовічним лицарем! – спогад (божевільний?), що повертається у формі питання: білий місяць виринув з-за хмар, і через нього (мов двері відчинені) видно було той світ, чути голоси мертвих, а поруч стояла знайома чорна тінь... так, і думки,беззвучно, – це ти, все ти, і ніч існувала, час бо циклічне повторення, й лише, перетворені плином, сприймаємо інакше, час – матерія із симетричним узором, з якої шиють (шиємо?) наш одяг: образ світу, який нас оберігає від холоду безконечної Ночі, час – симетричне зображення, на якому вчимось впізнавати мотиви, по-іншому розуміючи... Тому уявляється: темрява-сатана – лише ми, частки (забуті-витіснені) душ, які стали чужими, оформившись у свідомості в окремі істоти; це ми, й лиш несвідомість, нездібність впізнати нас самих у собі, навіює страх перед безмежністю, яка: єсть Єство наше... Адже кажуть: час – дзеркало, в якому бачимо проминання тлінної форми, ми, які не міняємося ніколи, і тіло – дзеркало (де видно водночас відсвіт вічно живого і того, що вмирає), зодягає роздвоєність

нашу, й Смерть розбиває дзеркало (не так?) – з роздвоєности в суцільність! Себто, чи не є благословенням страждання й безсонність (уже три ночі не сплю!), ув'язнення (в хаті на безлюдді чи землянці серед джунґлів?), бо лише обмеживши поле зору до найсуттєвішого, втративши розвинене, та й зледащіле звичкою, можна торкнутися нових, лише осліпнувши, відчути глибину тиші, барву звуку, а знову прозрівши, по-справжньому збагнути колір, контур, форму. «Я відчинив перед тобою двері, й ніхто не спроможний зачинити їх!» Бо коли дивимося на нас, що живемо перед нашими очима (ми ж ті, що розповідаємо, ті, що слухаєм оповідь, і ті, що живемо в ній), на дні побутових дрібниць і нудьги, за маскою кожного – двері, таємний вхід – зневажений, легковажений, непомічений (відкинений камінь, мовляв, який став наріжним!), і кордони – глянь! – смуги незайманої землі, неприборканої уяви, й за ними в білій імлі... бо кажуть: як бути тихо-тихесенько, можна почути голоси ангелів... Ось... слабкий звук, ніби свист... і тиша...

Ні! Адже коли все лише проєкція, і я не спроможен відчути нічого, окрім себе (замкнутого кола перцепцій), то ж нема їх!.. і голосів ангелів нема! Ніч моєї душі хаотично шепотить шумом лісу, скрипінням (мов хтось: у пітьмі, по снігу...), шарудінням гілок, а глибше, під звуками – одманітний шум гарячки, що плете деліріюм... страхітлива самотність божественної істоти, й утома (знов, але страшніша, остаточніша, моторошно відчужена), й можна лише дивитися в ніч, і зітхнути (глибоко, безнадійно), мов останній віддих... вимкнути лямпу й... сіни... вузький прохід між столом і стіною... крісло... все знайоме, бо який малий світ (замкнуте коло перцепцій), і яке неістотне те, чим жив, у що вірив, вважав досягненням... ледь видимий прямокутник вікна: пляма дещо світліша, а за ним (знаю) – дерево, що будить хитанням гілки (то зеленої, то білої від інею), тепер заховане в темне лоно ночі, кокон забуття, та й завжди воно було маревом: сновидінням Землі, що спить і вві сні творить дерева, тварини й людей, які вірять, ніби вони дійсні, чи, може, моїм сном, із якого прокинуся хіба лише в... бо ця дійсність таки живе моїм ритмом, старіється зі мною: з кожним днем меншає світ, ніби вичерпуючи обмежений запас образів (ось, зникає річ, умирає чергова людина...), життя відслонює оголений кістяк. І як мало чого має значення, коли усвідомити, що все кінчається сьогодні... Вікно – світліший

прямокутник, тьмяне дзеркало, що оживає, коли вдивлятися досить довго: химерні візерунки перехресних ліній пульсують, – ось тінь-постать промчала (каптур на голові) і зникла – витвір уяви, бо ж я не тут, а у брудній землянці в джунґлях, і моя доля – смертний вирок! Сьогодні Різдво – останній день, а що я міг би лишити (врешті-решт усе зводиться до питання: чому? навіщо?)? Незакінчений роман? Я обіцяв, що не засну й говоритиму, але як природно зробити невідкличне – заплющити очі, й ті, що прийдуть, знайдуть лише мертве тіло, яке нікому не належить, крім землі... порожній механізм... Пляма вікна й... обриси пульсують, відлунюючи ритм серця (бо все я! – не так? – усе я!), і втома не така страшна, як їй піддатись... мінливі форми плям, мов руки виліплюють з густого тіста, й знову – наче хтось дивиться, дихає (біля лівого вуха), чекає, й ця темрява (як знов розплющити очі) – дзеркало, в якому – маска мого... а втім, рука, інтуїтивно простягнена, вказує інший напрям: до печі, що вилискує червоним відтінком, і тіло втискається (від передчуття) глибше у крісло, та могутніша сила штовхає, веде, – ось, дверцята, відчинені (в обличчя – гарячий дух), проте ця червона Постать (Господи!) мусить бути привидом! І не розжарене вугілля, а кров – густими краплинами – на підлогу! Захряснути! Сховатись у найдальший куток! Але бліде сяйво з кута під стелею – прямо в зіниці, – й постаті, мов хоровод зловісних, яких не знаю й які... слова молитви (як тоді!) грузнуть в баговинні жаху (...простили брови гнів, як цямрина прощає...), хоча ясно, що єдиний порятунок – зосередитися, витримати цей наступ, ба, як тоді, використати, приладнати його для перевті...

– Пробудись!

(Голос! Нарешті! Із віддалі, – після століть... і постаті розчиняю... й сяйво... – блідий сніп, а на кінці – трапецієва... Тиша. Бринить голосами птахів... відгомоном дзвону... як століттями до цьо...)

– Ти прокинувся?

– Так, я...

– Тоді подивись на мене. Вже світає... Лишилася година, може, дві...

– Світає?.. – (година, дві?.. Думка застрягає в болісному мозку. На цій межі (бо тут кінчається те, що я досі...), знов у землянці, і світло просочується крізь трапецієподібну... і гомін – пташка, що химерним

співом провіщає світанок і... смерть!.. І він – чорні очі й волосся, щетина на неголених... знов підозрілий, зловісний... хоч не вірю, відмовляюся: що після всіх страстей все мало б вернутися до першопочатку! Мовляв, Арзац щез, і треба його... А втім, таки щось змінилося, щось суттєве...

– Треба продовжувати оповідь...

– Оповідь? – (різко: не то не вірить, не то глузує.) – Залишилася година! І, може, я почув уже все, що хотів почути...

І аж шок, трепет до глибин! – від несподіваного реготу: моторошного, навіженого, а водночас, наче поганий актор програє напад веселости, качається по землі, б'є п'ястуком...

– Припини! Чуєш?! Зараз же припини! – і вже не плаксивий тон, яким я ремствував на долю, а рішучий, роздратований... хоча викликає тільки більше істерій, – знову гатить п'ястуком об землю (обридливо штучний жест!), і вже годі! – за сорочку, другою рукою за волосся, й – на ноги, і з розгоном – об стіну (лють додає сил: чудове відчуття!), й важко гупається спиною, та, поки впаде, – кулаком у шлунок і за горлянку й, напружившись усім... І обличчя дуже близько, ось тут, і дика насолода спостерігати в темних... (страх? здивування? подив?), і щоки, як червоніють, наливаючись кров'ю! Яке відчуття! – бо ж він сильніший, міг би перемогти, а я перемагаю! Й хрипить під моєю рукою, та ще ні, не розчіпити пальців, навпаки, натиснути всім тілом, майже без ненависти, тільки самовпевненість сили, як нігті роздирають шкіру на руці... – Страшно? Глянь мені у вічі й побачиш свій страх! Може, скоро кінець, і може, ти чув усе... що хотів... та я ще встигну розчавити тебе, ти... – й хрипить, захлинаючись від тиску, обличчя багряне, ще мить і... яка насолода! – Дивись мені в вічі! Бачиш свій страх? Бачиш?.. – і зводить, і очі – проти моїх, в них відбивається... так! досить!..

І злість моментально спливає, як вода, тінь води, й – здивування, ба, тремкий неспокій, коли лежить під ногами, хрипить (погляд мимоволі шукає червоної плями на...), як тіло – судомно, на землі – й обличчя багряне, захлинається, кашляє, хрипить, мов умираючи, мов я відпустив запізно, і щойно тепер усвідомив жахливу дійсність дій, тваринну жорстокість душі, бо нема сумніву, що не проєктована частка, а жива незалежна істота, та чому (Господи!) відчуваємо це так пізно, на порозі Смерти?! А втім, водночас це почуття сили, яке...

– Ти не знаєш, що чиниш, – (ледь розбірливо, тяжко підтягаючись на руках... на коліна...) – Ніколи не знаєш, що... – (й кашель, та вже не такий страшний, і жаль-радість, яких і не сподівався й не пробую аналізувати, бо враження сили не зникло, і в грудях...! – бо ж (Господи!) я пройшов крізь пекло й... вижив...)

– Чому ти вдавав?

– Вдавав? Ти геть з'їхав з глузду? Ти майже задушив мене, і...

– Не тепер. Раніше, коли сміявся. Та, зрештою, я знаю. Ти відіграв цю ролю для мене, щоб... не перебивай! Я знаю, що, свідомо чи несвідомо, ти ризикував життям, щоби мене збудити. Я вдячний тобі з глибини душі. Але скажу ось що: ми мусимо продовжувати оповідь! Мені байдуже, скільки лишилося годин. І байдуже, чи ти почув усе, що хотів почути. Скажу ось що: я міг був вбити тебе, та це не все. Я вб'ю тебе – присягаю! – якщо мені не допоможеш! Тому благослови мене... себто, я хотів сказати... продовжуй оповідь! Я тебе не відпущу!

(Помітив сумнів?.. та нарешті мовчки хитає головою. Хто: автор оповіді (режисер?) чи наївний слухач? Бо ж, із мого боку, це був (хіба?)...)

– ...Зі сну збудили його хмари; хмари були уві сні, – (тепер він, та скільки разів я вимовляв ці слова, повторював, – знову симетричний візерунок.) – Напружив унутрішній зір (пам'ять?), щоби впізнати видіння за завісою хмар, та згадав лише (голос?): ...серпанок затуляє, а водночас відслонює невидиме... невже?.. і, виринувши зі сну, хмари клубочилися на сірому зимовому небі, несучи оте тривожне віддчуття чогось захованого, невидимого, а м'язи нестерпно боліли, ніби справді боровся з кимось уві сні...

– Годі! – вимовив (злісно, нетерпляче), йдучи на кухню. Ця самотність уводить у такі стани, навіює напівбожевільні привиди. Але сьогодні Різдво, і сьогодні він повертається! І все це зникне! Зникне! (Яка спокуслива думка!) Попри інстинктивний страх, розум нашіптує, що, логічно, все це вигадка й нема причини, а зокрема, бо не їдемо до неї, а просто повертаємось назад... додому... Так просто: сісти в авто й за кілька годин... думав: ще сьогодні міг би піти до доброго ресторану (яка ж зміна: не варити самому, а сісти, замовити щось вишукано-смачне!), до кіна, тут, на відлюдді ці речі здаються ніби екзотичною приємністю, хоча такі доступні: досить сісти в авто й... ба, навіть удома, насамоті, проте знаючи, що

кожної миті можна вийти на вулицю, зустріти... навіть її... бо, зрештою, що злого в тому, щоб помогти оздобити ялинку, відсвяткувати разом?.. Ах, це сум'яття в душі! Бо ж страх, від якого на мить опам'ятався... і навіть раціонально: це чергова болісна ілюзія, він же бачив, повинен навчитись, хіба що пішов би без сподівань на будь-що, крім того, на що вона натякнула (знову спокуса!), якби примирився й пішов... та зрештою, хіба в цьому справа? Він молода людина й мусить жити, будувати життя, ось, знайти нову працю, власне, міг би ще якийсь час... адже грошей лишилося на рік, може, більше, та замість нидіти на безлюдді, міг би поїхати кудись, робити речі, про які мріє кожна... й, мовляв, інвестуючи гроші у стабільні підприємства, жити з відсотків, що дозволило б... – думав, витягаючи з-під стола картонну коробку на харчі, в яку треба запакувати все, що зіпсувалося б, бо доведеться вимкнути електрику; консерви, у принципі, можна лишити, але чому? – він нескоро повернеться, отже, треба точно доглянути, перевірити помпу, не лишити води в трубах, бо, замерзнувши... і в думках-мріях губилися передчуття... у пакуванні особистих речей до валізки (скільки назбиралося всього!): сорочки, штани, білизна, книжки, – спершу хапливо, та тоді спинився, зітхнув, почав повільніше, врочисто, ніби таки мав рацію, прямував до чогось, адже щось таки змінилося: щось суттєве в душі, а втім... і думки-мрії знову заполонили, й він загубився в них – жести стали нервовими, й щойно на ґанку, замкнувши двері...

Стояв з валізкою в руці перед засніженим краєвидом і згадав, – ні, не звичайний спогад, а щось відкрилося в свідомості, як оце видноколо розгорнулося у несподівано широкій панорамі – почерез плетива крон, які, без листя, вже не затуляли... й праворуч, по той бік дороги, видно було розлогий простір білої лагідно пагорбистої ниви: досконала, чарівно проста композиція: білий-білий килим і ледве вигнута лінія обрію – крізь філіґранну (мов знаки китайських літер) мережу чорних дерев... а вгорі проти могутньої сіризни хмар – три чорні силюети птахів. Жодної зайвої лінії! Витончена, вивершена досконалість! І шепотів – ...кордони: смуги незайманої землі, а за ними...– слова (чи почуття, що випливли з них?) зупинили на мить, викликали сумнів. Куди він їде? Ні, питання не з'явилося у цій формі, лише подумав, що навряд чи будь-коли сприймав красу природи: життя завжди було гонитвою за чимось іншим, невпинним потоком потреб-обов'язків, які засліплювали й відволікали, і щойно після березневої ночі, коли

безтілесний голос із темряви покликав (голос обдурив, приніс зовсім не те, чого він сподівався, та водночас...) – а куди ж він їде тепер? назад?.. Ця досконала композиція: жива завдяки обрисам птахів, які, ніби вилетівши з душі, пишуть таємні знаки, – чи не розумів її тепер? не відчув сенсу її ролі? – легкий граційний рух живих істот, який випливав із внутрішньої енергії форм нерухомих (мертвих?) і, оживляючи їх, довершував, будучи видимим знаком Сили, яка творить, Формою, накладеною на невидиму Енергію, воістину: серпанок, що закриває, а водночас відкриває невидиме!.. А втім, час їхати! Чи не так? Якщо хочемо доїхати за дня, то мусимо вирушити зараз... Хоча куди він?.. Перед очима постала сцена сутички з Нею, й повіяло холодом – крижаний вітер хльоснув по обличчі: повітря було пронизливо гостре від морозу, мусило бути мінус п'ятнадцять, може, й зимніше. Хіба він забув? Чи не розуміє, що ця біла дорога повз (майже навколо) обійстя (вітер саме зняв іскристу хмару сніжного пилу, відслонюючи її чаклунський вимір) – крейдяне коло, яке захищає від Чорної Сили іззовні, а хата – магічне місце зцілення... Куди він їде? А водночас досить забобонів! Не можна боятися! Дідько з ним! Проблема лише в тому, чи зможе завести замерзлий мотор – протягом кількох хвилин єдиним відгуком було протягле скигління стартера, проте мотор захрипів урешті, затинаючись, ніби від нападу кашлюги, а тоді, переборовши внутрішній опір, заревів тріюмфально. Сидів, натискаючи на акселератор, щоби мотор нагрівся, й допіру як загудів рівномірно на неввімкненій швидкості, вийшов відкрити браму, і крижаний порив вітру пройняв до кісток (...і з глибин пам'яті враз – сцена зі сну, обличчя й голос: ти повинен боятися свого стра...), – відрухово підтяг комір куртки, глянув на дорогу, прикидаючи, чи вдасться проїхати крізь снігові кучугури, обернувся до авта й... завмер... і блискавично повернув голову назад...

Йдучи, мимоволі намагався робити вигляд, ніби досі її не помітив, – біла куртка, на відстані ста метрів, спершись спиною об зруйнований підмурок, зливалася із засніженим тлом, і тільки каптур виділявся проти каміння (...що наче спорохнявілі зуби здичавілих...), та голова в каптурі, схилена на груди, ритмічно хиталася на тлі цієї (мертвої?) нерухомости – вгору й униз, вгору й униз, дивний, одноманітний рух, наче в трансі східньої мантри, й чому так страшно-крижано від цього? – й досі вдавав, ідучи серединою дороги, ніби отак гуляє, й лише кутом ока стежив,

залишаючи можливість (навіть в останню мить) пройти мимо, уникнути, хотів мати цей запасний варіянт, і щойно, майже дійшовши, з'явилася ця думка (найприродніша): невже їй не зимно? (бо вітер, звиваючись гадюкою, пройняв до...), і тепер щойно помітив: нема слідів навколо постаті! Нема слідів!! І серце завмерло, та й вітер раптом стих, і каптур, уже не шарпаний вгору-вниз, знерухомів, затужавів на морозі. І він схилився. І побачив обличчя... Пригадуєш?..

(Пригадую! Хоча неможливо, що це... досвід мого... та, мов уві сні – біла борода й довге біле... і очі розплющені, водянистосірі, безмежно спокійні (хоча й німий докір, що пройняв до...): очі мерця-ембріону, а біля вуст – білі бурульки на білій... і яка дрібна постать: міг би взяти на руки й понести, хоч на вулиці у тумані (тоді) здавався великим-страшним... худі, без рукавиць, долоні (тонкі пальці, напевне, були вразливі на холод) простягнуті, ніби просить... милостині... у Смерти!.. Господи!)

– ...Господи, – вишепотів побілілими вустами... й розпачливо озирнувся (зі страху чи шукаючи допомоги?), та лише мертва, оповита снігом нива, моторошно простора, безлюдна, й чорні кістяки дерев удалині, мов здезорієнтовані, як і він, і сніг – як більмо на очах... навіть птахи зникли, й небо таке жорстоко порожнє, захмарене, – він знав це, ще заки глянув угору, знав, і не дивився, щоб лишити хоч сумнів, тінь сумніву... Глянув назад і спинив погляд на дірі в живоплоті, й уже розумів, що сталося: біла постать вночі (уві сні?), він од страху кинувся на неї, а тоді... адже очі людини, що замерзла, мають бути заплющені, вона, власне, засинає, кажуть, що останні хвилини повні чарівного тепла-сонливости... отож, цей умер, заки впав на землю, вбитий його криком, ненавистю, страхом... мовляв, ти повинен боятися свого страху! А проте, чому тоді сидить під муром, ніби присів, ніби..? Та це не має значення, бо раптом усе ясно: альтанка у вигляді корабля, лігво з сіна, сліди людської праці, – тут була його схованка! – сюди приходив, зникаючи вночі з міста, тут спав, вирощував городину, зимував, тут був його прихисток, можливість спокійно, повноцінно... аж з'явився ворог, який в одну мить... І він мусив любити це місце, якщо стільки разів повертався (це його присутність раз-у-раз...), та й, зрештою, не мав, мабуть, іншого виходу, а ворог лишався, невблаганно впертий, особливо тому, що нічого не усвідомлював, ворог, який... нарешті... вбив...

– Господи... – й ці руки без рукавиць, білі від морозу, які зосереджують

нужденність постаті, і водночас знайомі: вузькі, з витонченими пальцями (звідки такі аристократичні... в старого моряка?.. хто він насправді?.. і думав, охоплений патосом жалю, що жодні грубезні томи історії і найточніші біографії не врятують нас від забуття, якщо людина може отак умерти, і ніхто не знає ім'я, й навіть той, хто вбив, не знає, кого!..), і вже зовсім не здивував цей довгий білий шрам між пальцями (як в інших!), а й погляд очей, із яких щезли сліди живого світла, крім докору, ніс якусь вістку: особливо значущу, бо ледве вловну, незрозумілу... яку?.. жах остаточно втраченої нагоди?.. чи навпаки?.. Бо це сантиментальна брехня, що, якби він вчасно здогадався... мовляв, місця досить тут на двох! Ні, не погодився б жити під одним дахом з божевільним жебраком, і, попри жаль, попри жах, неможливо заперечити, що ця смерть неуникненна, може, й бажана... І нагло ніби похопився: це ж труп людини, яку він убив! І озирнувся (рвучко, як хижак)... ні душі... й моментально, без думки, руки підносили закостеніле тіло, закидали на спину (та яке важке, чорт забирай!), і, зігнувшись під тягарем, тягнув уже до діри в живоплоті, адже старий сам заздалегіть підготував місце, не так? – усе чітко, лише це тіло, як з каменю, й за хвилину руки мліли, а шкіра під сорочкою – мокра від поту... добравшись до діри, мусив спинитися, перепочити, масувати болісні плечі, тоді проліз, тягнучи трупа, озирнувся: снігопад укрив вже вчорашні сліди, отож, і завтра не буде видно... закинув на спину, тримаючи за зап'ястя, й тягнув, а безвладні ноги, волочачись по землі, залишили дві паралельні смуги, та він – аби швидше! – задихався, тягнув, шарпав, краплі поту скочувалися в очі й пекли, а голова мерця, наче камінь, ритмічно гупала в спину, посилаючи дрож уздовж хребта, тоді вже не міг далі й схопив під пахви (руки в білих рукавах розкинулися хрестом), та після кількох кроків не витримав, утратив рівновагу, впав на сніг, а згодом мусив кілька разів спинятися, щоб перепочити, проходячи всю дорогу, зупинка за зупинкою, падаючи, схоплюючись, через силу клигаючи далі, аж, знеможений, продерся крізь зарості тернини, зі стогоном скинув на землю моторошний тягар і, зігнувшись удвоє, хапливо дихав... кілька довгих-довгих хвилин... а втім, думка, що альтанка-корабель (чітко пригадав сцену на базарі!) – це спроба (в якому сенсі?) будувати ковчег, в якому людина має рятуватися від повені, несла мимовільне почуття логічного порядку, що ця смерть якось закономірна, виправдана, в усякому разі, одна із тих

приречених силою Долі ситуацій, яких ніщо не може відмінити, й тому, з величезним зусиллям піднімяючись, щабель за щаблем, на палубу, тягнучи безвладний (мертвий) тягар, не піддався, стогнучи й клянучи на всі заставки, тягнув задубілими руками, всім тілом, аж витягнув і звалився на палубу, на засніжені дошки, ледве живий... Тоді лише люк, – але натомлені руки не змогли втримати: мертвяк вислизнувся і гупнув голосно в півтемряві об дерев'яну підлогу...

Він матюкнувся під ніс, та вниз не спустився, аби перевірити міру вчиненої шкоди, бо ж раптом отямився (що він, до біса, вчинив!) і захряснув люк, зістрибнув, ніби тікаючи. Бо це божевілля! А втім, уже не було (хіба не так?) дороги назад, – машинально кинувся затирати сліди, нагрібаючи ногами сніг на дві (моторошні!) смуги й на власні сліди; напівпритомний, перетяв сад і виліз крізь діру в живоплоті на дорогу, щоби засипати сліди біля підмурку, а тоді став посередині кола утрамбованого снігу й усе це здалося... адже годину тому збирався їхати... додому... до нормального життя... а тепер там, в альтанці – мертве тіло, яке він сам (ідіот!) затягнув туди, труп людини, яку... вбив!.. А водночас звинувачувати себе – хіба це не короткозора й, по суті, еґоцентрична гра? Все це було неймовірне й невипадкове... Відомо одне: нікуди він не їде! Та й що зробив би? Хто повірив би в його пояснення, бо врешті-решт, чому (ідіот!) сховав тіло?! Відомо одне: мусить залишитися на сторожі, та й водночас намагатися збагнути оце глибше, таємне, невипадкове (відчував інстинктом, інтуїцією!), оце божественно-демонічне... І не завагався біля авта: вимкнув мотор, витягнув валізку з баґажника, – в голові мертва, без жодної думки, тиша, в тілі – закляклий біль м'язів, і навіть не боровся – лягти горілиць на ліжко, дозволити втомі захопити тіло, заплющити пові...

(...і тиша, що (ввижається) випливає з його вуст (не дивлюсь, ні, краще заплющити повіки, але в уяві: обличчя, ледь осяяне золотим сяйвом, і вуста... нерухомі...), тиша бринить сподіванням, а тоді в очах (в уяві) – тріюмфально...)

– ...Спершу, в напівсонній пітьмі – хаос обрисів і плям, а тоді (майже заснув) все затяглося сірим запиналом, і бачив, як із сірого... виринає нерухоме, як маска, обличчя з рисами старого, та гострими, сливе жорстокими, аж повіяло морозом... і прозорі, без виразу, очі пронизують наскрізь, і біле волосся вплетене у вітер, імлу, крізь яку можна розрізнити той краєвид, дорогу,

усвідомити, що воно стало впоперек, перегородивши шлях назад... додому... звичного життя, і знову нема сумніву, що ніколи не вільно повернутися, й здригнувся, відчувши нелюдяну байдужість-холод тих очей, а тоді тло захвилювало й руки натягнули на лице білий каптур. І, ніби підтверджуючи важливість, ця сама сцена повторилася ще двічі: щоразу – нерухоме обличчя, водянистосірі, майже прозорі очі, на які невидимі руки натягають білий... і вражений (хоча яке це може мати зна..?), пригадав кімнату з шафами книжок, картини в золочених рамах, а на підлозі під дверима (вві сні спогад насичений таким могутнім метафізичним..!) – пакунок, перев'язаний шнурком, квапливо винесений до другої кімнати, й – біла куртка! Бо хіба в цій закономірності (що жебрак замерз у куртці людини, яка вже раз спричинила його смерть), у цьому невипадковому візерунку хіба не захований натяк на зміст пошуків узагалі (бо вві сні згадав: Арзац щез, і мусить його відшукати, усвідомив: він залишився в катакомбах на березі моря, а саме туди веде дорога крізь ліс, крізь страшне царство потвор-духів...)? – бо навіть цей пошук – лише позірна причина, тимчасовий етап, – Голос, що збудив серед ночі й покликав (ошукав, та хіба можна так казати? – ми ж самі виснували всі ці наївні сподівання!), мовив про Таїну, за яку віддають життя!.. Й новий слід (що, мовляв, жебрак отримав білу куртку від Бар'є) визначає новий напрям, пояснює, що вони... брати... брати?.. ба, двійники – як грудка землі того дощового дня, коли... та, взагалі, цю сферу пошуків ми ж зовсім занедбали, бо не тільки жебрак і Бар'є, а й взагалі люди з містечка, яких ми досі трактували, як позбавлене особистости потенційне джерело інформації, – а вони ж живі люди й пов'язані філіґранною мережею братерства («кліка душохватів», шипіла Вона...) – ось, уві сні видно таємний візерунок, у якому й ми мусимо збагнути своє місце... І він затремтів, усвідомивши, пам'ятаєш?..

(Чи пам'ятаю? Увесь тремчу від спогадів! І за тим обличчям видно було на мить знайому дорогу крізь джунґлі, звідки приїхав, бо воно й нам перегородило шлях повороту назад до...)

– Вже пізно, – (й сльози мимоволі...) – Вже пізно, навіть для нього...

– Пам'ятаєш, що йому снилося? Він літав! У церкві з напівзатертою фрескою. Спершу ледве міг відірватися від землі, але мав при тому чарівне почуття, наче... а тоді ввійшли люди: впізнав Лелію, і кружляв над її головою,

надіючись, що вона побачить, як він уже, так скоро... та сцена змінилася, й летів (уже вправно, легко) крізь чорні коридори катакомб: з важливою місією до центру, де Скарб, та спинився у темній камері, де вони зібралися: Арзац, Бар'є, жебрак, інші, і помітив: у таких, як він (що шукали), – крейдяно-білі обличчя, а в інших лиця нормальні, та вони сліпі-глухі, – збуджено підійшов до першої з них (крейдяно-білих), і обнялися, й глянув у вічі її... Лелії...

– Вже пізно! Не тямиш? – (як важко – знову й знову! – вірити, коли лишилося жити годину, дві! Втім, як люблю його (чи її? може, весь час говорю із..?), що роздмухує полум'я на дні душі, а я, дурень, боровся, маривши себе Яковом проти Ангела Божого! Адже пригадую: брати й сестри мої (мертві?), з крейдяно-білими обличчями... й Ти, яка знаджуєш обіцянкою любови й успіху (хоча не обіцяєш нічого, ми самі створюємо наївні сподівання!), мовляв, сильні й сміливі сприймають Долю без вагання, одружуються, як з коханою, на життя й смерть...) – Так, йому приснився дивовижний сон, і прокинувся від радости, а тоді лежав, мимоволі всміхаючись... утім, коли сонливість здолала знову, приснився натовп на набережній: рятівники у червоних пелеринах гарячково шукали чогось у воді, тоді хтось крикнув, і всі обернулися. Він лише вчув: «у трюмі!» – та збагнув усе й... вирвався зі сну, весь мокрий від поту...

– Так, але...

– Ні, стривай. Я сам мушу! – (так, сам, попри сонливість-утому, ніби я тягнув важке тіло крізь сніг... і сад... та як солдат, що йде на смерть і змирився, сам мушу...) – ...Розтуливши повіки, одразу подумав про мерця в альтанці: напівсонно – мовляв, хтось уже заліз туди й бачив, – а проте страх не стосувався конкретної загрози (хоча як пояснив би поліції, чому не покликав допомоги, сховав тіло? й чому, до біса, він його сховав?!), а почуття прірви від усвідомлення: це кінець, глухий кут, із якого нема виходу... Бо що? Кликати їх і казати правду? Чи брехати або не робити нічого й жити в постійному страхові, що прийдуть, знайдуть? Та справа не в логіці, а інстинктивній впевненості, що не може нічого сказати, не може втекти від того, у що вже надто глибоко загруз... І тільки спромігся, усвідомивши одержимість свого стану, втриматися від якоїсь рішучої дії. Кидався (годинами?) від стіни до стіни, як звір, тоді, вирвавшись на ґанок, завмер, уражений зміною: небо, захмарене вранці, очистилося, відкрило аж до

білого обрію – простір глибокої блакиті, мовляв, розлогий (радісний?) лиман, і де-де – вітрила оболоків... а внизу сніг іскрився сузір'ями соняшних блисків, аж уся (ледь хвиляста) нива, наче величезне дзеркало – оживила... ба, мабуть, глузувала, бо що мав робити в цій ідилічний дійсності? Сніг поскрипував під ногами між рядами дерев у саду, коли йшов, думаючи, що може почекати, як сніг засипле, і тоді покликати, мовляв, побачив його в альтані, та якби знайшли щось на тілі, відбитки пальців абощо, ні... чому ж він, ідіот..!.. а ліс (нерухомий, ліворуч) мав особливо казковий вигляд: обтяжені снігом гілляки, кучугури в глибині, мов снігові баби, – побіг повз замерзлий ставок, де вода (з тугою?) проглядала крізь кригу на небо, продерся через зарості тернини на галявину й... Порожньо. Тиша гуде дзвоном, даленіючи за шумом лісу. Звісно, не могло бути слідів! – у радіюсі десяти кілометрів нема живої душі (тому така абсурдна, химерна ця альтана: корабель у глибині суходолу!), і в (метафізичній?) оцій порожнечі здалося, що не страх, а надія знайти сліди пригнала сюди! І стояв. Довго. І водночас – мов хтось дивився з лісу, мов люди-фантоми зі сну, з набережної, аж не витримав, пішов (мимоволі озираючись), похапцем, проліз крізь діру в живоплоті, став. Засипана снігом дорога порожньою стрічкою тяглася серед чорних дерев туди, де хмари – як листя химерної рослини, облиті червоним сяйвом... А по той бік, небо темніло понад лісом. І блідий місяць. Уповні. Майже людське обличчя, та несміливі (просвічуючись) зорі... мовляв, символ раю, черговий глузливий контраст! – утім, іронія чи захований зміст, який він уже місяцями пробує збагнути? (бо ж із якої іншої причини сидить, ховаючись, на цьому відлюдді?)... і зокрема смерть цієї людини та його власна (божевільна?) поведінка натякають на глибші спонуки, несвідому силу, яка... Сонце-свіча згасало, залишаючи на багряному тлі кіптяву хмар. Дивився на дорогу, що сувоєм згорталася в сутінки, й майже фізично відчув цю межу (он там, на дорозі), якої не сміє переступити! І не лише тому, що нема куди й навіщо вертатися (до того життя, єдиного, яке знав, а водночас нереального), а тому, що... зрештою, це його власна провина: що не подолав порогу, який відмежовує, завжди відчужений, непричетний, не зумів пустити коренів, створити спільність, сполуку, та хіба мав будь-який реальний вибір? Життя понесло, як ріка несе вирване з корінням дерево, і щойно тут зупинився. Як дерево застрягає, зачепившись за камінь, підводну перешкоду... Це мертве

тіло – лише знак-символ, видима вершина айсберґа, та й навіть якби зумів звільнитися, відштовхнутись, – плисти назад неможливо! Можливо лише, – і по-вернувся до цятки на стіні лісу, де зникала дорога (адже натрапив на чітку алегорію свого стану, чи не так? – правдивий слід!), – можна лише йти вперед, за течією!.. Великі пелюстки осідали на волосся, брови, вбрання, – ледь помітив, що почав іти сніг: закам'янів, вдивлявся у цятку простору в сутінках, а вітер знімав із дерев хмари сніжного пилу й... ах, химерні (тотожні!) вихори почуттів, за якими також дихає темний простір, (божественна?) темрява, звідки нараз – ця думка, усвідомлення того, що мав би зробити! – Господи! – аж стрепенувся! – такий сенс Різдва?! – Тіло заклякло од холоду, та не міг відійти, заховатися. Неуважно (ледве тямлячи) ступив кілька кроків, сів на сніг і сперся об підмурок, бо, врешті-решт, ця невидима перешкода, яка зупинила, тобто це мертве тіло, мусить мати сенс, бодай той, аби змусити визволитися від пасивної... Та хіба міг навіть думати про..? Бо якби відкрили... Зіщулившись, щоб зберегти тепло, спостерігав, як сутінки поглинають... і несвідомо хитався ритмічно (наче мантра східної...), і обриси в сутінках, світлотіні, мов Рохшархові плями, які доводять (чи не так?) факт існування світу душі назовні: в предметах або тінях, які трансформують їх, віддзеркалюючи наше (наше?), внутрішнє... як ось, коли, сидячи на снігу, нараз побачив себе (став?) малим хлопцем – на ослінчику на кухні, коли з печі пливе приємне тепло й наганяє сон, а стара жінка (невже це..?) шепоче під ніс щось нерозбірливе, і він слухає мелодійний шепіт, мріє щось, і так тепло, привітно, навіть як знаємо вже (чи не так?), що нічого з тих мрій не сповнилося, не сповниться... або ж коли враз, без видимої причини, відчув тепло цього тропічного ранку, в якому ми сьогодні... цю насичену вологістю, повнокровну спеку!.. і тоді, стрепенувшись (отямившись?), тіло моментально дубіє від морозу й... крижаного передчуття... і (знов!) стає ясно, що так далі не може бути! І йдеться не лише про віджилий стиль життя, старі інфантильні звички... бо віддатися Долі, як коханій, означає не лише сприйняти (все: добре й погане), а (в першу чергу!) пізнати себе, збагнути не – хто ми, а – що ми!.. і (знову!) здригнувся, усвідомивши, що сидить точно на тому місці, де старий замерз, і хитається ритмічно (мантра східної...), але не підвівся, ні, ще ні... бо ж, якщо хочемо жити по-новому, мусимо почати відтепер, і відректись від цих звичних,

засвоєних... водночас визнати, що досі, попри перешкоди то тут, то там, життя було доволі простим: второваною стежкою, якою – сотні тисяч таких самих... утім, якщо зробити те, що виринуло з пітьми душ наших (наших?), доведеться остаточно зірвати зв'язки, відмовитись... А тоді?.. і звідки це (божественне? божевільне?) усвідомлення?.. Дивився порожнім поглядом. На краєвид, який щезав. На танець форм-відтінків. Небо над чорною стіною лісу, на якому – блискучо-білий місяць, а поруч – симетричний візерунок зір... Тоді по білому обличчі пропливла тінь, і основним стало питання: куди вона й як – оця хмаринка? (там, угорі, як він отут внизу...) Себто, чи все химерно випадкове, чи таки існує всесвітній порядок, дао, музика сфер, що визначає, гармонізує й..? Бо хіба можна вважати відповіддю погляд тих мертвих очей (замерзлої людини, ембріону...) лише тому, що від них бліднуть, відступаючи в тінь, тимчасові й напівдійсні: він, вона, їхати чи ні..? Дивився у відхлань темного неба, і місяць (наче) прошепотів його (його?) думку: людина народжується, аби вмерти, й тому (це вже він думав) у смерті може бути зміст конкретної дії, ба, чи неможливо, що замерзнення цієї... було... (свідомою?) дією, щоб зупинити, може, й урятувати, мовляв, незнайома людина вмерла... за нього? І скинувся (раптовий рух – кутиком ока!) – блискавично глянув через ліве плече й... отямившись, відчув: обличчя задерев'яніло на морозі, зуби цокотя... схопився, побіг... тоді довго стояв біля відчинених дверцят печі, тремтячи, неначе тіло намагалося струсити з себе крижаний оцей... і мало не торкався руками червоного вугілля, й тепло було наркотиком, як запах їжі в ніздрях голодної людини, сенсом самим у собі, коли хвилі тепла-субстанції... так, майже містичне почуття, як страх смерти будить голод життя... – (як і для мене (чи не так?), коли вже не можу втрятуватися. В усякому разі, не «я», що сиділо біля людей-напівтрупів та проклинало їх, як умирали, й, нічого не навчившись, умирає слідом... а водночас, яка сила слів, щоби (чи не про те говорив-обіцяв?) утекти звідси за межі хворого тіла, хворого... «я»...) – ...Тоді думки затьмарили спонтанну насолоду тепла... – (бо як точно настрій відповідає його настроєві, мов це я там, у хаті на відлюдді, а водночас тут, – збентеженість, страх, надія, мовляв, він життям своїм розповідає про мене: автор і персонаж! Себто (Господи!), чи міг би я знайти розв'язку для нього, щоб він тоді..?) – ...Тремтів, лежачи в темряві, як поверталося (раз-у-раз) видіння постаті в білій куртці, відганяло сон, бо якщо в сутінках на дорозі ще відчував

сенс того, що сталося, тут – лише розпука, провина, жаль (мовляв, чому це трапляється йому!), і щойно вранці непомітно поринув у важкий, без сновидінь, сон, з якого збудився пополудні: млявий, напівпритомний, і сама думка, щоб підвестися, викликала хвилю фізичної відрази. Якби міг, заснув би знову і спав би цілу вічність: у порожній, без почуттів...

Невже цього я мав би вчитися від нього?! Заснути?! Бо раптом – мов од нього, з того боку – сонливість, густою імлою, заглушлива... сліпа стіна виснаження, ба, стіни в душі: стіна страху, стіна незнання, стіна зневіри й та, якої не назву, – як застуканий звір, чіпляється за рештки, щоби ще раз вирватися, бо чому, Господи, це трапляється мені?! Втім... нараз по-іншому поставлений наголос: чому? Себто, чого хоче від мене? І мов бічний коридор відкрився, як не тікати, а стати віч-на-віч... тьмяний, непроникний простір, проте можу... ступити...

– Ти молишся?

Голос! (Рятівна нитка?) Бо він поруч: досить обернути го... та ні, не розплющити! До нього треба йти туди: крізь темний коридор, як тоді...

– Постійно шепочеш щось нерозбірливе, отож... – (голос-бальзам, – як тоді спочатку: знову зворушливо чистий, – коли йти (він там!) крізь темний... уявний?..)

– Пам'ятаєш? Це я спитав тебе. Тоді, на початку. Не бачив, лише чув шепіт. Ти молився тоді? – (та вже!.. хоч як розплющив очі, не помітивши? а таки: нерівні, білені стіни в сутінках, і він – на тлі... ніби здивований питанням, а водночас ніби...)

– Так, я молився.

– Отож, і я тепер молився.

Несусвітнє, цілюще почуття, і як його сприйняти, не дивитися взад, можна ж повірити, що... це обличчя, очі, чорне волосся, як стоїмо, дивимося, а тоді (вже поза сферою свідомого), як кинутись, повиснути на шиї, й струмінь невидимої, життєдайної (матерії: таке матеріяльно-дійсне враження тієї сили) – від нього (з яким боровся) – аж світ ніби більшає від... доторку живої істоти... аж ніби руки обростають волокнами м'яз...

– Лишилося мало часу. Незабаром прийдуть. Та це вже не так страшно. Я ж пережив ніч.

– Так, ти пережив ніч.

– І те, що станеться тепер, буде лише повторенням того, що вже сталося.

Я пережив ніч завдяки тобі, й хочу... – (що? дякувати Богові, що життя було таким, а не іншим? Ні, плаксивий патос...) – Вони прийдуть, тому не можу чекати, розумієш? Мушу розповідати... – (бо непотрібні пояснення, як ось: чому розповідати, коли збуджене тіло домагається іншого життя, не життя уяви... бо таки конче треба... йти далі крізь оцей (уявний?)... як мовив мудрець: той може взятися до праці, хто не розраховує на врожай, орючи землю, ні на вжиток ґрунту, який корчує й очищує. Та не дивитися на нього, ні, праворуч: білена стіна вже виразно проступає з сутінків... як на чистому аркуші паперу, слід писати на ній слова цієї неуникненної...) – ...Мабуть, уже наступного дня, вийшовши на ґанок, побачив білі стіни: на мить, наче кутиком ока, іншим чуттям, утім, уже не тамував відчуття, що зовнішня реальність (реальність?) нічим не відрізняється від унутрішньої, а віддзеркалюється в ній суцільно (наші думки-почуття – в предметах, елементах краєвиду, й навпаки), формуючи цей, здалося б, «зовнішній» світ і формуючись під його впливом; дарма, що не міг пояснити, як висновки випливають із грайливо-дитячого враження, ніби панорама ниви й лісу обмежена чотирма стінами, стелею, підлогою (хоча яка величезна, а водночас недійсна відстань між...), на яких намальований ідилічний зимовий... чи лише тому, що так палко бажав почуття інтимності (безпеки), а водночас напівреальности (театральности, фіктивности, гри), тих звужених рамок зовнішнього, в яких все було б «домашнім», не таким серйозним, остаточним? – мовляв, різновид спорту: вимогливих, та дружніх змагань – усе, включно із замерзанням цієї... чи не так?.. ба, всміхнувся й миттю піддався могутньому привидові (аж перехопило дух!), мовляв, оті світові «кімнати» – віддзеркалення-проєкції Однієї Речі в різних вимірах-площинах дійсного й, звісно, під різними кутами, – обмежені граничними параметрами нашого сприйняття, хоча ми самі – частини їх, а водночас... і, дійшовши до галявини (ніби під впливом того самого неспокою, потреби перевірити, чи хтось, бува, не пробрався й...), пройшов повз цю дерев'яну голготу з жалісливо зведеними до неба куксами щогол – ліворуч, уздовж невидимої під снігом стежки, проте щойно згодом, коли вечірні «моціони» (завжди тим самим шляхом) стали основною частиною рутини (ритуалу?), збагнув, що того дня тіло ніби перебрало ініціятиву від здезорієнтованого мозку й повело крізь послідовність жестів-дій, цією дорогою (сад, повз галявину, між

казково засніжені дерева), що була зовнішнім віддзеркаленням душевного процесу, до якого мусив звикнути (зжитися) поволі, поступово, не впливаючи волею-думками на цей рух через сад до галявини, а звідти... спершу входив ледве за кілька рядів дерев, та щоразу трохи далі заглиблювався в тіні нетрів – обережно, з повагою і відчуттям небезпеки, ходив по коліна в снігу, водночас уникаючи вперто думки про причину або мету, – попри те, що цілі дні – навпаки (зокрема працюючи в кухні, де намагався тепер варити вишуканіші страви) – думав безупинно, «відділяв зерно від полови», силоміць аналізуючи кожен аспект життя – звички, які стали машинальними й серед яких відкривав найбезглуздіші упередження-забобони, – зв'язки з живими (вона, директор, Арзац) і мертвими (матір, діди), – й це були страшні години, коли однієї миті проклинав їх, а наступної, втративши певність, майже підкорявся, а проте поволі здобував стійкіший ґрунт, одужував... зате вечорами, віч-на-віч із темною стіною лісу, думки розчинялися в моторошно урочистому настрої чогось первісного, більшого від «я», що підкоряло свідомість плинові жестів, водночас мов уласкавлюючи (якусь силу?) й наближаючись, – адже в глибині душі із першого разу знав, що врешті-решт змусить це зробити... – (так, знав із першого разу, а проте мусимо стримати еґоїстичне нетерпіння, яке хотіло б прискорити це життя, цю оповідь, – вмістити в кількох словах-штрихах сенс росту, що відбувався впродовж літ-століть... Ця потріскана стіна (стіна майбутнього?) переді мною – бліда й порожня – більшає-білішає у світлі дня, ніби символ того, що після десятків тисяч слів і годин розповідання (аж болить пересохле горло!) таки ще не знаємо основного... а водночас знаємо, що лише той, хто не розраховує на врожай, орючи землю, може...) – ...В лісі ще чіткіше видно ці світові «стіни» – аж вітер застуканим вовком борсається між ними... і сутність їхня в тому, що білі-порожні, як аркуші паперу, полотно, екран, на яких щомиті малюють (проєктують?) новий краєвид, трохи відмінний, немов бачений під іншим кутом, створюючи ілюзію незмінности й водночас зміни-руху... Ілюзію! Й стрепенувся, збагнувши логічні висновки, бо на екрані (чи не так?) можна проєктувати будь-яке зображення в якій завгодно перспективі, будь-які обставини, місце, пору року, в ті обставини вставити будь-яку дію, тобто цей казково засніжений ліс – лиш один із нескінченного числа варіянтів, зумовлений, мабуть, звичкою сприймати речі в певний спосіб,

під певним кутом, отож, мовляв, величезна сцена, обмежена задниками декорацій, що міняються відповідно до дії, а це означає, що, діючи, граємо ролі (як тоді вві сні (лише сні?) про перевтілення в різних осіб), а якщо ми – актори, й життя – п'єса, то мусить (хіба не так?) існувати й друга дійсність: за лаштунками, ба, за стінами театру, де, скинувши костюми, стерши грим, актор стає собою... себто ким?.. Та, зрештою, повинен існувати й глядач, хтось (нехай лиш режисер, бо ж і режисер мусить бути!), хто дивиться й для кого дія має... сенс... А якщо так, тоді це отут – хіба (за дефініцією!) не ілюзія, танець Великої Танцюристки?.. В кращому випадку, якийсь модельований, пробний... А водночас важливе лише тут і тепер! Відчув це кожною цяткою нервів. Тут і тепер! – і думка залишила яскраві спектри почуттів, видіння, наче випадкові молекули, закинені у свідомість у процесі вільної дифузії, картини, яких не розумів, тоді вернулася, перевтілена в сублімованій іпостасі, вже без слів і логічного змісту, навіть без почуттів, і це неабияк злякало й, мов спасення, сприйняв раптовий спогад: стіни з фресками, із яких час стер зображення, залишаючи плями бляклої фарби, фантомні обриси, ледь видимі крізь імлу знищення... і глянув униз і... аж скинувся увесь, наче справді перед ним стояла ця темна, зловісна постать... Відрухово тріпнув головою... Хто? Чорт? Арзац?.. Зупинився (в сутінках поміж деревами, по коліна в снігу), відчувши потребу вмістити ці здогади в логічну думку, а водночас відчувши оце п'янке... мовляв, принцип проєкції Однієї Речі на різних площинах, – в одній площині він, приміром, іде садом взимку, тим часом як в іншій стоїть у церкві, а під стіною... бо хіба все це (безлюддя, вона, мертве тіло в трюмі альтани-корабля) не є лише одним із численних (напівдійсних?) епізодів, які грає... метушиться на тлі цієї Тиші, глибинної, що насичує кожну клітину, а клітини – теж малі окремі світи, обмежені стінами, крізь які проникнуть імпульси і їжа, та ядро (центр, мовити б, мозок-свідомість) ніколи їх не переступить, бо життя клітини (і наше, людське, бо хіба ж ми не клітини якогось величного всесвітнього організму?) починається і кінчається тут, у цих стінах, ба, навіть ці думки (примітивно дитячі, наївні) затиснені в стінах слів, а слова в стінах, окреслених освітою, вихованням, талантом, а почуття – любов, страх, ненависть... – у вузеньких рамках того, що знаємо, на що здібні тіла-психіки... а водночас яке це має значення супроти Тиші за межами часу-життя? Яке значення, коли це лише гра, роля?.. А водночас ні! – важливе тут

і тепер! – відчув це кожною ниткою нервів! І нараз шерех (зовнішній, підозрілий)! Озирнувся... Ні душі. Хоч міг би присягнути, що... Нерухомі під кожухами снігу дерева... Тиша... Присмерк вкриває темрявою... ніччю безлюддя: безмежною, що ввижається темрявою небуття, прірвою неіснування, – як перестотога для тих, які програють у цій боротьбі... Бо нехай це театр, але боротьба (з перешкодою, що стримала? нею? собою?), навіть якщо в ролі, – це боротьба на смерть і життя, і сенс не в тому, аби, визнавши марність дій, виправдати боягузливу втечу, а щоб стати віч-на-віч із долею (ролею?) своєю й... зіграти!.. вибороти в життя те, чого ніхто інший... Бо це і є, – думав: піднесено, натхненно, – таїна й містерія парадоксу: це театр і водночас найправдивіша боротьба на життя і смерть! І страх накинувся (подувом вітру, насиченим сніжним пилом), збудив, розбуркав, і він згадав сон (свій? чи сон тисяч до нього подібних?): постать у білому плащі, яка бореться проти Чорної Бурі! Бо вже час (чи не так?!) подолати сумніви перед відступництвом від усього, що вважають законом, нормою, доброзвичайністю! Вженаближається справжня битва (знову сон: хоровод людей з лісу – вороги чи союзники?), і тому (в першу чергу) мусимо стати віч-на-віч із тим, що є, – ось, приміром, саме тут, на цьому місці знайшов колись сліди того, який тепер... – і озирнувся (на сірий просвіток... серед дерев...) і відкрито подумав про мертве тіло в альтанці, водянисто-сірі очі (погляд... уже з того боку...), і його тіло спонтанно (та вже давно знаючи?)... відрухово підійняв засохлу гілку, та пожбурив геть. Тоді вигріб з-під снігу велику гілляку й... нараз із-за спини – той сам протяглий..! І затремтів, усвідомивши (знову!), що має зробити, і вже не мав відваги стояти в темряві: втік і знову довго не міг заснути, напівперелякано вдивляючись... – (...як ось, я (напівперелякано?) – в цю нерівну білену стіну...) – Щойно над ранок, засинаючи, знову побачив темну постать під стіною церкви, й: – Хто? На проповідь чи на розстріл? – а тоді йшов нивою по коліна в снігу до величної білої стіни, що височіла на обрії... ледь продирався, аж стогнав крізь сон, несвідомий, що за вікном, із нетрів ночі... – білий світа...

Саме так! Сон! А втім, чи зумію пояснити суть парадоксу: боротьби з сонною хворобою, а в цей же час підкорення силі сну, що є (не так?) проявом вищих виміру й волі? І чи такий уже парадокс? Адже обидва шляхи ведуть до одного: смерти того, що називаємо

«я» і звикли вважати собою. А втім, як важко й страшно! І тими ночами, морозяними, на безлюдді, засинаючи, і днями, зимовими, дивно прозорими, ще жив на межі, не довіряючи очам, вухам, серцю, і, як виринало звичне, старе «я», ніби оговтавшись, дивився на безлюдну ниву, думав про залишене помешкання, посаду, життя (життя?), і – цей сором-страх (як мій!) – немов нас зловили на гарячому, й аж не хочеться вірити, що робимо те, що робимо! – і не хочемо вірити, що все це стократ правдивіше, ніж рутина законів, яких сліпо дотримувалися, поволі вмираючи душею, – ми-мільйони! А таки як важко! І найважче (хіба не так?) відмовитися від того, з чим пов'язані пуповиною морального закону! Втім, той, хто не ненавидить свого батька й матір так, як я ненавиджу, не може стати моїм учнем! І хто не любить їх так, як я люблю, не може стати моїм учнем! Хто має вуха, нехай слухає!.. Хоч я сам ще не пройшов межі (який довгий-страшний процес: страсті перед розп'яттям!), мов ще не вирішив, – хочу, але...

– ...Це був час неймовірної внутрішньої боротьби, – (ах, ця стіна спереду, на якій уже можна вирізнити нерівності грубо отесаної глини, тріщини в...), – розбрату між тілом і душею. З одного боку, страшний тиск зробити вибір між старим і новим (тиск утілений у трупа, який лежав отам і якого він не міг просто зіґнорувати), а з другого, – нездатність здійснити, реалізувати: щоби «стало тілом», хоча вже знав (безупинний «іспит совісти» й «відокремлювання зерна від полови» давали наслідки), й переконаний, що головна битва таки діється в душі (хоча де саме? що душа?), хотів чимшвидше завершити трансформацію, а втім... це не так просто, коли перешкода (стіна?) у нас самих, мов несений на спині важкий баґаж (тіло? спогади? спосіб сприймати світ? реакції, відрухові й незалежні?), що не піддається (відчайдушній?) волі розуму, й сни напружені, гостро одноманітні, віддзеркалювали це, – ось, снилося, ніби бореться з Арзацом на круглій арені, пробує затягнути до центру і з ненавистю штовхає головою до землі, або біжить, а вона й Арзац біжать позаду, дедалі помітніше відстаючи, й озирається, кричить, підбадьорює, а тоді вже їх нема: він сам на безлюдному полі, та біжить далі, попри колючий біль у правому боці, який зупиняє, пробує зламати, а тоді думка: «куди?» й усвідомлення, що не знає, ніколи не знав, і ось, раптом: біла стіна... біла стіна... однієї ночі торкнувся її і зрозумів, що гладить кору берези

(берези?)... й тоді прямокутник вікна... прокинувшись (тупий біль у щоках, бо всю ніч стискав щелепи й скреготав зубами уві сні...), де хилитається липова гілка, вся біла від інею... й мимоволі: береза? – і відчув, що вирішальна мить у формі, в якій бажав її, уявляв, не прийде ніколи, – ні, вона прийде у свій час і на свій лад, і цього ніяк (мабуть?) не можна приспішити... ба, взагалі, відчув, що добре застудився й голова п'янко легка від гарячки, отож, не тільки виправдання, а й наказ сповільнити, терпляче піддатися ритмові віковічного ритуалу, щоб у плоть втілилося те, що вже знав, та ще не вірив. Бо хіба це форма втечі – втечі не від життя, а від..? – (ба, хіба це сенс моєї «втечі»? – мовляв, тікаючи від праці, родини, країни, доброго ім'я, усього «мого життя» (мого? життя?), несвідомо простував йому назустріч?! І хвороба – ступінь (найпарадоксальніший!) до життя? І лише через призму долі фіктивної людини, починаємо розуміти сенс... А водночас, навіть якби подолав хворобу, є ж дикуни з автоматами, не помилують, розстріля... та ні! – не боятися й не мати надії! Терплячість жерця, що приносить... сам себе... терплячість, постійна неможливість знати, сподіватися, але й віра, дивний спокій, який... бо ж спокій таки (в нього теж) з'явився...) – Ні, це не була серйозна хвороба... – (і мимоволі на білій стіні – картини мого життя, зокрема того, що тут, – мов крізь вікна старого потяга, який тижнями віз... пустеля, саванна, зелені джунґлі, що дихають хворобою й запахом гнилого тіла... брудні села, чорні обличчя людей без імен... і моє (як нечіткий відсвіт у шибці...), що міняється, віддзеркалюючи невблаганний процес...) – За два дні переборов гарячку, та думки-чуття (ніби в символічному акті!) не повернулися на звичний рівень, були дивно порожні, позбавлені цього нормального (людського?) виміру, що... помітив це зокрема в очах, коли голився, – дивний відсутній блиск, ніби дивилися на той (нелюдяний?) простір, який відсвічувався в очах мертвого (ембріону?), наче, відсторонившись, він сам теж став... бо нема сумніву, що дивний спокій і несподіване почуття (сили? впевнености?), виникали з цієї... відчужености... моторошної, бо в ній було щось, що з рівня цивілізованої людини (розуму?) перенесло в сутінки напівтваринного, де не лише те, що сталося, й те, що мало би статися у майбутньому, втрачало значення (бо ж хіба з погляду того вічного плину Енергії не однаково, чи він... чи вона?..), та й узагалі, життя знов почало обертатися навколо

найосновніших функцій: сон, їжа, випорожнювання тіла, ба, навіть вечірні «моціони» до лісу нагадували елемент денного режиму пацієнта в санаторії (звідти й інтуїтивно підхоплена назва), і в усьому тому, крім постійного «іспиту совісти» і медитацій (щораз абстрактніших) на теми дивовижних снів, не існувало (нормальних? людських?) реакцій, взагалі, як правило, він довго спав (по десять, а то й більше годин), знаходив особливу насолоду в їжі – міг тепер годинами поратися на кухні, готуючи щораз вишуканіші страви (дарма що щоденно меншали вбогі запаси харчів, а їхати «тією дорогою» до крамниці він же не...), тоді їв на чисто прибраному столі, і це інший вимір життя, хоча, по суті, не робимо нічого нового й особливого, навпаки: роками робив уже це вдома, насамоті, немов шукаючи в пітьмі (й знаходячи?) нитку, яка вивела б... це був спокій тварини чи каменя (либонь, глибоко в душі він таки (вже давно?) збагнув і змирився з тим, що ось...), бо, до мінімуму обмеживши потреби, наблизився до основ, єдина функція яких підтримати життя організму, існувати в часі, та не у сенсі біологічного інстинкту самозбереження, а прагнучи до оцього позараціонального, в якому наново відкриваємо (себе? всесвіт?), і як стояв у сутінках серед дерев (а вітер – із кучугур сніжну заметіль...) або вдивлявся в таємну цятку, де дорога поєднується з лісом, іноді чуття (ніби) відокремлювалися, і з надзвичайною чіткістю чув крик птаха, який – ген там, удалині, відчував запах слідів зайця, лиса в гущавині, взагалі, всі ці дивовижні враження: запахи, нечутні шерехи, нюанси світляних... ба, сам плин часу, бо коротенькі дні (зокрема й тому, що часто тепер спав удень), втиснені між фантомним виміром снів і не менш примарною темрявою ночі, а водночас чомусь помітніші, майже людяні, – він іноді фізично відчував їхнє проминання, наче тихий шерех кроків, і (майже) бачив тіні, що снували навколо хати, обплітаючи зачарованим колом, і, слухаючи безшерехітний... знав, що не вільно переступити це коло, виїхати... ні, чекати без надії, віч-на-віч із порожнечою... як камінь... як дні привидами виринають з-поміж сновидінь і втілюються в абстрактне число на сторінці календаря (незрозумілий код священних пропорцій), тоді беззвучно розчиняються в невблаганному інертному ритмі, в якому природа нищить власні створіння, частки структури своєї, перетворюючи, вбиваючи й відроджуючи, – а зрештою, він що? – він знав це раніше (кожен знає!), але щойно тут, у цьому (майже рослинному)

існуванні на безлюдді, усвідомлення оприсутнилося, стало реальною часткою часопростору, відчуття проминання, химерної леткости отих наших... і, йдучи крізь сад, помічав, як з-під снігу де-де виглядає хворобліва шкіра землі, волосини мертвої трави, впізнавав метафізичний жаль цей... бо й (уявний, напівдійсний) старий рік мовчав цією глухою тишею, що відкривала друге дно, світ нечутних голосів, шепотів, ридань, немов справді оті дні... вмираючи... немов не думки-чуття-емоції, а підземний канал порозуміння між свідомістю й цариною матерії, часу, структури, простору, – сприймав ці імпульси тілом, а вони проникали в свідомість, не перетворюючись на оті форми думання-відчуття, до яких ми звикли, де для думки потрібні зміст і структура логічної фрази, а попри те були «змістовні», наче відкрив манеру зв'язку з тим темним незбагненним підґрунтям, яке... і, відчувши, знайшов... що саме? Іноді, йдучи-продираючись крізь присмерк лісу, або лежачи (щойно прокинувшись) у постелі, ба, навіть серед білого дня, приміром, пораючись на кухні, нараз зупинився б на піврусі, відчувши оте Величне й Безіменне, що його відчуваємо не думками, а (тілом? серцем? душею?..) – і враження таке могутнє, що мимоволі завмираємо: раз, у лісі, навіть упав на коліна в сніг, а з плином часу став говорити до цієї... Сили... й інших «присутностей», говорячи (насамперед?) до того, що існує в ньому (душі? совісті?) і з чим (знав тепер) говорив усе життя (без слів і думок: самим буттям, диханням, ходою, жестами...), а водночас до того, що назовні – незалежне від нас, бо ж «він» («я»?) – лише мікроскопічна... Так, це було разюче відчуття-усвідом... – (утім, ця непевність, яка ставить під сумнів усе, про що я... та й чи взагалі можу сказати: я розповідаю? – спершу відтворював з пам'яті те, що визріло (роками), та хіба було моїм? – а тепер – зовсім чужі слова, або, радше, мої, які силкуються наздогнати не мою думку, бо тепер (од сонливости, чи таки справді дійшов кудись, здобув..?) нема й уявлення, що злітає з вуст... мов одержимий, говорити, прямувати (майже фізичне відчуття руху! Наче ця біла стіна наближається, або...), не знаючи, куди й чому, ба, навіть якби хотів повернути голову (чи він ще тут?), не можу... ніби в трансі... й сумнів, ні, не про це тимчасове: зберегти душу! – а основний сенс (оправдання?) дій (усіх), суть «свобідної волі» у сенсі (не чванливі мрії дурнів про «володаря природи»!) глибинного прагнення пережити смерть, священного обов'язку (чи не так?) не бути

лише рабом, а взяти на себе (наймікроспічнішу бодай!) частку відповідальности, а це значить формувати (не піддатися?) те, що «нормальним» лише трапляється – випадково і ззовні, – отже, формувати, хоч, звісно, не зразу, а після шляху з провідником: унутрішнім або зовнішнім, таким, як... ось... невже?.. оповідь... хоча куди вона завела?.. До цієї Білої Стіни! Лябіринт (на ній) чорних тріщин: сплітаються по колу, перехрещуючись й відходячи набік, де вже не бачу... і лише далекий (уявний) дзвінок – птах, чий голос розчиняється у глузливих звуках ранку... Біла стіна (космічного?) мовчання... адже (бодай на цьому рівні) ми справді маємо вибір тільки в одному: мовчати або...) – ...Це було разюче усвідомлення... – (і чорна нитка тріщини... коли, прилютувавшись поглядом, просуваємось уздовж, аби не загубити серед плутанини інших ліній, то... як ця оповідь – щоб, мовляв, існувала нитка, яка виводить... з лябіринту... – здійснення Долі, а водночас виклик, кинений в обличчя!) – ...як стояв перед дзеркалом, покриваючи кремом для гоління триденну щетину... – (й нараз – мов викликана словами – картина (уява!) на стіні – обличчя, лазничка – лезо застигло, як дивиться на мене (чи лише образ в дзеркалі пам'яті?..), й очі (здивовані, як мої) всотують світ – ніби той сам, а інший, обернений, мов крізь лінзу, яка... бо завжди дивимось крізь лінзи (зіниць) і бачимо світ оберненим, несправжнім... і (наче почувши химерні думки) всміхнувся, лезо затремті...) – Рівномірно водив лезом, – (і не відвести очей, говорячи, переповідаючи його дії...) – на шиї з'явилися червоні цятки й поволі росли, дивився на це обличчя в дзеркалі, й раптом Щось неймовірно могутнє торкнулося!.. й стрепенувся, усвідомивши (немов хтось вимовив у душі!), мовляв, ці дні (майже людяні), події, дійсність загалом – ритм унутрішній, наче краплі на камінних вустах (водяника), що набрякають, відриваються, падають, бо ж так реальність народжується в душах наших, і щойно згодом... – (хіба не так? – ця сила божественного в людині, яку відчуваю, дивлячись, описуючи (його?) дії, які сам формую, адже він достосовується й...) – нараз скинувся весь (бо блискавичний рух за спиною!), й обернувся (рвучко, відрухово), а лезо врізалося, ринула кров, і сполотнів, назад повернувшись, побачивши (в дзеркалі) шию, червону від крови, й цівки – на білу сорочку, – і сливе демонічний страх, ніби знав, відчув реально, що його чекає! – й схилився, розпачливо пробуючи потамувати кров туалетним папером, а вода вже червона, краплі – на білу сорочку,

наштани, на… – (та що я чиню?! і яким правом? бо нараз уперше – свідомо! – збагнув-відчув реальність того життя! І динамічний взаємозв'язок:я формую його (не зовсім незалежно, але таки…), та й він (його розвиток) впливає, формуючи мою… долю… мовляв, театр унутрішній (оповідь) і зовнішній (світ) – дві гілки Єдиного, і я-він (автор-персонаж) можемо зцілити себе, та необережність одного може спричинити трагедію дру… бо, зрештою, – безконечний живий ланцюг зв'язку істот і душ! – і тепер зрозумілі слова мудреця, що, коли, сидячи насамоті, людина вимовить правильні слова, з нею погоджуються на відстані тисяч миль, і так само заперечують слова неправильні, бо через слова і дії вводимо в рух – землю й небо, отож чи не треба нам бути… обережними?.. воістину, бо хіба не тут (навіть якщо вплив наш наймікроскопічніший!) поле боротьби «свобідної волі»?.. й тому це обличчя, ця шия, червона від… і довго не наважуюсь…) – …Відчув Щось моторошно могутнє… – (…обережно, наче ступаючи по тоненькому льоду, описуючи це… його… й моє…) – …і враження (миттєве, страшне), ніби душа видерлася з тіла, й… лише мить (мить?), та досить, аби відчути (смерть «я»?), і тільки героїчним зусиллям повернувся звідти, опанував… Промивав рану над мушлею – обережно, поволі, довго-довго… хитаючись, вийшов до кімнати, скинув заплямлену сорочку… ще ніколи не пережив так інтенсивно… хоча знав її, цю чужу сферу єства, ширшу, ніж «індивідуальна душа», безмежний простір, океан-космос неусвідомлених (зв'язків? порозумінь? поєднань?), із яким важко пов'язати відчуття «людського», «людяного», в якому потопаємо, вмираєм, хоча водночас це… наша Душа… ні, ніколи не пережив так інтенсивно… зітхнув: рвучко, глибоко… підняв з підлоги закривавлену… і кров (помітив) уже засохла на полотні, і думав (мов хтось шепотів), що найсильніший інстинкт – не зберегти життя, а… навпаки… та чи можна плекати надію?! хіба є ґарантія… щоб відроди..?

Годі! Бо як постійно стримувати сльози, вони збираються в горлі й голос стає уривчастим… хоча чому? Після всього пережитого, а зокрема того, що зрозумів сьогодні? Після усвідомлення потреби відмовитись від єдиновідомої (нехай і абстрактної) форми того, що кличе нас, до якої звикаємо й прив'язуємось, віримо (в талант, Долю, Спасителя), а тоді стає ясно, що це мана: серпанок, який самі затягнули

на обличчя (хоч обличчя нема!) невимовного Голосу (хоч звуку нема!), що кличе у напівсні, а Він (Воно?) не заперечує, навпаки, ніби підсилює ілюзію, аж поки мить прозріння силоміць і жорстоко обдирає те, у що повірили! Ми обидва мусили відмовитись від матеріяльних благ, родини, друзів, та це не так уже й важко, жертва, яку можна пояснити тисячами арґументів... утім, покинути те, задля чого кинули все попереднє, а це лише початок дороги, в якій треба відмовитися від щастя, релігії, моралі, «людяного», ба, того, що назвали словом «Бог», не маючи уявлення, про що йдеться, а тоді стати перед білою стіною, щоби відмовитися від нас самих, то... то слід дозволити сльозам... литися... і слід відчути неймовірну глибину втрати! Бо вже неможливо (не так?) – йому, мені, Тобі, – вірити у цей світ способом, який автоматично поєднуємо з відчуттями сенсу, справедливости, людяного. Вже неможливо! – в цій «театральній» дійсності, де ніщо не має такого «реального» змісту, який наївно речам надаємо... крім одного: що все, уся ця гра – це єдине наше (і єдине справжнє!) життя... Бо ж (справді?) таки йду цією (уявною?) дорогою, де з кожним кроком доводиться відмовлятися від чергової правди, потреби, істоти, й (справді?) дійшов до білої стіни, де мав би відмовитися від себе!.. Та хто я? Ні: що я? Й що чекає «мене»? – відмова від «еґо», обмеженого поняття «людини», чи остаточний кінець? Розділення того, чого не можна розділити в житті (жест – від руки, погляд – від ока, думку – від...), чи з'єднання непоєднуваного? Лише біла мовчазна стіна... І лябіринт тріщин... Погляд (сльози помалу висихають...), напружено просувається уздовж однієї, намагаючись вивести її з плутанини інших ліній, ннемов тим самим міг би... що?.. Й хочеться глянути (бо хто він?) або знову бачити людину в дзеркалі стіни (уяви), яку виплекав і яка ожила, бо й про нього нічого не знаю, а серед мільярдів істот, які жили, живуть, житимуть, існують уже очі того кольору, вуста тієї форми, а втім...

– Чи ти знаєш, що з нею сталося після того, як ти відійшов?

Голос, як крижане лезо! Хоча (несвідомо?) знав, і ховав цю останню таємницю в темній камері душі, надіючись... І біль тим більш приголомшує, бо вже вірив, що готовий, що відмовився від...

– Невже мушу відмовитись навіть від пам'яті про неї? – (адже це був єдиний символ чесного, гідного любови... у цих джуґлях серед трупів і тіл, які вмирають... душа моя...)

– А втім, ти ніколи не з'єднався з нею. Тому й ніколи не покинув…

Не з'єднався?.. біла стіна… і тоненька нитка тріщини, неістотна в плутанині інших… та хіба може йтися про те, що ніколи не зумів відділити частки душі, що втілилася в… (її образ у моїх..?), мовляв, не зв'язався з людиною, а..? і слід відмовитися від частки себе, яка живе в проєкції, адже я весь час (дон-Кіхот!) борюся з вітряками, а слід відмовитись остаточно від віри в героїчний ідеал людини й визнати: синя далечінь прагнень духа не ховає світлих містерій, а тільки далечінь і марноту, бо ж не важливо, як, куди й чому ідемо, мета завжди одна – опинитися в глухому куті, стати перед Білою Стіною й відмовитись від усього, у що вірили, чим були, є, будемо… лише химерна нитка тріщини на білій стіні, жалюгідно мала, та саме вона… лише вона… і неможливо відступати… ба, саме так він думав тієї ночі: бездонно-чорної: неможливо відступати… іти далі… бо тієї ночі в порожній хаті на безлюдді він пізнав спокій тих, які залишилися без нічого, адже й я, якоюсь мірою, почав жити щойно тут, у брудній землянці, віч-на-віч із…

– …Ніч була, як провалля. Бездонно-чорне. Негоден спати, сидів (годинами) в темряві. Нарешті підвівся й накинув пальто, а темрява назовні (глибока… пронизлива?.. мороз…) була оксамитною від снігу, мов справді шлунок кита, який ковтнув… або ж ці зірки на чорному тлі (разюче симетричний візерунок!) – це кристали солі на вузлах велетенської сіті, бо життя наше – сіть, у яку… Блимаючи ліхтариком, ішов через подвір'я й сад, і звів голову серед дерев, а небо блищало тим залізом звізд: численніших тепер, коли очі звикли, ба, якийсь час ішов із задертою головою, а вони (ледь помітно) рухалися в ритм, мов кружляючи над ним, мовляв, усесвітній млин вібрацій, крила вітряка, які… і пригадав той день улітку (як давно!), коли лежав навзнак, а птах креслив на небі… ба, справжній дон Кіхот! – хотів тоді думкою приборкати Те, що створило і його, і думку (а Воно не заперечило, навпаки, ніби обіцяло…), і знову відчув цей… могутній… і таки відрухово вимкнув ліхтарика (ні, не злякався, навпаки!), і в темряві не було сумнівів, що він лише мікроскопічна порошинка, яка не має впливу на Величний Рух, та ні, не злякався, йшов навпомацки (по коліна в снігу), пробуючи відчути іншими чуттями, «побачити» тілом дерева, оминати кущі, гілляки, від зусилля ставав свідомішим жестів, чуттів (ба, які ж незграбні-обмежені! – бо

так довго вже живе, не відчуваючи тіла, не усвідомлюючи рухів, які машинально виконує...), й поволі ніби знаходив загублений контакт з інстинктом, наново впізнавав... а тіло вело (сам не розумів, яким чином ще ні разу не наштовхнувся на перешкоду), й це, з одного боку, сон (бо ж думки щезли, лишивши прозору порожнечу «іншого сприймання»...), а з другого, пробудження з летаргії, в яку, мов ведмідь... бодай із цього напівсну – життя на безлюдді й хороводу зимових днів, що ледве шамотять снігом під ногами, днів-фантомів, які кличуть-заворожують... у лябіринти чорних зимових ночей... і, парадоксально, прокидався тепер у найтемнішу (найбездоннішу) із них, ніч-провалля, – йдучи навшпиньки за тілом, що перебрало контроль, поступово відкривав гнучкість м'язів, жестів, мов це кінець певного етапу й звідти шлях назовні: з інтровертованости в конфронтацію з... (реальним?..) Бо те, що цілюще (самоспоглядання, внутрішня боротьба, а також і сон, набирання сили) стане отрутою, якщо у відповідний час... ні, цей сенсовний період відчуження став би порожнім пасивним животінням звироднілої людини... тому він мусить покинути їх (ці чаклунські досліди душі) і, взагалі, відлюдне життя... та що далі? куди тепер?.. Стояв, а всіяне зорями небо так уразило, що на мить не мав сумівів, – ось – (стримавши віддих) – молочносрібне пасмо Чумацького Шляху, мов борозна в чорній... або випростане крило птаха, лопать вітряка... ось, ніби безмежна нива, на якій із чорної землі – рослини зірок, або космічна жар-птиця, або млин (живий) обертає жорна, видаючи модульоване... наче зволоженим пальцем на посуді космосу... і вслухався, та звуку нема (лиш вітер: тихий свист...), а він таки чекає на щось, ніби всі «нормальні» думки (мікроскопічно незначні перед обличчям німої...) щезли, а зоря просто над головою замелькала, ніби відгукнувшись на погляд, ніби впізнала, й тоді стає тепліше на душі, й мимоволі подумки називаємо цю зорю Різдвяною: тією, що вказує напрям... бо знаємо (в глибині душ), що починається щось нове, народжується, хоча хіба це можливо, що зоря вказує напрям нам – таким звичайним... і куди?.. – Як доспіває зоря, серце молодіє, повертаючись до царини дитинства... – знов химерний Голос на межі яви-сну-свідо... хоча яке значення може мати будь-яка дія, життя супроти нескінченного... супроти оцього небесного зерна (а космічні жорна розмелюють невпинно, з борошна – галактики-світи...), – яке місце? Жодного! Хіба лиш те, що ми

пожива, бодай наймізерніша, для цього... організму... який усвідомлює нас... як ми – бактерію в... Ось, ця тиша-темрява! І навіть не мікроби, а геометричні цятки: існуємо лиш абстрактно: в химерній нашій дефініції – нереальні у нескінченному хороводі тих, які жили, живуть, житимуть, а в цей же час саме ми... існуєм!.. Я-Ти-Він, точки в безмежному просторі... позбавлені об'єму, радіусу і площі, без змісту й субстанції життя, а таки (не існуючи) існуємо на межі світів (чорна глибінь космосу та чорне провалля душ!), як перехрестя і як основні цеглини обох... до жодного не належачи... а втім, ніби крізь нас один всесвіт переливається в другий... наче чорні (космічні) діри, що можуть бути (хіба не так?) точками переходу... та будучи (лише?) трупами згаслих зір... ба, може, й тому, лише вмерши... народжуємося... здригнувся од цієї думки, од могутности тиші-темряви: глибокої, чорно-бездонної, байдужої, – побоявся піддатися, озирнувся: нервово, налякано... Не видно світла ґанку, непроглядна темрява... й не витримав: стрепенувся, засвітив... і слабкий сніп світла – хаотично – на дерева, гілки, сніг... та не впізнав нічого й побоявся улягти: послухався логіки старого «я», мовляв, повернути на 180 градусів і йти, ступаючи у власні сліди, та майже одразу врізався головою в крижано-тверду гілляку і, відсахнувшись, утелющився в гущавину гілок (гострі від ожеледі кінці!) і жахнувся, відчувши кров за кілька міліметрів від ока! Воно майже викололо око! І похопився: так, Воно (те, що ховається в темряві) примушує поводитися інакше, відмовитися від звичниих схем, бо це пересторога і, як не послухається, то... Й тим разом не дозволив думкам заперечити, мовляв, цілковите безглуздя, – блискавично відчув тілом оте Щось у темряві: живе, свідоме його, – й пригадав (чорна діра – ланка-поєднання), і – мертве тіло в альтані, – і вже знав: це Він! І майже побачив на чорному тлі голову з довгим, білим... (ні, не страховисько, живий труп, та все-таки щось із людсьими рисами), й не злякався, а хвиля святобливої (пошани?), страху, що не є страхом у сенсі еґоцентричного неспокою щодо власної безпеки, а формою визнання Того, що переростає здатність уяви уявити... і принишк на колінах на снігу і вже знав, що Воно існує тут також удень, при світлі, коли все здається звичним і знайомим: сад, ставок, обійстя, – Він присутній весь час: дивиться, стежить, чекає... на що?! І, навколішки в снігу (а кров теплою цівкою: по щоці...), не міг опертися

думці, що має зробити щось важливе (який контраст зі звичним почуттям розгублености!), невідоме завдання, про яке, однак, здогадується на дні... і це мусить бути серйозна річ, якщо Він досі тут: стежить, зосереджує увагу на ньому?.. Та яке завдання?! Ні, цього не збагнеш гнівом і нетерпінням, дурню!.. Лише крок за кроком, поступово... Тепер ось, піти крізь темряву по-новому, піддатися... тілові?.. бо ж довго йшов навпомацки й ані разу... не наштовхнувся... а тепер... чи інстинктові?.. в усякому разі, це інша «свідомість», інший центр сприйняття... та чи зуміє відтворити?.. Обережно, руку простягнувши над голово... та одразу – гущавина гілляк, отож, ні, й, може, бо ж, зосереджено пробуючи не думати, таки думає, мимоволі сподівається, аналізує, а треба б (чи не так?) піддатися... повністю... Чому? Кому?.. Й знов усвідомив: Він (реальний?), якого бачив, знав... Чи можливо, що не інстинкт (принаймні не те, що вважаємо інстинктом) вело, а щось зовнішнє? Людиноподібне й темне: таємна темрява серед білого дня, яку відчуваємо кінчиками нервів, ті очі вітру, які стежать за кожним жестом... і затремтів, шанобливо схилив голову, стуливши повіки, зосередився на видінні ночі, що в неї вплетена постать із довгим, білим... і довго стояв так, аж усвідомив, що молиться, й, не розплющуючи... простягнув руку... до тієї, що була... й ішов навпомацки, як сліпий, та відчуття Руки в долоні було моторошно дійсне, аж боявся визнати й, замість того, думав чомусь, що, мовляв, загубившись в лябіринті, ми повинні покласти руку на стіну й іти, не втрачаючи контакту й завжди повертаючи в один бік, і тоді справді рука – на щось тверде. Стіна! (Альтанка?!) І серце спинилося! Та ні, – інша стіна: довга, пласка... обережно пішов праворуч, натрапив на кут, обійшов і...

Господи! Бо там (інстинктивно розтулив очі...) на суцільно чорному тлі «палала» веранда... Саме таке враження від світла, яке виділяло з чорноти примарне видиво ґанку, дерев'яної балюстради, й стояв, зачарований, бо це ніби відірваний уламок світу, завішений у сюрреалістичній візії серед... наче інший вимір, уперше бачений у матеріяльній формі, а водночас щось зворушливо знайоме, що повертається із забуття: матерія й не-матерія, світ-не-світ, «ґанок, що палає» – бастіон реального у морі небуття. Бо хіба не таким є світ, що його досі вважаємо дійсністю: непохитною, незаперечною? – він і є дійсність, та водночас символ, уявна завіса на тому, що без форми існує й чого не

знаємо... І клубок – мимоволі – до горла, разом з усвідомленням рубікону, кордону, де мусимо прощатися з нашим (знайомим?) життям, бо тому його світ «палав», а він не міг опанувати... та водночас це символ (мов спогад з іншого...) того, до чого завжди прагнув: хата у сфері сяйва – символ душі і мети життя, але й знак дійсности, що не триває, завжди тікаючи від нас: примарна, летка, як цей привид, вплетений в ніч, альхемічний Меркурій: творець ілюзії, та й бог світла-одкровення. Дім, що палає й не палає, – бо це символічний вогонь: мовляв, хата, ми, цей світ – лиш ефемерна вигадка, міраж, що може щезнути щомиті... але таки існує... Й стояв, дивлячись на це видіння-синтезу... своє життя... і прощався... Бо ці протилежні виміри можна поєднати лише... ні, не знав, крізь яку: дійсну чи символічну, знав лише, що мусить відійти... і прощався... дозволяв, щоби сльози...

Так, нерівна біла стіна, і в плутанині тріщин – одна, яку вибрав, за яку чомусь учепився, мов від того залежить... що? І яка чергова ілюзія? Чи таки, вивівши її, знайшов би вихід... із безвихідного?.. Бо знов ледве бачу з-за ширми-повені... моїх... і не знаю (не можу знати!), чи, як пророк похований у нутрощах кита, воскресну, чи ось, востаннє... й чи жив я взагалі, чи існували ці люди, місця, події? Для мене-істоти це найосновніше! Чи ні? Бо ж можемо прожити багато років, та, суттю, живемо рік, день, годину! Життя вміщується у найкоротшій миті, що завжди тут-тепер, і фантоми наших життів, минулих, майбутніх, які блимають, щезаючи, такі (мовляв) дорогоцінні, а втім, це тільки омана, аби забути, що ми (більшість із нас!) мертві задовго до того, як старість, хвороба, нещасливий випадок чи рука людини вижене душу з наших тіл! А водночас мертві не досить, мертві невідповідно (живі сновиди), щоб утілити парадокс: піддатися Долі, щоб перемогти, вмерти, щоб жити і не вмирати! І не існує ґарантій! Ніколи не знати... лиш біла облущена стіна, тріщина в павутинні тріщин... по якій ідемо, прощаючись... надіючись на...

– ...В кімнаті, у пітьмі (нездатний заснути), сплинула повінь спогадів: давно забутих неістотних епізодів, поєднаних без видимого порядку, наче... строката течія сцен-вражень, аж повітря згусло від звуків-барв, уривків розмов (хоча не встигав схопити змісту, відтворити в пам'яті обставин: рвучка течія пливла, не спиняючись, не даючи нагоди...), іноді картина (без видимого стосунку до змісту) викликала несподівану хвилю

емоцій: злобних, сливе брутальних, від яких мимоволі сціплював щелепи, аж цокали зуби, долоні затискалися в п'ястуки, але тоді усвідомлював, що злоби нема, бо в глибині – дивна, трохи сумна тиша, наче це вже не мало значення, мов справді мусив тієї ночі... і здригався, та не так, як раніше, не боровся, лише, вражений, спостерігав калейдоскоп картин, слухав шепоти на межі... іноді поринаючи у п'янкий напівсон, зокрема, як зринули зовсім забуті спогади раннього дитинства: обличчя матері (портрет у рамі вікна), він у кухні, наляканий (спіймали на гарячому?), дід гострить ножа на камінному підмурку стодоли, а він, малий, стежить за... і крілик у клітці (тут іще не знищеній): білий із червоними очима, й оця імла, білі пасма у лузі, як ідуть по гриби, видіння щораз прозоріші, мов фантомні істоти, які блукають по тілі, бо за лугом бачив уже незнайому (із іншого світу?) ниву, по якій вітер котить перекотиполе, а за нею (вітром) – те, що не піддається критеріям думки: невизначене тло, чорна земля душі, із якої візії виростають (покійні люди, минулі ситуації, він: такий інший, що аж чужий...), – без хронології, послідовности, у довгих лавах видінь, а втім, існує порядок, червона нитка крізь лябіринт, відчув її тепер, наче справді бачив усе це востаннє (своє життя), щораз нереальніше, і боявся покинути, заплющити повіки, важкі од сонливости, дивився, киваючи головою, прощаючись (із людьми? чи дорогоцінним (напівідйсним) життям «я»?), і знав: не має права заперечити жодної події, вчинку (навіть найнаївніших, найдурніших!), це межувало б із блюзнірством, бо все це вело до одного-єдиного (заздалегідь визначеного?) місця, і він бачив альтанку-корабель, себе і мертве тіло, яке з гуркотом котиться до трюму! – це було завершення цілого (цілісного?) процесу, що привів до цієї... Чому? Що це означає? Не знаходив підтвердження, а втім, як знову напливла хвиля, вже не пручався, ні, в душі вже визріло чорне зерно сну... схилив голову, й хвиля понесла...

Куди? І куди загадує оповідь, химерна нитка тріщини?.. У сон-смерть? Бо символом чого іншого мала б бути кульмінаційна сцена: похорон старця, що раз уже замерз і втратив пам'ять, а тут умирає вдруге? Бо головне, здається, в подвійній смерті, забутті ім'я-минулого! Бо з божественного людина наказу живе в житті два різні життя: як Йосиф у Єгипті, який назвав сина: «Бог наказав мені забути мої зв'язки і дім батька мого»! Наказав забути! Живемо два життя й умираємо двічі, й тому я тут, тепер, перед білою стіною. І лише

важко відмовитись від останніх крихт: химерної нитки-тріщини, оповіді, якої не встигну закінчити, пам'яті про (беззмістовні?) вчинки, мрії, ба, від болю, мов ми найбільш прив'язані до пороху, з якого вийшли, до найважчого й найнижчого в житті...

– Чи знаєш, що з Нею сталося, як ти відійшов?

Знов нагадує те, про що пробував забути (стільки літ!), викинути з серця, а воно день за днем, як хробак, з'їдало життя-енергію, аж захворів, постарівся і впродовж років вигнання не ні разу склепив повік із чистою совістю, а канув, як самовбивця, в чорну прірву непритомности...

– Ні. І, мабуть, не знатиму... хоч думаю весь час, і ніколи не зміг простити собі за те, як це ста...

– Бо ти ніколи Її не покинув...

– Ти вже казав. Не покинув, бо ніколи не з'єднався! Але що це означає?

Тиша... Лише дихання: одностайний ритм... моє... Чи, бува, йдеться про те, що особиста провина – вершок айсберґа, який виявляє форму безмежно більшого: чорного плоду Каїна? Бо, зрештою, всі ми, відходячи від себе й життя (хіба не так?), мусимо з божественного наказу... вчинити страшний злочин!.. лише тиша... біла стіна (ця сама), проте видно вже кожну тріщинку, бо скінчилася ніч (яка, здавалося, триватиме вічно), і світанок мов народився з душі, моєї волі, бо вже пробую не боятись, бо й Ти не боявся (чи не так?), тієї останньої миті? Пам'ятаю Твою усмішку: на дорозі, в дощі, – уже з того боку... ніколи не забу...

– ...Тієї ночі він плавав-коливався в нескінченному темному океані... й хвилі (гіпнотична течія-рух) проникали крізь тіло, ніби прозору, нематеріяльну посудину, аж оговтався, згадав місто на дні, леґенду, скарб... і вже стояв біля порту (зеленаве повітря, й золоті рухомі жилки світла), й ці істоти: риби-змії, мертво-нерухомі, лежали покотом, ішов між ними, й лиш іноді летаргійний рух вказував, що живі, та глибоко заснули, а на квадратній площі купи червоної ікри, вкритої липкою рідиною, і гібриди, риби-люди, виповзають з них, а він (усвідомив) має виплекати їх, аби не обернулися проти всіх, – холоднокровні потвори, ладні відкусити руку, що їх годує, армія дикунів, що, вийшовши на суходіл... – Перша сторожа! – мовив Голос із-за спини, а одна з почвар загрозливо роззявля... Він утікав до білої ротонди знайомої (звідки?), де жінка у вестибюлі: біле, як льон... бере за руку, веде уздовж...

повз модель фреґати (Господи, завершена!) до сходів... та чорноокий (поліцай?) заступив дорогу, й вона щепоче щось (лице до лиця), засміялася (кокетливо, нахабно) й засунула язик у вухо, а той зареготав... і Голос: – Друга сторожа! – й уже на сходах (вузенький коридор), темно, чорно, і хтось штовхнув: – О-о-о!.. – пронизливий крик! І блискавка розтяла, й сірі струми дощу – линви, на яких земля... і хмара з блискавками – масивний парашут, на якому... – ...О-о-о!.. – і штовхнули ще дужче, закричав, падаючи вниз головою, а блискавка (цвях світла у чорній масі!) висвітлила величезне тіло, скривлене лице, і – грім! аж від страху схопив повітря: вдих! і вже не крик, а тихий... полегші... – О-о-оле-ег... – ...шелестіла зворушена тиша... – ...О-о-оле-ег... – ...шепоти ледь чутні в імлі... світлішає, виявляє... хтось іде крізь дощ-імлу... й од руху: концентричні кола в просторі... й Голос: – Третя сторожа! Душа... – і сніп сяйва (дзвін!) пробився (нарешті)... світлий прямокутник, і гілка на тлі... й він – на ліжку, притомний... наче не спав, наче дійсність...

– Я пригадав день народження! – неймовірна думка, бо хіба можливо пам'ятати час цілковитої несвідомости? Утім, з оповідей знав, що було саме так: буря-громовиця, яка раптом вщухає і лише дощ... одноманітно... і тоді – сяйво... Отож, навіть якщо не справжній спогад, то алегорія, символ... і тепер: розмиті обриси в сутінках, і ніби шум одномані... якби не льодові селезні на шибах, уявив би: кладеться на зливу... як із хмар-блискавок, мов на парашуті... що? життя?.. бо щось вище, аніж конґльомерат звичок-упереджень, нагромаджених протягом літ... а водночас ця «душа» – третя сторожа, яку слід подолати? Подолати життя? І що перша сторожа: напівриби-напівлюди? І друга: поліцай? І чому вона (бо сон не заперечив мимовільного (попри зачарованість) почуття підозри) – чому саме вона? Й чого ж він так хвилюється? стоячи в саду, стежив, як рідшають сутінки (значить, сонце зійшло за ширмою хмар...), бо яке все заховане, неоднозначне: дерева в сутінках – лиш оболонка, видима форма незримого поля (енергії?) (мовляв, серпанок... закриваючи, відслонює...), і птах, що ширяє, – натяк на щось інше... І розумів без тіні сумніву: наближається вирішальна мить! І не боявся за безпеку своєї особи, ні, лише що міг би програти: через боягузство, нерозвиненість, слабкість духу, міг би не скласти іспиту й... Спинився в лісі й, ведений знайомим інстинктом, підняв із землі обламану гілляку, озирнувся на

дерева в кожухах снігу, з яких після кожного подуву – примарний, сніжний... серцем відчув цю красу, й трепет-блискавка... Бо таки прокинувся (не так?), видужує од... сонної недуги... І, як завжди, недуга була ліками, бо лікували симптоми: темрява, безлюддя, порожнеча... темрява забуття-Смерти й самопізнання-Різдва... Вертався через сад, та хіба можна було впізнати в ньому ту істоту, яка сиділа в бюрі над купою паперів, мріючи ці неістотні..? Ні, Арзацове зникнення... хоча це теж не була причина, лиш знак того, що впізнав і відгукнувся: стати лицарем, шукачем скарбу... бо йдеться про такий вимір зміни й усвідомлення, що в природі нашій закладено більше, ніж одну особистість, пов'язану з вдачею, долею, життям... і відтак, через намагання влитися у психіку Арзаца (Арзаца?), він наблизився до себе, бо ж записи, нескінчений роман – безперечно оповідь про нього... Втім, (логічно) тоді нове «Я» мало би включати Арзаца, ба, всіх, із ким має справу, кого мусить збагнути, як аспекти себе чи ролі, що... бо чому, приміром, попри все, досі (у глибині душі) любить цю чужу людину, мов брата, якого..? Й через непоясненну глибину... прив'язаности саме, так болить «зрада», що повернувся, аби все знищити! Хоча, звісно, зцілював, убиваючи... цей лікар, нескорений авантюрник, для кого (хіба?) нема нічого сталого-святого, бо може відмовитись від усіх зв'язків, відповідальностей, крім однієї: до життя... А вона? – сестра, матір, коханка? Хто ця чорноволоса спокусниця, що пробує вкрасти душу? Мусимо і її збагнути, щоб зрозуміти себе. Або Бар'є: вчитель, чужинець, холодний інтелектуаліст, що іноді... з несподіваним (батьківським?)?.. І біловолоса спокусниця, та інша, його провідник уві снах?.. Дійсні люди (об'єднані напівзрозумілим зв'язком), а водночас частки «Я», – формують його, а він різбить їхні... й тому мусить їх розгадати, відчути! Мертве тіло у трюмі – доказ цієї конечности (хто цей жебрак з долонями аристократа? чому саме тут, саме так?), бо не з'явиться добра ворожка, не воскресить доторком чарівної палички! Він сам мусить розв'язати! І знає (давно знав): як! Розуміє, що, хоч невинний (та чи справді?), мусить накласти тавро, посіяти в житті зерно ймовірної катастрофи, щоб кожної миті могли прийти й засудити, а він не захиститься, бо все свідчитме проти нього! Адже сповнюючи призначення (чи не так?), зраджуємо світ!

Вернувшися на подвір'я, відчув-уявив, як в хаті (по кутах, коли затягне занавіски) лежить чорна тінь (глибока, насуплена), й ноги

грузнуть у снігу, ніби вростають корінням, яке мусимо виривати з кожним кроком, нищачи цей зв'язок-прив'язаність, невидимі корені минулих подій, ба, родоводу-дерева з предками й кодом-кореневищем біологічного ґатунку, бо ж він, як усі, – раб тієї одвічної естафети і всіх (незбагненних?) сил Землі, плянет, зір, хоч кажуть: народжений (ніби) з можливістю «свобідної» волі, й тому, – думав, – кожен крок (серед нескінченного набору форм) повинен бути викликом: не лише систематизованим (закам'янілим) формам буття, а й самій природі, бо хіба ж і він не заперечує інстинкту, добровільно йдучи туди?.. і вже був там: у кріслі, в темряві, мимоволі заплющивши... і дозволяв, щоб думки снувалися, виринали спонтанно і розчинялися в тиші, темряві, ритмі серця, гіпнотичному пульсуванні концентричних кіл, в яких зникає-недійснішає свідомість «я», аж думка: вже лише одна (він був нею!), текст на сторінці (його почерк): *«Того дня душа знов відділилася від тіла... бачив її кутиком ока: темну постать... І згадав іншу жінку – за занавіскою, у вікні...»* І розплющив. І в куті під стіно...

(Хвильку! Бо ж знов повторення-відлуння візерунку! Це ж та сама Темрява (могила-матка), в яку уводять сторожі з автоматами або я сам... заснувши... ба, лише відчувши її крижаний віддих, можна жити так інтенсивно: день і ніч без упину, сну, їжі, відпочинку, оповідати й пережити... все життя, за день і ніч... бо ж...)

– ...Як торкнутися цієї Темряви... побачимо Її: одну із сотень тисяч форм, але справжню... хоча раціоналісти, звісно, мають сонм пояснень, приміром, спелеологи після кількох діб у темряві печер починають бачити з розплющеними очима марева печерних духів, прояви, себто те, що нормально ввижається вві сні, і взагалі, подібні явища не такі вже й... та того дня у темній кімнаті на безлюдді не мав сумнівів, що вона дійсна: жінка-карлиця, з косими очима китаянки (скляний погляд проникав наскрізь), руками, опущеними вздовж тіла, і згадав вартового, катакомби, і скосив зір туди, де вона дивилася, де мить тому – стіна, а тепер – простір імли й постаті (танцюючи?) формують знайомі...

– Хто ти? – мовив, а вона звела скляні очі, і він уже стояв перед нею, й двері, щойно помічені в стіні (адже ж «Я поставив перед тобою відчинені двері, й ніхто не спроможний зачинити їх...»), ще озирнувся, а в імлистому

просторі (ззаду, ліворуч) жінка (баба?), шиючи, накрутила нитку навколо пальця, зав'язала вузол і...

– Це не основне, чи я... – заперечив її, ступивши, перейшовши кордон... а тоді наступний крок, уже зовсім свідомий, і, проходячи, доторкнувся плечем, перевіряючи реальність... і рука на клямці: холодний метал...

(І лябіринт тріщин раптом – мов зрушене повівом павутиння! – я мало не втратив з поля зору химерну мою..! А з-за спини, з подвір'я – гамір... голоси, прокльони, стукіт чоботів... мої вбив...)

– ...Темрява-імла за дверима, й ледь проступають стрімкі камінні сходи вниз. І сперся рукою об стіну, йдучи, а тунель, як глибочезний колодязь, а там (серце завмерло на мить) – двері із сирих, неструганих... клямка, скрипіння заві...

– Твій хід.

Світло. Срібна люмінесцентна мла зловісно загострює риси... металічний, радіоактивний полиск – на ньому, на стінах Білої Кімнати, на підлозі з квадратних плит (осяйна шахівни...), на шахівниці, на столі, на фігурах... і знав: гра на життя і смерть!

– Я чекаю...

Слухняно підійшов і застиг, адже всі фігури однакові: вертикальним розтином – на чорне і біле, й розставлені на білому, без піль... І згадав східній міт: людина, вмерши, на піску перед входом до печери має відтворити частково змазане зображення лябіринту...

– Твій хід!

Ніби легко втекти: два-три стрибки до дверей і – сходами... та хіба вернутися туди це втеча?

– Мені потрібно хвилину на передумання стратегії.

– Стратегії, га? – уже відкрите глузування, та дарма, думав (холоднокровно, відчайдушно), бо це не основне... не основне, чи я переживу... цей іспит... (бо про можливість виграти в таких умовах хіба можна..?) Отож гідно перебрати відповідальність, стати віч-на-віч... зрештою, Бар'є нагадував, що суть гри, її божественний вимір, не у виграші чи програші. Навпаки, не годиться (неможливо?) виграти завдяки несподіванці, необачній помилці суперника. Лише коли нема інших можливостей, себто коли Доля (Призначення?)... і дарма, що це не пояснює, не дає конкретних вказівок, ці думки-фрази несуть силу рішучости. Напружив пам'ять

і згадав сцену на стежці в лісі, як той кинувся йому на шию, а він ненависно відштовхнув, сцену-архетип, бо хто повертався? Він чи він? Адже химерні пошуки завжди були поверненням... І стрепенувся.

– Я знаю тебе. Ти – Арзац!

– Арзац? Безглуздя! Я – Олег.

– Олег?!

(Бо аж заціпило від усвідомлення, звідки знайомі ці риси, бачені завжди в тих, кого ненавидимо, – наш аґресивний еґоїзм, ота холоднокровна жорстокість суто раціональної істоти, ось, металевий блиск зла в... а водночас хто він, що став на прю проти нього? Бо й він не Олег, ніколи ним не був, – під тоненькою (ілюзорною?) плівкою – голе єство, тваринний, без імені, кістяк, а ще глибше – Чорна Прірва, невідоме тло, бо ми – точки, що, творячи, не існують, перехрестя (буття-небуття?)... і я теж, до кісток відчувши страх-холод невблаганного циклу, який замикається на мені (бо я-Олег вмираю сьогодні!), страхітливий інстинкт самознищення створіння во ім'я творця, немов це єдиний можливий... І оповідь, моя спроба відтворити той шлях, мій міт (чи міт усіх, що Смерть зустрічають у тридцять три?) – така сама конфронтація між «я» і... так, і подумки: знов дощ-імла, й біжу, і Твоє тіло на дорозі, червоні цівочки уздовж... адже я все життя йшов крізь цей дощ-імлу (імлу незнання? дощ сліз?) і через ніч, яка, здавалося, триватиме довіку, а скінчилася раптово. Бо я дійшов! Бо гамір назовні голосів (моїх убивць), але могутніша сила не відриває очей від химерної тріщини, веде далі, й видно (пам'ятаю?)...)

– ...Той зареготав, глузливо, на повне горло.

– Ти забув! – і креслить над шахівницею горизонтальну лінію. – Дзеркало... Тому й програв, що забув. І краще, що заперечуєш мене, сам факт мого існування: тому я пан, а ти раб, особливо нужденний, позаяк несвідомий суті своєї неволі! А я тут маю свободу, яка не снилася тобі. Дивись, ти сам створив для мене це місто, море, ниву, поставив лави столів серед чистого поля, пам'ятаєш? І чуєш? – уже кличуть мої гості...

Бо справді – аж кров крижаніє! – спершу два голоси: чоловічий-жіночий:

– ...О-о-о-л-е-е-г!.. О-о-о-л-е-е-г!..

І шахівниця уже – зелена нива, й лави столів, застелених білим полотном. І дві фігури у центрі (Арзац і вона), а біля них – третя, що

є першою, – він сам…

– Трійця, – (регіт-глум), – Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух-Святий!

А вони кликали, й він знову біг лісовою стежкою, а вона, роздягнена, – крізь сад… а тоді (нараз) – інші голоси… – О… О-о… О-о-о… О-о-о-л… О-о-о-л-е… О-о-о-л-е-е… О-о-о-л-е-е-г… О-о-о-л-е-е-г… – кожен наступний на ноту вищий від попереднього, наче кольори-акорди: від червоного крізь спектр до фіолетового… – ось, стара здивачіла Аделя, адміністратор готелю з сивою, без вусів, чий голос підхоплює чорноокий начальник поліції, а вище: Бар'є і Марія, його господині, і біловолоса Лелія, й божевільний, чий поклик бринить чистим «сі», і тоді постать, якої не впізнав, хоча голос зворушливо знайомий, аж стало ясно: він сам, перетворений. Сім постатей на заломленій лінії: три, чотири й, дещо осторонь: восьма, що є першою, поєднуючи з трьома первісними…

– Ставка в цій грі – життя! Тобі не страшно?

– Ні, не основне, чи я переживу, – й дивився на розставлення фігур, бо немов невидима нитка поєднувала. Перша: ниця, жалюгідна, з обличчям ембріону, та вона була першим провідником у цей світ, другий дав перший прихисток: дах над головою, що був перехідною домівкою на час пошуків, а третій, який ніби шукав того самого, що й він, був чатувальником таємниці, приховувуючи все, а водночас кожною дією вказуючи на те заховане, затримував, заступав дорогу, себто був першим спокусником. А той четвертий (і дивився зворушено…) – учитель (батько?), й жінка у чорному (покірна, мовчазна, могутня), що її завжди бачив при праці, хіба не була матір'ю, яка воскресла в таємному місті на горі понад морем? Шоста була любов'ю, мрією про любов і свободу, повією, що кожному офірує насолоду тіла, а водночас дівою, якої ніколи не доторкнулися чоловічі руки… і знав: це вона не дозволила улягти сумнівам, утекти, а любов до неї (так, любов!) спонукала поставити життя на одну карту… А хто ж цей сьомий, подібний до четвертого (мов два брати!)? Він попереду всіх, бо пережив смерть, а тоді вмер удруге… і не лише ті два, бо всі вони – брати-сестри, поєднані чудною домовленістю незнищенного (одвічного?) конвенансу (га! «кліка душохватів»!), мов ноти музичної гами, барви веселки… чуттями, мріями, думками, і ще глибше, бо окремі життя складають Одне… бо, приміром, чи смерть сьомого не є тепер

знаком і дозволом для четвертого закінчити свою покуту? Бо, дивлячись на шахівницю, розумів уже, що сам перебирає (перебрав?) на себе провину, бо й він ланка Ланцюга, ба, хіба вся ця мандрівка-шукання (загубленої людини? власної душі?) не була насамперед спробою здобути їхнє довір'я, переконати, що, вирішуючи свою долю, він має право вирішувати й за них?

– ...О... О-о... О-о-о... О-о-о-л... О-о-о-л-е... О-о-о-л-е-е... О-о-о-л-е-е-г... О-о-о-л-е-е-г... – чисті голоси піднімаються звуками гами... й поле заставлене столами, яке снилося нам із самого початку... І вдивлявся в нав'язливий візерунок: три в центрі, сім на заломленій лінії, і восьма (що є першою?), і зрозумів, згадавши сон: перша сторожа – коли людина сама собі заступає дорогу, себто... Цить! Бо хтось вимовив... несказанне слово... білою фарбою на білій стіні – тихий стукіт... І двері (в душі?) прочиня... Так! Вже знаємо наступний хід! І не програємо! Навпаки! Бо на дорозі до... завершення... перед восьмим із восьми – лише одна фігура: перший із трьох, – він і Той, що сидить навпроти... суперник (суперники?), що його (їх?)...

І простягнув руку, схопив, підняв, і... під силоміць відірваною з шахівниці... – чорна роздерта рана, і усвідомив: ось, зацебенить кров, і заціпенів, заплющив... і вже стояв на ниві з ножем у руці, а на сорочці (білій-білій) людини на землі (Олег? він сам?) – червона пляма, і відчув біль (страшний, колючий!), і закричав, схопившись за правий бік, – бо хіба помилився? (яка страшна помил..!) Та ні! Того вже не існує... і впав навколішки, лицарем-шукачем-Ґрааля (бо лише так можна миритися з убивстом в битві на смерть-життя), і знайшов (у серці) й випростався, глянув в імлу, молочнобілу... що закрила столи, і в ній наближався (наближалась)... і вогкий доторк на шкірі, бо вже оповила... й шепіт з глибин (стишений до безмовного руху губ?) ...шшш... шшш... шшш... – моторошно чужий, нелюдяний, неземний... – ...шшш... шшш... шшш... – наче з місця, де той лежав, а де вже нічого не видно... – ...шшш... шшш... шшш... – й можна розрізнити відтінки, але слів – жодних, аж:

– ...шшш... зимно... зим... – і таки справді відчув мороз (до кісток!), бо ж це не туман, а веремія крижаних... метелиця, в якій замерзає все і в якій він замерзне... як оцей сьомий (його жертва!), що... смертю вказав

напрям... І Хтось (Щось?) уже наближається! Хтось іде... шамотливі кроки на снігу... погляд крізь завихрення сніжної й...

(Прірва-тиша раптом! Ніби разом з ним і зі мною (бо хвиля страху позбавила й мене на мить...) знепритомнів увесь... Тиша білої стіни, химерна нитка тріщини: тонка, напівдійсна... та майже вивів її із... всього кілька сантиметрів-хвилин... та знову голоси... з подвір'я, щораз ближче... моїх катів!...)

– ...Прокинувся, зіщулений, у кріслі, і ліжко, стіл з лямпою, ікона, стіни, кожна знайома річ... все є, хоча вже ніби й не сподівався... І на тлі яскравоблакитного... у вікні – біла від інею гілка... Бо як швидко минув цей час: вже зима, й сьогодні він від'їжджає... Та ще під струменями гарячої води у душі, ще на кухні, ритуально готуючи сніданок... ось, остання консерва, останній шматок сухаря... прибирає, щоб довести до стану, як у день, коли приїхав сюди, мов перевіряючи, чи залишить слід... більшість речей: одяг, книжки, доведеться покинути, зі собою візьме торбу з найпотрібнішим... Але все треба розмістити: одяг до шафи, книжки на полиці... Арзацову Біблію покладе на столі... і ще раз охопить оком, уже вимкнувши електрику...

А з ґанку видно, як напружено чекають будинки, нива, дерева, по-казковому завинені снігом. І вже знаємо, на що. Ворота стодоли відчиняються з пронизливим скрипінням завісів, і він стоїть на порозі, сам уражений обсягом праці: бо дров справді багато: хмизу й великих гілляк, які натягав із лісу за час «моціонів». Позв'язувані у в'язанки та складені горою, виповнюють понад четвертину простору, й потрібно кілька годин, щоб перенести на галявину... раз-у-раз один ритуал-маршрут: закинути на плечі, випростатися наскільки можливо, піти: навколо стодоли, стежка, яку протоптав, дерева, ставок, хащі тернини, галявина, альтанка, й обережно – на сніг... А днина випала насправді чудова: безвітряна, з глибоким, без хмаринки, небом... врочистий ліс під плащаницею білого снігу... заворожливе враження казки, й іноді мимоволі спиняємося, щоб дивитися, як сніжний пух... із гілок, заторкнених вітром... огортає сріблистим серпанком... сніг скрипить під ногами, відділяючи крок від кроку пасмом тиші, й уявляється, що ми, йдучи, похилені під тягарем в'язанки дров на спинах, – персонажі з чиєїсь... Та на галявині вривається плин мрійливих... стаємо серйозними й, кидаючи

дрова на визначене місце, застигаємо, дивимось… аж кинувши останню в'язанку, здається: це тільки гора гілляк, з верхів'я якої – три вертикальні… і присідаємо на снігу, щоб закарбувати в пам'яті кожну подробицю (ніби курган чи курна хата, а то, звісно, гора-череп, на якій…), а тоді – сухі тріски (теж заздалегідь підготовлені), старі аркуші паперу, віхті сіна… а ще й (чому? з якою метою?) кухонним ножем натяти гілок тернини, обкласти всю гору, – найважча з робіт, бо тернина тверда, мов камінь, і ніж раз-у-раз зісковзується, ранить, аж рукавиці мокрі від… і це поранення долонь, мабуть, єдине відхилення від чіткого порядку, бо досі ні разу не треба замислюватися, що робити й чому, а водночас і воно має свій сенс у цій структурі, як і цей вигляд (гори? черепа?), оця терниста… корона… втім, іти можемо тільки вперед, позаду вже немає нічого – порожнеча, а від сумнівів лиш серце болить, отож… і серед засніжених дерев (яскраве, без однієї хмарки, небо…) слід уже думати про дорогу через ліс, угадати відстань, передбачити, скільки пального, ба, не менше, ніж десять, а то й п'ятнадцять літрів, бо не відомо, яким шляхом… і вже повертаючись на подвір'я, до авта, в якому так мало залишилося, бо того дня (хіба це теж було веління?..) – так довго на порожніх обертах… отож, не можна забагато випомповувати… каністра, ґумовий провід… три, чотири літри, – не більше… а тоді, на галявині, востаннє обійти навколо, обдивитися, постояти мовчки, – ні, не вагаючись, навпаки… ритмічними жестами, зосереджено поливати… «ковтками»… на гілки навколо паперів, сухих трісок, запханих між в'язанки… і нарешті… навпочіпки… сірник…

Тепер, понуривши голову, справді молюся (своїми темно-світлими фразами), перш ніж черкнути сірником… (я-шаман, жестом змістовнішим, аніж жест за звичайних…) і притулити до паперу (адже підпалити цей шматок газети – це підкласти вогонь під…), і, розгорівшись, вогонь перескакує на бензин, і навколишні гілки вибухають синявим полум'ям, а від них – жмути сіна, сухі тріски, хоч, звісно, це ще нічого не означає, бо за хвилину, як вигорить… (га! адже не так уже й легко підкласти вогонь під своє життя!) тому з купи відкладеного набік сміття – по однім папірцю, сухій трісці, жмуту сіна, аби підтримувати палання, щоб загорілися більші тріски і, своєю чергою, запалили гілки й тернину, а відтак… на це потрібні терпіння й віра, бо, з практичної точки зору, хіба

можна за допомогою кількох папірців, трісок, бризок бензину запалити гору замоклого..? Тому – по одній... тріска... щоб загорілася... молитись за неї, тоді за наступну, дещо більшу... і за березову гілку, кілька віт терни... і кожна на мить стає живою істотою, наділеною волею, свідомістю, почуттями, – може допомогти або... й до кожної слід поставитись дещо інакше, вжити щораз інших слів, просити, заклинати, погрожувати, заворожити почуттями, себто поєднати з нашою волею, бо ж, коли горять, ці тріски, гілки, віти горять-існують із нами, в нас, для нас... і лише завдяки цьому з'єднанню воль вогонь розгорівся настільки, що можу відпочити, опуститись на землю й відчути, як від сидіння навпочіпки задубіли ноги, – та лиш на мить, бо знов треба повернутися: підкладати гілки, гілляки, в'язки, щоби належно спрямувати зростання вогню, бо кожен шматок дерева, палаючи, вирішує долю всього задуму, себто й нашу... і щойно коли, перекинувшись на гілляки, вогонь лиже дощані стіни альтанки... час зупинитися... й огортають могутні хвилі жару, аж шкіра на обличчі палає, й страшно знову чітко усвідомити, що вже нема вороття... та ні, адже не основне, чи «я» переживу! Палайте стіни-брати-сестри! З вами говоритиму, як рівний з рівними, без заклинань, скажу те, що маю сказати: щоби, пробачивши насильство, яке не з примхи, а зі справжньої потреби вчиняю, ви загорілися і, не щадячи себе, згоріли дотла, разом із... а я також не щадитиму себе, не уникатиму небезпеки, – ось, уже – із каністрою по драбині на палубу, в жар – до люка, щоб влити туди все, до останньої краплини, увесь розпашілий, і, відкинувши каністру далеко в кущі, стояти мить, молячись уже за Тебе, до Тебе... й сірник, запалений, у випростаній руці... і тоді розігнути пальці... й синяво-примарне полум'я (дух?) із люка!..

Дивитися уже з землі, задерши голову, як жовто-синяві язики бігають на темному тлі гілляк, тоді бліднуть, та до стугоніння палаючого бензину приєдується інший звук: загорілося сіно, а на ньому... І надто важко бачити, чути, стояти, та й, мовляв, треба більше дров, – і червоний відсвіт на темній стіні (лісу), як відходжу... (як тоді (коли?)... море, й Ти, а рука зупинилася, й навколо неї – орбіти-траєкторії... безмежний часопростір за межами понять, чуттів, свідомости... здається, єдиний спосіб дивитися туди й не померти – крізь оповідь, життя-відсвіт іншої...) Не оглядаючись, – в нетрі лісу, сутінки, прохолоду... де відчужена тиша

засніжених дерев… і можна знайти наново… Бо не час на сумніви! Більше дров! Велика спорохнявіла гілляка неподалік, під снігом: підняти за грубий кінець і тягнути, шарпати різкими посмиками, як бічні гілки зашпортуються, чіпляючись за дерева, йти, аж крізь крони (як величаво!) просвічується червоно-золоте… і безлисті чорні гілки: вітраж із осяйним розписом, який навіює… мовляв, світ-храм, а ми… і повітря насичене запахом розтопленого воску… й ніби від запаху, – спогади- картини: про «мене», що не був собою, бо в мені жили десятки різних істот, – «мене» і Його на лісовій стежці, «мене» і Її в нічному саду, «мене» на вулиці навпроти жебрака в імлі, «мене», який, усупереч «собі», йде до її помешкання, «мене» серед голубів на площі, біля водограю (альхемічний візерунок скверу), «мене», що тягне по снігу мертве тіло… мов десятки (легіон!) різних вдач, темпераментів, тіньових істот, що живуть у мені, живляться життям! І всі вони мусять умерти сьогодні! Згоріти на золу разом з альтанкою і мертвим тілом того, який (хіба можу в цьому сумніватися?) повернувся, щоб у вогні знищити… легіон… вказуючи дорогу…

На галявині вогонь уже охопив усю «тернову голову» й стугонить дико, стихійно, а два стовпи по боках, над вогняною горою, хитаються, а тоді, зламавшись із тріскотом, падуть, здіймаючи сніп червоних іскор, потужно розбурхують вогонь, щоб ми мусили затягти їх (напівпритомні від жару) назад, кинувши наверх оцю притягнену з лісу… А середній стовп іще бовваніє серед гори полум'я, аж і він, спершу наче в уповільному темпі, а тоді, здоланий тяжінням, швидше й швидше… і тягне за собою весь каркас, що зі страхітливим гуркотом ламається, розлітається на шматки, дошки летять, палаючи, падають на сніг, мало не на голову, коли заходимось громадити, підважуючи лопатою, кидаючи у вогнище, аж обличчя закіптюжені димом, пашать, іскри запалюють волосинки, гашені розпачливими помахами рук, зіпрілі, знеможені, немов самі, бодай символічно, згоряємо на цьому… а тоді зупинитися й довго, довго стояти, дивлячись, іноді жбурляючи у вогнище гілки, які відкидає набік вогняна стихія… й пошепки молитися за Тебе… дарма, що з-за лісу – чорна величезна хмара, а за колом сяйва від вогню все вкрили сутінки… дарма… поволі меншає вогонь, а з боків жар холоне на сірий попіл… аж усе згорить, згоріло… і, розсунувши сніг,

можна копати тверду землю на краю галявини, кидати на згаслий попіл, насипати бодай невеличкий горбок... поставити там викопану в лісі березу, й завмерти... бо таким зберігся образ із того життя: постать в сутінках біля горбочка свіжонасипаної землі... як із-за лісу насувається метелиця, небо густішає, наливаючись пітьмою, – таким пам'ятаю «себе» востаннє, бо в присмерку-снігопаді (світі темному й водночас бляклобілому) постать знедійснилася, стала примарною, як силует забутої людини на старій, збляклій (потемнілій) від часу фотографії...

Себто все? Кінець? Бо ж вивів із плутаного лябіринту тріщин одну химерно вибрану: нитку моєї оповіді, – на чисте поле стіни, цієї метелиці, білої, в якій... що саме? що тепер?.. Бо хіба це можна вважати завершенням? Ні, лиш нові питання, а проте щось завершилося, – ця химерна тріщина, що була віддзеркаленням нитки інтуїтивного передчуття, все ж таки вивела... бо вже не боюся слухати відлуння кроків у коридорі, вульґарних, хрипких голосів (катів), бо врешті-решт не основне, чи я... та, зрештою, ще живу, відпруживши очі, годинами зосереджені, й бачачи нарешті, що ця біла стіна таки є стіною снігопаду, рухомою масою сніжинок... як тоді, коли, зачинивши (востаннє?) браму, сів до авта й повернув дорогою до лісу, через глибокий сніг, а мотор ревів, ледве долаючи кожен метр, а попереду стояла тьмяно-біла стіна бурі, хурделиці, фари освітлюють лише кілька метрів, й тільки нечіткі обриси, як ось тут... виринають, попри стукіт чобіт, голоси (вбивць...), бо ж іще живу, і з цієї метелиці (як зимно нараз, прониз...), сніговії, що вже охоплює зусібіч, не видно дороги, лиш нечіткі, фантомні... й шалене завихрення сніжинок... у світлах фар... хоч хіба не безглуздя переживати уявну смерть, коли реальна стукає в двері (голоси... катів...)?.. пробувати жити, коли минув час, і лише... та таки живу, попри кроки (ба, вже двері й...), попри сніговію, холод, утрату почуття напряму, й лише інстинктом: уперед, а тоді... бо куди ця дорога? і безліч питань: хто незнайомий, що прийшов, та не зміг урятувати?.. хіба що мав лише допомогти розповісти... про життя: моє, людини... бо врешті-решт не основне, чи я... в цій метелиці... як мотор реве, а колеса буксують у заметах, а раптом – ревіння, кашель (майже людський) і... замовк... і всі спроби завести – лише пискливе скигління, бо сталося те, що мусило статися: не вистачило... отого вилитого на кострище іншої... бо тих кілька літрів могли врятувати життя... так як утеча з цієї країни (куди?) – рік, тиждень,

ба, може й кілька днів раніше... а втім, не основне (хіба не так?), чи я... переживу... як тоді (тепер? – попри голоси... й двері відчиня...), вийшовши з авта, стою проти білої стіни, простору, сліпий, не знаючи, де захід, схід, південь, – лиш білий сніг, стіна-простір... адже йдеться, либонь, про те, що ніколи не можемо знати, а втім, ще живу (хоча вже йдуть, уже ось... чую!..), і як тоді (тепер?) ступаючи вперед у... й раптом пронизливий подув, аж тіло тужавіє від... дійсности не менш убивчої, бо ідеться, мабуть, про те, що втекти неможливо ніколи, навіть тікаючи, хоча... ще живу й ще сила, яка штовхає, й – так! – слід! на снігу! Твій?! – бо інстинктом – ступити туди, йти слідами, швидше, поки не щезли!.. бо це Ти (не так?) ішов сюдою, наче в сліді ще живуть Твої чуття, емоції, в сліді-домовині, заки метелиця-гробар... галюцинація? чи справжнє відчуття (життя?) іншої..? Бо доторк снігу на шкірі, вітер і густа біла... нема сумнівів!.. і вже нічого не видно, крім цих нечітких... (стовбури? гілляки? шрами на смертельно білому?..) і лише вузеньке коло, під ногами – не втратити слідів (як рука (уявна?) вела тоді через нічний сад...), утекти по них, і дійти... бо це кінець, а проте ще живу, існую, таки тут, пройшовши оту стіну... і з кожним кроком легшаю на сумнів, на крихту страху, попри пронизливий, крижаний, аж ціпеніє тіло, та це, мабуть, краще, ніж смерть серед спеки й бруду, цей холод збуджує, лякаючи, вітер, що батьожить, сніг, який вихорами... бо ще живу, йду... наступний слід, крок... де не існує часу й напрямів, ніби в центрі всесвіту, і зорі-галактики вихорами – навколо... і, йдучи, не просуваємося вперед, назад, завжди визначаючи центр, – плянета в галактиках білих... не хто, а що, крижано-холодне, замерзле... зокрема тепер, як сліди (Твої?) раптом увірвалися, зникли – ось, стою на останньому, а далі – білий, клубчастий... мовляв, як біла пляма на снігу, мій слід... я – біла пляма, слід себе самого... чи Ти це думав? (...у цьому сліді ще відчутне тремтіння Твоїх...) міріяди сніжинок кружляють... без напрямів, матерій, вимірів... ледь чутні шепоти на межі... за стіною свисту-вітру... напівреальні шелести, шерехи, шарудіння... шшш... шамотливий сніг... я – слід себе самого, біла пляма, дороговказ і загадка для тих, що йтимуть після мене крізь білі од метелиці віки... шшш... шшш... та чи хтось піде так далеко? чи дійде крізь лябіринт, що лишаю, повен слідів? чи, бува, йдеться про те, що субстанції іншого неможливо доторкнути?..

та ще живу, йду... кажуть: несемо в серцях центр усесвіту, створюючи дійсність там, де, ось, не було нічого, бо живу-існую (хіба не так?) у цій (недійсній?) сніговії, йду, не йдучи, несучи в серці... й промерз до самих кісток, бо тут нема відпочинку: спереду й ззаду – прірва, порожнеча, хоча водночас щось є (відчутно!) (як постать, вплетена в ніч, тоді в саду...), і тиша невтілених думок, слів, Голос перед утворенням у горлянці: ембріон Голо... шшш...шшш... і хочеться вірити, що хтось дивиться, слідкує, невидимі очі, бо ж надія лише на зовнішнє, поза межами того, що вмирає, надія пережити ніч у землянці на кінці світу, чекаючи... на те, що тут? тепер?.. бо ще крок (хтось вимовив це?), і ще один, а там... перетерпіти... перетерпі... шепотіти, як шепотів усю ніч, попри втому й крижаний... бо хочеться бодай на хвильку зіщулитися, зберегти тепло... засну... Та який лютий (брутальний) мороз-вітер!.. коли спотикаємося, заточуюсь, мало не впав, а сніг льодовито-пекучими лишаями осідає, не тане на лиці, а ще холодніша думка, що це кінець (який безглуздий!), бо втік-врятувався, аби... вмерти... замерзнути... та ще живу, йду... хоч заметіль-гробар засипає сліди, візерунки пам'яті, досвід життя, хіба лишаючи що-небудь?.. – Гей! Чи хтось мене чує?! Г-е-е-е-й! До-по-мо-жи-и!!! – та лиш вітер-сніг затуляють... жах поглиблють глухим відлунням, мов ширма снігопаду – межа, кінець, а далі – Чорна Безодня, в яку... ще крок і... та живу, йду... я-матерія-я... я-будування-я... я-руйнування-я... я-очищення-я... я-взаємознищення-я... я-пробудження-я... я-засинання-я... я-пам'ятання-я... я-забування-я-я-я-я-я... – голоси раптом (із метелиці? голови?), – легіон, якого не годен відігнати, а кожен з них – окрема особистість, вдача, філософія, що визначають настрій, дії, світогляд, і не залишать, аж поки не вб'ю всіх, сам при цьому загинувши, – бо чи не тому треба йти на шрами чорні в білій масці? (Її роззявлений рот?) – хіба це не (єдиний?) шлях утечі від них, які п'ють кров, думають думки, відчувають, діють за нас? А проте тут над нічим не маємо контролю, ніколи не мали, бо людина в біологічній суті – лише механізм, тому швидше... щоби бодай вдаритись об щось реальне, відчути біль... ось! що? Дерево! З зеленим листям?! Це ж неможли... а від доторку таки (рука відрухово – на кору, і мов відчув пульсування соків... інше життя...) немов притихли голоси, бо, в біологічній суті своїй, людина – дерево, терплячий ріст попри бурі, спеку, холод, людина – дерево чи камінь, ще терплячіший, сливе

незнищенний… і хвиля вертикального руху крізь тіло (від усвідомлення?), – рухома межа між крижаним і холодним, і, зіщулившись, чекати на наступну, бо здається… чекати, притулившись до кори, крізь єство, чисте від думок, кришталево… і як тоді (коли?):

– Хто ти?

– Я – Смерть!

Смерть! Таки страшно, хоч думав, що вже готовий! І дерево, мить тому зелене, – мертве, вкрите льодом… завмерле тіло безвладно зсунулося вздовж стовбура… на пекучий сніг… мороз проникає вглиб… убиваючи верстви клітин: дерев'яніє шкіра, стає твердою (корою?), й холод спливає глибше, до органів, знищує, та водночас гинуть голоси-легіон, з кожною часткою, яка вмирає, – один голос, залишаються головні, найсильніші, та й ті поволі… і (здається) тепло лагідне з глибин, аж повіки злипаються, бо часткою душі ми вже там, по той бік, повертаючись у минуле, сон, який снився тоді давно: автом крізь дощ, і раптом тіло на дорозі, і спиняємося, та мотоцикліст-злочинець вдирається, грозить ножем, і, паралізовані, знаємо, що єдиний порятунок – широ полюбити його, як святий, що приручав любов'ю диких звірів, – та я не міг від страху, хоча пробував розпачливо, аж прокинувся весь мокрий од поту… а тепер знову нагода… любити, змиритися… бо ви теж умираєте, голоси ваші розчиняються й, зникаючи… а як умирає голос, народжується (не так?) реальна істота, за межами, там, ось: Олег, Ніна, Арзац, Аделя, адміністратор готелю, начальник поліції, Бар'є, Марія, Лелія, жебрак… усі ви живі, й тому в душі голоси ваші вмирають, чи навпаки: вмерли голоси в душі, й тому ви ожили, вирвалися з ув'язнення в моєму тілі, адже… прилітали птахи, щоби знайти мою… а я зачинив двері в світ… і вмирають, оживаючи, ув'язнені місця-краєвиди: небо понад морем, усе в сліпучояскравих озерах блакиті, вузенькі вулиці поміж камінних берегів, спливаючи до моря, хата на безлюдді, в саду, або ж сквер-таємний-знак, оаза серед пустелі метрополії… й, вмираючи, стаєте дійсними, а я нарешті звільняюся від вас і від тих неземних видінь, які прийшли опісля: пустелі, де змія лишає під піском хвилястий слід, степу, грому вогню в сухій траві, корони на зорі й розбитого скла місяця, аж по всьому небу – відламки, малі скельця… а я мав перенести в собі крізь ніч повен місяць… бігме! завжди бувши рабом плянет: Венери, Марса, Меркурія, які виліпили мене, моє життя, бувши рабом далеких

сузір'їв, що сяяли наді мною в бездонній чорній прірві... а тепер відпускаю їх: велетнів, які впали до в'язниці душі (моєї?), народили мене, страждали зі мною, і водночас живилися енерґією, моїм життям... тепер я вас народжую, вмираючи, відпускаючи з душі, в'язниці-утроби: людей, міста, плянети, як Ной випустив птахів і тварин, допливши до суходолу, щоби творили життя на мертвій... і лагідне тепло, бо так мало лишилося... та ще живу, хоча нема того, що було душею... є біла заметіль, у якій... що? хто кликав?! Голос, ледь чутний (молиться?..) серед вітрового свисту... Ти? тут? я майже вмер: тіло-шматок-льоду, хоча ще живу, щось живе, мале полум'я-свічка... серед заметілі... й – усі сили, сили всієї землі, щоби підвестися... Голос-межа-яви-сну... куди, як уже кінець?.. та дозволь підійти, дозволь, я став мудріший, відмовившись... нічого не прошу, лиш присутности... в цій крижаній імлі... без форми, хаосі первопочатку... та ще живу, вітер кидає, як віхтем соломи, й хочеться, бодай на хвильку, сісти, зіщулитися, засну... та хтось вдалині вже, серед сніговії... Ти? Яка біла... там, умерши в мені... здається: вчора бачив Тебе такою, вчора й завтра, – сон? чи справді таки бачу, розмовляю, йду? і нема інших доріг, нема сумнівів, дарма, що кажуть: мана, бо неможливо бачити на таку віддаль у метелиці, та що ж тих нужденних кількадесять (кількасот?) метрів супроти тисяч миль, які я..! І ще мить... Але де Ти? Куди зникла? Й стіна, об яку вдарився, аж відкинуло на сніг! І кинутися знов, і знов тягарем гепнути об камінно-тверде, впасти, й плече скажено... а тоді лиш підповзти немічно, спертися спиною... об стіну, білу стіну на краю світу, бо дійшов... знову звабила не туди, де сподівався, втім, тут бодай тепліше, світ-сон, аж повіки самі... аж очі... й мріяти про теплу постіль після довгої дороги... а в темряві під повіками – мала свічечка (внутрі? вдалині?), куди йдемо, йду (йшов усе життя?), променіє теплом... ладний доторкнутися, ба, стрибнути в полум'я, навіть згоріти... як Жанна д'Арк... учора? завтра? бо де шукати Твоєї спаленої душі?.. але це вже не існує, лише дзвін удалині, серед метелиці... бо це Різдво, Страсна П'ятниця й Великдень, та вони кличуть того, хто вже вмер... тільки йти на полум'я в темряві, мов двері в білій стіні, що оживляє замерзле тіло, й від нього: концентричні кола, невидимі бганки тепла, бо кажуть: життя залишає слід концентричних кіл... немов камінь – у воду, бо як проникнути зором лябіринт досвіду, саме тут знаходимо центр усього руху, й тому кличеш (спогад про

фіранку на вікні... вчора? завтра?), і йти просто в вогонь-двері й увійти й... бо життя – чорний всесвіт з плянетами й зорями, які втілюють події, пережиті свідомо серед чорноти того, чого не помітили, не збагнули, й ніколи не спроможні були збагнути, і від дитинства-мережива-зірок, крізь п'янку молодість (інше сузір'я), вік дозрілий (страсті), аж до сузір'я Смерти, зображення людини в землянці на кінці світу, що до грудей пригортає... бо ми – лікарі, нездатні самих себе врятувати, старі-старезні, що з нас життя витиснуло навіть біль, страх і здивування, вже мертві, лише востаннє питаємо, чи ця оповідь, оцей міст, який намагалися прокласти із букв на папері, подолає відстань культур, поколінь, континентів, межі особистостей? Та, зрештою, не основне, чи я... чи поет, який жив (живе?) у мені... супроти прірви неба понад головою... срібного зерна зір, світла, що пронизує тоненькими нитками, за які можна вхопитися, підтягнутися, наче сліпий: із вязниці невидющих очей на денне світло, як блудний син... нарешті... орбіта (кокон тепла...), що звужується по спіралі, вісь крізь ядро (серце)... розкинувши (хрестом) руки, і Земля віддаляється, обертаючись в тому ж самому ритмі, відпливає, залишаючи шепіт спогадів-ясновидінь... та вже ні... далі, далі, далі... те вже позаду... вже повертатися... додому... Лише крик! – на мить – який зупиняє! І шось (хтось?) трясе, тягне... бо ж небо, розоране вітрами (знайоме), і білий камінь (чиї очі?), дощ-імла (знов!), шосе, авто, й троє, – ні! вже не потопати в той сам..! але тягне силоміць, і троє, і усмішка в дощі, Твоя, вже з того боку, й шарпає, попри опір-боротьбу, несе назад, як хвиля, й Чорний Птах знов летить у Камінь Імли, бо я-чорний-птах, крилом вдаривши, і крик (мій?), хоча вже не можу, не хочу, не маю сил! – падаючи стрімголов у бездонно чорне... наосліп розкинувши (хрестом?) рамена... адже тягне, попри опір-боротьбу, втискає в чорний тунель, недійсно вузький, занурює в чорноту (небуття?) й... ніби спинений на уламок миті... де лише тіні: чорні на чорному, одноманітний ритм, зловісний нерухомий танок-протилежність... і порожній (страхітливий) погляд... чорні тіні (танок) на клубах чорної імли, беззвучно лопотять чорні крила й тіні хитаються, машинально виконуючи низку мертвих жестів, а тунель – мої зіниці!.. і Світло (нараз), як Твої слова про біле сонце Смерти (на порожній вулиці в імлі...), й чорні тіні, мовчазний хоровод на тлі білого сонця, що рефлектором вказує... мертвий, машинальний ритм... і мертва тиша дзвенить...

зачарований танок, вічно й повсюди... де мертві очі стежать за мертвими тілами, де нема землі під ногами, надто плинні жести-м'язи, нереальні, в досконалості невагомими ставши, з нічого (мільярди) прямуючи в ніщо... коротка дорога: бо ж не встигнуть перерахувати спогадів, чітких, як фотографії, розпрощатися з виплеканим «я», крикнути слово перестороги... мільярди: хоровод у не-просторі і не-часі, лише біле сонце вказує напрям: у прірву, небуття, бо тут, у точці переходу, чорній дірі, танцюють танок прокляття, – над лісами руїн і горами трупів – мертві обличчя й роззявлені роти, та ніхто не закричить... лише я-птах – божевільно, чорним крилом! – мов Смерть вдаряючи по обличчі!.. бо немає повік, щоб заплющити і не бачити, немає рук, щоб затулити, не крижаніти від... і століттями... вдаряючи крильми проти бурі, чорної імли, силкуючись піднятися крізь чорноту: сотні, тисячі літ... ридаючи, хоч не відчуваючи тіла-свідомости, вдаряючи крилом знов і знов (мов Смерть – по обличчі...), аж нарешті, змирившись (сотні, тисячі літ...), і обриси серед пітьми: постаті, сцени, ніби вві сні хтось відтворює забуте, – зелена лука, стежкою зі старим, сивим чоловіком, тоді ліс, теж стежка, зустріч-сутичка, темні очі: ні цезар, ні ерзац, а тоді... – бо всі ми, як шахи на шахівниці, чорно-білі фіґури, а водночас живі: три в центрі, й вісім на заломленій лінії: три, чотири, одна... І Голос (цей самий, знайомий...) – Гляди, твій хід!.. – гляди, адже таки щось заворушилось (у душі? пам'яті?): три, чотири, й восьма, що є першою... щось заворушилося, й цей (одвічний?) візерунок, тільки пам'ять напружити, тільки пам'ять (чи інтуїцію? ясновидіння?..), пам'ять-інтуїцію, спогади-ясновидіння, бо це вже діялося (станеться?) і було (стане?) відомим, і це обличчя (раптом) – так, також...

ВОСКРЕСІННЯ

– Ти хто?

– Я? Невже не впізнаєш?

Впізнаю? Звісно, сучий сину! Це обличчя щоденно бачене, чи майже щоденно (дзеркало, бритва, або відсвіт у вікні, за яким – савани, джунґлі, зміни краєвиду, що віддзеркалюють невблаганний...) а втім, пальці (мої?) досі (лівої долоні) мимоволі стискають цю руку (мов ще там, над проваллям...), і погляд, зосереджений на з'єднаних руках – як по нитці, сантиметр за сантиметром, – з темряви-порожнечі... Кімната. Світло.

– Вже все, вже добре... – (голос, що прозорою кров'ю несе життя в напівмертві кліти... й лице (невже можливо?) дещо змінене: бліде, страдницьке, та й жиром налите, постаріле.) – Вже все... – (а пальці досі стискають (його? мою?)... щойно тепер готовий відпустити... і постать опасистіша, очі без блиску, нудні, матові. А Бар'є (один з прототипів) звик мовити: дозріла людина відповідальна за своє обличчя... Стіл. Лямпа на столі. Ярмаркові малюнки, і таки є: ікона, серце в терновім..! невже?.. та неможливо, бо ж (звідки пам'ятаю?) *...довго йшов крізь заметіль (стіну снігопаду), навіть коли втихла буря, про яку згадували метеорологічні звіти... надлюдським зусиллям... і, видно, дійшов, бо розплющив очі в ліжку, а той, який удруге врятував життя...)*

– Це не хата дідів!

– Звісно, що ні. Хоч подібна. Тут жив лісник. А пізніше жебрак, що його вважали божевільним.

– Жебрак? Він жив тут?!

– Що?! Чому так побілів?

– Нічого... – (обережніше, не дати знаку...) – Нічого. Я ще слабий...

– А я вже боявся! Ти ж так довго не хотів прокинутись. Я думав уже... А хочеш? – пограєм...

Шахи?! Три в центрі, й вісім на заламаній... три, чотири й..!

– Що, знову?! Я ж не хотів тебе налякати. Я...

– Облиш! Не треба. І я знаю тебе. Ти Арзац. Цить! Я скажу! Ти вдруге врятував життя. Побачив сліди на снігу... або, може, сліди шин... знайшов

авто, а тоді йшов далі в ліс і кликав, хоча вітер надто голосно свистів. Та перегодя знайшов мене, приніс сюди.

– Так і ні. І нести не треба було далеко. Ти сам прийшов і гупнувся, наче таран, об стіну. Одразу біля дверей. Але піднести було нелегко. Ти бився, як скажений, і добре побив мене, заки...

– Я сам прийшов?

– Сам. І тоді спав. Господи, як довго! Я вже й не вірив, що... Та оскільки дихав, то я...

– Замовкни! Замовч на хвилину! – (бо що це? і хто він, якщо..? Бо пам'ятаю моє (справжнє?) життя, до якого належить це обличчя (особистість?) – від дитинства аж до смерти в землянці серед джунґлів (смерти?!), а проте пам'ятаю теж хату на краю лісу, що не вміщується в межі того досвіду, місто на горі над морем, жінку (кохану) в саду (то білу в місячнім, то чорну (ніч)) і за занавіскою у вікні, пам'ятаю мертві, водянистосірі... під каптуром... хоч, очевидно, він жив тут, отож, чого шукав у моїй (моїй?) хаті, чому будував ковчег у моєму саду?!)

– Як довго я спав?

– Неймовірно довго! Я вже боявся, що ти...

– Але як довго? Який день сьогодні?

– День? Субота. Та справа не в днях. Ти ж спав... десять років...

– Десять років?!! – (та не вдається крикнути: «Неможливо, чуєш?! Цього не може бути!» – ще немічний, наче немовля, ще...)

– Десять років. І був час, коли я втрачав надію. А проте приходив, сидів біля ліжка. Постарів за цей час. Іноді, як Бар'є, з нудьги грав у шахи сам зі собою, ба, вдавався до шахів, як до оракула, мовляв, чи оживеш. І шахи казали: оживеш, і я радів, а тоді сумнівався – стільки літ... Та приходив. І нарешті, десь рік тому, побачив рум'янці, і шкіра ледь потеплішала, і розридався, як дитина! Сидів і заходився плачем, аж... – (аж самому – клубок... відчувши роки чекання, ба, любов, бо таки дав мені прихисток і оживив вірністю, сам занепавши...) – І все, блін, тому, що нудно самому грати, – (пробує (я?..) ховати сором під легковажні...) – Правильно кажуть: задля компанії циган повісився. Хе, хе... То що, зіграєм таки?

– Не треба себе обдурювати. Я вже ніколи не гратиму з тобою.

– Ніколи? Тоді гаразд, не треба... – (й суміш співчуття-відрази, й ритм одноманітний: цокання годинника, фігури, напружені на шахівниці...

немов чекають... немов я сам чекаю на здійснення, на відокремлення від нього, ял комаха з лялечки, змія зі старої шкіри... хоча водночас досить вимовити слово, ба, мовчки кивнути головою, щоб досягнути ідеалу, до якого прагнув Бар'є: відчути свободу-окремішність у грі зі собою-окремою-істотою, віддзеркалення таємної динаміки між білим-чорним у глибині душ... Та шахи, які чекають (чи лиш напруженість цієї усмішки, благальне сподіва..?), не діждиться! Лише востаннє глянути на це життя: бурхливе, авантурницьке моє-Арзаца, одноманітно напівсонне моє-Олега, таємничо непоясненне моє-тієї-що-дружина-обох...)

– Гаразд, якщо не хочеш грати, не треба... Не треба обдурювати. Я й виїжджаю. Ще сьогодні.

– Я знаю.

– Але хотів залишити тобі щось. І поговорити...

– Поговорити. Це теж знаю.

– Хоча важко сказати щось одне, коли так мало часу й хотілося б сказати так багато. Мабуть, говорити те, що спадає на думку, ніби ми, ось, зустрілися й завтра зустрінемося знову або за десять років. Бо хіба можна з певністю сказати, що вже ніколи?.. Гаразд. Не буду. Казатиму, що спаде на думку, як, ось, що сьогодні думав про Бар'є.

– Він живий?

– Живий. Мешканці міста не старіються так швидко, як люди в... як я... А я, ось, думав: що врешті-решт його тут затримало? Почуття провини чи навпаки: надія-сподівання? Себто пошук, ти розумієш? Або, ще ймовірніше, їхні вимоги, обов'язки братства... І думав, що Аделя (я випадково бачив її учора) ненавидить його саме за те, що, попри всі спроби, ніколи не зумів стати автохтоном, а себто й не міг піддатися спокусі. Вона ж бо була колись, го-го... А тепер – стара дивачка, яка ненавидить усіх поспіль, включно з колишнім чоловіком, адміністратором готе...

– Він її чоловік?

– Ти не знав? Я довідався від сектантів. Ці лицеміри жеруться між собою не гірше собак і скоро «доброзичливо» підшепнуть, хто грішник, а хто святий. Тепер знаю, що вірити їм – це була навіть не помилка, а символічна дія, наївна проєкція. Навіть якщо колись хотілося сприйняти ті примітивні теорії, перестати думати, шукати... Та Бог з ними. Сьогодні начальник поліції, їхній син...

– Син? Аделі й господаря готелю?

– Ти таки нічого не дізнався про цих людей, га? Безперечно, це симптом еґоцентризму, хоча це в твоєму інтересі зрозуміти їхні наміри, знати бодай, чи можеш їм довіряти. А я, бачиш, навпаки: балакаю про інших, хоча мав би про себе говорити. Я ж виїжджаю! Сьогодні.

– Тоді чому теревениш? – (адже, попри враження, це не спонтанна хаотичність. Навпаки, мов закодовані вказівки, інформації, яких чомусь не можна прямим текс...)

– Чому? Бо в мені не лишилося мого життя, розумієш? Особистої долі! – (знов ніби вказівка-шифр, та...) – Крім того, я таки досі не второпав, з якої причини вони так цікавляться тобою, чому присвячують стільки зусиль та уваги, щоб формувати твоє життя. Адже лише з огляду на тебе вони терпіли мою присутність стільки років.

– Хто вони? Про кого ти говориш?

– Ти що, серйозно? Як про кого? Звісно, що про них, про братство, чи як то вона їх називала: «зграю душохватів»... Зрештою, як інакше ти пояснив би факт, що Бар'є залишився тут? Він же не дурень, і знає, що вибрали його на мера не з поваги, а щоб був постійно на виду, щоб контролювати кожен жест. Він же мусить ненавидіти ситуацію знаряддя-маріонетки. Тоді чому лишався? Людина, перед якою стояли... відчинені двері, бодай до кар'єри, слави, успіхів... Втеча? Покута? Чи, навпаки, пошук? Та це питання, на яке вже Ти змусиш...

– Пошук чого? «Скарбу» в катакомбах? Конкретного золота, грошей? Що може бути настільки дорогоцінним, щоб задля нього пожертвувати усім іншим і оправдати?

– В цьому й заковика! І друге питання: чи знайшов те, чого шукав? А втім, не можна відкинути мотиву спокути, особистої відповідальности за смерть тисяч невинних, за велике знищення...

– Ні! Це не лише покута. В інакшому випадку, ці роки й десятиліття, прожиті серед варварів, не мають сенсу! Суть таки в тому, чого шукав чи шукає...

– Десятиліття серед варварів, га? Та водночас непогано йому живеться: посада, вілла, добробут. Влада відчутніша, ніж у світі, де був би одним серед тисяч. І Марія, яку ж, без завивання в папірці, слід назвати дружиною, досі по-справжньому закохана, хоча він не відгукнувся дозрілим почуттям.

І не йдеться про церемонію, яка б узаконила їхній зв'язок, а про брехню й замовчування, при чому рука в руку з позою вільнодумця.

– Я ніби ніколи її не помітив. Вона відчиняла двері, іноді вела нагору. Та обличчя не пригадую. Ніби не одна особа, а...

– А про батька свого знаєш?

– Батька? Що ти пробуєш?..

– Мені снилося сьогодні, наче він загинув в автомобільній катастрофі. І вві сні все було чітко: дощ, імла, фари... Потрясальне враження.

– І чому ж ти про це тепер? Що це значить?

– В принципі, він справляє враження холоднокровної особи, – (знов напруга, мов закодовані... тому не питати, це ж не основне, чи я...) – Але я бачив його, коли він довідався, що замерз... його божевільний двійник... Що? А ти чому знову побілів?!

– Нічого... Я ще не зовсім... видужав...

– Отож, на очах у всіх стиснув голову руками, кинувся на непритомного й ридав... істерично, не міг заспокоїтися, аж прийшла Марія і повела, як дитину. Аж стало шкода, хоча... він ніколи мене не полюбляв. Коли я мусив тебе заступити, він...

– Заступити мене? Що ти верзеш? Як заступити? – (й знову зміна – страшна тінь по обличчі, а в очах – злобний, напівбожевільний... бо це не лише провідник, що передає закодовані... а ворог, потенціяльний убивця! І мимоволі – оцінити співвідношення сил... це постаріле тіло, розм'якле від жиру, не може рівнятися, втім, блиск божевілля в очах... зокрема що я розслаблений (зледащілий?) десятилітнім сном... Утім, ні! Небезпека змушує зібрати сили, внутрішній запас! І знає, відчув...)

– Чому так вирячився? Ніби заподіяв тобі кривду. Ти мав би навпаки: дякувати мені...

– Може, й так. Та спершу мушу знати, за що.

– Хіба це важко зрозуміти? Ти ж спав десять років. Для світу ти був мертвим. Моїм обов'язком було... жити твоїм життям...

– Жити моїм життям?!

– Тобто продовжувати те, що ти робив, і жити, щоб ти мав місце, куди вернутись. А як інакше?

– Жити моїм життям?! Ти десять років жив моїм життям?!

– А що, ти нарікаєш? Хто дав тобі прихисток і ліжко? Як ти пережив

би? А я потребував твого життя, щоби... оберегти тебе й заховати. Ти гадаєш, тобі дали б так довго спати? Та й навіть якби ти чудом пережив і прокинувся, ти ж опинився б у цілковитій порожнечі. Це завдяки мені ти маєш... місце в дійсності, тіло, ім'я...

– Ти десять років жив моїм життям?!

– Запевняю тебе, що я доклав усіх зусиль, аби не вчинити нічого, за що ти мусив би... себто я пробував з усіх сил жити... правильно...

– Що ти робив? Як ти... ну... жив моїм?..

– Приміром, ходив на працю. На щастя, це незначна й проста робота. Я навіть заощадив трохи грошей. Для тебе. Не дуже багато, але...

– Назначна й проста робота? Яка?

– Я мусив вибрати посаду, яка чекала на тебе, себто це, звісно, метафора. Я обійняв посаду, яка, мовити б, сама прийшла, була очевидною. Піддався твоїй долі, розумієш? Зрештою, були складніші речі. Я ж одружився з жінкою, що призначена для тебе, не для мене. Можна сказати: одружився для тебе з твоєю дружи...

– Одружився з моєю дружиною?! Слухай, я знаю... я справді знаю, що ти говориш правду, але... це чисте божевілля! – (та сам пам'ятаю, – тьмяно, крізь сон, – десять років в тілі іншої людини... ба, впізнаю свою любов до неї, з якою не я одружився, хоча знав, знаю... бодай за це буду вдячний до кінця...)

– І все це, десятирічне життя в твоєму імені, я робив не з думкою про власну користь. Навпаки, мене це довело до катастрофи! Зате ти сьогодні, прокинувшись, маєш нагоду жити. І гадаєш: вона чекала би стільки років? А як ти виконав би своє завдання, не маючи засобів, даху над головою?..

– Завдання?

– Він не сказав тобі?

– Хто?

– Учитель.

– Учитель?!

– Він саме тобі збирався передати... Ми всі сподівалися, та й він натякав, що вас обох, мовляв, об'єднує одна доля: замерзнути і втратити пам'ять про себе, бо, мовляв, коли правда розуму – зло, то правду добра можна знайти серед блазнів і божевільних, тих, які... Невже він справді не передав?

– Ніхто мені нічого не передавав!

– Може ти не зрозумів? Давніше він пробував порозумітися з тобою, та ти не тямив і боявся. А деякі речі, – так він навчав, – можна висловити лише за допомогою бурі, грому, краси погожої днини, як Бог, мовляв, щоденно говорить... Коли щез, усі сподівалися, що пішов до тебе.

– Щез? – (бо водянистосірі очі, в уяві, з-під каптура дивляться в Джерело Речей... (невже він? Учитель? чи, може..?) і могутній вогонь на снігу, й постать: чорна, самотня... на згарищі... Ні, нема страху, сорому, вини. Нема сумніву: так мусило бути!..) – А вона – його дочка?.. божевільного...

– Лелія? Дочка? Біологічної спорідненості між ними немає, ні... – (й раптом знов страхітлива зміна: зіниці неймовірно розширені, і їхня чорнота росте, виходить за межі істоти, аж крижаний холод...) – Я брехав! Це неправда, що, живучи твоїм життям, не зробив нічого, що... Я вчиняв зло – свідомо й несвідомо. І не жив з думкою про тебе, заради тебе. Лиш собі: не вмію інакше! – (наче силкується викинути чорноту, як чужу, окрему істоту, і водночас благає (прощення? допомоги?), й рука на зап'ясті моєї, лівої, аж шкіра біліє від...). – З нею я переступив межу! Закохався... ще поки усвідомив, хто вона й що своїм життям означає! Я... – (й чорнота поволі відступає, приборкана... влягається...) – Та це не основне, чи я... Я знаю: ти не поможеш. І не збираєшся... хоч я оберіг тебе, віддавши всі сили, найкращі роки... Я відійду сьогодні, а ти навіть не глянеш...

– Не гляну.

– Я думав: поїду туди, в джунґлі, бо там війна, епідемія, голод... вже почався Апокаліпсис. Це чорний, первісний континент, у якому є щось глибинно, первісно жіноче, що для мене, можливо... Та це не має значення. Вже час мені...

– Стривай! Ти мав щось мені залишити. І я потребую інформації, що...

– Інформації? Я справді зібрав дещицю за десять років. Втім, чому я мав би тобі помагати, га? Ти ж навіть не глянеш, як я...

– Бо в іншому разі тих десять років остаточно втрачають сенс.

Тиша.

– Мені треба знати притчу про Смерть, яка дарує додатковий день. Це ж частина оповіді. Й, зрештою, сам розумієш, яка важлива тепер...

– Чи розумію? Я ж саме цю історію збирався залишити. Зокрема тому що вона моя... – (погляд, зосереджений на фігурах посеред шахівниці м'якне, затягується мрійливою...) – Я отримав її від Учителя. Себто, чув її набагато давніше, давно, хтозна, може й сам вимріяв і записав? У всякому разі, здобув у спадок безперечно. Тому вона має бути спогадом про мене. Обіцяєш?

– Ти знаєш, що не я це вирішу. Скажу лише, й скажу щиро, що спробую зберегти її такою... – (як дивно: постать, знайома до найдрібнішого жесту... підвівся, крокує нервово... а бачити ззовні... і, як у землянці серед джунґлів, тоді, – голос несподівано чис...)

– ...Він жив, можна сказати, в тому самому сонному місті на березі моря. У старому будинку біля порту. Немолодий уже. Жив самотньо, бо жінка, з якою ділив був життя, вмерла під час пологів довгоочікуваної дитини, – (знов цей нав'язливий незрозумілий мотив!) – А що немовля тієї самої ночі відійшло вслід за матір'ю, лишився сам: без дружини, з якою бажав дожити віку, і нащадка, що був би плодом і живим доказом їхньої любови. І ще тоді, як, заціпенівши від розпуки, стояв над ліжком-могилою, в погляді появився той характерний блиск: немов байдужість, відчуженість, наче споглядав із великої віддалі метушню мурашок, які теж уже, ніби, мертві й забуті. Ця ніч поклала край його скромній моряцькій кар'єрі, що надійно заповідалася; адже, крім вродженої кмітливости, він виплекав щиру любов до моря й кораблів і став майстром свого ремесла. Але тепер полишив роботу й уникав людей, на цілі дні зачиняючись у хаті, годинами вивчаючи пожовклі від давности документи, мапи й вахтові журнали, крокуючи у глибокій задумі від стіни до стіни, з кожним днем, тижнем, роком стаючи непричетнішим, дивнішим у контексті того мікросвіту, й колишні знайомі не знайшли іншого пояснення, як те, що, внаслідок душевної травми й, либонь, вродженого психічного дефекту, бідолаха врешті-решт з'їхав із глузду, ставши диваком-відлюдьком. Чомусь не подумали, що вивчання старих мап, довгі прогулянки за місто, блукання в катакомбах мають чітку, зовсім очевидну мету. Та й він сам як слід не розумів могутньої пристрасти, яка штовхала до пошуків, а водночас не була жадобою грошей чи багатства. Аж після десятка років шукань, однієї днини, прокинувшись од яскравого сну, засумнівався, чи скарб узагалі існує, й усвідомлення наївности мрій глибоко зранило, хоча й не знищило, занадто був загартований

у нещасті. Не маючи іншого заняття, ходив тепер на набережну біля порту, годинами дивився на кораблі: як припливали з моря, як портові робітники розвантажували товар, великі крани спускали до трюмів нові скрині, а тоді здригався від гудків сирен, як кораблі відпливали, віддалялися, зникали серед хитливих хвиль...

І тоді, однієї ночі, як лежав із розплющеними очима в пітьмі (сон тими днями був рідким гостем у його хаті), нараз затремтів од холоду, але на темну постать біля дверей глянув спокійно. Либонь, уже ніщо не зупиняло. І не здивував вигляд, бо в тій формі з'являлася вві снах. Лише не сподівався, що заговорить, бо ніколи й не думав, що Вона має свій голос...

– Щодня по дорозі зустрічаю багатьох, – вимовила Смерть, – і численних забираю зі собою. Людина в цьому не має вибору.

Говорила, зосереджено добираючи слова. Видно, не часто її доводилось спілкуватися і відвикла від розмови.

– Але рідко трапляється, що зустрічають мене спокійно, як ось ти. Здебільшого вітають жахом, а проводжають плачем і прокльонами.

І замовкла, глянула зосереджено, аж мимоволі стрепенувся.

– Упродовж тисячоліть, я звикла до такого стану речей. А втім, іноді важко не замислитись над невдячним завданням. Іноді навіть на хвильку позаздрити вам, нужденним істотам, хоча більшість із вас знає мене як володаря ваших існувань. Іноді ніби хочеться в людській подобі затесатися в гурт моряків у портовій таверні, щоб за склянкою рому послухати оповідей про те, чого нема. Бо це одна з ваших таємниць. Хоч я й перепливла всі моря і пройшла всі суходоли, й нема такого міста чи села, в якому не побувала б, для мене таки недосяжні ті місця, про які оповідає моряк у таверні, випивши рому. Туди я проникнути не в силі, хоча... хоча у формі, в якій можна побачити мене й говорити зі мною, я ж існую лише там...

– Так, світ, що його нема, а проте він дійсний, – мовила задумано після хвилинної мовчанки. – В якому одна річ є водночас різними речами, і де я, незмінна, маю тисячі форм-облич, навіть не вирішуючи, в якій подобі живу (темною постаттю під стіною, кирпатим кістяком, очима фар в імлі), там я залежу від вас, над ким маю владу, що є моїм ярмом. Там ви, раби, маєте трохи контролі наді мною.

Він лежав нерухомо й слухав, стримавши віддих, ледве довіряючи вухам і очам. Адже ніколи не знав Її під таким кутом.

– Мене вітають, переважно, прокльонами й жахом. Мовляв, людина ще не встигла нажитися й не здійснила того, що мала б зробити, присвятивши життя здобуванню майна й слави або порожньо гаючи час. На встигла сказати найближчій особі нічого, що мало б вагу, базікаючи щоденно про плітки й побутові клопоти. Не встигла надивитися й наслухатись, хоча світ завжди був навколо за ширмою тисяч «невідкладних» справ. Уздрівши мене, каєтеся, ладні почати життя по-новому, та це мана і вже запізно... А втім, нечисленні живуть на порозі відкритих дверей у вічність, і джерелом сили для них є те, що для інших є ярмом нужденности й страху. Тих мені не дозволено торкати...

І задивилася на цятку над головою, а він ніяк не тямив, до чого вона веде й чому говорить із ним так довго. Але пояснення таки прийшло.

– Я знаю тебе, – мовила Смерть. – Пам'ятаю, як прийшла забрати в тебе дружину й нащадка. Не раз бачила, як ходив по катакомбах, іноді була зовсім близько. Раз, на набережній, торкнулася твого плеча, як луснула прогнила линва й скриня зірвалася вниз із крану. Втім, ще не прийшов був твій час... І ще тоді, як ти стояв над ліжком, що стало могилою вам трьом, я бачила цей блиск у твоїх очах. Згодом не раз помічала його знову й тому не дивуюся, що тепер спокійно сприймаєш мій прихід. Коли ти блукав по катакомбах, шукав слідів у старих документах, на пожовклих мапах, або дивився кораблям услід, я іноді гадала, що, може, взнавши у собі закони, яким і я влягаю, передбачиш час мого приходу, збагнеш мене...

І замовкла, а він помітив, що знадвору не долинає жодних звуків, наче там уже нічого не існує.

– Ні, ти не один із тих, які ніколи мені не належать. Проте цей блиск в очах я часто зустрічала саме серед них. Є ж серед вас, на межі між святими й пересічними, ті, що позначені безсмертям, а проте вмирають. Я стежила за тобою, як ти одержимо шукав леґендарного скарбу, хоч не бажав багатства. Або дивився на кораблі, що припливали з моря, тоді відпливали, й ти ніколи не бачив їх удруге. І не могла збагнути, навіщо це тобі. Ладна була припустити, що, постарівшись, здитинів, та одного разу, проходивши мимо, як черговий корабель зникав за небосхилом, помітила рух зіниць, і твої очі спинилися, і ти всміхнувся. Бо ж досягнув того, чого досягають

нечисленні: вгледів мене, чи майже вгледів, коли я ще не йшла по тебе! І все стало ясно, бо пошуки скарбу й спорідненість із кораблями, які виринають з моря й зникають у ньому, – це ж вияв єдиного імпульсу. Бо, шукаючи скарбу, ти не шукав багатсва і, дивлячись на кораблі, ти не бачив їх, бо шукав іншого. Шукав мене!

Він не відповів. І не відповів би навіть якби те, що говорила, було давно чітко усвідомленим. І всміхнулася на цю реакцію, аж затремтів, бо не чув, щоби Смерть могла всміхатися.

– Ти завжди шукав мене хоча б тому, що в мене усе, що тобі найдорожче: дружина, нащадок, скарб. Та це лише зовнішня причина. Ти ж шукав мене віддано і щиро, без корисливої мети. А я ж винагороджую за вірність. Для тих, котрі шукають і лишаються відданими, ярмо моє солодке...

Не тямив, чи це зворушення – жаль, бо остаточно покидає світ, а чи навпаки, сподівання, яке...

– Це велике щастя людини примиритися зі мною в призначений день. Та щастя набагато більше – знайти і впізнати мене ще до того, як доведеться відійти назавжди. Для тих я стаю союзником і ґідом. Ти змирився зі мною в останній день. Та оскільки шукав мене щиро й віддано, дам тобі нагоду, якої сливе ніхто не має. Я відійду сьогодні, не забравши тебе. Але повернуся завтра, хіба що... ти знайдеш мене раніше... Так, на протязі дня, подарованого зверх днів, які тобі призначені, маєш нагоду здійснити те, до чого завжди, нехай і несвідомо, прагнув. Можеш шукати мене і знайти! Ба, якщо це тобі під силу, можеш втекти від моїх рук, стати безсмертним. Або ж, якщо я помиляюся і ти не шукав, а, як інші, силкувався втекти від мене, хай цей день буде тобі подякою за те, що я колись узяла все, що ти любив. Отож, май нагоду завершити те, чого не встиг у житті, і діяти, як той, хто скінчив жити, а проте не вмер: хто не знає страху.

І замовкла. Та слова (чи лунка тиша після них?) мов навіяли сумнів, бо біля дверей зупинилася.

– Якщо я таки помиляюся щодо тебе... не пробуй утікати навмання, бо ж немає місця на Землі, щоб від мене сховатися...

– Чому замовк? Що далі? – (бо стоїть; сперся об стіну... І пригадую: у цій же самій позі, давно, деінде...)

– Він лежав, – (непевно, наче навмання...) – дивився на місце, де мить тому Вона стояла... не довіряючи, та водночас знав, що висловити цього

краще за неї не зміг би ніколи. А втім, що можна зробити з такими словами, такою можливістю? Підвівся, коли ще стояла ніч. Бо ж справді лишилося мало часу. Один-єдиний день! Ні, не боявся (чого боятися тим, які вже зустріли Смерть і знають?), та відчув коштовність кожної секунди, жесту, думки. Йшов крутими вулицями вниз, до моря, а на небі, всіяному зорями, висів повний місяць. Завагався не мить біля порту, де в темряві бовваніють брили кораблів, та лиш на мить. Ця пристрасть його вже не зупиняла. Бо дорога збуджує-хвилює... яку сливе забув, а яку тепер відтворює: уздовж берега до бухти зі скелистими берегами, де відкрив колись нікому не відомий вхід до катакомб. Навпомацки продерся крізь пітьму, аж чути зворушливо знайомий звук хвиль на безлічі камінчиків. І запах моря, як наркотик, а вода, коли напружити зір, міниться у сяйві місяця, аж поступово, невидимою блискавкою через темряву, ніби зусиллям м'язів, із чорного простору виривається кілька сірих обрисів, наче форм, іще не наповнених субстанцією, а тоді – вузеньке блідожовте горизонтальне пасмо, лінія: спереду, вдалині, чи, може, ось тут, досить простягнути... і з завмиранням відчув цей інший вимір, тут, завжди поряд, бо знову був молодим, у розквіті сил, а перед ним діялося чудо: бо вже не пам'ятав, бо ще ніколи не бачив – такої краси...

– Що далі? Чому замовк? Мені ж потрібна сьогодні ця інформа...

– Бо це брехня! Хіба ти не розумієш? Я ж був у тій бухті і бачив схід сонця. Це враження краси не має нічого спільного з іншими вимірами! І людина, яка знає, що помре за день, свідома лиш того реченця! Скрізь бачить Смерть і скрізь несе Її у собі, й усе, до чого торкнеться, вмирає! Я сам знаю: сяду в авто й через півгодини доїду до міста. Потяг вирушає пів на шосту, а до кордону доїде опівночі, себто я маю один день, після якого вже не існуватиму. Буде інша особа, з іншим ім'ям, обличчям, біографією. Немов актор, що, втілившись у нову ролю, забув про попередню. І все, чим жив, зникне разом зі мною. Ти знаєш це почуття? Га?.. А я знову пробував написати листа... до неї... знаючи, що це останній шанс, та не зміг написати й сьогодні. У принципі, це байдуже, бо відходжу, зникаю, порох у порох, а втім... Тому й це брехня! Бо в оповіді він зустрічає Смерть наступного дня (Вона приходить або він Її подибує, – є різні варіянти) й Вона питає, як він прожив свій останній день, а він відказує: «Дякую Тобі, бо не мав щасливішого дня в житті! Я знайшов

скарб, дружину й нащадка!» І тоді йдуть пліч-о-пліч вулицями міста, і ніхто не промовляє ні слова, бо ніби розуміють одне одного... Та я вже не вірю! Чоловік, який не мав нічого... як я... і один день... Неможливо!

Глуха тиша. Хтозна, може, як між ним і Смертю, коли йшли пліч-о-пліч? Хоча ні: мов колодязь, тиша остаточного відчуження, роз'єднання, розлуки. Коли скінчив уривок (а розповісти більше не годен, це ж ясно!), не лишилося між нами нічого майбутнього... Тільки востаннє благальний погляд, ідучи до дверей. Та щойно, як уже на порозі...

– Ти врятував мені життя. Ти дав мені прихисток, без якого я не пережив би. Я вдячний тобі до глибини серця.

– Але не покличеш назад! Не простягнеш руки до того, хто жив задля тебе й лишився ні з чим?

– Не покличу.

– Хоча я пережив усе це, аби ти не мусив...

– Пережив що?

– Порожнечу, божевілля, смерть. Це теж було для тебе. Не покличеш?

– Ні.

Яка простора кімната, коли вийшов! Підозра, напружене чекання ще не зникли, але звук мотору, спершу голосний, тоді притлумлений, щораз віддаленіший, притишений до нерозбірливого щепоту, аж зникає в... повені глибокої тиші, як коли він і Смерть ідуть вулицями, пліч-о-пліч, відходячи... Й щойно тепер слід дозволити собі відчути цю (мов немовля) немічність, а водночас під нею, свіжість-енерґію нової істоти, нового життя... Ще лежати хвилину, насолоджуючись цим станом, відчути без сумніву, що хоча прожив з ним усе свідоме життя, не покличу. Ніколи. П'янке відчуття пружности м'язів, випростовуючись, розганяючи кров, ба, навіть голод-тиск-у-череві лише підтвердження, що нарешті живий! Утім, підвестися обережно, мовляв, десять років сну не забавка, сісти, щоб підошви доторкнулися холодної підлоги, адже доторк, мовляв, запах, смак – метафізичні віддзеркалення зв'язку... адже людина в житті (чи не так?) живе кілька різних життів... себто обережно, вже не дозволена легковажність, а водночас слід починати жити, скажімо, поїсти, безсумнівно...

Темрява за вікном. Ледь видимі досвітні смуги провіщують світанок. А кімната справді подібна до тієї, що її уявляв як місце народження, лише

кухня несподівано більша. Холодильник. Яйця, хліб, вода. Таки залишив. І завдяки йому, якого вже забуваю, яєшня може шкварчати на сковороді (колір, запах, звук...), особливо, що це ж десять було (десять!) голодних літ! Отож, чи можна інтенсивніше відчути це щоденне, звично не зауважуване? Їсти (текстура, запах, смак...), бо десять голодних літ, десять років сну... в житті бо живемо кілька життів! Книжка на столі. Фауст? Він читав учора чи я – десять літ тому? В усякому разі, доказ матеріяльний, і ще чотири аркуші між сторінками: списані й згорнені вчетверо. Його лист? Чи мій десять... тому..? І як тоді, у землянці, коли рука із аркушем паперу виринула з темряви... лише навпаки, бо там (там?) вразило, що почерк чужий, а тут... *Це написане для Тебе...* (мене? чи її, яку... він?.. я?..) Розрізнені уривки (так, як і казав), вочевидь, писані в різні часи, за різних настроїв, – перекреслення, правки, а рядки дописані, втиснені у горішній кут, і щось викреслене, про сповідь... *Але ми (ти і я) не основні, лише посередники для матеріялізації оцих...* Чому схопився? Ніби хтось за спиною... Нікого. Тиша. А це, зрештою, мусить бути чергова вказівка, продовження інструкцій про... завдання... (від кого? мене-старої-людини чи..?)... і чимдалі, тим плинніше, менше перекреслень, і все це безперечно має сенс, внутрішню єдність, хоча спроби поєднати не зовсім переконливі, ба, може це й вияв божевілля: оце постійне невміння зібрати в одну цілість окремі уламки? Може, симптом хвороби всіх нас, яка не дає збагнути сенсу протиріч у суцільності? А тоді ще одна характерна риса: сливе релігійний страх змінити зміст частин, що написані експромтом, у мить надхнення, як святі «реліквії», яких не вільно торкатись. Так блудний син поводиться з тим, що нагадує дім, уже напівдійсний в пам'яті... а це ж може стати пасткою, в якій живе-теперішнє перетворюється на «святе» й мертве, тому, на відміну від нього (зневіреного юнака чи прибитої життям старої людини?), не забуду, що не те основне, яку дорогу виберемо: погану чи добру, якщо лише щиро дійдемо нею до кінця... І тому перше завдання: дописати цього листа, поєднати те, між чим досі не знайдено сполуки. Завершити цей етап, цю зупинку. Бо заки йти далі, чи не маємо збагнути, ким ми були?.. хто ті, які дали прихисток і жили за нас життя, щоб ми мали куди повернутись? Ні, не лише маски, копії, ерзац, а й перші вчителі, бо чого навчилися, що збагнули про наші життя-долі? Мов ситуація з моїм-не-моїм романом, і тому пам'ятаю те, чого тут бракує: *Це Ти. Нарешті. Як я втомився, чекаючи...* – бо це вже мій

лист (яким я був, ще є), остання нагода висловити, чого ніколи не вмістив у слова... *Кохана...* – бо зникають сумніви і, як відсунути аркуші, щоб лише з віддалі ледве бачити букви, відчуваючи-читаючи замість них... дух змісту... то...

...Знову сутінки, де страх – напівдійсна тінь. У темряві можу відгути його конкретний обрис, але тут – лише пасивне чекання, хоч, мабуть, усвідомлення кінця таки несе своєрідний спокій. Як у цих очах (у снігу, на дорозі), де видно було, що зазирнув по той бік і не злякався. Я дивився на нього й думав: яка безглузда смерть... хоча життя його й смерть були несподівано змістовні... Я дивився й думав про Тебе, вас, із якими ділив життя. Так мало вас: на пальцях руки порахувати! – ось, кожен мій палець уособлює людину, бо хочу говорити з вами. Востаннє. Тут. У гнилому підвалі на кінці світу. Сидячи, чекаючи, думаючи, куди все це й навіщо, де поділися міста, села, будинки, де ми жили, куди йшли, люди, яких знали? Чи існують ще в іншій формі, ніж напівуявні спогади в пам'яті напівмертвих? Вже й наша дорога (і мета її) існує лише як витвір уяви. Іноді бачу вві сні: білу від куряви... Іноді, напруживши зір, видно постать, і на мить серце завмира...

А все заповідалося так успішно, й люди повсюди впізнавали мою особливу вдачу (блиск в очах пристрасної любови до життя). Я швидко здобував довір'я, пошану (любов?), ставав бажаним гостем, майже одним із них, навіть коли не знав ні слова їхньої мови. Бо ж іноді слова заважають, особливо серед відсталих: у брудних портових тавернах або сільських господах, де зупинявся на нічліг; там не треба мови, бо, щоби дістати їжі, досить показати на живіт, рот, або просто простягнути руку; а тоді брати, що дають, і їсти, пити, не питаючи. Коли тицяли мені в руку склянку, я не питав, вода це, молоко чи горілка. Пив і був вдячний, бо в дорозі чи маємо інший вихід, аніж підкоритися місцевим ритуалам ініціяції? Втім, я не мусив удавати; мене справді цікавили ці люди й життя, про яке розповідали вигуками, жестами, стусанами, шкіренням зубів. Та більший успіх я мав іще серед інтелектуалів, людей високої культури, які офірували мені приязнь, зворушені моєю пошаною до їхніх батьківщин, зачудовані моїм знанням про них самих, а жінки... бо ж коли (а це траплялося вже тоді) дошкуляли втома й депресія, завжди знаходилась одна з них, ладна втішити незрозумілого чужинця, й темрява танула на короткий час від насолоди її тепла. Ні, я не кохав їх, та і їхні почуття теж були еґоїстичні: привласнити

блиск очей, приручити любов-енерґію, зосередивши її на собі, стати кінцевою точкою невпинної мандрівки. А на це, звісно, я не міг був дозволити. Хоча вже не знаю, чому саме. Вже не знаю, чому ті пошуки стали для мене святими, ба, чого я справді шукав, бо таки було щось більше, аніж шукання пригод з нудьги чи внутрішнього неспокою. Та й це були найщасливіші дні! Найсантиментальніші спогади, якими жив, походять з того часу... А втім, чому ті почуття не залишили сліду? Чому одного дня я прокинувся у недійсному світі декорацій, де за кожним краєвидом, обличчям, словом ховається... Ніщо?.. Й важко повірити, що мандрівка будь-коли існувала як щось інше, ніж це шукання втраченого часу, розпачлива спроба зберегти те, що вже пропало...

Чи, може, я помиляюся, й ніколи не було ні реального напряму, ні мети? Може, роки-століття я стояв усохлим деревом серед пустелі, волаючи корінням углиб сухої землі? І тільки Ти вчула підземний крик. Прийшла, і я повірив. Мов крізь шибку старого вікна, бачу крізь уявну форму світу... Твоє волосся, то біле, мов льон, а то чорне, бо Ти одна і лиш для того ніби, щоб мене спитати... та я навчився слухати і розрізняти монотонну пісню Твоїх очей, Твоїх рук... як живеш, між віддихом і віддихом... бо хто Ти, яка махнула легкою рукою, що я прозрів і бачу, яка порожня душа, коли... І повірив. Ні, Ти не сказала ні слова, втім, усе це обіцяло – там (тут?), тоді, – волосся розсипане на подушці, плями сяйва на стіні, що благословили двох нас, щоб ми стали одним тілом і душею, в оцій найдовшій дорозі, де слід кинути все, що маєм, до чого звикли, відректись і беззахисними увійти в...

Та хіба це можливо? (Сумнів (як тоді)... зерно занепаду...) І що є мірилом дійсности, як двоє, що вже не годні знищити зв'язку між собою уже..? Бо ж водночас успадкована (мільйони літ!) боязнь відмовитись остаточно, вмерти! Однієї ночі (там (тут?), тоді...) наснився сон про народження: як грудка матерії на другому кінці Землі змінила природу, почала наслідувати ритм мого серця, і я пройшов увесь світ, шукаючи її: брата-двійника, аж серед джунґлів у Богом забутій країні знайшов нерухоме тіло в колі утрамбованої землі, побачив своє обличчя й... Тієї ночі Голос уві сні вчив молитися: «Простили мені брови гнів, що приліпив я до них; простили чисті вуста злобу слів, як цямрина прощає... та чи простить Колодязь, що труп ранить воду ножем розкладу?.. Колодязю гніву-любови, не дай, щоби крови німб, невинної крови, яку вимагаєш і яку несемо в серцях, упав на голови наші!» Адже за кров, що несе життя, розплачуються кров'ю... Я прокинувся весь мокрий від

поту, й уже не покидали неспокій, неприкаяність, – либонь, саме від них шукаючи втечі, порунув у світ снів, місячних привидів, бентежну, інколи страшну дійсність незрозумілих символів, сплетених у меандри сплутаних історій, ба, навіть дещо втихомирився цим, мов шлях крізь сон веде в сутінок спокою, примиреність із тим, що визначає суть... Слідом читав психологію, мітологічні оповіді, містику, вражено впізнаючи знайомі мотиви; захопився, приміром, концепцією людини-актора, що стає ким завгодно, міняючи обличчя, тіло й долю, попри те, що в реальному житті ми раби, і хтось інший пише ролі, які граємо. Та хіба мусить так бути? Думав я. Хіба не можна стати режисером власної ролі (долі)? Втім, сни ставали дедалі страшнішими: про шторм, кров, іноді море крови, й дорогу – самотню, без Тебе, крізь Смерть, і я вже не міг заховатися за трюками логічних інтерпретацій: мусив визнати, що надходить Щось справді страшне, апокаліптичне, й тільки (наївна?) віра в добродійну Силу, яка врятує нас (ха! мов ми важливіші, аніж дерева, вирвані гураґаном з землі, або стеблини трави, що гинуть кожної зими під снігом!), – (наївна?) віра в Неї, навіть якщо її мета – щось зовсім інше, ніж рятувати таких незначних, напівживих, як ось, я... Бо протиріччя (смертельна внутрішня боротьба!) було очевидне в усьому, й сам (уві снах: роздвоєних, але однозначних за змістом) був розіп'ятий над прірвою, ледве тримаючись руками скель по двох боках, а внизу оце Чорне, настільки мертве, що живе в мертвоті. Порожнеча. Ніщота. Яких не заповнити раціональними поясненнями. Й понад головою прірва не менш глибока, де зорі зблимують і гаснуть, суттю, не сильніші й не вічніші від нас...

І тоді прийшла горезвісна ніч, ніч відчайдушного рішення! (Бо ступити без провідника на шлях відмови від природи хіба не самогубство?!) Я прокинувся опівночі й зодягнувся тихо, щоб Тебе не збудити. Тоді лункі кроки (наче нав'язливі спогади з глибин) лунали на порожній вулиці. Й нараз Ти була такою далекою, наче стіна виросла, мовляв, дві різні істоти, зв'язані лише спільним фізичним простором життя. Я міг заперечити, повернутися, та вже не обдурював себе, вдаючи, немов це нормальна ніч, і кожної миті міг би зайти до одного з нічних барів, заговорити з випадковою істотою, лицем, вустами, парою очей про щось банальне, ні, вже відчув, що за дверима, вікнами, фасадами, повз які йдемо, нема нічого, – немов лаштунки для незрозумілої п'єси, в якій актор-маріонетка не тямить своїх жестів-дій; мимоволі побіг з хідника під ліхтарню, але це не повернуло відчуття нормальности, навпаки: в конусі світла, наче під рефлектором на кону, без сумніву, був актором і завмер, забувши ролю (ніколи

її не знавши?), а з темряви дивилися тисячі очей, ба, увесь світ застиг, чекаючи на жест, слово... й стояв, закам'янівши, а з неба впали краплі: м'які, воскові, відчув їх на шкірі й бачив нараз, що каріятида в ніші під вікном плаче великими дощовими сльозами, й... тілом відчув оте, що уявляв раніше, – що я не більш живий, ніж ця кам'яна скульптура, чи, пак, вона не менш жива від мене, бо всі ми – я, каріятида, ніша, вулиця, ніч та й інші (міріяди міріяд!) – водночас актори, лаштунки й глядачі; граємо ролі наші і спостерігаємо тих, що грають поруч, інтерпретуємо їхню гру (радісні, зворушені, пригнічені), і нашою інтерпретацією-реакцією продовжуємо: будуємо сюжет, насичуємо зміст, впливаємо. Ні, не метафора! П'єса таки справді грається і граємо ролі в ній, в житейському театрі, лише таїна: хто злагодив театр, для нас і з нас? І що робити, забувши ролю (ніколи її не знавши)? Йти? Куди? З якою метою? Адже рішення завжди з'являлися у формі наказу: крізь фізіологію, нервову систему й казна що, й приходили іззовні (ми лише дуримо себе, що це прояви нашої волі!), і в конусі сяйва на нічній вулиці не існувало сумніву, що такі, якими є, ми – маски, речі, деталі, істотні лише тим, наскільки вдало виконуємо функції у задумі, суті якого не охоплюємо думкою, інтуїцією, почуттям, отож, не «хтось», а «щось», хоча в цей же час передчуття виміру необмеженої свободи актора, що вибирає ролю-долю (біографію, обличчя, суть), як елемент Гри, та однак елемент свідомий, істоти, що вирвалась із невблаганного циклю... І я захотів цього усім серцем! На нічній вулиці визначив мету, щоб її підкорити життя, й відмовився визнати реальність небезпеки, зробив крок (з нетерпіння та дитячого гону зробити по-своєму), тоді наступний... і не зупинився. Ніколи. Вже знаючи, що нема дороги назад. Як у цій країні на кінці світу, без грошей і документів і нікого тут не знаючи, ба, як вигнанець, проклятий Агасфер, якому ніхто не може надати притулку! Бо наївні ті, що вважають, ніби це лише зміна психічного стану! Дійсність вислизнула з рук: праця, житло, матеріяльні основи, люди, причетні до життя, ба, навіть Ти... навіть я сам не впізнаю у дзеркалі чужого обличчя...

Ти знаєш (передчуваєш), мусиш знати, як від того дня я не зазнав спокою в дорозі крізь щораз примарніші світи. І хоч би куди йшов, як Агасфер, ніс зі собою Смерть, і мене зустрічали жахом і прокльоном. І шляху назад не знайшов: наївної віри в порядок, добро, справедливість, щоб затулити Прірву з легіоном демонів, які розривають єство на десятки ворожих істот, а правду – на тисячі протилежних правд. А як тужив за найприроднішим бажанням жити простим життям: їсти, працювати, плодити дітей! Та вже бачив-збагнув

ілюзорність тих речей, тих світів. Уже не міг...

Чи Ти ладна збагнути мою самопожертву? Сьогодні ж кінець, день останній. Уночі приснилося, що я знову там, у конусі сяйва під ліхтарнею, вдивляюся до болю в очах у пітьму, а там... Вони. Мільйони. Чорних. У невагомому танку! І закричав од жаху, та не зміг вирватися з оболонки, мого сновидного тіла... мого тіла... Чи Ти готова зрозуміти? Якщо так, то пробач, що відходячи (після стількох літ-століть, – поволі, вагаючись, мов не з власної волі, та все-таки відходячи), залишаю ятрущий спогад. Бо навіть якщо час і забуття колись осолодять пам'ять про минуле, провини це не применшить. Провина множиться, як кров, – нащадки до п'ятого покоління носитимуть моє невидиме тавро: як кару та загадку про таїну намірів супроти найнезначніших із нас... Та годі вже. Вже світло з кута і голоси з подвір'я... Вже час...

Звідки течія слів (чиїх?) бентежить передчуттям небезпеки? Прощання з тим, що було? Чи опис майбутньої, страшної..? Бо якщо він жив моїм життям, хіба не став я на його місце у цьому самому сліпому..? Чи він таки перебрав ці випробування? Адже знаю, куди поїхав! Щоби серед джунґлів у Богом забутій країні на кінці світу доля кинула, хворого й беззахисного, в руки дикунів! А водночас це, без сумніву, продовження химерних інструкцій, які слід розшифрувати, надавши сенсу. Себто таки пересторога... і мимовільний спазм, хоч мав би вже не боятися: небезпеки, смерти... ні, лиш: чи впораюся, здогадаюся, здійсню, чи виявлюся слабким, тупим, ледачим... Вікно. Запорошена шибка й сіре сяйво світанку. Аж на хвильку ввижається, ніби чоловік з оповіді, що стоїть, насолоджуючись панорамою, бо ж, мовляв, людині, якій жити один день, не лишається часу на поспіх. Бо хіба кожен день не є останнім, вирішальним? Суть подарунку Смерти лиш у владному ствердженні загального правила, й ми, які його не отримали, чи не знайдемо відваги його вкрасти? Дарма, що не знаю, який світ знайду, вийшовши через ці двері. Але вийду! Це реальна суть рішення. Вийду! І мов крізь імлу (або той туманний нескінчений роман...), іти, свідомий лише наступного кроку, слухаючи химерних вказівок (лист, його слова), бо які живі (аж дихають) предмети під поглядом!.. Так довго шукаючи нитки розповіді, час нарешті свідомо жити нею. Лист. Взяти зі собою? Ні, лишити. Як слід-вказівку. Помитися. (Вода!). Вбрання (завелике, штани ледве тримаються на останній дірці

паска). Піджак. Гаманець. І важко думати про нього (востаннє?) без вдячности. Пальто. Ключі до авта. Так. Досить.

Золоте сяйво! (...й спогад! із глибин... сліпучий!..)! Каскадами – з блакиті і, продираючись крізь крони, гілляки, гілки, пасмами-ножами лягає на яскравозелений ряст. Бо світ, звісно, існує. За дверима завжди існує світ. Дзвінкий вітер пахне весною, як після років летаргії вийти на відкритий осяйний... (...хоч іще химерне оце, ніби форми-кольори (небо, дерева, земля) народжені з (туманної) субстанції душі... втім, мабуть, лише свідомо перейшов кордон, який, не тямлячи, переступаємо на кожному кроці, силкуючись втримати дійсності й антидійсності у крихітних наших...) Ось живий краєвид (справжній бог-чудо!) із сонячним знаком на чолі, увесь золотий, як зняти парсуну темряви, а згодом і серпанок форм, увесь із еонів світла – світляних волокон! Золотий дзвін світанку! Поріг котеджу й галявина. Червоний кабріолет, авто-символ (колір (киновар) іще з дитинства вкарбувався, так, черговий натяк-вказівка...). Дорога ліворуч. Дерев'яні східці скриплять, вгинаючись під ногою, а тоді земля, волога від роси, як відходимо від десяти років летаргії (у матці сну), покидаючи оту безпеку ембріонального стану, коли покладаємося, живучи, на материнські сили (родина, щаслива доля, матеріяльні блага), які захищають, та від яких залежимо. Тепер сам: незалежний, але й зданий лиш на власні сили. Бо нема нікого, хто жив би за мене. Так щезає перший наївний ентузіязм, та чи можу не радіти, не дихати щастям, відчувши життя в кожній клітині? Попри свідомість небезпеки, відповідальности, дійсна лише ця мить. Тут. Краса весняного світанку. Наступний крок...

І мотор заводиться на перший поворот ключа, та й питання про напрям поки що не існує: єдина дорога ліворуч, – кількасот метрів, і кінчається ліс (що тієї ночі здавався лябіринтом без виходу). Розлогий схил. Панорама (яскравозелена на тлі...), й дорога (стрічкою, змією) вниз, і моря не видно за пагорбами, та знаю, і знаю луку: молодий чоловік (пам'ятаю?) прогулювався тут із сивоволосим, літнім... І так, кілометр за кілометром, і вже темносинє... (під обривом блакиті) вдалині (то щезає, то знов...), дорога повертає праворуч, ведучи (пам'ятаю?) навколо міста, поєднуючись із більшим шосе, яким дощового дня у березні – автобус, молодий чоловік... так, туди: до того ж автобусного вокзалу. Перехрестя, хрест роздоріжжя, перше (мабуть) місце вибору, хоча нема сумніву, що

виберу. Повз цей сірий будинок. Як тоді. Наче справді колись, дощової днини навесні – я (в уяві? вві сні?)... Авто слід тут залишити. Пішки. До моря. Звідки й сьогодні – холодний, пряний... На бульвар уздовж пляжу. Брили криги й водорості на піску. Чайки, ніби повторюючи (відтворюючи?) тамтой контекст, світ. Хоче не зовсім, бо не лише день нині погожий, море спокійне (за кучугурами льоду ледь брижиться гладінь), а щось глибше, зховане під поверховим... Місто брилами барвистих кам'яниць спускається з пагорба до моря, справді красиве, хоча й змінилося (чекаючи?), поменшали (ніби) будинки й тісніше розміщені один біля одного, поблякли (хіба?) яскраві стіни, вулиці (дещо) іншими річищами пролягають... І ось, сподіваний гурт людей на набережній. Нині не метушаться, показують на воду. Й не поспішати, ні: увібрати це, відчути... бо неправда, що дійснісь (як вважав) слід споглядати тільки з відстані часу, крізь призму спогадів, думок, асоціяцій, мов тисячі дзеркал, які відбивають із безлічі перспектив, ба, наче світ – дзеркало, в якому, суттю, бачимо лише себе! Коли йти в ритм кроків, вітру, хвиль, що є водночас ритмом нашого серця, відчуваємо в собі обидві ці величні ріки: зовнішнього (незбагненного) і особистого. Отож куди? Берегом до бухти, шукаючи таємного входу в катакомби? Чи почати з простішої дії, без небезпеки остаточного розчарування, – розшукати тих, яких знаємо: сімох, що ведуть до восьмого? Чи зовсім відмовитись від усталених плянів, від оправдування дій у вузенькому діяпазоні того, що навчилися про життя і його механізми, – і, як тоді, у нічному саду – простягнути руку, й...

Група людей (не така вже й численна сьогодні): моряків, портових робітників. Засмальцьовані комбінезони просякли запахом риби. Стара шаланда ледь коливається на хвилях (фарба на бортах облущена, й важко визначити первісний колір), і миршавий чоловік у ній не менш отупіло, пасивно вдивляється в...

– Що сталося?

– Втопилася, – (обвисле лице... поряд... хрипко, допитливі сірі...).

– Хто втопився?

Тепер всі повернулися. Підозріло, напівворожо. А втім, як витримати погляд, не осуджуючи, та й не лякаючись, здається: це їх заспокоює.

– Аделя. Стрибнула отам, – (рукою – на мертві брижі). – Виринула ще там. А тоді як камінь.

Таки Аделя... І як один із них, завмерши на мить, дивлячись на гладінь, на плавучі відсвіти хмар, арабески блисків, розуміючи вже їхню (нашу!) пасивність, бо що рятувати? Я б не повірив сьогодні у жодне її слово, дію, жоден огірчений натяк! А втім, це вона ввела того (березневого? квітневого?) ранку в цей світ, в це життя, отож, схилити голову перед виміром її страстей, постояти серед чужих істот (як один з них) у мовчазній медитації, коли до болю нав'язливий привид розвіюється в уяві, зникає серед відсвітів на воді, арабесок блисків...

...а тоді йти (ніхто не озирнувся; мабуть, добрий знак, ніби пробився крізь першу стіну недовіри) вздовж бульвару, до білого, як льодовик: ГОТЕЛЬ. ВОРОТА В МОРЕ. Двері скляні. Тераса. І дещо відмінне все (від..?)... Бентежний підтекст нерухомости. Фоє... Кроки нечутні на густому білому... В їдальні (крізь скляні двері) – вітерець (відчинене вікно) збрижив скатертини, прокинувши давній... бо запах також, чи радше суміш запахів: старе дерево, порох, випране полотно. І при вікні... уявити (знову?) шкільне подвір'я... безлисті гілки, хилитаючись, шкрябають... галуззя, розходячись із трьох гілляк, наче артерії кровоно...

– Чим можу вам служити?

Звісно, я сподівався, чекав, ба, сам викликав, утім, мимовільний трепет... бо звідки взявся? Ніби вигулькнув з-під землі... І, помітивши, всміхається: заспокійливо, поблажливо.

– Я прошу пробачення, що мимохіть налякав...

– Ні, не налякали. Ви пам'ятаєте мене?

– Багато хто приїздить сюди, – (і тон разюче нагадує того, що в хаті на краю лісу передавав інструкції!) – Я приймаю вас і даю прихисток, але імена й обличчя пам'ятати – не моя справа.

– Але пам'ятаєте шторм! Навесні. Що потопив пором з острова.

– Шторм пам'ятаю. Багатьох вдалося порятувати, але багатьох таки...

– Молодий чоловік приїхав сюди вранці після шторму, шукаючи...

– Шукаючи сина.

– Сина? Ні! Ви знов припустилися тієї самої помилки! Та головне, ви пригадали зустріч, лише...

– Я не пригадав жодної зустрічі! Я лише знаю вас: ті, що приходять за гарної погоди, бажають спокою й розваги. Але ті, що приїзджають під час бурі, шукають. І майже завжди дітей. Але імена й обличчя пам'ятати – не моє діло.

(Що це? Глузування? Гра? Чи таки..? І хто за цим нерухомим, наче маска..? Що він знає про мене й моє завдання? Хоча враження, ніби вже сказав, лише я не вмію...)

– Даруйте. Я сьогодні не залишуся у вас. Але просив би гарячого чаю, бо кав'ярні, які бачив...

– Усе зачинено. Великодня субота. В принципі, ми обслуговуємо сьогодні лише наших гостей... Та нехай. Мені не дозволено відмовляти. За нашим законом: таким, як ви (колись вас було багато, тепер ви рідкісні гості), подаємо хліба і червоного вина... Вино не дешеве, але...

Щось тремтить на порозі, грані свідомости... від цих дивних герметичних..? чи в брязкоті скла з їдальні, мовляв, червоний напій, гіркий смак льоду, столик із шахами, як сидіти на кріслі в куті... та килим не той, хоч білий візерунок (камені підлоги, підземні джере...) імпліцитно захований у цьому грубому білому... і щось важливе – ось тут, а я не бачу! – ні, не про нього, адже ясно, хто він (хоч як сміє брати гроші за хліб і вино!), а, радше, про сина, нащадка... як в історії про чоловіка й Смерть, аж тягне зосередитись, утратити відчуття оточення, щоб ладними були прийняти з глибин будь-яку картину, слово, символ (найстрашніші, несподівані, ніби абсурдні), як конкретну правду й об'єктивну реальність, і чекати: відмовившись від упереджень логіки-статистики, не сподіваючись, не вибираючи, по суті, не чекаючи, ладні завмерти на необмежені віки... та водночас бути готовими цієї миті, ставши віч-на-віч із темрявою, яка...

– Шторм!

Голос! – нарешті! (як я втомився, чека...) Шторм! І немов прорвалася гребля – Грім! Блискавка освітлює брудну стіну! І прокинувся (я?), зіпрілий, нажаханий од... і тягар (страшний, темний...) – і вітер реве у темряві, ридає, регоче, кричить, гупає віконниця, і час-чорна-смола, липка (суцільна) чорнота, і ритмічний стукіт (дерево об камінь), і дощ, змішаний із піском, періщить, і страшний синій блиск! – аж голову захистити руками!.. і брязкіт..!

– Що ти вчинив?! Негіднику!

Стоїть, заломивши руки, а біля ніг: скло, червона пляма на білому килимі (як тоді на сорочці!) Та цієї миті – стукіт! Нахабно. Вікно! Остаточно приводить до тями. Чорнявий. Поліцейська уніформа. Старий,

кинувши все, біжить, уже надворі... поліцейський сперся об шибку (довгі кістляві пальці: знайома форма!), говорить, кидаючи пронизливі погляди сюди, а той, зігнувшись, киває головою, чорнявий іде, та ще спиняється, тицяє пальцем просто в лице (мовляв, «заборонено, сучий сину!») й тоді зникає, а той стоїть, глипає (неприхований страх), поволі повертається крізь скляні... та я вже готовий, ба, надхненна хвиля полегші, коли втілилось те, що...

– Бачиш, що ти накоїв, негіднику? Новенький килим! Білий! Як же я вичищу?!

– Я допоможу, але...

– Не торкай! Я сам! – істерично! Кидається, мов захищаючи тілом, і спина: жалюгідна, худа... як він обережно шукає обламків розбитого... прибирає... та чи в цій старечій спині (ледь сіпається од спазмів) не захована відповідь на мої питання: хто я, яке завдання? Чи в білому килимі (бач, символ заплямлений кров'ю!), бо скільки йому лишилося: рік? день? година? Видиво секунди остаточного зникання того, що мало бути життям, хіба не є універсальний знак нашого всесвітнього братства? – нас-предметів-для-Долі, чиї єдині досягнення – виконати обмежену функцію? Нас, від яких я нині відходжу... Чи ні? Бо як уже разом стоїмо навколішки: плече-в-плече, як обережно виймати скельця, яких він не помітив (він вже не протестує, лише відвернув лице, аби...), чи це (нарешті!) не є спроба глянути за ширму упереджень, які досі..?

– Треба сіллю посипати. Чимскорше. Щоб забрати плями від...

– Так, сіллю, а тоді водою з милом...

Червоні очі вже сухі. Бере уламки скла, несе, а тоді на кухню: по сіль, воду з милом, ганчірку. Та хліб на килимі (впав із таці) вже не для мене. Лише від дверей глянути, як педантично посипає...

– Я готовий заплатити вам за хліб і вино.

– Ні. Тобі час іти. А мені – зачиняти. Сьогодні не прийматимем нікого.

І через вікно з обвіяного вітром бульвару (...пронизливий вітер, морозом пройма...) ще видно, як дивиться услід, а місто нараз ніби вимерле. Порожній бульвар. На набережній ні душі. Сірочорне (моторошне) небо, й з краєвиду зникла самопевність, з якою я йшов сюди, говорив із ним. Лиш меви ячать (налякано?) над сірою водою. Немов від порожнечі душі, відсутности чіткої людської мети, бо куди йти і що робити?

В чужій дійсності, де все ніби повторюється вдруге, себто, де мало би бути очеви... Дзвони! Як голос порятунку! Лунке гудіння! Звідти! І ця вуличка, що, коли повернути туди, а згодом ліворуч, веде до малої...

– Стій! Ти куди?!

Голос, як постріл, прилютовує. Таки нахабний хам! І наче вистрибнув з-під землі, хоча, мабуть, ховався в одній із брам...

– Пане начальнику поліції! На вашому місці я б говорив до людей тихіше й привітніше. Можете когось налякати таким несподіваним криком, а я...

– Ти куди?

– Я?.. Я до церкви. Сьогодні свято й... А втім, яке... тобі діло?

– Туди заборонено йти.

– Заборонено? А це чому?

– Слідство. Йди до собору на площі. Обійди квартал і піднімайся...

– Але я хочу сюди. Й не бачу причини, чому...

– А я ще раз кажу: туди йти заборонено!

– Чому? Яке слідство?

– Не твоє діло! А тобі яка, до біса, різниця, в якій церкві молитися?

– Годі! Досить нахабства! Бачу, ти мене не впізнав, тому нагадаю, що на особистий наказ мера Бар'є я офіційно брав участь у слідстві, яке...

– І тепер в офіційній справі тобі конче треба до тієї церкви, га?

– Нема чого глузувати. Я маю важливе завда...

– Важливе? А чому саме до тієї?

– Це моя справа. Зрештою, досить пояснень. Ти не маєш права мене...

– Не маю права? Я маю таке право: кажу, що ти не підеш сюдою. І ти не підеш! Ясно? А щодо «офіційної участи», то навіть діти знали, що один дурень ховається від дружини під спідницею в коханки, а другий хоче під спідницю тої дружини залізти! Мені наплювати, за якою химерою ви... ти бігаєш, але тут моя територія! Коли я кажу йти геть, то ти стули писок і йди!

Холод-злоба у голосі, немов диявольські (чи раптовий крижаний подув звідтіль..?), і де відчуття внутрішньої правди, моя самовпевненість?!

– Гаразд. Грайся в свої авторитети. Що іншого тобі лишається, адже ти всього-на-всього малий провінційний чиновник, і то низенького ранґу.

Зрештою, я зустрічатиму сьогодні мера Бар'є і...

– Бар'є, га? Того старого дивака, який никав у ратуші, а тоді кинувся зі скелі? Зустрічати як? На спіритичному сеансі?! Та й навіть якби, кого ж цікавиить, що він сказав би?

Кинувся зі скелі? Що він верзе? Та важливіше: що я верзу, чиню? Гаяти час останнього дня на ідіотську сварку! Негайно обернутися, навіть не пробуючи робити вигляд, і не озиратися, як цідить, – «Йолоп!» – ні, подалі від нього, розмови, а насамперед від мене, що говорив! Нехай бачить мою спину й думає, що тікаю!..

Вітер, як скажена собака! Тут ніщо не спиняє його стихійної сили. Та сприймається без нарікань. Належиться! І вже ясно, куди тепер: до ратуші або білої вілли. Бо невже правда, що кинувся з..? Як бояриня? Чи як уві сні: гори, темна постать кидається зі скелі у провалля, а друга (я?) повертається од моря... Ноги самі несуть: із бульвару на вулицю, що стрімко підіймається на пагорб. Шлях такий очевидний, що й не виникає питання про вибір. Ба, спроба зійти з цієї (наперед наміченої?) дороги була, либонь, наївним бунтом еґоцентрика, який ще не збагнув, себто його зневага – парадоксальне благословення ворога, який... дарма, що не знаю, досі не второпав, з якої причини вони цікавляться мною, пробують формувати... Шпалери фасад. Коридор крутої вулиці, втиснений між стіни старих мурів. Її назва від ім'я боярині, леґенди про яку я таки ніколи не чув. Узагалі, не покидає враження чогось забутого, не зрозумілого як слід... немов щось було просто перед очима, а я... як те, що ось пройшов повз будинок у саду, бачив напис, втім, не запам'ятав. Гаразд, вернутися (може, викликати зовнішньою дією внутрішню реакцію?), перевірити будинок, напис...

Це єдина прогалина у тяглості фасад. Тінистий сад. Огорожа з чорних металевих дротів, а там, ось, чепурний, зелений.. і золоті літери: МОРСЬКИЙ МУЗЕЙ... Отож! Химерні (ніби з іншого світу) створіння у скляних кабінетах, жовта табличка, а тоді карлик-сторож при вході до... Зрештою, вхід до катакомб мав би бути також десь у бухті (оповідь про людину й Смерть), себто неподалік від місця, де бояриня з леґенди... а може й (якщо справді!) Бар'є... себто Скарб... і яка могутня від цього хвиля тепла! Й аж соромно: які мізерно ниці ці наші битви, сутички, виграші й поразки, навіть за наші маленькі життя, супроти Життя-леґенди! Ба,

може, це і є завдання: віднайти Скарб! (Хоча хто повірить такій химерній..?) Бо навіть поведінка поліцая натякає. Чому спиняти, відштовхувати, якби не ховав чогось? Звісно, врешті-решт це не конкретний скарб (монети, золото, хоча й це можливе, та не як самоціль, а метода, шлях...), – ідеться про Скарб, довідавшись про який, продаємо все, що маємо, аби купити клаптик землі, де він захований, мовляв, «там твій скарб, де твоє серце», скарб у катакомбах душ! І сонце (від усвідомлення?) пробилося крізь хмари! Проте, як завжди, це нічого не ґарантує, бо лише сильні переможуть, а іншим – падіння в безодню поразки... Та хіба основне, чи я переживу? Ось, сіра плита хідника: як тієї Великодньої неділі (наяву? вві сні?), і не просто *déja vu,* а таки бачу-живу: людина (я?), що зупинилася, згадавши, і водночас ця друга: той, що біг, нажаханий, і повсковзнувся на камені, і тоді кімната з порепаними стінами, ліжко, світло відкриває хворе тіло муру, сіре, з грибком, і вікно, за яким нічого не існує... та водночас він-другий (двійник?) спинився на цьому самому місці, шукаючи, й (уперше?) відчув-знайшов на сірому камені... слід його й своїх... майбутніх кроків... І що це для мене: тут, тепер? ілюзія? галюцинація? Мов троє людей, а водночас одна: я сам, ба, три аспекти усього: початок, кінець і те, що поза початком-кінцем, процесом зміни, дії, перетворення... бо чи кожен із нас (річ, ідея, істота), бачений у чотиривимірній іпостасі, а не в миттєвій тривимірній тіні, не вміщує народження, смерти й кожної події, кожного уламка секунди?.. Мовляв, юнаки – це ті ж самі старці на ложі смерти – кожної миті... і так на найзвичайнішій плиті хідника (як вікно в іншу...) життя може воскреснути у всеосяжній візії самопізнання! І хіба лише моє? Чи всіх? Бодай оцього покоління з розколеною навпіл душею? Й залишилося тільки (мені? нам?): реалізувати сенс завершеного циклю і пережити фінал, одним словом, – яка банальність! – пережити до кінця останній день і... таки?.. Ні, не основне, чи я, чи ми... Лиш, як мисливські собаки, – по слідах (ледь дійсних) у душі... й не треба підводити очей, читати напису (червона кам'яниця, БАР: ПОДВІЙНА ЗУСТРІЧ), щоб знати, повернувши праворуч, теж можна увійти до «забороненої» зони. Та ні, передбачив, сучий син! Стоїть! Помітив, і тіло напружилось! Таки ховає щось, боїться, хоч яке мізерно неістотне, котрий із нас переможе, дарма, що від того залежить життя... Й лише на півдорозі, на повороті, ще зупинитися, глянути на вікно. Запнуте фіранкою. Порожнє...

Площа. Собор. Поліровані камінні плити відбивають обрис постаті й рух. Білий будинок ратуші. Леви на підмурках. Втім, уже ясно: тут його нема! Зачинено. Лиш вулиця, що проникає в «горішній лябіринт», меандр вуличок, провулків, які ось прокидаються з зимового сну (блиск сонця на фасаді, зелені бруньки, Великодні декорації на...), а проте він із білим, як льон, волоссям на нічній вулиці в імлі говорив же про білий дім на скелі, себто хіба..? І ця вуличка, одна з багатьох подібних, якою веде ледь відчутний слід, могла б, у принципі, бути тією, на якій його бачив... стовп для оголошень, це дерево... А тоді біла вілла (справді шикарна). Брама. Еліпса стежки. Жорства. Крислата липа посередині травника. Він, який жив тут, іноді ставився до мене, як до...

– Ти повернувся, сину...

Постать у прямокутнику дверей, у чорному, наче...

– Я знала, що повернешся. Він вагався, заки відійшов. А я знала. І водночас знаю, що, напевне, одразу йтимеш далі...

– Ви дуже мудра, Маріє.

– Ніколи я не була мудрою. Життя навчило розуміти, що ви ніколи не залишаєтеся зі мною, приходите лише на те, щоби...

– Себто він відійшов? А ви не пішли разом із ним?

– Колись, може, й пробувала б, але тепер... хто доглядав би мій дім?

– Ваш?

– Ти думав, що його... Всі так думали, та він не мав жодної власности, крім паперів і книжок. Та й ті, видно, втратили для нього цінність, бо залишив усе й відійшов пішки так, як колись з'явився... Заходь, сину. Я нагодую тебе, й ти зогрієшся. Сьогодні холодно й вітер...

– Ні. Я щиро вдячний, але не можу. Мушу йти...

– Почекай, бо, зрештою, він лишив тобі вістку. Химерну: що відходить не дорогою крізь місто, а вниз урвищем. І це правда. Туди пішов і не дозволив мені навіть дивитись. Не знаю навіть: зійшов чи зірвався зі скелі, бо відтоді ніхто не чув і не бачив. Та, мабуть, не зірвався, бо знайшли б...

– Урвищем до моря?

– Ось там за будинком. Та хіба й ти туди полізеш? Не йди! Упадеш!

– Я зроблю все, щоб не впасти, але йти мушу. Маріє, благословіть на дорогу...

Звідки ці слова, такі дико неприродні? Старомодні, з іншої доби,

повторені, але... Бо збагнув, що завдання неможливо здійснити, покладаючись на власні людські?.. Її обличчя миттю прояснюється, стає врочистим, як підводить руку, та згодом усмішка щезає. Вона поспішає слідом: неспокійний погляд на моїй спині, – крізь подвір'я на край урвища. Двісті метрів прямовисного обриву! Внизу море кипить серед скель бухти, і лише лінія-слід серед каміння, глини, брил нерозталого льоду, бо стежкою цього не назвеш, хоча, очевидно, туди він пішов. Й вітер: крижаний, пронизливий, убив...

– Маріє, якщо хочете допомогти, відійдіть і не повертайтеся, не дивіться. Я мушу сам!

І, спускаючи ноги у відхлань, намацуючи нерівну, прямовисну, судомно тримаючись грані, яка може виявиться останньою опорою, кінцевою ланкою-спогадом... (бо чи не мусимо прощатись, як ті чарівники в мексиканській пустелі, стрибаючи зі скель?!), ще видно в уяві її очі, напівблагальний погляд, що водночас сяє блиском (гордости?), хоча відійшла згорблена од неспокою, чорна, дрібна, ще обернулася біля будинку, проте сховала обличчя, помітивши мій... зникла... щоб стало легше, забувши про неї, намацавши маленький виступ (камінь? замерзлу груду?), ставши на... щоб поволі втихомирився неспокій, камінь у шлунку, розчинився в усвідомленні, що, попри зовнішній скепсис, Бар'є шукав, напевне, того самого, бо спуск до бухти мусить бути пов'язаний зі Скарбом, шуканням Скарбу, тому й треба спускатися цим божевільним шляхом попри небезпеку й незалежно від того, куди він... мовляв, людина живе крок за кроком, мить за миттю, й, зрештою, якщо старий Бар'є не побоявся, хіба ж я буду?! Головне: не дивитися вниз, а просто перед себе, на стіну, бо голова... Та цієї ж миті нога зісковзує, земля вислизає з-під задубілих... і тільки крикнути, втративши рівновагу, їдучи животом по мокрій, крижаній, розпачливо орючи нігтями (до крови!) тверду глину, як гострі леза леду ранять груди, живіт, лице, й тільки в останню мить вхопитися за камінь (аж неймовірно, неможливо!), і повиснути, напівпритомний від... і висіти, стискаючи руками рятівний... притулитися тілом до студеної стіни, слухаючи, як серце... дико... як крик ще лунає, а камені й грудки замерзлої глини летять униз, відбиваючись від стін. Ні, не дивитися вниз! Не дивитись! Лежати, нерухомо, довго... заспокоїтися, ногами намацати надійнішу підпору, щойно тоді розплющити... вдивлятися

в брунатно-білу... озирнутися... бо хоч зсунувся не менше п'яти метрів геть від «стежки», та водночас подолав важкий відтинок, тут схил лагідніший, скелясті шпичаки ближче один до одного... і, крім того, вже неможливо думати про повернення, себто добре... лиш вітер пронизує... відпочити, а тоді дуже поволі, метр за метром, уважно, виважено намацуючи ногами, перевіряючи руками стійкість каміння, вкопуючись пальцями глибоко в крижану... бо ж вибір дороги заполонює всю увагу: відчуття подробиць доторку, нюансів – кожен орган і м'яз має своє завдання й кожен значуще говорить мовою чуття, бо хіба ми будь-коли слухали з такою зосередженістю? чули виразно живу їхню мову (хіба що це я тоді, ми, в темряві нічного саду простягнули руки й..?), шляхетні, нечутні звуки, «слова несказанні», в бездумному стані чистого буття, майже забувши про плин часу й мету (якщо мета взагалі існує, існувала), поволі посуватися... вниз, коли рух – уже самостійний зміст, оця (сутність щоденного щастя?) виснажлива мандрівка від точки А до Б, іноді зупиняючись, притулившись до землі, важко дихаючи (як сорочка липне до тіла, а в грудях колючий...), і м'язи ослаблені роками (століттями?) сну-нерухомости, а втім, попри втому-біль, поволі, вперто, вперед, униз, метр за метром, хоча ми не вибрали цієї дороги і вона важка... ні, ми ніколи не мали вибору... І як довго так? кількадесят хвилин? години? роки?.. коли нема дороговказів, не дивлячись ні вгору, ні вниз, а лише перед себе: на камені, то сірі, то світлі, то майже чорні, й глину, брили льоду (від доторку задубіли, аж болять, долоні), а іноді віхті трави чи мізерні кущики, які пробують рости в несподіваних місцях, увесь цей вигляд узбіччя, мов лик напівзнайомої... й щойно після довгої цієї мандрівки – камінна брила, де досить місця, щоб присісти, озирнутись навколо... дякувати Богові, над головою вже височезна стіна урвища, не видно кінця, а внизу, під ногами, вже не більше, ніж п'ятдесят метрів – пляж, ритмічний рух білих, синусоїдальних... (змій?..) і щойно тепер знов чути їхній шум... море бурхливе: буруни, напливаючи лавами, грімко розбиваються, й вода темнозелена, майже чорна, а водночас біла піною... лиш тепер відчутно, як від зусилля ниють м'язи закостенілого тіла, і... що? Що далі? Зійти на пляж? Це все? Я ж міг би добратися туди побережжям, не ризикуючи життям, не промерзнувши, не закалявшись від голови до ніг, як..! Помилка? Наруга? Чи йшлося про саме ризикування життям, зусилля, ініціяцію?.. Але ні! (й серце завмира!) – ліворуч, внизу,

двадцять метрів, де глиниста стіна переходить в скелі, й за однією (з берега не видно було б!)... шматок якора! Знак, який можна побачити лише звідси! Таємний вхід?! Себто скарб, імовірно, не лише леґенда, а... й тільки не піддатися тепер сліпому ентузіязмові! Подолати тих двадцять метрів... а це ж важкий відтинок, і слід відірвати очі від якора, забути про скарб, зосередитись на повільному доланні простору між мною й... чим?.. на повільному доланні... метр за метром, бо ж так і живемо: крок за кроком, мить за миттю, нездібні прискорити миті відкриття, здійснення, завершення... бо хіба можемо сказати: «ми шукаємо»? Це Вона (Він?) вибирає місце й час зустрічі, ба, суттю, шукає нас... Нарешті скелі! Й легше знайти опору, кілька кроків і... широкий виступ, де можна (нарешті!) нормально стати, випростатися, кинути погляд униз, де море рокоче, кипить, і таки ніби вже тут був, бачив із цієї перспективи... А за скелею (справді обламаний кусень якора: заіржавілий, старий) – перехід на пласку плятформу, й серце – несамовито! – темний рот печери! І прихилений до скелі, костур, і раптом спогад (невже сам бачив?): старець-жебрак іде, спираючись на ковіньку... себто, й він був тут? Отож, ще одне (моторошне!) значення печери: вхід до Царства Мертвих, який...

– Гей! – гукнути в темряву, й печера відповідає глухим: «гей-й-й...» Глибока, не просто вимита водою діра, отож, заходити без світла? Бо ж досить упасти в темряві, зламати ногу, щоб... Бар'є не лишив інструкцій щодо ліхтарика, хіба що йдеться саме про те, щоб отак, життям ризикуючи..! А проте – згадав! – він, у хаті в лісі (той, що жив за мене...) залишив у куртці коробку сірників! Таки невипадково! Трохи замокли й, правда, навіть при найощаднішому вживанні не вистачить на довше, ніж... кількасот метрів? А тоді що? Втім, вибору немає, хоча щойно п'ятий замоклий сірник (чотири знищені) хисткою сферою осяває нерівні стіни, долівку, блискучу від напівзамерзлої води. Справді Аїд, та не зволікати, поспіхом, поки не вигорів, поки щось видно, пройти далі, вдивляючись, бо ж це єдиний спосіб: іноді вживати сірники, а в міжчассі навпомацки, та йтиму лише доти, доки видно світло входу за спиною, бо в міжчассі може знайду (мушу знайти!) щось: допомогу, знак... згас, та ще обережно промацуючи ногою темряву... ще крок, а тоді ще, уже певніший, ще кілька, й запалю чергового... Один, два, три... тут уже глибока тиша підземелля, й лише невидимі краплі зі сплеском розбиваються на камінній... ритмічний звук...

Чотири... Запалити? Ще кілька кроків. Бо, може, слід іти, як тоді крізь сад? П'ять... Шість... Обережно! Каміння слизьке від... напівзамерзлої... Сім... Ві...

– Йо-о-о-й-й! – крик, і біль скажений (панічний жах!), як гепнувся спиною, раменом, боком об камінний виступ, падаючи, і з'їхав уздовж нерівних, шпичастих... роздираючи куртку, вбрання, і гостра, мов лезо, грань розрізує правий... вгризається аж... неймовірно болісно!.. а тоді з розгону – у крижану воду! – з головою! Аж блискавично ціпеніє, дух забиває – дияволь-ський жах-холод! – аж вмираю від нього! – лише відчайдушне вимахування руками дає змогу випірнути, та не годен повітря зловити задубілим (нажаханим)... скованими леге... як риба, витягнена, й рот захлинається солоною, огид... аж, б'ючи руками, пливучи – нарешті! – схопитися всіма силами за мокрий камінь, підтягнутися, виповзти... й лежати так хвилину, хоча аж тіпає від морозу, страху, розпуки, схопитися – й бігти до світла виходу, – сонце, хоча маленькі молекули теп... та лише вітер – до кісток (диявольський, крижаний)! Зуби цокотять, а тіло... і щойно тут видно: кров, увесь бік, та й штани – бронзово-червоні, просяклі, – мусив пошкодити жилу, бо кровотеча... (яке божевілля спонукало..!) Якомога швидше – до міста, людей! – на плятформу між скелями, але й тут... – бо ж знаю (бачив уже з цієї перспективи, відчув цей..!) – *вибігши, осліп від багряного сяйва, флуоресцентного блиску... що піднімалася (кров!) на хворобливо бліде небо... і стала третина моря – кров'ю... бо повертався з глибин, що нагадували Смерть, що були... і Сила виходить, чорною смолою виливається... щоб не бачити знову (вдесяте? всоте?)... видіння корабля й людей невинних...* і на мить нічого не видно за ширмою сліз, спогадів-ясновидінь, хоча видиво – моментально – й нема... Небо сіросинє, бліде, море зеленочорне, закривавлена рука, бік, штани, розпука шматує серце, коли лізти вниз, забувши про обережність, ладний кинутися стрімголов, аби лиш потамувати цей біль, забути, бо порівняно з тим – чорт забирай, що правий бік, коли повзти по скелях, рве, мало не позбавляє тями, чорт забирай, що руки, закривавлені, поранені, задубілі, ледве їх можна вважати частинами мого... частинами тіла, та все таки воно веде, перебравши контролю, формує жести, рухи, «несе» кількадесят метрів по прямовисній... бо ж «я», тремтячи від холоду й надміру емоцій, навіть не годен

втішитись, досягнувши берега, навіть відчути полегшу, та й урешті-решт хіба цей карколомний спуск і ця гонитва божевільна, оббиваючи ноги об камені, ковзаючись на льоду, падаючи, підводячись, не є повторенням отієї (його? моєї?), що відбулася (вдесяте? всоте?), отож відтворенням (грою?), що повинна ж (не так?) відсторонитись від одержимих емоцій? Чи, навпаки – передбачення... майбутніх кроків... і *тікаючи од моря, Голосу хрипкого з божевільної туги (моєї?), який бринить у вухах, очах, ніздрях, на шкірі: шумом, повівом, солодкавим запахом крови, оскаженілим ячанням мев... проникав у не менш страшний... розмову з матерією, що її сформувала рука людини, чорним асфальтом, каменем...* бо обриси портових кранів, які даленіли на тлі, вже ось... та колючка немилосердно ниє в боці, й усе це, крок за кроком, хвилина за хвилиною, – (ввижається) віки, а може, одна лиш мить, бо вже окраїни порту, порожній бульвар, нарешті, о, легше бігти, хоча... дихати вже неможли... й колючка... і страх, як кров – цівкою, краплями... на чорний... аж (нарешті! скільки літ!) вуличка, побита сіра плита *(пагони жовтої трави, волосся мертвих...)*, бо таки пригадування (майбутніх кроків), хоча водночас і відтворення (повторення?) того, що (вдесяте? всоте?)... й далі вже не в силі, вже відмовилося, далі лише одна розв'язка, одне місце й одна-єдина... до якої я... століттями... і тепер – рештки сил, пробігти кільканадцят... до червоної стіни... *наче повернення до матки, крізь вологу браму й млосний запах крови, сечі, блювоти... та... двері з металевими прикрасами на кінці пасажу...* розчахнути останками сил... темні шпалери, рибальська сіть, шинква... Й очі (Твої!), прозороблакитні... смуглява, з білим, як льон... І не годен вимовити, пробелькотіти найпростішого... та Ти розумієш (як тоді), побачивши брудного, закривавлено... розширені зіниці, мов на привид, – та в них уже турбота, неспокій... любо..?

– Швидко нагору. Зогрітися й промити рани, щоб не... Хутчій, хутчій!

Як тоді, мусиш вести-тягнути, бо ледве човгаю, схопивши під пахви, п'яного, напівмертвого... й таки (хіба?) втратив притомність, бо вже двері (Твоє обличчя дуже близько, якого я так довго...), й стягаєш із мене закаляний, мокрий-крижаний... сорочку, штани, підштанці – на купу, бо (Ти це сказала? чи той старий із білим, як льон?.. чи дівчинка в кутку, – дві чорні кіски з-під... і очі, вже не залякані...) – «час тепер митися в іншій воді...», втім, страшно – вся ця кров, уся ця... та нічого, бо знаю цю

кімнату, пам'ятаю (сон про живі картини?), – вона пахне чистотою, Тобою, й пам'ятаю: струм гарячої води, який змив століття страху! – ба, тіло аж тремтить, нетерпляче чекаючи, так, нарешті! – як ось і тепер... від якого... століття сну, страху, несвідо... століття сну, несвідомости... й тепло поволі проникає, доходить, виповнює... тіло, клітини, душу... віддих вирівнюється (нарешті!), підтримує... життя, світобудову... я ж урятувався... Господи! всі ми врятувалися... віджива...

– Ти знепритомнів, чуєш? Але вже час. Неможливо зволікати. Я принесла сухий одяг... чуєш?.. – (поволі... крізь бганки часу... щоб докричатися (дошепотітись?) до свідо...) – Вже час...

– Як довго я..?

– Нічого, всього кілька годин. Ти втратив багато крови.

– Кілька годин?!

– Не хвилюйся, встигнеш... – (знову тон таємних інструкцій! Встигну куди? А втім, основне – віджити, позбутися, розчинити залишки холоду, страху, розпуки... адже ж... ми врятувалися?..)

– Я принесла одяг, – (кімната, фантастично розмальовані стіни, плед, канапа.) – Підводься. Обережно, рана не зарубцювалася. Заболіло?

– Нічого... – (одяг білий, як сніг. Білий бандаж навколо живота, на якому червона пляма (правий бік), та й на руці, у заглибині між підмізинним і малим – довга рана... яка (знаю!) залишить білий шрам, – там, у підземеллі? випадково? чи вже тут, свідомо? Та це не основне. Основне, що врятувався, врятувалися. Повернувся...)

І яка жива матерія дійсности, як уже в бронзовій кімнаті бару (стіни облицьовані деревом), а Ти (волосся, як льон...) за шинквасом, і стіна-барельєф скла: пляшок, склянок, келишків, сіть зі стелі... ритм кроків, як постукуєш підборами, виважено, обмірковано (ніби й це – аспект інструкцій), наче линвоход, над... (ба, може, справді вузеньким, наче лезо, мостом між двома реальностями, йдеш і мене ведеш?..) і час зупинився в ритмі кроків, руху постаті з гривою білого, як льон... то виринає, то зникає серед кольорового скла різних форм, бо, зрештою, чи я, що дивлюся, не той сам, який вбіг сюди (брудний, переляканий) у день шторму? або який прийшов, шукаючи загубленої людини, і сп'янів від... Твоєї дивної краси... від любови до Тебе, яка завжди, століттями... хоч водночас щойно мить, як уперше Тебе побачив, – кордон, що відмежовує дві миті, реальності, особи, тоненький,

недійсний (внутрішній кордон обмеженого світобачення), особливо в цій кімнаті на межі, кімнаті-дорозі, якою ведеш мене ритмом кроків, бо який оманливий-ілюзорний цей плин, послідовність годин, днів, подій, зміни обставин-декорацій, і яке недійсне почуття безпеки, що його нам приносить (парадоксально) ця одвічна мінливість, невпинний рух, дозволяючи забувати, що абсолютно все, що маємо, завжди лише тут і тепер, і більше нема нічого! Тоді хіба доцільно питати, хто я – цей чоловік, чи тамтой? У цій кімнаті я завжди – чоловік, що прийшов, тікаючи, шукаючи, побачив жінку неземної краси й... сп'янів від...

– Ти врятувала мені життя. Я завжди пам'ятатиму...

– Не я врятувала. Я тільки допомогла видужати, коли тебе вже порятував хтось інший, – (знов цей тон, хоча й забарвлений ніжністю. А водночас ще дужче – враження виходу за межі, ніби, як чоловік з оповіді, я вже бачив Смерть, розмовляв з Нею...)

– А проте я не достйний твоєї прихильности. Я вбив його.

– Вбив?

– Я вбив його своїм страхом. Злякавшись, кинувся на нього, а пізніше спалив його тіло разом з кораблем, який він будував. І все це, щоб заховати слід моєї провини. Ти, напевне, ненавидиш мене.

– Я не ненавиджу оповісника новин. Та й ти не вбив його, бо і не міг убити. І він не вмер.

– Повір мені. Я бачив його! Я спалив його тіло!

– Є мисливці, – (знову цей тон!) – які вирушають на крижані арктичні рівнини полювати на білих ведмедів, узявши з собою лише ніж, а тоді мандрують на другий кінець світу, щоб в джунґлях голими руками задушити тигра. Для них страх є володарем. Вони живуть ради страху й ради нього гинуть. Чоловік, про якого говориш, був таким мисливцем, найвідчайдушнішим з усіх, та однієї ночі вві сні побачив обличчя Бога й умер від любови. Ти не міг його вбити, тим більше страхом. А якщо він відійшов і тебе вибрав на свій похорон, то радій. Він усе життя горів у вогні, в якому й ти маєш згоріти... Ти ж сам пішов до катакомб.

– Так, але не знайшов там нічого, крім жаху.

– А чого шукав?

Чого насправді?

– Я шукав навпомацки, не знаючи, чого шукаю. Мабуть, таки скарбу

душі, долі, призначення, того, що надає змісту...

– І сподівався знайти це там, у катакомбах?

– Не так знайти, як... я сподівався побачити знак, напрям, але...

– А чи не знак падіння в крижану воду, що привело тебе сюди? Чому воно тебе не задовольняє? Тілєки тому, що ти не приїхав на білому коні, а прибіг, поранений і наляканий, шукаючи допомоги? Ні, ти не шукав долі й сенсу, – (твердий, металічний блиск!) – Ти шукав страху, і його знайшов. Ти також шукав золота, грошей, але їх знайти не спромігся.

Страху й грошей? Чи таки самообман, який прикриває найпримітивніші спонуки? Хоча від миті, коли я побачив (ява? сон?) чорного птаха на світанковому небі, що злетів до сонця і став золотою зорею, я завжди відчував...

– Я знаю: ти маєш рацію. Я йшов зі страху, бо не було іншої дороги, й зі страху шукав багацтва, ілюзії безпеки. Та вже пробую не боятися.

– А чого шукаєш тепер?

(Ритмічний стукіт підборів... зникаючи й виринаючи серед скла різних форм-кольорів... у кімнаті на межі... напівдійсна, напіввимрія...)

– Я і тепер потребую твоєї допомоги, кохана...

– Кохана? – (очі: неземноблакитні, магі...).

– Ти знаєш, що я завжди тебе кохав. І ти єдина можеш допомогти мені на цьому етапі. Ти знаєш оповідь про чоловіка й Смерть. Я знаю лише фраґмент, а сподіваюся, що...

– Що можеш знайти в оповіді правду про себе?

– Ти в це не віриш? Ідеться, звісно, не про абсолютну правду, а знак, вказівку. Бо ж хіба всі ми не шукаємо того, що й він у той день? Скажи, ти її знаєш?

– Усі в місті, хто її знає, якимось чином чули цю оповідь через мене. Я почула її в дитинстві, коли на Великдень до нас зайшов чужинець, несподіваний гість. Та й навіть він не знав остаточного варіянту, навпаки, наполягав, що розв'язка не усталена: залежить від того, хто розповідає, й того, хто слухає, і, залежно від контексту, може щасливо закінчитися або призвести до кривавої трагедії. Хоча в суті своїй вона ніколи не міняється, й вислід завжди той самий.

– Чи ти погодишся розповісти версію, яка... мене навчила б?

– Ти на роздоріжжі, – (знову цей тон!) – себто для тебе справжні

щонайменше дві розв'язки. Перший варіянт: коли Смерть повернулася наступного дня до хати чоловіка, а він чекав, зодягнений у подорожнє вбрання, готовий до дороги. Вона оглянула його (це було незвичне почуття: удруге прийти по цю саму людину) і спитала: «Як сподобався тобі день, який ти отримав від мене в подарунку?» Чоловік схилив в пошані голову й відповів: «Дякую Тобі, бо не було щасливішого дня в моєму житті. Я знайшов скарб, дружину й нащадка...»

(Невже? Невже таки?!)

– Смерть недовірливо глянула на нього й мовила: «Вчора я подарувала тобі день понад дні, що були тобі призначені. Сьогодні хочу почути з твоїх вуст, як ти використав мій дарунок. Розкажи точніше...» Чоловік відповідав обережно, та без страху і сумнівів: «Я пішов до катакомб, надіючись, що в останній день чудом зможу віднайти скарб, що його стількох, таких як я, неуспішно шукало стільки років. Та я не знайшов там нічого, крім жаху, і мало не загинув, упавши в крижану воду, і не втопився, мабуть, лише тому, що Ти сама пообіцяла мені, що доживу до вечора. Наляканий, майже замерзаючи, я раптом пригадав приятеля, з яким колись ділив долю й недолю і якого не бачив роками. Я побіг туди, маючи надію, що не відмовить мені в допомозі. Приятель прийняв мене з відкритими обіймами, зогрів, зодягнув у сухе вбрання. І ми довго сиділи, розмовляючи, пробуючи розшифрувати механізм нашої несподіваної зустрічі, закони людських доль, ба навіть глибші речі: самі джерела буття...»

(Чому замовкла? Й що означає ця напівіронічна?..)

– А що далі? Це ти хотів сказати? Смерть також недовірливо запитала: «А що ж далі?» І чоловік відповів: «Я пам'ятав домовленість із Тобою й прийшов.» І Вона не витримала: «Це все?! Ти цілий день просидів, базікаючи? Отримавши дорогоцінний дарунок: додатковий день життя, ти витратив його на балачки?!»

(І знаю: маю соромитися цих почуттів: розчарування, недовіри, а проте...)

– Чоловік мовив: «Ми балакали не весь час. Іноді мовчали, дивлячись одне на одного або й не дивлячись, перебуваючи разом у тиші. І в глибині цього мовчазного зв'язку, я вперше відчув, що це означає: жити, бути людиною! І ти знаєш, що я маю на увазі...» А проте Смерть ще не здавала своїх позицій. «Ти ж казав, що знайшов скарб, дружину й нащадка! Отож

бодай у тому ти збрехав!» «Ні. Приятель, до кого я пішов, був моєю дружиною. Щойно коли, нажаханий і замерзлий, я розпачливо шукав допомоги, я збагнув, що вона завжди була біля мене, жила в кожному віддиху, кожному ударі серця. А хіба можливо знайти коштовніший скарб, ніж найближчу, кохану істоту, якої ми роками не помічали, про яку забули, ба, яка була мертвою й раптом ожила? Чи є дорогоцінніший скарб, ніж радісні обійми привітання, вже неочікувана близькість, любов, що здавалася безнадійно втраченою? І з любови народився нащадок мій. Подивись, ось, він стоїть перед Тобою!»

(Вогонь – на якому я теж маю... бо справді чи можливо знайти дорогоцінніший скарб? А втім...)

– Ти знаєш мою любов і відданість. І насолоду, яку мені приносить ця несподівана, хоч і давно очікувана зустріч. А втім, я мушу попросити тебе розповісти ще й другий варіянт...

– Цей тебе не вдовольняє?

– Повір мені, що я лишився б тут, із тобою, якби думав про задоволення особистих прагнень. А проте Голос, який збудив колись серед ночі і якому я повірив, ба, який привів мене сюди... Хіба я не мушу щиро дійти цим шляхом до кінця? Скажи, чи другий варіянт неодмінно передбачає, що одразу мушу відійти від тебе?

Не одводячи очей, поволі киваєш головою, проте в очах таки... (гордість? любов? хоча й смуток-неспокій, пересторо...)

– У другому варіянті оповіді зустріч зі Смертю не відбулася в хаті чоловіка. І він не заспокоївся зустріччю з коханою, яка жила в кожному віддиху, кожному ударі серця. Не зупинився, щоб до дна випити те, що лишилося від життя. Захотів живим знайти Її живу, і пішов шукати таємного входу до Її Царства, щоб стати перед Нею і сказати: «Ось я! Я прийшов взяти від Тебе те, що мені належить!»

– Чи йому вдалося... здійснити це? – (бо який холод з глибин! хоча й нема сумніву, що...)

– Не суттєве, чи йому вдалося. Суттєве, чи вдасться тобі. Бо на тому шляху можна знайти долю страшнішу, ніж Смерть. Є місця, куди не можна йти без провідника!

(Поволі (...крізь бганки часу...) долати страх, спокоєм-мужністю будувати... другу істоту... тіло...)

– Я не маю вибору, кохана. Скажи, цей вхід до... Її царства – це конкретне місце, чи стан душі, що не залежить від фізичного?..

– І те, й те. Існує конкретне місце, але знайти двері й відчинити може лише той, хто має ключ.

– Чи ти допоможеш мені знайти те місце? І провідника?

Мовчиш... Дивишся...

– Я можу зрозуміти твоє рішеня, але... Ти ж мене й не доторкнувся...

Так, я Тебе не доторкнувся, кохана, яку зустрічаю після років (століть?) відчуження, не торкнувся, надто ще засліплений собою, старим отим страхом перед неминучим, дарма, що прагнув-ішов до цього весь цей час! Бо відійти (визволитись?) від Тебе чи не означає загубити в Тобі, нашій єдиності свою окремішність, своє життя, себе? Як в останній день (хіба не так?) утекти-визволитись од Смерти можна лише умерши, коли Вона вже не має влади над нами! Я й не доторкнувся Тебе, забувши, хоча завжди (напівсвідомо) жив Твоєю любов'ю, завдяки Тобі, через Тебе, а Ти була островом серед моря сліз, у якому потонули мільйони... А тепер, відходячи Одісеєм від Каліпсо, покидаючи останній бастіон безпеки й захисту, поспішаючи туди, де все кінчається, майже знову забув, навіть не доторкнувшись Тебе. Лише божевільний і сліпий, лиш напівмертвий може нехтувати Твоєю красою і любов'ю!

– Про Тебе кажуть, що маєш багатьох коханців, мовляв, лелія-беладонна: червона, пристрасна. А водночас Ти біла й непорочна: лелія-мадонна...

– Ти відходиш до Неї... – (який раптом (знову!) відмінний...) – Слухай мене уважно, бо від того залежить життя. Чоловік, котрого Вона любила й котрий утік від Неї, вже мертвий. Але другий, який шукав його (він прийшов сюди, і я дала йому напитися), – ще живе...

– Що це означає? – (та водночас щось у словах і в обличчі, у рисах, немов магнет, бентежно знайоме, аж раптом: це ж те саме обличчя, лише волосся було в Тебе чорне, як ніч, і краса засмаглих щік, темних очей, краса ота трохи демонічна, – це Ти збудила мене серед ночі, вирядила в дорогу, а потім пробувала знищти, і я мусив боротися на життя і смерть! І тепер усміхаєшся: грайливо, напівіронічно, і вже нема сумніву – наче два зображення (позитив і неґатив) однієї... бо Ти одна і лиш для того ніби, щоб мене спитати, міняєш барви: з темних на світлі й навпаки... та я навчився слухати-розрізняти цю монотонну пісню: пісню Твоїх очей, Твоїх

рук... І куди тепер виряджаєш? Ненавидячи, до спасіння, чи, кохаючи, на смерть? Утім, на мою любов це не може мати впливу! Не головне ж, чи я... чи ми, як істоти, не спроможні сприйняти любови таких вимірів... ні, не головне, ба, ми не маємо права вижити, якщо програємо в цій... Адже не лише між Твоїми двома обличчями (мов дзеркальні відсвіти...), а й між мною й Тобою, у цій тиші, можна знайти реальність міту про двох, відокремлених з однієї гермафродитної істоти, які шукали одне одного ціле життя і які... Які глибокі колодязі зіниць, коли підступити, вже не вагаючись і не приховуючи, і вже засяяли вогнем очі, як торкнутися до плеча, до волосся, й долоня самовільно зсувається на оксамитову шкіру щоки, а тоді – щоб пучками провести по губах і відчути, як... тане стіна відчуження, роз'єднання, розлуки, що століттями... замкнувши в труну самозосередженості, еґоцентризму, самоти, – як розчиняється, щоб ми, наче змії, скинули старі шкіри й розкрили крила під ними, й, заплющивши очі, вустами торкнулися, відчули тепло спільного віддиху, смак-текстуру губ, язика, і щоб течія екстатична тепла-енерґії пливла крізь тіла (мов уже нема двох), і коливалася, шукаючи рівноваги, й поволі... знайшла і... втихомирилася на Тишу-Вічність...

– Я кохаю тебе. Завжди кохав.

– І я... – (таки тремтіння, підтекст неспокою.) – Але ти мене не слухав. Слухай уважно, бо від того життя залежить. Ти йдеш до Неї, а той, кого Вона любила, вже мертвий. Однак другий, який шукав його... – (що це? А втім, спонтанний спогад: фігури на шахівниці – три, сім і восьма, яка є першою, а тоді вже дійсні люди й один (я?) вбиває ударом ножа! І ясно: один із трьох загинув, але двоє живі! І крижаний дріж до самих надр!) – Ти певний, що маєш сили йти?

– Це не питання вибору. І я ж не боюся того, що станеться зі мною. Боюсь, чи зумію впоратися, виконати завдання... І боюсь за тебе...

– Будь розумний, сильний і обережний. Пам'ятай: не досить, щоб двоє загинули. Щось мусить народитися... Ти готовий?

– Готовий! – (попри неспокій, таки...)

– Тоді вже час. Я поведу тебе.

І без слів, взявши мене за руку... Темний, вологістю насичений коридор. Брама. Вулиця. Вечоріє. Над пагорбом, куди круто здіймається дорога, над деревами, дахами кам'яниць – ультрамаринове (глибочезне) небо,

що позаду загравою червоніє, майже кров'ю, і відсвіт спливає наниз, на будинки, на нас, коли зупиняємось на мить, на Твоє обличчя й на руки. А з бруку, з-під ніг, присмерк уже росте тьмяною травою, об'єднуючи наші тіні й тіла, немов – аби тісніше зрослися... як небо позаду: червоне (наче розпашіла альхемічна піч), палає розпачливим героїзмом смертної істоти, вигоряючи, бо вище – лише волошковий дим, дедалі темніший, аж до завіси індиґо на сході, й там на фасадах – тіні-повітряні-змії, фантоми того, що, завжди невидиме навколо нас, ось ожило, оприсутнилось... А далі на схід ніч уже засвітила ліхтарі небес, що існують подвійно на мить: на небі і в морі, небі й морі, звідки прозорий запах і монотонний шум, шум вічности, як тягнуть по воді мережива піни, білі сіті-неводи, щоб виловити шум і витягати на берег, щоб виловити з моря увесь звук, аби воно стало тихим-вічним... аби запелюстилася над водами тиша сну... як оце ангели засівають у глибінь срібнобілі зерна зір, а ті виростають на хвилястій ниві, й ангели (срібні крила...) збирають зоряний врожай... аби в темряві ще якийсь час ледь чутно плюскотіли хвилі (спогади напівзабуті...), даленіли дивні шепоти (провідники ясновидінь...), та й щоб і вони поволі щезли, і лише прозоротихий час ширяв над водою, невидимою імлою, а тоді й він розчинився в темноті, що саваном накриє... й щоби дальний загублений голос іще, щоби світляний блиск розбурхав плесо в останній спробі втілитись-оприсутнитись, перетривати, і щоби хвилі погралися ним, а тоді він також... останній слід... і тиша забуття над водами... Так умирає людина і пам'ять про неї... Так умирає світ...

– Прокинься! Не вільно туди дивитися!

– Бігме, я й сам не помітив, як заплющив повіки. Безперечно, дивитися туди не вільно! Дякую, що перестерегла...

Бо як дивно-чудово, не дивлячись, відчувати Тебе ось тут, звикати після століть самоти не лише до сполуки з Тобою, а й зі світом, – ось ритм срібного серця ночі, місячне тук-тут, тук-тук, тук-тук... шепоти зірок: тихий свист або розтяглий голос, далекий, напівуявний, що веде нерозбірливу мелодію, й, сплітаючись з тоніками (зір, плянет), осідає на небесний ритм, пронизує, виростаючи з нього...

– Кохана, хто буде моїм провідником?

– Ти вже зустрічав його, хоч, надто зосереджений на собі, ніколи не звернув належної уваги. Та він єдиний може вказати дорогу.

– Хто він?

– Хоронитель морського музею.

– Хоронитель музею? – (бо лише хисткий слід у пам'яті, що...)

– Він і священик, хоч церква його зовсім не та, яку знаєш. У цій ролі він теж говорив з тобою.

Священик! Постать у чорному, що збентежила питанням! Вочевидь, він був ладний говорити вже тоді, й аж болить усвідомлення змарнованого часу! Хоч, звісно, нічого б тоді не вийшло з нашої розмови. Нічого б не вийшло ще зовсім недавно, аж Ти, мій друже, що є ворогом, зупинив серед вулиці й довів, що я – останній дурень! Ти й досі, певне, чекаєш, та цього разу я готовий, і скажу прямо: я вдячний, що ти мимоволі наштовхнув на правильний шлях, та вже не терпітиму твоїх втручань! Якщо хочеш мене зупинити, то... Ось, ти! Чекаєш. Темна постать – з тіні під стіною – щоб заступити дорогу! Цілий день вартував, як собака, стежив, подивугідна відданість, якби не те, що (чи не так?) це рабський послух наказам інших, служба, в яку на дні душі не віриш, й тому вартуєш і брешеш так затято! Та я вже не терпітиму!

Та Ти зупинила! Ні, навіть не так, просто зайшла наперед і спокійно, з любов'ю: – Він зі мною. Відступись... – і в тих чорних очах – покірний блиск, і дивишся розгублено, з відданістю тварини, адже й ти, безперечно, любиш її всією своєю маленькою душею, яку вони обманули обіцянками про доцільність, ба шляхетність і вищу мету накиненого обов'язку. Я ж знаю цей біль розчарування, всі знаємо! І тому з простої людяности, любови-вдячности, повернутися, сказати тепле слово, та... куди подівся?.. щез, як нота-звук, що пролунала й... лише порожнє місце в сутін...

– Він щез!

– Не вільно дивитися назад! Хіба ти ще нічого не навчився?!

– Пробач. Я знов забувся. Вбивча сантиментальність! – (це не може повторитися... спинитися, глибокий віддих, зосередитись, відкинувши усе те старе-нікчемне (найпідступніше!), бо якщо ні, то краще не йти далі!.. – кристалізувати оте, стійке, мов камінь... і знову відчути живу матерію: місто, що засинаючи в присмерку, прокидається в інших вимірах, темний, підземний ритм, бо ж під цими вулицями є інше місто, а під ним... як у тому сні (давно), коли Ти вела мене повз три сторожі, й вже ось,

у півтемряві (як швидко западає ніч!) – мала площа, водограй ледь виблискує на подвір'ї, церква, як серце темного лябіринту, куди збігаються вени вулиць, жили, лімфатичні судини...

– Коханий, звідси мусиш іти сам.

– Знаю. Дякую за все, – (і за (останній?) поцілунок, а тоді проводиш пучками пальців по щоці, й доторк, погляд скріпляють, кристалізують це камінне, нове... додають сили, щоб, коли відходиш, не дивитися назад, услід... лише хвилину слухати (з любов'ю) відгомін кроків, які... поволі...)

Як швидко западає ніч! І чомусь сьогодні не засвітили ліхтарів. Густа темрява, наче пов'язана зі мною: темрява душі. Й тільки хистке коло від лямпи над дверима (як тоді: веранда, що палає серед ночі...), і вітражі на вікнах, освітлені зсередини, – немов окремі фантастичні світи... наче моє життя (як у вікнах... в дорозі...), бо чи можна сподіватися чуда? чи тут усе кінчається, і спокій, що виростає з глибин, лиш знак примирення з неуникненним? Адже знаю цей раптом пронизливий, моторошний холод! Як серед сніговії, змагаючись, або як роз'юшений п'яниця кинувся з ножем! Ті двері (важкі, металеві, – вони ввижалися вві снах), а що за ними – спасіння чи..? Ні, готовість воїна! Трішки сповільнити лише біля водограю, вслухатись ву цілющий плюскіт води, бо таки як скоро (хоч роки-століття!) скінчилася дорога! Вже двері. Сходи з заглибинами у камені, вичовгані тисячами ніг. Уже холодний метал клямки. Скрипіння заві...

Свічі. Ряди вздовж іконостасу. Постаті з суворими обличчями, у довгих шатах ніби оживають у золотому мерехтінні. Квадрат посередині: чотири свічі на ставниках. Запахи: віск, кадило. Здається, – нікого... хоча мимовільний трепет, як за спиною зі скрипінням зачинились двері. Праворуч, у ніші, якщо повернутися, міг би (знову?) бачити затерте часом зображення, що було дороговказом і знаком, ба, яке з кількох уцілілих уламків я сам мусив відтворити – моїм життям! Та цить, бо ж за царськими вратами мигнуло золотом! Висока постать... – як персунутися в кут, – ризи, і ясні, майже золоті, кучері спливають... Чаша. Престол. І нарешті прояснюється у свідомості монотонний, мелодійний шум, модульований, наче шепіт багатьох голосів, що сплітаються в молитву-замовляння, в могутню течію слів, нерозбірливих, живих (птахів серед імли... напівзабутих...), і виринають з глибин почуття, які втратив століття тому, вже не сподіваючись відчути, як сльози, після років-миль мандрівки,

шукань, розлук, розчарувань... і постать (з руками піднесеними), мов живе розп'яття (я? всі ми?), й серафими на стіні навколо, ледве розбірливі у сутінках, десятки очей на крилах дивляться на наші страсті, та водночас повз нас, понад голови, де навпростець, у смузі сяйва – постать у синій мандорлі, із рукою трюмфально... себто, чи можемо надіятись на чудо? Себто чи можемо надіятись? Бо з такою вірою ми йшли сюди, вірою, що дивиться крізь біль, страх, страждання, навіть смерть, мов крізь міражі, які зникають, будучи лише (напівуявним) шляхом, минущим процесом, а не суттю й метою. І як шепочеш-молишся (чи одна істота може говорити стількома голосами?), силюети рухаються у ряхтливому сяйві, здається, оця, ось, зійшла, стала на камінь підлоги, білий лябіринт, а під банею, біля Пантократора – темна постать, яка хвилює найбільше (жінка? чоловік? ангел?), розкрила руки в жесті любови, привітання, розкинула навхрест, зупинившись на краю прірви, з якої я, з якої ми... а в неї понад головою – чорний птах! Ширяє (ввижається), виписуючи химерні арабески знаків, і вже не стеля, а небо, й ми знову на пагорбі під деревом – одним із трьох, – а птах, летючи, відтворює форми слів несказанних, Голосу, який творить! – бо стіни ожили (з яких нібито час остаточно стер первісний...), дихають веселкою барв, картинами постатей, краєвидів, ґамою звуків, ґрадаціями шепотів, слів нерозбірливих, наче первісна мова каменів, птахів, рослин, аж душа лине за ними, наче оцей чорний птах, або ж кит у темному космічному океані (всесвіт і водночас космос душі!), й раптом:

– Вже час...

– Ти?! – (бо ж, опустивши очі, як заговорив, як повернувся з чашею в руках, чи я коли-небудь сподівався Тебе побачити?)

– Вже час...

– Ти живий! І зробив те, що обіцяв: утік з ув'язнення!

– Втечею це можна вважати лише з їхньої точки зору.

– І знайшов мене знову! Скажи нарешті: хто ти?

– Хіба ти досі не знаєш?

– Знаю тепер, що ти священик.

– І хоронитель музею.

– Так, і той, хто приручає птахів. Та це нічого не пояснює.

– Навпаки, це пояснює багато чого, хоча, звісно, не все.

– Я знаю одне: по Твоїх слідах я дійшов сюди крізь джунґлі й сніжну метелицю. А тепер знову будеш моїм провідником!

– Лише до певної межі. Далі йтимеш сам.

– В такому разі, Ти знаєш... що мене чекає, що станеться...

– Так і ні, – (гострий погляд з-під вій.) – Я знаю, що тебе чекає. Це не таїна. І ти це повинен знати. Але як усе закінчиться, залежить від тебе. А втім, чому питаєш? Хіба не готовий?

– Я готовий, – (...Твоя постать у миготливих ризах, мов золота гора...) – Хочу не сумніватися, не зволікати, а проте... ще не розумію багатьох речей, й іноді боюся, що, не збагнувши...

– Маємо обмаль часу. Тому питай швидше. Що хочеш знати?

– Я хочу знати... гм... про трьох, один з яких загинув, а двоє живуть. Хто вони? Себто, стривай, я сам почну. Я хочу збагнути... їхній стосунок до мене й мого завдання. І як мені діяти. Один із них могутній і слабкий: «ні цезар, ні ерзац». Сміливий, хоча саме він тікав. Він загинув у джунґлях і...

– Ні, він умер того дня, коли потонув пором під час шторму.

– Коли потонув пором?! Але...

– Він умер тоді. Справді, він сміливий і відданий, але таким, як він, суджено життя бурхливе й коротке.

– Другий – це той, який шукав його...

– Шукав насправді когось іншого, іще сміливішого, якого називають різними іменами. І шукав, звісно, Скарбу. І себе самого. Та ми не можемо стояти тут і гомоніти. Вже час. І ніхто не скаже тобі, що робити далі. Ти сам мусиш. Скажу лише те, що знаєш: якщо випаде тобі боротися з Нею, Вона може вбити тебе, коли лише схоче, але вбити душу твою можеш тільки ти сам: бажанням і страхом. Та годі. Чи ти вже готовий до причастя?

– Причастя?.. Без сповіді? – (ще ніби суміваючись, ніби пробуючи відтягнути вирішальну...)

– Після того, що я почув, хіба можна жадати повнішої сповіді? Підходь. Та знай: це тіло й кров. Не метафорично!

– Справжнє тіло й кров?!

– Чи ти готовий?

Так... ні?.. таки...

– Так, я готовий. Але дай мені відповідь на три короткі питання.

– Гаразд. Три питання. Та це все.

– Чому таке моторошне причастя? Такі жорстокі правила?

– Правила для тих, що приходять із власної волі. Ніхто не примушував тебе приходити. А чому вони саме такі? Хіба ти не збагнув і досі, що ми не годні прожити без того, щоб їсти тіло, пити кров братів-сестер, батьків, дітей, богів? І це не лише символ, а й надання сили перед боротьбою.

– Друге питання: чому немає людей? На Великодній відправі повинні бути вірні, а я... – (проте обличчя нараз суворе – різкий, металічний..!)

– Чому питаєш про те, що уявляється очевидним? Щоб я підтвердив, ніби відправа призначена лише для тебе? Навіщо таке дитяче бажання бути центром уваги, бути «вибраним»? Навіть якби це була правда, це нічого не ґарантує, лиш кладе на плечі більшу відповідальність. Та моя відповідь не задовольнить еґоцентричних амбіцій. Затям собі: тут нема місця на дію такого порядку! Ця відправа для тебе лише тому, що ти прийшов, а інші не прийшли. І не думай, що міг був прийти завтра або й за півгодини. Тоді знайшов би стару, порожню церкву, в якій не відправляли роками, і мусив би шукати далі, може, ніколи й не потрапивши на відповідне місце у відповідний час. Ця відправа для тебе, бо це твій шанс! Але від твого рішення залежить лише твоє життя. Якщо не знайдеш відваги й відійдеш, діяльність моя і тих, що вищі за мене, не не зміниться. Тільки ти втратиш нагоду.

– Пробач! І повір: не од самолюбного сорому, а од щирого серця кажу: це не повториться! Тому прошу відповіді на третє питання.

– Останнє!

– Скажи: чиє тіло і кров призначені для мене?

І лише мовчки відхиляєш полу риз, де червона пляма росте (як тоді, Господи!) на білій сорочці!

– Ти нарешті готовий?

– Як міг би бути не готовим перед обличчям такої..? Ще хотів був спитати: а скарб? Що це і де його шукати? Та яка примітивна цікавість сформулювала цю думку!

– Якщо готовий, тоді підходь...

...підходь... хоча ніг не підкорити, незграбних від хвилювання, бо ж це справді кінець цієї довгої дороги! Церква рясніє, шумить модульовано (шепоти тисяч... шепоти...), коли врешті відірвати ноги від підлоги, пройти по білих каменях лябіринту, по білій дорозі... ба, переливається

барвами живих картин, бо навіть праворуч, де час, здавалося, остаточно знищив... знову – на хресті складає руку горнятком, прикладає до рани в боці (як Ти!) й... сцена, що здавалася варварською, страшною, а була дослівним підготування до того, що я сам, тепер... і що сам упродовж мандрівки таки трохи навчився розуміти... ось, як попереду Твоє обличчя, вкрите великими краплями поту (майже фізично відчутний Твій біль, та хіба я здобудуся коли-небудь на подібну жертву?), Твій жест непевний, коли зупиняєш посередині квадрату між свічами, наближаєшся й, зачерпнувши з чаші... й таки не годен дивитися на... золоту ложечку із... заплющив, щоби не бачити, та вуста розтуляю без вагання, і ложка доторкнеться їх, і... проковтну... квапливо, ще боячись (соромлячись?) відчути смак, а водночас із п'янким піднесенням людини, яка отримує дорогоцінний лік, і в роті таки лишається солодкавий присмак... Тебе, Твого, Твоєї... і водночас моєї, нас усіх, від чого аж голова пішла обертом, і взагалі, ніби могутній наркотик, що розщеплює свідомість, аж моторошно, й уже тут, навколішки: на білому камені, а навколо – біла, клубчаста... імла... недійсна, за винятком Твого голосу – «молитва, що відчиняє Двері...» – і згодом шепоту: одноманітно-нерозбірливого, від якого зникає нормальне відчуття, панування думок, бо ж це «Нове» можна назвати хіба лише Силою, надто приголомшливою для кволої волі, й зосередитись на шепоті, що веде... (знаю куди... сам погодився, віддав себе задля мети, якої...) на шепоті, аби той – ниткою, ниточкою... – допоміг знайти дорогу крізь білий лябіринт (імли?), бо нема матерії стін, предметів, лише хаос барв, звуків, тіней: виринають, проходять мимо, шепочуть, щезають, ба, усі вони – шепіт, що голоснішає, стихає, й уже не те, що можна окреслити комплексом зрозумілих понять, а втім, нема страху (не основне ж, чи я... чи ми...), лише терпляче бажання зрозуміти, розшифрувати слово, фразу, нитку-дороговказ, хоча це й (ніби) не людський голос, а шелест листя, шерех, гуркіт моря, свист вітру в степовій траві, щось, що чули давно і забули... лише терпляче, вольове... аж таки...

– Свічі... – (з моїх вуст!.. бо лише пропустивши крізь тіло-душу, можна втілити...) – Свічі... – (нитка шепоту: тоненька, як...) – Свічі... дороговкази у пітьмі... зникаючи, кіптяву залишили: слід єдиний... А були ж колись зорями на пломенистому небі, були очима всевидющими, а тоді впали між людей і, як сльози, ваше мерехтливе полум'я згасає... мов привиди,

блудні вогні, блукаєте серед нас, не годних збагнути таїну ваших палких душ... самі напівдійсні, на вузькій межі, вмираючи, за плече озираючись на небо, всіяне зорями, наче в дзеркалі... шукаючи слідів... Свічі, свічі, свічі, в цю мить і на цьому місці скажіть про Дзеркало, що відділяє від зір і єднає з ними, аби й душа людини могла знайти небесного двійника...

– Дзеркало – це ти... – (вже інший шепіт: багатьох голосів, ніби ті, що там, рядами... а тепер – цятки в хаосі-імлі... хвилі слів і проміжків тиші між ними, і знов шерех, нерозбірливий, що його мусимо протягти через себе (душу, тіло, серце...) до вуст... які ще ворушаться беззвучно, аж поки... слова... нитки речень...

– Вітражі, вітражі, вітражі... – вікна у крилаті вертогради Істин... як щедре сяйво не пливе крізь вас, стоїте, мов сліпі, цвяхами забиті двері... забуті історії про спасіння... Вітражі, вітражі, вітражі, в цю мить і на цьому місці розкажіть про Світло, що навстіж розчиняє... – (як спогад неочікуваний, ба, предмет, жива істота – розчинив! – я-малий-хлопець, задерши голову перед вітражами, і їх три: головний та два по боках, мов двері у фантастичні... й приміщення (просторе, кубічне) блимає стробоскопічно, аж... раптом щось відривається од вітража й летить (сцена, забута десятиліттями (віками?), яка тепер..!) – червоний кристал – крізь повітря й – у серце: Діямант Червоний! А тоді, вже дорослий (хоча водночас завше тут, незмінний, – іншими очима...) попід фрескою, збляклою од часу, й долоня з зіркою цвяха серед імли сірого тиньку, бо хіба це не я розіп'ятий? хіба не ми? – не значючи, в блаженно проклятій несвідомості ягняти, яке ладне щомиті покласти голову під ножа! – бо яка важка це любов! адже зустрічаємо не лише доброго пастиря, а й чарівника, що зачакловує мрією про рай після смерти, щоб піддалися без боротьби, й тому кажуть: піддавшись Тобі, мусимо боротися з Тобою... і з болем безмежним, Твоїм болем, що шматує немічне людське... і з видінням, одвічно знайомим: чорне небо, море крови й дим на руїнах! – бо ж ми бачили смерть мільйонів! ми – мільйони на смерть, що горять у вогні! – вишкірене обличчя Смерти!.. діти, дозрілі люди й старці – ми бачили, і видиво Твоє не змінилося ні разу, й камера нашого видіння та сама: простора, кубічна, й навколішки – вічно – перед трьома вітражами... долі нашої...

– ...Кадило, кадило, кадило... тіло твоє згоряє так швидко, хоча містиш

душі святих, матерію страждань і блаженства... Але ще швидше вигоряють покоління й народи... Кадило, кадило, кадило, людині, що прийшла, повідай таїну запаху, що... відчиняє Двері...

Запах (ладан?), що отямив, хоча далі хаос (барв-звуків...), кольорові, переплетені пасма, волокна, нитки світляної тканини творять хисткий міраж (життя?), – чи Слово? Голос, який, не втихаючи, плете мереживо- світ? – отой, чудом побачений на мить: нематеріяльні нерви дійсности, точки, що, не існуючи, будують видиме, і єства, тіла, душі наші збудовані із них, а вони ж із нас збудовані, з плину Голосу крізь нас – вібраціями – крізь бганки часу...

– ...Дзвони, дзвони, дзвони... швейцари з бронзовими серцями: кров'ю вашою музика кружляє! Одчиняймо Двері на службу: віддалених – Віддаленому, близьких – Близькому! – і вже не світлі волокна, а рухомі плями, суцільні, з яких знов – кубічна церква й троє дверей-вітражів, і розп'яття, нерухома точка невпинного... а навколо неї сцени з життя, вир усвідомлень того, що спостерігаємо (мов крізь вікна... в дорозі), живемо, а що завжди лишається незмінним, – усе, що сталося й що має статись, – в одній всеохопній – дитинство-старість-юність-дозрілий-вік... мов по спіралі, життя вічно повертається сюди, раз-у-раз проникаючи у ті самі констеляції, періодично повторюючи форми-візерунки Незмінного, неодмінного... бо хіба не є символом цього білий Птах на верху хреста? – очі його сяють, а крила дедалі могутніше... аж відривається, злітає, а за ним – зграя (крила із зображеннями, які творили візію), залишивши порожню білу... й летять, повертаючись по колу на первісне місце, сідають, і вже інша картина: Камінь в імлі (який відкинули), і таємне Ім'я на ньому... а тоді постать з гілочкою верби шукає підземних джерел і випускає тварину (зайця?) поперед себе, а тоді цілий калейдоскоп, аж до останньої: величного дерева, в стовбурі якого – золотий Дзвін і Святиня на п'єдесталі з семи сходинок, а на бані Птах золотий... і музика неземних гармоній поволі втихає... у глибочезний колодязь Тиші... й лише напівзабуті слова, тепер бентежно зрозумілі: чи можу назвати дружиною Тишу з глибин, що повінню поглинає?.. з якої виринає Голос перетворених Істин... чи можу назвати?.. – бо з яким болем відривають силоміць, не наслухавшись! – поклик за спиною, поклик-біль! – і розплющую (мушу!) (як дивно, вони ж були розплющені...)...

– Я й не помітив, що заплющив очі… – (як неймовірно важко… повертатися!..)

– Ти щойно вперше їх розплющуєш.

Білі стіни кубічної кімнати. Троє чорних дверей, мовляв, немов вітражі з видінь, двері в інші… А втім, після неземної Тиші страшно знову відчути варварську, нищівну силу людської…

– Ти довго й терпляче чекав, і дивись: двері прочинені.

– Троє дверей… Хіба я маю вибирати між ними?

– Оці двері, – (рукою праворуч), – ведуть у місто, в якому тебе чекає те, що ти втратив і від чого відмовився. Помешкання, посада, люди, що їх вважав друзями й знайомими. Все це знову може бути твоє.

Невже? Усе це… втрачене?..

– Ці Двері, – (ліворуч) – ведуть до села серед джунґлів, де ти знову міг би лікувати хворих, не беручи за це грошей, де тебе поважали б, як святого, ба, може, самопожертвою ти досягнув би самовдосконалення…

– А ці просто переді мною?

– Увійшовши крізь ці двері, ти вмреш іще сьогодні.

Тиша… Сумнівів-вагання?.. Ні.

– В цьому виборі між трьома хіба я маю вибір? Адже не основне, чи вибрати правильну дорогу, чи хибну. Основне: щиро дійти нею до кінця. Скажи тільки: чи будеш мені провідником?

– Ні, я лише привів до порога. Якщо зумієш переступити його, знайдеш провідника незрівнянно могутнішого від мене. Якщо ні, то жоден провідник тобі не допоможе. Утім, пам'ятай те, що ти вже знаєш, – у виборі між трьома, завжди є ще четверті двері: ти сам…

Четверті двері: я сам… Що це означає в контексті конкретного, людського..? Що?.. Бо раптом – уже дзеркало! Обличчя біле від крему. (Навіть не встиг подякувати за все, за силу Твого голосу, яка дозволила ступити, не озираючись, штовхнути…) Лезо в руці. Проста лазничка (сільська хата?). Лишилося кілька помахів (на шиї де-не-де червоні крапки, які…), тоді змити водою залишки крему, вдивитися уважно й… вуста самі: – Олег… – шепіт-спогад… – Олег… – шелест води, бо яке чуже і яке знайоме! Волосся з тонкими пасмами сивини, зціплені вуста, очі матово блищать, несміливо, трохи збентежено, хоча в них уже грає… мій блиск… бо ж крізь цей напівдійсний кордон дзеркала (ілюзії?) дивляться одна

на одну різні істоти, а водночас єдина, – і два світи: живий та мертвий, хоча – один світ... І шум знадвору (оприсутнюється) – дощ, весняна злива. Бо ж сьогодні Страсна П'ятниця, й Ти йдеш по мене! Чи Великдень? Або Різдво? Між цими днями – із п'яти поза межами кола природного року, – тонкий, нереальний...

Грімкий стукіт! Аж мимоволі скинувся, хоча страху нема, ні... Ані вагання, йдучи до дверей, на ходу накидаючи сорочку... Кімната (все ясно), сіни...

– Це Ти.

– Хіба ти сподівався когось іншого?

Ця усмішка. Як тоді, при дверях, у день, коли все почалося, – несмілива, немов сполохана, від якої досі тужливо-солодкий... Бо ж яка Ти небезпечна! А водночас ніби навпаки, слабка, вразлива... Вагітности не можна вже приховати під мішкуватим одягом, і, коли згадати, що відбулося між нами в нічному саду, ясно, що саме це мій найбільший шанс! – Твоя сила й Твоя найбільша слабкість, – хоча ще не знаю, як, яким чином і, взагалі, чи Ти усвідомлюєш, з ким маєш справу сьогодні, чи ще думаєш, що я – це лише..?

– Ні, я сподівався саме Тебе. І бачу: вже невдовзі...

Погляд: допитливий, підозрілий, проник до глибин! Бо таки добре знаєш, із ким маєш справу, що це лише маска, й що боротьба буде важкою.

– Може початися щохвилини. Тому не гаймо часу. Ти згідний їхати зі мною?

– Я готовий хоч би й зараз.

– А баґаж?

– Нема баґажу. Все потрібне маю зі собою. Отож, справді, не гаймо часу.

Ти вся напружена, насторожено підозріла, себто зміг вивести з рівноваги. Тепер лише зачинити двері (тим разом уже назавжди!). Веранда. Подвір'я. Дощ! Як з відра! Й вологий вітер дме у легені, закидає кучері на очі (бігме, ніколи не любив цього рідкого волосся, цієї простацької людської маски!), що одразу злипаються, примочені, й як важко, незграбно біжиш до брами, до білого авта, аж на мить... та ні, не поспішати (головне (не так?): не улягти впливові, не піддатись, адже почався вирішальний акт!), – не кваплячись, незворушено, йти через болото, повз ці знайомі присадкуваті будинки, а там – кістяки дерев на тлі

монументальної сіриз...

– Стривай! Я вестиму авто! Ти сідай на сидіння пасажира!

Зупиняєшся й усе тіло – підозра, нерішучість...

– Якщо ні, то нікуди не поїдем!

Вагаєшся, та, як став серед подвір'я, у струменях дощу, і не зрушуся, не маєш виходу: махнути рукою, побігти незграбно (це прекрасне вороне волосся геть замокло, блищить, мов...) навколо авта, а мені – туди, до дверцят водія й, затріснувши, визивно простягнувши руку й узявши ключа, хіба мушу сумніватися, що саме я здобув у цій боротьбі першу, може, й незначну, та все таки..? І на мить піддатися хвилі евфорії: завівши мотора, натиснути ґаз, шарпнути й, дедалі збільшуючи швидкість, помчати по залитому дощем асфальті – в стіну імли (як щільний мур!), що там поперек дороги, зловтішно кутиком ока помічати, як мимоволі схопилася за живіт і очі безпорадно шукають, а тоді повінь безсилої люті, як ще сильніше натиснув, мов нетерпляче поспішаю назустріч тому, що ось... та тоді моментально (розпачливо!) – на гальма, стрімко увігнавшись в імлу та й одразу втративши орієнтацію, бо нараз лиш біла клубчаста маса (мур!) зусібіч, аморфна матерія нереальної... в якій щезає те миттєве наївне почуття тріюмфу, ілюзія переваги, яку нібито... (Ти аж посміхнулася іронічно, помітивши...), хоча, в принципі, досі маю кермо в руках і вирішую, куди їдемо... чи ні? – бо лише ледь видимий відтинок дороги перед капотом, до якого ми прив'язані, від якого залежні, – яка ж химерна перевага, Піррова перемога того, хто сам програв, бо жодне із нас не вийде живим із цієї... чи Ти це усвідомлюєш?.. бо якийсь час допитливо шукала очима моїх, тоді ніби заспокоїлася: пасивно дивишся на рух двірників на вітровому склі, може, й не знаючи, ба, врешті хіба можу бути остаточно певним, що Ти..? (хоча й утілюєш те, що пробує вбити...) може, лише (напіввипадковий? ні, не випадковий!) супутник у цій моторошній дорозі?.. та обом нам час відмовитись від наївної логіки, яку можна обдурити парадоксом, прислухатись до цієї інтуїції, за яку завжди Тобі заздрив, і визнати можливість, що, хоча боротьба між нами на життя й смерть, ми не вороги, а... втім, ні, ще не знаю, й не дам знаку, що досі думаю про страх у Твоїх очах і про корч болю, коли схопилася за живіт, що вже здогадався, що треба зробити, лише не знаю: як, яким чином, – ні, думай, що втратив перевагу й боюся, дивись разом зі мною на вітрове скло, рух двірників, вузенький тунель, який фари

пробивають у камені дощу-імли, і тиша між нами – натягнена струна... дивись разом зі мною крізь напівпрозоре скло в глибінь непроглядної сіризни, де мигтять фантомні обриси (дерев? предметів? знаків?), виринаючи з туману на нереальну мить і розчиняючись, перевтілюючись, набираючи інших форм, іноді майже людяних: облич, постатей, очей... напружено вдивляймося, виглядаючи того, що знаємо в глибинах душ, хоча водночас... бо що станеться?.. яку форму прибере Вона для зустрічі з нами?.. ні, не можемо знати, лише чекаємо, виглядаючи, мовчки їдучи крізь дощ-імлу, ще відчужені, наче два метеори, які окремо блукають в порожнечі, а водночас поєднані нерозривно невблаганним візерунком долі, бо жодне з нас не могло б пройти цього шляху самотньо, без допомоги й нагляду, так, бодай у цьому ми союзники, хоча чудна це допомога: бути наглядачем (убивцею?), істоти, яку... кохаєш... бо що, неправда? я ж не переставав ніколи, а й Ти, попри спроби знищити, ніколи не зрадила... Нехай там, у світі, ми непримиренні, протилежні сили, та тут, чимдалі заглиблюючись в імлу, де все щораз недійсніше, розмитіше, неоднозначне, відмінності зникають, і, парадоксально, кохана, хіба не є ця остання наша подорож спробою нарешті поєднатись? (...а я мав сон, що ми вмерли і відродились у формі дерева з двома стовбурами – я й Ти...) та якщо так, тим більше мушу бути непохитним: не відпустити Тебе й... Та поки що їдемо, вдивляючись в дощ-імлу, простір, що щораз тісніше засотує у сіті, мовчимо, гіпнотизовані монотонним рухом склоочисників, які... стирають (на мить) більмо води... щоб ми побачили (на уламок миті) хисткі обриси, тіні (чого?)... чекаючи, напружено слухаючи шум-шерех-шелест-шум, дощу, мотору, колес... мов сподіваючись почути Голос, який... як у тамтій сніжній метелиці, тут також почуття нерухомости, попри рух-мінливість ефемерних видив, бо Олеже-слабкалюдино, в тілі якої... віриш іще в ілюзію твоїх дрібних людських прагнень?.. чи збагнув, що тільки позірно мандруємо крізь життя, завжди стоячи нерухомо, пересуваємось лише в уяві: крізь дощ-імлу чуттів, думок, марень, гадаючи, ніби відкриваємо невідомі місця й дороги, а втім, парадокс у тому, що сумніви наші – найілюзорніші з усіх... бо таки ще живемо, їдемо, хоча душа ціпеніє від імли, кам'яніють чуття, як дощ заколисує одноманітним шумом, нашіптуючи моторошну колискову, від якої ці тисячі, міріяди речей утрачають реальність, і яка жалюгідно-смішна ілюзія контролі, мовляв, тримаю кермо й вирішую, в яку вірив, ба, навіть плян-задум: як пере-

могти в суперництві з Тобою, – та й зрештою, що далі поринаємо в імлу, тим недійснішим, неправдивим стає конфлікт, а ми такі подібні одне до одного: мікроскопічні іграшки... їдучи, вдивляючись у ритмічний рух води на склі, чекаючи, як двірник зітре (на уламок миті) більмо з очей, щоби узріти фантоми в... поки вода знов, блискавично... миттєві зблиски свідомости серед хаосу того, чого не знаємо (бо немає дороги, лісу, ниви, дерев, нічого, лиш дощ-імла...), та раптом Ти дивишся просто у вічі й, хоча я нічого не сказав, розумієш: вичитала в очах, у серці (тією інтуїцією, за яку завжди Тобі...), збагнула те, що я задумав (відкрив у душі) (та хіба справді не знала? чи не йняла віри?), і в одну мить обличчя – як полотно, і болісний спазм, схопившись за живіт, і погляд (докір? жаль? подив?), аж душа крижаніє, бо ж обличчя знову те, що завжди, знайоме, засмагле, з гривою білого, як льон (...бо Ти одна, і лиш для того (ніби), щоб мене спитати...), й очі неземноблакитні, від яких неможливо ховатися за маскою нерозуміння, бо це я – свідомо! – адже ми були разом, і Ти ладна була лишитись, та я вирішив; і Ти не мала вибору: лише з любови вибрати піти зі мною! А втім, хіба я міг був по-іншому? Жодне з нас не могло піти проти себе! Все вирішилося ще тієї ночі в саду (а може, й тоді ми чинили тільки те, що мусили?), і не було вороття, лише одна дорога, тому не дивися з таким докором за плід, який я поклав, щоб Ти сама терпіла біль, бо справді, чому неможливо перебрати на себе бодай частку страждання? – я тільки несу весь тягар провини, бо, може, таки мав вибір, може, волею своєю привів нас..? і як болісно спостерігати ґримаси болю, дарма, що Твої страсті (Ти ж це теж мусиш знати!) – єдина наша надія, єдиний шанс..! – мимоволі легшає, коли біль притих, Ти дещо заспокоїлася, хоча вся напружена, похилившись, дивишся вперед, де склоочисники прочиняють для нас віконце в сірій ширмі: на дощ-імлу, її міражі, віконце, що одразу затягується водою, щезає... а Твої пальці такі нервові, руки не можуть знайти собі місця на колінах, зіниці розширені, бездонночорні – могли б умістити весь світ... бо вже знаємо, що неможливо... аби минула нас чаша ця... і не відриваємо очей від привидів за склом, лиш іноді, глянувши одне на одного, зі співчуттям, провиною, любов'ю, черговим спазмом болю, в якому – оце німе зворушливе прохання, що до живого ранить, пробивши панцир еґоцентризму, байдужости, страху, аби добратися до ядра душі, де всі ми готові пожертвувати собою ради інших, віддати все, дарма, що в цій імлі немає вже

того, що надавало сенсу людським стражданням (а страждання ж не зникли, ось, черговий спазм, і судомно, всіма силами, стискаєш мою ногу, аж я..!)... та ні, навіть якби міг урятувати, витягнувши звідси, виліпити з цієї недійсної мряки небо, море, дерева, птахів, щоб усе було, як було, – не зробив би! Ні! Лише хотів би поділитися цією силою непохитної певности (та хіба Ти сама не знаєш?), що всі інші дороги для нас недійсні, кохана, що існує тільки ця: крізь дощ-імлу... і хіба лишилася навіть тінь сумніву, що боротьба між нами (у світі, в крихітних людських тілах) – всього-на-всього гра, мета якої – привести нас сюди, щоби з кожним метром, хвилиною, заглиблюючись у нетрі хаосу, наближалися одне до одного, ставали подібніші, нероздільні... хоча ще надто рано плекати надію, сподіватися, бо ось імла потемніла й треба напружити зір, щоби – бодай найменший шматочок дороги, уламок, фраґмент... ні, ще нічого нема, лише нереальні дощ-імла, й невже справді можливо знайти тут те, чого жадібно шукали (скарбу? любови? сенсу?)..? мов фантомні тіні в імлі, краплини дощу, напівдійсні... у порожнечі... дощ... імла... і спітнілі руки стискають кермо, хоча вже ясно, що нічого не вирішую, нічого не можемо зробити, лише чекати... дощ... імла... авто, і двоє, а там: гіпнотичні марева (в імлі, дощі), фантоми, як і ми, життя наші, вже нереальні, в яких, однак, ми досі ув'язнені (бо ж як хочеться ще думати, ніби це звичайний дощ, імла, дорога, в якій нічого...), в авті, тих тілах-свідомостях... Лиш крик Твій болісний вириває з задуми, з неводу думок-ілюзій, бо ж якби я був сам, уже, напевне, піддався б їм, загубився б у просторі ще нереальнішому, пасивно сприйняв би накинену силоміць долю-розв'язку й, мабуть, уже не боявся б і не страждав би, а втім... втім, біль, який Ти мусиш терпіти за нас обох... себто, позаяк Ти мене не залишаєш, то ж і я Тебе не можу залишити, піддавшись, відмовившись, попри слабкодухий (людський? людяний?) жаль, попри слабість та гнітюче почуття провини, коли у Твоїх зіницях, неймовірно розширених, уже видно тінь... що наближається... й Ти – розпачливий знак очима, тремтливими устами, що вже час, що вже... аж дух забиває (страх? надія?), і нема вже часу, дозволу на жаль, провину, – (як приходить час умирати, еґоїзм же мусить умерти першим!) – дарма, що я привів Тебе сюди, а тепер не можу помогти так, як бажав би, як Ти бажала б, лише однією рукою відсунути назад сидіння й нахилити, щоб Ти могла, напівлежачи, відпочити й... лише допомогти послабити одяг, що стискає, і сплести пальці з Твоїми,

аби Ти могла нестямно від болю здавлювати мою руку, й лише шепотіти з любов'ю ніжно, заспокійливо, бо ж усе буде гаразд, кохана, мусить бути, хоча не можемо зупинитися, повернутися, забути, мусимо їхати далі, бо тут, у дощі-імлі, нема допомоги, схованки, порятунку, і те, що чекає нас, існує скрізь: спереду, ззаду, ба, в нас самих, а втім, усе буде гаразд, усе буде гаразд, проте єдина надія наша – сприйняти, що це кінець, і неможливо врятувати... дощ-імла... ще густіші, лещатами стискають, неспівмірно могутніші, ніж ми, й це короткозоре видиво щастя (любов?), яке можемо створити, а те, куди їдемо, ще страшніше, приголомшливе, бо ніхто ж не бачив і залишився живим, а втім, усе буде гаразд, кохана, хоча ще важко подолати імпульс озиратися нервово, пробуючи вгадати, звідки з'явиться, молячись, щоб іще не тепер, щоб Ти... щоб ми встигли... дощ-імла... моторошне кочовище фантомів... і двоє нас, авто – мікроскопічні тіні, пасажири летючого голляндця... бо куди? чому? що важить боротьба за наші малі душі, які, здається, не прагнуть нічого іншого, крім того, щоб знов об'єднатися?.. та імла проникає, сковуючи думки-емоції, вітер (у душі) обертає на руїни... і що залишається, як не їхати, дивлячись туди, де склоочисники на мить згортають зі скла і з очей пласти сірої завіси... що лишається, як не любити одне одного всім серцем, сплести пальці рук, і їхати, дедалі глибше проникаючи в... ніби шукаючи центру нереального лябіринту... дощ-імла... й напружити зір, щоби вирвати з сіризни шматок дороги, куди можу повезти Тебе, нас, і те, раптом таке коштовне, напружити зір, борючись із примарами, що виринають, летять погрозливо (аж іноді жах, ніби остаточний удар!), і пролітають мимо, щезають, крила уявних птахів... дощ... одноманітний шум, наче... бо що ти побачив, Олеже, в імлі, аж обличчя твоє поблідло, обличчя посіріло, як імла... невже справді чув (шепіт!)?.. в хаосі імлистих форм, що сплітаються у фантастичні візерунки, спогади-ясновидіння... бо ж їдемо крізь них, життя наше, і з кожним метром, секундою те, що називали собою, меншає, порожніє... та чи можливо, що Голос досі... кличе? нас?.. проте імла білими крильми, дощ шумом – стирає, змиває з душі... залишаючи незрозумілу тугу, нечіткі чуття-видіння... як вогняні лінії на пітьмі, вимахуючи головешкою, червоний кінець якої креслить... ніби таємні знаки, продовження дивних інструкцій, які... та хіба це ще має значення?.. ніби ключ до таїни (мого життя? нашого?), ніби знав і забув, білі крила... як гілля з листям, тягнене позаду, вкрили... курявою забуття...

дощ-імла... тіні, сутінки, крізь які мусимо... відмовившись від себе, хоча ще пробуємо (часткою душі) виліпити ерзац світу, бо як важко відкинути, забути, дарма, що єдина надія – визнати і змиритися, що нема надії... дощ-імла... як відмовитись від думок, дощ шепоче, тягнучи за собою, й... але Ти кличеш назад страшним, болісним криком... судорожно здавлюєш руку, так, кохана, вибач, я вже повертаюся, й за руку, сильніше заплести пальці, щоб вести Тебе й не загубити одне одного, щоб весь час разом... як шепіт тягне вже нас обох, аж міняються, прозорішають маси імли, і крізь них (навчитися бачити) – інші (мов другий простір) дощ, імла, дорога... Ти страшенно закричала, як ми перетяли цей невидимий кордон: аж тіло скинулося, й я... та увійшли, стали часткою, й остаточно нема вороття... дощ-імла... і їдемо, тримаю кермо, (веду?), і шепіт уже виразний, між пам'яттю й тим, що відбулося, є третій світ, який пам'ятає той, хто все забув, між двома дорогами на перехресті є третя, що відходить, і на неї ступає, хто... бо хіба вже не ясно?! й дорога, яку раптом видно крізь імлу, спускаючись униз із пагорба до перехрестя двох доріг, і подія, що відбулася, відбудеться: їзда вниз, щоб тоді, на перехресті..! бо є міст (кажуть) над проваллям, який з'єднує два береги, мить вибрана й несподівана, що торкає вічнос... і це тут: розпуття-середохрестя, на якому завершується оце наше (незначне?)..! – і чи Ти збагнула? – так, знак очима, ніби хочеш сказати: знаєш, не боїшся, встигнеш... та таки сповільнити (гальма!), аби виграти хоч трішки (так мало!) часу, й кохати Тебе всім серцем, як пробуєш усміхнутися закривавленими вустами, покусаними... і черговий спазм спотворює... страдальною ґримасою, і крик! – і ще сильніше (бо хіба уявляв будь-коли такі почуття?!) оплести пальцями (вже занімілими від постійного тиску) руку й шепотіти, з любов'ю, гордістю, бо в очах таки – що, попри біль і страждання, Ти готова, й до кінця залишимося непохитні, нероздільні!.. крізь дощ-імлу... бо вже не видно (примарної?) дороги, хоча ясно: ми тут... як довго їхали сюди, хоча насправді завжди були поблизу, на цьому місці, бо світ, де жили і який покидає нас, – лише міраж, кохана, зі слів, звуків, тлінних форм уяви, наш... незавершений роман... а проте існує (реально!) цей нетлінний простір (чуттів? любови? зв'язку?), острів серед моря дощу-імли, де двоє нас, полум'я душ, і Те дорогоцінне, що мусимо... дощ-імла... і почався схил, їдемо (чи – століттями – нерухо..?), і яке це все, сказали б, незначне супроти безупинного вітру змін: цивілізацій, плянет, галяктик, але Голос кликав саме

нас і привів сюди, й ми, кохана, відгукнулися й доводимо тепер до кінця цю оповідь нашу (одну з мільярдів, які оповідає!), яку знайшли у Ньому: оповідь нашого (так, не лише мого, бо Ти з самого початку була зі мною, хоча я мусив осліпнути, щоби це бачити...)... й, долаючи біль, Ти вигукнула моє ім'я, і знак очима, що вже час, що почалося, аж тіло тремтить від зусилля, й лише стиснути Твою руку, щоб не розлучилися, щоб нічого не могло... і вже нічого не видно, крім дощу сліз, уже не стримуваних, аж зіниці – мов два колодязі від жаху, бо раптом уже тут: два кола жовтого світла, ніби пара вовчих очей (які завжди були, ввижалися!)– прямо спереду, й рев кляксону, дикий виск шин, і розпачливо шарпнути кермо (бо хіба Ти вже... і взагалі...) повернути, та вже котиться, танцюючи хаотично на мокрому, чорному... вже летить шкереберть, стрімголов у дощ-імлу, дим недійсний, та тягнути, шарпати кермо (хіба маю це останнє слово, рішення?!), повертати однією рукою, бо другою не відпустити ні на мить Твоєї, адже найголовніше, найістотніше: не розлучитися, не загубити одне одного... ба, трохи приборкане, ще борсається в дощі, шукає дороги, найхисткішої опори, й навіть на мить здається: знайде... та йдеться про кілька секунд, які вирішують уже не наше життя, втім, ще розпачливо боротися не за моє, навіть не Твоє, а це дорогоцінне, невинніше, вразливе й водночас незрівнянно могутніше... та божевільно скиглить, ковзається й сунеться боком, аж страхітлива темна тінь (дерево? чорний анг..?), корчувате волосся, простягає руки... та рвонути з усіх сил і ще, напружившись увесь, борючись з ошалілим... і ще виграти мить, секунду, хвилину, й летіти, та чорне вже знову стоїть, простяга... й перегризти губи від зусилля, та ще, наче бикові голову, скрутити кермо, і зі скреготом шин закрутитись шаленим колом, аж нараз (Ти?!) – Біла, що Йде Крізь Дощ! – і перехрестя (вже видно!), на якому вже визначене місце (завжди було визначене!) і запізно, кінець, і лише обома руками обняти Тебе, щоб не відпустити, не загубити, й допомогти, аби Ти була готова, а біла постать крізь імлу... й дощ... і наші зіниці – як чорні колодязі, що все життя вміщують, і останнім зусиллям ще повернути боком аби вдарило перш за все по мені, щоб... бо вже тут Біла, прозора, іде крізь дощ, і ми йдемо, ще уламок секунди й ми, мить, і... Грім! Грім отой що лицем припав до землі і ніби двері зачинив і вже стрімголов лиш Тебе не відпустити тримати всіма і Ти кохана трима крізь імлу й тишу неймовірно глибоку аж дзвенить і аж падаємо яке щастя Ти на мене моє

тіло пом'якшує удар в цій неймовірній дзвінкій тиші лише хрускіт ламаних кісток Олеже людино в тілі якої ця глибочезна космічна тиша ніби чекає бо щойно тепер вмираєш і очі зіниці колодязі вміщують увесь а втім дивляться лише бо кохана ще живеш підсуваєшся бо я не спроможний щоб поближче щоб не загубити одне й знак очима що так все гаразд яка неймовірна честь із Тобою та голоси з імли ніби відірвати одне від хто шукаючи дороги йде в пустелю а хто вмирає на розпутті й прямий шлях знаходить та ще є дихаю дихаєш б'ється серце і не відпускаємо хоч голоси між кроком і доторком ноги до землі величне дійство між кроком і доторком гай пустеля життя смерть світ кожної миті сіті білі на чорнім вітрі армій небесних хмара гніву-ненависті над білим чолом чорним димом дихає й ім'я Серпійон та руку прикласти до білої берези на краю лісу ще хлопцем її зрізали покласти руку на неї рука буде корою білою крила снігу на чорній землі блідим обличчям притулитися до вогкого від сліз руку на березу й Постать Біла чи перейде ще хтось тим шляхом чи дійде між кроком і доторком до землі еони тиші чи дійде тиші неймовірної аж дзвенить аж земля креслить у чорному просторі химерні червоні лінії кінець головешки й Біле Сонце й жах ви чорні у танці ти зухвалець що хотів наново створити світ зухвалець що хотів умерти й воскреснути збирай плоди своєї пихи ні я віддав усе що мав і пішов за Голосом запахом почуттям подувом вітру бо казали межа між світами один з яких названий другий безіменний хисткий міст і брама вушко голки і не боявся вмерти хоч сьогодні смерть страшніша ніж смерть ця неймовірна тиша чи повірили чи брешу тиша еонів і крик роздира ім'я Ти Ти бо ж позаду тримаю Тебе в обіймах щоб порятуватися можемо не поодинці лише удвох Ти кличеш щоб обох рятувати а я бити з Кимось перед бродом що ломить кістки хрускіт у неймовірній тиші щоб увійшов у річку а Ти крик розтинає Тишу як ті хто відмовилися від себе моє ім'я за яке б'юся з Кимось не моє а Тебе Нас і нарешті в ріку в тілі імлі на дорозі в дощі і зіниці могли б умістити всесвіт Твоє обличчя тіло бо досі обіймаю поламаними руками а Ти вже не маєш сил обличчя викривлене мокрі стебла трави до щік і тонкі струмочки солона вода й солодка діямантовий дощ і ще підвестися та не піддається мертва оболонка ні на міліметр ще зуби м'ясо вуст хапливо жадібно повітря та голова камінь з рота червоні струмочки ловить рештки та не може зловити ще м'язи судорожно і могли б тонну заліза а тремтливе тіло не можуть і деруть щоб здерти зі шкірою біль жах зіниці

колодязі плечі які підтримували небо а голови обважнілої не спроможні поламані кістки як м'язи Чорний Вершник і розсипається хатка з карт громом авто імла дощ біль прірва Чорний Вершник блискавка розтинає небо роздирає тіло живий свист нутрощів корчів конання аби глухо вдаритися об тверде остаточне але крик крик Ти і я бо ще дати знак очима та мертві зіниці ще всміхнутися та вуста закам'яніли тонкі струмочки о легше коли ти повернувся о легше Олеже в тілі якого крізь тіло якого тепер до рук які обіймають крізь хаос поламаних кісток ран щоби ближче Твоє тіло розпачливе пульсування живота тепер моя черга рятувати відчути крізь шкіру пульс вслухатися з'єднати в один ритм пульс темряву ще теплу розпачливе тремтіння на кордоні обернене обличчя шепіт ці вогняні лінії птах білий б'ється об скло чорний бореться в імлі холодний віддих на карку швидше заки зможуть схопити нас поодинці крізь набрякле знеможене тіло де Ти виснажена майже мертва щоб доторкнутися душею кликати всіми силами аж нарешті шепіт знеможений туди торкнутися рештками сил ніжно обережно з любов'ю й уже не розлучитися ніколи втомлена та нескорена й Те найцінніше повзти тепер до межі темряви в останню мить ще перевірити чи добре поєднані щоб ніхто ніколи не зуміє бо ясно світло завжди було лише ми відмовлялися бачити-збагнути хто що йде крізь імлу дощ від кого нема втечі лише а пливти так перевіряючи надійність сполуки вже поєднані крізь темряву океан за Голосом цятка світла дороговказ мета...

– ...чуєш?..

– ...шумить океан... тиші, що ось набирається змісту... й діямантовий дощ спогадів-ясновидінь... бо в тій темряві вже нема: хто ми й куди ішли, хоча є все, що було, й усе, що буде... і чуєш?.. вітер...

– ...вітер, в якому живуть події, постаті, місця, все, що станеться-сталося-стається, – знайоме вже... та водночас вітер розвіяв сновидні видива: наше життя, оновив простір, цей первісний чорний кришталь... і шепіт-Голос!.. чуєш?.. немов хтось мо...

– ...бачиш?.. іскри серед темряви... сліди залишені, чи тисячі очей, які стежать... і здається: там біліє світ, куди ми йшли у снах, світляні краплі, як роса на стеблах, коли наближаємось...

– ...роса, кажуть, – тисячі очей, і крізь мерехтливі виміри – одвічна мандрівка сердець... адже тієї ночі в саду (пам'ятаєш?) трава була вся волога від...

– ...трава волога й тепла в нічному саду... спогад, доторк ноги до знайомого ґрунту... бо згодом – світанок (розплющене око), – сяйво мигтющим дзеркалом піднялося (підніметься) й...

– ...як спогади-ясновидіння – тисячі очей... бо все це наближається, хоча сталося давно, – між подією і пам'яттю про неї – світ, який пам'ятаємо лиш ті, хто все забули... і як тоді, при дзеркалі, кажуть нам: «Упізнай себе, це ти!», хоча там чужі обличчя, бо чужинці – невіддільні супутники, бо ми самі – чужинці, і лише згодом на острові серед моря пітьми... з білим стягом забуття на очах...

– ...бо Рідзво й Смерть, кажуть, – два обличчя одного, і ми вмерли, заснули, відійшли, а проте йдемо, живемо, і як спогади ясновидінням постають перед очима, час-ріка відкриває дійство океану, де мільйони доріг і де між кроком та доторком ноги – світи, які бачимо лише ті, хто вмерли, хто, розбивши криве дзеркало «я», пролягаємо золотою жилою в земних надрах, птахами злетіли на твердь, ледве чутним шепотом на вітрі шепочемо згадку про...

– ...як птах-летюча-літера писав на небі нашу долю, бо ми завжди були разом, хоча щойно в тій темряві, летючи до світла, долаємо прірву, повертаючись крізь (пам'ять? уявлення? чуття?) міріяди загублених світів (адже, живучи, розкинули частки душ, як птахи гублять пір'я), і нарешті бачимо: Я, Ти, Скарб, бо хіба є дорогоцінніше, ніж віднайти те, про що думали, ніби воно мертве, а воно...

– ...вже не знаю, хто вимовив ті слова, знаю дорогу, що деревом виросла з-під ніг, бо, шукаючи одне одного, ми видряпувались на дерево, й аж тепер, крізь темряву, щораз глибше проникаючи до світла, вже не пам'ятаємо, ким були окремо...

– ...вже не пам'ятаємо, ким були, проникаючи глибше до світла (вже ось!), щоби об'єднатися й щоб уже ніколи ніхто не міг...

– Ми знаємо Тебе... Ти – блудний син, і поет-чужинець, що оповідає оповідь різдвяну... Ти – сміливець, що побився об заклад зі Смертю...

– Блудний син, поет, сміливець... А хто Ви, що ідете звідтіль? Обличчя білі, як папір, бо ніби Ви мертві, а навпаки: живі, і голоси (слова несказанні), і танець, мов продовження-здійснення оповіді, яку слухала, яку розповів, яку ми пережили, знайшовши між персонажами, мов у дзеркалі... історії тієї, що привела сюди...

– Ти – мандрівник, шукач Скарбу... та мандрівка й оповідь лише щойно почалися. Бо, бачивши Скарб, залишитися не можеш.

– Повертатимуся?!

– В нову оповідь. Це ж було вирішене з самого початку.

– Так (пам'ятаю?): повернення од моря рятувати загубленого, хоч плями крови на боці свідчить, що він рятував. Моторошний шлях, щоби наново шукати напівреальної нитки слів, а лише той, хто своїм життям пройшов від початку до кінця шлях такої історії, розуміє вимір страждання, що йде у парі із розвитком сюжету!

– Етап наступний важчий, та провідник могутніший, ніж попередні.

– Дорога (знаю?) – над проваллям – мостом із чорних літер: нової оповіді (хоча нових нема, є нескінченне повторення, переосмислення, переказ...)

– Уже час. Дорога понад проваллям: повз Скарб, і отримаєш самоцвіт на згадку! Танцюй із нами, бо в нерухомій Точці Перевтілення, з танцю-дії щомиті народжується простір, твориться життя! Рука в жесті, що здається невагомим, нога в стрибку, що не вимагав зусилля, важчає краплиною крови: червона перлина в скойці тіла...

– На короткій дорозі між м'ясом і живим тілом, рукою й жестом, – піднявшись з попелу двох тіл, важчає червоною перлиною, ба, вже ось Сяйво (Дзвін Золотий!): діяманти, сандастри, берили, аметисти, калаїси, сапфіри, карбункули, рубіни, смарагди, глосопетри... й кожен сяє своїм кольором, та в сукупності – білість, що не разить очей...

– У нерухомій точці Руху – Двері відчинені, бо ніхто не спроможний зачинити їх. І час сплітає напрями: спогади ясновидінням постають перед очима...

– Спогади – ясновидінням... адже нога, торкнувшись землі, впізнає знайомий доторк, ніби Ти залишив слід, ніби стати в нього, загубитися, й іти, шепочучи напівзабуті... прощаючись, вітаючи... пливучи шляхом лососів, що при джерелах кидають на дно тягар своїх тіл... і перед очима – видива майбутнього дитинства... і душі стоять чистими сторінками: блакитним папером неба над землею, на якому птахи записують свої пророцтва, свої поеми, як ми, що слідами ніг на дорогах зберігаємо світ... Отож, ходім і пишім слідами: про те, як кохається з берегами океану вечірня тиша, спогадом витаючи над водою,

як вітер омиває кору дерев і чола людські, що, як кора, списані лініями спогадів про майбутнє, і як плаче осіннє небо, відчитуючи долю світу з візерунків, писаних на ниві плугом хлібороба... пишімо, як у дзеркалах душ наших Різдво вітають плачем, а Смерть – радістю...

– Отож, ти знайшов мене!

– Я прийшов, щоб виповнити нашу домовленість. Та який могутній Голос – наче грім!

– То як тобі сподобався день, отриманий від мене в подарунку?

– Я до глибини серця вдячний Тобі, бо не було щасливішого дня в житті! Я знайшов дружину мою і нащадка. Глянь, усі ми перед Тобою! Я бачив Скарб і отримав самоцвіт із нього.

– Дорога попереду важча, ніж та, що вже пройдена! Чи ти готовий?

– Готовий.

ЗМІСТ

Костянтин Москалець. **Лабіринт під сузір'ям Смерті**..... 3

РІЗДВО..... 17

СТРАСТІ..... 35

Весна..... 36

Літо..... 123

Осінь..... 190

Зима..... 244

ВОСКРЕСІННЯ..... 319

Літературно-художнє видання

Серія «Українська езотерика» заснована 2017 року

МАРКО РОБЕРТ СТЕХ

ГОЛОС

Роман

Літературний редактор *Микола Рябчук*
Макетування *Олександр Головня*
Дизайн обкладинки *Гриця Ерде*

Підписано до друку 25.04.2018. Формат 60x84/16
Гарнітура Maiola Pro. Умовн. друк. арк. 22,32
Наклад 1100 прим. Зам. №

ВИДАВНИЦТВО TERRA INCOGNITA PUBLISHING HOUSE

ТОВ «Видавництво Терра Інкогніта»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5159 від 22.07.2016

Адреса для листування:
а/с 88, м. Львів, 79000
info@terra-incognita.in.ua
www.terra-incognita.in.ua

Відділ продажу:
(068) 144 30 03
sales@terra-incognita.in.ua

Віддруковано ТОВ «Фактор-Друк»
61030, м. Харків, вул. Саратовська, 51, тел. (057) 717 51 85
Свідоцтво ДК № 174814 Серія А00